

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**KIRAAT GELENEĞİMİZDE İSTANBUL TARİKİ-AHMED ES-SÛFÎ MESLEĞİ:
USUL, TERCİHLER VE EKOLLERLE MUKAYESE**

DOKTORA TEZİ

MUSTAFA DOĞAN

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATİLLA AKDEMİR

**YALOVA
KASIM 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KIRAAT GELENEĞİMİZDE İSTANBUL TARİKİ-AHMED ES-SÛFÎ MESLEĞİ: USUL,
TERCİHLER VE EKOLLERLE MUKAYESE

DOKTORA TEZİ

MUSTAFA DOĞAN
218309004

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATİLLA AKDEMİR

YALOVA
KASIM 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “**KIRAAT GELENEĞİMİZDE İSTANBUL TARİKİ-AHMED ES-SÛFÎ MESLEĞİ: USUL, TERCİHLER VE EKOLLERLE MUKAYESE**” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Mustafa DOĞAN

ÖNSÖZ

Hamd, insanı varlıkların en şerefli kılan ve kalemle yazmayı öğreten Allah’a mahsustur. Salât ve selâm; insanlığa rahmet olarak gönderilen, en güzel örnek olan Hz. Muhammed’in (s.a.v.), ailesinin ve ashâbının üzerine olsun.

Bu çalışma, kıraat ilminin Anadolu coğrafyasındaki köklü serüvenine odaklanmaktadır. Vahyin başlangıcından itibaren titizlikle sürdürülen kıraat eğitiminin önemli bir halkasını teşkil eden kıraat meslekleri, tezin ana inceleme eksenini oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti’nin ilim merkezlerinde teşekkül eden ve günümüze kadar varlığını sürdüren bu meslekler içinde, tedrisat usulünü kendine özgü bir metodoloji ile şekillendirmiş olan *Sûfî Mesleği* bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu mesleğin tarihî arka planını, Reîsülkurrâ Ahmed es-Sûfî’ye nispetini, mesleğin diğer ekollerden ayrışan tercihlerini/tahrîrâtını, metodolojik yaklaşımını ve Anadolu’daki kıraat farklılıkları tedrisat geleneği içerisindeki yerini çok yönlü olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Tez kapsamında yürütülen detaylı araştırmalar, Sûfî mesleğinin *azîmet* ve *ruhsat* yaklaşımlarını birleştiren sentezci bir metot izlediğini ortaya koymuş; mesleğin devamlılığını sağlayan dinamikleri ve kaynaklarını tespit etmiştir. Ayrıca bu çalışma, Ahmed es-Sûfî’nin İstanbul reîsülkurrâlığı görevini üstlendiği kesin tarihleri literatüre kazandırmasıyla, 12./18. yüzyıl Osmanlı kıraat tarihine önemli bir katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle desteklerini esirgemeyen, değerli danışmanım Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir’e en derin şükranlarımı sunarım. Kendisinin akademik rehberliği ve vizyonu, çalışmamın başarıyla tamamlanmasında kilit rol oynamıştır.

Akademik çalışmalarımıza öncülük eden ve bize ilham veren; Prof. Dr. Remzi Kaya, Doç. Dr. Mustafa Kılıç, Doç. Dr. Ahmet Gökdemir ve Doç. Dr. Recep Koyuncu’ya, doktora ders döneminde engin bilgi ve tecrübeleriyle ufkumuzu genişleten değerli hocalarımız; Doç. Dr. Hacı Bayram Başer ve Doç. Dr. Fatma Kızıl’a, tez izleme ve savunma süreçlerindeki değerli görüşleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmama zenginlik katan jüri üyelerimiz; Dr. Mehmet Bağcıvan ve Dr. Özlem Ülker Shahavatov’a, çalışma süresince rehberliğine ve engin bilgisine başvurduğum değerli üstadımız; Talip Akbal’a, zorlu süreçte dayanışma içinde olduğumuz, bilgi paylaşımı ve motivasyonlarıyla destek olan dönem arkadaşlarımız; İbrahim Çavdar, Hayri Ünal ve Abdullah Giray’a, çalışmanın saha ve uygulama aşamalarında desteklerini gördüğüm değerli çalışma arkadaşlarımız; Dr. Abdulhalim Başal, Osman Yavuz ve Dr. Qusai Talal Abdullah Ba Wazır’a, tezimizin ilk adımlarını belirlemede desteklerini esirgemeyen Dr. Muhammed Pilgir, Dr. Eren Pilgir’e ve teknik hususlarda önemli yardımlar sağlayan Said Doğan’a kıymetli katkıları için teşekkür ederim. Üniversite yaşantım boyunca karşılaştığım her türlü idari ve lojistik konuda yardımcı olan tüm Yalova Üniversitesi personeline de teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Son olarak, bu uzun ve yorucu süreçte sabırları, koşulsuz destekleri ve derin sevgilerini fazlasıyla hissettiğim Medine Hanım’a ve sevgili çocuklarım Zeynep Hafsa, Abdullah Selim, Muhammed Emin ve Halil İbrahim’e en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Bu başarı, onların fedakârlığı ile mümkün olmuştur.

Bu çalışmanın, kıraat ilmi araştırmalarına yeni bir soluk getirmesi ve sonraki çalışmalara rehberlik etmesi niyazıyla.

KASIM – 2025

Mustafa DOĞAN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Konusu	3
1.3. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	4
1.4. Literatür Değerlendirmesi	8
2. KIRAAT FARKLILIKLARININ TEDRÎS GELENEĞİNİN TARİHÎ EVRELERİ	11
2.1. Hz. Peygamber Dönemi	13
2.2. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi	14
2.3. Kıraat Farklılıklarının İştihâr, İhtiyâr, Tedvîn ve Tahdîd Dönemi	17
2.4. İbnü'l-Cezerî ve Sonrası Dönem	19
2.4.1. İbnü'l-Cezerî dönemi.....	19
2.4.2. Tarikler ve meslekler dönemi	20
2.4.2.1. Tarik	20
2.4.2.2. Meslek	22
2.4. Kıraat Farklılıklarının Tedrisatının Günümüzdeki Durumu	26
2.5. Mesleklerin Tarihî Seyrine Dair Değerlendirme	28
3. KIRAAT İLMİNDE TAHRÎRÂT	35
3.1. Tahrîrâtın Tanımı, Mahiyeti ve Gayesi.....	36
3.2. Tahrîrâtın Tarihî Gelişimi	39
3.3. Tahrîrâtın Kapsamı ve Yöntemi/Metodoloji Esasları	42
3.4. Kıraat Tedrisatında Tahrîrâtın Bağlayıcılığı Meselesi.....	44
3.5. Tahrîrât Ekolleri ve Temel Yaklaşımlar	50
3.6. Tahrîrât Terminolojisi.....	53
3.6.1. İsnadın Mahiyeti ve Önemi	53
3.6.2. Hilâf-ı câiz, hilâf-ı vâcib ve vecih	55
3.6.3. İnfrâd, indirâc, cem‘ ve tertîb	57
3.6.4. Kıraat ilminde ihtiyâr, tercih ve ictihâd.....	61

3.6.5. Kıraatlerin telfiki meselesi.....	62
3.6.6. Ruhsat ve azîmet.....	66
3.6.6.1. Aşru's-suğrâ bağlamında ruhsat.....	67
3.6.6.2. Aşru'l-kübrâ bağlamında ruhsat.....	68
3.6.6.3. Aşru's-suğrâ bağlamında azîmet.....	69
3.6.6.4. Aşru'l-kübrâ bağlamında azîmet.....	73
3.6.7. İhtiyat ilkesi.....	76
3.6.8. Takdim ve tehir.....	79
3.7. Tahrîrât Literatürü.....	81
4. AHMED ES-SÛFÎ'NİN HAYATI, SÛFÎ MESLEĞİ'NİN GENEL ÇERÇEVESİ, KIRAAT TERCİHLERİ, MÎZÂNLARI VE METODOLOJİSİ.....	83
4.1. Ahmed es-Sûfî'nin Hayatı ve Kıraat İlmindeki Konumu.....	83
4.2. Sûfî Mesleğinin Genel Çerçevesi.....	86
4.2.1. Sûfî Mesleğinin isnad silsilesi ve günümüzdeki temsilcileri.....	86
4.2.2. Sûfî Mesleğinin Ahmed es-Sûfî'ye nispeti.....	90
4.2.3. Sûfî mesleğinin tercihlerini ihtiva eden kaynaklar.....	91
4.2.3.1. Kürrâseler/Sûretler.....	94
4.2.3.2. Kavâid defterleri.....	97
4.2.4. Sûfî mesleğinin toplumsal yayılımı ve tedrisî sürekliliğini belirleyen dinamikler.....	100
4.3. Sûfî Mesleğinin Kıraat Tercihleri, Mîzânları ve Gerekçeleri.....	104
4.3.1. Usûlü'l-kırâ'ât tercihleri.....	105
4.3.1.1. İstîâze ve besmele vecihleri.....	105
4.3.1.2. Med ve kasr hükümleri.....	117
4.3.1.3. Sıla.....	132
4.3.1.4. İmâle.....	135
4.3.1.5. Râ harfî ile ilgili hükümler.....	160
4.3.1.6. Hemze ile ilgili hükümler.....	164
4.3.1.7. Hemzeteyn ictimâ'ı: İki hemzenin bir arada bulunması.....	174
4.3.1.8. İdgām.....	183
4.3.1.9. Teşdîdü't-tâ.....	208
4.3.1.10. Dammü'l-hâ.....	211
4.3.1.11. Hâ-i sekt.....	214
4.3.1.12. Tağlîz/Tefhîm ve terkîk: Ezrak tariki bağlamında.....	216
4.3.1.13. Hâü'l-kinâye.....	218
4.3.1.14. Yâ harfinin isbâti ve hazfî.....	220

4.3.2. Ferşü'l-hurûf tercihleri	232
4.3.2.1. Hişâm rivayetinde: ﴿وَلَا تُخَسِّبَنَّ﴾ kelimesi	233
4.3.2.2. Ebû Bekir Şu'be rivayetinde: ﴿أَنَّهَا﴾ kelimesi	236
4.3.2.3. Îsâ b. Verdân rivayetinde: ﴿لَا يَخْرُجُ﴾ kelimesi	237
4.3.2.4. İbn Zekvân ve Hallâd rivayetinde: ﴿بِضْطَّةٍ﴾ kelimesi	239
4.3.2.5. Ebû Bekir Şu'be rivayetinde: ﴿بَيْسٍ﴾ kelimesi.....	242
4.3.2.6. Îsâ b. Verdân rivayetinde: ﴿وَعِمَارَةٌ﴾ ve ﴿سَقَايَةٌ﴾ kelimeleri	244
4.3.2.7. Hişâm rivayetinde: ﴿هَيْتَ﴾ kelimesi.....	246
4.3.2.8. Bezzî rivayetinde: ﴿اسْتَيْسُوا﴾ kelimesi	249
4.3.2.9. Hişâm rivayetinde: ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ kelimesi.....	251
4.3.2.10. Îsâ b. Verdân rivayetinde: ﴿فَيُغْرِقُكُمْ﴾ kelimesi.....	254
4.3.2.11. Kâlûn rivayetinde: ﴿لَا هَبَّ﴾ kelimesinin mîzânı.....	257
4.3.2.12. İbn Zekvân rivayetinde: ﴿تَخْرُجُونَ﴾ kelimesi	259
4.3.2.13. Ebû Amr kıraati ile Bezzî rivayetinde: ﴿الْيَ﴾ kelimesi.....	261
4.3.2.14. İbn Zekvân rivayetinde: ﴿الْيَاسَ﴾ kelimesi.....	262
4.3.2.15. Kunbül rivayetinde: ﴿السُّوقِ﴾ kelimesi.....	264
4.3.2.16. Hişâm rivayetinde: ﴿لَمَّا﴾ kelimesi.....	266
4.3.2.17. Bezzî rivayetinde: ﴿لِيُنْذِرَ﴾ kelimesi	267
4.3.2.18. Bezzî rivayetinde: ﴿أَنفًا﴾ kelimesi	269
4.3.2.19. Hallâd rivayetinde: ﴿مُصْطِطِرُونَ﴾ kelimesi.....	270
4.3.2.20. Verş rivayetinde: ﴿كِتَابِيَّةٍ﴾ ve ﴿إِنِّي﴾ kelimelerinin vasl durumu	272
4.3.2.21. ﴿مَالِيَّةٍ﴾ ve ﴿مَلَكٌ﴾ kelimelerinde idgām-ı misleyn meselesi.....	274
4.3.2.22. Tekbir, tehlîl ve tahmîd vecihleri	275
4.3.3. Usûlü'l-kırâ'at tercihleri bağlamında tahrîrâtlar/mîzânlar	277
4.3.3.1. Aşere tariki bağlamında muhtelif kaidelerin tahrîrâtı/mîzânı	277
4.3.3.2. Takrîb tariki bağlamında muhtelif kaidelerin tahrîrâtı/mîzânı.....	304

4.4. Sûfî Mesleğinin Tercih Metodolojisi	315
4.4.1. Ebû Amr ed-Dânî ve <i>et-Teysîr</i> 'in değerlendirilmesi	316
4.4.1.1. Teysîr tariki olmayan vecihlerin alınmama ilkesi	318
4.4.1.2. Teysîr tariki olan vecihlere öncelik verilmesi ilkesi	318
4.4.1.3. Dânî'nin tercihleri ve kıraat meslekleri üzerindeki etkisi	319
4.4.1.4. <i>et-Teysîr</i> 'de yer verilmeyen vecihlerin durumu	320
4.4.1.5. <i>et-Teysîr</i> 'deki zayıflığı iddia edilen vecihlerin durumu	321
4.4.1.6. Dânî'nin tek başına aktardığı münferid vecihlerin durumu	322
4.4.1.7. <i>et-Teysîr</i> 'de yer alan tartışmalı vecihler	323
4.4.2. Şâtıbî ve <i>Hırzû'l-emânî</i> 'nin değerlendirilmesi	323
4.4.2.1. Şâtıbî'nin tercihleri ve kıraat eğitimi üzerindeki etkileri	324
4.4.2.2. Şâtıbî'nin ziyadelerinin değerlendirilmesi	326
4.4.2.3. eş-Şâtıbiyye vecihlerine öncelik verilmesi ilkesi	328
4.4.2.4. <i>et-Teysîr</i> ve eş-Şâtıbiyye: Karşılaştırmalı analiz	328
4.4.3. <i>et-Taḥbîr</i> ve <i>ed-Dürre</i> 'nin değerlendirilmesi	331
4.4.4. Cumhurun tercihinin etkisi	335
4.4.5. İbnü'l-Cezerî'nin tercihlerine bağlılık ve <i>et-Ṭayyibe</i> 'nin değerlendirilmesi	337
4.4.6. Muhtelif tercih sebepleri	338
4.4.6.1. Merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tariklerinin dikkate alınması	338
4.4.6.2. İnfirâd eden vecihlerin değerlendirilmesi	338
4.4.6.3. Meşhuriyetin/Yaygınlığın değerlendirilmesi	339
4.4.6.4. Arap dilinde asıl kabul edilen vechin tercih edilmesi	341
4.4.6.5. Bir kıraat ya da rivayetin genel usulünün dikkate alınması	341
4.4.6.6. Kelimenin vakf ve vasl hallerinin dikkate alınması	342
4.4.6.7. Resm-i Osmânî'ye muvafakat ilkesi	343
4.4.6.8. Diğer kıraat veya rivayetlere muvafakat ya da muhalefet ilkesi	344
4.4.6.9. Nas/metin ve edâ/pratik/müşâfehenin değerlendirilmesi	345
4.5. Sûfî Mesleğinin Tercih Yöntemi Hakkında Değerlendirme	346
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	349
KAYNAKLAR	356
ÖZGEÇMİŞ	374

KISALTMALAR LİSTESİ

as	: Aleyhisselam
b	: bin/ibn
bnt	: binti
Bk	: Bakınız
ed	: Editör
Hz	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
MİFAV	: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
MÜİFK	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi
nşr	: Neşreden
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
öl	: Ölümü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk	: Tahkik eden
trc	: Tercüme eden
ts	: Tarihsiz
vd	: Ve devamı, ve diğerleri
yy	: Yayınevi yok

KIRAAT GELENEĞİMİZDE İSTANBUL TARİKİ-AHMED ES-SÛFÎ MESLEĞİ: USUL, TERCİHLER VE EKOLLERLE MUKAYESE

ÖZET

Bu doktora çalışması, Osmanlı-Anadolu kıraat tedrisat geleneğinin temsilcilerinden Sûfî mesleğinin metodolojisini, tarihî arka planını ve tercihlerini çok yönlü bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, mesleğin kendisine nispet edildiği Reîsülkurrâ Ahmed es-Sûfî'nin (öl. 1172/1758) ilmî kimliğini, mesleğin İbnü'l-Cezerî'den günümüze uzanan isnad silsilesini, coğrafi yayılımını ve diğer tahrîrât ekolleriyle olan ilişkisini analiz etmektedir. Araştırmanın temel bulgusu, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerini belirlemede sentezci ve çok faktörlü bir metodoloji benimsediğidir. Bu yöntem, azîmet ve ruhsat yaklaşımlarını harmanlamaktadır. Ruhsat ilkesi, özellikle aşru'l-kübrâ tarikinde İbnü'l-Cezerî'nin otoritesine bağlılığı içerir. Azîmet ilkesi ise aşru's-suğrâ tarikinde, rivayetlerin sıhhatini titizlikle incelemeyi, infirâd ve zayıflık ihtiva eden vecihleri eleyerek cumhurun tercihinin öncelik vermeyi gerektirir. Sûfî mesleği, bir vechin okunuş sırasını belirlerken alî isnad, Arap dilinde asıl kabul edilme, Resm-i Osmânî'ye mutabakat, vakf/vasl halleri ve genel usule uyum gibi birden fazla kriteri eş zamanlı kullanmıştır. Bu tercihler, Molla Emin Efendi'nin *'Umdetü'l-hullân* adlı eseri başta olmak üzere, kürrâseler ve kavâid defterleri aracılığıyla korunmuş ve aktarılmıştır. Yapılan karşılaştırmalı analizler, Sûfî mesleğinin tercihlerinde İtilâf ve Mutkin meslekleriyle büyük ölçüde uyum gösterdiğini ancak Şeyh Atâullah mesleği ve Kahire ekolünden önemli ölçüde ayrıştığını ortaya koymuştur. Aşere tarikinde infirâdâtına rastlanmazken, takrîb tarikinde diğer mesleklerden farklılaştığı bazı özgün tercihler belirlenmiştir. Çalışma, Sûfî mesleğinin tercihlerinin tahrîrât-ı zannîye/ihtimâliyye kapsamında değerlendirildiğini, bağlayıcılığının mutlak olmayıp ahz (üstattan öğrenme) şartına tabi olduğunu netleştirmiştir. Ayrıca Ahmed es-Sûfî'nin reîsülkurrâlık dönemini ve mesleğin günümüze kadar kesintisiz devam etmesinin sosyo-ilmî nedenlerini ortaya koyarak Osmanlı kıraat tarihi literatürüne önemli katkılar sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tahrîrât, İstanbul Tariki, Meslek, Ahmed es-Sûfî

THE TARIQ OF ISTANBUL-THE MASLAK OF AHMAD AS-SUFI IN OUR QIRAAH TRADITION: ITS USOOL, PREFERENCES AND ITS COMPARISON WITH SCHOOLS

ABSTRACT

This doctoral dissertation aims to comprehensively examine the methodology, historical background, and preferences of the Sūfī maslak, which is a representative school of the Ottoman-Anatolian Qirā'āt teaching tradition. The study analyzes the scholarly profile of Reīsülkurrā Ahmad as-Sūfī (d. 1172/1758), after whom the tradition is named, the unbroken isnād chain of the tradition extending from Ibn al-Jazarī to the present day, its geographical spread, and its relationship with other tahrīrāt schools. The main finding of the research is that the Sūfī maslak adopts a synthesizing and multi-factor methodology for determining Qirā'āt preferences. This method blends the approaches of *azīmah* and *rukḥṣah*. The *rukḥṣah* principle primarily involves adherence to the authority of Ibn al-Jazarī within the *ashru' l-kubrā* path. The *azīmah* principle, on the other hand, requires meticulous scrutiny of the reliability of narrations in the *ashru' s-sughrā* path, necessitating the elimination of wujūh involving *infirād* or weakness, and prioritizing the preference of the Jumhūr. The Sūfī maslak simultaneously utilized multiple criteria when determining the order of recitation, such as short/ chain of narration, being considered the original form in the Arabic language, conformity to the Rasm al-Uthmānī, consideration of waqf/waṣl states, and compliance with general principles. These preferences have been preserved and transmitted through kurrāsahs and qawā'id daftars, notably in the work '*Umdatul-khullān*' by Mollā Amīn Effendi. Comparative analyses revealed that the Sūfī maslak shows considerable congruence with the I'tilāf and Mutkin maslaks in its preferences, yet distinctly diverges from the Shaykh 'Aṭā'ullah maslak and the Cairo school. While no variants of *infirād* were found in the *ashru' s-sughrā* path, certain unique preferences were identified in the *taḥrīb* path that distinguish it from other traditions. The study clarifies that the preferences of the Sūfī maslak are categorized under *tahrīrāt al-zanniyyah/iḥtimāliyyah*, meaning their binding nature is not absolute but is conditional upon aḥdh. Furthermore, by establishing the tenure of Ahmad as-Sūfī as Reīsülkurrā and detailing the socio-scholarly reasons for the uninterrupted continuity of the tradition to the present day, the study offers significant contributions to the literature on Ottoman Qirā'āt History.

Keywords: Qirā'āt, Tahrīrāt, Istanbul Tariq, Maslak, Ahmad as-Sūfī

1. GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının ilâhî vahiy oluşu, Hz. Muhammed (s.a.v.) başta olmak üzere tüm Müslümanları, vahyin en doğru şekilde aktarılması ve öğrenilmesi hususunda titiz davranmaya yöneltmiştir. İlâhî vahyin muhatabı olan insanın beşer olması sebebiyle hata yapabilmek potansiyeli, her dönemde Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin aktarımında bir kontrol mekanizmasını zorunlu kılmış ve bu kontrol, nüzûl döneminden itibaren sağlanmıştır.

Nüzûl döneminde başlayan tahrîr/inceleme/ayrıştırma çalışmaları, 9./15. yüzyılda kıraat ilmi bünyesinde zirveye ulaşarak müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Bu gelişmenin ardından, Osmanlı Devleti'nde dâru'l-kurrâlar, medreseler, tekkeler başta olmak üzere eğitim kurumlarında icra edilen kıraat ilmi tedrisatı, aslî kaynakların metin ve ricâl tenkidi olarak kabul edilebilecek tahrîrât çalışmalarıyla birlikte yürütülmüştür.

12./18. yüzyılda tahrîrât çalışmaları, Ebû Amr ed-Dânî (öl. 444/1053), Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (öl. 590/1194) ve İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) güvenilir kabul edilen eserleri etrafında şekillenen kıraat eğitimini etkilemiştir. Bu durum, söz konusu eserlerin ya sıkı bir şekilde savunulması (ruhsat) ya da eleştirel bir yaklaşımla incelenmesi (azîmet) şeklinde tezahür etmiştir. Bu yaklaşımların neticesinde Osmanlı Devleti bünyesinde gelişen kıraat mesleklerinin tercihleri, günümüze kadar sahih bir şekilde korunarak aktarılmıştır.

Sûfî mesleği, belirli tahrîrât tercihlerine ve eğitim usulüne sahip müstakil bir oluşumdur. İstanbul reîsü'l-kurrâlarından Ahmed es-Sûfî'ye nispet edilen bu kıraat mesleği, aslî kaynakların muhtevasını büyük oranda dikkate alan ruhsat yaklaşımını temel almakla birlikte, yer yer azîmet yaklaşımının ilkelerine göre de hüküm veren metodolojik bir yöntem sergilemektedir.

Doktora ders dönemi müfredatımızda yer alan *Tahrîrât İlmi ve Tarik ve Meslekler* başlıklı dersler ile bu alanda gerçekleştirilen kapsamlı literatür taraması ve okumalar sonucunda, danışmanımız Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir'in ilmî rehberlikleri doğrultusunda çalışma başlığımız *Kıraat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Ahmed es-Sûfî Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese* olarak kesinleştirilmiştir. Bu adlandırmanın, araştırmanın temel amacını, sınırlarını ve benimsenen metodolojiyi kapsayıcı bir biçimde yansıttığı kanaatine varılmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, İstanbul tariki Sûfî mesleğinin mahiyeti, oluşumu, tercih ve metodolojisinin şekillenme süreci, nispeti, temsilcileri ve kaynakları gibi temel sorulara cevap bulmak suretiyle mesleğin kıraat ilmi bünyesinde kıraat farklılıklarının eğitim-öğretim geleneği

içindeki yerini netleştirmektir. Ayrıca, bu mesleğin diğer kıraat meslekleri ve ekolleriyle olan mahiyet ve yöntem farklılıklarını ortaya koymak da araştırmanın ana hedeflerindendir.

Ülkemizde ve yurt dışında Sûfî mesleğinin tercihlerini derinlemesine inceleyen, yöntemlerini belirleyen; aynı zamanda diğer meslek ve ekollerle tüm boyutlarıyla mukayese eden kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut araştırmalar genellikle mesleğin tarihî yönüne odaklanmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında, tarik seviyesinde (özellikle İstanbul ve Mısır tariki özelinde) karşılaştırmalar yapılsa da bu mukayeseler genellikle usûlü'l-kırâat ve ferşü'l-hurûf farklılığı örneklendirmesiyle sınırlı kalmaktadır. Özellikle ferşü'l-hurûf tercihlerinin tamamını kapsamayı ve usûlü'l-kırâat açısından tahrîrât bağlamında yetersiz kalmaları, alandaki en önemli eksikliklerden biridir. Ayrıca, söz konusu çalışmalarda, Sûfî mesleği özelinde kıraat mesleklerinin temel yaklaşımlarını ifade eden azîmet ve ruhsat kavramlarının tanımında, bu terimlerin kıraat literatürü ve diğer disiplinlerdeki anlamları bağlamında yer yer çelişkili ifadelerin yol açtığı bir kavram karmaşası olduğu gözlemlenmektedir.

Kıraat literatüründeki bu boşluğu doldurmayı ve alana katkı sağlamayı amaçlayan *Kıraat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Ahmed es-Sûfî Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese* adlı bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır. Böylelikle Sûfî mesleğinin tercihleri ve metodu, diğer meslek ve ekollerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek mesleğin ihtilafî kıraat farklılıklarına yaklaşımının sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Ahmed es-Sûfî mesleği çerçevesinde yürütülen bu çalışmayı önemli kılan hususlardan biri de Osmanlı coğrafyasında teşekkül eden kıraat mesleklerinin varoluş süreçleri ve eğitim-öğretim usulleri gibi meseleleri ele almasıdır. Bu bağlamda, 12./18. yüzyıl Osmanlı eğitim sisteminin kıraat ilmi özelindeki yapısını inceleyerek gelecekteki araştırmalara önemli katkılar sunması beklenmektedir.

Araştırma Soruları:

1. Meslek kavramı, kıraat ilmi bağlamında İslâmî ilimler literatüründe nasıl tanımlanmaktadır?
2. Anadolu coğrafyasında mesleklerin oluşumu hangi tarihî ve sosyal evrelerden geçmiştir? Bu evrelerin mesleklerin gelişimine etkisi nasıl olmuştur?
3. Ahmed es-Sûfî'nin şahsi ve ilmî kimliğinde öne çıkan hususlar nelerdir?
4. Sûfî mesleğinin Ahmed es-Sûfî'ye nispet edilmesinin temel gerekçesi nedir? Bu nispetin güvenilirlik düzeyi ne ölçüdedir?
5. Kıraat mesleklerinin tahrîrât disiplini içindeki konumu nedir?

6. Sûfî mesleğinin tahrîrât disiplini içindeki özgün konumu ve diğer mesleklerden ayrılan temel özellikleri nelerdir?
7. Sûfî mesleğini diğer mesleklerden ayıran özgün tercihleri (infirâdât) var mıdır? Varsa bu tercihler nelerdir ve hangi temel prensipler üzerine inşa edilmiştir?
8. Sûfî mesleğinin diğer mesleklerden ayrılan kendine özgü tercih yöntemi (metodoloji) nedir? Bu yöntem, diğer mesleklerin yöntemleriyle karşılaştırıldığında ne gibi farklılıklar görülmektedir?
9. Sûfî mesleği özelinde azîmet ve ruhsat ilkeleri nasıl anlaşılmalıdır?
10. Meslek tercihleri takrîb tarikine mi hastır yoksa aşere tarikinde de uygulanmakta mıdır?
11. Sûfî mesleğinin aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ tercihleri arasındaki farklar nelerdir?
12. Sûfî mesleğinin özgün tercihlerini ihtiva eden temel eserler hangileridir ve bu eserler mesleğin anlaşılması ve devamlılığı açısından ne tür bir öneme sahiptir?
13. Sûfî mesleğinin isnad zinciri tarihî kaynaklar ışığında ne ölçüde sabittir ve bu durum mesleğin güvenilirliği açısından ne anlam ifade etmektedir?
14. Bir mesleğin tercihlerine/tahrîrâtına uyulmasının hükmü nedir?
15. Kıraat mesleklerinin devamlılığını veya inkıtâmı etkileyen sosyal, siyasi ve ilmi sebepler nelerdir? Sûfî mesleği özelinde bu sebepler nasıl tezahür etmiştir?
16. Sûfî mesleğinin diğer kıraat meslekleri ve tahrîrât ekolleri ile ittifak ve ihtilaf ettiği hususlar nelerdir?

1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Konusu

Bu doktora çalışması, 12./18. yüzyılda Anadolu coğrafyasında belirginleşen dört kıraat mesleğinden biri olan Sûfî mesleğinin ihtilafî meselelere yaklaşımını, özgün tercihlerini (*infirâdât*), metodolojisini, eğitim-öğretim usulünü, tahrîrât ekollerinden ayrışan yönlerini, temel kaynaklarını, Ahmed es-Sûfî'ye nispetini ve temsilcilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Tez başlığımızdaki *Kıraat Geleneği* ifadesi, Kur'ân-ı Kerîm'in vahyinin başlangıcından itibaren oluşan ve günümüzde de devam eden kıraat farklılıklarının aktarımı/rivayet sistemini belirtirken, *-miz* ekiyle Anadolu coğrafyasında takip edilen kıraat farklılıklarının eğitim-öğretimi kastedilmiştir. *İstanbul Tariki* ise ülkemize özgü bir kullanım olup aşru's-suğrâ

tarikinde Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*'i, aşru'l-kübrâ tarikinde yine İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe* isimli eserleri ekseninde yürütülen eğitim-öğretim usulünü tanımlar. *Ahmed es-Sûfî Mesleği* ifadesi ise İstanbul tariki bünyesinde aslî kaynak kabul edilen eserlerin içeriğini ruhsat yaklaşımıyla ele alan oluşumu ifade eder. *Usul* kavramıyla bu mesleğin aslî kaynakları tahrîr hususunda benimsediği yaklaşım; *Tercihler* ile ihtilaflı meselelerdeki hükümler, *Ekollerle Mukayese* ile tahrîrât ekolleri ve Anadolu'daki diğer kıraat meslekleriyle yöntem ve tercih açısından karşılaştırma kastedilmektedir.

Bu çalışmada, *aşru's-suğrâ* ve *aşru'l-kübrâ* olarak bilinen kıraat eğitim-öğretim usulleri çerçevesinde kıraat meslekleri arasında ihtilafa konu olan *usûlü'l-kirâ'ât* ve *ferşü'l-hurûf* farklılıkları yalnızca Sûfî mesleğinin tercihleri ve metodolojisiyle sınırlandırılmıştır. Çünkü çalışmada zikri geçen her bir ekol veya mesleğin tüm tercihleri ve yöntemleri müstakil bir araştırmanın konusu olabilecek nitelikte olduğundan, bu incelemeye dahil edilmeleri doktora düzeyindeki bir tezin sınırlarını aşacak boyuta ulaşacaktır. Bununla birlikte, söz konusu mesleğin tercihleri, diğer meslek ve ekollerle derinlemesine olmamakla birlikte karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Ayrıca, Osmanlı kıraat tedrisatında yer alan ve Sûfî mesleği mensupları tarafından da öğretimi yapılan şâz kıraatler de ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek nitelikte olduğundan bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın kapsamıyla ilgili önemli bir husus, kıraat eğitiminde mîzân olarak bilinen ve daha önceki çalışmalarda sadece birkaç örneği görülen tahrîrât uygulamalarına yer verilmesidir. Bu çerçevede, Türkiye'deki mushaflarda kullanılan secâvendler göz önünde bulundurularak Kur'ân-ı Kerîm'in bütününde aşru's-suğrâ tariki bağlamında uygulanan tahrîrât detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bununla birlikte, takrîb tariki kapsamında ele alınan usûlü'l-kirâ'ât tahrîrâtı, çalışmanın hacmini sınırlamak amacıyla Bakara sûresi ile örneklendirilerek değerlendirilmiştir. Diğer sûrelerdeki usul kaidelerinin benzer tahrîrât yöntemiyle incelenmesi, bu çalışmanın kapsamı dışında tutularak, gelecekteki akademik araştırmalara bırakılmıştır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışma, bir giriş ve üç ana başlık olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu araştırmanın konusuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili, çeşitli açılardan genel ve özel bilgiler içeren çok sayıda klasik ve son dönem kaynağına ulaşılmıştır. Bu dokümanlar büyük bir titizlikle ve sistemli bir şekilde analiz edilmiştir. Tespit edilen bilgiler tasnif edilerek araştırmanın ana başlıkları oluşturulmuştur. Tezimizde Kur'ân ve kıraat tarihi literatürünün aslî kaynaklarından, tabakat kitaplarından, yazma eserlerden ve genel ağ veri tabanlarından oluşan çok yönlü bir

bibliyografya derlenmiştir.

Giriş bölümünde, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının okuyuş farklılıklarının sıhhatinin tespiti, tevsiki ve aktarımı ekseninde oluşan kıraat tedrisat geleneğinin önemi vurgulanmış; araştırmanın ana temasını oluşturan Osmanlı Devleti'nde kıraat eğitim-öğretiminde esas alınan kıraat tarik ve meslekleri tanıtılmıştır.

İkinci bölümün ana teması, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının okunuş keyfiyetlerinin nesilden nesile aktarılması sürecinde oluşan *Kıraat Farklılıklarının Tedrîs Geleneğinin Tarihî Evreleri*'dir. Bu geleneğin merhaleleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemiyle başlatılıp Hulefâ-i Râşidîn dönemiyle devam ettirilmiş ve günümüzde icra edilen kıraat eğitim-öğretimine kadar getirilmiştir. Kıraat tedrisatında tarik ve mesleklerin de ele alındığı bu bölümde, *meslek* kavramına yeni bir tanım da teklif edilmiştir. Bununla birlikte Anadolu'daki kıraat mesleklerinin teşekkülünün sosyal ve ilmi açıdan incelenmesi, bu bölümün özgün ve önemli alt başlıklarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca, araştırma esnasında karşılaşılan tahrîrât ekolleri arasındaki mukayeseli çalışmalar bu bölümde incelenmiştir.

Üçüncü bölümün ana teması, tahrîrât disiplini ve kıraat meslekleridir. Bu bölümün, tahrîrâtın tanımı, amacı, teşekkülü ve ekolleri gibi konuları muhtevi alt başlıkları, alanın önceki çalışmalarından hareketle oluşturularak tahrîrâtın kapsamı, tasnifi ve bağlayıcılığı gibi tartışmalı meseleler çalışmanın sınırları göz önünde bulundurularak yeter miktarda ele alınmıştır. Araştırmanın konusu olan meslekler, her alt başlık altında ilgili madde ile ilintili olarak ele alınarak tahrîrât ve mesleklerin konumunun tespiti bu bölümde işlenmiştir.

Bu bölümün alt başlıklarından biri olan *Tahrîrâtın Bağlayıcılığı* çerçevesinde meslek tercihlerine uymanın hükmünün tartışılması, bu araştırmayı önceki çalışmalardan ayıran en özgün noktalardan birini oluşturmaktadır. Ayrıca bu bölümde, tahrîrât disiplini terimleşmiş ve mesleklerin tercihlerini etkilediği gözlemlenen kavramlar da incelenmiştir. Bu kapsamda, kıraat ilminde isnad, ihtiyâr, ictihâd, indirâc, infirâd, cem' ve tertîb gibi kavramlar irdelenerek Sûfî mesleği özelinde nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı açıklanmıştır. Tahrîrât çalışmalarının ana gayesi olan; tariklerin ve vecihlerin birbirine karışmasından kaçınma bağlamında kıraatlerde telfik meselesi de bu bölümde incelenmiştir.

Bu bölümün temel odak noktalarından biri, kıraat farklılıklarının eğitim-öğretimi ve tahrîrât alanında kritik öneme sahip olan azîmet, ruhsat ve ihtiyat terimlerinin analizi, kavramsal çerçevelerinin oluşturulması ve sınıflandırılmasıdır. Meslek ve ekol tercihleri bağlamındaki detaylı incelemeler sonucunda, azîmet ve ruhsatın anlaşılmasına yönelik yeni bir tasnif

denemesi ortaya konulmuştur. Teklif edilen bu tasnifin, kıraat alanyazınına özgün bir katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca, kıraat mesleklerinin tercihlerinin bir vechesi olan takdim ve tehirin kavramsal çerçevesi ile takdim ve tehir sebepleri de bu bölümde işlenmiştir.

Sûfî mesleğinin tarihî ve metodolojik açıdan müstakil olarak ele alındığı dördüncü bölümde ilk olarak Ahmed es-Sûfî'nin hayatı incelenmiştir. Kıraat tedrisatında temel umde olan isnad olgusuna binaen Sûfî mesleğinin senet zinciri ve mesleğin tercihlerini muhtevi eserler bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümün öne çıkan başlıklarından biri, Sûfî mesleğinin kıraat tedrisatında rağbet görmesi ile tarihî sürekliliğinin sosyal ve ilmî gerekçelerinin irdelenmesidir.

Dördüncü bölümün *Sûfî Mesleğinin Kıraat Tercihleri, Mizânları ve Gerekçeleri ile Tercih Metodolojisi* adlı başlıkları tezimizin en kapsamlı ve özgün yönlerinden birini oluşturmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde nitel araştırma yöntemleri; kaynak tarama, tarihî araştırma, doküman analizi ve karşılaştırmalı araştırma gibi unsurlar çerçevesinde kullanılmıştır.

Araştırma sürecinde karşılaşılan en önemli zorluklardan biri, doğrudan Sûfî mesleğini ele alan, tercihlerine ve metodolojisine yer veren klasik ve modern çalışmaların sınırlı sayıda olmasıdır. Bu durum, araştırmanın ilerlemesinde önemli bir zorluk teşkil etmiştir. Bu güçlüğü üstesinden gelmek amacıyla, yoğun bir araştırma, inceleme ve uzman görüşlerine başvurma süreci izlenmiştir. Bu süreç sonucunda Sûfî mesleğine dair veriler; yazma ve matbu eserler, akademik çalışmalar, veri tabanları ve kütüphane katalogları gibi çeşitli kaynaklar aracılığıyla tespit edilmiştir. Tespit edilen materyaller, Sûfî mesleğinin tercih ve metodolojisini belirlemek amacıyla titizlikle incelenmiştir. Bu bağlamda izlenen adımlar aşağıda detaylandırılmıştır.

Kaynak Belirleme ve Değerlendirme Süreci

Bu aşamada, bu bölümün temelini oluşturan Sûfî mesleğinin kıraat tercihleri, tercih yöntemi ve tahrîrât metodolojisine dair kaynaklar; kütüphane ve arşiv taramaları, katalog incelemeleri ve ilgili literatür taraması gibi çeşitli yöntemlerle titizlikle belirlenmiştir.

Çalışmamız kapsamında incelenen yazma eserlerin bir kısmının, fiziksel tahribat veya yetersiz içerik gibi nedenlerle bilimsel araştırma için uygun olmadığı görülmüştür. Bu durum, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerini, mesleğin nispet edildiği Ahmed es-Sûfî'nin yaşadığı döneme yakın zamanda kaleme alınmış en eski kaynaklardan belirleme amacımız doğrultusunda bazı zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, tezimizin kapsamı dâhilinde, yalnızca güvenilir kaynaklar referans olarak kullanılmıştır.

Sûfî mesleğinin tercihlerini kronolojik olarak en eski eserlerden tespit etme hedefimiz

doğrultusunda, Abdullah b. Salih el-Eyyûbî'nin *Mîzânü'l-kurrâi'l-aşera* adlı eserine Sûfî mesleğinin tercihlerini kapsamlı bir şekilde not düşen Mustafa b. Ali el-Ankaravî'yi özellikle anmak gerekmektedir. Zira çalışmamız boyunca önemli bir kaynak teşkil eden bu notlar, günümüzde icra edilen kıraat tedrisatında Sûfî mesleğinin tercihleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Dipnotlarda, Eyyûbî'nin *Mîzân*'ına eklenen “kenar notu” ile Ankaravî'nin haşiyelerine işaret edilmiştir. Sûfî mesleğinin tercihinin belirtilmediği ya da farklı nakillerin olduğu bazı ihtilaflı konularda bu mesleğin tercihleri, kürrâse ve kavâid defterlerindeki farklı değerlendirmeler ışığında titizlikle tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, mesleklerin erken dönemi olarak kabul edilebilecek zaman dilimlerinde telif edilen kürrâse ve sûretlerden tespit edilen Sûfî mesleğine ait tercihler, güncel olarak hazırlanan kürrâseler ile karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, çalışmamızın kaynakları arasında özellikle Talip Akbal'a ait *Takrîb Mecmû'ası* ve *Takrîb Kavâidi* isimli çalışmaları ile Ali Şahin tarafından aşere ve takrîb tarikleri kapsamında hazırlanan *el-Vücûhâtü'l-Ḳurâniyye* isimli eseri zikredilmeye değerdir. Sûfî mesleğinin tercihlerinin tespit ve tevsikinde, müellifleri tespit edilemeyen ancak muhteva ve düzen itibarıyla akademik referans niteliği taşıyan eserler de kullanılmıştır.

Kaynaklardan verilerin elde edilmesi, değerlendirilmesi ve mukayese aşaması: Tespit edilen kaynaklar doküman analizi yöntemiyle incelenerek Sûfî mesleği özelindeki araştırma sorularına cevap aranmıştır. Bu süreç neticesinde toplanan bulgu ve bilgiler, sistematik bir biçimde tasnif edilmiş ve değerlendirmeye hazır hale getirilmiştir.

Sûfî mesleğinin *usûlü'l-kırâ'ât* ve *ferşü'l-hurûf* tercihleri tespit edildikten sonra öncelikle aslî kaynaklar ve muteber şerhler aracılığıyla bu tercihler tevsik edilmiştir. Mesleğin tercihleri diğer tahrîrât ekolleri ve kıraat mesleklerinin temel eserleri esas alınarak karşılaştırılmıştır. Bu mukayese esnasında son dönemlerde yapılan tahrîrât çalışmalarından da istifade edilmiştir.

Dördüncü bölümde Sûfî mesleğinin temel kaynakları olabilecek eserler tespit edilerek, bu kaynaklardan elde edilen verilerle mesleğin tercihleri sistematik bir şekilde ortaya konulmuş ve tercihlerin oluşumunda etkili olan gerekçeler değerlendirilmiştir. Ayrıca, Sûfî mesleğinin tercih yönteminin diğer muteber tahrîrât ekolleriyle karşılaştırılması suretiyle, bu mesleğin tahrîrât disiplini içindeki özgün konumu ve önemi de tartışmaya açılacaktır.

Bu çalışmada kullanılan kavram ve terimlerin kıraat literatüründe yaygın olarak bilinenler arasından seçilmesine özen gösterilmiştir. Anlamının açıklanması gereken terimler, dipnotlarda tanımlanmıştır. Tezimizde yer ve şahıs isimleri için *TDV İslam Ansiklopedisi*'nin yazım ilkeleri

esas alınmıştır. Dipnot ve kaynak gösterimleri *İsnad 2* usulüne göre yapılmış hem metin içinde hem de dipnotlarda Arapça eser isimleri transkripsiyon ile yazılmıştır.

1.4. Literatür Değerlendirmesi

Anadolu’da ortaya çıkan kıraat tarik ve mesleklerini ana hatlarıyla ele alan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak çalışmada belirtildiği gibi gerek ülkemizde gerekse dünyanın farklı coğrafyalarında, Sûfî mesleğinin usûlü’l-kırâ’ât ve ferşü’l-hurûf tercihlerinin tamamını ihtiva eden kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bunun yanı sıra Sûfî mesleğinin kaynakları, müntesipleri ve tahrîrât metodolojisi gibi yönlerini ele alan çalışmaların eksikliği de göze çarpmaktadır.

Literatür taramasında karşılaşılan çalışmalar, kıraat meslekleri üzerine yapılan ilk ve önemli araştırmalar olmakla birlikte, genellikle tarik ve mesleklere dair tarihî ve metodolojik genel bilgiler sunmaktadır. Söz konusu çalışmaların büyük çoğunluğu, Sûfî mesleğinin tercihlerini usûlü’l-kırâ’ât ve ferşü’l-hurûf bağlamında yalnızca sınırlı örneklerle dayanarak incelemektedir. Bu çalışmaların, söz konusu mesleğin tüm tercihlerini bir bütün olarak sunma, tercih yöntemini, eğitim-öğretim uygulamalarını ve tercih gerekçelerini içeren metodolojisini tespit etme noktasında yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir.

İçeriğinde kıraat mesleklerine yer verilen akademik çalışmalar arasında özellikle dikkate değer olanlar şunlardır:

Bunlardan ilki, Abdülhekim Ağırbaş’a ait *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)* başlıklı doktora tezidir. Bu tez, kıraat öğretimini karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemekte olup meslek tercihlerini usûlü’l-kırâ’ât bağlamında yalnızca aşere tarihiyle sınırlandırmaktadır. Ayrıca, tahrîrât ekolleri ve mesleklerin kıraat tedrisatında takip ettikleri eserlere yer vermesi de bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Diğer önemli çalışmalar ise Selim Menteşeli’ye ait *Kur’ân Elfâzında Takrîb Usûlü (Aşere-i Kübrâ)* ve Osman İyişenyürek’e ait *İstanbul ve Mısır Tariklerinde Kıraat Usûl Konularının Karşılaştırılması* başlıklı yüksek lisans tezleridir. Bu iki çalışma, takrîb ve aşere tariklerinin usûlü’l-kırâ’âtlerini sistematik bir şekilde ele almaları ve bu çerçevede İstanbul ile Mısır tariklerinin farklılıklarını, özellikle Sûfî ve Şeyh Atâullah meslekleri üzerinden ortaya koymaları bakımından değerlidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmalar Sûfî mesleğini tüm yönleriyle kapsamlı bir şekilde ele almamaktadır.

Literatürde bu çalışmanın yöntemine benzer bir yapısal çerçevede, kıraat farklılıklarının naklinde aslî kaynak kabul edilen eserlerin içerdiği vecihler üzerine yoğunlaşan metin ve rical kritiği (tahrîrât) çalışmaları temel alınarak, farklı coğrafyalarda icra edilen kıraat eğitim faaliyetlerindeki değerlendirmeleri inceleyen akademik çalışmalara da rastlanmaktadır.

Bu kapsamda öne çıkan çalışmalar şunlardır: Abdulhalim Başal, “Şâtıbî’nin (öl. 590/1194) *Hırzû’l-emânî’de* (eş-Şâtıbiyye) Taz’îf Ettiği Vecihler ve Bu Vecihlerin Günümüz Kıraat Tedrisatı Pratiğine Yansıması.”; Muhammed Pilgir, “İbnu’l-Cezerî’nin eş-Şâtıbiyye’nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: *Neşr Bağlamında Bir İnceleme*.”; Ömer Türkmen, “Bazı Kıraat Vecihleri Özelinde İbnü’l-Cezerî’nin Şâtıbî’yi Tenkit ve Tashihi: *eş-Şâtıbiyye’nin Şârihleri ve Kıraat Farklılıkları Tedrisatı Ekseninde Bir Değerlendirme*.”

Sözü edilen bu çalışmalarda, kıraat meslekleri arasında da ihtilafa neden olan vecihler, seçili örnekler üzerinden incelenmiştir. Bu vecihlerin aktarıldığı aslî kaynaklar ekseninde yürütülen şerh ve tahrîrât faaliyetleri analiz edilerek ilgili vecihlerin Türkiye, Mısır, Suriye, Irak, Endülüs ve Cezayir gibi ülkelerdeki kıraat farklılıklarının eğitimi pratiğindeki durumları ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, bu çalışmalar, kıraat meslekleri arasındaki ihtilafli meseleleri Sûfî mesleği bağlamında ele alan mevcut çalışmamızın yöntemi için önemli bir referans teşkil etmektedir. Nitekim, bu çalışmalarda incelenen örnek vecihler hakkındaki değerlendirmeler, mevcut incelemelerimizde de benzer sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır.

Bu çalışmaların yönetsel açıdan değerine karşın Sûfî mesleğinin tercihlerini sistematik olarak belirtmemeleri, bu mesleğin diğer meslek ve ekollerden farklılaşan metodolojisini ve tüm tercihlerini kapsamamaları sebebiyle mevcut araştırmamızdan ayrılmaktadırlar.

Literatür değerlendirmesini tamamlamadan önce, doğrudan Sûfî mesleği ile ilgili iki kıymetli makalenin burada zikredilmesi ve içerik analizinin yapılması, çalışmamızın konumunu belirlemede önem arz etmektedir. Sözü edilen bu iki çalışma hem kendi aralarında hem de çalışmamız bakımından birtakım farklılıklar barındırmaktadır.

İlk çalışma, Hidayet Ayan’ın *Sûfî Mesleği’nin Teşekkülü ve Sûfî ile İ’tilâf Mesleklerinin İhtilaf Ettikleri Tercih Örneklerine Dair Bir İnceleme* başlıklı makalesidir. Bu araştırma, Sûfî ve İ’tilâf mesleklerini karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alması bakımından alanında öncü bir nitelik taşımaktadır. Araştırmamıza yöntem bakımından örnek olan söz konusu makale, bu mesleklerin tercihlerini yalnızca aşru’s-suğrâ kapsamında usûlü’l-kırâ’ât konularından bazı örnekler üzerinden ele almıştır. Yöntem açısından mevcut çalışmamızla önemli benzerlikler göstermesine rağmen, kapsam itibarıyla daha sınırlı bir çerçevede kalmaktadır.

İkinci çalışma, Hatice Şahin Aynur'un *İstanbul Tarîki Sûfî Mesleği İcâzetnâmesindeki İnkıtâ': Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses Örneği* başlıklı araştırmasıdır. Bu çalışma, Sûfî mesleğinin son dönemdeki önemli temsilcilerinden Abdurrahman Gürses'in (öl. 1999) icâzetnâmesindeki isnad kopukluğu iddiasını incelemekle sınırlıdır. Makale, kıraat ilminde icâzet, tarîk ve meslek kavramlarına değinerek başlamakta ve Sûfî mesleğinin isnadının kesintisiz (*muttasıl*) olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu doktora tezi, muhtevası, yapısı, yöntemi ve konuları ele alış biçimiyle, daha önce ulaşılamayan bilgilere ulaşılması, değinilmeyen birçok meselenin ele alınması ve Sûfî mesleğinin kaynaklarını, metodunu, yöntemini ve tahrîrât bağlamında kıraat ilmine etkilerini ortaya koyması gibi yönleriyle yukarıda zikri geçen çalışmalardan önemli ölçüde ayrılmaktadır.

Sûfî mesleğinin kıraat vecihlerindeki ihtilaflı meselelere yaklaşımı ve eğitim-öğretim metodu, günümüzde akademik düzeyde incelenmeye ve tartışılmaya devam etmektedir. Bu çalışma da mevcut akademik literatürdeki bu boşluğu doldurarak alana önemli bir katkı sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

2. KIRAAT FARKLILIKLARININ TEDRİS GELENEĞİNİN TARİHİ EVRELERİ

Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının okunuş keyfiyetlerinin muhafazası ve aktarımı; okumak, ezberlemek ve yazmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi bir eğitim-öğretim/tedrisat sürecini gerektirmektedir. İlâhî vahyin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilmeye başlandığı ilk günden itibaren insanlığa aktarılması bir tedrisat faaliyeti olarak kabul edilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kelimeler olma vasfı, onun sadece manasının değil, bizzat nazil olduğu Arapça lafzının korunmasını da gerektirmektedir. Bu zorunluluk, ilâhî vahyin lafızlarının bizzat Allah'a ait olması ve o metindeki her bir harf ve kelimenin hatta telaffuz keyfiyetinin (*edâ*) dahi taşıdığı manaya etkisinden kaynaklanır. Lafızdaki en ufak bir değişiklik, vahyin muradını tahrif etme veya anlamı eksiltme ya da değiştirme riskini beraberinde getirir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm lafzını tilâvet, başlı başına bir ibadettir ve bu ibadetin geçerliliği, lafzın Hz. Peygamber'e nazil olduğu ve O'nun (s.a.v.) tarafından öğretildiği şekliyle okunmasına bağlıdır. Bu nedenlerle, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının nesilden nesile sahih ve eksiksiz bir şekilde aktarılması, hem ilâhî vahyin metninin orijinalliğini güvence altına almak hem de Müslümanların vahyin kaynağıyla doğrudan ve sağlam bir bağ kurmasını temin etmek açısından hayati öneme sahiptir.

Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin peyderpey ve sözlü olarak Hz. Peygamber'e indirilmesiyle birlikte, onun lafzının insanlar tarafından en sahih şekilde öğrenilmesi ve ezberlenmesi temel bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu ihtiyaç, vahyin kaynağındaki orijinalliği koruma zorunluluğu ile Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin başlı başına bir ibadet olması gerçeğinden beslenmiştir.

Hiz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'i ilk muhataplarına bizzat okumak suretiyle öğretmesiyle başlayan bu süreç, İslam coğrafyasının hızla genişlemesiyle birlikte farklı bölgelerdeki yeni Müslümanlara ve sonraki nesillere ulaştırılma görevini de beraberinde getirmiştir. İşte bu aktarımın doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla, yetkin sahâbîler ve onlardan ders alan tâbiîn tarafından, titiz bir isnad sistemi ile *arz* ve *semâ* gibi sağlam öğretim metotları çerçevesinde sistematik bir eğitim-öğretim, yani kıraat tedrisat geleneği oluşmaya başlamıştır. Bu gelenek, Kur'ân-ı Kerîm lafzının nesiller boyu herhangi bir *tahrîfe* ya da *tagyîre* uğramadan, vahyedildiği şekliyle korunarak günümüze ulaşmasının ana damarı olmuştur.

Kıraat ilmi, tevatürle sabit olan veya makbul sayılmayan kıraat farklılıklarını, bunları aktaran kimseleri, Kur'ân-ı Kerîm harflerinin mahreç ve sıfatlarını, kelimelerin fonetik farklılıklarını (*edâ*), durak yerlerini (*vakf*), başlangıçları (*ibtidâ*) ve mushaf yazısı (*resmü'l-mushaf*) gibi

meseleleri konu edinen kapsamlı bir ilim dalıdır. Bu ilmin önemi, Kur'ân-ı Kerîm lafzının yani harflerin telaffuzu ve özellikle kıraat farklılıklarının, nazil olduğu gibi, Hz. Peygamber'den sahâbeye ve onlardan da günümüze kadar isnad zincirleriyle eksiksiz (*muttasıl*) ve hatasız (*sahîh*) bir şekilde korunarak ulaşmasını sağlamasından kaynaklanır. Kur'ân-ı Kerîm'in lafzî muhafazası için vazgeçilmez olan kıraat ilmi, ibadetlerin sıhhatini sağlaması ve mananın Allah'ın muradına uygun bir şekilde anlaşılması hususundaki konumuyla İslamî ilimler geleneği içinde müstesna bir yer edinmiştir.

Bu bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'in lafzının korunması ve sahih bir şekilde sonraki nesillere aktarılması amacıyla teşekkül eden kıraat ilmi tedrisat geleneğinin tarihî seyri ana hatlarıyla ele alınacaktır. Geleneğin temellerinin atıldığı ve vahyin ilk elden öğretildiği Hz. Peygamber dönemi ile başlanacak ardından sahâbe ve tâbiîn nesilleri aracılığıyla kıraat öğretiminin farklı merkezlerde yayıldığı Hulefâ-i Râşidîn dönemi incelenecektir. Kıraatlerin derlenmeye başlandığı ve özellikle İbn Mücâhid'in merkezi rolüyle belirli kıraatlerin sistematize edildiği *Kıraatlerin Tedvini Dönemi* detaylandırılacaktır. Sonrasında, kıraat ilmini en kapsamlı şekilde kayıt altına alan Şemsüddîn Ebü'l-Hayr İbnü'l-Cezerî dönemi ile kıraatleri inceleme ve ayırtırma çerçevesinde gelişen döneme değinilecek, bu sistematığın devamında ortaya çıkan tarikler ve meslekler ele alınacaktır.¹ Nihayet, bu köklü geleneğin günümüzde nasıl sürdürüldüğü incelenerek bölüm tamamlanacaktır.²

Lafızdaki en ufak bir değişiklik, vahyin muradını tahrif etme veya anlamı değiştirme riskini beraberinde getirir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm lafzını tilâvet, başlı başına bir ibadettir ve bu ibadetin geçerliliği, lafzın Hz. Peygamber'e nazil olduğu ve O'nun tarafından öğretildiği şekliyle okunmasına bağlıdır. Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının nesilden nesile sahih ve eksiksiz bir şekilde aktarılması hayati öneme sahiptir. İşte bu aktarım geleneği, özellikle Osmanlı döneminde, ihtilafî vecihlerin tahrîrâtı ihtiyacıyla birlikte, *meslek* adı verilen özgün ekolleri ortaya çıkarmıştır.

¹ Kıraat ilminin tarihî seyrini ele alan çalışmalar için bk. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2016); Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014); Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2015); Muhammed Ahmed el-Kudât vd. *Muqaddimât fî 'ilmi'l-kırâ'ât*, (Umman: Dâru Ammâr, 2001), 54-62; Ebû Tahir es-Sindî, *Şafahât fî 'ulûmi'l-kırâ'ât*, (y.y.: 1993), 28-49.

² Kıraat ilminin tarihî seyrini bazı farklılıklarla birlikte tasnif eden çalışmalar için bk. Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016); Mehmet Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi* 56 (Yaz 2013), 311-324.

2.1. Hz. Peygamber Dönemi

Kıraat ilmi tedrisat geleneğinin temelleri, doğrudan ilâhî vahyin nüzûl sürecine ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu vahyi alışı ile sahâbîlere aktarış keyfiyetine dayanır.³ Bu dönem, Kur'ân-ı Kerîm lafzının öğretim metodunun bizzat kaynağı tarafından belirlendiği müstesna bir zaman dilimidir. Dolayısıyla, kıraat geleneğinin oluşumunu anlamak için öncelikle bu temel dönemin dinamiklerini kavramak zarurîdir.

Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini alışı, sadece bir dinleme eylemi değil, aynı zamanda melek ile insan arasında gerçekleşen ve vahyin lafzî doğruluğunu teyit eden özel bir süreçtir.⁴ Bu sürecin önemli bir vechesi, Cebrail (a.s.) ile Hz. Peygamber arasındaki *arz* veya *mukabele*dir. Cebrail (a.s.) nazil olan ayetleri belirli aralıklarla Hz. Peygamber'e okumuş, Hz. Peygamber de aynıyla karşılık vermiştir. Özellikle Ramazan aylarında gerçekleşen bu arzlar, vahyin o ana kadar nazil olmuş kısmının bir nevi ilâhî kontrolü niteliğindedir.⁵ Bu arz geleneği, Kur'ân-ı Kerîm lafzının ve okunuşunun ilâhî murada uygunluğunun bizzat vahyî mekanizma tarafından güvence altına alındığını gösterir ve kıraat öğretimindeki *arz* ve *semâ* metodunun da kaynağını teşkil eder.⁶

Hz. Peygamber, vahyi almakla kalmamış, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ve en yetkin muallimi olarak sahâbeye bizzat öğretmiştir. O (s.a.v.), ayetleri tane tane, durak yerlerine riayet ederek, harflerin mahreç ve sıfatlarını gözeterek okumuş ve sahâbîlerden de aynı şekilde okumalarını istemiştir.⁷ Sahâbe de bu ilâhî emaneti öğrenirken azami gayret göstermişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini öğrenmeyi ve uygulamayı esas alan sahâbenin en öncelikli ve temel öğrenme şekli ezberlemek idi.⁸ Vahiy iner inmez ezberlenir ve korunurdu. Sayıları az olmakla birlikte, vahiy kâtipleri (*küttâbü'l-vahy*) nazil olan ayetleri ezberin teyidi ve korunması saikiyle Hz. Peygamber'in kontrolünde farklı materyallere kaydederlerdi.⁹

³ Muhammed b. Abdülazîz el-Kubeysî, "Medresetü'l-kırâ'âtü'l-Mışriyye", *Mecelletü Câmi'atü'l-İslâmiyye*, 55 (Mart, 2022), 7, 8.

⁴ Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2015), 70.

⁵ Hz. Peygamberi'nin vefatından önceki son Ramazan ayında bu arzın iki defa gerçekleştiği nakledilir. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr Kastallânî, *Leâîfü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* (Medine: Kur'ân Araştırmaları Merkezi, 2013.), 1/49.

⁶ Sindî, *Şafahât*, 32; Birişik, *Kıraat İlmi*, 26-28.

⁷ Mustafa el-'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, trc. Ömer Türker – Fatih Serenli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 93-98.

⁸ Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Meşâhif*, thk. Muhyiddin Abdüssübhan Vâiz, (Beyrut: Darü Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995), 171.

⁹ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed. (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995), 1/202; 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 105-108; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012), 106-108.

Sahâbe, öğrendikleri ayetleri teyit etmek ya da aralarında Kur'ân-ı Kerîm'in lafzı hususunda ihtilaf olduğu durumlarda meseleyi çözüme kavuşturmak üzere bizzat Hz. Peygamber'e başvurarak onun tashihinden geçerlerdi. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'i iyi okuyan sahâbe birbirlerine okur ve okuturlardı. Bu karşılıklı okuma ve dinleme, vahyin lafzının titizlikle korunmasını sağlayan kritik bir metottu.¹⁰

Nüzûl dönemi kıraat tedrisatıyla ilişkili önemli bir konu, *yedi harf* meselesidir. Hadislerde zikredilen bu kavram, okumadaki kolaylığı gözetmek amacıyla Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının farklı vecihlerle okunmasına ilâhî bir müsaade (ruhsat) verildiğini ifade etmektedir. Kıraat farklılıklarının temelinde yedi harf ruhsatı bulunmaktadır.¹¹ Bu, kıraat ilmindeki meşru farklılıkların kaynağının bizzat nüzûl dönemi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu farklılıklar, lafzın aslını bozan keyfî okumalar olmayıp Hz. Peygamber tarafından teyit edilmiş vecihlerdir.¹²

Nüzûl döneminde kıraat öğretiminin temel karakteristiği, müşâfehe yani ağızdan ağıza, bizzat hocadan öğrenme esasıdır. Bu dönem, aynı zamanda isnad geleneğinin de fiilen başladığı evredir. Her sahâbî, Kur'ân-ı Kerîm'i kimden öğrendiğini bilirdi, bu silsile en nihayetinde Hz. Peygamber'e ulaşırdı. Sahâbenin “Kur'ân'ı falan kimseden öğrendim” demesi, sonraki dönemlerde sistematikleşecek olan isnad zincirinin ilk halkasını oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından, Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi öğrenen ve öğreten sahâbe, İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte farklı bölgelere dağılmıştır. Bu dağılım, nüzûl döneminde temelleri atılan kıraat öğretim geleneğinin yeni nesillere ve farklı coğrafyalara taşınmasına zemin hazırlayarak, bir sonraki dönemin başlangıcını teşkil etmiştir.¹³

2.2. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi

Hz. Peygamber'in vahyi ilk elden öğrettiği, Mekke döneminde Dârülerkâm'da başlayan ve Medine'de ashâb-ı suffe ile Mescid-i Nebevî'de devam eden dönemin ardından Kur'ân-ı Kerîm kıraatlerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi vazifesi, titizlikle korunması gereken bir emanet olarak sahâbeye intikal etmiştir. Hulefâ-i Râşidîn ve takip eden tâbiîn nesillerini kapsayan bu dönem,

¹⁰ Muhammed Mekki b. Ebi Tâlib, *el-İbâne an me'âni'l-kırâ'ât*, thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî, (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 57; Ebü'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulumi'l-Kur'ân* (Medine: Merkezü'd-Dirâsâtü'l-Kurâniyye, 1426/2006), 1/164; 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 218.

¹¹ Yedi harf (ahrufü's-seb'a) hakkında detaylı bilgi için bakınız. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 44-207.

¹² Çetin, *Yedi Harf*, 166; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 15.

¹³ Mekki b. Ebi Tâlib, *el-İbâne*, 49.

İslam coğrafyasının hızla genişlemesiyle birlikte kıraat tedrisat geleneğinin de yeni merkezlere yayıldığı ve kurumsallaşma yolunda önemli adımların atıldığı bir evredir. Bu zaman diliminde, nüzûl döneminin temel öğretim metotları korunarak, sayıca artan Müslüman kitlelere vahyin lafzının doğru bir şekilde ulaştırılması hedeflenmiştir.

Hulefâ-i Râşidîn döneminin en kritik hadiselerinden biri Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin bir araya toplanması (*cem'*) ve çoğaltılması (*istinsâh*) projesidir. İslam'ın hızla yayılması ve yeni coğrafyalara ulaşmasıyla birlikte, Kur'ân Kerîm lafzının korunması ve farklı bölgelerdeki Müslümanların temel bir yazılı metin üzerinde ittifak etmesi ihtiyacı daha da belirginleşmiştir. Özellikle Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde yaşanan Ridde savaşları ve Yemâme savaşı gibi vakalarda çok sayıda hâfız sahâbînin şehâdeti,¹⁴ Hz. Ömer'in (öl. 23/644) teklifiyle Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin dağınık malzemelerden toplanarak mushaf haline getirilmesi sürecini (*cem'u'l-Kur'ân*) tetiklemiş ve Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki ilk komisyonun çalışması neticesinde Kur'ân-ı Kerîm, mushaf haline getirilmiştir.¹⁵

Hz. Osman'ın hilafetine gelindiğinde İslam coğrafyasının hızla genişlemesi ve farklı bölgelerdeki Müslümanlar arasında Kur'ân-ı Kerîm'in okuyuş vecihleri üzerine oluşan tartışmalar, vahyin lafzı etrafında oluşabilecek ihtilaflara dair endişeleri artırmıştır. Huzeyfe b. el-Yemân (öl. 36/656) gibi sahâbîlerin Medine'ye taşıdığı bu endişeler üzerine, Hz. Ebû Bekir döneminde cem edilen ve Hz. Hafsa'nın (öl. 45/665) nezdinde bulunan mushaf esas alınarak, yine Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665) başkanlığındaki bir heyet tarafından Kur'ân-ı Kerîm metni özel bir yazım formatında (*resm-i Osmânî*) istinsah ettirilmiştir.¹⁶ Rivayetlere göre yaklaşık yedi adet çoğaltılan bu nüshalar, başlıca İslâm merkezlerine (Mekke, Şam, Kûfe, Basra, Yemen, Bahreyn) gönderilmiş ve bir tanesi Medine'de bırakılarak, Müslümanların vahyin temel yazılı metninde birleşmesi amaçlamıştır. Bu istinsah faaliyeti, farklı sahih kıraat vecihlerinin okunmasına imkân tanıyan bir imla kullanılarak gerçekleştirilmiş, böylece sahih isnadla gelen kıraat farklılıklarının yazılı zemini birleştirilmiştir. Resm-i Osmânî, *yedi harf* ruhsatından kaynaklanan vecihlerin önemli bir kısmını bünyesinde barındırmaya imkân tanıyan bir esnekliğe sahiptir.¹⁷ Böylece, yazılı nüsha birliği sağlanırken, kıraatlerin aktarımı sahâbîlerden

¹⁴ 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 101, 102.

¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihü'r-rusûli ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Daru'l-Mearif, 1967), 225 vd.; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhif*, 157, 158; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/164, 165.

¹⁶ 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 134, 135.

¹⁷ Ahmed Aliyyü'l-İmâm, *Kur'ân'ın 10 Kıraati*, trc. Süleyman Yıldız, (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2010), 105-107.

tâbiîne müşâfehe yoluyla ve sahih isnadla devam etmiştir.¹⁸

İslam Devleti'nin fetihlerle genişlemesi neticesinde, önde gelen sahâbîler, idarî, ilmî ve askerî görevlerle farklı bölgelere yerleşmişlerdir. Aralarında Kur'ân-ı Kerîm ilimlerinde derinleşmiş sahâbîlerin de bulunduğu bu öncü nesil, gittikleri yerlerde birer ilim meşalesi olmuş ve halka Kur'ân-ı Kerîm okumayı ve anlamayı öğretmeye başlamışlardır.¹⁹ Özellikle Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi büyük şehirler, bu önde gelen sahâbîlerin yerleşmesiyle kısa sürede birer kıraat öğretim merkezine dönüşmüştür. Bu merkezler, sonraki dönemlerde oluşacak olan kıraat ekollerinin de nüvesini teşkil etmiştir.²⁰

Bu dönemin kıraat tedrisatındaki canlılığı, öne çıkan sahâbe âlimleri eliyle şekillenmiştir. Medine'de Übey b. Ka'b (öl. 33/654) ve Zeyd b. Sâbit, Mekke'de Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687-88), Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-53) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662-63), Şam'da Ebû'd-Derdâ (öl. 32/652) gibi sahâbîler, kendi kıraat tercihlerini ve öğretim usullerini bu merkezlerdeki tâbiîn talebelerine aktarmışlardır.²¹

Tâbiîn nesli, kıraat ilminin aktarımında vazgeçilmez bir köprüdür. Onlar, Kur'ân-ı Kerîm'i bizzat sahâbeden, yani vahyî kaynağa en yakın nesilden almışlardır. Her bir tâbiîn âlimi, hangi sahâbîden, hangi ayetleri hangi vecihle öğrendiğini titizlikle kaydetmiş ve öğretirken bu isnadı zikretmiştir. Bu durum, isnad geleneğinin Kur'ân-ı Kerîm kıraatindeki merkezîyetini pekiştirmiş ve sonraki dönemlerde kıraatlerin sıhhatinin isnad zincirinin gücüne bağlı olacağının temelini atmıştır. Tâbiîn, aldıkları bu emaneti kendi öğrencilerine, yani tebe'u't-tâbiîn nesline aktararak silsileyi devam ettirmişlerdir.²²

Sahâbîlerin attığı temeller üzerinde, tâbiîn neslinin önde gelen âlimleri eliyle Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam'da belirgin kıraat ekolleri ortaya çıkmıştır. Her bir ekol, o merkezdeki sahâbîlerden tevarüs eden kıraatlere ve o tâbiîn üstadının tercih ettiği isnad ve öğretim metotlarına göre şekillenmiştir.²³

Tâbiîn neslinden Saîd b. el-Müseyyeb (öl. 94/713), 'Urve b. ez-Zübeyr (öl. 94/713) (Medine), Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721), Atâ b. Ebî Rabâh (öl. 114/732) (Mekke), Alkame b. Kays (öl. 62/682), Esved b. Yezîd (öl. 75/694) (Kûfe), Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (öl. 90/709) (Basra) ve

¹⁸ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhîf*, 172, 181; Suyûtî, *el-İtqân*, 1/169; 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 137, 138.

¹⁹ 'Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 99-101.

²⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-İbâne*, 49.

²¹ Birişik, *Kıraat İlmi*, 32.

²² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, 243.

²³ Çetin, *Kur'ân İlmi*, 111.

Muğîre b. Ebî Şihâb (öl. 91/710) (Şam) gibi isimler, sahâbîlerden aldıkları kıraatleri tedris ederek kendi bölgelerindeki kıraat tedrisat geleneğinin devamı niteliğinde isnad zincirlerinin sağlamlaşmasını sağlayacak faaliyetler yapmışlardır.²⁴ Örneğin Kûfe, İbn Mes'ûd'un kıraatini esas alan tâbiîn âlimleriyle öne çıkarken Medine Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'in mirası etrafında şekillenmiştir. Bu merkezler, asırlarca kıraat ilminin tedris edildiği, icâzetlerin verildiği ana kaynaklar olmuştur.²⁵

Hulefâ-i Râşidîn, sahâbe ve tâbiîn döneminde kıraatlerin farklı merkezlerde yayılması ve öğretilmesi, beraberinde belirli farklılıkların da belirginleşmesini (ekolleşme) getirmiştir.²⁶ Sahih isnadlarla gelen bu farklı vecihler, sonraki nesillerde bunları kayıt altına alma, tasnif etme ve sistematik hale getirme ihtiyacını doğurmuş, bu da kıraatlerin tedvinini döneminin zeminini hazırlamıştır.

2.3. Kıraat Farklılıklarının İstihâr, İhtiyâr, Tedvîn ve Tahdîd Dönemi

Kıraatlerin tedvin ve tahdîd süreci, daha sonraki dönemlerde her biri kıraat ilminde bir alt disiplin olarak addedilecek müktesabata ait dağınık rivayetlerin derli toplu yazılı eserlere aktarıldığı kritik bir evredir. İbn Mücâhid'den önceki dönemlerde bazı âlimler, ulaşabildikleri ve isnadını sahih gördükleri kıraat vecihlerini kitaplaştırma yönünde ilk adımları atmışlardır.

Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (öl. 248/862) gibi isimlerin kıraatlere dair yazdığı eserler, bu dönemin öncü çalışmalarındandır. Bu erken dönem müstakil eserler, şu an için elimizde bulunmasa da o günkü kıraat birikiminin kayıt altına alınma gayretini yansıtırlar. Sahadaki kıraat birikiminin dağınıklığını kısmen gidermeyi ve vahye ait okuyuşları muhafaza etmeyi hedefleyen bu çabaların ilk örnekleri olan bu eserlerde sahâbînin ve tâbiîn imamlarının ihtiyarlarının derlendiği belirtilmektedir.²⁷

Mevcut olan okuyuşlar (kıraat birikimi) içerisinden, alî isnad, Arap dilinde yaygınlık gibi tercih ettirici sebeplere dayanarak yapılan ihtiyarlar sonucunda elde edilen sistematik kıraat usulüne *ekol* denilmektedir.²⁸ Sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde ilim merkezi haline gelen şehirlerde belli

²⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü*, 251, 525.

²⁵ Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâat*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 66-68; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 28-31; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 32-47.

²⁶ Kubeyî, "Medresetü'l-kırâati'l-Mışriyye", 9.

²⁷ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2016), 133; Sindî, *Şafahât*, 44, 45; Birişik, *Kıraat İlmi*, 50-52; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 48-56.

²⁸ Yûsuf Alemdar, *Osmanlı'da Daru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi* (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003), 106.

kıraatlerin okunup-okutuluyor olması o beldelerdeki kıraat birikiminin *kıraat ekolü* olarak tescil edilmesine vesile olmuştur. Hicrî ilk üç asırda Hicaz bölgesinde Mekke ve Medine kıraat ekolü, Irak bölgesinde Basra ve Kûfe ekolleri, Suriye bölgesinde ise Şam ekolü olarak adlandırılan kıraat öğretim/aktarım ekolleri ortaya çıkmıştır. Hicrî dördüncü asırdan itibaren ise İslam coğrafyasının genişlemesine paralel olarak Mısır, Endülüs,²⁹ İran ve Horasan kıraat ekolleri de varlık bulmaya başlamıştır.³⁰

Kıraatlerin tedvini sürecinde mihenk taşı kabul edilen isim, Ebû Bekir Ahmed b. Mücâhid'dir (öl. 324/936). İbn Mücâhid, kendi dönemine kadar ulaşan çok sayıdaki kıraat vechi arasından belirli kriterlere göre yaptığı seçimleri, meşhur eseri *Kitâbü's-Seb'a* ile kayıt altına almıştır. Onun yedi kıraat imamı olarak tercih ettiği Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî, kendi devirlerinde isnadları sağlam, rivayetleri yaygın ve genel kabul görmüş kıraat imamlarıydı. Onun özellikle yedi imamı seçmesi, o dönemdeki ilmî eğilimler ve bölgelerin öne çıkan kıraatleri ile ilişkili olup bu seçimin sonraki asırları derinden etkileyeceği aşikardı.³¹

İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'sının bazı sözlü ve fiili tepkilere rağmen kabul görmesi ve yayılmasıyla birlikte onun seçtiği bu kıraatler çerçevesinde yedili tasnif şöhret bulmuş ve sonraki nesillerin kıraat tedrisatında esas aldığı bir metot halini almıştır. Bu durum, sahih isnadlara sahip olmakla birlikte İbn Mücâhid'in eserine dâhil edilmeyen diğer kıraatlerin zamanla *şâz* olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.³²

Bu aşamadan sonra özellikle kırâat-i seb'ayı derleyen eserler büyük önem kazanmıştır. Önceleri Mısır'da Sarakustî'nin (öl. 455/1063) *el-'Unvân*'ı, Irak'ta Ebü'l-İzzî el-Kalanisî'nin (öl. 521/1217) *İrşâdü'l-mübtedî*'si gibi eserler okutulmuştur. Daha sonraları Endülüslü kıraat âlimi Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fî kırâ'âti's-seb'a*'sı ile Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî tarafından *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)* ismiyle kaleme alınan manzume; yazarlarının, İslam toplumundaki genel kabul gören bir alimde/ravide olması beklenen mânevî ve ahlâkî özellikleri ifade eden adalet ve ilmi yetkinliğini belirten zabt sıfatlarına sahip olması, muhtevalarının güvenilirliği ve metinlerinin ezbere uygun olması gibi saiklerle asırlar boyunca kırâat-i seb'a olarak bilinen vecihlerin öğretiminde aslî kaynak niteliğinde en yaygın metin

²⁹ Endülüs'te kıraat faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Abdulhalim Başal, *Endülüs Kıraat Ekolü: Tarihi, Kaynakları ve Yöntemleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022) 33 vd.

³⁰ Kubeyî, "Medresetü'l-kırâati'l-Mısrıyye", 9.

³¹ Sindî, *Şafahât*, 45, 46.

³² İbn Mücâhid'in tahdid faaliyetinin gerekçeleri, şöhretinin temelleri, bu sürece dair kapsamlı değerlendirmeler için bk. Abdulhalim Başal, *Bir Kıraat Otoritesinin Sahih Kıraat Tenkitleri: İbn Mücâhid'i Anlamak* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2025), 67 vd.

olarak kıraat tedrisatı müfredatında önemli bir yer edinmiştir. Netice olarak şu söylenebilir ki; İbnü'l-Cezerî öncesi dönemde kıraat tedrisatı büyük ölçüde *et-Teyisr* ve *eş-Şâtıbiyye* (seb'a tariki) üzerinden ilerlemiştir.³³

İbn Mücâhid ile başlayan tedvin faaliyeti, kıraat ilmindeki sistematizasyonu başlatmıştır, ancak süreç burada durmamış zamanla, isnadları sahih ve yaygınlığı belirli bir seviyede olan üç imamın kıraatleri de (kırâat-i selâs) genel kabul görerek yedi kıraat ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır.

2.4. İbnü'l-Cezerî ve Sonrası Dönem

3./9. asırda başlayan kıraatlerin tedvîn ve tahdîdi ile sonraki süreçte kırâat-i aşerenin tespitine dair çalışmaların belirginleşmesinin ardından, kıraat ilmi, 9./15. yüzyılda İbnü'l-Cezerî ile zirveye ulaşmış ve en kapsamlı sistematik yapısına kavuşmuştur. Bu dönem, kırâat-i aşerenin bütün rivayetleri ve bu rivayetlerden aktarılan sayısız tarikin derlenip tanzim edildiği, kıraat tedrisatının metodolojisinin netleştiği bir kemal evresidir. İbnü'l-Cezerî, kendisinden önceki birikimi ihata ederek, sonraki asırlara ışık tutacak bir miras bırakmıştır.

2.4.1. İbnü'l-Cezerî dönemi

İslam coğrafyasının farklı bölgelerine yaptığı ilmi seyahatlerde pek çok kıraat üstadından ders alarak engin bir ilmî birikim edinen İbnü'l-Cezerî, kendisinden önceki kıraat âlimlerinin eserlerini ve rivayetlerini derinlemesine incelemiş (*tahrîr*), sahadaki sahih kabul edilen hemen her vechi cemetme gayreti gütmüştür. Kıraat ilmindeki yetkinliği, vukufiyeti, telifat ve tedrisat faaliyetleriyle *şeyhü 'l-kurrâ* unvanıyla anılmıştır.³⁴

İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilmine en büyük katkısı, iki ana metot üzerinden gerçekleşmiştir: Birincisi, *et-Teyisr*'i tamamlayıcı olarak kaleme aldığı *et-Taḥbîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'yi mütemmim olarak yazdığı *ed-Dürre*'nin müfredata dahil edilerek aşru's-suğrâ metodunun yerleşmesi. İkincisi, kırâat-i aşere imâm ve râvîlerinin ve bu râvîlerden gelen tariklerin kapsamlı ve sistematik biçimde derlenip ana kaynak kabul edilen *en-Neşr* ve bu eserdeki kuralları, farklılıkları ve tarikleri ezberlemeyi kolaylaştırmak amacıyla kaleme alınmış bin on dört beyitten oluşan didaktik bir manzume olan *Ṭayyibetü'n-Neşr* çerçevesinde takip edilmeye

³³ Eren Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû'l-emânî Örneği* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 31.

³⁴ Yüksel, *İbn Cezerî ve Ṭayyibetü'n-Neşr*, 147-177.

başlanan aşru'l-kübrâ metodu.

İbnü'l-Cezerî'nin bu eserleri, telif edildikten kısa bir süre sonra İslam dünyasında büyük kabul görmüş ve kıraat tedrisatının ana omurgasını oluşturmuştur. Âlimler, asırlar boyunca kıraat müfredatında yer verdikleri *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr*'in şerhlerini, ihtisarlarını ve tahrîrâtını yazmışlardır.³⁵

İbnü'l-Cezerî'nin kırâat-i aşere imam, râvî ve tarikleriyle kurduğu bu sistem, sonraki dönemlerde tarik ve meslek olarak tescil edilecek detaylı öğretim ve inceleme metotlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır.

2.4.2. Tarikler ve meslekler dönemi

Bu döneme kadar oluşturulan zengin kıraat birikiminin incelenmesi ve aktarım yollarının belirginleşmesi süreci olarak tanımlayabileceğimiz tarik ve meslekler döneminde aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ olarak tasnif edilen usullerin aslî kaynakları tescil edilmiştir. Bu kaynakların metin ve rical kritiği ile ihtilafı vecihler üzerinde yapılan tahrîrât çalışmaları neticesinde özgün tahrîrât metodolojileri (ekol/meslek) bu dönemde teşekkül etmiştir.

Kıraat ilminin bu evresinde kullanılan iki temel kavram, tarik ve meslektir. Kıraat eğitim-öğretiminde kullanılan çeşitli kaynaklar ve yöntemler, kıraat edebiyatında tarik ve meslek kavramlarıyla ifade edilen farklı metodolojilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu başlıkta, özellikle *Sûfî mesleği* olarak adlandırılan eğitim-öğretim metodunun yerini tespit etmek amacıyla, tarik ve meslek kavramlarının kıraat literatüründeki kullanım alanları incelenecektir. Böylece, kıraat tarik ve mesleklerinin farklılıkları ile oluşum süreçleri daha iyi anlaşılabilecektir.

2.4.2.1. Tarik

Sözlükte yol anlamına gelen tarik kelimesi, kıraat edebiyatında daha spesifik iki anlam kazanmıştır. Birinci anlamıyla, sahih kıraatlerin kendisine nispet edildiği imamların usullerini aktaran râvîlerden sonra bulunan tabakalardır. Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayetini aktaran Ebû Neşîr, bu anlamda bir tarik olarak değerlendirilir.³⁶ İkinci anlamıyla ise kıraatlerin öğretimi ve aktarımı sürecinde kullanılan usul ve yöntemleri ifade eder. Bu anlamda *tarik*, kıraat eğitiminin

³⁵ Yüksel, *İbn Cezerî ve Ṭayyibetü'n-Neşr*, 250.

³⁶ İbrahim Muhammed el-Cermî, *Mu'cemu 'ulumi'l-Kur'ân* (Dımaşk: Dâru'l-kalem, 2001), 184.

farklı yönlerini kapsayacak şekilde çeşitlilik gösterir. Kıraatlerin tahsili,³⁷ icrası,³⁸ kaynakları,³⁹ nispet edildiği kişiler⁴⁰ ve coğrafyalar,⁴¹ tercih edilen med mertebeleri⁴² gibi unsurlar, farklı tariklerin oluşmasına neden olan temel faktörlerdir. Ayrıca, mesleklerin ayrılmaya başladığı ilk dönemlerde bu oluşumlara da *tarik* denildiği bilinmektedir.⁴³

Mezkûr usul ve yöntemlere çalışmamızın ilgili bölümlerinde yer verildiğinden tekrara düşmemek adına burada sadece mesleklerin oluşumunda birincil derecede etkin olduğu düşünülen kaynaklarına nispet edilerek isimlendirilen tarikler ele alınacaktır.

Kıraatlerin yazılı kaynaklar marifetiyle aktarılmaya başlanıldığı 4./10. asırdan sonra kaleme alınan eserlerin bazıları ihtiva ettikleri kıraatlerin sıhhati noktasında İslam ümmetinin kabulüne mazhar olarak (*telakkî bi'l-kabûl*) kıraat tedrisatında aslî kaynak olarak değer kazanmışlardır.

2.4.1.1.1. Teysîr/İstanbul tariki

Kıraat eğitiminde yaygın olarak takip edilen *Teysîr/İstanbul tariki*, temel olarak Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fî'l-kırâ'âti's-seb'a* ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr fî'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eserlerine dayanmaktadır. Bu yöntemde, söz konusu eserlerin içeriği temel alınsa da Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Hırzû'l-emânî*'si ve İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-muḍîyye*'si başta olmak üzere diğer önemli eserlerin muhtevası da dikkate alınmıştır.⁴⁴

10./16. yüzyıldan sonra Anadolu, özellikle İstanbul, kıraat eğitim-öğretimi alanında önemli bir merkez haline gelmiştir. Ahmed el-Mesyerî el-Mısırî'nin (öl. 1006/1597) yukarıda zikredilen eserler ekseninde icra ettiği kıraat tedrisatıyla bu bölgede gelişen kıraat farklılıklarını tedrisat metodu, *Teysîr/İstanbul tariki* olarak anılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Bu metot, aynı zamanda Basra ve Kûfe gibi bölgelerde de takip edilmesi nedeniyle *Meşârika tariki* olarak da anılmaktadır.⁴⁶ Bu durum, Teysîr/İstanbul tarikinin sadece coğrafi bir sınırlılıkla değil, aynı zamanda belirli bir

³⁷ Semâ', arz ve edâ tarikleri.

³⁸ İnfirâd ve indirâc tarikleri.

³⁹ Teysîr, Şâtıbiyye, Taḥbîr ve Tayyibe tarikleri.

⁴⁰ Seb'a, aşere ve takrîb tarikleri.

⁴¹ Meşârika ve Megârîbe tarikleri.

⁴² Merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tarikleri.

⁴³ Ali Rıza Efendi, *Şûfî Ahmed Efendi Tarihi* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, 49); Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 15 (1 no'lu dipnot).

⁴⁴ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 111-113.

⁴⁵ Ahmed Hilmi Hocaşâde, "Ravḍatü'l-Kurrâ", *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası* 6/275; Yavuz Fırat, "Kırâat İlmi ve Tarikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2011), 44.

⁴⁶ Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb fî idâḥil-cem'i bi't-Takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11), 213b; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 107.

kıraat ekolünün temsili olarak da değerlendirildiğini göstermektedir.

2.4.2.1.2. Şâtıbiyye/Mısır tariki

Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'si ve İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-muğıyye*'sinin temel alındığı kıraat farklılıklarının eğitimi/aktarımı metodu, *Şâtıbiyye/Mısır tariki* olarak adlandırılmaktadır. Bu metotta her ne kadar mezkûr eserler esas kabul edilse de Dâni'nin *et-Teyssîr*'i ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*'inin muhtevasına da yer verilmiştir.⁴⁷

Mısır, Hicaz, Yemen, Cezayir, Fas ve Tunus bölgelerinde yaygın olarak takip edildiğinden *Megâribe tariki* olarak da bilinen *Şâtıbiyye tariki*, Ali el-Mansûrî (öl. 1134/1721) aracılığıyla İstanbul'da da icra edilmeye başlanmıştır.⁴⁸ Bu dönemden sonra ise daha çok *Mısır tariki* olarak anılmıştır.⁴⁹

2.4.2.2. Meslek

Arapçada “se-le-ke” (سَلَكَ) fiili, bir yol tutmak, rota takip etmek, bir yöntem izlemek anlamlarına gelmektedir.⁵⁰ Bu fiilden türeyen *meslek* (matar) kelimesi, kıraat ilminde genellikle bir usul, metot veya yöntem anlamında kullanılır. Ancak kıraat literatüründe *meslek* terimi, daha özel bir anlam ifade etmektedir.⁵¹

Kur'ân-ı Kerîm lafızlarında nakledilen farklılıklar üzerinde oluşan ihtilaflar bağlamında yapılan tahrîr çalışmaları sonucu ortaya çıkan çeşitli tercihlerin bir araya getirilmesiyle oluşan bir eğitim-öğretim (aktarım) tarzına *meslek* denilmektedir.⁵² Bu anlamda *meslek*, belirli bir kıraat üstadının veya ekolünün benimsediği okumaların tümünü ifade eder.⁵³

Ali Osman Yüksel, mesleği, kıraat ilminde yetkin kimselerin tercihinine bağlı olarak tedrisat

⁴⁷ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 119-122.

⁴⁸ Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansuri ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul : Ravza Yayınları, 2018), 201, 202.

⁴⁹ Hocazâde, “Ravdatü'l-Kurrâ”, 6/148; Necati Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları (Sempozyum)*, (2002), 15.

⁵⁰ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), “se-le-ke”, 12/327.

⁵¹ Abdülfettâh el-Kâdî ve öğrencisi Muhammed Sâlim Muhaysin, eserlerinin metodolojik yaklaşımını açıkladıkları bölümde Ali b. Muhammed Sâlim en-Nûrî es-Sefâkûsî'nin (öl. 1118/1706) *Ğayşü'n-nef'* adlı eserindeki tertîp ve düzeni örnek aldıklarını belirtirken kullandıkları *meslek* kelimesi bu duruma örnek olarak zikredilebilir. Abdülganî b. Abdülfettah el-Kâdî, *el-Büdü'rü'z-zâhira fî kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtıra min tarikayi ş- ve'd-Dürre* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-Arabî, ts.), 5; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 3.

⁵² Akademik kıraat yazınlanın da meslek yerine ekol kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Ömer Türkmen, “Molla Mehmed Emîn Efendi ve Kıraat İlmine Katkıları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 141.

⁵³ Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214a; Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını”; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 116.

esnasında bazı vecihlerin okunması bazılarının ise terk edilmesi esasına dayanan ve zamanla sistemleşmiş pedagojik yöntemler olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴

Erken dönem kıraat yazınlarında pek rastlanmayan meslek kelimesinin kullanımını Camii Cedîd İmamı (öl. 918/1512) olarak bilinen zatın kaleme aldığı *Meslekü'l-kurrâ*⁵⁵ isimli eserde görmekteyiz.⁵⁶ Ancak bu kullanımın günümüzde meslek kelimesinin ifade ettiği manayı karşılamadığı söylenebilir.

Anadolu'da kıraat ilminin gelişimiyle birlikte yapılan tahrîrât çalışmaları neticesinde bazı vecihler hakkında farklı görüşler benimseyen alimlerin metodu *tarik* ve *meslek* olarak adlandırılmıştır. Bu kullanıma örnek olarak Yusuf Efendi Tariki ve Şaban Efendi Tariki⁵⁷ verilebilir.⁵⁸ Bununla birlikte, *Şûfî Ahmed Efendi Tariki*⁵⁹ adlı mecmuada görüldüğü üzere, meslek yerine tarik teriminin de kullanıldığı da vakidir.⁶⁰

Meslekler, belirli tariklerin (örneğin İstanbul veya Mısır tariki) dayandığı kaynakların muhtevası üzerinde yapılan detaylı incelemelerle şekillenir ve genellikle tahrîrâtın metodolojik yaklaşımına (azîmet veya ruhsat) göre sınıflandırılır. İtilâf, Sûfî, Mutkin ve Atâullah meslekleri gibi örnekler, Anadolu'da belirginleşmiş tahrîrât temelli oluşumlardır.

Kıraat ilminde meslekler çerçevesinde şimdiye kadar yapılan akademik çalışmalarda mesleğin ne olduğuna dair birtakım ifadeler bulunsa da bunların daha çok bir meslek hakkında tarihî

⁵⁴ Yüksel, “İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-neşr*'i ve Özellikleri”, 297.

⁵⁵ Tam adı *Kitâb-ü Mesleki'l-kurrâ' fî şerhi ebyâtı İbni'l-Cezerî fî 'lmi'l-kirâe* olan bu eser İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime-i Cezerî* adlı manzûmesine şerh olarak yazılmıştır. Bu eserde *meslek* kelimesi takip edilen yol manasında kullanılmıştır. İshak Kızılaslan, “Osmanlı Ulemâsının Tecvîd İlmi Birikimine Bir Örnek: Kitâb-ü Mesleki'l-Kurrâ' fî Şerhi ebyâtı İbni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlili”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (30 Haziran 2022), 59; Bu eser hakkında Fatıma Zehra Katibi tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Fatıma Zehra Katibi, *Meslekü'l-kurrâ fî şerhi ebyâtı 'bni'l-Cezerî fî ilmi'l-kirâ'e adlı eser: Tahkik ve tahlil* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

⁵⁶ Camii Cedid İmamı, *Meslekü'l-kurrâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 2).

⁵⁷ Abdullah Akyüz, Şaban Efendi tariki ile bilgilerin Bolulu Mustafa Efendi'nin oğlu/talebesinin kaleme aldığı *Mecmûa fî'l-kurrâat* isimli eserde bulunabileceğini belirtmektedir. Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021), 270.

⁵⁸ Mehmed Emin b. Mehmed b. İbrâhim Misvâkizâde, *Mecmû'a kırâ'ât ale't-Taqrîb ve'l-aşera*, (İstanbul: Süleymaniye, Darulmesnevi, 35); 23b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 15.

⁵⁹ Ali Rıza Efendi, *Şûfî Ahmed Efendi Tariki* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, 49).

⁶⁰ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 16 (1 no'lu dipnot). Abdullah Akyüz, Osmanlı kıraat alimleri üzerine yaptığı çalışmada, “tarik” terimi yerine “meslek” teriminin Molla Mehmed Efendi ile birlikte kullanılmaya başlandığı görüşünü ortaya koymaktadır. Ancak Yûsufefendizâde'nin *el-İ'tilâf* adlı eserinde yer alan “وان مسلكنا العظيمة” ifadesi, bu terimin Molla Emin Efendi'den çok daha önce de kullanıldığını ve konunun daha geniş bir tarihsel bağlamda incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Fakat, meslek kelimesinin Molla Emin Efendi'nin kullanmasıyla birlikte günümüzdeki kurumsal anlamını kazandığı ifade edilebilir.

bilgiler ve usulü'l-kırâate dair bazı değerlendirmeler etrafında şekillendiği görülmektedir.⁶¹ Özellikle meslek sahipleri tarafından ahzedilen veya terkedilen vecihlerin (ferşü'l-hurûf da dahil olmak üzere) neler olduğu ve niçin alındığı ya da terkedildiğine veya icra edilen vecihler arasında takdim ve tehirde (terfîb) dikkate alınan kriterler ve takip ettikleri yöntemlerine dair değerlendirmelere pek fazla yer verilmediği gözlemlenmektedir. Bu çalışmalardan yola çıkarak ise meslek, salt usûlü'l-kırâate dair bazı vecihlerin takdim ve tehiri ile daha çok aşru'l-kübrâ kapsamında bazı vecihlerin ahzedilip ahzedilmemesindeki farklılıklar olarak algılanmaktadır. Oysaki çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele aldığımız üzere meslek tercihlerinin tahrîrât ağırlıklı bir eğitim-öğretim metodu olarak kapsamlı bir değerlendirmeye tutulmasının daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

Yukarıda aktardığımız ve araştırmalarımız esnasında edindiğimiz veriler ile kıraat mesleğini şu şekilde tanımlayabiliriz:

Meslek, aslî kaynakların ihtiva ettiği vecihlerin aktarımı esnasında ihtilaflı vecihlerin incelenmesi noktasında belli prensiplere sahip bir yaklaşım ortaya koyup bu ilkelere dayanarak ilgili vecihlerin ahzedilmesi ya da terkedilmesi (tahrîrât) veya sıhhati tespit edilen bütün vecihlerin alınıp ilgili vecihler arasında takdim ve tehir (terfîb) hususunda varılan sonuçların bir arada okutulduğu tedrisat/aktarım yöntemidir.

2.4.2.2.1. İtilâf mesleği

Teysîr/İstanbul tariki kaynaklarının dikkate alınarak azîmet yaklaşımıyla yapılan tahrîrât ekolü olarak tanımlayabileceğimiz İtilâf mesleğinin kurucusu, dedesine nispetle Yûsufefendizâde olarak bilinen Abdullah Hilmi Efendi'dir (öl. 1167/1754).⁶²

İslâmî ilimlerin birçok alanında mütehasıs olan Yûsufefendizâde'nin kırâat-i aşere kaynakları üzerine yapılan inceleme/tahrîrât çalışmalarında azîmet temelli bir yaklaşımı benimsemesi bu yöntemin bir meslek olarak tescil edilmesine vesile olmuştur.⁶³

⁶¹ Ali Osman Yüksel, "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/10 (1989-1992) 298-301; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 117-127; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (26 Haziran 2019), 91-123; Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 227 (124 no'lu dipnot).

⁶² Halit Özkan, "Yûsufefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/41-42.

⁶³ Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını", 157, 158; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 117, 118; Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler", 101, 102.

Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi, *Risâle fî Halli müşkilâtî 'ş-Şâtıbiyye* isimli eseriyle aşru's-suğrâ, *el-İ'tilâf fî vücûhi 'l-ihtilâf* isimli eseriyle de aşrû'l-kübrâ kapsamında tahrîrât çalışması yapmıştır.⁶⁴ *el-İ'tilâf fî vücûhi 'l-ihtilâf* isimli eserine nispetle İtilâf mesleği olarak anılan bu metod günümüzde müntesibi olmadığı için uygulanmamaktadır.⁶⁵

2.4.2.2.2. Sûfî mesleği

Sûfî mesleği, bu çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.4.2.2.3. Mutkin mesleği

Nasıruddin et-Tablâvî'nin (öl. 966/1558) talebelerinden olan Şehâzetü'l-Yemenî'nin (öl. 970/1562'den sonra) Mısır'da eş-Şâtıbiyye'yi esas alarak icra ettiği metodu İstanbul'a taşıyarak yeni bir döneme kapı aralayan Ali el-Mansûrî'nin tesis ettiği Mısır tarikinin, azîmet yaklaşımı esas alınarak amel edildiği tahrîrât mesleğidir.⁶⁶

Mesleğin kurucusu, Kettânîzâde Muhammed en-Na'îmî (öl. 1169/1755), tercihlerini *Mutkinu'r-rivâye fî 'ulûmi 'l-kırâeti ve 'd-dirâye* adını verdiği eserinde bir araya getirmiştir. Bu meslek zamanla mesleğin tercihlerini muhtevi bu esere nispet edilerek anılmaya başlanmıştır.⁶⁷

Mutkin mesleğinin günümüzde uygulayıcısı olmadığından müntesibi olmadığı düşünülmektedir. Ancak bu mesleğin tercihlerinin daha çok Sûfî mesleğinin tercihleri başta olmak üzere İstanbul tarikinin meslekleri içerisinde mündemiç olarak devam ettirildiği ifade edilmektedir.⁶⁸

2.4.2.2.4. Atâullah mesleği

Mısır/Şâtıbiyye tarikinin kaynaklarını ruhsat yaklaşımıyla ele alan Atâullah en-Necîb b. Hüseyin'e nispet edilerek bilinen meslektir. Atâullah Efendi'ye ait bağımsız bir eser

⁶⁴ Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (30 Aralık 2018), 96, 98; Ali Öge, "Amasyalı Âlim Yûsuf Efendizâde'nin Kıraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 190, 192.

⁶⁵ İtilâf mesleğinin tercihleri ve metodolojisi çerçevesinde hali hazırda Yalova Üniversitesi'nde Hayri Ünal isimli araştırmacı tarafından "Kıraat Geleneğimizde İstanbul Tariki-İtilâf Mesleği: Usulü, Tercihleri ve Ekollerle Mukayesesi" isimli doktora tezi hazırlanmaktadır.

⁶⁶ Yüksel, "İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-neşr*'i ve Özellikleri", 298; Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını", 160, 161; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 122.

⁶⁷ Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler", 109.

⁶⁸ Muhammed Hulusi Eğini, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 35b; Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler", 161. Mutkin mesleğinin tercihleri ve metodolojisi çerçevesinde hali hazırda Yalova Üniversitesi'nde İbrahim Çavdar isimli araştırmacı tarafından "Kıraat Geleneğimizde Mısır Tariki-Mutkin Mesleği: Usulü, Tercihleri ve Ekollerle Mukayesesi" isimli doktora tezi hazırlanmaktadır.

bulunmamakla birlikte, mesleğin temel ilkeleri ve tercihleri, aşru'l-kübrâ bağlamında Ahmed er-Rüşdî'nin (öl. 1217/1802) *Mürşidü't-talebe* ve aşru's-suğrâ kapsamında Muhammed Arif el-Hıfzî'nin (öl. 1238/1822) *Muğni'l-kurrâ* adlı eserlerinde detaylı bir şekilde yer almaktadır. Bu iki eser, Atâullah mesleğinin ana kaynakları olarak kabul edilir ve mesleğin ruhsat ekolünün karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.⁶⁹

Atâullah mesleği, genel olarak ruhsat prensibini esas almasına rağmen, Sûfî mesleği ile birçok noktada farklılık göstermektedir. Bu farklılaşmanın temel nedeni, Atâullah mesleğinde ruhsat prensibine daha sıkı bir şekilde bağlı olarak amel edilmesi, Sûfî mesleğinde ise genel olarak ruhsat prensibi esas alınmakla birlikte, birçok durumda azîmet prensibine de başvurulmasıdır. Bu durum, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerinde daha çeşitlilik göstermesine ve bazı noktalarda Atâullah mesleğinden ayrışmasına neden olmuştur.

2.4. Kıraat Farklılıklarının Tedrisatının Günümüzdeki Durumu

Kıraat eğitimi, başlangıcından günümüze kadar, güçlü şifâhî aktarım metodolojisinin yanı sıra zengin bir yazılı literatürün telif edilmesiyle önemli bir gelişim kaydetmiş ve kayda değer bir birikime ulaşmıştır. Günümüzde kıraat tedrisatının ulaştığı boyutları tüm yönleriyle incelemek müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek nitelikte olduğundan, bu başlık altında tahrîrât (meslek) bağlamındaki tedrisat ele alınacaktır.

Türkiye'de kıraat eğitimi, resmi ve özel kurumlar aracılığıyla hem İstanbul/Teysîr hem de Mısır/Şâtıbiyye tariki programları takip edilerek sürdürülmektedir.⁷⁰ Bu programlarda, aşru's-suğrâ tariki çerçevesinde temel kaynak olarak Dâni'nin *et-Teysîr*'i, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'si, İbnü'l-Cezerî'nin *Đürretü'l-muğıyye*'si ve *Tahbîru't-Teysîr*'i kullanılmaktadır. Aşru'l-kübrâ tariki bağlamında ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* ve Dimyâtî'nin *İthâfü fudâilâi'l-beşer*'i takip edilmektedir.⁷¹

Kıraat tedrisatı esnasında tahrîrât dikkate alınmaktadır. Zira, ihtilaflı vecihler ya uygulamaya konulmalı ya da terk edilmelidir. Dolayısıyla her iki yaklaşım da tahrîrât kapsamında

⁶⁹ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 123, 124; Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler”, 112.

⁷⁰ Yaşar Akaslan, “Türkiye’de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1102-1104.

⁷¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Diyanet Akademisi” (Erişim 20 Mayıs 2025). <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr> Kıraat tedrisatında eş-Şâtıbiyye ve ed-Đürre'nin yeri hakkında bir değerlendirmeler için bk. Pilgür, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği*, 155 vd; Kübra Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve “ed-Đürretü'l-Muğıyye” Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 106, 107.

değerlendirilmektedir.⁷²

Sûfî mesleği çerçevesinde yürütülen kıraat eğitiminde müstakil bir tahrîrât eseri okutulmamaktadır. Ancak yukarıda belirtilen eserlerin, tahrîrâtı da içeren meşhur ve muteber şerhleri ile Paluvî'nin *Zübdetü'l-'irfân*'ı, Molla Emin Efendi'nin kıraat mesleklerinin tercihlerini muhtevi *'Umdetü'l-hullân* ve *Zuhru'l-erîb fî idâhi'l-cem'i bi't-Taqrîb* eserleri müfredata dahil edilmektedir. Bununla birlikte bu mesleğin tercihlerinin uygulanmasında, tahrîrât eseri olarak kabul edilmese de mesleklerin tahrîrâtlarını muhtevi olması sebebiyle daha çok *'Umdetü'l-hullân*'a bağlı kalınmaktadır. Ayrıca, eğitim süreçlerinde tutulan notlar aracılığıyla oluşturulan ve çoğunlukla sözlü nakil yoluyla aktarılan meslek tercihlerine yazılı olarak yer veren kavâid defterleri de yardımcı kaynak olarak kullanılmaktadır.⁷³

Mısır, Şam, Fas (Mağrib), Ürdün, Yemen gibi dünyanın farklı coğrafyalarında devam eden kıraat faaliyetlerinde de farklı tahrîrât ekolleri takip edilmektedir.⁷⁴

Günümüzde İzmîrî ekolünün⁷⁵ devamı olarak Kahire'de azîmet yaklaşımını temsilen Mütevellî ve takipçileri Ali Muhammed ed-Dabbâ', Âmir es-Seyyîd Osman, Ahmed ez-Zeyyât, İbrahim es-Semennûdî ve Muhammed b. Muhammed Cabir el-Mısırî'nin tahrîrâtları dikkate alınmaktadır. Ruhsat yaklaşımını benimseyen Mansûrî ekolü ise İskenderiyye ve Tanta civarında Mustafa el-Mîhî, İbrahim el-Abîdî, Osman b. Râdî es-Sintâvî ve Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî'nin eserleri üzerinden devam ettirilmektedir.⁷⁶

Suudi Arabistan ve Mısır'da yapılan kıraat eğitimlerinde eş-Şâtıbiyye, ed-Dürre ve et-Ṭayyibe esas alınmaktadır. Bu eğitimlerde, Sehâvî'nin *Fethu'l-vaşîd*, Nüveyrî'nin (öl. 857/1453) *Şerhu Ṭayyibeti'n-Neşr*'i ve Sefâkusî'nin (öl. 1118/1706) *Gayşü'n-nef' fî'l-kırâ'âtî's-seb'a* isimli şerhleri başta olmak üzere meşhur ve muteber şerhlerde mündemiç tahrîrâtlar dikkate alınmaktadır. Ayrıca, Halîcî'nin *Hallü müşkilâtî's-Şâtıbî* ve *Şerhu mukarribu't-tahrîr*'i,

⁷² Zu'bî, *Teyşîru'l-fettâhi'l-'alîm*, 14.

⁷³ Abdülhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)*, (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 428, 429. Sûfî mesleğinin tercihlerini muhtevi kavâid defterleri ve kürrâseler hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa Doğan, "Bir Tahrîrât Ekolü Olarak Sûfî Mesleği: Aslı Kaynakları Ekseninde Bir İnceleme", *Uludağ İlahiyat Dergisi*, 34/1 (Haziran, 2025), 43-72.

⁷⁴ Kubeyî, "Medresetü'l-kırâati'l-Mısıriyye", 20; Beytullah Özdemir, *Ürdün'de Yürütülen Kıraat ve Mushaf Basımı Çalışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 61, 62.

⁷⁵ Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî hakkında detaylı bilgi için bk. Eren Pilgir, *İsnâd Kritiği Bağlamında Kıraat Tahrîrât Ekollerinin Mahiyet ve Metodoloji Analizi -İzmîrî'nin Bedâi'u'l-Burhân'ı Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025), 107-115.

⁷⁶ Zu'bî, *Teyşîru'l-fettâhi'l-'alîm*, 11, 12, 13; Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği*, 35; A'zeb, *Cevâhirü'l-hâlîde*, 37.

Mütevellî'nin *Fethü'l-kerîm fî tahrîri evcûhi'l-Kur'âni'l-Kerîm* ile *Tenkîhü fethü'l-kerîm*'i ve Hasan Halef el-Hüseynî'nin *İthafü'l-beriyye*'si gibi müstakıl tahrîrât eserlerinin muhtevası da göz önünde bulundurulmaktadır. Son dönem tahrîrât alimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî'ye (ö. 1403/1982), ait *el-Vâfi*, *el-İdâh* ve *Büdûru'z-zâhira* isimli eserler de tahrîrât bağlamında kullanılan yardımcı kaynaklardır.⁷⁷

Modern dönemde, akademik kıraat çalışmaları olarak adlandırılan⁷⁸ araştırmalar ile tahrîrât ekolleri arasındaki tercih ve yöntem farklılıklarını ele alan karşılaştırmalı çalışmaların sayısında da nicel bir artış gözlenmektedir. Bu bağlamda öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Enver Subhî Âbidîn el-A'zeb, *el-Cevâhiru'l-halîde fî cem'i'l-kırâ'âtî 'aşri'l-kübrâ*,⁷⁹

Enver Subhî Âbidîn el-A'zeb, *Tahrîrâtü'n-Neşr beyne'l-İmâm el-İzmîrî ve'l-İmâm el-Manşûrî*,

Enver Subhî Âbidîn el-A'zeb, *et-Tenvîr fî-mâ zâdethü'd-Dürre 'ale's-Şâtıbiyye ve Kitâbü't-Teysîr*,

Hâmid Şâkir eş-Şekâkî el-Ânî, *İm'ânü'n-naẓar menâhicü'l-kurrâi'l-'aşer fî'l-meddi ve'l-kaşır*,

Muhammed Bûrkâb, *Ḍavâtibü'l-muḳaddem edâen fî medreseti'l-ğarbi'l-İslâmî*,

Abdûlmuttalib b. Aşûra, *Ḥaşâişu'l-edâiyye ve'l-fenniyye li-medreseti'l-kırâ'ât fî'l-Ğarbi'l-İslâmî*,

Âsım Edîb Esbînâtî, *Tahrîrâtü Ṭayyibetü'n-Neşr beyne'l-İmâm el-İzmîrî ve'l-İmâm el-Mütevellî*,⁸⁰

Ebû 'İyâd el-Garbâvî, *Ziyâdâtü Ṭayyibetü'n-Neşr ale's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*,

Sâmî Muhammed Seîd Abdüşşekûr, *Tâhrîru't-Teysîr*.

2.5. Mesleklerin Tarihî Seyrine Dair Değerlendirme

Kıraat tedrisatında tarik ve meslekler dönemi, bir kıraatin raviler ve tarikler aracılığıyla aktarılan ihtiyarını öğrenmenin ötesine geçerek, aslî kaynağının (tarik) belirlendiği bir yapıya

⁷⁷ Ağırbaş, “Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği”, 376, 377, 432.

⁷⁸ Dağ, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı” 316-322.

⁷⁹ Mısır Ezher Üniversitesi öğretim üyelerinden Enver Subhî el-A'zeb'e ait *el-Cevâhiru'l-halîde fî cemi'l-kırâ'âtî 'aşri'l-kübrâ* adlı eserin tam adı, *el-Cevâhiru'l-halîde fî cemi'l-kırâ'âtî 'aşri'l-kübrâ 'alâ mâ câe fî medreseti'l-İmâm el-Manşûrî bi-şevâhidi'l-'allâme el-Halîcî*'dir.

⁸⁰ Bu çalışma, Âsım Edîb Esbînâtî tarafından 2016 yılında Uluslararası Medine Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

bürünmüştür.⁸¹ Osmanlı dönemi kıraat tarihi çalışmalarında, mesleklerin ortaya çıkışının bilimsel, siyasi veya sosyal nedenlerine dair kesin bilgilere henüz ulaşılamamıştır. Kaynak yetersizliği nedeniyle mesleklerin oluşumu hakkında şimdilik net ifadeler kullanmak mümkün görünmemektedir. Ancak Teysîr/İstanbul ve Şâtıbiyye/Mısır tariki olarak adlandırılan kıraat aktarım metotlarının tarihî bağlamı göz önüne alındığında, kıraat mesleklerinin teşekkülü, devamlılığı ve inkitâi üzerine bazı değerlendirmelerde bulunulabilir.

İbnü'l-Cezerî öncesi dönemdeki kıraat tedrisatında, mevcut anlayışa göre çoğunlukla yedili tasnif esas alınırdı. Bu dönemde Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ile Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı eserlerinin muhtevası, büyük ölçüde metne bağlı kalarak icra edilen ruhsat anlayışına dayanmaktaydı. Ancak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu muhakeme yöntemleri ve önceki telifata getirdiği eleştirel yaklaşım, kıraat tedrisatında esas kabul edilen eserlere tahrîr metodunun uygulanmasını başlattı.⁸²

İbnü'l-Cezerî'nin yaşadığı 9./15. yüzyıl ile Teysîr/İstanbul ve Şâtıbiyye/Mısır tariklerinin ortaya çıkmaya başladığı 11./16. yüzyıl arasındaki dönemde, aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ tariki bağlamında kıraat vecihleri arasındaki ihtilafli meselelerde İbnü'l-Cezerî'nin otoritesine itibar edilmiştir. Bu metot, tahrîrât literatüründe *Medresetü'n-Neşr* olarak anılmaktadır.⁸³

Anadolu coğrafyasında, İslam medeniyetinin zirvede olduğu dönemlerde kıraat ilimleri oldukça gelişmiş ve önemli merkezler ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerde yetişen kıraat âlimlerinin, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarını doğru/sahih bir şekilde okumak ve öğretmek amacıyla kıraat tedrisatına büyük önem vermeleri sonucunda genelde kıraat ilmi özelde tahrîrât çalışmalarının önemli bir gelişme göstermesini sağlamıştır.

Anadolu'daki kıraat tedrisatında, İbnü'l-Cezerî sonrasındaki 11./16. yüzyıldan itibaren aşru's-suğrâ (aşere) tariki, Ahmet el-Mesyerî aracılığıyla *et-Teysîr* ve *et-Taḥbîr* eksenli ve Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin kuruculuğunu üstlendiği *Hırzû'l-emânî* ve *ed-Dürre* merkezli iki

⁸¹ Bu işlem, hadis ilminde bir yöntem olan tahrîce benzetilebilir. Şöyle ki: hadis ilminde, bir eserde yer alan rivayetlerin Hz. Peygamber'e veya sonraki iki nesle ait olanlarının asıl kaynaklardaki yerlerinin tespit edilmesi, isnad ve sıhhat açısından durumlarına işaret edilmesi anlamına gelen *tahrîc* (التخريج) terimi, kıraat ilminin terminolojisinde de benzer bir fonksiyona sahiptir. Kıraat ilminde *tahrîr* (التحرير) olarak ifade edilen bu kavram, kıraat vecihlerinin dayandığı aslî kaynaklardaki mevcudiyetinin belirlenmesi ve belgelenmesi manasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda, hadis ilminde rivayetlerin kaynak ve sıhhatinin ortaya konulması işlevini gören tahrîc, kıraat ilminde vecihlerin kaynaklarının tespit ve tevsik edilmesine karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Tahrîc için bk. Mehmet Görmez, "Tahrîc", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 39/419-420.

⁸² Bu ifadelerde tahrîrât, İbnü'l-Cezerî sonrası dönemdeki kurumsal bir yapı olarak ele alınmıştır.

⁸³ Mustafa Hanefî el-Kassâs – Semîr Saîd el-Husârî, "Menâhicü 'ulemâi't-tahrîrât", *Mecelletü'l-kalem*, 22, (Mart, 2021), 442.

tarik üzerinden devam etmiştir. Bu ekoller, *en-Neşr*'in içeriğini doğrudan esas almasalar da İbnü'l-Cezerî'nin, bu eserlerin tarik ve vecihlerine yönelik eleştirel yaklaşımını dikkate almışlardır. Bu doğrultuda, aşru's-suğrâ tahrîrâtı kapsamında *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* metin ve rical tenkidine (tahrîrât) tabi tutulmuştur.

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr*'i Anadolu'da (Bursa) kaleme alması sebebiyle söz konusu eserler bu coğrafyada daha çok tanınmış, mezkur eserlerin esas alındığı aşru'l-kübrâ olarak tanımlanan kıraat eğitim programı takip edilmeye başlanarak inceleme ve araştırma yani tahrîrât çalışmaları bu telifler üzerine yoğunlaşmıştır.⁸⁴ Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, İbnü'l-Cezerî ile birlikte ivme kazanan tahrîr faaliyetleri sonucunda, kırâat-i seb'a ve kırâat-i aşere kaynaklarının muhtevasının anlaşılması noktasında farklı metotlar ortaya çıkmıştır. Bu usulleri benimseyenlerin bir kısmı İbnü'l-Cezerî'ye bağlı kalmış (ruhsat), bir kısmı ise onun kaynaklarını da tetkik etme (azîmet) yoluna gitmiştir.

Tahrîrât, meslek oluşumlarından daha eski ve köklü bir gelenektir. Kıraat tedrisatında aslı kaynaklara tahrîrât bağlamında farklı yaklaşımlar sonucu ortaya çıkan metodlar, Anadolu'da *meslek* olarak bilinmektedir.⁸⁵ Kıraat öğretiminin yaygınlaşmasıyla birlikte, bu alandaki çalışmaların önemi artmış ve tahrîrât işiyle uğraşan kişilerin meslek sahibi olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Böylece, tahrîrât geleneği, kıraat öğretimiyle birlikte Anadolu'da yeni bir kimlik kazanmıştır. Meslekler, esasen bu tahrîrât çalışmalarının neticesinde ortaya çıkan, belirli bir üstadın veya ekolün benimsediği ve okuttuğu *tercihler bütünü*nü veya *tahrîr edilmiş okuma sistemi*ni ifade eder.

Anadolu'ya özgü meslek oluşumlarının, tarihî süreçte devam eden tahrîr faaliyetlerinin nihai sonuçları olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

İstanbul tariki içinde tahrîrât ayrışmalarının, Ahmed el-Mesyerî'den sonra gelen ikinci kuşak olarak nitelendirilebilecek Reîsülkurrâ Amasyalı Yûsuf Efendi (öl. 1062/1652) ve Reîsülkurrâ

⁸⁴ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 92, 93; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 223.

⁸⁵ Yaptığı pek çok araştırma ve incelemesiyle hem Anadolu'daki hem de dünyanın farklı coğrafyalarındaki kıraat eğitim-öğretim metotları hakkında çalışmaları bulunan Mustafa Atilla Akdemir de meslekleri ülkemize (Türkiye) özgü olarak nitelemektedir. Mustafa Atilla Akdemir, “Târîhu ‘ilmi'l-kırâ'âti ve muessesâtuhû fî Turkiyâ” el-Kırâ'âtu'l-Ḳur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evdâ' ve Makâsîd Uluslararası Sempozyumu-I, (Fas-Marakeş: Merkezü'l-İmam Ebû 'Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Ḳur'âniyyeti'l-Mütehassise, 2013), 9; Ağırbaş, “Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği”, 109.

Şaban Efendi (öl. 1097/1686) ile başladığı ifade edilmektedir.⁸⁶ Zira bazı kürrâselerde⁸⁷ bu iki isme nispet edilen bazı farklı tercihlere rastlanmaktadır.⁸⁸ Özellikle Şaban Efendi'nin tercihleri talebesi Çelebi İmam olarak tanınan Mehmed b. Mustafa (öl. 1150/1737) (Ahmed es-Sûfî'nin hocası) aracılığıyla aktarıldığından bu yöntem *Çelebi İmam Tariki* olarak ta isimlendirilmektedir.⁸⁹ Çelebi İmâm tariki olarak bilinen yöntemin içerisinde de Çelebi İmam'ın öğrencileri olan Ahmed es-Sûfî ve Cinzâde Mustafa Efendi (öl. 12./18.asır)⁹⁰ farklı tercihler benimsemiştir. Bu süreçten sonra Ahmed es-Sûfî'nin tercihleri devam ettirilmiş ve bu tercihlerin okutulduğu metoda Ahmed es-Sûfî tariki/mesleği denilmiştir.⁹¹

Teysîr/İstanbul tariki müntesipleri arasında erken dönemde ortaya çıkmaya başlayan bu farklı tercihler zamanla kimlik kazanarak azîmet ve ruhsat ekolleri olarak anılmaya başlanmıştır. Ahmed el-Mesyerî ve Ali el-Mansûrî'nin çoğunlukla İbnü'l-Cezerî'ye bağlı olarak takip ettiği kıraat aktarımı ile Reisülkurrâ Yusuf Efendi ile başlayıp Abdullah Hilmi Efendi (Yûsufefendizâde) ile iyice belirginleşen *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe*'ye azîmet ilkeleriyle yaklaşım metodu İtilâf mesleği ismiyle müstakil bir mahiyet kazanmıştır. Reisülkurrâ Şaban Efendi tariki olarak bilinen yaklaşım da Yûsufefendizâde ile kurumsallaşan azîmet temelli yaklaşımın karşısında aynı dönemde söz konusu tarihin reisülkurrâlık makamıyla tevcih edilen diğer bir temsilcisi olan Sûfî Ahmed Efendi'ye atfedilen bir ruhsat anlayışıyla devam ettirilmiştir. Yani azîmet metodunun karşısında ruhsat ekolü olarak konumlanmıştır.

Netice itibarıyla *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı eserlerin telifiyle birlikte tahrîrât metotları dâhilinde ruhsat, mezkûr eserlere bağlılığı ifade eden kadim bir usul olarak addedilirken; azîmet, bu eserlere tenkidî bir nazarla yaklaşan ve müteakiben ortaya konulmuş bir metot olarak telakki edilebilir. Bu perspektiften bakıldığında, ruhsat yaklaşımı, 9./15. ile 12./18. yüzyıllar

⁸⁶ Şaban Efendi olarak bilinen Şaban b. Mustafa hakkında detaylı bilgi için bk. Müberra Cantürk, *Şaban b. Mustafa'nın Kitab-ı Güzide fi-İlmi't-Tecvîd Adlı Eserinin Tenkitli Neşri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5-11; Murat Tekin, *Şeyhü'l-Kurrâ Şa'bân b. Mustafa b. Abdullah Efendi ve Risâletün fi 'İlmi't-Tecvîd Adlı Risâlenin Değerlendirilmesi*. Ahmet Gökdemir (ed.) Osmanlı Tecvîd Risâleleri (Ankara: Son Çağ Akademi, 2020), 214, 215.

⁸⁷ Kıraat edebiyatında kürrâseler hakkında detaylı bilgi için bk. Selçuk Gültekin, *Kıraat Eğitim Öğretiminde Kürrâse Geleneği* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2025) 55 vd.

⁸⁸ Misvâkizâde, *Mecmû'a kırâ'ât ale't-Taqrîb ve'l-'aşera*, (Darulmesnevi, 35); Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 15.

⁸⁹ Muhammed Coşkun Efendi, *Mecmû'a fi'l-kırâ'at*, (İstanbul:Süleymaniye, Darulmesnevi, 36), 23b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 15.

⁹⁰ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 236.

⁹¹ Cinzâde Mustafa Efendi'nin tercihleri için Abdullah Akyüz'ün *Osmanlı Kurrâları* isimli eserde işaret ettiği Hafız Ali Efendi'ye ait *Vücûhu Hafız Ali* isimli eseri tetkik etmemize rağmen bulamadık. Ancak Misvâkizâde'nin eserinde işaret edilen yerde bir vecih hakkında Cinzâde Mustafa Efendi'nin tercihi belirtilmektedir. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 16, 236, 237. Cinzâde Mustafa Efendi'nin tercihleri için bk. Misvâkizâde, *Mecmû'a* (Darulmesnevi, 35), 4b; Hafız Ali, *Vücûhu Hafız Ali*, (Edirne: Selimiye, Yazma Eserler, 946).

arasında tatbik edilmiş ancak azîmet temelli incelemelerin başlamasıyla birlikte buna karşıt bir duruş sergileyen ruhsat ekolünün de (Sûfî Mesleği gibi) müstakil bir yöntem olarak tescil edildiği söylenebilir.

Aslî kaynaklar dikkate alınarak icra edilen kıraat tedrisatını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İbnü'l-Cezerî öncesi dönemde aslî kaynaklara genel olarak ruhsat ilkeleriyle yaklaşılmıştır.
- İbnü'l-Cezerî ile azîmet ilkeleri de işletilmeye başlanmıştır.
- İbnü'l-Cezerî ile Ahmed el-Mesyerî ve Alî el-Mansûrî'ye olan süreçte çoğunlukla İbnü'l-Cezerî'nin otoritesine itimat edilmiştir (ruhsat). Nüveyrî gibi bazı *et-Tayyibe* şarihlerinin metinlerinde azîmet yaklaşımının ilk nüveleri kabul edilebilecek tenkitlere rastlanmaktadır.⁹²
- Tarikler döneminden sonra İstanbul tariki içerisinde Yusuf Efendi ve Şaban Efendi arasında ayrılmalar başlamıştır.
- Abdullah Hilmi (Yûsufefendizâde) ve Sûfî Ahmed Efendi ile meslekler müstakil bir oluşum olarak tescil edilmiştir.

Bu bağlamda vurgulanması gereken önemli bir husus, kıraat mesleklerinin yaygın olarak bilinen dört meslekle sınırlı olmadığıdır. Nitekim Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* adlı çalışmasında, 12./18. yüzyılda Balkanlarda Ürgüp'te ve Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde okutularak Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdüren Ürgüplü Hasan Efendi mesleğinin varlığından bahsetmektedir.⁹³ Akyüz ayrıca Ahmed es-Sûfî'nin çağdaşı olan ve hocası Mehmed b. Mustafa'dan (Çelebi İmam) kıraat eğitimi tamamlayan Cinzâde Mustafa'nın da Ahmed es-Sûfî'den farklı tercihler benimseyerek bağımsız bir meslek oluşturduğunu ancak bu mesleğin devamlılık göstermediğini ifade etmektedir.⁹⁴

İbnü'l-Cezerî dönemi sonrası Anadolu'da yetişen kıraat âlimlerinin eserlerinde tahrîrâtâ dair birçok önemli bilgiye ulaşmak mümkündür. Yûsufefendizâde, Mustafa el-İzmîrî (öl. 1154/1741), Kettânîzâde Muhammed b. Mustafa en-Na'îmî, Muhammed Arif Hıfzî gibi ashâb-ı tahrîr sayılabilecek isimler kıraat tedrisatında aslî kaynak kabul edilen eserlerin muhteviyatına dair incelemeler yaparak bazı vecihler hakkında farklı hükümleri ihtiva eden eserler ortaya koymuşlardır. Meslek tercihlerinin bir araya toplandığı ve mesleklerin kaynak kitapları olarak

⁹² Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (30 Aralık 2018), 84.

⁹³ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 18, 23, 24.

⁹⁴ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 16, 236.

nitelendirilen bu müellefât, tahrîrât eseri olarak kabul edilmektedir.⁹⁵ Kettânîzâde Muhammed b. Mustafa en-Na'îmî, *Mutkinü'r-rivâye* mukaddimesinde bunu açıkça ifade eder:

فهذه تحريات مجتمعة على القراءات العشرة المقروءة المأخوذة بالسند الصحيح عن المشايخ الكبار
Bu eser, kıraat ilminde yetkin kimselerden sahih bir senetle alınarak okunmakta
olan kırâat-i aşere üzerine bir araya getirilmiş incelemelerdir/tahrîrâtıdır.⁹⁶

Anadolu coğrafyasında kıraat öğretiminin yaygınlaşması sonucunda ihtiyaç duyulan tahrîrât çalışmalarını yapanlara *meslek sahibi* denilmiştir. Bu çalışma esnasında elde edilen bulgular, özellikle Anadolu coğrafyası dışında İtilâf mesleğinin nispeten yaygın bir şekilde tanındığını buna karşın Mutkin, Şeyh Atâullah ve Sûfî mesleklerine dair bilgi düzeyinin daha sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁹⁷ Tahrîrât çalışmaları aracılığıyla Anadolu coğrafyası dışında daha çok Yûsufefendizâde'ye nispet edilen İtilâf mesleği ve Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî'nin metodu tanınmaktadır.⁹⁸ Bununla birlikte Anadolu coğrafyası dışında medrese (مدرسة) olarak anılan bu meslekler son dönemlerde yapılan çalışmalarla birlikte daha bilinir bir hale gelmektedir.⁹⁹

Tarik ve mesleklerin oluşturduğu son derece organize ve detaylı kıraat tedrisat geleneği, asırlar boyunca titizlikle korunmuş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Günümüzde de varlığını sürdüren bu geleneğin modern dünyadaki görünümü ise başlı başına ele alınması gereken bir konudur.¹⁰⁰

⁹⁵ Muhammed Arif Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ fî şerhi Muhtaru'l-ikrâ*, thk. Ömer Türkmen (Kerkük: Dâru İbn Hazm, 2022), 23.

⁹⁶ Kettânîzâde Ahmed Naîmî Efendi, *Mutkinü'r-rivâye fî 'ulûmi'l-kırâ'âti ve'd-dirâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 21), 1b.

⁹⁷ Mesleklerin birer tahrîrât metodu olarak ele alınmasına örnek olarak bk. Şenkîti, "Mu'cemü 'alâmi'l-kırâat fî Türkiyâ", 353, 354.

⁹⁸ Abdürrâzîk b. Ali b. İbrahim Musa, *Teemmülât fî tahrîrâtı'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l mütevatıra* (Medine-i Münevvere: Metâbi'u'r-râşid, 1413/1992), 15; Ebû Muhammed Abdullah Yûsufefendizâde, thk. Ömer Yûsuf Abdülğani Hamdân, "Ecvibetü Yûsufefendizâde ala iddeti mesâil fima yetealleku bi vücûhi'l-Şurân", *Mahedü'l-İmâm eş-Şâtîbî* 6 (1429/2008), 303-403; Muhammed Temîm ez-Zu'bi, *Teyşîru'l-fettâhi'l-'alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-kerîm fî tahrîri evcûhi'l-Şur'âni'l-'azîm*, (Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 2018), 12; Mustafa el-Kassâs - Yûsuf el-Avâdî, "Cuhûdu eş-Şeyh ez-Zeyyât fî 'ilmi'l-kırâat", *Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi İlahiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi Risale Dergisi* 3/2 (2019), 59; Enver Subhî Âbidîn el-Azeb, *el-Cevâhiru'l-halide fî cem'i'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-kubrâ*, y.y., ts., 46, 47.

⁹⁹ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır; Akdemir, "Târîhu 'ilmi'l-kırâ'âti ve muessesâtuhû fî Türkiyâ"; Kâmil b. Suûd el-'Anzî, "Cuhûdü'l-medresetü't-Türkiye fî 'ilmi'l-kırâat", *Mecelletü dirâsâtı'l-İslâmiyye* 28/2 (2016); İbrahim Tetik, Mahmood Ahmed Hasan vd., "Menheciyyetu Merakizi Ta'limi'l-Şur'âni'l-Kerîm fî Türkiye", *EKEV Akademi Dergisi* 87 (2021); "ملتی أهل التفسیر", *القراءات بطریق اسطنبول* (Erişim 06 Kasım 2024); Yasin İbrahim el-Mezrû'î, *Evdâhu'd-delâlât fî esânîdi'l-kırâ'ât*, (Kuveyt: Vizâratü'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 2009), 512-521; Emin b. Muhammed eş-Şenkîti, "Mu'cemü 'Alâmi'l-kırâat bi-Türkiyâ", *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâm eş-Şâtîbî*, 22 (1437), 343-394.

¹⁰⁰ Bu bölüm, 24 Aralık 2024 tarihinde Mustafa Atilla Akdemir ile gerçekleştirilen çevrimiçi mülakatın içeriğinden derlenmiştir.

Mutkin Mesleği ile İlgili Bir Değerlendirme

Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler sonucunda, Sûfî mesleğinin Mutkin mesleği ile hem metodoloji hem de tercihler açısından bazı farklılıklar taşısa da büyük oranda örtüştüğü görülmüştür.¹⁰¹ Sûfî mesleğinin metodolojisinde mertebeteyn tarikin de uygulama alanı bulması ve bu tarikin uygulanmasında Mutkin mesleğinin tercihlerinin dikkate alınmasının da bu kanıyı desteklediği söylenebilir. Ayrıca, Mutkin mesleğinde sıklıkla başvuru Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk*'u ve Muhammed el-Avfi'nin (öl. 1052/1640) *Cevâhiru'l-mükellesi* gibi eserlerin, Sûfî mesleği müntesipleri tarafından referans olarak alındığının ifade edilmesi de bu durumu desteklemektedir. Bu araştırma kapsamında incelenen Sûfî mesleğine ait kürrâselerde, mertebeteyn tarikin uygulanması ve hatim tertîbinin bir bölümünün Mutkin mesleği dikkate alınarak icra edilmesi, iki meslek arasındaki bu yakın ilişkiyi daha da güçlendirmektedir. Bu durum, Sûfî ve Mutkin mesleklerinin, kıraat eğitim öğretiminde ve tercihlerinde benzer yaklaşımlar sergilediğini göstermektedir.¹⁰²

Ahmed es-Sûfî Efendi'nin iki talebesinden biri olan ve mesleğin kendisiyle devam ettiği Hasan b. Ali el-Vidî'nin (öl. 1198/1783), hem Ahmed es-Sûfî'den hem de Kettânîzâde Muhammed en-Na'îmî'den kıraat tahsil etmesi bu iki mesleğin yöntem ve tercihlerinde belirgin bir birleşme ve senteze yol açmış olabilir. Vidî'nin aynı zamanda iki mesleğin yöntem ve tercihlerine vakıf olarak aralarında bir cem ve telif gitmiş olduğu da düşünülebilir. Bu durum, söz konusu mesleklerin tercihlerindeki benzerliğin önemli bir açıklaması olarak değerlendirilebilir. Osmanlı kıraat alimlerine dair kapsamlı bir araştırma yapan Abdullah Akyüz de benzer değerlendirmelerde bulunmaktadır.¹⁰³

¹⁰¹ İki mesleğin ortak ve farklı tercihleri için bu çalışmanın “Sûfî Mesleğinin Tercihleri” başlığına bakınız.

¹⁰² Molla Emin Efendi, *Zuhrû'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214b, 215a; Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 4; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 119.

¹⁰³ Akyüz, *Osmanlı Kürrâları*, 17.

3. KIRAAT İLMİNDE TAHRÎRÂT

Bu bölümde, kıraat ilminin önemli alt disiplinlerinden biri olan tahrîrât, kıraat meslekleri göz önünde bulundurularak incelenecektir. Tahrîrâtın tanımı, ortaya çıkışı, kapsamı ve metodolojisi gibi temel unsurların yanı sıra, tahrîrâtın bağlayıcılığı ve farklı ekollerine de yer verilecektir. Ayrıca, meslek tercihlerine uymanın hükmü gibi önemli alt başlıklar altında tahrîrâtın pratikteki yansımaları açıklanacaktır. İkinci bölümde, tahrîrâta özgü ıstılahların üzerinde durulacak; isnad, hilâf-ı câiz, infirâd, ihtiyâr, telfîk, azîmet ve takdim-tehir gibi terimler detaylı bir şekilde açıklanarak kıraat meslekleri ile tahrîrât arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır. Özellikle bütün bu başlıkların Sûfî mesleği özelinde ele alınması ile tahrîrâta farklı bir perspektiften yaklaşılarak okuyucuya zengin bir içerik sunulacaktır.¹⁰⁴

Kur'ân-ı Kerîm ayetleri, ilâhî vahyin ilk dinleyici kitlesi olan sahâbe ve indirilen vahiy pasajlarını yazıya geçirip kaydetmeleri için tayin edilen vahiy kâtipleri tarafından nüzûlünden itibaren hafızalarda ve satırlarda titizlikle korunmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra da bu koruma görevi müteakip nesiller tarafından büyük bir özenle sürdürülmüştür. Vahyedilen ayetlerin sahâbe arasında dilden dile yayılması esnasında oluşabilecek hataların en aza indirilmesi için bir dizi tedbir alınmıştır. Ayetleri bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v.) değil de O'nu dinleyenlerden duyanlar o ayetleri, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak ilk kaynağından tasdik ettirdikleri bilinen bir gerçektir.¹⁰⁵

Sahâbe ve tâbiîn döneminde, Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının okunuşu hakkında farklı kanaatler ortaya çıkmış ve bu görüşler sonraki dönemlerde kıraat âlimleri tarafından derlenerek sistematize edilmiştir. Bu süreçte, Kur'ân metninin en doğru şekilde okunması ve nesilden nesile aktarılması için kıraat ilmi ortaya çıkmış ve bu ilmin önemli bir alt disiplini olarak tahrîrât disiplini şekillenmiştir.

Tahrîrât, kıraat vecihlerinin naklinin tetkik ve tashihi ile doğrudan ilişkili olduğundan kıraat ilminin önemli alt disiplinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kıraat vecihlerinin doğru bir şekilde nakledilmesi ve bu nakillerin güvenilirliğinin tespit edilmesi gibi kritik konular, tahrîrât disiplini altında incelenir. Özellikle farklı tahrîrât ekollerinin ortaya çıkmasıyla birlikte tahrîrât disiplini ayrı bir önem kazanmıştır.

¹⁰⁴ Burada şunu da belirtmek gerekir ki bu çalışmada, tahrîrâtın ortaya çıkışı, kapsamı ve bağlayıcılığı gibi konulardaki tartışmalara, tezin sınırlılıkları nedeniyle girilmeyecektir. Bunun yerine, Sûfî mesleği özelinde mesleklerin konumunu belirlemek amacıyla tahrîrâtın genel çerçevesi ele alınacaktır.

¹⁰⁵ Zûrkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/202.

Nüzûl döneminden itibaren Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinin okunuş şekilleri üzerine yapılan tüm araştırmalar, geniş anlamda tahrîrât kapsamında değerlendirilebilir. Ancak tahrîrât terimi, daha dar anlamıyla, belirli bir kıraat tarikine ait vecihlerin detaylı bir şekilde incelenmesi ve bu vecihlerin diğer kıraat ve rivayetlere ait vecihlerle karşılaştırılması anlamına gelir. Bu bağlamda, tahrîrât çalışmaları, kıraat ilminin temel metinlerinin tenkidini, farklı kıraatlerin aktarıldığı kimselerin (râvî-tarik) tespit ve temyiz (ayrıştırma) içerir.

Bu başlıkta, kıraat ilminde önemli bir yer tutan tahrîrâtın mahiyeti, tarihsel gelişimi, kapsamı ve önemi detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Özellikle tahrîrâtın gerekliliği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, tahrîrâtın farklı ekolleri ve bu alanda yapılmış olan çalışmaların kapsamlı bir literatür taraması sunulacaktır.

Bu bölümde ele alınan meselelerin bir diğer önemli ayağı ise tahrîrâtın Anadolu coğrafyasındaki yansımaları olacaktır. Anadolu’da yetişen kıraat alimlerinin tahrîrât alanındaki çalışmaları incelenerek, bu coğrafyada geliştirilen özgün tahrîrât yöntemleri ve yaklaşımlar ortaya konulacaktır. Bu çerçevede, Anadolu’da kıraat öğretimi ve aktarımı sürecinde tahrîrâtın ne ölçüde yer aldığı ve Sûfî mesleği özelinde kıraat mesleklerinin tahrîrât yöntemleri değerlendirilecektir.

3.1. Tahrîrâtın Tanımı, Mahiyeti ve Gayesi

Tahrîrât, Arapça “تحرير” (tahrîr) mastarının çoğul halidir. Sözlük anlamı itibarıyla esaretten kurtarmak, kölelikten özgürleştirmek,¹⁰⁶ yazıyı ve hesabı temize çekmek, yazıp beyan etmek, kaydetmek, deftere geçirmek, desteklemek, araştırmak, gözden geçirmek, hatalarını tespit ederek düzeltmek, fazlalıklardan arındırmak gibi anlamlara gelen tahrîr,¹⁰⁷ İslamî ilimler terminolojisinde daha özel bir anlamda bir metnin veya bilginin hatalardan arındırılarak doğru ve güvenilir bir hale getirilmesi, kaynaklara dayandırılarak teyit edilmesi ve sistematik bir şekilde düzenlenmesi sürecini ifade eder.¹⁰⁸

Tahrîrât kavramı, kıraat alimleri tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların ortak noktası, kıraat vecihlerinin doğru ve güvenilir bir şekilde tespit edilmesi, hatalardan

¹⁰⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de özgürlüğüne kavuşturma manasında kullandığı yerler için bk. en-Nisâ 4/ 92; Âl-i İmrân 3/35; el-Mücâdele, 58/3.

¹⁰⁷ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu’l-luğa ve sıhâhu’l-‘Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), “har-ra-ra” 2/629; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “har-ra-ra” 4/184; *Almaany*, “تحرير”, (Erişim 26 Temmuz 2024).

¹⁰⁸ Tahrîrât hakkında detaylı bilgi için bk. Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 85-90.

arındırılması ve farklı rivayetlerin birbirine karışmasının önlenmesi amacını güdüyor olmasıdır.

Genel olarak tahrîrât, bir kıraat metninin gözden geçirilerek kapalılıktan (mutlak) özellikle de terkîb ve telfîk gibi hatalardan arındırılması, bir kıraat, rivayet ya da tarikin kendine özgü özelliklerinin ortaya çıkarılarak farklı rivayetlerden ayrıştırılması, kaynaklarına dayandırılması ve bu kaynakların güvenilirliğinin tespit edilmesi, isnad zincirinin (râvîlerin sıralamasının) doğru bir şekilde belirlenmesi ve bu zincirdeki zayıf halkaların tespit edilmesi süreci olarak tanımlanabilir.¹⁰⁹

Farklı alimlerin tahrîrât hakkındaki görüşlerine bakıldığında:

Mustafa el-İzmîrî, tahrîrâtı, kıraatleri araştırma, inceleme, düzeltme ve her bir rivayeti kendi tariklerine göre ayırma ve bir rivayetin başka birine karışmamasını sağlama ameliyesi olarak tanımlar. Bu tanım, tahrîrâtın detaylı bir inceleme ve değerlendirme sürecini kapsadığını gösterir.¹¹⁰

Îhâb Ahmed Fikrî, tahrîrâtı, aslî kaynak kabul edilen eserlerde mutlak olarak zikredilen vecih ve rivayetlerin kayıtlanması (takyîd) gerekçesiyle söz konusu eserlerin isnad edildiği tariklere ve müelliflerinin ihtiyarlarına uygun olarak yapılan inceleme ve araştırma çalışmaları şeklinde tanımlar. Fikrî, bu tanıma “kaynak eserlerin metninden (zahirinden) ilk bakışta uygulanmasına onay verildiği anlaşılabilecek bazı vecihlerin uygulanmamasıdır (men‘).” şeklinde özetlemektedir.¹¹¹

Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, tahrîrâtı, bir vechin kendisini nakledenlerden başka kimselere nispet edilmemesi için onu aktaran tariklere nispet etmek suretiyle *en-Neşr*’de zikredilen kıraatlerin ayıklanması, düzene koyulması ve kendisinde ihtilaf bulunan kelimelerin birbirine karışmaktan kurtarılmasından bahsedilen ilim olarak tanımlar.¹¹²

¹⁰⁹ Süleyman b. Hüseyin b. el-Cemzûrî, *el-Fethu’r-Rahmanî Şerhu Kenzü’l-me’ânî*, thk. Abdurrâzık b. Ali Musa (Mısır: Daru İbn Affân, 2005), 24, 25; Ali Muhammed Dabbâ’, *Muhtaşaru bülûgu’l-ümniyye* (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, ts.), 4; İbrâhîm b. Saîd ed-Düserî, *Muhtaşaru’l-‘ibârât li-mu‘cemi muştalahâtî’l-kırâ’ât* (Riyad: Dâru’l-Hadâra, 2008), 42.

¹¹⁰ Mustafa el-İzmîrî, *‘Umdetü’l-irfân*, nşr. Muhammed Muhammed Câbir ve Abdülazîz ez-Zeyyât, (Mektebetü’l-Cündî, ts.), 3; Muhammed Mütevellî, *Ravdu’n-nağîr fî tahrîri evcûhi’l-Kitâbi’l-münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebü’l-Cûd, (2004), 41.

¹¹¹ Îhâb Ahmed Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, *Uluslararası II. Kıraat Tarihten Günümüze Kıraat İlmi Sempozyumu*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 302, 303.

¹¹² Mütevellî, *Ravdu’n-nađîr*, 42.

Mustafa Atilla Akdemir'in tahrîrât tanımı ise şöyledir:¹¹³

Kitâbî naklin zahirindeki mutlak ifadeden hareketle oluşması muhtemel uygulama hatalarının önüne geçme, kaynaklarının ve ilgili tariklerinin tespitini, nakil halkalarının doğru tesis edilmesini sağlayarak, bilgiyi olması gerektiği keyfiyetiyle netleştirme (takyîd etme), böylece farklı tarikler arasında muhtemel nakil karışıklıklarının oluşmasını engelleme ve onaylanmayan okuyuşları ayıklama amacını taşıyan çalışmalardır.¹¹⁴

Günümüz araştırmacılarından Osman Bostan da tahrîrât için kapsamlı bir tarif yapmaktadır:

Kıraatleri nakleden müellefâtın gözden geçirilip tetkik edilmesini, müelliflerince mutlak ifadelerle zikredilen bazı vecihlerin, yine müelliflerin kaynaklarına gidilerek takyîd/tahsîs edilmesini, kitabın zâhirinden/ilk bakışta cevazı anlaşılabilecek bazı vecihlerin men'ini/engellenmesini ve böylece kıraatlerin edâsı esnasında vecihlerin kendisinden varit olmayan kimselere nispet edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek terkîb ve telfîk gibi hataların bertaraf edilerek Kur'ân'ın nazil olduğu şekliyle okunmasını amaç edinen çalışmalardır.¹¹⁵

Mezkûr tanımlamalardan yola çıkarak tahrîrât çalışmaları, muhtelefun fîh olarak (farklı okuyuşlarla) aktarılan kelimelerin nakledildiği metinlerin incelenmesi, tariklere nispet edilerek okunmasına cevaz verilen ya da verilmeyen vecihlerin tespiti ve ilgili vecihleri nakledenlerine (eser ya da şahıs) isnad edilerek aktarılması şeklinde özetlenebilir.¹¹⁶

Yukarıda serdedilen tanımların ortak noktasının, kıraat vecihlerinin aktarılması (rivayet) esnasında ortaya çıkabilecek olumsuzlukların önlenmesi saikiyle çaba sarfetmek olduğu görülmektedir. Bu çabanın sonucunda söz konusu vecihler arasına karışabilecek zayıf rivayetler tespit edilip zayıflık gerekçeleri ortaya konmak suretiyle nakledilmesinin (rivayet) önüne geçilebilecektir. Ayrıca, sıhhatinde şüphe olmayan vecihlerin kendilerine nispet edilen tariklere (şahıs ya da eser) isnad edilerek tariklerin birbirine karışması yani mezkûr vecihlerin kendilerini aktaranlardan başka kimselere dayandırılması da engellenebilecektir.¹¹⁷

Sayıları binlere ulaşan tarikler yoluyla nakledilen vecihlerin sıhhatli bir şekilde aktarılması ciddi bir birikim, ileri seviyede donanım ve titiz bir çalışma gerektirmektedir.¹¹⁸ Bu vasıfları haiz tahrîrâtçıların muteber kaynaklar ve müşafehe sistemi yoluyla naklin güvenilirliğini sorgulamak suretiyle yaptığı tahrîr ameliyesi, tariklerin telfîk ve terkibini ortadan kaldırarak her

¹¹³ Mustafa Atilla Akdemir'in tahrîrât olgusunu ele alış biçimi; tahrîrâtın teşekkülü ve geçirdiği tarihî evreler göz önüne alındığında, bu konunun müstakil bir ilim dalı olarak kabul edilebileceği yönünde güçlü bir izlenim oluşturmaktadır. Nitekim Akdemir, Türkiye'de tahrîrât alanında gerçekleştirilen öncü çalışmalar arasında yer alan "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi" başlıklı araştırmasında, tahrîrâtı bir *ilim* olarak nitelendirmekte ve bu disiplinin sınırlarını çizmektedir. Bu yaklaşım, tahrîrâtın kıraat ilmi içindeki metodolojik ve terminolojik özerkliğine işaret etmektedir. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 90, 108.

¹¹⁴ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 85.

¹¹⁵ Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar", 217, 218.

¹¹⁶ Ferîde Sekyû, "et-Tahrîrât ve'l-ihtiyârât fi'l-kırâ'âtî'l-Kur'âniyye ve 'alâkatühâ bi'ikrâi'n-Nebiyyi ve'ikrâihî", *Mecelletü Câmi'ati'l-Emîr 'Abdi'l-Kâdir li'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, 30/2 (2016), 2, 3.

¹¹⁷ Musa, *Teemmülât*, 2.

¹¹⁸ Mütevellî, *Ravdu'n-nađir*, 45; Cemzûrî, *Fethu'r-Rahmanî*, 26.

bir vechin hangi tarik (şahıs ve eser) kanalıyla bize ulaştığını gün yüzüne çıkarmaktadır.¹¹⁹

Tahrîrât çalışmaları sayesinde aslî kaynakların metnine göre uygulanmasına izin verilebilecek bir vechin men'î/ahzedilmemesi gibi bir durum meydana gelebilir.¹²⁰ Ayrıca, tahrîrât vesilesiyle kıraatlerin naklinde en güvenilir kaynaklardan sayılan *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Tayyibe* gibi eserlerin muhteviyatının, kıraat tedrisatına sıhhatli bir şekilde yansıtılabilme imkânı da ortaya çıkmış olur.¹²¹

Meslek sahibi olarak anılan kimselerin yaptığı incelemelerde tahrîrât olarak kabul edilebilir. Meslek tercihi olarak adlandırılan hükümler, söz konusu inceleme (tahrîrât) sonucunda ortaya konulmaktadır. Meslek tercihlerinin ya takdim-tehir (tertîb) ya da ahz/kabul veya adem-i ahz/men'î/red (uygulama veya uygulamama) olarak kıraat eğitimine yansıdığı görülmektedir. Özellikle meslek sahipleri tarafından ahzedilmeyen vecihlerin niçin alınmadığına dair kullanılan ifadeler mesleklerin tahrîrât sonucunda ortaya çıktığını söyleyebilmemize imkân tanımaktadır.

3.2. Tahrîrâtın Tarihî Gelişimi

Tahrîrâtın ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıktığının tespit edilmesinde tahrîr kavramının mutlak ya da mukayyed olarak anlaşılmasının önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Buna göre tahrîr kavramının en mutlak anlamı dikkate alındığında tahrîrâtı nüzûl dönemine kadar geri götürmek mümkündür. Hz. Peygamber'in Cebrâil'den (a.s.) aldığı Kur'ân ayetlerinin okuyuş keyfiyetlerini (kıraat farklılıklarını) ezberlemesi ve onların insanlığa aktarılması noktasında titiz davranıp herhangi bir hataya uğramaması için çaba sarfetmesi tahrîrin en mutlak anlamı içinde değerlendirilebilir. Hz. Peygamberin, indirilen vahyi sahâbeye aktarması, sahâbenin de kendilerine tebliğ edilen ayetleri ezberlemeleri, anlamaya çalışmaları, başka kimselere en doğru şekilde ulaştırma gayretleri ile sonraki dönemlerde tâbiîn, tebeu't-tâbiîn halkalarında aynı hassasiyetin korunması da benzer şekilde tahrîr kavramının en mutlak anlamı içinde değerlendirebilir.¹²²

¹¹⁹ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât", 87.

¹²⁰ Fikrî, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri", 302.

¹²¹ Mütevellî, *Ravdu'n-nağir*, 44, 45; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 88.

¹²² Abdurrahman b. Mukbil eş-Şemrî, "Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye fî tahrîrâtü'l-Kur'âniyye", *Mecelletü dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-buhûsi'l-akademîyye* 10/64 (2015), 432; İhâb Ahmed Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf fî tahrîrâtü'l-kırâ'ât ve'l-hulûlü'l-mukteraha", Uluslararası "el-Kırâ'âtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasid" Sempozyumu, (Fas-Merrakeş: Merkezi'l-İmâm Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassisa, 2017), 2/612, 613.

Tahrîrâtın kökenleri, Kur'ân'ın ilk indirildiği döneme kadar uzanmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi Kur'ân'ın nüzûlü ile birlikte Hz. Peygamber'in sahâbeye Kur'ân öğretmesiyle başlayan süreçte yapılan tüm çalışmalara genel manası itibarı ile tahrîrât denilebileceği gibi kıraatlerin tedvini döneminden sonra kaleme alınan eserler üzerine yapılan özel çalışmalara da tahrîrât denilmektedir.¹²³

Tahrîr kavramı muayyen (belirli bir sınır içerisinde) değerlendirmeye tabi tutulduğunda tahrîrâtın ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı görüşlerin serdedildiği görülmektedir.

Abdurrâzîk b. İbrahim'in de aralarında bulunduğu bir grup alim; Ebû Amr ed-Dânî, Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) ve Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî el-Hüzelî'nin (öl. 465/1073) yaşadığı hicrî beşinci asırda başladığını belirtmektedirler. Bunu ise kıraatlerin bu döneme kadar ifrâd (infirâd) yöntemiyle okunması¹²⁴ ve bunun da ilmî manada çok fazla bir karışıklığa (telfîk ve terkîb) yol açmaması sebebiyle tahrîrâta ihtiyaç duyulmadığı şeklinde delillendirmektedirler.¹²⁵

Halid Hasan Ebü'l-Cûd ve İhâb Ahmed Fikrî gibi bazı araştırmacılar ise tahrîrâtı daha özel bir alana hasredip kaynak addedilen eserlerin var oldukları dönemden itibaren tahrîrâtlarının yapıldığına dikkat çekerek tahrîrâtın eş-Şâtıbiyye'nin ya da en-Neşr'in yazıldığı dönemlerde başladığını ifade etmektedirler.¹²⁶

Tahrîrâtın ne zaman ortaya çıktığı konusundaki görüşleri kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutan Abdurrahman b. Mukbil eş-Şemrî ise tahrîrâtın ortaya çıkışının aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ tariklerinin dikkate alınarak yapılmasının daha sağlıklı olacağını belirterek aşru's-suğrâ tahrîrâtının Şâtıbî döneminde, aşru'l-kübrâ tahrîrâtının ise İbnü'l-Cezerî döneminde neşet etmeye başladığını belirtmektedir.¹²⁷

Tahrîrâtı, et-Tayyibe'nin münderacatı üzerine yapılan çalışmalar olarak kabul edenler ise mezkûr eser üzerine yapılan ilk tahrîr çalışmasının Muhammed el-Avfî tarafından yapıldığını dolayısıyla tahrîrâtın bu dönemde ortaya çıktığına işaret etmektedirler.¹²⁸

¹²³ Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf fi tahrîrât", 2/612, 613.

¹²⁴ Murat Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, (2021), 557, 558; Mustafa Hamurlu, "Kıraatlerin Sunumunda İfrâd ve Cem' Meselesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (2022), 609.

¹²⁵ Musa, *Teemmülât*, 3.

¹²⁶ Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf fi tahrîrât", 2/613; Mütevellî, *Ravdu'n-nađîr*, 46, 47.

¹²⁷ Şemrî, "Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye", 434, 435.

¹²⁸ İbrahim b. Saîd ed-Dûserî, *el-İmâmü'l-Mütevellî ve cuhûduhü fi ilmi'l-kırâ'ât* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 337; Mütevellî, *Ravdu'n-nağîr*, 47; Avfî'nin kıraat ilmine dair eserleri için bk. Hidayet Ayan, "Muhammed B. Ahmed el-Avfî ve Kırâat İlmine Dair Eserleri", *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2023), 137-157.

Mustafa Atilla Akdemir ise tâhrîrâtın ortaya çıkış ve gelişme süreçlerini ifrâd metodu dönemi, cem‘ metodu dönemi ve İbnü’l-Cezerî sonrası dönem olarak tasnif etmektedir. İfrâd dönemi ile her bir rivayet ya da kıraatin ayrı ayrı hatimlerde okunduğu dönemi kastetmektedir ki bu metotta tâhrîrâtın ortaya çıkmasında ana etken olarak gözüken telfik ve tahlît (tariklerin karışması) problemi olmadığı bilinmektedir. Akdemir’in cem‘ dönemi ile kastettiği ise birden fazla kıraat ya da rivayeti bir hatimde okuma metodunun uygulamaya yansıdığı hicrî beşinci asırdan itibaren İbnü’l-Cezerî’nin kıraat faaliyetlerini nihayete erdirdiği dönemdir. İbnü’l-Cezerî sonrası dönem olarak ise daha çok *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe* etrafında yoğunlaşan, tahrîrât disiplinine ait müstakil eserlerin kaleme alınmasıyla hız kazanan ve halen artarak devam etmekte olan sürece vurgu yapmaktadır.¹²⁹

Akdemir, tahrîrâtın “naklin sıhhatini temin amacıyla gösterilen titizlik” olarak değerlendirildiğinde ise İbn Mücâhid, İbn Mihrân en-Nîsâbü’rî (öl. 381/992), Ebû Amr ed-Dânî, Şâtıbî ve İbnü’l-Cezerî gibi kıraat ilminde otorite kabul edilen zatların temel kaynak addedilen eserlerini oluştururken muharrir kimliklerini ortaya çıkarıp naklin sıhhatine zeval verecek bir kusurun bulunmaması yönünde hassas davrandıklarına işaret etmiştir.¹³⁰ Bununla birlikte tahrîrâtın daha dar bir kapsamda *et-Ṭayyibe*’nin münderecatı etrafında yapılan çalışmalar şeklinde anlaşılması halinde bizzat İbnü’l-Cezerî’nin kendi eserlerinde tâhrîr yaptığı sonrasında oğlu Ahmed b. Muhammed b. el-Cezerî ve *Şerhu Ṭayyibeti’n-Neşr* sahibi en-Nüveyrî’nin çalışmalarıyla hız kazanıp müstakil bir ilim dalı haline geldiğini vurgulamaktadır.¹³¹

Kıraatlerin nakledildiği kaynaklarda var olan bir bilginin kayıtlanması (takyîd) ya da kayıtlanmaması (ıtlâk) noktasında inceleme yapmadan metnin zahiriyle amel edilmesi, naklin aktarıldığı tarikler hakkında eksik ya da yanlış bir bilginin veya aslî kaynakta bir tarihin usulüne muhalif bir naklin bulunması, kıraat tedrisatında indirâc usulünün uygulanmasıyla birlikte meydana gelmesi muhtemel hatalar ve naklin aktarıldığı kaynakların tamamına ulaşıp ulaşılmadığı noktasında duyulan şüpheler, tahrîrât çalışmalarının ortaya çıkmasının sebeplerinden sayılmaktadır.¹³²

Yukarıda kısaca ortaya çıkmasına sebep olan etkenler ile başlangıç ve gelişme dönemlerine değinilen tahrîrâtın bir ilmî disiplin haline gelme süreci şöyle özetlenebilir: Kıraatlerin yazılı

¹²⁹ Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 87, 88, 89.

¹³⁰ Akdemir’in vurgusunu destekleyen ifadeler için bk. Ebû Bekr Ahmed b.Huseyn b. Mihrân en-Nîsâbü’rî, *el-Mebsût fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, thk. Subey’ Hamza Hâkîmî (Dımaşk: 1981), (Muhakkikin önsözü) 4.

¹³¹ Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 89, 90.

¹³² Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 87.

kaynaklar vasıtasıyla aktarılmaya başlandığı hicrî dördüncü asırda ortaya çıkmış, sonraki dönemlerde kıraat aktarım metotlarının günden güne değişmesi sebebiyle ihtiyaca binaen tahrîr çalışmaları hız kazanmıştır. İbnü'l-Cezerî ile başlayan ve günümüze değin süreçte ise tahrîrât müstakil araştırma alanı haline gelmiştir. Neticede başta İbnü'l-Cezerî'nin muhalled eserleri etrafında şekillenen bir tahrîrât külliyyatı oluşmuştur. Bununla birlikte son dönem çalışmalarında, kıraatlerin tahrîrinden çok tahrîrâtın ortaya çıkışı, sebepleri, gayesi, gerekliliği ve edebiyatının konu edinildiği araştırmalar yapıldığı görülmektedir.¹³³

3.3. Tahrîrâtın Kapsamı ve Yöntemi/Metodoloji Esasları

Tahrîrâtla ilgili son dönemlerde yapılan çalışmalarda tahrîrât, kapsam, konu ve kaynak itibariyle ele alınmaktadır.¹³⁴ Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin farklı okunuşları hilâf-u vâcib ve hilâf-u câiz vecihler¹³⁵ olarak taksime tabi tutulmuştur.¹³⁶ Tahrîrâta konu olan farklılıklar, üzerinde ihtilaf olan hilâf-u vâcib kabilinden sayılan vecihlerdir. Zira bu vecihlerin tedrisatta eksik bırakılması söz konusu değildir. Hilâf-u câiz vecihlerin ise herhangi birini okumakla yetinilebildiğinden tahrîrâta ihtiyaç duyulmamaktadır.¹³⁷

Tahrîrâta tabi tutulan kaynaklar, aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ kaynaklarıdır. Kıraat mesleklerinin tercihleri de aynı şekilde aşere ve takrîb tarikleri bağlamında ayrı ayrı değerlendirilmektedir.¹³⁸

Ebû Amr ed-Dânî, yedili tasnif çerçevesinde her bir imam için iki râvî, her râvî için ise bir tarike yer vererek *et-Teysîr*'ini oluşturmuştur. Şâtîbî de aynı usulü takip ederek *Hırzû'l-emânî*'yi kıraat literatürüne kazandırmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin kıraat-i seb'aya Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-âşir kıraatlerini de ilave edip onlu sisteme göre oluşturduğu *et-Taḥbîr* ve

¹³³ Son dönem araştırmalarının bazıları: Şemrî, “Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye”; Sekyû, “et-Tahrîrât ve'l-ihtiyârât”; Fikrî, “Müşkiletül'l-hilâf fî tahrîrât”; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”; Recep Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 665-690; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 207-234; Eren Pilgir, “Hırzû'l-emânî Bağlamında Ortaya Çıkan Tahrîrât Edebiyatı'nın Tespit ve Tahlili”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (31 Aralık 2021), 277-297.

¹³⁴ Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 217, 218.

¹³⁵ Hilâfû'l-vâcib; uygulanması zorunlu olup, terki halinde rivayette eskiklik olarak kabul edilen vecihlerdir. Hilâfû'l-câiz; herhangi birini uygulamakta muhayyer olunan ve birinin uygulanıp diğerlerinin uygulanmaması halinde rivayette eksiklik olmayan vecihlerdir. Mütevellî, *Ravḍu'n-naḍîr*, 37, 38; Beşîr Ahmed Di'bis, *İhtilâfu vücûhu ṭuruku'n-Neşr mea beyâni'l-muḥaddemi edâen* (Tanta: Dâru's-sahâbe, 2009), 49, 50.

¹³⁶ Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb*, (İbrahim Efendi, 11), 139a, 139b.

¹³⁷ Zu'bî, *Teysîru'l-fettâhi'l-'alîm*, 7, 8; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 217.

¹³⁸ Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 90-98; Kassâs – Husârî, “Menâhicü 'ulemâi't-tahrîrât”, 441.

ed-Dürre’de aynı usulle yazılmıştır.¹³⁹ Bu eserler ortaya çıkışlarından sonra aslî kaynak olarak addedilmiş ve kıraat tedrisatında başucu kitabı olmuştur. Zikri geçen bu üç eserin münderacatına göre yapılan kıraat tedrisatı da zamanla aşere tariki (aşru’s-suğrâ) olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁴⁰

Yukarıda mezkûr kırâat-i aşere tarikinin kaynaklarının muhteviyatında bulunan bazı tarik ve vecihler hakkında inceleme ve ayırıştırma ihtiyacı hissedilmiştir. Örneğin Dâni’nin *et-Teysîr*’de nakil aktarımı yapmadığı ancak *Câmiü’l-beyân* başta olmak üzere diğer eserlerinde yer alan tariklerden nakledilen bazı vecihlerin ahzedilmesinde farklı değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁴¹

Şâtîbî’nin *Hırzû’l-emâni*’de mutlak bıraktığı vecihlerin kayıtlanması, *et-Teysîr*’de yer almayan tariklerden aktarılan vecihlere yer vermesi ya da nadir de olsa *et-Teysîr*’den vecih eksilmesi ve manzûme olarak kaleme alınması sebebiyle birtakım mutlak ve kapalı ifadeler içermesi aynı şekilde bu eserin de tahrîre (inceleme) tabi tutulmasını gerektirmiştir.¹⁴²

İbnü’l-Cezerî’nin *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*’sinin muhteviyatı üzerine de tahrîr çalışmaları yapılmış olsa da bu eserler daha az sayıda tarik ihtiva ettiğinden tahrîrâtı daha sınırlı ve kolay olmuştur.¹⁴³

Aşru’l-kübrâ tariki olarak anılan kıraat öğretim (aktarım/rivayet) metodunun kapsamı İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*, *Takrîbu’n-Neşr* ve *Ṭayyibetü’n-Neşr*’idir. Bu eserler aşru’s-suğrâ müfredatını da ihtiva etmekle birlikte sayısı bine yaklaşan tarike yer vermektedir. Dolayısıyla tarik ağı bu kadar çok olan bir sistemde vecihlerin birbirine karışma (tahlît) ihtimali daha fazladır. Bu ihtimalin ortaya çıkmaması için de özellikle *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe* merkezli tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁴⁴

Tahrîrât çalışmaları neticesinde tariklerin telfiki engellenmiş, rivayetlerin birbirine karışması ve o vechin kendisine nispet edilenden başkasına isnad edilmesi probleminin önüne geçilmiş olur. Bununla birlikte *eş-Şâtîbiyye*, *ed-Dürre* ve *et-Ṭayyibe* gibi kıraat tedrisatı kendilerinin muhtevası çerçevesinde yapılan metinlerin lafızlarının doğru anlaşılmasında, mücmel ifadelerinin tafsil edilmesinde, mutlak ifadelerinin kayıtlanmasında ve ihtilaflı vecihlerin zayıf

¹³⁹ Dûserî, *el-İmâmü’l-Mütevellî ve cuhûduhü fî ‘lmi’l-kırâ’ât*, 334; Türkmen, *İbnü’l-Cezerî ve “ed-Dürretü’l-Muḍîyye”*, 40, 41.

¹⁴⁰ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 610.

¹⁴¹ Abdüşşekûr, *Tahrîru’t-Teysîr*, (2014), 1.

¹⁴² Abdüşşekûr, *Tahrîrât ‘ale’s-Şâtîbiyye*, 9.

¹⁴³ Musa, *Teemmülât*, 5; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 91.

¹⁴⁴ Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği”, 674-681; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 210.

yönlerinin tespit edilip dikkat çekilmesinde tahrîrâtın yadsınamaz bir rolü olduğu bilinmektedir.¹⁴⁵

Meslek ve tahrîrât ekolleri de mezkûr metinlerin anlaşılması noktasında birtakım yöntemler belirlemiştir. Meslek sahipleri bazen aslî kaynağa tabi olarak (ruhsat ilkesi) metinde zikredilen vechi uygulamaya almışlar bazen de ilgili vechin zayıflık veçhesini tespit ederek her ne kadar metinde zikredilmiş olsa dahi uygulamada yer vermemişlerdir (azîmet ilkesi). Bu da mesleklerin metodolojisi ile tahrîrât yöntemleri arasındaki sıkı ilişkiyi göstermesi bakımından kayda değer bir yöntem birliği olarak kabul edilebilir.¹⁴⁶

3.4. Kıraat Tedrisatında Tahrîrâtın Bağlayıcılığı Meselesi

Tahrîrât en genel anlamıyla, Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin okunuş keyfiyetlerinin naklinde güvenilirliği korumak için çaba sarf edip ilmin gerektirdiği zorunlulukları yerine getirmek olarak anlaşıldığında bunun her bir Müslüman için gerekli olduğunda şüphe yoktur. Nüzûl döneminden itibaren her halka da titizlikle çalışıldığı, naklin güvenilirliğine zeval getirecek her türlü olumsuz durumdan sakınıldığı bilinen bir gerçektir.¹⁴⁷

Tahrîrâtı, kıraat farklılıklarının sözlü (şifâhî) aktarımının yanında yazılı (kitâbî) naklinin de vücut bulmaya başladığı 4./10. asırdan itibaren ortaya konan aslî kaynakların oluşturulması esnasında yapılan çalışmalarda gösterilen inceleme (tetkik) ve ayırıştırma (temyiz) çalışmaları olarak düşündüğümüzde kıraatlerin sahih ve gayri sahih (şâz) ayırımına tabi tutulmasına¹⁴⁸ zemin hazırlayan çalışmaların sonucunda verilen hükümlere tabi olmak gerektiği belirtilmektedir. Buna göre, tahrîr sonucunda sıhhati tespit edilmiş okuyuşları sahih, sıhhati onaylanmamış okuyuşları ise gayri sahih (şâz)¹⁴⁹ kabul etmek gereklidir. Bu bakımdan tahrîrâtın hükmüne tabi olmanın gerekliliğinde görüş birliğinin olduğu söylenebilir.¹⁵⁰

Rivayet cihetiyle düşünüldüğünde kıraat tedrisatı, İbn Mucâhid, İbn Galbûn, Ebû Amr ed-Dânî ve Şâtîbî gibi mütekaddim kıraat alimlerinin tahrîr (inceleme) ve temyiz (ayırıştırma)

¹⁴⁵ Cemzûrî, *Fethu'r-Rahmanî*, 24, 25; Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 44, 45.

¹⁴⁶ Bu çalışmada, Süfi mesleğinin metodolojisi çerçevesinde aşru's-suğrâ ve aşru'l-kubrâ tarîkinin tahrîrâtına müstakil bölümlerde yer verilmiştir. Konunun örneklendirilmesi ilgili bölümlere havale edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için "Aşru's-suğrâ Tercihleri" ve "Aşru'l-kubrâ Tercihleri" bölümlerine bakınız.

¹⁴⁷ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 305-311.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cezerî Ebû'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Yûsuf *Müncidü'l-mukriîn ve Mürşidu'tTâlibîn*, thk. Muhammed Habib eş-Şenkîti, Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1400), 16; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 59.

¹⁴⁹ Şâz kavramı günümüzdeki anlamıyla kullanılmaktadır.

¹⁵⁰ Sekyû, "et-Tahrîrât ve'l-ihtiyârât", 3, 4.

neticesinde oluşturdıkları ve ümmet tarafından güvenilirliği onaylanmış eserlerin muhteviyatı çerçevesinde yapılagelmiştir.¹⁵¹ Tahrîrât bu dönemde zikredilen eserlerin içerisinde mündemiç olarak varlık bulmuştur.¹⁵² Zira, kıraat eğitimi esnasında mezkûr eserlerde müelliflerin sarîh bir şekilde ifade ettikleri tercihleri tahrîrât kabul edilerek dikkate alınmış ve buna binaen kimi vecihler ahzedilmiş kimileri ise terkedilmiştir.

Meslek veya ekol olarak bilinen tahrîrât metotlarında bu durumun pratiğe yansımış hali sarahaten görülmektedir. Bu durumun bir örneği, aşru's-suğrâ tariki bağlamında ﴿وَنَبِّهَهُمْ﴾¹⁵³ ve

﴿أَنْبِئَهُمْ﴾¹⁵⁴ kelimelerinin vakf halinde Hamza kıraatinde hemzenin ibdâli ile aktarılmasıyla birlikte cemi zamirinde bulunan hâ (هـ) harfinin harekesinin de damme ve kesra ile nakledilmesidir.¹⁵⁵

et-Teysîr ve *eş-Şâtıbiyye*'de kesra ve dammeye yer verilmekle birlikte bunların nakil (rivayet) cihetiyle değil okuyucuya bilgi verme (حكاية عنه) olarak değerlendirilmesi ve İbn Mihrân en-Nisâbûrî ve Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) gibi ilk dönem kıraat alimleri ile *eş-Şâtıbiyye* şarihlerinin önde gelenlerinden Alemüddîn es-Sehâvî (öl. 643/1245) gibi kıraat bilginlerinin ilgili vecihleri inceleyip dammenin daha evlâ (أصح) olduğunu belirtmeleri bu vecihler üzerine tâhrîri gerektirmiştir.¹⁵⁶ Neticede, Sûfî, Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde sadece damme (tek vecih), Şeyh Atâullâh mesleğinde ise damme ve kesra (iki vecih) ahzedilmiştir.¹⁵⁷

İbnü'l-Cezerî sonrasında müstakil bir ilim dalı haline gelen tahrîrât çalışmalarının bağlayıcı olup olmadığı noktasında ciddi münakaşaların olduğu müşahede edilmektedir.¹⁵⁸ Bu noktada değinilmesi gereken ilk nokta, İbnü'l-Cezerî'nin kendisinden önceki kaynaklar hakkındaki tahrîrâtı ile kendi eserlerinde tahrîr kabul edilebilecek açıklamalarının mevcudiyetidir.

İbnü'l-Cezerî, kendisinden önceki döneme ait *et-Teysîr* ve *Hırzû'l-emânî*'niyi değerli bulup *en-*

¹⁵¹ Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî, "el-Burhânu'l-aşdağ ve's-sırâtu'l-muḥakkak fî men'î'l-ğunneti li'l-Ezrak", thk. 'Abdulkayyûm b. 'Abdulgafûr b. Kameriddîn es-Sindî, *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtubî* 7/13 (2021 1433), 363, 364.

¹⁵² Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 223.

¹⁵³ el-Hicr 15/51.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/33.

¹⁵⁵ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'a* (Dâru'l-Endelüs, 2015), 180.

¹⁵⁶ Abdurrahman b. İsmail el-Makdîsî Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzû'l-emânî*, thk. İbrahim Atvâ Avaz, (Darul'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 171, 172; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* (Medine: Mucemu'l-Melikü'l-Fahd li-Tibâati Mushafî's-Şerif, 1435), 4/1030.

¹⁵⁷ Molla Emin Efendî, *Umde fi idâhi Zübdeti'l-irfân*, (İstanbul: Asitane, ts.), 215, 387.

¹⁵⁸ Mustafa Atilla Akdemir, tahrîrâtın bağlayıcılığı etrafında serdedilen görüşlerin taassubî bir yaklaşımla çatışmaya dönüştüğüne vurgu yapmaktadır. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 90.

Neşr'in muhtevasına dahil etse de kimi zaman bu eserlerin nakilleri hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Kendi usulünün (tarikinin) dışına çıkma (خروج عن طريقه) olarak kendini gösteren bu değerlendirmeler, sonraki dönemlerde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kimileri bu değerlendirmeyi “Bu vecihler alınmaz” şeklinde anlarken kimileri “*et-Teysîr*’de olmayan bir veche dikkat çekme (tenbîh)” olarak algılamışlardır.¹⁵⁹

Tahrîrâtı, *et-Ṭayyibe* metni üzerine yapılan çalışmalar olarak ele aldığımızda tahrîrâtın hükmüne dair iki görüşün benimsendiği görülmektedir.

Birincisi; *tahrîrât-ı yakîniyye* olarak anılan İbnü'l-Cezerî'nin bizzat kendisinin *et-Ṭayyibe*'ye dair değerlendirmeleridir.¹⁶⁰ Bu türden değerlendirmelerin mutlaka dikkate alınmasının gerektiği düşünülmektedir. Zira bu değerlendirmeler, hocalarının neyi nasıl okuttuğunu ve kendisinin hocalarına neyi nasıl arz ettiğini en iyi bilen İbnü'l-Cezerî'nin kendisine ait olduğundan en sahih/en dakîk değerlendirmeler (tahrîrât) olarak kabul edilmektedir.¹⁶¹ Bununla birlikte *et-Ṭayyibe* metninde mücmel (kapalı) ve mutlak (tariklere kayıtlanmayan) ifadelerin anlaşılmasında ilk izlenecek yolun bu lafızların sahibinin açıklamalarını dikkate almaktır. Zira sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan *mücmel* lafızlar ancak onu söyleyen tarafından yapılacak bir açıklamayla anlaşılabilir.¹⁶²

İkincisi; *tahrîrât-ı zannîyye (ihtimâliyye)* olarak anılan incelemelerdir. Bunlar İbnü'l-Cezerî sonrasında müstakil tahrîrât eserlerinde bulunan değerlendirmelerdir. Bu türden tahrîrâtların bağlayıcı olmadığı belirtilmektedir. Zira bu tahrîrâtlar, tahrîri yapılan metinlerdeki muhtemel manaları ortaya çıkardığından bu tahrîrin sahibinin hüsn-ü zannı üzerine bina edilmiş kendi tercihleridir. Bir vechin men'inde (ahzedilmemesinde) tek başına zan ile hüküm vermek ise doğru bulunmamaktadır.¹⁶³ Bununla birlikte yaptığı inceleme (tetkîk) ve tahrîr sonucunda bir hükme varan kimsenin çabası her ne kadar tahrîrât-ı zannîyye olarak kabul edilip bütün Müslümanları bağlayıcı olmasa da o kimsenin kendi görüşüyle hareket etmesinde de bir beis olmadığı belirtilmektedir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Ṭayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 12; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 91, 92.

¹⁶⁰ Musa, *Teemmülât*, 16; İbnü'l-Cezerî'nin tahrîrât olarak değerlendirilen açıklamalarını *en-Neşr*'in kendisinde ya da *el-Mesâilü't-Tebrîziyye* isimli eserinde görmek mümkündür. Şemrî, “Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye”, 440; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 89.

¹⁶¹ Muhammed b. Abdîrrahman Halîcî, *Şerhu Muḳarribu't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Taḥbîr*, thk. İhâb Ahmed Fikrî ve Halid Ebü'l-Cûd (Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009), 58; Şemrî, “Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye”, 445; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Ṭayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 314, 315.

¹⁶² Ferhat Koca, “Mücmel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/451.

¹⁶³ Halîcî, *Şerhu Muḳarrib*, 59.

¹⁶⁴ Halîcî, *Şerhu Muḳarrib*, 60.

Yukarıda genel çerçevesi çizilerek değerlendirilmeye çalışılan tahrîrâtın hükmünün en geniş manada iki görüş etrafında toplandığı görülmektedir. Birincisi tahrîrâtı kabul etmeyip, ilzâm edilemez/bağlayıcı kabul edilemez olarak değerlendirenlerdir. Bu görüşün temsilcileri Abdulfettâh el-Kâdî, Muhammed Salim Muhaysin (öl. 1421/2001) ve onların takipçileridir. İkincisi ise tahrîrâtsız bir kıraat tedrisatının mümkün olmadığını savunarak tahrîrâtın bağlayıcı/ilzâm edici olduğunu düşünenlerdir.¹⁶⁵

Meslek Tercihlerine Uymanın Hükümü

Aslî kaynakların incelenmesi (tahrîrât) sonucunda elde edilen bulguların kıraat tedrisatında bağlayıcı olup olmadığı hususu önemli bir araştırma sorusunu teşkil etmektedir. Bu sorunun mesleklerin tercihleri bağlamında irdelenmesi hususunda bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.

Bilindiği üzere, bir vechin kabul (ahz) ya da reddi (men‘) hususundaki meslek tercihleri tahrîrât kapsamında değerlendirildiğinden, tahrîrâtın bağlayıcılığına ilişkin varılan hükümler bu tercihler için de geçerlidir. Ancak meslek tercihleri, İbnü'l-Cezerî sonrası yapılan tahrîrât-ı zanniyye/ihtimâliyye olarak kabul edilmelidir. Tahrîrât-ı zanniyye'nin ise kesin bir bağlayıcılığa sahip olmadığı yani bu türden çıkarımlar ve tercihlerin, kıraat aktarımında mutlak ve zorunlu olarak uygulanmasının kabul edilmediği belirtilmektedir. Zira, bu hükümler, hükmü verenin inceleme (tahrîr) sonucunda ulaştığı kesin verilere dayanmayan muhtemel sonuçlardan birini ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir vechin alınmamasında zan ile kesin hükme varmak isabetli bulunmamıştır. Ancak her ne kadar tahrîrât-ı zanniyye kabul edilebilecek meslek tercihleri bağlayıcı kabul edilmese de sahibinin kendi tercihiyle amel etmesinde herhangi bir sakınca olmadığı da ifade edilmektedir.¹⁶⁶

Yûsufefendizâde'nin meslek tercihlerinin bağlayıcılığına dair beyanları, konunun açıklığa kavuşturulması açısından kritik önem arz etmektedir.

لكننا لم نمنع من يأخذ بهما ان أخذ من مشايخه

*Ancak bir kimse hocalarından bu iki vechi de almışsa biz onu bunları almasından alıkoymayız.*¹⁶⁷

¹⁶⁵ Musa, *Teemmülât*, Cemzûrî, *Fethu'r-Rahmanî*, 26, 27; Zu'bi, *Teysîru'l-fettâhi'l-'alîm*, 17-21; Fikrî, "Müşkiletül'l-hilâf fî tahrîrât", 2/615; Şemrî, "Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye", 445-450.

¹⁶⁶ Halîcî, *Şerhu Muḳarrib*, 59, 60; ملتقى أهل التفسير | إيهاب فكري / بحث لفضيلة الشيخ د / إيهاب فكري (22.05.2025). <https://mtafsisir.net/threads>

¹⁶⁷ Abdullah Hilmi Yûsufefendizâde, *el-I'tilâf fî vücûhi'l-ihtilâf*, (İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayinevi, 2022), 19.

ومن أراد ان يأخذ بالوجه الآخر أيضاً لا تمنعه عن الاخذ ان اخذ هكذا عن استاذة ولكل وجهة هو موليها

*Kim de diğer vechi (okuyuşu) almak isterse, eğer bunu hocasından bu şekilde almışsa, onu almaktan menetmeyiz. Herkesin yöneldiği bir yönü vardır.*¹⁶⁸

Yûsufendizâde'nin bu ifadelerinden anlaşılan her ne kadar kendi bir tercihte bulunduysa da *Herkesin yöneldiği bir yönü vardır*¹⁶⁹ ayetine atıf yaparak diğer vecihlerin de geçerli sebeplere dayanan varlığını ve uygulanabilirliğini kabul ettiğidir. Ancak Yûsufendizâde, farklı vecihlerin uygulanabilmesi için en önemli şartın, bu okuyuşların yetkin bir hocadan (üstad) öğrenilmiş olması (ahz) gerekliliğini vurgulamaktadır. Yûsufendizâde, çeşitli bağlamlarda, kendisinin tercih etmediği vecihlerin alınmasında bir beis olmadığını açıkça ifade etmektedir.¹⁷⁰

Tahrîrât ekolleri arasında özgün yaklaşımıyla öne çıkan İzmîrî, Gâşiye sûresinin 21-24. ayetlerinde yer alan hemze-i münekkera ve sâd harfinin işmâmı bağlamındaki tahrîri sonucunda, *eş-Şâtıbiyye* metninin zahirinden anlaşılan ancak kendisinin almadığı ek bir vechin de sahih olduğunu ifade etmektedir. İzmîrî, bu vechin alınmasında herhangi bir sakınca bulunmadığını belirtir.¹⁷¹ Her ne kadar kendi tahrîr metodolojisine göre ilgili vechin tercih edilmemesi gerekse de İzmîrî'nin bu vechin alınmasına engel olmayan tutumu, tahrîrâtın (meslek tercihlerini de tahrîr kabul eden anlayışa göre) mutlak anlamda bağlayıcı olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Benzer şekilde Mutkin mesleğinin kurucu önderi kabul edilen Kettânizâde Muhammed en-Na'imî de medd-i munfasıl, cemi mîmi ve ﴿التَّوْرَةَ﴾ kelimesinin mîzânı hususunda diğer mesleklere muhalif tercihlerini belirttikten sonra;

فإن أخذ بها منها فلا بأس فيها لكن بينه القارئ لأنها من التداخل

Şayet, okuyucu et-Ṭayyibe'de yer verilen Hulvânî tarikinden aktarılan vecihleri de alır ve bunu beyan ederse bunda bir beis yoktur.

ifadesiyle *et-Ṭayyibe*'de yer verilen Hulvânî tarikinden aktarılan vecihlerin hangi tarikten aktarıldığının beyan edilmesiyle birlikte alınmasında bir sakınca olmadığını ifade etmiştir.¹⁷² Bu ifadeden hareketle, mesleğin müteahhir temsilcilerinin söz konusu mîzânda Mutkin

¹⁶⁸ Yûsufendizâde, *Risâle müşkilâti 'ş-Şâtubî*, 259.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/148.

¹⁷⁰ Yûsufendizâde, *el-İ'tilâf*, 146.

¹⁷¹ İzmîrî, *Bedâi' u'l-burhân*, 225.

¹⁷² Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 29a.

mesleğinin tercihleri yerine İstanbul tarikinin tercihlerini uyguladıkları belirtilmektedir.¹⁷³ Bu ifadeler, meslek tercihlerinin mutlak surette bağlayıcı olmaması açısından önem arz etmektedir.

Atâullah mesleğinin tercihlerini ihtiva etmesi nedeniyle bu mesleğin temel kaynağı olarak kabul edilen Muhammed Ârif Hıfzî'nin *Muğni'l-kurrâ*'da, müellifin üstatlarından aldığı vecihleri zikretmesinin nedeninin diğer vecihleri reddetmek olmadığı açıkça belirtilmektedir. Zira her bir tercihin gerekçesi bulunduğunu ifade eden Hıfzî, meslek tercihlerinde itimat edilmesi gerekenin bu vecihlerin alındığı/öğrenildiği şahıs (ahz) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷⁴

Abdullah Eyyûbî'nin (öl. 1252 /1836) *Mizânü kurrâi'l- 'aşera* isimli eserine bazı haşiyeler ekleyen Sûfî mesleğinin müntesiplerinden Ali Zühdi el-Ankarâvî'nin, "Bu vecih bizim mesleğimizde cari olup tercih edilse dahi ihtisar için alınmamıştır" ifadesi de meslek tercihlerinin mutlak bağlayıcılığı hususunda esneklik sergilendiğini göstermektedir.¹⁷⁵

Molla Emin Efendi, Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetinde uygulanan idgâm-ı kebîr konusunu ele aldığı *Lâhika* adlı eserinde, kıraat mesleklerinin tercihlerini sunduktan sonra takip edilen mesleğin uygulamasında hata yapılmaması ve diğer mesleklerin tercihlerinin inkâr edilmemesi hususunda okuyucuyu ikaz etmektedir.¹⁷⁶

Kıraat mesleklerinin müteahhir temsilcilerinin diğer mesleklerin tercihlerini uyguladıkları da vakidir. Yani meslekler arasında bir geçişkenlik olduğundan bahsedilebilir. Molla Emin Efendi, Sûfî mesleğinin müteahhir temsilcisinin pek çok meselede Mutkin mesleğine tabi olduğunu belirtmektedir. Bu durumun aksine bazı meselelerde Mutkin mesleğinin müteahhir temsilcilerinin İtilâf ve Sûfî mesleğinin tercihlerini uygulaması da söz konusu olmuştur.¹⁷⁷ Bu durum, farklı meslekler arasında bir etkileşim ve birbirlerinden istifade etme anlayışının varlığını göstermektedir.

Yine Molla Emin Efendi'nin ﴿بِلَقَائِ﴾¹⁷⁸ ve ﴿وَلَقَائِ﴾¹⁷⁹ kelimelerinin vakf hali bağlamında Hamza kıraati ile Hişâm rivayetinin usullerinde meydana gelen tahfîfü'r-resmî¹⁸⁰ vechinin kıraat

¹⁷³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 232 (kenar haşiyeye).

¹⁷⁴ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 63.

¹⁷⁵ Abdullah b. Salih el-Eyyûbî, *Mizânü'l-kurrâi'l- 'aşera*, (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, 31),16.

¹⁷⁶ Molla Emin Efendi, *Lâhika li'ş-şârihi'l-bâisi'l-fakîr fi idâhi bâbi'l-idgâmi'l-kebîr*, (İstanbul: Asitane, ts.), 62 ('Umde'nin başında basılı metin).

¹⁷⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 182, 232, 253.

¹⁷⁸ Rûm 30/8.

¹⁷⁹ Rûm 30/16.

¹⁸⁰ Tahfîfü'r-resmî, vakf halinde hemzenin meksûr yâya ibdâl edilip iskân ile okunmasıdır. Fem-i muhsinden ahzedilmesi gerekir.

mesleklerinin ittifakıyla uygulanabileceğini belirtmektedir. Ancak Molla Emin Efendi, bu vechin alınıp alınmaması hususunda okuyucuyu muhayyer bırakarak bu vechi uygulayanın engellenmesi ya da uygulamayanın zorlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸¹ Bu durum, kıraat meslekleri arasında bir tercih serbestisinin varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Yûsufefendizâde ve Kettânizâde Muhammed en-Na‘îmî gibi âlimlerin ifadeleri, kıraat meslekleri arasında tercih serbestisinin varlığını ortaya koymakta ve Muhammed Ârif Hıfzî, Molla Emin Efendi ve Ali Zühdi el-Ankarâvî gibi diğer âlimlerin eserleri de meslek tercihlerinin mutlak bağlayıcılığı konusunda esneklik sergilendiğini göstermektedir. Meslek sahipleri (tahrîrât alimleri) kendi mesleklerinin tercihlerini belirtmekle birlikte diğer mesleklerin de geçerli sebeplere dayanan varlığını ve uygulanabilirliğini kabul etmişlerdir. Ancak bu alimlerin dikkat çektiği noktalar, tercih edilen vecihlerin ahzedilmiş/üstaddan alınmış olması ile hangi tarikten alındığının ve hangi meslekte uygulandığının beyan edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Müteahhir dönemde mesleklerin birbiriyle etkileşim halinde olduğu ve tercihlerde bir esneklik bulunduğu söylenebilir. Ancak bu serbestlik keyfi değildir. Vecihlerin bir silsile yoluyla aktarılması gerektiğinden yetkin hocalardan öğrenilmiş olması ve tercihlerin hangi tarikten alındığının beyan edilmesi gibi belirli şartlara bağlıdır. Bir kimsenin hocasından nasıl öğrenmişse (ahzetmişse) onu okuması ve aktarması daha uygun bulunmuştur. Günümüzde de çoğunlukla bir kimsenin kıraat eğitimini hangi tarik ya da mesleğe göre almışsa, o usulü takip etmesi gerektiği görüşü benimsenmektedir.

3.5. Tahrîrât Ekolleri ve Temel Yaklaşımlar

Tahrîrât ekolleri denildiğinde İbnü'l-Cezerî sonrası müstakil bir ilim dalı haline gelen tahrîr ameliyesinin uygulanması esnasında muharrirlerin kaynak eserlerin metin ve ricaline yaklaşımları kastedilmektedir. Dolayısıyla tahrîrât yaklaşımlarının ekol olarak telakki edilmesinin tahrîrâtın müstakil bir ilim dalı haline geldikten sonra başladığı söylenebilir.

en-Neşr ve manzum hali *Ṭayyibetü'n-Neşr*'in muhtevasının dikkate alındığı aşru'l-kübrâ tariki, kıraat tedrisatında yerleşmeye başlayınca bu eserlerin metni, ricali (tarikleri) ve içeriğindeki bazı meseleler başta müellifi İbnü'l-Cezerî olmak üzere kıraat alimleri tarafından birtakım

¹⁸¹ Molla Emin Efendi, "Umde, 214.

değerlendirmelere konu olmuştur. Bu eserler üzerinde metin ve rical tenkidi uygulanmıştır.¹⁸²

İbnü'l-Cezerî döneminde hız kazanarak sonraki dönemde müstakıl bir ilim haline gelen tahrîrât disiplini, muharrirlerin söz konusu eserlere farklı yaklaşımları, birbirinden farklı ilke ve yöntemlerle tetkik/inceleme ve tahrîr/araştırma yapımları sebebiyle temelde birbirinden farklı ekoller (metotlar) ortaya çıkmıştır.¹⁸³ Bu ekoller ise metoduna ya da temsilcilerine nispet edilerek isimlendirilmektedir.¹⁸⁴

Birincisi, Ali el-Mansûrî'ye nispetle Mansûrî ekolü anılan ve rivayet yönü ağır basan ruhsat ekolüdür.¹⁸⁵ Bu metodun *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr*'i tahrîr ederken izledikleri yöntemin ana hatları şöyledir:

- *en-Neşr*'de zikredilen tarik ve vecihlerin ötesine gitmeyip *en-Neşr*'in zahiriyle amel ederek yalnızca İbnü'l-Cezerî'nin değerlendirmelerini kaynaklarına dayandırmak,
- *en-Neşr* ile kaynakları arasında muhalif bir hüküm bulunduğunda İbnü'l-Cezerî'yi esas almak,
- İbnü'l-Cezerî'nin tarik isnadı yaptığı tafsîlî kaynakların hükümleriyle sınırlı kalmayıp *en-Neşr*'in mukaddimesinde zikrettiği icmâlî kaynakların içerisinde bulunup tarik aktarımı yapmadığı halde nakilde bulunduğu eserlerdeki bilgileri de dikkate almaktır.¹⁸⁶ Zira İbnü'l-Cezerî'nin tarik aktarmasa dahi bu eserlere yer vermesi bunların da kaynak olarak addedilmesinde yeterli sebep olarak görülmektedir.¹⁸⁷

Bu ekolün takip ettiği yöntem İbnü'l-Cezerî'nin nakillerinin dışına çıkmayıp *en-Neşr*'e mutabık kalması sebebiyle *ruhsat* olarak değerlendirilmiş, bu metoda da *ruhsat ekolü* denilmiştir.¹⁸⁸

Mansûrî (ruhsat) metodunun takipçisi olan bazı muharrirler ve eserleri şunlardır: Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât* ve *Hallü mücmelâtü't-Ṭayyibe*; Mustafa b. Ali el-Meyhî, *Fethu'l-kerîmi'r-Rahmân fî tevcîhi evcûhi'l-Kur'ân*; Muhammed b. Muhammed et-Tabbâh,

¹⁸² Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 50; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 223.

¹⁸³ Mütevellî, *Ravdu'n-nağir*, 49-52; Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 53-58; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Ṭayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 315-318; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar”, 223.

¹⁸⁴ Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 224; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Ṭayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 316, 317; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93, 94.

¹⁸⁵ A'zeb, *Tahrîrâtü'n-Neşr*, 3.

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî'nin tafsîlî ve icmâlî kaynakları için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/161-249; Halil İbrahim Çörekci, *İbnü'l-Cezerî'nin En-Neşr Fî'l-Kırâ'âtü'l-Aşr Adlı Eserinin Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁸⁷ Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 55; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Ṭayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 316; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar”, 224.

¹⁸⁸ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 93.

Hibetü'l-mennân fî tahrîri evcûhi'l-Kur'ân; Muhammed b. Muhammed Hilâlî el-Ebyârî, *Ğayşü'r-Rahmân şerhu Hibeti'l-mennân*; Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Şerhu Mukarribi't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr*.

Tahrîrât ekollerinin ikincisi ise öne çıkan en önemli isim olan Mustafa el-İzmîrî'ye nispetle İzmîrî ekolü olarak anılan ve dirâyet yönü ağır basan azîmet ekolüdür.¹⁸⁹ Bu metodun *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i tahrîr ederken izledikleri yöntemin ana hatları şöyledir:

- İbnü'l-Cezerî'ye değil onun kaynaklarına giderek hükümleri söz konusu kaynaklardan çıkarmak,
- İbnü'l-Cezerî ile kaynakları arasında muhalif hükümler bulunduğu kaynaklarını esas almak,
- İbnü'l-Cezerî'nin tarik isnadı yaptığı tafsîlî kaynaklara itibar edip, icmâlî kaynaklarda zikretmiş olsa dahi tarik aktarımında bulunmadığı kaynakları dikkate almamak.¹⁹⁰

Bu ekolün ana hatlarıyla zikredilen yaklaşımı *azîmet* olarak anlaşılmış ve bu yöntemi kullanan metoda da *azîmet ekolü* denilmiştir.¹⁹¹ Bu ekolün kendisine nispet edildiği Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*'ın mukaddimesinde “Bu eserde *en-Neşr*'e muhalefet ettiğim meselelerde beni hatalı bulmamanızı isterim. Zira *en-Neşr* ile kaynakları arasında bazı meselelerde ihtilaf bulunmaktadır.” ifadesiyle yaklaşımını açıkça ortaya koyarak yönteminin temelinde İbnü'l-Cezerî'yi değil onun kaynaklarının esas alınması olduğunu belirtmektedir.¹⁹²

Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin yaşadığı 9./15. yüzyıl ile tahrîrât ekolü temsilcilerinin etkin olduğu 12./18. yüzyıl arasındaki zaman diliminde varlığı tespit edilen ve Afîfüddîn Osman b. Ömer en-Nâşirî'nin (öl. 848/1444)¹⁹³ temsil ettiği *Medresetü'n-Neşr* şeklinde adlandırılan yaklaşım da, ihtilaflı meselelerde İbnü'l-Cezerî'nin otoritesine atıfta bulunan bir ekol olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁹⁴ Bununla birlikte, söz konusu yöntemi müstakil bir ekol olarak tasnif etmektense, ilerleyen dönemlerde Mansûrî ekolü (ruhsat) olarak adlandırılacak olan eğilimin öncülü

¹⁸⁹ Her ne kadar ekoller Mansûrî ve İzmîrî olarak taksim edilse de Yûsufefendizâde'nin de bir ekol olarak kabul edildiği bir vakıdır. Ancak İzmîrî'nin daha dakik ve titiz yöntemi sebebiyle bu ekol zamanla Yûsufefendizâde'nin metodunun yerini almıştır. Zu'bî, *Teyşîru'l-fettâhi'l-'alîm*, 11; A'zeb, *Tahrîrâtü'n-Neşr*, 4.

¹⁹⁰ Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 55-58; Şemrî, “Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye”, 440, 441; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94.

¹⁹¹ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 227; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 318.

¹⁹² Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, ts., 5; Pilgir, *İsnâd Kiriği Bağlamında Kıraat Tahrîrât Ekolleri*, 137 vd.

¹⁹³ Bu zat hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cemâl Nu'mân Yasîn, “el-Mukrî Osman b. Ömer en-Nâşirî”, Besâirü Marifeti'l-Kurâniyye, t.y.

¹⁹⁴ Kassâs - Husârî, “Menâhicü 'ulemâi't-tahrîrât”, 442.

şeklinde değerlendirmek daha uygun görünmektedir.

Mustafa Atilla Akdemir de tahrîrât ekollerini temelde İbnü'l-Cezerî'ye tabi olanlar ve olmayıp farklı yaklaşım sergileyenler olarak ikiye ayırmakla birlikte tahrîrât yöntemleri ve ilkeleri bağlamında değerlendirildiğinde Mansûrî ekolü, Yûsufefendizâde ekolü ve İzmîrî ekolü olarak tasnif etmektedir.¹⁹⁵

Mansûrî ekolünün İbnü'l-Cezerî'ye tam bir itimat ile bağlı kaldığını belirten Akdemir, Nüveyrî'nin ve Yûsufefendizâde'nin *et-Ṭayyibe*'deki bazı vecihlere karşı takındığı eleştirel tavrı azîmet metodunun ilk nüveleri olarak görerek bu yaklaşımın onu müstakil bir ekol öncüsü konumuna getirdiğine vurgu yapmaktadır. Yûsufefendizâde tarafından başlatılan eleştirel yaklaşımın (azîmet metodu) Mustafa el-İzmîrî tarafından *en-Neşr*'in kaynaklarının daha titiz, daha azimli, daha dakik olarak incelenmesi ve sorgulanması ile daha ileri bir merhaleye taşınması sebebiyle ayrı bir yöntem (ekol) olarak telakki edilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹⁶

İzmîrî (azîmet) ekolünün temsilcisi olan bazı muharrirler ve eserleri şunlardır: Yûsufefendizâde (öl. 1167/1753), *el-İ'tilâf fî vücûhi'l-ihtilâf*; Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî, *'Umdetu'l-irfân fî tahrîri evcûhi'l-Ḳur'ân*; *Tahrîru'n-Neşr*; Muhammed el-Mütevellî (öl. 1313/1895), *er-Ravdu'n-naḍîr fî evcûhi'l-Kitâbi'l-münîr*.¹⁹⁷

3.6. Tahrîrât Terminolojisi

Bu bölümde tahrîrât terminolojisinde kullanılan isnad, ictihâd, hilâf-u câiz, hilâf-ü vâcib, vecih, telfik, tahlîl, infirâd, indirâc, cem' ve tertîb, ihtiyâr/tercih, azîmet, ruhsat, kıyas, hurûc an tarîkih ve takdim-tehir kavramları ele alınarak Sûfî mesleği özelinde bu terimlerin kıraat mesleklerinin metodolojisinde ifade ettiği anlamlar saptanmaya çalışılacaktır.

3.6.1. İsnadın Mahiyeti ve Önemi

Naklî ilimler tamamen isnada dayandığından İslam alimleri isnadın vazgeçilmez olduğunda görüş birliği içerisinde. İsnad, başta kıraat ve hadis olmak üzere ilimlerin ayrılmaz bir unsuru olarak telakki edilmiştir.¹⁹⁸

Sözlükte kaynağına gitmek, tırmanmak, itimat etmek, yükselmek, desteklemek, sözü

¹⁹⁵ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 102.

¹⁹⁶ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 102-106.

¹⁹⁷ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 94.

¹⁹⁸ Raşit Küçük, "İsnad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 23/154; Kastallânî, *Leṭâifu'l-işârât*, 2/360.

söyleyenine ulaştırmak¹⁹⁹ manalarında kullanılan isnad, ıstılah olarak da lügat manasına paralel anlamlar ifade etmektedir.

Daha çok hadis ilminde tanımlanan isnad, kıraat ilminde de hemen hemen aynı manayı ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁰⁰ Bu bağlamda isnad, Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin okuyuş keyfiyetlerinin (kıraat farklılıkları), rivayeti ifade eden özel lafızlarla aktarılarak vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kesintisiz olarak sahih bir şekilde ulaştırılmasıdır.²⁰¹

Kur'ân ayetlerinin mevsûkiyetinin Müslümanlar nezdinde önem arz ettiği ve aktarılan lafızların keyfiyetinin doğrudan Hz. Peygambere tasdik ettirildiği gerçeği, isnadın vahiy döneminden itibaren dikkate alındığının bir göstergesidir.

Kıraat farklılıkları ilk dönemlerde daha çok şifâhî yolla aktarılmıştır. Bu aktarım esnasında aktaran kimsenin (râvî) adalet²⁰² ve zabt²⁰³ sahibi olmasının yanında sahih bir isnada sahip olmasına da dikkat edilmiştir. Kurumsal bir yapıya dönüşmeye başlayan kıraat ilminde bir okuyuşun sahih kabul edilebilmesi için sahih bir senetle nakledilmesi şart koşulmuştur.²⁰⁴ Kıraat aktarımının yazılı (kitâbî) hale gelmesiyle birlikte eserlerin başında rivayet ve tilâvet isnatlarına yer verilmiştir.²⁰⁵

Kıraatlerin yazılı edebiyat üzerinden rivayet edilmeye ve öğretilmeye başlanmasından sonra aslî kaynak addedilen eserlerin isnatları (tarikleri) dikkate alınarak uygulamalar bu tarikler üzerinden yürütülmüştür.²⁰⁶ Bu tariklerin dışında kalan kanallardan aktarılan vecihler ise tahrîre tabi tutulmuş ve meslek (tahrîrât) alimlerinin yöntemleri çerçevesinde değer kazanarak kıraat tedrisatında ya yer verilmiş (ahz) ya da uygulanmamıştır (men'). Örneğin İstanbul tariki olarak bilinen kıraat farklılıklarının aktarımı metodolojisinde Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'inin ihtiva ettiği tariklerden aktarılan kıraat vecihleri uygulamaya alınmıştır/ahzedilmiştir. *et-Teysîr*

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "İsnad" , 3/221.

²⁰⁰ Mehmet Adıgüzel, "Kıraat ilminde tarik-senet boyutu ve konu ile ilgili te'lif edilen eserler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (30 Aralık 2001), 239.

²⁰¹ Muhammed Pilgir, *Kıraat İlminde İsnad Meselesi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 36; Küçük, "İsnad", 154.

²⁰² Abdullah Aydın, "Adâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınlar, 1988), 344.

²⁰³ Bünyamin Erul, "Zabt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 44/ 61-62. (İstanbul: TDV Yayınlar, 2013), 61, 62.

²⁰⁴ Ebü'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidu't-tâlibîn*, 15; Kastallânî, *Le'tâifu'l-işârât*, 1/121.

²⁰⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 88-101; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-İsbahânî İbn Mihrân, *el-Gâye fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, thk. Muhammed Gayyâs el-Canbâz (Riyad: Dâru's-Şevâf, 1990), 37-129; Ebû Tâhir İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâ'âtî's-semân*, thk. Eymen Rüşdü Süveyd (Cidde: Cema'âtî'l-Hayriyye, 1412), 11-57.

²⁰⁶ Düserî, *el-İmâmü'l-Mütevelli*, 334, 335.

tariklerinin dışında kalan tariklerden aktarılan vecihler ise incelenerek muharrirlerin değerlendirmesi sonucunda tedrisatta uygulamaya alınmış (kabul) ya da alınmamıştır (men‘).

3.6.2. Hilâf-ı câiz, hilâf-ı vâcib ve vecih

Kur’ân-ı Kerîm kelimeleri, nakledenlerinin tamamının aynı şekilde nakletmesi yani üzerine ittifak edilmesi ya da farklı vecihlerle nakletmesi yani ihtilaf edilmesi dikkate alınarak tasnife tabi tutulmuştur.

Bütün kıraat imamlarının ittifakla naklettiği okuyuşlar, tek vecihle veya birden fazla vecihle aktarılanlar olarak taksim edilebilir. Bu durumun örneği, Fâtiha sûresi’nin 2. ayetindeki ﴿الْحَمْدُ﴾ kelimesidir ki kırâat-i aşere tarikinde imam addedilen kimselerin ittifakıyla bu şekilde

tek vecihle aktarılmaktadır. Aynı ayetteki ﴿الْعَالَمِينَ﴾ kelimesi ise yine aşere tariki imamlarının ittifakıyla vakf halinde medd-i ârız (tûl, tevassut ve kasr) vecihleriyle nakledilmektedir.²⁰⁷

Yukarıda medd-i ârız üzerinden örneklendirilen ve kıraat imamlarının ittifakla birden fazla vecih naklettiği kelimelerdeki vecihlere hilâf-u câiz vecihler denilmektedir. Yani tariklerin ittifakla aktardığı vecihlere hilâf-u câiz tesmiye edilir. Rivayet cihetiyle yapılan kıraat tedrisatında hilâf-u câiz vecihlerin hepsini uygulamak gerekmez. Vecihlerden birinin uygulanmasıyla iktifa edilebilir. Bu durum rivayette bir eksiklik olarak anlaşılmaz.²⁰⁸ Ayrıca bu okuyuşlara kıraat, rivayet ya da tarik de denilmez.²⁰⁹

Kıraat tedrisatı rivayet cihetiyle ele alındığında kıraat imamlarının ittifakla naklettiği okuyuşlar (ister tek vecihle ister birden fazla vecihle aktarılsın) üzerinde söz söylenen (tahrîrât uygulanan) farklılıklar değildir. Zira kıraat farklılıklarını ele almak için yazılan eserlerde sadece imamlardan muhtelif vecihlerle aktarılan kelimelere yer verilmektedir.²¹⁰

Kıraat imamlarından farklı nakiller olan yani muhtelefun fih olan kelimelerdeki farklılıklar şayet kıraat imamına nispet ediliyorsa yani imamdaki nakleden bütün râvîlerin ittifak ettiği bir okuyuş ise *kıraat*, eğer râvîye nispet ediliyorsa yani râvîlerin her birinin diğer râvîden farklı

²⁰⁷ Dûserî, *el-İmâmü'l-Mütevelli*, 333.

²⁰⁸ Musa, *Teemmülât*, 26; Dûserî, *el-İmâmü'l-Mütevelli*, 333; Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzebe fî'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhiha min tarîki Tayyibeti'n-Neşr* (Mektebetü'l-Ezheriyye, 1997), 25; Di'bis, *İhtilâfu vücûhu şuruku'n-Neşr*, 50.

²⁰⁹ Kâdî, *el-Büdûrî'z-zâhira*, 10; Musa, *Teemmülât*, 25; Muhaysin, *Mühezzebe*, 25.

²¹⁰ İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* s'ı ve İbn Mihrân en-Nîsâbü'nin *el-Gâye* adlı eserleri bu metodun örneği olarak zikredilebilir.

olarak naklettiği bir okuyuş ise *rivayet*, râvîlerden sonra gelen halkaların her birinin diğerine muhalif olarak naklettiği bir okuyuş ise *tarik* olarak isimlendirilmektedir.²¹¹ Örneğin ﴿صَغِفٌ﴾²¹² kelimesindeki dâd (ض) harfinin fetha ile okunması²¹³ Hamza'ya nispet edildiğinde kıraat, Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be'ye nispet edildiğinde rivayet, Âsım'ın râvîsi Hafs'tan nakleden 'Ubeyd b. Sabbâh'a nispet edildiğinde tarik olarak anlaşılmaktadır.²¹⁴

Yukarıda örnekte farklı mertebelerde kıraat, rivayet ve tarik olarak kabul edilen ﴿صَغِفٌ﴾ kelimesinin fetha ve damme ile okunması *hilâf-u vâcib* olarak adlandırılmaktadır. Rivayet cihetiyle kıraat tedrisatı yapan kimsenin (aşere tariki uygulanması halinde) bu mertebelerin (vecihlerin) hepsini okuması gerekmektedir. Bu mertebelerden (kıraat, rivayet ve tarik) birinin okunmaması halinde tedrisatta (rivayette) eksiklik olarak kabul edilmektedir.²¹⁵

Benzer şekilde Verş rivayetine nispet edilerek aktarılan medd-i bedel (tûl, tevassut ve kasr) mertebeleri de hilâf-u vâcib kabilindendir. Dolayısıyla rivayet cihetiyle yapılan okumalarda bu üç mertebenin de okunması gerekmektedir.²¹⁶ Bununla birlikte okuyucunun rivayet ya da tilâvet niyeti de hilâf-u vâcib vecihleri okuyup okumamasında etkili olmaktadır. Okuyucunun sadece tilâvet niyetiyle hilâf-u vâcib vecihlerden birini tercih edip okuması bir eksiklik olarak kabul edilmez.²¹⁷

Kıraat imamlarından ittifakla birden fazla nakil olan ve bu ittifak sebebiyle okuyucunun herhangi birini okumasında serbest bırakıldığı okuyuşlara *vecih* denilmektedir. Râvî ya da tarik seviyesinde ihtilaf edilen okuyuşlar her ne kadar *tarik* olarak bilinmekteyse de kıraat literatüründe bu okuyuşlara da *vecih* denilmektedir. Medd-i bedelde tûl mertebesi tarik olarak kabul edilmekle birlikte tesâhülen vecih olarak da anılmaktadır.²¹⁸

²¹¹ Musa, *Teemmülât*, 25; Muhaysin, *Mühezzeb*, 27; Mütevellî, *Ravdu'n-nağîr*, 35, 36; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Isulahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 128; Molla Emin Efendi, *Zuhru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 139b, 139a.

²¹² Rûm, 30/54.

²¹³ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *Kitâbu't-Teyisîr fi'l-kırâ'âti's-seb'a*, thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l Endülüs, 2015), 472, 473.

²¹⁴ Musa, *Teemmülât*, 25.

²¹⁵ Musa, *Teemmülât*, 25, 26; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-aşr ve Tevcîhiha min tarîki Tayyibeti'n-Neşr*, 25; Di'bis, *İhtilâfu vücûhu tûruku'n-Neşr*, 49, 50; Dûserî, *el-İmâmü'l-Mütevellî ve cuhûduhu fi 'ilmi'l-kırâ'ât*, 333.

²¹⁶ Kâdî, *Büdürrü'z-zâhira*, 10.

²¹⁷ *el-Ecvibe fi 'İşrine mes'ele fi'l-kırâat* (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 2186), 16a.

²¹⁸ Molla Mehmed Emin Efendi, *Zuhru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 139b; Mütevellî, *Ravdu'n-nađîr*, 37.

Kıraat eğitiminde, hilâf-u câiz ve hilâf-u vâcib vecihlerin bilinmesinin faydası, üzerinde ittifak ya da ihtilaf edilen kelimelerin tespit edilmesi ve kıraat tedrisinde aslî kaynak olarak addedilen eser ve müelliflerin tariklerinin (nakillerinin) birbirinden ayrılmasıdır.²¹⁹ Ayrıca okuyucunun hangi vecihlerde muhayyer bırakıldığı hangi vecihleri mutlaka okuması gerektiği de ancak bu taksimi bilmek ile mümkündür.²²⁰

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hilâf-u vâcib vecihlerin tamamı uygulanmakla birlikte hilâf-u câiz vecihlerin uygulanmasındaki genel teâmül bu vecihlerden birini pratiğe yansıtmaktır. Zira tedrisatta hilâf-u câiz vecihlerin tamamına yer verilmesi pratikte okuyucuya büyük bir zorluk verecek öğretim süresinin uzamasına sebep olacaktır.²²¹ Ancak kimi zaman talim, dikkat çekme gibi bir sebebe binaen hilâf-u câiz vecihlerin tamamına uygulamada yer verilmesinde bir beis olmadığı belirtilmektedir.²²² Bu durumun örneği medd-i ârız vecihleridir ki Sûfî mesleğinin yazılı materyallerinde (kürrâse/sûret) bu vecihlere yer verilmemektedir.²²³ Ancak ﴿فَيَكُونُ﴾²²⁴ kelimesinde olduğu gibi i'râb vecihlerinde farklı ihtiyarların olması²²⁵ sebebiyle medd-i ârızın hükmünün değişmesine dikkat çekmek için medd-i ârız vecihlerinin hepsi vücûhât yazım sisteminde gösterilmekte ve okunmaktadır.²²⁶

3.6.3. İnfirâd, indirâc, cem' ve tertîb

Kur'ân'ın vahyi döneminde verilen yedi harf ruhsatı ile ortaya çıkan kıraat farklılıklarının naklinde ve tedrisatında süreç içerisinde farklı metotlar uygulanmıştır. Nüzûl döneminde her bir sahâbî Hz. Peygamber'den duyduğu kıraat ile okumuş ve nakletmiştir. Bu dönemde farklı okuyuşların bir kişi tarafından aynı anda okunduğu ya da nakledildiğine dair bir yöntemin bulunmadığı belirtilmektedir.²²⁷

²¹⁹ Musa, *Teemmülât*, 26.

²²⁰ Mütevellî, *Ravdu'n-nađîr*, 39.

²²¹ Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Hallü'l-müşkilât ve tavdîhi't-tahrîrât fi'l-kırâ'ât*, thk. Ömer Malem Ebe el-Merâtî (Riyad: Dâru advâi's-selef, 2007), 33, 34.

²²² Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 33; Molla Emin Efendi, *Zuhrü'l-erîb (İbrahim Efendi, 11)*, 121a.

²²³ Bu durumun diğer örnekleri evvel-i sûre ve sûreteyn beynindeki vecihlerin uygulanmasıdır. Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 33.

²²⁴ el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47; en-Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82; Mü'min 40/68.

²²⁵ ﴿فَيَكُونُ﴾ kelimesi kırâat-i aşere tarikinde İbn Âmir kırâatine nispet edilerek mansûb, diğer kırâatlere isnad edilerek merfû okunur. Dâni, *et-Teyisîr*, 285.

²²⁶ Benzer şekilde evvel-i sûre ve sûreteyn beyni vecihleri de hilâf-ü câiz vecihlerden olmasına rağmen Sûfî mesleği doğrultusunda icra edilen kıraat tedrisatında buvecihlerin hepsi kürrâselerde yazılmakta ve okunmaktadır. Ali Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-aşera min tarîki't-Teyisîr indirâcen*. (İstanbul: Dâru'l-Kurrâ , 2014), 1/32, 92; 2/507, 578; 3/862, 913.

²²⁷ Necati Tetik, *Kıraat İlminin Talimi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 99.

Rivayet döneminde sahâbe farklı coğrafyalarda bildikleri okuyuşları öğretmiştir. Böylelikle her bir şehirde birbirinden farklı okuyuşlar yaygınlaşmıştır. Her bölgede belli sayıda okuyuşların tercih ediliyor olması o bölgede söz konusu okuyuşların bazılarının meşhur olmasına sebebiyet vermiştir. Halk arasında meşhur olan bu okuyuşlar kıraat imamı olarak addedilen kimselere nispet edilerek anılmaya başlanmış ve neticede İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'yı kaleme almasıyla kıraat eğitim öğretimi yedili tasnif üzerinden icra edilmiştir.²²⁸

İnfirâd usulü, bir kıraatin veya rivayetin başka bir kıraat ya da rivayet ile birleştirilmeden müstakil olarak okunmasıdır.²²⁹ Kıraat imamları döneminde (120-229/737-843) ortaya konan ihtiyarlar, hicrî beşinci asra kadar her bir imamın ya da rivayetin ayrı ayrı hatimlerde okunması suretiyle nakledilmekteydi.²³⁰ Bu usul, *infirâd (ifrâd) metodu* olarak bilinmektedir.²³¹

İnfirâd tariki, kıraat tedrisatında asıl kabul edilmektedir. Bu metodun, her bir kıraatin ya da rivayetin usulünün ayrıntılı olarak öğrenilmesi, kıraat talibinin iradesinin terbiyesi, kıraatlerin tamamını yüklenebilecek maharette olmayan kimselere fazladan mesuliyet yüklenmemesi²³² ve nakillerin birbirine karışması probleminden uzak olması gibi avantajları olmasıyla birlikte kıraatlerin tahsil edilmesinde uzun seneler aldığı da kabul edilen bir gerçektir.²³³

Sözlükte birbirine geçirme, sıkıştırma manalarında kullanıldığı belirtilen *indirâc*, kıraat literatüründe kıraat veya rivayetlerin bir arada okunmasını ifade etmektedir.²³⁴ Öğretimi amaçlanan kıraat veya rivayetlerin belli bir yöntem çerçevesinde tek bir hatimde aktarılması metodudur.²³⁵

Hicrî beşinci asırdan itibaren ilme olan himmetin azalması, infirâd usulüyle kıraatlerin tedrisinin uzun zaman alması, az zamanda daha fazla ilmî disiplinde temeyyüz etme gibi saiklerle kıraatlerin cem'ine belli şartlar²³⁶ dahilinde izin verilmiştir.²³⁷

²²⁸ Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâ'l-kibâr 'alâ't-tabakâti ve'l-asâr* (b.y.: y.y., 1417), 2/537; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 28-48.

²²⁹ Düserî, *Muhtaşaru'l-ibârât*, 29; Temel, *Kirâat ve Tecvid Istılahları*, 74.

²³⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 647; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed en-Nuri es-Sefâküsî, *Ğayşü'n-nef' fî kırâati's-seb'a*, thk. Ahmed Mahmûd 'Abdüssemî (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2004), 18; Molla Emin Efendi, *Zuhru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 135b, 136a.

²³¹ İbnü'l-Cezerî, *Müncid*, 12-14; Çetin, *Yedi Harf*, 223; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 134.

²³² Hamurlu, "Kıraatlerin Sunumunda İfrâd ve Cem' Meselesi", 610.

²³³ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 100, 101; Muhammed Havvâ, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-kirâ'ât*, ts., 44; Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü", 556.

²³⁴ Temel, *Kirâat ve Tecvid Istılahları*, 74.

²³⁵ Tetik, *Kıraat İlminin Talimi*, 101; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 101.

²³⁶ Cem' metodunda riayet edilmesi gereken şartlar için bk. Suyûtî, *İtkân*, 2/648; Halîcî, *Hallü'l-Müşkilât*, 37-41; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 424-426; Muhaysin, *Mühezzebe*, 26.

²³⁷ Sefâküsî, *Ğayşü'n-nef'*, 18; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 101; Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü", 561.

İbnü'l-Cezerî döneminden itibaren kıraat tedrisatında yerleşmeye başlayan kıraatlerde cem' (indirâc) metodunun farklı yöntemlerle uygulandığı bilinmektedir. Bu yöntemler şunlardır:

Vakf ile cem': Tercih edilen bir kıraat ya da rivayet ile başlayıp ayetin sonunda ya da uygun bir yerde vakf yapıp, tekrar başa dönüp sırayla diğer farklılıkları uygulamaktır.

Harf ile cem': Okuyuş esnasında kıraat farklılığı olan kelimeye gelindiğinde farklılıkları sırayla peş peşe okuyarak kaldığı yerden devam etmektir.²³⁸

Cem'u'l-cumû': İbnü'l-Cezerî'nin de tercihe şayan bulduğu bu yöntemde tercih edilen ilk kıraat ya da rivayetle başlayıp secâvend, ayet sonu, mana bütünlüğü gibi sebeplerle vakf yapılacak yere kadar okunur. Sonra vakf yapılan yere en yakın ihtilaflı kelime ele alınarak mevcut vecihler ilk vakf yapılan yere kadar okunarak bitirilir. Bu usul takip edilerek ilgili kesitteki bütün ihtilaflı kelimeleri okumak suretiyle okuyuş tamamlanmaktadır.²³⁹

Ayet ile cem': Tercih edilen kıraat ya da rivayet ile başlayıp ayetin sonuna kadar okumak daha sonra bir başka kıraat veya rivayet ile ayeti tekrar baştan okuyarak sırayla ihtilaf olan bütün kıraat veya rivayetleri bitirmektir.²⁴⁰

Kıraatlerin indirâc usulüyle tedrisi, kıraat ilminde caiz görülmeyen vecihlerin birbirine karışması problemine (telfik) yol açmış ve bu problemin önüne geçmek için tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.²⁴¹

Meslek olarak bilinen ekoller de kendi metodolojileri çerçevesinde, aktarılan vecihlerin tahrîrâtını (inceleme) yapmış ve neticede bir hükme varıp kıraat tedrisatında uygulamaya koymuşlardır. Meslek tercihlerinin uygulanmasında infirâd ve indirâc usullerinin etkili olduğu görülmektedir. Bir mesleğin tercihinine göre infirâd metodunda önce (mukaddem) uygulanan bir vecih indirâc usulüyle sonra (muahhar) olarak alınabilir.²⁴²

İstanbul tariki mesleklerinin kıraat tedrisatında Verş rivayeti adına aktarılan tûl, tevassut ve kasr vecihlerinin okunması esnasında şayet Verş rivayeti infirâden okunuyor ise tûl önce (mukaddem) alınırken indirâc usulü uygulandığında kasrın diğer kıraat veya rivayetlerle birlikte okunması durumunda tûl sonra (muahhar) alınmaktadır.

Bununla birlikte indirâc usulünde birden fazla vechi bulunan kelimelerde bir kıraat, rivayet ya da tarike isnad edilen vecihlerin bir arada alınması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla ilgili vecihleri nakleden tariklerin bir arada olmasının dikkate alınması ya da alınmaması noktasında

²³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1579, 1580.

²³⁹ Bakle, *et-Teshîl*, 1/279, 280.

²⁴⁰ Sefâküsî, *Ğayşü'n-nef'*, 20, 21; Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 38-40; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 102, 103.

²⁴¹ Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 208.

²⁴² Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 77.

mesleklerin yaklaşımı farklılık gösterdiğinde söz konusu mîzânın uygulanması da farklı olmaktadır. Kâlûn rivayetine isnad edilen cemi‘ mîmi vecihleri (sıla ve iskân) ile medd-i munfasıl vecihleri (kasr ve med) mîzânı bu duruma örnek olarak zikredilebilir.²⁴³

Sûfî mesleğinde infirâd ve indirâc tariki uygulamaları

Günümüzde kıraat öğretimi/aktarımı daha çok yukarıda anlatılan indirâc tarikiyle yapılırsa da infirâd tarikinın uygulandığı da görülmektedir. Çalışmamızda kıraat geleneğimizde Sûfî mesleğinin icra edildiği eğitim programlarının uygulama yöntemlerinin de ele alınması düşünüldüğünden infirâd ve indirâc usulünün pratikteki uygulanış şekillerine de yer verilecektir. Bu bağlamda Sûfî mesleğinin usulüne yer veren kavâidler ve mesleğin tercihleri doğrultusunda hazırlanan kürrâseler incelendiğinde indirâc ve infirâd usulüne dair uygulamaların şöyle olduğu görülmektedir:

Fâtiha sûresinden başından başlayarak Bakara sûresinin 37. ayet-i kerîmesine kadar İbn Kesîr kıraatiyle infirâd usulüyle okunmaktadır.²⁴⁴

Fâtiha sûresinden başlayarak Bakara sûresinin 37. ayet-i kerîmesine kadar kırâat-i seb‘a tarikiyle indirâc usulüyle okunmaktadır.

Bazı eserlerde ise tedricî bir yöntem takip edilerek hem infirâd hem de indirâc usullerinin ayrıntılı olarak örnekleri gösterilmiştir. Bu bağlamda, Fâtiha sûresi ile Bakara sûreleri kapsamında Kâlûn ve Verş rivayetlerinin vücûhâtı infirâd usulüyle gösterilmiş ardından Nâfi‘ kıraati iki rivayetiyle birlikte indirâc usulüyle ele alınmıştır. Ardından aynı şekilde kırâat-i seb‘a imamlarına nispet edilen okuyuşların her biri infirâd usulüyle şemalandırılmıştır.²⁴⁵

Fâtiha sûresinden başlayarak Kur‘ân-ı Kerîm’in sonuna kadar aşere ve takrîb tarikleri ayrı ayrı hatimlerde indirâc usulüyle okunmaktadır.

Sûfî mesleği dikkate alınarak hazırlanan kürrâselerde indirâc usulünün uygulanmasında cem‘u’l-cumû‘ yöntemi tercih edilmiştir.

Kıraat farklılıklarının tertîbinde genel uygulama ayetlerin ve secâvendlerin müstakil olarak ele alınarak vücûhâtın gösterilmesidir. Ancak kimi zaman ayet ya da secâvendlerin birleştirilerek

²⁴³ Söz konusu mîzân bu çalışmanın üçüncü bölümündeki “Aşru’s-suğrâ Tercihleri” başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kıraat ilminde indirâc ve telfik hakkında detaylı bilgi için bk. Abdullah Savaş - Serdar Yavuz, “Kıraat İlminde İndirâc ve Telfik”, *Bitlis İslâmîyat Dergisi* 6/2 (Aralık/December 2024).

²⁴⁴ Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Sûfî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 7349), 19b; Akkuş, “İbnü’l-Cezerî’de İndirac Usûlü”, 559.

²⁴⁵ Muhammed Emin b. Şeyh Molla Rasûl el-Erbîlî, *Kitâbü’n fi’l-kırâ’ât-i seb‘a ve’l-‘aşera ve’t-takrîb ve’t-tarîkay Mısr ve İslâmbol* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7940), 5a-115b.

vücûhâtın tertîb edildiği de görülmektedir.²⁴⁶

Fâtiha sûresinden Rûm sûresine (yaklaşık yirmi cüz) kadar merâtib-i erba‘a tariki, bu sûreden sonra Kur’ân-ı Kerîm’in sonuna kadar (on cüz) mertebeteyn tariki uygulanmaktadır. Bununla birlikte merâtib-i erba‘a tarikine göre şemalandırılan bir ayetin mertebeteyn tarikindeki tercihlerine de haşiyelerde yer verilmiştir. Bu uygulama Sûfî mesleğinde hem ruhsat hem azîmet metodunun tercih edildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bazı eserlerde mertebeteyn usulünde Mutkin mesleğinin metodunun takip edildiği ifade edilmektedir.²⁴⁷

Mesleklerin erken dönemi olarak tanımlayabileceğimiz dönemde Sûfî mesleğinin tercihlerinin ele alındığı kürrâselerde sadece tahrîrâtı ihtiyaç duyulan ayetlere yer verilirken son dönem kıraat tedrisatında ise Kur’ân-ı Kerîm’in mushaftaki sıralaması dikkate alınarak bütün ayetlerin vücûhâtına indirâc usulüyle yer verilmektedir.²⁴⁸

Sûfî mesleğinin metodolojisinde gözlemlenen infirâd ve indirâc tariki uygulamaları, ruhsat anlayışının bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Zira azîmetle amel ederek her bir kıraat veya rivayetin ayrı ayrı okunması bazı durumlarda meşakkate yol açacağından, teberrûken infirâd tarikinin uygulanması ve ruhsat kapsamında değerlendirilebilecek indirâc usulünün benimsenmesi tercih edilmiştir. Bu durum, mesleğin pratikteki kolaylaştırıcı yaklaşımını yansıtmaktadır.

3.6.4. Kıraat ilminde ihtiyâr, tercih ve ictihâd

Sahih kıraatler, insanlar tarafından ortaya çıkarılmış okuyuşlar değildir. Bilakis yedi harf ruhsatı kapsamında değerlendirilen farklı okuyuş keyfiyetleri ve edâ farklılıkları olarak okunmasına müsaade edilen ve hiçbir dönemde beşerî müdahaleye maruz kalmayan ilâhî vahiylerdir.

Bir okuyuşun kıraat kabul edilebilmesi için teyit edilmesi olması yani ilâhî onaydan geçmesi gerekmektedir. Arap dilinin elverdiği bütün okuyuşlar, Kur’ân-ı Kerîm kelimelerinde uygulanamaz. Lehçe farklılıkları, eş anlamlı kelimeler gibi olgular şayet ilâhî vahiy ile

²⁴⁶ Her iki yöntemin kullandığı kürrâse örnekleri: Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur’âniyye*; Ali Rıza Efendi, *Muhtaşarâtü'l-‘aşera* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, 860); Ali Zühdi Ankaravî, *el-Edâi mine'l-mertebeteyn ‘alâ tarîkı'l-İslâmbûlî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 007423).

²⁴⁷ Eğinî, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 1a.

²⁴⁸ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Taqrîb min tarîkı Ahmed eş-Şûfî* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0038); *Taqrîb Kıraat Sûretleri* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); *Taqrîb Mecmû'ası* (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363); Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur’âniyye*.

onaylanmışsa sahih kıraat birikimine alınabilmektedir. Dolayısıyla tarihin hiçbir döneminde Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinde kişisel tercih ve içtihadı dayalı okuyuş gerçekleştirilmemiştir.²⁴⁹

İslâm alimleri (müfessirler, dil bilginleri ve kıraat alimleri), sahih kıraat birikimi içerisinde âlî isnâd, dilde yaygınlık, daha edebî olma gibi gerekçelerle bazı okuyuşları diğerlerine tercih etmişlerdir. Kıraatlerin yazılı kaynaklar üzerinden aktarılmaya başlandığı tedvin döneminde müellifler eserlerine aldıkları kıraatlerin isnatlarını vermiş ve tercih sebeplerini belirtmişlerdir. Mezkûr müellefâtta mücmel (kapalı) ve mutlak (herhangi bir tarîke kayıtlanmamış) ifadeler sonraki dönemlerde incelenerek anlamlandırılmaya çalışılmış ve neticede bir hükme varılmıştır.

Özellikle tahrîrât alimlerinin yaptıkları metin ve rical tenkiti diyebileceğimiz araştırma ve incelemeleri bir icthâd, benimsedikleri yöntemler ile ulaştıkları sonuçları da söz konusu alim için tercih (ihtiyâr) kabul edilmektedir.

Meslek tercihleri birer ihtiyâr olarak değerlendirilebilir. Zira meslek olarak addedilen oluşumlar, yukarıda kısaca temas edildiği üzere, meslek sahibinin icthadı (derinlemesine araştırma ve incelemesi) sonucunda ulaştığı hükümlerin bütünü ifade etmektedir.²⁵⁰ Meslek sahibi kişilerin ashâb-ı tercih olarak nitelendirilmesi de ortaya koydukları hükümlerin birer ihtiyâr/tercih mahiyetinde olduğunu belirtmesi açısından önem arz etmektedir.²⁵¹

3.6.5. Kıraatlerin telfiki meselesi

Telfik, sözlükte cemetmek, eklemek, elbisenin bir yanını diğer yanına getirerek dikmek, birleştirmek gibi manalarda kullanılmaktadır.²⁵² Hadis ilminde, çeşitli isnatlardan gelen ve farklı lafızlarla rivayet edilen bir hadisin isnad ve metinlerinin birleştirilmesini, fıkıh ilminde ise fikhî mezheplerin görüşlerini birleştirmeyi ifade eden telfike kıraat ilminde de hemen hemen aynı paralelde bir anlam yüklenmektedir.²⁵³

Kıraat ilminde *telfik*, kıraat, rivayet ya da tarikeleri birbirine karıştırmak olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁴ Kıraat literatüründe aynı manayı ifade etmek için *tahlîl* ve *terkîb*

²⁴⁹ Mustafa Atilla Akdemir, Kişisel Görüşme, 23 Kasım 2024.

²⁵⁰ Emin b. Muhammed Ahmed b. eş-Şenkî, "Mu'cemü 'alâmi'l-kirâat fî Türkiyâ", *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtîbî* 22 (1437), 354.

²⁵¹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 5 (Mehmet Emin Maşalı'nın takdir yazısı).

²⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Telfik", 10/330, 331; *Almaany*, "تلفيق", (Erişim 07 Ağustos 2024).

²⁵³ Bünyamin Erul, "Telfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/400.

²⁵⁴ Sefâküsî, *Ğayşü'n-nef'*, 43, 44; Cermî, *Mu'cemu 'ulumi'l-Kur'ân*, 104.

kavramları da kullanılmaktadır.²⁵⁵

Telfik, kıraatte birkaç farklı şekilde vaki olmaktadır. Bir kelimedede oluşabilecek terkîbe örnek; Nâfi‘ kıraati, İbn Zekvân rivayeti ve Ebû Ca‘fer kıraatlerine nispet edilerek ﴿هَيْتٌ﴾²⁵⁶ İbn Kesîr kıraatine isnadla ﴿هَيْتٌ﴾ ve Hişâm rivayetine isnad edilerek ﴿هَيْتٌ﴾ ve ﴿هَيْتٌ﴾ (iki vecih) nakledilen ﴿هَيْتٌ﴾ kelimesidir.²⁵⁷ Bu kelimedede telfik, farklı ihtiyarları, mesela, Nâfi‘ kıraati ile İbn Kesîr kıraatini birleştirip sahih bir nakle sahip olmayan yeni bir form ile ﴿هَيْتٌ﴾ haline getirilmesidir.²⁵⁸

Farklı kelimelerdeki ihtilafların birbirine karıştırılarak okunması ise;

﴿فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ﴾²⁵⁹

ayetindeki ﴿آدَمُ﴾ ve ﴿كَلِمَاتٍ﴾ kelimeleri üzerinden örneklendirilebilir. Bu kelimeler, İbn Kesîr kıraatine nispet edilerek mansûb ﴿آدَمُ﴾ ve merfû‘ ﴿كَلِمَاتٍ﴾, diğer kıraatlere isnad edilerek ise merfû‘ ﴿آدَمُ﴾ ve mansûb ﴿كَلِمَاتٍ﴾ okunmaktadır.²⁶⁰ İbn Kesîr kıraatine isnad edilen okuyuş ile diğer kıraatlere isnad edilen okuyuşları birleştirip her iki kelimeyi de mansûb ya da merfû‘ ﴿فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ olarak nakletmek telfik olarak değerlendirilir.²⁶¹ Kıraatlerin bu şekilde terkîbi/telfiki ise haram kabul edilmiştir.²⁶²

Kıraat ilminde tahrîrât disiplininin ve kıraat mesleklerinin özellikle üzerinde durduğu telfik çeşidi ise tariklerin birbirine karıştırılmasıdır. Tariklerin telfikine (tahlît), aşru‘l-kübrâ tariki

²⁵⁵ Dûserî, *Muhtaşaru’l-‘ibârât*, 46.

²⁵⁶ Yûsuf 12/23.

²⁵⁷ Dâni, *et-Teyssîr*, 391, 392; Hamid b. Abdulfettah el-Paluvî, *Zübdetü’l-‘irfân fî Vücûhi’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Atilla Akdemir (Dubai: Caizetu Dübey ed-Devliyye li’l-Kur’âni’l-Kerîm, 2020), 1/335, 336.

²⁵⁸ Lokman Şan, *Tartışmalı Güncel Tecvid ve Kıraat Meseleleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 83.

²⁵⁹ el-Bakara 2/37.

²⁶⁰ Dâni, *et-Teyssîr*, 278.

²⁶¹ Dûserî, *İmâmü’l-Mütevellî*, 334.

²⁶² İzmîrî, *‘Umdetü’l-irfân*, 1.

çerçevesinde Hafs rivayetine isnad edilen ﴿الْآخِرَةَ﴾²⁶³ ﴿لَهُمْ أَمْثَلُ﴾²⁶⁴ ve ﴿مَنْ أَمَنَ﴾²⁶⁵ kelimeleri

gibi hemze-i kat‘dan önce bulunan sakın harflerde yapılan sekte ve hulf (tahkik) uygulaması ile medd-i munfasılda aktarılan kasr ve tevassut mertebelerinin bir arada bulunma (ictimâ‘) durumu örnek olarak zikredilebilir. Şöyle ki; İbnü’l-Cezerî, Hafs rivayetinde hemze-i kat‘dan önce vaki olan sakın harflerde sekte ve hulf (tahkik), medd-i munfasılda ise kasr ve tevassut mertebelerini aktarmaktadır. Bu durumda, medd-i munfasılın kasrı ile sekte ve hulf, tevassut ile sekte ve hulf olmak üzere dört vecih okunabileceği anlaşılmaktadır. Ancak tahrîrât çalışmaları sonucunda meselenin bu şekilde anlaşılmaması gerektiği ortaya konulmuştur.²⁶⁶

Hafs rivayetinde söz konusu hemze-i kat‘ öncesindeki sakın harfte ‘Ubeyd b. es-Sabbâh (öl. 219/834) tariki ve ondan da el-‘Uşnânî (öl. 307/919) tariki ile sekte, Amr b. Sabbâh (öl. 221/835) tarikiyle adem-i sekt (hulf) nakledilmiştir.²⁶⁷

Medd-i munfasılda ise ‘Ubeyd b. es-Sabbâh tarikiyle tevassut,²⁶⁸ Amr b. Sabbâh tarikiyle kasr mertebesi aktarılmıştır.²⁶⁹

Bu verileri göre tarik analizi yapıldığında; ‘Ubeyd b. es-Sabbâh tarikinden sekte ve tevassut vecihleri, Amr b. Sabbâh tarikinden ise adem-i sekt (hulf) ve kasr vecihleri aktarıldığı saptanmaktadır. Dolayısıyla “medd-i munfasılın kasrıyla sekte alınmaz” ve “sekte, medd-i munfasılın yalnızca tevassutuyla alınır.” cümleleri doğrulanmış olur. Sonuçta yukarıda muhtemel vecihler arasında zikredilen kasr ile sekte uygulanmaz.²⁷⁰

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere tarikler dikkate alınmadan yapılan kıraat tedrisatında söz konusu tariklerin karışması (telfik) problemi ortaya çıkmaktadır. Bu ise bir tarike nakletmediği halde bir okuyuşu isnad etmektir ki bunun isnadın önem arz ettiği bir ilim dalında caiz olmadığı üzerinde görüş birliği vardır. Bu bağlamda, kıraat mesleklerinin uygulamaları pek çok noktadaki muhtemel tariklerin tahlîti problemini ortadan kaldırdığı görülmektedir.²⁷¹

²⁶³ el-Bakara 2/4.

²⁶⁴ el-Bakara 2/13.

²⁶⁵ el-Bakara 2/62.

²⁶⁶ Halîcî, *Şerhu Muḥarrib*, 49, 50 (Muhakkikin dirase bölümü).

²⁶⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/1012, 1013.

²⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/808.

²⁶⁹ Medd-i munfasılda kasr mertebesi Amr b. Sabbâh tarikinden ondan da Fîl tarikinden nakledilmiştir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/804.

²⁷⁰ Dûserî, *İmâmü’l-Mütevelli*, 333; Halîcî, *Şerhu Muḥarrib*, 49, 50; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 95.

²⁷¹ Sûfî mesleğinin metodolojisinde telfik ve tahlîte karşı alınan önlemlerin sonucunda oluşan mîzanlar için bu çalışmanın “Usûlü’l-kırâ’at tercihleri bağlamında tahrîrâtlar/mîzânları” adlı başlığına bakınız.

Kıraat âlimleri, telfikin hükmü konusunda üç temel görüş ortaya koymuşlardır: Mutlak haramlık veya mekruhiyet, mutlak mubahlık ve durumun gerektirdiği şekilde (uygulandığı yer ve gerekçe) değerlendirme.²⁷²

Çalışmamızda tahrîrât olgusu ile kıraat mesleklerinin ilişkisini inceleyeceğimizden, telfikin hükmüne dair detaylı bir tartışmaya girmek yerine, bu konunun müstakil araştırmalara bırakılması daha uygun olacaktır.²⁷³ Ancak kıraat mesleklerinin bazı tasarruflarının telfik ve tahlîl ile ilişkilendirilmesi sebebiyle İbnü'l-Cezerî gibi bazı âlimlerin benimsediği telfiki duruma göre değerlendirme görüşüne kısaca değineceğiz.

İbnü'l-Cezerî başta olmak üzere bir grup kıraat âlimi, telfikin mutlak bir hükümle değil de uygulandığı bağlama göre değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, telfik bazen caiz, bazen ise haram veya mekruh olabilir. Özellikle, telfik işlemi sonucunda ortaya çıkan okumanın Arap dilinin kurallarına aykırı düşerek anlamı bozması durumunda haram olduğu belirtilmektedir. Örneğin, ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ ayeti üzerinde yapılan bazı telfik uygulamalarının bu duruma örnek teşkil ettiği ifade edilmektedir.²⁷⁴

Telfik işlemi, birbirine etki etmeyen kıraat, rivayet veya tarikler arasında yapılıyorsa, bu durumda telfik yapan kişinin niyeti ön plana çıkar. Eğer bu işlem, rivayet veya tedrisat amacıyla yapılmışsa, yani farklı rivayetleri karıştırarak nakletme niyetiyle gerçekleştirilmişse, bu durum rivayet disiplinine aykırı olduğu gerekçesiyle caiz görülmez. ﴿وَالْأَرْحَامِ﴾²⁷⁵ kelimesinin Hamza

kıraatinde mecrûr, diğer kıraatlerde mansûb olarak aktarılması bu duruma örnek olarak verilebilir.²⁷⁶ Okuyucunun Âsım kıraatine isnad ederek bu kelimeyi mecrûr okuması, rivayet ilminin temel ilkelerine aykırı olarak, nakletmediği bir okuyuşu bir kıraate isnad etme anlamına geldiğinden, rivayette yalan (kizb) olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, böyle bir telfik caiz görülmemiştir.²⁷⁷

Okuyucu yalnızca tilâvet ve ibadet amacıyla farklı kıraatler veya vecihler arasında telfik

²⁷² Cermî, *Mu'cem*, 104; Sekyû, “et-Tahrîrât ve'l-ihtiyârât”, 5.

²⁷³ Telfikin hükmü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülfettah Seyyid el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî* (Medine, 2001), 299, 300; Şan, *Kıraat Meseleleri*, 83, 86.

²⁷⁴ Muhaysin, *el-Muhezzeb fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr ve Tevcîhiha min tarîki Tayyibeti'n-Neşr*, 26; Dûserî, *Îmâmü'l-Mütevelli*, 334.

²⁷⁵ en-Nisâ 4/1.

²⁷⁶ Dâni, *et-Teyssîr*, 323.

²⁷⁷ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed Nüveyrî, *Şerhu Dürreti'l-muğiyye*, thk. Abdurrahim et-Tarhûnî (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2011), 53; Muhaysin, *Muhezzeb*, 26; Cermî, *Mu'cem*, 104, 105.

yaparsa, bu durum caiz kabul edilmektedir.²⁷⁸ Zira her bir kıraat, Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf ruhsatı çerçevesinde kabul edilen farklı okuyuş biçimleri olarak değerlendirilmektedir.²⁷⁹

Duhâ ve Nâs sûreleri arasında, İbn Kesîr kıraatinin Bezzî rivayetine isnad edilen²⁸⁰ tekbir vecihlerinin uygulanmasında da telfik uygulamasına rastlanmaktadır.²⁸¹ Ancak kıraat tedrisatında yaygın olarak kullanılan indirâc usulüyle hatim tamamlandığında, hilâf-ı vâcib kabul edilen tekbir vecihlerinin okunması durumunda telfikten söz etmek mümkün değildir. Zira kıraat kürrâselerinde indirâc usulüyle tekbir vecihlerinin diğer vecihlerle birlikte yazıldığı görülmektedir.²⁸²

Bezzî rivayeti dışındaki rivayetlerin usulüne göre Duhâ ve Nâs sûrelerinin infirâden okunması esnasında tekbir vecihlerinin alınması, genel olarak telfik olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu durumun hüküm bakımından hangi kategoriye dahil edileceği hususu tartışma konusudur. Herhangi bir rivayetin usulüne uygun olarak tilâvet maksadıyla bu sûreleri okuyan bir kişinin, anlamı bozmadan ve rivayet disiplinine aykırı düşmeden Bezzî rivayetine ait tekbir vecihlerini şükür ve ta'zîm niyetiyle okumasında bir sakınca bulunmamaktadır.²⁸³ 'Umde müellifi Molla Emin Efendi de tekbir konusundaki değerlendirmelerinde benzer bir görüşe sahiptir.²⁸⁴

Kıraat tedrisatında caiz görülmeyen telfik, genellikle Arap dilinin kurallarına aykırı düşen ve farklı kıraatlerin özelliklerini karıştıran okuyuş biçimleri olarak tanımlanır. Buna göre, Hafs rivayetine göre (infirâden) tilâvet maksadıyla tekbir vecihlerini okuyan bir kimsenin telfik yaptığı iddia edilemez. Ancak rivayet bağlamında yapılan okumalarda, Bezzî rivayetine isnad edilen tekbir vecihlerinin başka bir imam veya râvîye isnad edilmesi, farklı kıraatlerin özelliklerini karıştırma anlamına geldiğinden telfik (tahlîl) olarak değerlendirilebilir.

3.6.6. Ruhsat ve azîmet

Azîmet ve ruhsat kavramları, kıraat, fıkıh ve tasavvuf başta olmak üzere çeşitli İslâmî ilimlerin farklı disiplinlerinde önemli bir yer teşkil etmekte olup bu kavramların mahiyeti ve nasıl

²⁷⁸ Sekyû, "et-Taḥrîrât ve'l-iḥtiyârât", 5; Muhaysin, *Mühezzzeb*, 26.

²⁷⁹ Cermî, *Mu'cem*, 105.

²⁸⁰ Dâni, *et-Teyssîr*, 559-562.

²⁸¹ Tekbîr vecihleri her ne kadar Bezzî rivayetinden aktarılsa da diğer kurrâdan da bu vecihleri aktaranların olduğu söylenmektedir. Ali el-Mansûrî, *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîri fî'l-Hatm*, (İstanbul: Süleymaniye, Fatih, 68), 1b.

²⁸² Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Taḳrîb Sûreti)*, 3/1264-1286; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Taḳrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 115b-131b; Ali Rıza Efendi, *Taḳrîb Tariki Kavâid ve Hatim Tertîbi*, (İstanbul: MÜİFK, Ali Rıza Haksess, HS839), 3a-8b.

²⁸³ Akbal, *Şuveru't-Taḳrîb*, 4.

²⁸⁴ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 564.

anlaşılması gerektiği hususu önem arz etmektedir. Günümüzde bu kavramlara kıraat ilmi özelinde atfedilen anlamların, tarihî ve ilmî bağlamından *uzaklaşarak farklı yorumlara tabi tutulup tutulmadığı* veya *birden fazla anlamı* ihtiva edip etmediği soruları dikkate değerdir.²⁸⁵

Azîmet ve ruhsat kavramları, özellikle kıraat ilminin önemli bir alt disiplini olan tahrîrât disiplininde özgün anlamlar kazanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, kıraat meslekleri çerçevesinde tahrîr ameliyesi, aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ tahrîrâtı şeklinde bir tasnife tabi tutulabilmektedir.²⁸⁶ Bu bağlamda, Sûfî mesleği merkez alınarak azîmet ve ruhsat kavramları da benzer bir tasnifle ele alınacaktır.

3.6.6.1. Aşru's-suğrâ bağlamında ruhsat

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, aşru's-suğrâ tariki bağlamında ruhsata birden fazla mana yüklendiği görülmektedir.

Aslî kaynağa bağlı kalmak: Dâni'nin *et-Teysîr*'i, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'si ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*'inin zahiriyle amel etmektir. Bu duruma örnek olarak Kālûn rivayeti adına hazif ve isbât-i yâ aktarılan ﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾²⁸⁷ kelimeleri zikredilebilir.²⁸⁸ Bu kelimelerde merâtib-i erba'a tariki uygulandığında Dâni'nin *et-Teysîr*'ine bağlı kalınarak sadece yânın hazfı alınırken mertebeteyn tariki uygulanması halinde Şâtıbî'nin metinde yer verdiği hazf ve isbât (iki vecih) alınmaktadır.²⁸⁹

Aslî kaynağın tariklerini almak veya öncelemek: Aşru's-suğrâ tahrîrâtı bağlamında ruhsatın ifade ettiği bir diğer mana ise aslî kaynak addedilen eserlerin nakil kanallarından (tarik) aktarılan vecihleri almak ya da bu vecihlere öncelik vermektir. Bu duruma örnek olarak, İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayetine isnad edilerek gâib ve muhatab sîgalarıyla (iki vecih)

²⁸⁵ Kıraat ilminde ruhsat kavramının ilk ve en temel kullanım alanı yedi harf meselesi olduğundan bu çalışmada söz konusu kavramın özellikle kıraat tedrisatı ve tahrîrât bağlamında ele alınacağı göz ardı edilmemelidir.

²⁸⁶ Bu çalışmada, Sûfî mesleğinin tahrîrât sonucu ulaştığı hükümler de aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ tarikleri bağlamında ayrı ayrı ele alınmıştır.

²⁸⁷ el-Bakara 2/186.

²⁸⁸ Verş rivayeti ile Ebû Amr ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde sadece vasl halinde, Ya'kûb kıraatinde ise hem vasl hem de vakf halinde isbât-ı yâ okunmaktadır. Dâni, *et-Teysîr*, 307; Dâni, *et-Teysîr*, 130; Kadî, *Vâfi*, 51; Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-muḍîyye fi'l-kırâ'âti's-selâsi'l-mütemmîme li'l-aşr*, thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî (Medine: Daru'l-Ğavsânî, 2009), 22 (56, 59. beyit).

²⁸⁹ Molla Emin Efendi, *Umde*, 182; Ali Şahin, *el-Münezzel fi'l-kırâ'âti'l-aşr min ṭarîkayî't-Teysîr ve't-Taḥbîr* (Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016), 27; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-aşera min ṭarîki't-Teysîr*, 1/48. Ayrıntılı bilgi için bu çalışmanın “Yâ Harfinin İsbâtı ve Hazfı” başlığına bakınız.

nakledilen ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾²⁹⁰ kelimesi gösterilebilir.²⁹¹

Gâib sîgası, Hulvânî'nin Ezrak el-Cemmâl tariki üzerinden rivayet edilmektedir. Ancak bu tarik seb'a (Teysîr) tarikleri arasında yer almamaktadır. Muhatab sîgası ise Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin – İbn Abdân - Hulvânî – Hişâm senediyle aktarılmakta olup bu tarik seb'a (Teysîr) tarikidir.²⁹² Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde ruhsat ilkesi gereği, *et-Teysîr*'in tariklerine bağlı kalınarak İbn Abdân – Hulvânî - Hişâm senediyle aktarılan muhatab sîgası alınarak Teysîr tariki olmayan Ezrak el-Cemmâl kanalıyla nakledilen gâib sîgası alınmamaktadır.

Açıkça zayıf olduğu belirtilmeyen vecihleri uygulamaya almak: Bir kıraat vechinin, zayıf olduğuna dair sarîh bir nass bulunmaması halinde sahîh olması ihtimaline binaen kabul etmek (ahzetmek). Mısır tarikinin ruhsat cihetini temsil eden Şeyh Atâullâh mesleğinin temel kaynaklarından Ârif Hıfzî'nin *Muğni'l-kurrâ*'daki tahrîrât usullerinden biri, Şâtıbî'nin metninde zafiyetine dair açık bir beyanı olmaması halinde, bir vechin yalnızca ihtimal dâhilinde olması gerekçesiyle Şâtıbiyye tariki üzere ahzedilmesidir. Benzer şekilde Sûfî mesleğinin tercihlerini ayrıntılı bir şekilde beyan ederek bu mesleğin tercihlerini yazılı metin halinde aktaran Duhânîzâde Muhammed b. Mustafa'nın (öl. 1296/1879) "Usul kaidelerinden bir şeye tam olarak muttali olunmazsa o şeyin var olma ihtimaline binaen alınır." ifadesi de bunu açıkça yansıtmaktadır.²⁹³

3.6.6.2. Aşru'l-kübrâ bağlamında ruhsat

Azîmet ve ruhsat kavramları, aşru'l-kübrâ literatürü çerçevesinde değerlendirildiğinde daha özgün bir anlam kazanmaktadır. Bilindiği üzere, bu iki terim tahrîrât metodolojisi içerisinde yer almaktadır. Tahrîrât ise daha özel anlamıyla İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr*'ine yönelik yapılan tetkikleri ifade etmektedir.

Aşru'l-kübrâ bağlamında yapılan tahrîrâtta ruhsat yaklaşımı, en temel anlamıyla İbnü'l-Cezerî'nin otoritesini esas alma prensibi olarak algılanabilir. Bu çerçevede ruhsat ile amel etmek, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr* adlı çalışmasındaki tarikleri dikkate almayı

²⁹⁰ Âl-i İmrân 3/169.

²⁹¹ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Müfredâtü's-seb'a*, thk. Abdurrahman et-Tarhûnî (Lübnan: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2011), 467; Paluvî, *Zübde*, 1/195.

²⁹² Dânî, *et-Teysîr*, 115, 116.

²⁹³ Mehmed b. Mustafa Duhânîzâde, *Mecmû'a fî'l-kırâ'ât* (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 864), 12a.

ve bu tarikler vasıtasıyla rivayet edilen vecihleri esas almayı ifade etmektedir.²⁹⁴ Bu bağlamda, *en-Neşr* ile kaynakları arasındaki muhtemel farklılıklarda, tahrîrâtta ruhsat ilkesini benimseyenler *en-Neşr*'e tabi olmuşlardır. Bu ilke, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in giriş kısmında listelediği (icmâlî) kaynaklardan aktarılan vecihlerin de kabul edilmesini de kapsamaktadır. Dolayısıyla, ruhsat ile amel etmek, yalnızca *en-Neşr*'de tarik isnadı yapılan (tafsîlî) kaynaklardan aktarılan vecihleri değil aynı zamanda genel kabul gören İbnü'l-Cezerî'nin otoritesi dâhilinde zikrettiği diğer kaynakların (icmâlî) ihtiva ettiği vecihleri de uygulamaya dahil etmektir.²⁹⁵

Muhammed Arif Hıfzî, *eş-Şâtıbiyye* tarikiyle aktarılan vecihlerin, İbnü'l-Cezerî'nin bir olumsuz değerlendirmesi bulunmaması halinde mutlak olarak alınması gerektiğini belirtmektedir. Hıfzî'nin bu yönteminde ihtilaflı bir vechin kabulünde İbnü'l-Cezerî'nin değerlendirmesinin belirleyici olacağını ifade etmesi ruhsatın İbnü'l-Cezerî'ye bağlılık olarak anlaşılması bakımından zikre değerlidir.²⁹⁶

3.6.6.3. Aşru's-suğrâ bağlamında azîmet

Aşru's-suğrâ tariki çerçevesinde Sûfî mesleğinin metodolojisinde azîmet, birden fazla mana ifade etmektedir.

İnfirâd eden vecihlerin alınmaması: Bir vechin *et-Teyşîr* ve *et-Taḥbîr*'de yer almasına karşın yalnızca tek bir tarik üzerinden nakledilmesi sebebiyle ahzedilmemesidir. Bu duruma örnek olarak, Ebû Ca'fer kıraatinin Îsâ b. Verdân rivayetine nispet edilerek nakledilen iki vecih;

﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ ve ﴿سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ﴾²⁹⁷ gösterilebilir.²⁹⁸

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, aşere ve takrîb tarikleri bağlamında Îsâ b. Verdân rivayetine

²⁹⁴ Takrîb tariki bağlamında ruhsat iel amel edilmesinin örnekleri için bu çalışmanın “A'râf sûresi 69. Ayet” ve “Bir kelimedede bulunan iki hemze” başlıklarına müracaat edilebilir.

²⁹⁵ Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 55; Maşahî, *Kıraat İlmi*, 93; Fikrî, “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Ṭayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”, 316; Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar”, 224; A'zeb, *Tahrîrâtü'n-Neşr*, 4; İbnü'l-Cezerî'nin tafsîlî ve icmâlî kaynakları için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/161-249.

²⁹⁶ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 69.

²⁹⁷ et-Tevbe 9/19;

²⁹⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîru't-Teyşîr fî kırâ'âti'l-'aşr* (Amman: Dâru'l-Furkân, 2000), 388, 389; Paluvî, *Zübde*, 1/293.

isnad edilen ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechi kabul görmemektedir.²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de

﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechinin, Îsâ b. Verdân rivayetinin Şatvî tariki üzerinden nakledildiğini

belirtmiştir.³⁰⁰ Ancak *ed-Dürre*'nin:

وَقُلْ عَمْرَةَ مَعَهَا سُقَاةَ الْخِلَافِ بْنِ

beytinde geçen “بِنْ” kelimesindeki bâ harfiyle işaret edilen³⁰¹ Îsâ b. Verdân rivayetinde

“الْخِلَافُ” kelimesiyle ifade edildiği üzere bu iki vecih herhangi bir tarike tahsis edilmeksizin

(mutlak olarak) Îsâ b. Verdân'a nispet edilmiştir.³⁰²

Sûfî mesleğinde ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechi, *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'de zikredilmesine

rağmen Şatvî - İbn Harun - İbn Verdân senediyle tek bir tarik üzerinden (infirâden) aktarıldığı

için azîmet ilkesi gereği kabul edilmemiştir.³⁰³ Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin tek tarikten (infirâden)

aktarılması sebebiyle bu vech *et-Tayyibe*'de yer vermemesi de bu vechin alınmamasını

gerektirecek bir engel olduğuna işaret olarak yorumlanmıştır.³⁰⁴

Bu durumun bir diğer örneği ise Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde zevât-ı yâ ve medd-i

bedelin bir arada bulunduğu durumlarda oluşan mîzânda fetih ve tevassut vechinin

alınmamasıdır. Bu vecih her ne kadar *eş-Şâtıbiyye*'nin metninden anlaşılmalı olsa da

sadece İbn Bellîme'nin *et-Telḥîş*'ından aktarılması (infirâd) sebebiyle alınmamaktadır. Zira

müelliflerin çoğu, İbn Bellîme'nin ibaresinden sadece tûl ve kasr anlaşılacağını

²⁹⁹ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kirâ'âti'l-erbe'ate 'aşer*, thk. Enes Mihre (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 2/88; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 316.; Ömer Lütfî b. Hüseyin, *Aşere-Takrîb Kılavuzu* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16), 2/259; Şahin, *el-Münezzel*, 188; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 1/348; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/450.

³⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 388, 389.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Dürretü'l-muḍiyye*'de yer verdiği kırâat-ı selâsı temsilen *eş-Şâtıbiyye*'de kullanılan asıllarının rumuzlarını kullanmıştır. Buna göre *eş-Şâtıbiyye*'de Nâfi' için elif harfi kullanıldığından *ed-Dürre*'de Nâfi'ye tabi olan Ebû Ca'fer kıraati elifle remzedilmiştir. Îsâ b. Verdân rivayeti bâ harfiyle, Süleyman b. Cemmâz rivayeti cîm harfiyle temsil edilmiştir. Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "ed-Dürretü'l-muḍiyye"*, 52.

³⁰² İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 29 (122. beyit); Nüveyrî, *Şerḥu Dürretü'l-muḍiyye*, 373, 274; Abdülganî b. Abdülfettah el-Kâdî, *el-İdâh li metni Dürre*, (Mekke: Mektebetü'l-Esediyye, 2013), 271; Dabbâ, *Behçetü'l-merḍiyye Şerḥu Dürretü'l-Muḍiyye* (Tanta: Daru's-sahâbe li't-tûras, 2002), 74.

³⁰³ Şeyh Atâullah mesleğinde ise her ne kadar mezkûr tek tarikte gelse de *ed-Dürre*'de zikredildiğinden metnin zahiriyle amel edilerek alınmıştır. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 316.

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Tayyibe*, 77, 78 (666-676.beyitler); Dimyâtî, *İthâf*, 2/88.

belirtmektedirler.³⁰⁵

et-Teysîr tariki olmayan vecihlerin alınmaması: Azîmet yaklaşımın tahrîrât bağlamındaki bir diğer prensibi ise bir vechin *et-Teysîr* tariki dışında bir tarik aracılığıyla rivayet edilmesi nedeniyle kabul görmemesidir. Kunbül rivayetine isnad edilerek isbât-ı yâ ve hazfın nakledildiği ﴿يَرْتَعُ﴾³⁰⁶ kelimesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Söz konusu kelime Sûfî mesleğinin metodolojisinde, aşere tariki çerçevesinde isbât-ı yâ ahzedilmemiş, hazf uygulanmıştır.³⁰⁷ Zira, isbât-ı yâ, Ebû Rebî'a ve İbnü's-Sabbâh tarikleri üzerinden rivayet edilmiştir ki bu tarikler *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* tarikleri arasında yer almamaktadır.³⁰⁸

Dânî ve Şâtıbî'nin kendi tarikleri olmamasına rağmen eserlerinde isbât-ı yâyı zikretmeleri, kendi metotlarının dışına çıkma (خروج عنه طريقه) olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁹ Bu nedenle, azîmet prensibi gereğince, *et-Teysîr* tariki olmayan tariklerden aktarılan isbât-ı yâ uygulamaya dahil edilmemiştir.³¹⁰

Zayıf addedilen vecihlerin alınmaması: Azîmet yaklaşımın bir diğer prensibi de isnadında zayıflık ve ıztırâb (belirsizlik ve çözülememiş ihtilaf) tespit edilen vecihlerin kabul edilmemesidir. ﴿نَحْسَاتٍ﴾³¹¹ kelimesinde Kîsâî kıraatinin Ebü'l-Hâris rivayetine atfedilerek nakledilen imâle bu duruma örnek teşkil etmektedir.³¹²

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr* 'de bu vechi yalnızca bilgi verme (حكاية عنه) maksadıyla zikrederek,

³⁰⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, 350, 351.

³⁰⁶ Yûsuf 12/12.

³⁰⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 360; Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 65a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/438.

³⁰⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 396.

³⁰⁹ Ahmed b. Ömer el-Hanefî el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâilî'l-müşkilât fî ilmi'l-kırâ'ât*, thk. Emin Ahmed Muhammed eş-Şenkîti, (Riyad: Daru Kunûzi'l-İşbiliyyâ, 2008), 125; Abdülfettah b. Abdulganî b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fî Şerhi 'ş-Şâtıbiyye fî'l-kırâ'âtî's-seb'a* (Medine, Mektebetü's-Sevâdî, 1996), 197; Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 65a.

³¹⁰ Molla Emin Efendi, 'Umde, 360; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/438.

³¹¹ Fussilet, 41/16.

³¹² Dâni, *et-Teysîr*, 501, 502. ﴿وَجَبَتْ جُوبَهَا﴾, kelimelerindeki idgam ve izhâr ihtilafı da bir vechin zayıf kabul edilerek alınmamasının örneği olarak zikredilebilir. Benzer şekilde hemze-i mütevasıta bi-nefsih kabul edilen ﴿الصَّائِينَ﴾,³¹² ﴿حَاسِينَ﴾,³¹² ve ﴿مُتَكِينِينَ﴾,³¹² gibi kelimelerin vakf halinde ibdâl-i yânın alınmaması da aynı sebepten zayıf bulunması dolayısıdır. Detaylı bilgi için bu çalışmanın “İdgam-ı sağîr” ve “Hemze-i mütevasıta bi-nefsih” başlıklarına bakınız.

isnadındaki zafîyet (vehim) nedeniyle tercih etmediğini belirtmektedir.³¹³ Benzer şekilde Şâtîbî de:

”وَقَوْلُ مُمِيلِ السَّيْنِ لِلَّيْثِ أَخْمَلًا

Leys (Ebü'l-Hâris) için sîn harfinin imâlesini nakledelenlerin sözü dikkate alınmaz.

ifadesiyle Leys (Ebü'l-Hâris) için sîn harfinin imâlesini nakledenlerin görüşünün dikkate alınmayacağına işaret ederek bu vechin reddedilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³¹⁴

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿نَحْسَاتٍ﴾ kelimesindeki Ebü'l-Hâris rivayetine isnad edilen imâle, Dâni'nin de ifade ettiği üzere zayıf addedilmesi sebebiyle azîmetle amel edilerek alınmamaktadır.³¹⁵

Sûfî mesleğinin yönteminde bu durumun bir diğer örneği ise zevât-ı yâ ve medd-i bedelin bir arada bulunduğu durumlarda oluşan mîzânda beyne ve kasr vechinin alınmamasıdır. Bu vecih her ne kadar eş-Şâtîbiyye'nin metninden anlaşılmaya ihtimalli olsa da İbnü'l-Cezerî'nin de ifade ettiği üzere alınmamaktadır.³¹⁶

Sonuç olarak, aşru's-suğrâ tahrîrâtı bağlamında kıraat mesleklerinin literatüründe *azîmet* yaklaşımı, tahrîrât süreci neticesinde kuvvetli bulunmuş, metnin sarîh bir şekilde ifade ettiği ve farklı tariklerle desteklenen vecihlerin kıraat öğretimine dâhil edilerek bu şartları taşımayan vecihlerin ahzedilmemesi ilkelerini ifade etmektedir. Bu görüş, Yûsufendizâde'nin şu ifadesiyle de teyit edilmektedir:

وهذه الوجوه الأربعة هي التي أخذنا بها لقوتها وكثرة اخذها

*İşte bu dört vecih, kuvvetli bulduğumuzdan ve pek çok kimse tarafından aktarıldığı için bizim uyguladığımız vecihlerdir.*³¹⁷

Aslî kaynağın ötesine geçmek: Sûfî mesleği bağlamında azîmet yaklaşımının bir prensibi de *et-Teyisîr*'e yanî Dâni'ye bağlı kalmamaktır. Bir diğer ifadeyle her ne kadar *et-Teyisîr*'de aktarılmamış olsa da Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân*'ı ve eş-Şâtîbiyye başta olmak üzere güvenilir

³¹³ Dâni, *et-Teyisîr*, 501, 502; Paluvî, *Zübde*, 2/144.

³¹⁴ Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî ve Vechü't-tehânî*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî, (Medine: Daru'l-Ğavsânî, 4. Basım, 2010), 81 (1015. beyit); Ebü'l-Hasen Ali es-Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd fi şerhi'l-Kaşîd*, thk. Muhammed İdrîsî ez-Zâhirî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2005), 4/1225; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 674; Kâdî, *el-Vâfi*, 356.

³¹⁵ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 506; Kâdî, *Büdürü'z-zâhira*, 283; Şahin, *el-Münezzel*, 477; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/920; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1064.

³¹⁶ Yûsufendizâde, *Ecvibe*, 350, 351.

³¹⁷ Yûsufendizâde, *Ecvibe*, 350.

diğer aslî kaynaklardan aktarılan vecihler de uygulamaya alınmaktadır. Bu durumun örneği, Verş rivayeti bağlamında medd-i bedel ve zevât-i yânın bir arada bulunmasıdır. *et-Teysîr* tarikinden tevassut ve beyne vecihleri aktarılmaktadır. Ancak Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu veche ilaveten *eş-Şâtıbiyye*, *el-Hidâye*, *el-‘Unvân*, *et-Tebşıra*, *el-Müctebâ* gibi kaynaklarda aktarılan üç vecih daha alınmaktadır.³¹⁸

3.6.6.4. Aşru’l-kübrâ bağlamında azîmet

Aşru’l-kübrâ bağlamında yapılan tahrîrâtta azîmet yaklaşımı, en temel anlamıyla İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe*’de aktardığı vecihlerin aslî kaynaklarından titizlikle kontrol edilmesi prensibi olarak algılanabilir. Azîmet yaklaşımının ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

***en-Neşr*’in tafsîlî kaynaklarını dikkate almak:** İbnü’l-Cezerî’nin kaynak listesinde ismen zikretmiş (icmâlî) olsa dahi söz konusu kaynaklardan herhangi bir tarik nakletmediği durumlarda bu kaynaklardan aktarılan vecihlerin kabul edilmemesidir. Azîmet ilkesi, yalnızca İbnü’l-Cezerî’nin tarik aktardığı kaynaklara (tafsîlî) itibar etmeyi gerektirmektedir.³¹⁹

İhtilaf halinde *en-Neşr*’i değil aslî kaynakları esas almak: *en-Neşr* ile dayandığı temel kaynaklar arasında herhangi bir ihtilafın vuku bulması durumunda, tahrîrâtta azîmeti tercih edenlerin kaynaklardaki bilgiyi esas almaları da azîmetin bir gereği olarak değerlendirilmektedir.

Buna göre azîmet, hem İbnü’l-Cezerî’nin nakillerinin kaynak tenkidine tabi tutulmasını hem de onun icmâlî kaynaklardan yapılan aktarımlarına mesafeli durulmasını ve *en-Neşr*’deki muhtemel farklılıklarda kaynakların önceliğini savunmayı içeren kapsamlı bir metodolojik yaklaşımdır.

Muhtemel vecihleri almamak: Azîmet yaklaşımı, ruhsatın aksine, kıraat ilminde ihtimal dâhilinde görülen vecihlerin kabul edilmemesi (men‘) prensibini de içermektedir. Azîmet ekolünün öncülerinden Yûsufefendizâde, İbnü’l-Cezerî’nin eserlerinde geçen “أنه قليل، ليس عليه”

”العمل” (Bu nadirdir, bununla amel edilmez) gibi ifadeleri ihtimalli durumlar olarak yorumlamıştır. Bu yorum doğrultusunda Yûsufefendizâde, *et-Ṭayyibe*’nin zahirine göre uygulanması mümkün olan birçok vechi ahzetmemiştir.³²⁰

³¹⁸ Bu mîzanın ayrıntıları için bu çalışmanın “Aşere tariki bağlamında muhtelif mîzânlar” başlığına bakınız.

³¹⁹ Ulvî Abdurrahim Muslih er-Redâdî, “Devrû Kitâbi’n-Neşr fî zuhûri ve neş’eti ‘ilmi’t-tahrîrâtî’l- Kırâniyye” *Dâru’l-manzûme*, 32/2 (2020), 1074, 1075.

³²⁰ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 14; Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 54 (muhakkikin önsözü).

en-Neşr ve et-Ṭayyibe metninin yorumlanmasındaki ölçü: Takrîb tariki bağlamında azîmet metodunu bir ilkesi de *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe* metninin yorumlanması hususunda ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, İbnü'l-Cezerî *et-Ṭayyibe*'nin;

وقيل عن يعقوب ما لابن العلا

Ya 'kûb'tan da İbnü'l-Âlâ'nın (Ebû Amr) idgām ettiği yerlerde idgām nakledilmiştir.

beytinde ve *en-Neşr*'deki ifadeleriyle Ebû Amr'ın idgām ettiği yerlerde Ya'kûb kıraatinde de idgām yapıldığını belirtmektedir.³²¹ Ancak bu metinlerde geçen “قيل” ve “ربما” gibi kelimeler,

bazı âlimler tarafından Ya'kûb kıraatinde idgām uygulanmasının zayıf bir dayanağı olduğuna işaret olarak yorumlanmıştır. İşte bu yorum, azîmet prensibi olarak kabul edilmiştir. Yani, bu kelimeler zayıflık göstergesi olarak algılanmış ve bu nedenle bu vecih (idgām) tercih edilmemiştir. Yûsufefendizâde, metodolojisinde azîmet yaklaşımını esas almış ve aslî metinlerde yer alan bazı ifadeleri zayıflık emareleri olarak değerlendirerek idgāmın sadece belli bazı kelimelerde uygulayacağını ifade etmiştir.³²²

Teferrüd eden vecihlerin ahzedilmemesi: Azîmet yaklaşımının bir diğer prensibi de tek tarikile (infirâden) gelen vecihlerin alınmamasıdır. Bu duruma örnek olarak zevât-ı yâ ve medd-i bedelin bir arada bulunduğu mîzânlarda Ezrak tarikine isnad edilen fetih ve tevassut vechinin alınmaması gösterilebilir. Zira bu vecih, *et-Ṭayyibe*'nin zahirinden anlaşılmasına rağmen İbnü'l-Cezerî'nin tarik aktarımı yaptığı tafsîlî kaynaklardan sadece İbn Bellîme'den *et-Telhîş*'inden (infirâden) aktarılması sebebiyle azîmetle amel eden Yûsufefendizâde tarafından alınmamaktadır.³²³

Cumhurun tercihinine tabi olunması: Tahrîrâtta azîmet yönteminin bir diğer prensibi de vecihlerin uygulanmasında çoğunluğun (cumhûr) tercihinine uyulması ve azınlığın tercihinin terk edilmesidir. Bu yorum, azîmetin yukarıda bahsedilen infirâdı terk etme ilkesinden ayrılmaktadır. Zira bu bağlamda terk edilen vecih, birden fazla kanaldan rivayet edilmiş olmasına rağmen, kıraat âlimlerinin çoğunluğunun farklı bir okuyuşu (vecih) aktarması sebebiyle uygulama dışı bırakılmaktadır. Dolayısıyla bu, azîmet yaklaşımının yalnızca senetlerin varlığını değil, aynı zamanda kıraat âlimlerinin genel kabulünü de dikkate alan bir

³²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/693; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 41 (148. beyit); Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibetü'n-Neşr fî kırrâati'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Sûrûr Bâsallûm. (Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2009), 1/355, 356.

³²² Yûsufefendizâde, *el-I'tilâf*, 13, 14.

³²³ Yûsufefendizâde, *el-I'tilâf*, 24; Halicî, *Şerhu Mukarrib*, 131.

prensip olduğunu vurgulamaktadır. Bu duruma örnek olarak ﴿النَّارِ﴾ kelimesinin vakf halinde

Sûsî rivayetine isnad edilen imâle-i kübrâ, fetih ve beyne/imâle-i suğrâ (üç vecih) gösterilebilir.³²⁴ İmâle-i kübrâ, başta *et-Teyssîr* ve *eş-Şâtıbiyye* olmak üzere İbnü'l-Cezerî'nin tafsîlî kaynaklarının çoğunun tercihidir. Fetih ise Ebû Bekir eş-Şezâî, Ebü'l-Hasen b. el-Münâdî, İbn Habeş ve İbn Eşte'den, beyne/aşru's-suğrâ da Ebû Tâhir b. Ebî Hişâm'dan aktarılmıştır. Buna göre azîmet ilkesiyle yapılan tahrîr sonucunda Yûsufendizâde sadece cumhurun aktardığı imâle-i kübrâyı tercih ederek sayıca az bir tarikten aktarılan fetih ve beyne/aşru's-suğrâyı almamıştır.³²⁵ Ancak ruhsat ilkesiyle amel edildiği takdirde *et-Tayyibe'nin* zahirinden anlaşıldığı üzere üç vechin de alınması gerekmektedir. Nitekim Mısır tarikinin öncüsü Ali el-Mansûrî'nin ve İstanbul tariki bünyesinde ruhsat cihetini temsil eden Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde bu vecihler alınmaktadır.³²⁶

Hakkında şüphe ve tereddüt edilen vecihlerin ahzedilmemesi: Azîmet yaklaşımında temel alınan ilkelerden biri de rical ve eser tenkiti esnasında hakkında şüphe veya tereddüt oluşan rivayetlerin benimsenmemesidir. Bu prensip, güvenilirliği sorgulanan bilgilerin tedrisatta uygulamaya dahil edilmemesini gerektirir. Bu duruma örnek olarak Yûsufendizâde'nin Âl-i 'İmrân sûresi 110. ayetindeki medd-i bedel ve râ harfinin terkîki ile oluşan kıraat vecihlerinin tahrîrâtı incelenebilir. Yûsufendizâde, Ebü't-Tayyib b. Galbûn'a ait *Kitâbü'l-İrşâd*'dan aktarılan "kasr-tefhîm" vechinin kendi metodunda niçin alınmadığını, bu vecih hakkında yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkan tereddütlerle açıklamaktadır. Bu doğrultuda, azîmet yaklaşımıyla hareket edenler (İtilâf ve Sûfî meslekleri) bu vechi ahzetmemektedir.³²⁷ Buna karşılık, ruhsatla amel eden Mansûrî ise bu vechi almaktadır.³²⁸ Benzer şekilde, Yûsufendizâde'nin bazı kıraat vecihleri hakkındaki şu ifadesi de azîmet yaklaşımının bir yansıması olarak değerlendirilebilir:

وإنما لم نأخذ بهما لما في ثبوتهما من الكلام

³²⁴ Takrîb tarikinde, Ya'kûb kıraatine nispetle hâ-i sektenin tatbiki meselesinde de meslekler arasındaki ihtilafın temelinde de azîmet ya da ruhsatla amel edilmesi neticesinde çoğunluğun (cumhurun) tercihi esas alınmasıdır. Yûsufendizâde, *el-İtilâf*, 13.

³²⁵ Yûsufendizâde, *el-İtilâf*, 25; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 72 (Kenar notu); *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 45b; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 17b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/13; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 58.

³²⁶ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 11b.

³²⁷ Yûsufendizâde, *el-İtilâf*, 78; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/179.

³²⁸ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, thk. Halid Hasan Ebü'l-Cûd, (Mektebetü evlâdi's-Seyh li't-türâs, 2011), 154, 155.

*Bu iki vechi, sıhhatleri hakkındaki değerlendirmeler nedeniyle almayız.*³²⁹

Bu ifade, Yûsufefendizâde'nin, hakkında şüphe duyulan vecihleri tedrisat pratiğine dahil etmeme prensibini açıkça ortaya koymaktadır.

3.6.7. İhtiyat ilkesi

Tahrîrât disiplinindeki azîmet ve ruhsat mefhumları çerçevesinde dikkat çeken bir diğer ıstılah da ihtiyattır. Lugavî olarak bir şeyi ortaya alma, daha sağlam ve daha güvenilir olana temessük etme, tevakkufta bulunma, hatadan ictinâb ve korunma anlamlarına gelen ihtiyat,³³⁰ tahrîrât metodu olarak hem ruhsat hem de azîmet bağlamında tatbik edilebilmektedir.

Delillerin çatıştığı durumlarda bir çözüm aracı olarak kullanılabilen ihtiyat, bir vechin zayıflığı mülâhazasıyla terk edilmesi anlamına gelebildiği gibi terk edilmesi halinde bir noksanlığın vuku bulabileceği endişesiyle hataya düşmemek ve eksiklik yapmamak maksadıyla alınması şeklinde de telakki edilmektedir.

İhtiyat mefhumu, azîmet bağlamında mütalaa edildiğinde, daha kuvvetli görünen delil ile amel etmek şeklinde anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek teşkil eden hususlardan biri,³³¹ İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayetine isnad edilerek gâib ve muhatab sîgası (iki vecih) nakledilen ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾³³² kelimesidir.³³³ Bu kelime söz konusu edilen gâib sîgası hakkındaki bazı

şüphelere ve farklı yorumlara istinaden İtilâf ve Sûfî mesleklerinde alınmaması, ihtiyatî yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım tarzı ise azîmet olarak telakki edilmektedir.³³⁴

İhtiyat, azîmet bağlamında değerlendirildiğinde nakil aktarımında titiz davranmak manasında da anlaşılabilir. Bu duruma örnek olarak İzmîrî'nin *Bedâi' u'l-burhân*'daki tahrîrât tavrı gösterilebilir.³³⁵ Mustafa el-İzmîrî, ﴿فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾³³⁶ ayeti bağlamında Verş rivayetinin

³²⁹ Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 115.

³³⁰ Cevherî, *Tâcu'l-luğa, ha-ve-ta* "حوظ" maddesi 3/1121.

³³¹ Diğer örneklerle müteallik malumat için bu çalışmanın *Usûlü'l-kırâ'ât Tercihleri* başlığı altındaki *dammü'l-hâ* ve ﴿و﴾ kelimesinin imâlesi ile *Ferşü'l-hurûf tercihleri* başlığı altındaki Yusuf Sûresi, 8 ve 110. ayetler; İsrâ Sûresi, 69. ayet ve Muhammed Sûresi, 16. ayetlerine müracaat edilebilir.

³³² Âl-i İmrân 3/169.

³³³ Dâni, *Müfredât*, 467; Paluvî, *Zübde*, 1/195.

³³⁴ Mehmed Emin Efendi, *Umde*, 240, 241; Şahin, *el-Münezzel*, 71.

³³⁵ İzmîrî'nin *Bedâi' u'l-burhân* adlı eserindeki metodolojisi hakkında detaylı bilgi için bk. Pilgir, *İsnâd Kitiği Bağlamında Kıraat Tahrîrât Ekollerinin Mahiyet ve Metodoloji Analizi*, 124-182.

³³⁶ el-Bakara 2/269.

usulünde söz konusu olan “tevassut-tefhîm-tefhîm” vechini, İbn Ğalbûn’un *Kitâbü’l-İrşâd*’ından aktarıldığı için caiz olarak değerlendirmiştir. Ancak bu eserin kendi elinde bulunmaması sebebiyle bu bilginin doğruluğunu kontrol edemediğinden kesin hüküm verememiş ve bu vechi ilgili ayette kabul edilen okuyuşlar arasına dahil etmemiştir.³³⁷ İzmîrî’nin bu yaklaşımı, nakil aktarımında dikkatli ve titiz davranmak manasında ihtiyat olarak değerlendirilmektedir.

Molla Emin Efendi’nin Hamza kıraati bağlamında hemze-i mütevassıta ﴿يُؤْسَا﴾³³⁸ ve ﴿يُؤْدَةَ﴾³³⁹ kelimelerinin vakf halinde aktarılan hazfin okunmasında bir beis olmadığını belirtmekle birlikte ihtiyatlı olanın okunmaması gerektiğini vurgulaması bir vechin ahzedilmesi hususunda hem ruhsat ve hem de azîmetle amel edilebileceğini ve ihtiyatın azîmet manasında kullanılabildiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.³⁴⁰

İhtiyat, ruhsat bağlamında tetkik edildiğinde ise muhtemel bütün vecihleri almak diğer bir ifadeyle imkân dâhilindeki bütün ihtimalleri nazar-ı itibara almak şeklinde anlaşılması mümkündür.³⁴¹ Bu hususa örnek teşkil etmek üzere Ebû Bekir Şu‘be rivayeti adına ﴿بلى﴾³⁴² kelimesinin imâlesi ile medd-i muttasılın fuveyka’t-tevassut (dört elif) mertebesi zayıf addedilmesine rağmen Sûfî mesleğinde ihtiyaten okunması zikredilebilir.³⁴³ Sûfî mesleğinin son dönem temsilcilerinden Talip Akbal’ın *Tevbe sûresi* 69. ayetinde bulunan zevât-i yâ, hemze-i münekkera ve lâm-ı tar‘îfin (vakıf hali) mîzânında Hamza kıraatini usulüne göre *tahkik-imâle-sekte* vechinin Sûfî mesleğinin metodolojisinde alınmamasına rağmen ihtiyaten okuduklarını ifade etmesi de bu manada değerlendirilebilir.³⁴⁴

Azîmet ve ruhsat kavramlarının tetkiki bağlamında temas edilmesi gereken mühim bir nokta, bir mesleğin azîmet veya ruhsat ekolü şeklinde nitelendirilmesinin, söz konusu mesleğin tüm tercihlerinin münhasıran azîmet veya ruhsat ilkeleri neticesinde ortaya çıktığı anlamına

³³⁷ İzmîrî, *Bedâi’u’l-burhân*, 53.

³³⁸ el-İsrâ 17/83.

³³⁹ Âl-i İmrân 3/74.

³⁴⁰ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 219.

³⁴¹ İhtiyat kavramının benzer şekilde fıkıh usulü literatüründeki kullanımı için bk. H. Yunus Apaydın, “İhtiyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/577-579.

³⁴² el-Bakara 2/81.

³⁴³ Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 119 (Kenar notu); *Takrîb Mecmû’ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 59a; *Mecmû’atü ‘ilmi’l-kırâ’ât mine’t-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 13a; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/26. Bu vecih İtilâf mesleğinde alınmaktadır. Yûsufefendizâde, *el-İ’tilâf*, 32.

³⁴⁴ Akbal, *Takrîb Mecmû’ası*, 1/596.

gelmediğidir.³⁴⁵ Misalen, Mutkin mesleğinin müessisi Kettânizâde, Mısır tarikinin azîmet yönelimini benimsemekle birlikte, bazı durumlarda ruhsat prensibi doğrultusunda hareket ederek İbnü'l-Cezerî'nin tercihlerine riayet etmiştir.³⁴⁶ Benzer şekilde Molla Emin Efendi, bazı meselelerde bir ilke serbestisinin olduğunu ifade edecek şekilde Îtilâf mesleğinde hem azîmet hem de ruhsat ile hüküm verilebileceğini belirtmektedir.³⁴⁷

Ülkemizde kıraat ilmi eğitim ve öğretimi, tarik ve mesleklerine yönelik yapılan bazı çalışmalarda, azîmet ve ruhsat kavramlarının yukarıda işaret edilen anlamları yanı sıra daha farklı değerlendirmeler de görülmektedir.

Bu bağlamda zikredilebilecek ilk yorum, kıraat eğitimi sürecinde takip edilen tarikler itibarıyla yalnızca *aşru's-suğrâ* tarikinin tedris edilmesini ruhsat, *aşru'l-kübrâ* tarikin de okunmasını azîmet şeklinde telakki edilen bir azîmet ve ruhsat anlayışıdır.³⁴⁸

Konuya dair bir diğer izah ise aslî kaynağın zâhirinde mündemiç olan bilgiye itibar etmeyi azîmet, bütün vecihleri tatbik etmenin mecburi olmaması prensibinden hareketle problemli addedilen vecihlere karşı ihtiyatlı bir yaklaşım sergileyerek terk etmeyi ise ruhsat olarak değerlendiren bir anlayıştır.³⁴⁹

Bir diğer yorum da kıraatlerin indirâc tarikiyle cem' edilmesi noktasında riayet edilmesi gereken şartlara³⁵⁰ titizlikle uyulmasını azîmet, birtakım tavizler verilerek uygulanmasını ise ruhsat şeklinde anlamlandırmaktadır.³⁵¹

Kıraat mesleklerinin azîmet ve ruhsat anlayışına dair son olarak ele almak istediğimiz bir mesele ise aynı tercihin gerekçesine hem azîmet hem de ruhsat anlamı yüklenebilmesidir. Bu

³⁴⁵ Redâdî, "Devrû Kitâbi'n-Neşr", 1074, 1075.

³⁴⁶ Kettânizâde, *Mutkin*, 25a, 26b, 27a.

³⁴⁷ Molla Emin Efendi, *Umde*, 355.

³⁴⁸ Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını" 157, 158; Tetik, "Osmanlı'da Kıraat İlmi ve Tedrîsi", <https://tarihkitap.com/2024/06/26/osmanlida-kiraat-ilmi-ve-tedrisi/> (Erişim 12 Mayıs 2025); Osman İyşenyürek, "İstanbul Ve Mısır Tariklerinde Kıraat Usûl Konularının Karşılaştırılması", Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 65; Ağırbaş, "Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği", 121; Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi", *İHYA* 8/1 (Ocak 2022), 524, 525. Bu görüş hakkında bir değerlendirme için bk. Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*, 46, 47.

³⁴⁹ Bu görüş Talip Akbal aracılığıyla aktarılan Mehmet Savaş'ın azîmet ve ruhsat kavramlarına atfettiği manalardır. Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*, 47 (128 no'lu dipnot).

³⁵⁰ Bu şartlar; vakf ve ibtidâyı güzel yapmak, edâya (tashih-i huruf) riayet etmek, terkîbe (secâvent ya da tarikler bağlamında) düşmemek, tilâvette tertîbe dikkat etmektir. Muhaysin, *Mühezzeb*, 26.

³⁵¹ Bu görüş İsmail Karaçam'ın *Kıraat Ders Notları* adlı çalışmasından aktarılmıştır. Alemdar, *Osmanlı'da Daru'l-Kurrâ Müessesesi*, 120, 121. Azîmet ve ruhsat kavramlarının kıraat ilmi literatüründe kavramsal düzeyde ihtiva ettiği anlamlar müstakil bir araştırma alanı teşkil ettiğinden, bu çalışmada söz konusu kavramlar yalnızca meslekler bağlamında tetkik edilmiştir.

duruma örnek olarak cemi mîmlerinde Kālûn rivayetine isnad edilen iskân vechi zikredilebilir.³⁵²

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de, Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed – Ebû Neşit – Kālûn isnadıyla sıla aktarmaktadır. Dânî, Ebü'l-Hasen b. Galbûn – Ebû Neşit – Kālûn isnadıyla da iskân okuduğunu belirtmektedir. Kıraat mesleklerinin ittifakıyla hem sıla hem de iskân vecihleri uygulamaya alınmaktadır.

Sılanın kabulü, ruhsat ilkesine dayanır; zira bu vechin aktarıldığı kanal, *et-Teysîr* tarikidir. Ancak iskânın kabulü hem ruhsat hem de azîmet ilkesine dayandırılabilir. Şöyle ki: Dânî, *et-Teysîr* tariki olmamasına rağmen eserinde iskâna da yer vermiştir. Dânî'nin bu yaklaşımına binaen, metnin zahirinden hareketle (ruhsat) iskân vechi de kabul edilmiştir.

Bununla birlikte, iskân, *Câmi'u'l-beyân* tariki olan Hulvânî'ye kayıtlanmıştır. Buna göre, iskânın uygulamaya alınması, İstanbul tarikinin aslî kaynağı olan *et-Teysîr*'e bağlı kalmayıp, bu eserin dışındaki sahih kaynaklardan aktarılan vecihlerin de uygulamaya alınması anlamında bir azîmet olarak değerlendirilebilir.

3.6.8. Takdim ve tehir

Kıraat ilminde, aynı kelimenin farklı şekillerde okunabildiği durumlar vardır. Bu farklı okunuş şekillerine *vecih* denir. Örneğin, cemi' mîminin sılası ve iskânı, med mertebeleri veya birden fazla veche sahip ferşü'l-hurûf farklılığı gibi okunuş şekilleri, farklı vecihlerdir.

Sözlükte öne almak, akıtmak, ileri tutmak, ilerletmek, öne geçirmek, öne katmak, ortaya koymak, sunmak gibi manalara gelen takdim (التقديم)³⁵³ ve geride kalmak, gerilemek, sonraya kalmak, geri kalmak, gecikmek, eylemek, sona kalmak manalarına gelen tehir (التأخير)³⁵⁴ kelimeleri kıraat literatüründe sözlük anlamına uygun bir manada kullanılmaktadır.

Takdim, okuma esnasında tercih ettirici bir sebebe binaen bir vechin diğer vecihten önce alınmasını; tehir ise sonra alınmasını ifade etmektedir.³⁵⁵ Buna göre önce okunan veche *mukaddem vecih*, sonra okunan veche *muahhar vecih* denilmektedir. Kıraat literatüründe (الوجه)

³⁵² Cemi mîmlerinde Kālûn rivayetine isnad edilen vecihler hakkında detaylı bilgi için bu çalışmanın “Usûlü'l-kırâat tercihleri” başlığına bakınız.

³⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Takdîm", 5/3554-5; *Almaany*, “تقديم” (Erişim 14 Ağustos 2024).

³⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Te'hîr", 1/39, 40; *Almaany*, “تأخير” (Erişim 14 Ağustos 2024).

³⁵⁵ Bürkâb, “Dâvâtü'l-mukaddem edâen fî medresetü'l-garbi'l-İslâmî” (Cezayir: Emir Abdülkadir Üniversitesi - Din ve Vakf İşleri Bakanlığı, 2023), 8.

(المقدم) ve (الوجه المأخر) ifadeleriyle kastedilen de budur.³⁵⁶ Ayrıca aktarılan vecihler içerisinde belli bir sebebe dayanarak birinin tercih edilerek diğerlerinin terk edilmesine de *takdim* denilmektedir. Ancak bu kullanım muhakkik kıraat alimleri tarafından kabule şayan görülmemektedir.³⁵⁷

Kıraat mesleklerinin tedrisatta ilke ve yöntemleri farklı olduğundan birden fazla veche sahip kelimelerde ilgili vecihlerin takdim ve tehirinde (tertîb) farklı tercihler ortaya çıkmaktadır. Vecihlerin takdiminde dikkate alınan ölçütler şunlardır:

- Aslî kaynak addedilen eserlerin, bir vechi muttasıl bir senetle imam, râvî ya da tariklere dayandırması yani ilgili vechin senedi itibariyle rivayeten daha kuvvetli (اثبت) olması,³⁵⁸
- Bir vechin isnad edildiği imam, râvî ya da tarikten o vechin tercih edilebilirliğine dair sarih bir açıklama (nâs) açık bir ifadenin bulunması,³⁵⁹
- Bir vechin kurrâ arasında daha meşhur, halk arasında daha yaygın olması,³⁶⁰
- Bir vechi nakledenlerin sayıca daha fazla olması,³⁶¹
- Vecihlerin aktarılması noktasında ehl-i edânın birden fazla vecihten birine öncelik vermesi sebebiyle tedrisatta o vechin takdim edilmesinin teamül halinde gelmesi,³⁶²
- Sıhhati sabit olan vecihlerden birinin mushaf'ın imlasına mutabık olması,³⁶³
- Sıhhati sabit olan vecihlerden birinin yine sahih olan bir başka veche kıyas edilerek önce alınması,³⁶⁴
- Vecihlerden birinin, bir kıraat ya da rivayetin genel (muttarid) usulüne muvafık olması,³⁶⁵

³⁵⁶ Molla Mehmed Emin Efendi, 'Umde, 125; Muhammed b. Yûsuf b.Yâlûşa, *Beyânü Mâ Hüve Mukaddemü Edâen min Evcühi'l-hilâf li Ruvâti'l-Büdûru's-seb'a*, ts., 195.

³⁵⁷ Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 9.

³⁵⁸ "Seyyid İbrâhim el-Mâriginî, *en-Nücûmu't-Tavâli'u ale'd-düreru'l-levâmî' fî asli mekrai'l-İmâmî'n-Nâfi'* (Dâru'l-Fikr, ts.), 197; Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 15.

³⁵⁹ Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 17, 18.

³⁶⁰ Abdullah Muhammed b. Hasen el-Fâsî, thk. Hilmi Abdür-rauf Muhemmed Nemnekânî *el-Leâli'l-feride fi şerhi'l-Kaşide li-Ebî 'Abdullah Muhammed b. Hasen* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1420), 2/107; Mâriginî, *en-Nücûmu't-Tavâli'u*, 28; Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 19.

³⁶¹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 92.

³⁶² Sefâkusî, *Gayşü'n-nef'*, 36; Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 21, 22.

³⁶³ Bir okuyuşun sıhhatine delalet eden göstergelerden biri de resm-i Osmânî'ye -ihtimâlen de olsa- muvafık olmasıdır. İbnü'l-Cezerî, *Müncid*, 15; Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 22.

³⁶⁴ Kıraatlerin aktarımında esas olan nakil ve rivayettir. Şâtibî, "وما ليقاسي في القراءة مدخل", "Kıraatte kıyasa yer yoktur beytinde dile getirmiştir. Kıraat literatüründe kıyas, mutlak anlamının yanında rivayeti sabit olan vecihlerin birbirine kıyas edilmesini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Birbirine kıyas edilecek vecihlerin rivayeten ve naklen sabit/sahih olmaları kıyas yapılabilmesi için şarttır. Şâtibî, *Hurzü'l-emânî*, 29 (354. beyit); Kâdî, *el-Vâfi*, 167, 168; Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 23.

³⁶⁵ Bûrkâb, "Davâtibü'l-muqaddem", 24.

- Ehl-i edâ olarak kabul edilen kıraat ilminde otorite sayılan alimlerin (cumhur) bir vechi tercih ettiklerine dair beyanlarının bulunması,³⁶⁶
- Sıhhati sabit olan vecihler arasında bir vechin dile daha hafif gelmesi ve telaffuzunun daha kolay olması,³⁶⁷
- Hakkında tercih ettirici bir nas (imam, râvî ya da tarikten sarîh bir beyan) veya yukarıda zikredilen tercih ettirici sebeplerden biri bulunmadığı durumlarda aslî kaynak addedilen eserlerde müellifin metinde bir vechi önce zikretmesi.³⁶⁸

Ayrıca, bir vechin aşru's-suğrâ vechi olması da takdim sebebidir. Yani aşere (aşru's-suğrâ) tariki kapsamında uygulanan vecihlere, takrîb/tayyibe (aşru'l-kübrâ) tarikinde vecih ilave edilmesi halinde aşere tarikinde uygulanan veche öncelik verilmektedir.³⁶⁹

Burada şunu da zikretmekte fayda vardır ki yukarıda sırayla zikredilen takdim sebepleri bir arada bulunduğu kuvvetli olan sebep dikkate alınmaktadır. Örneğin, rivayet ciheti ağır basan vecih ile kıyasın gerektirdiği vecih arasında rivayet ciheti dikkate alınmaktadır.³⁷⁰ Tercih sebeplerinin kuvvetliliği ve zayıflığında yukarıda zikredilen sıralama dikkate alınmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodunda takdim ve tehir hususunda elde edilen bulgular şöyledir: Aşere tarikinde uygulanan vecihler asıl kabul edilmektedir. Buna göre, aşru's-suğrâ tarikinde önce alınan (mukaddem) bir vecih takrîb tarikinde de önce alınmaktadır. Bu durum takdim ve tehir hususunda aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ tarikinin aynı olduğunu göstermektedir.

Bazı vecihlerde merâtib-i erba'a tarikinde önce (mukaddem) alınan bir vecih, mertebeteyn tariki uygulanması halinde sonra (muahhar) alınabilmektedir.

3.7. Tahrîrât Literatürü

Sûfî mesleğinin metodolojisini anlamak için müstakil tahrîrât edebiyatının temel eserlerini incelemek büyük önem taşımaktadır. Bu eserlerin analiz edilmesi, Sûfî mesleği gibi kıraat mesleklerinin kendi özgün metodolojilerini nasıl geliştirildiği konusunda önemli ipuçları sunacaktır. Ayrıca, bu çalışmada Sûfî mesleğinin tercihlerinin diğer tahrîrât ekolleri ile

³⁶⁶ Bûrkâb, "Davâtibü'l-mukaddem", 28.

³⁶⁷ "Andolsun ki Kur'ân'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık." (el-Kamer 54/ 9-17.) ayetinde de ifade edildiği gibi Kur'ân tilâvetinde kolaylık ilkesi benimsenmiştir. Zira, kıraatlerin kaynağı kabul edilen yedi harf ruhsatının verilme sebeplerinden biri de hiç şüphesiz Müslümanlara telaffuz cihetiyle kolaylık sağlanmasıdır. *Kur'ân Yolu*, (Erişim 14 Ağustos 2024), Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 166, 167; Maşalı, *Kıraat İlmi*, 13-16; Bûrkâb, "Davâtibü'l-mukaddem", 29, 30.

³⁶⁸ Bûrkâb, "Davâtibü'l-mukaddem", 33.

³⁶⁹ Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 30; Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû'a alâ kıraati't-Takrîb*, 20; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/16.

³⁷⁰ Bûrkâb, "Davâtibü'l-mukaddem", 13, 14.

karşılaştırılması da hedeflendiğinden metin ve ricâl kritiği yapılan zikredilecek tahrîrât eserleri üzerinden yapılacaktır.

Aşru's-suğrâ literatürü

- *el-Mükerrar fîmâ tevâtera mine 'l-kırâ'âtî's-seb'a ve teħarrar*, Amr b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr (öl. 938/1531),³⁷¹
- *Hallü 'l-müşkilât ve tevdihi 't-tahrîrât fi 'l-kırâ'ât*, Muhammed el-Halîcî,
- *Risâle fi Halli müşkilâtî's-Şâtıbiyye*, Yûsufefendizâde Abdullah b. Muhammed el-Amâsî.³⁷²
- *Kenzü 'l-me'ânî bi-tahrîri Hırzî 'l-emânî* (manzûm)³⁷³ ve üzerine yazılan *el-Fethu 'r-Rahmânî şerhu Kenzî 'l-me'ânî bi-tahrîri Hırzî 'l-emânî*,³⁷⁴ Süleyman b. Hüseyin b. Muhammed el-Cemzûrî (öl. 1208/1793'ten sonra).
- *İthâfu 'l-beriyye bi-tahrîri's-Şâtıbiyye* (manzûm); Hasan b. Halef el-Hüseyinî (öl. 1303/1885'ten sonra).³⁷⁵

Aşru'l-kübrâ tariki literatürü

- *el-Cevâhiru 'l-mükellele limen râme't-turukî 'l-mükemmele*, Muhammed b. Ahmed el-Avfî,³⁷⁶
- *Tahrîru't-turuk ve 'r-rivâyât ve Hallü mücmelâtü 't-Tayyibe*, Ali el-Mansûrî,³⁷⁷
- *er-Ravdu 'n-nađîr fi tahrîri evcühi 'l-Kitâbi 'l-münîr*, Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî (öl. 1313/1895),³⁷⁸
- *Muħarribu't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Taħbîr*, Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî.³⁷⁹

³⁷¹ Ahmed Mahmûd Abdüssemî' eş-Şâfi'î el-Hafyân tarafından tahkik edilmiştir. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001).

³⁷² Yûsufefendizâde, *Risâle fi Halli Müşkilâtî's-Şâtıbiyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 66/2), 28a; Söz konusu eser, henüz basılmamış olup 2010 yılında Hâdi Behçet Hüseyin Sabrî tarafından Filistin Necah Milli Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak incelenmiş ve tahkik edilmiştir.

³⁷³ Abdulazîm b. İbrahim b. Abdulhalîm tarafından tahkik edilmiştir. (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2012).

³⁷⁴ Bu şerh, Abdurrâzık b. Ali b. İbrahim Mûsâ tarafından yapılan tahkikle neşredilmiştir. (Kahire: Beytül-Hikme, 1993).

³⁷⁵ Velid b. Receb b. Abdırâşîd b. 'Acemî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Mısır: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh, 2008). Ayrıca bu nazım Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' (öl. 1380/1959) tarafından *Muħtaşaru bülûğî 'l-ümniyye Şerhu tahrîri mesâilî's-Şâtıbiyye* adıyla Şerhedilmiş ve Cemal Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2004).

³⁷⁶ Tahrîrât alanında müstakil ilk çalışma olarak kabul edilen bu eser, Abdurrahman Fethullah b. İbrahim Nâfi' tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Medine-i Münevvere: Mektebetu'r-Rüşd, 2014); Dûserî, *İmâmü 'l-Mütevellî*, 337.

³⁷⁷ Halid Hasan Ebü'l-Cûd'un tahkiki ile neşredilmiştir. (Mısır: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh, 2011).

³⁷⁸ Halid Hasan Ebü'l-Cûd (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2006) ve Muhammed İbrahim Salim (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2006) tarafından yapılan iki ayrı tahkiki vardır.

³⁷⁹ Müellif kendi nazımını *Şerhu Muħarribu't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Taħbîr* adıyla Şerhetmiştir. Bu eser, İhâb Fikrî ve Halid Ebü'l-Cûd tarafından tahkiki yapılarak neşredilmiştir. (Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009).

4. AHMED ES-SÛFÎ'NİN HAYATI, SÛFÎ MESLEĞİ'NİN GENEL ÇERÇEVESİ, KIRAAT TERCİHLERİ, MÎZÂNLARI VE METODOLOJİSİ

Bu bölümde, Osmanlı döneminin önemli kıraat alimlerinden Ahmed es-Sûfî'ye dair bilgiler aktarılacak ve kendisine nispet edilen Sûfî mesleği detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Sûfî mesleğinin isnad silsilesi tespit edilerek günümüzdeki temsilcileri tanıtıldıktan sonra, mesleğin tercihlerini ihtiva eden eserler ve eğitim-öğretim materyalleri (sûret/kürrâse ve kavâid defterleri) incelenecektir. Ayrıca, kıraat tedrisatında Sûfî mesleğinin rağbet görmesi ile sürekliliğine etki eden faktörler ele alınacaktır. Sûfî mesleğinin aslî kaynaklardaki ihtilaflı kıraat vecihlerine yaklaşımı ve kendine özgü tahrîrâtı derinlemesine analiz edilecektir.

Bölümün önemli bir kısmını oluşturan *usûlü'l-kırâat* ve *ferşü'l-hurûf* tercihleri alt başlıkları altında, istiâze ve besmeleden med ve kasa, imâleden idgâma kadar birçok temel kaide ve bunların Sûfî mesleğindeki uygulamaları açıklanacaktır. Sûfî mesleğinin tercih yöntemleri tespit edilerek Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'si, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*, *ed-Dürre* ve *et-Ṭayyibe*'si gibi önemli eserlerin Sûfî mesleğinin tercih yöntemleri üzerindeki etkileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bölüm sonunda, Sûfî mesleğinin tercihlerine etki eden faktörler detaylıca ele alınarak bu mesleğin kıraat ilmindeki konumu ve özgünlüğü tespit edilecektir.

4.1. Ahmed es-Sûfî'nin Hayatı ve Kıraat İlmindeki Konumu

Sûfî mesleğinin kendisine nispet edildiği Ahmed es-Sûfî'nin biyografik verileri, mevcut kaynaklarda oldukça sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır. Kaynaklarda ismi, nisbeleri, hocaları, talebeleri, üstlendiği görevleri ve vefat tarihi ile ilgili bilgiler mevcuttur.

Kendisiyle ilgili temel bilgilere ulaşmak mümkün olsa da kaynaklardaki verilerin sınırlı olması sebebiyle özellikle Sûfî mesleğinin teşekkül sürecindeki rolü ve kıraat metodolojisine olan katkıları gibi konularda daha derinlemesine bir inceleme yapma imkânı bulunmamaktadır. Bu durum, Sûfî mesleğinin tarihsel gelişim süreci hakkında daha kapsamlı bir anlayışa ulaşmayı zorlaştırmaktadır.³⁸⁰

³⁸⁰ Bu çalışma kapsamında elde edilen bilgilerin derinliği, mevcut kaynakların sınırlı doğasından kaynaklanmaktadır. Ahmed es-Sûfî'nin metodolojiye katkıları ve mesleğin teşekkül süreci gibi konular, ileride keşfedilebilecek yeni kaynaklar ışığında daha kapsamlı akademik araştırmalarla detaylandırılabilir.

Kaynaklarda Sûfî Ahmed Efendi, Ahmed Efendi,³⁸¹ eş-Şeyh Ahmed es-Sûfî el-Kastamonî,³⁸² Sûfî Kurrâ³⁸³ olarak anılan meslek sahibi zatın doğum tarihi, ailesi ve yetiştiği ortama dair bir bilgi bulunmamaktadır. Sosyal ve ilmî hayatına dair bilgiler ise oldukça azdır.

Kastamonî nisbesi, Ahmed Efendi'nin kökeninin Kastamonu yöresine dayandığını göstermektedir.³⁸⁴ Sûfî ve Şeyh nisbeleri ile anılarak Nakşibendî tarikatına mensup olduğunun belirtilmesi kendisinin tasavvufi bir hayat sürdürdüğünün açık bir göstergesidir. Kayıtlara göre, Ahmed Efendi bir dönem Eyüp Sultan-Savaklar semtindeki Mustafa Paşa Dergâhının³⁸⁵ şeyhliğini yapmıştır.³⁸⁶ 12./18. yüzyılda tekkelerde şeyhler tarafından kıraat eğitimi verildiği düşünülürse, Ahmed Efendi'nin hem tasavvufî meclisler düzenlediği hem de talebelerine Kur'ân-ı Kerîm kıraatlerini öğrettiği söylenebilir.³⁸⁷

İstanbul-Aksaray Langa semtindeki Bostancıbaşı Abdullah Ağa Camii'nin (Bostan Camii) imamlığını yaptığı aktarılan³⁸⁸ Sûfî Ahmed Efendi, aynı zamanda reîsülkurrâ ve reîsü meşâyihilkurrâ unvanlarıyla anılmaktadır.³⁸⁹ Bu durum, kendisinin sadece bir yerel cami imamı değil aynı zamanda döneminin önde gelen kıraat alimlerinden biri olduğunu göstermektedir.

İstanbul reîsülkurrâlarından olduğu bilinen Ahmed Efendi'nin bu görevi yürüttüğü dönem Sûfî mesleği üzerine yapılan önceki çalışmalarda kesin olarak tespit edilememiştir.³⁹⁰ Ancak araştırmalarımız neticesinde Ahmed Efendi'nin İstanbul reîsülkurrâlığını, Arabzâde Mehmed

³⁸¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/166.

³⁸² Molla Mehmed Emin Efendi, *Umde*, 116; Ahmed Hilmi Hocaâde, "Ravdatü'l-Kurrâ", *Ceride-i Süfyan Mecmuası* 3/66 (ts.), 275.

³⁸³ Hafız Ali, *Vücûhu Hafız Ali*, (Edirne: Selimiye, Yazma Eserler, 946), 19, 38, 41.

³⁸⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 04 – 08 Kasım 2015 tarihlerinde Kastamonu'da düzenlenen "Ahmed es-Sûfî'den Hafız Ömer Aköz'e Kastamonu Kurrâsı" konulu panelde Hidayet Ayan tarafından Ahmed es-Sûfî hakkında şifâhî bir bildiri sunulmuştur. Hidayet Ayan, "Sûfî Mesleği'nin Teşekkülü ve Sûfî İle İ'tilâf Mesleklerinin İhtilaf Ettikleri Tercih Örneklerine Dair Bir İnceleme", *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/2 (30 Ekim 2024), 238 (7 no'lu dipnot).

³⁸⁵ Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi olarak bilinen bu dergah hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi* (İstanbul: Prestij Yayınları, 1996), 70; Nuran Çetin, *Eyüp Tekkeleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 307; Zehra Serter Gökçek, "İstanbul'da Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Osmanlı Tekkesi: Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi", *Mavi Atlas* 11/Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı (30 Eylül 2023), 7.

³⁸⁶ Recep Akakuş, "Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reisü'l-Kurrâ Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, (2015), 523.

³⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı'nın Tarikat Şeyhi Kurrâları", *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları*, (2021), 113-131.

³⁸⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/166; Fatih Çollak, *Reisü'l-Kurrâlık Müessesesi ve Esâmi-i kurrâ Defteri (Kıraat ilmi ve Problemleri) Tartışmalı ilmi Toplantı IV.*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 207.

³⁸⁹ Muhammed Hulûsî el-Eğînî, *Esâmi-i Kurrâ Defteri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 6545), 11b.

³⁹⁰ Abdullah Akyüz, "Osmanlı'dan Günümüze Reîsülkurrâlar", *Usul İslam Araştırmaları* 36/36 (Kasım 2021), 145; Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri" 108.

Emin Efendi'den (öl. 1172/1758)³⁹¹ sonra 1168/1755 - 1172/1758 yılları arasında ifa ettiği belirlenmiştir.³⁹²

Tahsil hayatıyla ilgili detaylı bilgiye sahip olunamayan Ahmed es-Sûfî, kıraat ilmini dönemin önemli kıraat âlimlerinden Çelebi İmam olarak tanınan Muhammed (Mehmed) Efendi'den tahsil ettiği bilinmektedir.³⁹³ Sûfî Ahmed Efendi Çelebi İmam'dan kıraat-i aşere'nin yanında şâz kıraatleri de³⁹⁴ tahsil ederek bunları Ahıskalı (Gürcü) Osman Efendi'ye okutmuştur.³⁹⁵ Sûfî Ahmed Efendi'ye ait detaylı bir otobiyografi veya icâzetnâme bulunmamakla birlikte, kıraat ilmine dair mevcut icâzetnâmeler eğitim bilgilerini teyit etmektedir. Nitekim incelenen pek çok icâzetnâmede senet zincirinin önemli bir halkası olarak Sûfî Ahmed Efendi'nin ismi, Çelebi İmam'dan hemen sonra zikredilmektedir. Bu durum, Sûfî Ahmed Efendi'nin kıraat eğitimini Çelebi İmam'ın gözetiminde tamamladığını güçlü bir şekilde göstermektedir.³⁹⁶

Ahmed el-Mesyerî el-Mısrî'nin (öl. 1006/1597) ardından dördüncü halkada yer alan Ahmed es-Sûfî'nin bilinen iki talebesi, Hasan b. Ali el-Vidîni³⁹⁷ ve Gürcü Osman Efendi (öl. 1204/1789)³⁹⁸ olarak kayıtlara geçmiştir. Sûfî mesleği, Ahmed es-Sûfî'den sonra Hasan b. Ali el-Vidîni tarafından devam ettirilmiştir.³⁹⁹

Sûfî Ahmed Efendi'nin vefat tarihi konusunda ise kaynaklar arasında bir mutabakat bulunmamaktadır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* adlı eserinde vefat tarihini 1162/1749

³⁹¹ Mehmed Efendi'den (Çelebi İmam) kıraat-i erba'a aşer tarikine göre kıraat tahsil eden Arabzâde, Sultan Ahmed Camii imamı olarak görev yapmıştır. Döneminin şeyhu'l-kurrâsı olarak anılmakla birlikte 1171/1758 tarihinde vefat etmiştir. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 204.

³⁹² *Mecmû'a 'alâ kırâati't-Taqrîb* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Üsküdarlı, US0052), 276a.

³⁹³ Muhammed Arif Hıfzî, *el-Mecmâ' fi'l-kırâ'âti'l-erba'a* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Üsküdarlı, 57), 3b; Abdullah Akyüz, Sûfî Ahmed Efendi'nin kıraat eğitimini Ömer Efendi isimli bir şahıstan da aldığını belirtmesine rağmen, bu kişinin kimliği hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Bizim araştırmalarımızda da Ömer Efendi'nin kimliğine ya da Ahmed es-Sûfî'ye kıraateğitimi verdiğine dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 188.

³⁹⁴ Osmanlı kıraat tedrisatında şâz kıraatlerin durumu hakkında bk. Ahmet Gökdemir. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (Haziran 2019), 67-81. <https://doi.org/10.33420/marife.553572>.

³⁹⁵ Hıfzî, *el-Mecma'*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 57) 3a; Abdullah Akyüz, *Şâz Kırâatler Bağlamında Muhammed b. Mahmud'un (XI/XVII. Asır) Nihâyetü Kırâati Tezkiyeti Hâfizi'l-Kur'an Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 13, 14, 18, 19.

³⁹⁶ Eymen Rüşdî, *es-Selâsilü'z-zehebiyye bi'l-esânîdi'n-Neşriyye min şuyûhî ile Hazreti'n-Nebeviyye* (Cidde: Dâru Nuru'l-mektebât, 2007), 112; Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 148.

³⁹⁷ Sûfî mesleği ile ilgili bir makale hazırlayan Hidayet Ayan, Hasan el-Vidîni'nin vefat tarihini 1238/1822 olarak *Osmanlı Kurrâları* isimli eserinde Abdullah Akyüz ise 1198/1783 tarihini vermektedir. Ayan, "Sûfî Mesleği'nin Teşekkülü", 239; Hıfzî, *Mecmâ'* (Ali Üsküdarlı, 57), 3a; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 231, 243.

³⁹⁸ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 243; Ali Rıza Efendi'ye ait kürrâsede düşülen kayıta Osman Efendi'nin Sûfî Ahmed Efendiye kıraat okuduğu belirtilmektedir. *Muhtaşarâtu'l-aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 28a.

³⁹⁹ Hasan Fehmi Üsküdarî, *İcazet* (MÜİFK, Yazma Eserler Koleksiyonu, 53), 6a-b.

olarak kaydederken,⁴⁰⁰ mesleklerin tercihlerine dair önemli bir kaynak olan ‘*Umdetü’l-hullân*’ müellifi Molla Emin Efendi ise bu tarihi 1172/1758 olarak vermektedir.⁴⁰¹ Ahmed es-Sûfî Efendi’nin 1168/1755 - 1172/1758 yılları arasında reîsülkurrâlık vazifesini ifa etmesi, vefat tarihi hususunda Molla Emin Efendi tarafından verilen 1172/1758 bilgisinin daha tutarlı ve doğru olduğu kanaati ni güçlendirmektedir.

4.2. Sûfî Mesleğinin Genel Çerçevesi

4.2.1. Sûfî Mesleğinin isnad silsilesi ve günümüzdeki temsilcileri

İslamî ilimlerin farklı ilmî disiplinlerinde olduğu gibi kıraat ilminde de isnad vazgeçilmez bir unsur olarak kabul görmüş ve bu “Kıraat, uyulması gereken bir sünnettir.” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁰² Kıraat ilminde naklin güvenilirliğini sağlamak amacıyla ilk dönemlerden itibaren dikkate alınan sözü ilk sahibine ulaştırma (isnad sistemi), kıraat vecihleri arasında bazı tasarruflarda bulunan meslek sahiplerinin tercihlerinin korunması ve metotlarının devam ettirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Kıraat mesleklerinin temelleri, senet zincirlerinde yer alan kişilerin icâzetnâmeleri sayesinde bilinmekte olup bu belgeler mesleklerin teşekkülünü, gelişimini ve günümüzdeki durumunu aydınlatmaktadır. Bu başlıkta, Ahmed es-Sûfî’ye nispet edilen Sûfî mesleği ve temsilcilerinin silsilesi detaylı incelenerek mesleğin metodolojisinin tarihî süreçteki gelişimi, diğer kıraat meslekleriyle ilişkileri ve Ahmed es-Sûfî’den günümüze kadar mesleği benimseyip sürdüren önde gelen isimler ve kıraat faaliyetleri ele alınacaktır.⁴⁰³

İbnü’l-Cezerî (öl. 833/1429) ⁴⁰⁴
Nâsiruddin et-Tablâvî (öl. 966/1558)
Ahmed el-Mesyerî el-Mısırî (öl. 1006/1597)
Muhammed b. Ca’fer el-Amâsî (Evliyâ Muhammed Efendi) (öl. 1045/1636) ⁴⁰⁵
Şaban b. Mustafa b. Abdillâh el-Kostantînî (öl. 1097/1686) ⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/1/166.

⁴⁰¹ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*’, 117; Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler”, 108; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 188.

⁴⁰² İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 49, 50.

⁴⁰³ Yüksel, “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’i ve Özellikleri”, 302; Mesleğin silsilesinin tespitinde Halil İbrahim Üren tarafından hazırlanan doktora tezinden naklen Mehmed Emin Efendi’nin *eş-Şeceratü’l-bedî’yyeti’l-behiyye fî beyâni’l-mesâliki’l-erbe’ati’s-seniyye* isimli eserinde yer verdiği isnad silsilesinden ve özel kütüphanemizde bulunan Abdurrahman Gürses Efendi’den icâzet alan Ali Şahin’den 2011 yılında aldığımız “Kırâat-i Aşere ve Takrib İcâzeti”nden istifade edilmiştir. Halil İbrahim Üren, *Molla Emin Efendi ve ‘Umde fî İzâhi Zübdetü’l-irfân Adlı Eserin Kıraat İlmindeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan, 2024), 45.

⁴⁰⁴ Sûfî mesleğinin isnad silsilesi, Anadolu’da kıraat tedrisatına öncülük eden isimlerin başında gelen İbnü’l-Cezerî ile başlatılmıştır.

⁴⁰⁵ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 111, 112.

⁴⁰⁶ Şaban b. Mustafa hakkında detaylı bilgi için bk. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 131, 132.

Mehmed b. Mustafa b. Ramazan (Çelebi İmam) (öl. 1150/1737) ⁴⁰⁷	
Meslek sahibi: Ahmed es-Sûfî (öl. 1172/1758)	
Hasan b. Ali el-Vidîni (öl. 1197/1783) ⁴⁰⁸	
Ömer b. Halil el-Boluvî (öl. 1260/1844) ⁴⁰⁹	Mustafa (Muvakkıt) Efendi (öl. 1252/1837) ⁴¹⁰
Muhammed Selim Efendi (öl. 1269/1853) ⁴¹¹	Hüseyin b. Hamza Ayaşî (öl. 13/19. Asır) ⁴¹²
Hüseyin Sabri el-Ispartâvî (öl. 1308/1890) ⁴¹³	
Hasan Fehmi Üsküdârî (öl. 1942) ⁴¹⁴	
Abdurrahman Gürses (öl. 1999) ⁴¹⁵	
Ali Şahin (öl. 2022) ⁴¹⁶	

Yukarıdaki silsileye göre mesleğin silsilesinde dikkat çeken hususlar şunlardır:

- Sûfî mesleği, İstanbul/Teysîr tarikin silsilesinde Ahmed el-Mesyerî'den sonra dördüncü halkada ortaya çıkmıştır.
- Senet kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmiştir (muttasıl).
- Sûfî Ahmed Efendi'den sonra meslek Ahmed es-Sûfî'nin iki öğrencisinden Hasan b. Ali el-Vidîni ile devam etmiştir.

⁴⁰⁷ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 172, 173.

⁴⁰⁸ Ahmed es-Sûfî'den seba tarikiyle kıraat okudu. Ayrıca İmam Ali Efendi, Fetihçî Efendi, Kardeşi Halil Efendi, Seyyid Mahmud Efendi'den de kıraat tahsil etti. Mutkin sahibi Kettânîzâde Muhammed Na'imî Efendiden aşere ve takrîb tarikinden icâzet aldı. Reîsülkurrâlık görevini icra etmiştir. Üsküdârî, *İcâzet* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 53), 6a, 7b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 231.

⁴⁰⁹ Bolu'lu olup Kara Hafız Bostanî namıyla meşhur olan bu zat Beyazıt Camii Hatibi Hasan Fehmi b. Hasan el-Vidîni ile Reîsülkurrâ Hasan b. Ali Vidîni'den kıraat ilmini okudu. Uzun yıllar Ayasofya Camiinde kıraat tedrisatı yaparak reîsümeşâyihlik makamına layık görüldü. Eğîni, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 26; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 299.

⁴¹⁰ Muvakkıt Efendi olarak tanınan bu zat İstanbul Hidaye Camii imamlık görevini ifa etmiştir. Ayrıca Nakşibendî tarikatına mensup olduğu da belirtilmektedir. Üsküdârî, *İcâzet* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 53), 5a; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 292.

⁴¹¹ Bu zat Muvakkıt Mustafa Efendi'den de kıraat okumuştur. Nuruosmaniye Camii birinci imamı olarak görev yapmıştır. Pek çok kimseye kıraat okutmuştur. Eğîni, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 47; Demirci, "Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmiindeki Yeri", 149 (6 no'lu dipnot); Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 308.

⁴¹² 20 yıl süreyle Beyazıt camiinde kıraat okutmuş sonrasında Mekke'ye yerleşerek orada vefat etmiştir. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 350.

⁴¹³ Üsküdar Üçüncü Selim Camii imamlığı ve Fıstıklı Mektebi muallimi görevlerini ifa etmiştir. Hüseyin b. Hamza el-Ayaşî Efendi'nin yanında başladığı kıraat tahsilini Şaban 1265 (Temmuz 1849) tarihinde Mehmed Selim Efendi'den icâzet alarak tamamlamıştır. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 372.

⁴¹⁴ Hasan Fehmi Üsküdârî, *İcâzet*, (İstanbul: MÜİFK, Üsküdarlı, 53), 4a-6a, 13b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 467.

⁴¹⁵ Abdurrahman Gürses Efendi, kıraat ilminin özellikle Anadolu coğrafyasındaki yeniden canlanma sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Sûfî mesleğinin teorik ve pratik boyutlarının aktarılmasında gösterdiği çaba, bu ilmin ve mesleğin günümüzde de yaşatılmasında önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. Naci Demirci, "Abdurrahman Gürses", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/493.

⁴¹⁶ Abdurrahman Gürses Efendi'den Aşere-Takrîb-Tayyibe okuyarak icâzet almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlenmiş olduğu aşere-takrîb kurslarında ve kurucusu olduğu Darulkurra Vakfı bünyesinde pek çok kimseye kıraat okutmuştur. *el-Münezzel fi'l-kırâati'l- 'aşr min tarikayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr* isimli bir eseri ile aşere ve takrîb tariklerine göre düzenlenmiş *el-Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere ve Takrîb Sûretleri)* adlı çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca, Enes Öztürk tarafından "Ali Şahin'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri" isimli yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır. Darulkurra Vakfı, (Erişim 18 Kasım 2024) <https://darulkurra.org.tr>

- Muhammed Selim Efendi, hem Ömer el-Bolûvî hem de Mustafa Muvakkit Efendi'den kıraat okumuştur.
- Hüseyin Sabri el-Ispartavî hem Ayaşî Efendi'den hem de Muhammed Selim Efendi'den kıraat okumuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi arşivinde bulunan, kıraat tedrisatı yapılan cami, medrese ve tekkelerde kıraat okuyanların hangi hocadan hangi tarik ve mesleğin usulüyle kıraat okuduğunun ve hangi tarihte icâzet aldığına kayıtlarının tutulduğu Mehmed Hulusî el-Eğînî'ye (öl. 1336/1918) ait *Esâmi-i kurrâ Defteri* isimli yazma eser, kıraat mesleklerinin müntesiplerinin tespiti açısından önemli çalışmalardan biridir. Mezkûr eserde Sûfî mesleğinin usulüne göre kıraat eğitimi veren üstatlar ve icâzetli öğrencilerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir.⁴¹⁷

1291/1874 senesinden itibaren başlayan kayıtlarda o dönemde Sûfî mesleğinin usulüne göre kıraat tedrisatı yapan zatlardan bazıları şunlardır:

- Reîsülkurrâ Ömer Boluvî'den (Kara Hafız) (öl. 1260/1844) icâzet alanlar (iki kişi): Mahmut Paşa Camii imam-hatibi İbrahim Efendi ve Hafız Ahmed Hıfzî Efendi.
- Mahmut Paşa Camii imam-hatibi İbrahim Efendi: Seb'a, aşere ve takrîb tariklerine göre kıraat okutan bu zattan altı kişi icâzet almıştır.⁴¹⁸
- Reîsülkurrâ Ahmed Efendi (öl. 1276/1860):⁴¹⁹ On sekiz kişi icâzet almıştır.⁴²⁰
- Galata Alaca Mescidi imam-hatibi Mustafa Efendi (öl. 1276/1860): Yedi kişi icâzet almıştır.⁴²¹
- Mehmed Esad b. Bekir Efendi (öl. 1341/1922): On dokuz kişi icâzet almıştır.⁴²²

Osmanlı'da kıraat ilmi araştırmacısı Abdullah Akyüz, Ahmed es-Sûfî'nin talebesi Ahıskalı Osman Efendi'den kıraat tahsil eden Ali Kudsî Efendi (öl. 1232/1817)⁴²³ tarafından Edirne'de

⁴¹⁷ Çalışmamızın kapsamını aşması nedeniyle *Esâmi-i kurrâ Defteri*'nden bazı örnekler sunulacaktır. Mesleğin müntesipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eğînî, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545); Çollak, *Reisü'l-kurrâlık Müessesesi ve Esâm-i Kurrâ Defteri*, 219, 222.

⁴¹⁸ Eğînî, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 12b.

⁴¹⁹ Kıraat ilmini Muvakkit Mustafa Efendi ve Bolulu Kara Hafız Ömer Efendi'den tedris eden bu zat Nusretiye Camiinde imamet, Beylerbeyi Camiinde hatiplik ve Çavuşbaşı Mektebinde müdürlük görevlerini ifa etmiştir. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 315.

⁴²⁰ Eğînî, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 6545), 13a.

⁴²¹ Eğînî, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 13b.

⁴²² Eğînî, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 14a.

⁴²³ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 274.

başlatılan kıraat tedrisatının Sûfî mesleği çerçevesinde yürütüldüğünü ifade etmektedir. Akyüz'e göre, Reisülkurrâ Mustafa Efendi (öl. 1232/1817),⁴²⁴ Ahi Baba Mehmed Efendi (öl. 1220/1805), Koca Kurra Ahmed Efendi (öl. 1259/1843), Ahmed Zihni Efendi (öl. 1285/1869), Mehmed Tahir Efendi (öl. 1288/1871), Aydınli Mehmed Sabri Efendi (öl. 1297/1880) ve Mehmed Mehdî Efendi (öl. 1298/1881) bu mesleğe mensuptur.⁴²⁵

Eymen Rüşdî Süveyd tarafından kendi hocalarından aldığı icâzetler çerçevesinde hazırlanan *es-Selâsilü'z-zehebiyye* isimli eserde yer alan bir silsile Sûfî mesleğini coğrafi yayılımı hakkında dikkat çekmektedir. Eserde, Abdülazîz b. Muhammed 'Uyunü's-Sûd (öl. 1399/1978) tarafından verilen bir icâzette, kıraat silsilesinin Mehmed Selim Efendi'den tahsil eden Ahmed Hulûsî (Hafız) Paşa (öl. 1307/1889) aracılığıyla doğrudan Şam diyarına aktarıldığı görülmektedir.⁴²⁶ Bu bulgu, İstanbul merkezli bu mesleğin ilmi zincirinin, önemli şahsiyetler vasıtasıyla Osmanlı coğrafyasının en önemli ilim merkezlerinden biri olan Şam'a nüfuz ettiğini tescil etmektedir.⁴²⁷

Yukarıda icâzetnâmeler baz alınarak zikredilen isimlere ilaveten son dönemde Sûfî mesleğinin temsilcilerine Hafız Ali Üsküdarlı (öl. 1976),⁴²⁸ İsmail Biçer (öl. 1998), Sıtkı Gülle (öl. 2015), Mustafa Demirkan,⁴²⁹ Ramazan Pakdil, Fatih Çollak,⁴³⁰ Talip Akbal,⁴³¹ Hafız Osman Şahin,⁴³² Adnan Köseoğlu, İshak Danış,⁴³³ İbrahim Çavdar, Abdullah Boz ve Ömer Hamlacı da ilave edilebilir.⁴³⁴ Bununla birlikte Diyanet Akademisi bünyesinde açılan ve halen devam eden aşere-

⁴²⁴ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 275.

⁴²⁵ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 22,23. Abdullah Akyüz, İstanbul ve Mısır tariklerinin silsilelerini incelediği bölümde, İstanbul tarikine mensup 510 kıraat aliminden 284'ünün Sûfî ve 113'ünün İtilâf mesleğine mensup olduğunu belirtmektedir. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 513 (EK-2).

⁴²⁶ Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, 112.

⁴²⁷ Ahmed Hulûsî (Hafız) Paşa, İstanbul'da pek çok kıraat talebesi yetiştirdikten sonra Şam/Dımaşk'a yerleşmiş; burada da kıraat okutmaya devam etmiş ve Şam'da vefat etmiştir. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 246, 247, 292.

⁴²⁸ Hafız Ali Üsküdarlı'nın Sûfî mesleğinin temsilcilerinden olan Hasan Fehmi el-Üsküdârî'den kıraat tahsil etmesi ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine bağışladığı kitapların arasında bulunan kıraate dair kavâid ve kürrâselerin İstanbul tariki Sûfî mesleği adına düzenlenmiş olması bu zatın Sûfî mesleğinin temsilcilerinden olduğunu göstermektedir. Mehmet Ali Sarı, "Üsküdarlı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012); *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038); Molla Emin Efendi, *Zuhrü'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11); *Mecmûatu'l-aşera*, Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, US00860; Hafız Ali Üsküdarlı, *İcazet* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0041).

⁴²⁹ Eğini, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 54a.

⁴³⁰ Bu dört zat, Abdurrahman Gürses Efendi'den aşere ve takrib okumuşlardır. Fatih Çollak hakkında Nurgül Kaya tarafından 2025 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Fatih Çollak ve Kıraat Anlayışı* isimli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

⁴³¹ Abdurrahman Gürses Efendi'den kıraat tahsil etmiştir. Detaylı bilgi için bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, "İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi", <https://istanbulihtisas.diyanet.gov.tr>; Salih Akyüz, *Talip Akbal'ın Hayatı, İlmî Kişiliği Ve Kıraat Çalışmaları* (Ankara:Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025).

⁴³² Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*, 39.

⁴³³ Sûfî mesleğinin son dönem temsilcilerinden Ali Şahin'den kıraat tahsil etmiştir.

⁴³⁴ Akakuş, "Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reisü'l-Kurrâ Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi", 526.

takrib kurslarında da Sûfî mesleğinin tercihleri doğrultusunda kıraat eğitimi gören kimselerin sayısı da azımsanmayacak derecede olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca, günümüzde özel kurum ve kuruluşlarda da Sûfî mesleğinin tercihlerine göre kıraat tedrisatına devam edilmektedir.⁴³⁵

Bu bahsi bitirmeden Sûfî mesleğinin kıraat silsilesi bağlamında tartışılan iki önemli meseleye de değinmek yerinde olacaktır.

Birinci husus, Sûfî mesleğin isnadında bir kopukluktan (inkıtâ)⁴³⁶ bahsedilmesidir.⁴³⁷ Ancak Hatice Şahin Aynur isimli araştırmacı tarafından Abdurrahman Gürses Efendi'nin icâzetnamesi özelinde yapılan çalışmada Sûfî mesleğinin isnadının yukarıda zikredildiği gibi kesintisiz (muttasıl)⁴³⁸ olduğu ortaya konulmuştur.⁴³⁹

İkinci husus ise Hasan el-Vidî'nin Ahmed es-Sûfî'den sadece kırâat-i seb'â tahsil etmiş olmasıdır. Vidî'nin aynı zamanda İstanbul tariki müntesiplerinden Fetihçî Efendi, Alî Efendi, Halîl Efendi ve Mahmûd Efendi gibi isimlerden de kıraat eğitimi aldığı bilinmektedir.⁴⁴⁰ Dolayısıyla, Vidî'nin Ahmed es-Sûfî'den sadece kırâat-i seb'â tahsil etmiş olması, isnadın sıhhatine halel getirmemektedir.⁴⁴¹

4.2.2. Sûfî Mesleğinin Ahmed es-Sûfî'ye nispeti

Sûfî mesleğinin Ahmed es-Sûfî'ye nispeti hususunda doğrudan Sûfî Efendi'ye ait yazılı bir vesikaya henüz rastlanmamıştır. Ancak bu nispetin doğruluğu, yukarıda zikredilen kıraat âlimlerinin icâzetnâmeleri ve meslekler dönemine kadar uzanan en eski çalışmalardan itibaren Sûfî mesleği olarak bilinen oluşumun Ahmed Efendi'ye atfedilmesiyle desteklenmektedir. Mevcut literatürde bugüne kadar bu nispetin herhangi bir itirazla karşılaşmaması, söz konusu

⁴³⁵ Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*, 155-159; Ağırbaş, “Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği”, 145-148.

⁴³⁶ Senedin sahâbîden sonra gelen kısmında bir veya daha çok râvisi atlanarak rivayet edilen hadis anlamında terim. Mehmet Efendioğlu, “Munkatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/12, 13.

⁴³⁷ Fuad Hattab, “Türkiye’de Okutulan Kıraatlerde Isnad Halkası”, *Uluslararası 11. Kıraat Sempozyumu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 405.

⁴³⁸ Senedinde kopukluk bulunmayan rivayet anlamında hadis terimi. Abdullah Aydın, “Muttasıl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/405.

⁴³⁹ Talip Akbal, “Türkiye’de Okutulan Kıraatlerde Isnad Halkası”, *Uluslararası 11. Kıraat Sempozyumu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), (Bildiri Müzakeresi) 414-416; Hatice Şahin Aynur, “İstanbul Tariki Sûfî Mesleği İcâzetnâmesindeki İnkıtâ: Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses Örneği”, *Bilimname* 53/2 (Nisan 2025), 622-624.

⁴⁴⁰ Üsküdârî, *İcâzet* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 53), 6a, 7b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 231.

⁴⁴¹ Aynur, “İstanbul Tariki Sûfî Mesleği İcâzetnâmesindeki İnkıtâ”, 625.

mesleğin aidiyetinde olumsuz bir durumun bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

4.2.3. Sûfî mesleğinin tercihlerini ihtiva eden kaynaklar

Kıraat tedrisatında temel kaynak kabul edilen eserlerin muhteva analizleri (tahrîrât) sonucunda ortaya çıkan farklı tahrîrât ekollerinin (meslek) tercihleri, bağımsız çalışmalarda derlenmiştir. Meslekler dönemi olarak adlandırılan bu süreçte oluşturulan bu çalışmalar, ilgili kıraat mesleklerinin temel referansları haline gelmiştir.⁴⁴²

Kıraat mesleklerinin ihtiyarlarına yer veren eserler, incelendiğinde tek bir kıraat mesleğinin tercihlerine odaklanan çalışmaların⁴⁴³ yanı sıra, birden fazla mesleğin ortak ve farklı yönlerini karşılaştıran çalışmaların da olduğu görülmektedir.⁴⁴⁴

Sûfî mesleğinin metodolojisinde genellikle ruhsat yöntemi tercih edilmekle birlikte bazen azîmetle amel edildiği ve bu mesleğin tercihlerinde çoğunlukla diğer mesleklerden en az biriyle ittifak halinde olması dikkate alınır. İtilâf, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinin tercihlerine yer veren eserlerin dolaylı olarak Sûfî mesleğinin kaynağı olarak değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür.⁴⁴⁵ ‘Umde sahibi Mehmed Emin Efendi’nin, Sûfî mesleğinin müntesiplerinin merâtib-i erba’a tariki uygulamasında Muhammed el-Avfi’nin *Cevâhiru’l-mükellele*’sinin, mertebeteyn tarikininin uygulanmasında ise Kettânizâde’nin *Mutkinü’r-rivâye*’sinin tercihlerini uyguladıklarını ifade etmesi; ayrıca Mısır tariki kaynaklarından Ali el-Mansûrî’nin *Tahrîru’l-ṭuruk*’u ve tahrîrât yöntemi olarak azîmet metodunu benimseyen Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî’nin (öl. 1155/1742) *Bedâyi’u’l-burhân*’ından yararlanıldığı belirtilmesi de bu kanıyı desteklemektedir.⁴⁴⁶

Literatürde, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerini kapsamlı bir şekilde ele alan bağımsız bir esere rastlanmamaktadır.⁴⁴⁷ Sûfî mesleğinin kıraat tercihleri, ağırlıklı olarak sözlü (şifâhî) olarak aktarılmakla birlikte kürrâseler ve kavâid defterleri aracılığıyla yazılı metinlerde nesilden nesile

⁴⁴² İtilâf mesleğinin aşru’l-kubrâ tercihlerini kapsamlı bir şekilde ele alan Yûsufefendizâde’nin *el-İ’tilâf fi vücûhi’l-kırâat* adlı eseri, Mutkin mesleğinin aşru’s-suğrâ tercihlerini inceleyen Kettânizâde’nin *Mutkinü’r-rivâye*’si ve Şeyh Ataullah mesleğinin tercihlerini ele alan Ahmed er-Rüşdî’nin *Mürşidü’l-talebe*’si ile Ârif Hıfzî’nin *Muhtârü’l-ikrâ* ve şerhi, ilgili kıraat mesleklerinin temel referansları arasında yer almaktadır. Molla Emin Efendi, *Zuḥru’l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214b; Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”, 110, 117.

⁴⁴³ Yûsufefendizâde’nin *el-İ’tilâf*’ı gibi.

⁴⁴⁴ Molla Emin Efendi’nin *Umdetü’l-ḥullân*’ı gibi.

⁴⁴⁵ Duhânizâde, *Mecmû’a fi’l-kırâ’ât* (İbrahim Efendi, 864), 1b.

⁴⁴⁶ Molla Emin Efendi, *Zuḥru’l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214a-b (kenar haşiye); Akdemir, *Kıraat İlmi*, 119.

⁴⁴⁷ Molla Emin Efendi, *Zuḥru’l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214a.

intikal etmiştir.⁴⁴⁸ Bu doğrultuda gerçekleştirdiğimiz kapsamlı araştırmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Ahmed es-Sûfî adına kayıtlı iki yazma eser tespit edilmiştir.⁴⁴⁹ Ayrıca, çeşitli yazma eser kütüphaneleri, özel kütüphaneler ve internet veri tabanlarında, Sûfî mesleğinin silsilesinde yer alan şahsiyetlere ya da öğrencilerine ait kavâid defterleri ve sûretler bulunmaktadır. Bu kaynaklar, Sûfî mesleğinin tercihleri hakkında daha detaylı bilgi sunabilecek potansiyele sahiptir.

12/18. yüzyıl Osmanlı alimlerinden Hâmid b. Abdulfettâh el-Paluvî'ye (öl. 1173/1759) ait *Zübdetü'l-irfân fi vücûhi'l-Kur'ân* isimli eser meslekler döneminden itibaren ders kitabı olarak takip edilen kaynakların önde gelenlerindendir.⁴⁵⁰ Yazıldığı dönemde henüz meslekler tam olarak teşekkül etmediğinden bu eserde bir mesleğe ait tercihleri doğrudan belirlemek zordur. Ancak Mehmed Emin Efendi'nin de vurguladığı gibi, Paluvî'nin ifadeleri büyük ölçüde Teysîr/İstanbul tarikinın tercihlerine paraleldir. Ayrıca, Muhammed el-Avfî'nin *Cevâhiru'l-mükellele*'si, Dimyâtî'nin *İthâfu fuḍalâi'l-beşer*'i, Şeyh Hamdullah Efendi'nin *Füyûdu'l-itkân*'ı, Yusufefendizâde'nin *el-İ'tilâf*'ı gibi tahrîrât eserlerinin, *Zübde*'nin kaynakları arasında zikredilmesi söz konusu eseri İstanbul tarikine dair tahrîrât ürünü olarak kabul etmemize olanak sağlamaktadır.⁴⁵¹ Bu bağlamda, *Zübdetü'l-irfân*'da yer alan tercihler, İstanbul tarikinın İtilâf ve Sûfî mesleklerinin ortak yönlerini de yansıtmaktadır. Özellikle günümüzde hâlâ ders kitabı olarak takip edilen⁴⁵² *Zübde*'de yer alan bilgilerin, her ne kadar hangi mesleğin tercihi olduğu belirtilmese de bu bilgilerin büyük bir kısmı Sûfî mesleğinin tercihleri ile örtüşmektedir. Bu nedenle, *Zübdetü'l-irfân*, Sûfî mesleğinin kaynakları arasında değerlendirilebilir.

Osmanlı reîsülkurrâlarından Abdullah Eyyûbî'nin telif ettiği *Mîzân li-Abdillâh el-Eyyûbî* ve *Şerhu Mîzânî'l-kurrâi'l-aşera* isimleriyle anılan eser, kıraat ilmi alanında yazılan muteber tahrîrât eserlerinden kabul edilmektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁸ Molla Mehmed Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 215a; Duhânîzâde, *Mecmû'a fi'l-kırâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 1b; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 119.

⁴⁴⁹ Bu iki eser çalışmamızın ilerleyen bölümlerin müstakil olarak ele alınacaktır. Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 6739); Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349).

⁴⁵⁰ Mustafa Atilla Akdemir, bu eser hakkında 1999 yılında doktora tezi hazırlamış ve bu eser Akdemir'in tahkikiyle 2020 yılında Dubai'de basılmıştır.

⁴⁵¹ Paluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 1/15, 16.

⁴⁵² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Diyanet Akademisi”, Aşere Eğitim Programı, 9, <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/>

⁴⁵³ Çalışmamızda Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerini belirlemede başvuru kaynağı olarak ele aldığımız Eyyûbî'nin *Mîzân* adlı eseri, kıraat tariklerini tahrîrât metoduyla detaylı bir şekilde inceleyerek anlaşılır bir

Eyyûbî, mezkûr eserin mukaddimesinde kendi döneminde İstanbul’da okutulan Şeyh Ali el-Mansûrî, Yûsufefendizâde ve Abdurrahman el-İzmîrî ekollerinin tercihleri doğrultusunda kırâat-i aşere tariklerinin birbiriyle karışmasını (tahlît) engellemek amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir.⁴⁵⁴

Abdullah Eyyûbî’nin *Mîzân*’ının orijinal metinlerinde Sûfî mesleğinin tercihlerine yer verilmemiştir. Ancak mevcut dört nüshadan biri olan Marmara nüshasına, müstensih Mustafa b. Ali el-Ankarâvî (öl.?) tarafından Sûfî mesleğinin tercihleri eklenmiştir.⁴⁵⁵ Ankaravî, bu haşiyeleri *Mecmû’a* isimli bir eserden aktarmaktadır. Ne yazık ki, yaptığımız araştırmalarda bu *Mecmû’a* isimli eser hakkında herhangi bir bilgi ya da belgeye ulaşamamıştır. Bu eserin gün yüzüne çıkarılması, Sûfî mesleğinin özellikle tercih ve tahrîr metodolojisini daha iyi anlamamıza şüphesiz büyük katkı sağlayacaktır.

Eyyûbî’ye ait *el-Mîzân* isimli çalışma, Sûfî mesleğinin temel eseri olarak kabul edilemese de bu mesleğin tercihlerinin, İtilâf mesleği ve İzmîrî’nin tercihleriyle uyum gösterdiği hususlarda mesleğin kaynağı olarak kabul edilebilir. Ayrıca Ankarâvî’nin haşiyeleri de müstakil olarak ele alındığında Sûfî mesleğinin tercihlerini yansıtmaları bakımından kaynak değeri taşımaktadır.

Kıraat ilmi alanındaki derin bilgisiyle tanınan Molla Emin Efendi’nin, kıraat usulleri ve ferşü’l-hurûf farklılıklarını aşere (aşrû’s-suğrâ) tariki çerçevesinde ele aldığı *‘Umdetü’l-hullân* ismiyle *Zübdetü’l-irfân* adlı esere yazdığı şerh ve takrîb tariki (aşru’l-kübrâ) doğrultusunda kaleme aldığı *Zuhru’l-erîb fî idâhi’l-cem’i bi’t-Takrîb* adlı eserleri Sûfî mesleği dahil olmak üzere kıraat mesleklerinin tercihlerini ortaya koyması bakımından kıraat eğitiminde önemli bir

sunum gerçekleştirmesi bakımından kıraat eğitimi alanında önemli bir potansiyele sahiptir. Henüz yazma eser olarak bulunması sebebiyle, bu eserin günümüzdeki kıraat çalışmalarına kazandırılması için detaylı bir inceleme gerekmektedir. Eyyûbî’nin kıraat ilmindeki yeri için bk. Ali Turgut, “Abdullah Eyyûbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/103; Yonis İnanç, “Reîsülkurra Abdullah Eyyûbî Hayatı Ve Eserleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/29 (15 Haziran 2014), 118, 119; Yûsuf Alemdar, “Abdullah Eyyûbî (1252/1856)’nin ‘Risale fî Kırâati’s-Seb’a ve’l-aşera ve’t-Takrîb’ Adlı Eserinin Edisyon Kritiği/Literasyonu ve Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/6 (30 Haziran 2017), 23-80; Kübra Bülbül, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Reîsülkurrâlarından Abdullah Eyyûbî Ve Kıraat İlmi Ders Notları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019), 19, 20.

⁴⁵⁴ Abdullah b. Muhammed b. Salih el-Eyyûbî, *Mîzânün li-Abdillâh el-Eyyûbî* (İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, 001032/01) (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0031).

⁴⁵⁵ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Kütüphanesi Hafız Ali Üsküdarlı Koleksiyonu 31 no’ya kayıtlı nüsha, 1285/1869 yılında Mustafa b. Ali el-Ankarâvî tarafından istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu 9 no’da kayıtlı nüsha, 1284/1868 yılında Tophaneli Duhânizâde Mehmed b. Mustafa tarafından çoğaltılmıştır. İBB Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu 001032/01’de yer alan nüsha ise 1302/1885 yılında Ali Zühdi b. Ahmed Hilmi el-Ankaravî tarafından istinsah edilmiştir. Bu eserin bir nüshası da Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi 45 Ze 15/2 no’ya kayıtlıdır. Bülbül, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Reîsülkurrâlarından Abdullah Eyyûbî*, 20.

kaynak niteliği taşımaktadır.⁴⁵⁶

Ayrıca yine Molla Emin Efendi'ye ait *Lâhika li'ş-şârihi'l-bâisi'l-fakîr fî idâhi bâbi'l-idgâmi'l-kebîr*,⁴⁵⁷ Ömer Lütfî b. Hüseyin'e (öl.?) ait *Aşere-Taqrîb Kılavuzu*⁴⁵⁸ ve Sûfî mesleğinin son dönem temsilcilerinden Ali Şahin (öl. 2022) tarafından telif edilen *el-Münezzel fî'l-kırâ'âti'l-aşr min tarîkayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr* isimli eserler de Sûfî mesleğinin tercihlerine ihtiva etmesi sebebiyle mesleğin kaynağı olarak tanımlanabilir.⁴⁵⁹

4.2.3.1. Kürrâseler/Sûretler

Kıraat yazın alanında, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının farklı kıraat vecihlerinin kaydedilmesi ve aktarılması için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri de *kürrâse* veya *sûret* (vücûhât şemaları) adı verilen görsel eğitim materyalleridir. Kıraat öğretiminin yazılı metinler üzerinden sistematik hale gelmesiyle birlikte, kıraat vecihlerini daha iyi kavrayıp uygulamak amacıyla özel defterler oluşturulmaya başlanmıştır. Kıraat şemaları (kürrâse) genellikle özel olarak hazırlanmış defterlere yazılır ve imam, râvî ve tarikler ile kıraat vecihleri semboller, işaretler ve kısaltmalarla gösterilir. Bu görsel düzenlemeler sayesinde, kıraat vecihleri daha özlü ve net bir şekilde ifade edilebilmekte, farklı kıraatler arasındaki benzerlik ve farklılıklar daha kolay okunup aktarılabilir.

Ülkemizdeki kütüphanelerde muhafaza edilen yazma eserler incelendiğinde, özellikle 12./18. yüzyıldan sonra kıraat eğitiminde yardımcı kaynak olarak değerlendirilebilecek kürrâse veya sûret adı verilen özel bir yazım usulüyle hazırlanmış çok sayıda eserle karşılaşmaktadır. Bu eserler, kıraat tedrisatında yaşanan gelişmeleri ve dönemin kıraat anlayışını yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır.⁴⁶⁰ Bu başlıkta, Sûfî mesleğinin tercihlerini belirlemek

⁴⁵⁶ Reşat Öngören, “Molla Mehmet Emin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/258; Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb (İbrahim Efendi, 11)*, 219a, 222a-b, 225b, 231b, 236a; Bu eserin kıraat ilminin temel meselelerine dair olan kısmı Tağrib bnt. Ebû Bekir tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır Tağrid bnt. Ebû Bekir, *Zuḥru'l-erîb fî idâhi'l-cem'i bi't-Taqrîb (Dirâse ve Tahkik)* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2018), Üren, *Molla Emin Efendi ve 'Umde*, 35, 36, 92-97.

⁴⁵⁷ Orhan Jasime, *Molla Mehmed Emin Efendizâde'nin Lâhika li'ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir fî İzahî Bâbi'l-İdgâmi'l-Kebîr Adlı Eserinin Tahkiki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 61, 62.

⁴⁵⁸ Paluvî'nin *Zübdetü'l-'irfân*'ı esas alarak beş cilt halinde hazırlanan bu eser, koleksiyonlarda *Zübdetü'l-'irfân Tercümesi* olarak kayıtlanmıştır. Ömer Lütfî b. Hüseyin, *Aşere-Taqrîb Kılavuzu* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16) 5/775-821; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Alimleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 126; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdi ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2022), 103.

⁴⁵⁹ Şahin, *el-Münezzel*, 2.

⁴⁶⁰ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 104; Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”, 95.

maksadıyla incelenerek fiziksel açıdan yeterli durumda olup bilimsel araştırmaya elverişli ve güvenilir bulunan muhtelif kürrâselere yer verilecektir.

Abdullah Akyüz tarafından Hasan b. Alî el-Vidîni'ye nispet edilen İstanbul tariki çerçevesinde Tayyibe tarikine esas alınarak hazırlanmış kavâid defteri ve suret olarak tanımlanan *Mecmû'atü'l-kırâ'at* adlı yazma eser bu çalışmaların başında anılmaya değer bir nitelik taşımaktadır.⁴⁶¹

Selçuk Gültekin'in kıraat eğitimindeki kürrâse geleneği üzerine gerçekleştirdiği akademik çalışmalar neticesinde tespit edilebilen en eski tarihli kürrâse örneği, Hâfız Muhammed Emin Efendi'ye (öl. 1192/1778) ait olan ve Sûfî mesleğinin tercihlerine göre tertip edilmiş *Kırâat ale't-Takrîb*⁴⁶² isimli eserdir.⁴⁶³

Kara Hafız Bostânî lakabıyla maruf Ömer b. Halil Boluvî'den (öl. 1260/1844)⁴⁶⁴ kıraat tahsili yapan bir kurrâya⁴⁶⁵ ait olduğu düşünülen⁴⁶⁶ *Takrîb Kıraat Şûretleri* isimli eser, İstanbul tarikinin usulüne göre telif edilmiştir. Söz konusu eser, İstanbul tariki dâhilinde farklı mesleklerin üzerinde ittifak ettiği konular özelinde Sûfî mesleğinin tercihlerini belirleme açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir.⁴⁶⁷

Yukarıda zikredilen eserler, dönemsel olarak Sûfî mesleğinin kayıtlarına yazılı şekilde rastlanan ilk çalışmalardandır.

Tophâneli Duhânîzâde Mehmed Efendi'nin (öl. 1296/1879) takrîb/tayyibe (aşru'l-kübrâ) tariki doğrultusunda kavâid ve sûret (kürrâse) örneği olarak telif ettiği *Mecmû'a fî'l-kırâ'at* adlı eser, giriş kısmında müellifinin ifadesiyle Sûfî mesleğinin tercihlerine göre hazırlanmıştır.⁴⁶⁸

Sûfî mesleğine mensup Hüseyin Sabri Ispartavî'den (öl. 1308/1890) kıraat ilmini tahsil eden Kavarnalı Hafız İsmail Efendi'nin (öl.14./20.asır)⁴⁶⁹ kaleme aldığı *Takrîb Mecmû'ası*, İstanbul

⁴⁶¹ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ; *Mecmû'atü'l-kırâ'at*, (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 181), 1a-97a)

⁴⁶² Muhammed Emin Efendi, *Kırâat ale't-Takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârülmecnevî, 35), 27a-30b.

⁴⁶³ Gültekin, *Kıraat Eğitim Öğretiminde Kürrâse Geleneği*, 85.

⁴⁶⁴ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 299.

⁴⁶⁵ Kara Hafız Bostânî'nin rahle-i tedrisinde ilm-i kırâati tamamlayanlar: Muhammed Selim Efendi, Reîsülkurrâ İbrahim Efendi, Arpacılar İmamı Ahmed Hıfzî Efendi ve Nusret Camii imamı Ahmed Efendi'dir. Eğîni, *Esâmi-i kurrâ Defteri* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 006545), 12b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 299.

⁴⁶⁶ Bu eserin müellif pek çok yerde "Hocam Kara Hafız'dan duydum ki..." ifadesini kullanmaktadır. Mezkur ifade için bk. *Takrîb Kıraat Şûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 11a.

⁴⁶⁷ *Takrîb Kıraat Şûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 3a.

⁴⁶⁸ Duhânîzâde, *Mecmû'a* (İbrahim Efendi, 864), 1b, 474a-488b. Duhânîzâde ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 339, 340.

⁴⁶⁹ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 483, 484.

tarikinin usulüne göre hazırlanmış önemli bir kürrâse çalışmasıdır. Eserde, İtilâf ve Sûfî meslekleri arasındaki farklılıklara yer verilmiş yeri geldikçe Mısır tarikinin tercihlerine değinilmiştir. Bu durum, eserin Sûfî mesleğinin tercihlerine yer vermesi ve farklı kıraat meslekleri arasındaki etkileşimi göstermesi açısından önemlidir.⁴⁷⁰

Hüseyin Sabrî el-Ispartâvî'nin (öl. 1308/1890) talebelerinden Hafız Halid'in (öl.14./20.asır)⁴⁷¹ kaleme aldığı *Kırmızı Mecmû'a*⁴⁷² ve bu eser üzerine Talip Akbal tarafından yapılan *Takrîb Kıraatinde Kırmızı Mecmû'a'da Taşhih Edilen Yerlerden Ba'dıları*⁴⁷³ adlı tashih çalışması, ferâğ kayıtlarından Üsküdarlı Ali Rıza Efendi'ye (öl. 1309/1892)⁴⁷⁴ ait olduğu anlaşılan *Muhtaşarâtı'l- 'aşera*⁴⁷⁵ ve *Şûfî Ahmed Efendi Tarihi*,⁴⁷⁶ Ali Zühdi el-Ankarâvî'nin telif ettiği (öl.?) *el-Edâ mine'l-mertebeteyn 'alâ tarîkî'l-İslâmbul*,⁴⁷⁷ müellifleri bilinmeyen *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîkî Ahmed eş-Şûfî*⁴⁷⁸ ve *Takrîb Mecmû'ası*,⁴⁷⁹ Muhammed Emin b. Molla Rasûl el-Kürdî el-Erbîlî tarafından 1311/1893 yılında aşere tariki çerçevesinde telif edilen *Kitâbün fi'l-Kırâ'ât-i seb'a ve'l- 'aşera ve't-takrîb ve tarîkay Mısır ve İslâmbul*,⁴⁸⁰ Mehmed Hulûsî Efendi'ye (öl. 1336/1918) ait *Mecmû'a alâ kırâati't-Takrîb*⁴⁸¹ isimli sûretler de Sûfî mesleğinin tercihlerinin belirlenmesi noktasında mutemet kabul edilmektedir.

Muhtaşarâtü't-Takrîb,⁴⁸² *Manzûme fi ba'dî'l-kelîmâtî'l-müte'allika bi 'ilmi'l-kırâ'ât fi'l-*

⁴⁷⁰ Hafız İsmail Efendi, *Takrîb Mecmûası İstanbul Tarihi* (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0039).

⁴⁷¹ Hafız Halid, Dâr-ı Şûrây-i Askerî katiplerinden olup 1285/1868 yılında Hüseyin Sabri Efendi'den icâzet almıştır. Eğinî, *Esâmi-i Kurrâ Defteri*, (Yazma Eserler , 6545), 23b; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 323; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 483.

⁴⁷² Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmindeki Yeri*, 72, 73.

⁴⁷³ Talip Akbal, *Takrîb Kıraatinde Kırmızı Mecmû'a'da Taşhih Edilen Yerlerden Ba'dıları*, (İstanbul: y.y. 2017).

⁴⁷⁴ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 375.

⁴⁷⁵ Ali Rıza Efendi, *Muhtaşarâtı'l- 'aşera* (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 4b, 5a.

⁴⁷⁶ Ali Rıza Efendi, *Şûfî Ahmed Efendi Tarihi* (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, 49).

⁴⁷⁷ Ankarâvî, *el-Edâ mine'l-mertebeteyn* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 007423), 40b.

⁴⁷⁸ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîkî Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 29a.

⁴⁷⁹ Eser, Bakara sûresinden Rûm sûresine kadar İstanbul tarikinden Sûfî mesleğinin tercihlerine göre düzenlenmiştir. Rûm sûresinden itibaren ise Kur'ân'ın sonuna kadar Mısır tarikinden Mutkin mesleğine göre tertib edilmiştir. *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363).

⁴⁸⁰ Eserin başında müellifin Sûfî mesleğine müntesip olduğu açıkça belirtilmektedir. Muhammed Emin b. Molla Rasûl el-Kürdî, *Kitâbün fi'l-kırâ'ât-i's-seb'a ve'l- 'aşera ve't-takrîb ve tarîkay Mısır ve İslâmbul* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7940), 1b-4b.

⁴⁸¹ Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû'a alâ kırâati't-Takrîb* (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 23.

⁴⁸² *Muhtaşarâtü't-Takrîb* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Rıza Haksess, HS0013).

Ḳur'ân-ı Kerîm,⁴⁸³ *Mecmûatü'l-kırâ'ât mine'l-'aşere ve't-takrîb*⁴⁸⁴ ve *Mecmû'atü kırâ'ât ale't-takrîb ve'l-'aşera*⁴⁸⁵ ve *Vücûhü't-takrîb*⁴⁸⁶ gibi kürrâseler de Sûfî mesleğinin özgün tercihlerine yer verilmiş eserlerdir.⁴⁸⁷

Son dönemin önde gelen kıraat üstatlarından kabul edilen Talip Akbal hocamızın yer yer zikri geçen çalışmaları da Sûfî mesleğinin tercihlerini içeren güvenilir kaynaklar arasında önemli bir yere sahiptir. Akbal, bu alandaki katkılarını; kavâid defteri oluşturma, yazma eserler üzerinde tashihte bulunma ve özellikle adıyla *Takrîb Mecmû'ası* müstakil bir kürrâse hazırlama şeklinde gerçekleştirmiştir.⁴⁸⁸

Sûfî mesleğinin önemli temsilcilerinden Abdurrahman Gürses Efendi'den 1991-1993 yılları arasında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde, aşere-takrîb eğitimini tamamlayan Ali Şahin tarafından aşere ve takrîb tarikleri doğrultusunda hazırlanan *el-Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr* isimli eserler de Sûfî mesleğinin tercihlerini ihtiva etmesi bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir.⁴⁸⁹ Şahin, eserlerinde Sûfî mesleğinin tercihlerini, *Umdetü'l-hullân*'a, Hasan Fehmi Efendi'nin *Aşere Mecmû'ası*'na ve Abdurrahman Efendi'nin *Ḳırmızı Mecmû'a*'ya itimat ederek⁴⁹⁰ yaptığı sözlü beyanına dayandırmıştır.⁴⁹¹

4.2.3.2. Kavâid defterleri

Kıraat eğitiminde, imam, râvî ve tariklerin usullerine dair bilgileri içeren kavâid defterleri, kıraat mesleklerinin tercihlerini belirlemek ve yöntemlerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Sûfî mesleğini merkeze alarak yaptığımız özel kütüphane taramaları sonucunda, çeşitli yazma eser ve bu alana dair birtakım kavâid defterleri tespit

⁴⁸³ *Manzûme fî ba'di'l-kelîmâtî'l-müte'allîka bi 'ilmi'l-kırâ'ât fî'l-Ḳur'ân-ı Kerîm* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 07939-008). Bu eser *el-Kırâ'ât fî'l-Ḳur'ân-ı Kerîm* ismiyle de kayıtlanmıştır. Her ikisi de aynı eserdir. (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 07939-001).

⁴⁸⁴ *Mecmû'atü'l-kırâ'ât mine'l-'aşere ve't-takrîb* (İstanbul: Süleymaniye, Kasidecizâde, 690).

⁴⁸⁵ *Misvâkizâde, Mecmû'a kırâ'ât*, (Darulmesnevi, 35).

⁴⁸⁶ *Vücûhu't-takrîb* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 3251), 109-128.

⁴⁸⁷ Bu çalışmada, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerini farklı tarik ve mesleklerdeki uygulamalarla karşılaştırarak değerlendirmek amacıyla çeşitli kürrâse eserleri incelenmiştir. Bu kapsamda, Sûfî mesleğine özgü kürrâselerin yanı sıra, Mısır tarikine ait eserler de karşılaştırmalı bir analiz için kaynak olarak kullanılmıştır. Muhammed Hulusî el-Eğînî, *Mecmû'atü't-Takrîb* (Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Üsküdarlı, 52); *Risâle fî 'ilmi'l-vücûh* (Darulmesnevi, 00036-001); Muhammed b. Ahmed el-İstanbulî, *Tertîbü'l-kırâ'ât* (İstanbul: Süleymaniye, Dârulmesnevi, 35).

⁴⁸⁸ Son dönemlerde Sûfî mesleğinin tercihlerine yer veren kürrâseler arasında İbrahim Çavdar ve Mustafa Yılmaz'a ait kürrâseler de zikredilebilir. Gültekin, *Kıraat Eğitim Öğretiminde Kürrâse Geleneği*, 98-103.

⁴⁸⁹ Bu çalışmada, Ali Şahin'e ait aşere ve takrîb tariklerine ait kürrâseler/sûretler, olası isim benzerliği kaynaklı karışıklığı bertaraf etmek amacıyla, metin içerisinde ve dipnotlarda *Aşere Sûreti* ve *Takrîb Sûreti* olarak kayıtlanacaktır. Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Takrîb Sûreti)*.

⁴⁹⁰ Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmindeki Yeri*, 72, 73.

⁴⁹¹ Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/28, 29, 608; 2/556; 3/1020, 1021, 1144, 1145.

ettik.⁴⁹²

Bu başlık altında, kıraat eğitiminde kullanılan kavâid defterlerinin genel içeriği incelenecek ve Sûfî mesleğinin tercihleriyle şekillenen eserlerin isimleri zikredilmekle yetinilecektir.

Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî

Yaptığımız taramalarda Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu'nda Ahmed es-Sûfî'ye nispet edilen *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* adına kayıtlanmış üç esere rastladık.⁴⁹³ Söz konusu eserlerin, her ne kadar ayrı ayrı kayıtlanmış olsalar da yazım stili, kullanılan kağıt gibi ortak özelliklere sahip olması ve 7349 no'da kayıtlı kısımda ayrıntılı fihrist bulunması nedeniyle tek bir eserin farklı bölümlerini oluşturduğu düşüncesi akla gelmektedir.⁴⁹⁴ Bu bağlamda eserin ilk bölümü olarak kabul edilebilecek 6739 no'da bulunan kısımda usûlü'l-kırâat, 7142 ve 7349 no'da kayıtlı olan kısımlar da ise vücûhât şemalarının olduğu görülmektedir.⁴⁹⁵

Kıraat mesleklerinin kaynakları için yapılan çalışmalarda Ahmed es-Sûfî'ye ait bir eserin mevcut olmadığına yukarıda değinilmişti. Dolayısıyla söz konusu eserlerin de Ahmed es-Sûfî tarafından kaleme alınmış olma ihtimali zayıf görünmektedir. Söz konusu eserlerin başlıklarında geçen Ahmed es-Sûfî ifadesi, müellifin adından ziyade, eserin temel olarak ele aldığı Sûfî mesleğine bir atıftır ve bu şekilde değerlendirilmelidir. Bu durum, yukarıda kısaca tanıtılan kürrâseler ve kavâid defterlerinde de görüldüğü üzere birçok eserde sıklıkla görülen bir uygulama olup eserin muhtevasına veya yazarının tercih ettiği yöntemine (mesleğe) işaret etmektedir. Dolayısıyla, kütüphane kayıtlarında müellifin ismi olarak gösterilen bu ifadenin, eserin gerçek yazarı hakkında kesin bir bilgi vermediği sonucuna varılabilir.⁴⁹⁶

Eserin içeriğinde yer alan ve müellif tarafından Ahmed es-Sûfî için “Allah kabrini nurlandırırın” şeklindeki duanın varlığı da bu aidiyetin sorgulanmasını gerektirmektedir.⁴⁹⁷ Zira eserdeki bu ifade, müellifin Ahmed es-Sûfî'den sonra yaşamış olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eserde

⁴⁹² Araştırma kapsamında, belirlenen eserlerden bir kısmı derinlemesine incelenirken, diğerleri ise bibliyografik bir referans olarak sunulacaktır.

⁴⁹³ Ahmed es-Sûfî, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 6739-7142-7349). Çalışmamızın metninde söz konusu eserler koleksiyon numaraları ile anılacaktır. 7349 no'lu eser gibi.

⁴⁹⁴ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Yazma Eserler, 7349), 16b.

⁴⁹⁵ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Yazma Eserler, 7349), 16b, 22a; (Yazma Eserler, 7142), 14a.

⁴⁹⁶ Bu defteri oluşturan kişi Ürgüp'lü Hacı Hasan Efendi (öl. 12/18. asır) isimli bir zattan nakilde bulunmaktadır. Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Yazma Eserler, 7349), 17a. Hasan Ürgübî ve talebeleri için bk. Akyüz, *Osmanlı Kürrâları*, 249, 254.

⁴⁹⁷ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Yazma Eserler, 6739), 9a.

Molla Emin Efendi'nin '*Umdetü'l-hullân*'ına atıf yapılması gibi karinelerin de eserin meslekler döneminde sonra yazıldığına işaret etmektedir.⁴⁹⁸

Söz konusu eser, genel olarak Sûfî mesleğinin usul tercihlerini merkeze alırken, diğer mesleklerin usullerine de karşılaştırmalı olarak yer vermektedir.⁴⁹⁹ Eserin 7349 no'da kayıtlı kısmında merâtib-i erba'a tariki, 7142 no'da kayıtlı kısımda ise mertebeteyn dikkate alınarak Sûfî mesleğinin tercihleri doğrultusunda vücûhât şemaları çıkarılacağı belirtilmektedir.⁵⁰⁰

Özellikle mukaddem ve muahhar vecihlerin vurgulanması⁵⁰¹ ve usul kaidelerinin kelimelerin vakf ve vasl halleri üzerinden ayrıntılı bir şekilde incelenmesi Sûfî mesleğinin tercihlerinin belirlenmesi hususunda bir veri kaynağı olarak bu eserin önemini arttırmaktadır.⁵⁰²

İstanbul tariki Sûfî mesleğinin tercihleriyle örtüşen kavâid defterlerinden bazıları şunlardır:⁵⁰³ *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâat*,⁵⁰⁴ *Vücûhü't-takrîb*,⁵⁰⁵ *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi*,⁵⁰⁶ *Risâle tetealleku bi cemî'i'l-vücûh fi ba'di'l-âyât min tarîki's-Şâtıbiyye*,⁵⁰⁷ *Beyânü cemi' tarîki'l-*

⁴⁹⁸ Sûfî, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (Yazma Eserler, 6739), 9a; (Yazma Eserler, 7349), 25a, 26a, 32a.

⁴⁹⁹ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (Yazma Eserler, 6739), 3b, 4a.

⁵⁰⁰ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 22a; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 7142-II), 14a.

⁵⁰¹ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (Yazma Eserler, 6739), 14b, 15a.

⁵⁰² Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (Yazma Eserler, 6739), 6b-8b.

⁵⁰³ Çalışmada, 2008-2011 yılları arasında Hırka-i Şerif Camii İmam-Hatibi Ali Şahin tarafından verilen kıraat dersleri kapsamında hazırlanan kişisel notlarımızdan oluşturulan bir kavâid defteri de araştırmanın veri kaynakları arasında yer almaktadır. Mustafa Doğan, Özel Kütüphanesi.

⁵⁰⁴ *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâ'ât* başlıklı mecmû'a içerisinde bulunan kavâid defterinin yazarı hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bu defteri oluşturan kişi Ürgüp'lü Hacı Hasan Efendi (öl. 12/18. asır) isimli bir zattan nakilde bulunmaktadır. Müellif, ayrıca kavâid defterinde hocasının Kur'ân-ı Kerim ve kıraat öğretimi hakkındaki vasiyetine de yer vermiştir. Defterin içeriği incelendiğinde, İstanbul veya Mısır tarikinden birine ait olduğu yönünde kesin bir ifade bulunmamakla birlikte, özellikle vecihlerin takdim-tehiri gibi hususlar ile Yûsufendizâde'den yapılan nakiller dikkate alındığında defterin İstanbul tariki çerçevesinde hazırlandığı yönünde güçlü bir ihtimal sunmaktadır. *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâ'ât* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 6484), 8a-13b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 255.

⁵⁰⁵ *Vücûhu't-takrîb* (Yazma Eserler, 3251), 109b-129b.

⁵⁰⁶ Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi* (Ali Rıza Haksess, HS0839).

⁵⁰⁷ *Risâle tetealleku bi-cemî'i'l-vücûh fi ba'di'l-âyât min tarîki's-Şâtıbiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan, 153/4), 89b-103b.

merâtib,⁵⁰⁸ *Takrîb Kavâidi*,⁵⁰⁹ *Aşere ve Takrîb Kavâidi*,⁵¹⁰ *Kırâat-i Aşere Kaideleri*.⁵¹¹

Sonuç olarak, kürrâse ve kavâid defterleri, Türk-İslam kültür mirasının önemli bir parçasıdır. Özellikle Anadolu'daki kıraat tedrisat geleneği hakkında bilgi veren bu eserler, kıraat alanındaki kültürel ve ilmî mirasımızın korunması ve aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Kıraat mesleklerinin tercihlerini ihtiva etmeleri sebebiyle ayrı bir önemi haiz olan kürrâse ve kavâid defterleri, İstanbul tariki Sûfî mesleğinin tercihlerine yer vermesi ve diğer mesleklerin usulleri ile karşılaştırma olanağı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu eserler, Osmanlı dönemi kıraat eğitimi üzerine yapılan çalışmalara önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, Sûfî mesleğinin özgün tercihlerini belirleme hususunda yapılan çalışmalara da önemli katkılar sağlaması cihetiyle alanındaki araştırmacılar için değerli bir veri kaynağı niteliğindeki söz konusu kürrâse ve kavâid defterleri, mutemet kabul edilebilir.⁵¹²

Değerlendirme

Meslekler döneminin en önemli gelişmelerinden olan kürrâseler aracılığıyla, üzerinde ittifak edilen (*muttefekun 'aleyh*) veya ihtilaflı (*muhtelefun fih*) vecihlerin kaynaklarına nispet edilerek görsel ve şematik olarak kayıt altına alınması, tahrîrât süreçlerindeki titizliği açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde mesleklerin üstlendiği görevin ehemmiyetini vurgulayan önemli bir gelişmedir. Özellikle ihtilaflı vecihlere farklı yaklaşımların bu denli sistematik bir biçimde belgelenmesi, mesleklerin icraatının hem kalitesini hem de tarihî değerini gözler önüne sermektedir.

4.2.4. Sûfî mesleğinin toplumsal yayılımı ve tedrisî sürekliliğini belirleyen dinamikler

Anadolu'da ortaya çıkan kıraat mesleklerinin, tahrîrât alanında özgün bir ekol oluşturduğuna yukarıda değinilmişti. Söz konusu kıraat meslekleri, ortaya çıktıkları dönemden itibaren kıraat

⁵⁰⁸ İbrahim b. Abdullah'a (öl. 1244/1828) ait olduğu belirtilen bu eser *Risale fi'l-kırâat* adlı mecmûanın 54a-77b varakları arasında bulunmakla birlikte kütüphanelerde pek çok nüshası bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. İbrahim b. Abdullah, *Beyânü Cemi ' Tarîki 'l-merâtib* (İstanbul: Süleymaniye, Denizli, 414); Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 284.

⁵⁰⁹ Tütüncüzâde Hüseyin Hüsnü, *Takrîb Kavâidi* (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Üsküdarlı, US0049), 1b-51a; Hüseyin Hüsnü için bk. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 362.

⁵¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Akademisi Rize Müftü Yûsuf Karalı Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde kıraat öğretim görevlisi olarak görev yapan Fakri Özcan'a ait *Aşere ve Takrîb Kavâidi* isimli eser Sûfî mesleğinin son dönem temsilcilerinden Abdurrahman Gürses Efendi'nin hocası Hasan Fehmi Efendi'nin kavâid defterinden alıntılanarak oluşturulmuştur. Fakri Özcan, *Aşere Kavâidi* (Rize, y.y. 2013).

⁵¹¹ Abdullah Boz, *Kırâat-i Aşere Kaideleri (İstanbul Tariki)* (İstanbul: Şifa Yayınları, 2020).

⁵¹² Sûfî mesleğinin tercihlerine yer veren eserler hakkında detaylı bilgi için bk. Doğan, Mustafa. "Bir Tahrîrât Ekolü Olarak Sûfî Mesleği: Asli Kaynakları Ekseninde Bir İnceleme". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1 (Haziran2025), 43-72. <https://doi.org/10.51447/uluid.1647343>.

eğitiminde takip edilerek nesilden nesile aktarılmıştır. Ancak zaman içerisinde bazı mesleklerin müntesibi azalmış ve bu durum ilgili mesleğin eğitim geleneğini zayıflatmış hatta tamamen ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Buna karşın, bazı meslekler çeşitli nedenlerle kıraat eğitimindeki yerini korumuştur. Bu bağlamda, İstanbul tariki içindeki İtilâf mesleği ile Mısır tariki bünyesindeki Mutkin mesleği, tarihî süreç tedrisî sürekliliğini yitirmiştir. Aksine, Sûfî mesleği ve Şeyh Atâullah mesleği günümüzde de kıraat eğitiminde uygulanmaya devam etmektedir. Bu başlık altında Sûfî mesleğinin kıraat eğitiminde yaygınlığını ve sürekliliğini sağlayan etkenler detaylı bir şekilde incelenecektir.

Tahrîrât metodu

Tahrîrât ekollerinin azîmet ve ruhsat gibi farklı metodolojik yaklaşımlar benimsediği bilinmektedir. Bu durum, Anadolu coğrafyasındaki çeşitli kıraat meslekleri için de geçerlidir. İstanbul tariki içinde yer alan İtilâf mesleği, genel olarak azîmet metodunu benimserken, Sûfî mesleği ruhsat metodunu tercih etme eğilimindedir.

Tahrîrât çalışmaları, kaynak eserlerdeki farklı kıraat tariklerinin tespiti, metinlerin edebî yapıları ve nazım formundaki kapalı ifadelerin çözümlenmesi gibi karmaşık süreçleri içerir. Bu süreçler, güçlü bir dil bilgisini ve derinlemesine bir metin analizi yeteneğini gerektirmektedir.

Azîmet metodu, uzun bir zaman, güçlü bir ilmî altyapı, keskin bir zekâ, kıraat tariklerinin kaynaklarını tespit edebilmek için aslî kaynaklara ve kıraat literatürüne hakimiyet ve tahrîrât (inceleme-araştırma-ayrıştırma) işlemi yapabilme melekesi gerektirdiğinden, daha zorlu ve titizlik gerektiren bir yoldur. Azîmet metodu bu zorluklara ek olarak, kaynak eserlere vukufiyeti ve Arap dili alanında geniş bir bilgi birikimi de talep eder. Bu nedenle, azîmet metodunun uygulanması, kıraat ilmi alanında oldukça meşakkatli ve uzmanlık gerektiren bir çalışmadır. Bu da süreç içerisinde azîmet metodunun geri planda kalmasına ve sürekliliğini kaybetmesine yol açmıştır. Günümüzde azîmet metodu devam etme imkânı bulamasa da bu metodun sunduğu derinlemesine incelemenin, sonuçlar açısından daha sağlam ve güvenilir bir metot olduğunda şüphe yoktur.⁵¹³

Ruhsat metodu ise güvenilen bir kaynağa dayanmak suretiyle daha kolay ve uygulanabilir bir yaklaşım sunar. Bu nedenle, kıraat ilmiyle uğraşan birçok kişi, çeşitli sebeplerle ruhsat metodunu tercih etmiş ve bu durum, kıraat eğitiminde ruhsat metodunun daha yaygın ve sürekli

⁵¹³ Bu bölüm, doktora düzeyindeki kıraat ilmi derslerimizde Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir tarafından verilen “Kıraat İlminde Tahrîrât” dersindeki sunumlardan derlenen notlara dayanmaktadır.

hale gelmesine yol açmıştır.

Sûfî mesleği, metodoloji açısından genel olarak ruhsat eğilimi göstermekle birlikte, azîmet ve ruhsatın birlikte kullanıldığı bir karma (memzûc) yapıya sahiptir. Mesleğin yönteminde iki yaklaşım arasında bir sentez (cem‘ ve telif) oluşturulmuştur. Çalışmamızın ortaya koyduğu bulgulara göre, Sûfî mesleğinin tercihleri, başta Mutkîn mesleği olmak üzere diğer kıraat meslekleriyle belirgin bir paralellik göstermektedir.⁵¹⁴ Bu durum, Sûfî mesleğinde azîmet ve ruhsat metotlarının her ikisinin de uygulandığını göstermektedir.⁵¹⁵

Bu sentez hem ruhsatın esnekliğini hem de azîmetin titizliğini bir araya getirerek, ilim talebeleri ve araştırmacılar için daha cazip bir yaklaşım sunmuştur. Bu durum, Sûfî mesleğinin kıraat tedrisatında revaç bulmasına, yaygınlaşmasına ve sürekliliğine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Azîmet metodunun tercih edilmeyerek sürdürülebilirliğinin azalmasında, genel olarak İslâmî ilimlere ve özelde kıraat ilmine yönelik ilginin maddi kaygılar nedeniyle kademeli olarak düşüş göstermesi etkili olmaktadır. Bu durumun, kıraat ilmi öğrenmek isteyenlerin daha az zaman ve çaba gerektiren ruhsat anlayışına yönelmesine neden olduğu da vurgulanmaktadır.⁵¹⁶

İbnü'l-Cezerî'ye bağlılık

İslâm dünyasının birçok ilim merkezinde kabul gören kıraat metotlarına hâkim olan İbnü'l-Cezerî, derin bir kıraat birikimiyle kaleme aldığı eserler sayesinde bu alanda önemli bir otorite haline gelmiştir. Özellikle Anadolu coğrafyasında, İbnü'l-Cezerî'nin kıraat tercihleri geniş kabul görmüştür.

Osmanlı Devleti tarafından Anadolu'ya davet edilen İbnü'l-Cezerî, titiz çalışmaları ve derin bilgi birikimi sayesinde yaptığı kıraat faaliyetleriyle bu topraklarda yetkin bir kimliğe sahip olmuştur. Özellikle kıraat ilminin farklı alt disiplinlerine dair eserleri, Anadolu'da geniş kabul görerek yaygınlaşmış ve bu eserler üzerine yapılan kapsamlı ve sayısız şerh, haşîye ve tahrîr çalışmasıyla nesiller boyu okutulmuştur.⁵¹⁷

İbnü'l-Cezerî'nin özellikle Anadolu'da kaleme aldığı ve kıraat eğitiminin temel metinleri haline gelen *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* gibi eserleri, bu coğrafyada yoğun bir şekilde incelenmiştir. Bu eserlere dair yapılan tahrîr çalışmalarıyla zengin bir tahrîrât birikimi oluşmuş,

⁵¹⁴ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 253.

⁵¹⁵ Molla Emin Efendi, *Zuhru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214a; Üren, *Molla Emin Efendi ve ‘Umde*, 94, 95.

⁵¹⁶ Ağırbaş, “Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği”, 123.

⁵¹⁷ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 95, 69.

İbnü'l-Cezerî merkezli bu kapsamlı çalışmalar sonucunda ise bölgede kendine özgü bir kıraat anlayışı gelişerek azîmet ve ruhsat ekollerinin temelleri atılmıştır.⁵¹⁸

Anadolu'da her ne kadar İbnü'l-Cezerî'nin eserleri ve tercihleri üzerine farklı yöntemlerle tahrîrât çalışmaları yapılmış olsa da genel eğilim, İbnü'l-Cezerî'nin tercihlerinin büyük ölçüde benimsenmesine ve bu tercihlere bağlı kalmak şeklinde bir metodun (ruhsat) yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum, Anadolu'da kıraat eğitiminde ruhsat ekollerinin (Sûfî ve Şeyh Atâullah mesleklerinin) hâkim olmasında ve İbnü'l-Cezerî'nin kıraat tercihlerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.⁵¹⁹

Tekkelerde kıraat eğitimi ve ruhsat ekolü

Tekkelerdeki kıraat eğitiminde ruhsat ekolünün tercih edilmesi, tasavvufî eğitimin doğasıyla yakından ilişkilidir. Tasavvuf, bireysel içsel bir yolculuğu hedeflediği, bu yolculuk da (seyr-ü sülûk) meşakkatli bir süreç olduğundan kıraat eğitiminde daha esnek ve kolaylaştırıcı bir yaklaşım olan ruhsat ekolü tercih edilmiştir. Zira tekkede hem tasavvufî eğitimin verilmesi hem de kıraat eğitiminin aynı titizlikle yürütülmesi hem öğretmen hem de öğrenci açısından zorlayıcı olabilir. Bu nedenle, kıraat eğitiminde bazı esneklikler sağlamak ve öğrencinin kolaylıkla Kur'ân-ı Kerîm'e özellikle de kıraat ilmine yönelmesine teşvik etmek amacıyla ruhsat ekolü benimsenmiştir. Tahrîrât disiplininde kullanılan azîmet metodu yerine ruhsat yöntemi tercih edilmesi sebebiyle tekke-medrese düzeniyle kurulan külliyelerde devam eden kıraat eğitiminin daha uzun ömürlü olduğu belirtilmektedir.⁵²⁰

Resmi kurumlarda tedrisata Sûfî mesleği üzerinden devam edilmesi

Cumhuriyet döneminde, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulan Kur'ân kursları ve kıraat eğitim merkezleri ile Kur'ân-ı Kerîm öğretimi sistematik bir yapıya kavuşmuştur.⁵²¹ Bu merkezlerde görevlendirilen hocalar, genellikle bağlı bulundukları tarik veya mesleğin kıraat usullerini uygulayarak eğitimi sürdürmüşlerdir.⁵²² Özellikle 1975-1976 yıllarından itibaren Haseki Eğitim Merkezi'nde Abdurrahman Gürses Efendi gibi Sûfî mesleğinin önemli

⁵¹⁸ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 92, 93.

⁵¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu tarafından Bursa'da 01-04 Kasım 2018 tarihlerinde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, eserleri, tecvid ve kıraat ilmine katkıları ile Arap dili, hadis, tefsir ve tabakat ilimlerindeki yeri başlıklarının yer aldığı "Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu" düzenlenmesi de bu etkinin günümüzde de devam ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

⁵²⁰ Akakuş, "Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reisü'l-Kurrâ Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi", 526.

⁵²¹ Mustafa Çağrı, "Kur'ân Kursu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 26/423-426.

⁵²² Ağırbaş, "Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği", 133-140.

isimlerinden olan hocaların görevlendirilmesiyle bu mesleğin sürdürülmesi mümkün olmuştur.⁵²³

Kurumsal yapılarda kıraat tedrisatında Sûfî mesleğinin tercih edilmiş olması

Genelde Kur'ân-ı Kerîm özelde kıraat eğitimi, İslam tarihinde farklı dönemlerde ve çeşitli mekanlarda yürütülmüş önemli bir faaliyettir. İslam'ın ilk dönemlerinde (asr-ı saâdet) daha çok evlerde ve sınırlı bir çevrede gerçekleştirilen bu eğitim, zamanla daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Dârulkur'ân, dârulhuffâz ve dârulkurrâ gibi özel eğitim kurumlarının ortaya çıkmasıyla Kur'ân eğitimi daha sistematik bir hale gelmiştir.⁵²⁴

İslamî ilimlerin genel olarak öğretildiği eğitim kurumlarında kıraat eğitimi önemli bir yer tutmuştur. Medreseler, tekkeler, Kur'ân kursları ile kıraat eğitim merkezlerinin müfredatlarına eklenen kıraat programları, Kur'ân'ın doğru okunuşu ve anlaşılması konusunda uzmanlar yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, kurumsal yapıya kavuşmuş eğitim kurumlarında Sûfî mesleğinin tercihleri doğrultusunda kıraat eğitimi yapılması da bu mesleğin yaygınlaşması ve sürekliliğine katkı sağlayan faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.⁵²⁵

4.3. Sûfî Mesleğinin Kıraat Tercihleri, Mîzânları ve Gerekçeleri

Sahih kıraat farklılıklarını içeren eserler, kaleme alındıkları dönemden itibaren kıraat eğitiminin temel kaynakları olarak kabul görmüştür. Bu eserlerdeki bilgilerden hareketle şekillenen kıraat eğitim programları, aşere (aşru's-suğrâ) ve takrîb (aşru'l-kübrâ) tarikleri olarak adlandırılan iki ana tadrîs yöntemini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, Sûfî mesleğinin bu iki tarik bağlamındaki tercihleri incelenecektir.

Farklı okuyuş ihtilaflarına sahip olan kelimeler, kıraat eğitiminde, usûlü'l-kırâ'ât ve ferşü'l-hurûf olmak üzere iki temel kategoride ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Sûfî mesleğinin ihtilafa medar olan kıraat farklılıklarındaki tercihleri de aynı çerçevede, usûlü'l-kırâ'ât ve ferşü'l-hurûf tasnifine tabi tutularak incelenecektir.

⁵²³ Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*, 64-68; Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", 1091-1094.

⁵²⁴ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/543-545; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kur'ân Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri", *Edebali İslâmîyat Dergisi* 1/2 (Kasım 2017), 43-60.

⁵²⁵ Ağırbaş, "Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği", 145-148.

4.3.1. Usûlü'l-kırâ'ât tercihleri

Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin okunuşundaki farklılıkları inceleyen kıraat ilminde, *usûlü'l-kırâ'at/usul/fonetik farklılıklar* kavramı, Kur'ân metninin okunuşunda uygulanan genel kuralların tümünü kapsar. Bu kurallar, metnin farklı bölümlerinde benzer şekilde tekrarlanan ve belirli şartlar altında uygulanan cüz'îyyatı bir araya getirir. Terkîk, tefhîm, teshîl, imâle, sıla, idgâm ve işmâm gibi uygulamalar usul farklılıklarına örnek olarak zikredilebilir.⁵²⁶

4.3.1.1. İstiâze ve besmele vecihleri

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetine başlamadan önce istiâze ve besmele okumanın gerekliliği, İslam âlimleri arasında genel bir kabul görmüştür.⁵²⁷ Kur'ân'da emir kipiyle zikredilen⁵²⁸ ve tavsiye (nedb) veya gereklilik (vücûb) ifade ettiği bilinen istiâze ile yine Kur'ân'da ayet olarak yer alan⁵²⁹ ve Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından okunması sabit olan besmele, kıraat eğitiminde sûrelerin başında (evvel-i sûre) ve ardışık olarak okunan sûreler (sûreteyn beyni) arasında okunmaktadır.⁵³⁰

Sûrelerin başlangıcında uygulanan vecihler, Tevbe sûresi ve diğer sûreler için farklılık göstermektedir. İki sûre arasındaki vecihler ise Enfâl-Tevbe sûreleri, *erba'a züher* (أربعة زهر) olarak adlandırılan dört sûre çifti (Müddessir-Kıyâme, İnfitâr-Mutaffîfîn, Fecr-Beled, Asr-Hümeze) ve diğer sûre çiftleri olmak üzere üç farklı şekilde ele alınmaktadır.⁵³¹

⁵²⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/358; Eyyûbî, *Risâle fî kırâati's-seb'a ve'l-'aşera ve't-takrîb*, (İstanbul:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ögüt, 67), 167a, 168b; Yaşar Akaslan, "Kırâat İlmi Sistematüğinde Usûl Kavramları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (28 Aralık 2017), 217-251.

⁵²⁷ Ebû Amr ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr fî'l-kırâati's-seb'a*, thk. Otto Pretzl (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984), 17; Eymen Bakle, *Teshîlü 'ilmi'l-kırâ'ât*, (2009), 461; Nihat Temel, *Kur'ân Kıraatinde Vakf Ve İbtidâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, ts.); Süfi Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şüfi* (Yazma Eserler, 7349), 5b.

⁵²⁸ en-Nahl 16/98.

⁵²⁹ en-Neml, 27/30.

⁵³⁰ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'âti's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 145-147.

⁵³¹ İstiâze ve besmele vecihlerinin uygulanmasında, nakledilen vecihleri ve bu vecihlerin uygulandığı unsurları ifade etmek için kullanılan kavramlar şunlardır:

Vasl (وصل): Okunacak iki unsuru (ayet ya da kelime) birleştirerek, sesi ve nefesi kesmeden okumaktır.

Kat' (قطع): Kelimeleri ayrı ayrı okumak, başka bir ifadeyle okumaya devam etmek niyetiyle bir ayetin sonundaki veya ortasındaki kelimede durup nefes almaktır.

Evvel (أول): İstiâze ve besmele vecihlerinin uygulandığı dört unsurdan (önceki sûrenin son kelimesi/ayeti-istiâze-besmele-sonraki sûrenin ilk ayeti/ayetin ilk kelimesi) biri olan istiâzeyi veya önceki sûrenin son kelimesini/ayetini ifade eder.

4.3.1.1.1. Evvel-i sûre: Sûre başlangıcı vecihleri

Kıraat farklılıklarını öğrenmek ve nakilleri okumak isteyen bir kimse Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlarken istiâze vecihlerini sûrenin ilk ayeti ya da ilk kelimesiyle birlikte okur. Bu durumda, istiâze, besmele ve sûrenin ilk ayeti olmak üzere üç temel unsur söz konusudur. Bu üç unsurun bir arada (*vasl*) veya ayrı (*vakf*) okunması durumunda nakledilen vecihlerin tamamı kıraat tedrisinde uygulanmaktadır.

Tevbe sûresi dışındaki sûreler

Tevbe sûresi müstesna olmak üzere diğer tüm sûrelerin başlangıcında okunan istiâze, besmele ve sûrenin ilk ayet-i kerîmesi aşağıda zikredilen *hilâf-ı câiz* vecihlerden biriyle okunabilmektedir.⁵³² Okunuşu ihtiyârî olan evvel-i sûre vecihlerinin tamamının okunması istendiğinde, farklı kıraat tarikleri bu vecihlerin okunma sırası hususunda farklı tercihlerde bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinde hem *aşere tariki* hem de *takrîb tariki* kapsamında kendisine kıraat nispet edilen imamların kıraatlerinin tamamında⁵³³ merâtib-i erba'a⁵³⁴ ve mertebeteyn⁵³⁵ usulleri dikkate alındığında evvel-i sûre vecihlerinin sıralaması şu şekildedir:⁵³⁶

Sânî (ثاني): İstiâze ve besmele vecihlerinin uygulandığı dört unsurdan (önceki sûrenin son kelimesi/ayeti-istiâze-besmele-sonraki sûrenin ilk ayeti/ayetin ilk kelimesi) biri olan besmeleyi ifade eder.

Küll (كل): İstiâze ve besmele vecihlerinin uygulandığı dört unsurun (önceki sûrenin son kelimesi-istiâze-besmele- ayetin ilk kelimesi) tamamını ifade etmek için kullanılan terimdir.

Evvel-i Sûre: Kıraat tedrisi esnasında bir sûrenin başlangıcında okunan istiâze, besmele ve sûrenin ilk ayeti ya da kelimesinin birlikte okunması durumunda nakledilen vecihleri ifade eder.

Sûreteyn Beyni: Kıraat eğitim-öğretiminde iki sûrenin birbiri ardınca okunması durumunda nakledilen vecihleri ifade eder. Molla Emin Efendi, 'Umde, 123; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 84; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 325, 326, 327.

⁵³² Mâriginî, *Nücûmu't-tavâli'u*, 195.

⁵³³ Sûfî mesleğinin tercihlerini yansıtan kürrâselerdeki “كُلُّهُمَّ/küllühüm” ifadesiyle kastedilen de budur. Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/326; Paluvî, *Zübde*, 1/61-62.

⁵³⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 124; Ankarâvî, *el-Edâi mine'l-mertebeteyn*, (Yazma Eserler, 007423), 2b; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâ'ât* (Yazma Eserler, 6484), 9a, 14a; *Mahir Tariki Aşere Kürrâse*, (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 12a; Şahin, *el-Münezzel*, 1.

⁵³⁵ İndirâc usulünde üçüncü vecih ile dördüncü vecihlerin sıralaması değişmektedir. Molla Emin Efendi, 'Umde, 123, 124; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâ'ât* (Yazma Eserler, 6484), 9a; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 5a; *Mahir Tariki Aşere Kürrâse*, (Ali Üsküdarlı, 860), 12a.

⁵³⁶ Molla Emin Efendi, *Zuhru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 218a, 218b, 219a; Mehmed Hulûsî el-Eğînî, *Mecmû'a alâ kırâati't-Takrîb* (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 10a; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-takrîb min tariki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 2b, 3a; Akbal, *Kur'ân-ı Kerîm ve İlmi Kıraat Ders Notları*, 75; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 8, 9. Takrîb tarikinde tarik seviyesinde aşere tarikiyle bazı farklılıklar bulunmakla birlikte mesleklerin uygulamaları aynı olduğundan tekrara düşmemek adına takrîb tariki ayrı olarak ele alınmamıştır.

﴿أعوذ بالله من الشيطان الرجيم﴾		﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾		﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾	
Mertebe-teyn tariki		Merâtib-i erba‘a tariki			
قطع	قطع	وصل	وصل	وصل	وصل
قطع	وصل	قطع	قطع	قطع	قطع
وصل	وصل	وصل	وصل	قطع	قطع
وصل	قطع	قطع	قطع	وصل	وصل

Karşılaştırma

İstanbul tarikinın İtilâf mesleğinde de yukarıdaki sıralama uygulanmaktadır. Mısır tarikinın Şeyh Atâullah ve Mutkin meslekleri ile Abdülfettâh el-Kâdî de benzer şekilde dört vechin alındığı belirterek sıralamanın da mezkûr şekilde olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵³⁷

İskenderiye ekolünün önemli isimlerinden Halîcî ve Kahire ekolünün önde gelen alimlerinden Hasan Halef el-Hüseynî, evvel-i sûrede dört farklı vechin okunabileceği konusunda mutabıktırlar. Her iki ekol de vecihlerin sıralamasında aynı düzeni benimseyerek kat-u küll, kat-u evvel vasl-u sâni, vasl-u evvel kat-u sâni ve vasl-u küll şeklinde bir sıralama yapmıştır.⁵³⁸

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, sûre başlarındaki istiâze vecihlerinin sıralamasında mertebeteyn tariki uygulanması halinde Mısır tariki meslekleri, İskenderiye ve Kahire ekolleri ve Kâdî ile aynı tertîbi benimserken, merâtib-i erba‘a tariki dikkate alınırsa her iki ekolden farklı bir tercih benimsenmiştir.

Tevbe sûresi

Aşere ve takrîb tarikleri bağlamında Tevbe sûresinin başlangıcında, kırâat-i aşere imamlarına nispet edilen kıraatlerde *vasl* ve *kat* şeklinde iki farklı okuyuş üzerinde ittifak edilmektedir. Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu vecihlerin tertîbi şu şekildedir:⁵³⁹

⁵³⁷ Kâdî, *Büdûru’z-zâhira*, 12.

⁵³⁸ Hasan Halef el-Hüseynî, *İthâfû’l-beriyeye bi-tahrîrâtî’s-Şâtıbiyye*, thk. Cemalüddin Muhammed Şeref (Tanta: Dârü’s-sahâbe, 2003), 4 (6-8. beyitler); Ali Muhammed Dabbâ’, *Muhtaşaru bülüğî’l-ümniyye Şerhu tahrîri mesâili’s-Şâtıbiyye* (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, ts.), 6, 7; Muhammed b. Abdurrahman, *Hallü’l-müşkilât ve tevdihu’t-tahrîrât fi’l-kırâ’ât*, thk. Ömer Malem Ebü’l-Merâti (Riyad: Dârü advâi’s-selef, 2007), 49, 50.

⁵³⁹ Akbal, *Kur’ân-ı Kerîm ve İlmi Kıraat Ders Notları*, Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 8; Boz, *Kırâat-i Aşere Kaideleri*, 16.

﴿أعوذ بالله من الشيطان الرجيم﴾	﴿بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ﴾
وصل بلا بسملة	
قطع بلا بسملة	

İskenderiyye ekolünden Halîcî ve Abdülfettah el-Kâdî, Tevbe sûresinin başlangıcında besmele olmaksızın istiâzeyle birlikte sırasıyla *kat' bi-lâ besmele* ve *vasl bi-lâ besmele* (iki vecih) alındığını belirtmektedir.⁵⁴⁰

4.3.1.1.2. Sûreteyn beyni: İki sûre arası vecihler

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde, sûrelerin ardışık okunması sırasında *sûreteyn beyni* vecihleri olarak adlandırılan farklı okuma uygulamaları bulunmaktadır. Bu vecihler, bir önceki sûrenin sonu, besmele ve sonraki sûrenin başı olmak üzere üç temel unsur arasında uygulanmaktadır.

Sûreteyn beyni vecihleri, Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinde üç farklı şekilde uygulanmaktadır.

Muhtelif sûreler (Tevbe-Enfâl ve erba'a züher sûreleri hariç)

Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi iki sûrenin (Enfâl ve Tevbe sûreleri ile erba'a züher sûreleri hariç) birbiri ardınca okunması esnasında sahih kıraatler çerçevesinde besmelenin okunup-okunmaması ve vakf ya da vasl uygulanması noktasında farklı tercihler ortaya konulmuştur. Bir diğer ifadeyle *sûreteyn beyni* vecihleri, kıraat imam ve râvîlerinden farklı ihtiyarlarla nakledilmiştir.⁵⁴¹

Aşere tariki bağlamında *sûreteyn beyni* vecihlerinin alınması hususunda kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak bu vecihlerin tertîbinde (takdim-tehir) farklı tercihler söz konusu olmuştur.

İstanbul tariki Sûfî mesleğinin metodolojisine göre *sûreteyn beyni* vecihlerinin merâtib-i erba'a tariki bağlamında tertîbi şu şekildedir:⁵⁴²

⁵⁴⁰ Halîcî, *Şerhu Mukarrib*, 77, 78; Kâdî, *Büdûruz'z-zâhira*, 133.

⁵⁴¹ Dâni, *et-Teyisîr*, 128; Kâdî, *el-Vâfî*, 45, 46;

⁵⁴² Ali Muhammed Dabbâ', *Behçetü'l-merdiyye*, 13; Kâdî, *el-Vâfî*, 50; Kâdî, *el-İdâh*, 56; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 5a; Ali Rıza Efendi, *Muhtaşarâtü'l-'aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 13b; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 9b; Akbal, *Kur'ân-ı Kerîm ve İlmi Kıraat Ders Notları*, 78, 79; Şahin, *el-Münezzel*, 1.

	﴿الْم﴾ ⁵⁴³	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾
Nâfi‘, İbn Kesîr, Âsım, Kisâî, Ebû Ca‘fer	وصل	وصل	وصل
	قطع	قطع	قطع
	وصل	وصل	قطع
Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya‘kûb, Halefû’l-âşir	وصل بلا بسملة		
Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Ya‘kûb.	سكتة بلا بسملة		

İstanbul tariki Sûfî mesleğinin metodolojisine göre sûreteyn beyni vecihlerinin **mertebeteyn tariki** bağlamında tertîbi şu şekildedir:⁵⁴⁴

	﴿الْم﴾ ⁵⁴⁵	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ ⁵⁴⁶
Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb.	قطع	قطع	قطع
	وصل	وصل	وصل
	وصل	وصل	قطع
Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Ya‘kûb.	سكتة بلا بسملة		
Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya‘kûb, Halefû’l-âşir	وصل بلا بسملة		

Sûfî mesleğinin metodolojisinde sûreteyn beyninde merâtib-i erba‘a tariki uygulandığında Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya‘kûb kıraatleri adına besmele vecihleri alınmazken mertebeteyn tariki dikkate alındığında bu kıraatlerde de besmele vecihleri uygulanmaktadır. Böylelikle, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya‘kûb kıraatleri için Sûfî mesleğinin mertebeteyn usulü uygulamasında Verş rivayetinde olduğu gibi toplam beş vecih uygulanmaktadır.⁵⁴⁷

Sûfî mesleğinin metodolojisindeki merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tariklerinin arasındaki bu farklılık, kıraat mesleklerinin esas kabul ettikleri kaynakların muhteviyatından kaynaklanmaktadır. *et-Teysîr*’de Ebû Amr ve İbn Âmir rivayeti adına besmele vecihleri

⁵⁴³ el-Fâtiha 1/7; el-Bakara 2/1.

⁵⁴⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 129; Ebû Muhammed Abdülvahid b. Muhammed el-Mâlikî, *ed-Dürü’n-neşîr fî ‘azbi’l-münîr*, thk. Ahmed Abdullah Ahmed el-Mukrî (Cidde: Dâru’l-fünûn, 1990), 1/129; Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 122, 123; *Risâle fî’t-tecvîd ve’l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 9b; Ali Rıza Efendi, *Muhtaşarâtü’l-‘aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 13b; Ankaravî, *el-Edâi mine’l-mertebeteyn ‘alâ tarîkı’l-İslâmbûlî* (Yazma Eserler, 7423), 9b, 14a; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 16, 17, 88, 89; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 5a.

⁵⁴⁵ el-Bakara 2/1.

⁵⁴⁶ el-Fâtiha 1/7.

⁵⁴⁷ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 124, 125.

zikredilmeyerek sadece sekte ve vasl aktarılmaktadır.⁵⁴⁸ Buna göre, merâtib-i erba'a tariki uygulanması halinde Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu iki kıraat için ruhsat ilkesiyle amel edilerek (*et-Teysîr*'e bağlı kalmak) besmele vecihleri alınmaz.

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'de;

وَوَصَّلَكَ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ فَصَاحَةً ... وَصِلْ وَاسْكُنْ كُلَّ جَلَاءٍ حَصَّالًا -
وَلَا نَصَّ كَلًّا حُبَّ وَجْهَ ذِكْرُهُ ... وَفِيهَا خِلَافٌ جَيِّدُهُ وَاضِحُ الطَّلَا -

beyitlerinde sûreteyn vecihlerini ele almıştır.⁵⁴⁹

Bu ibaredeki “كَلًّا حُبَّ” kelimeleri ile kastedilenin ne olduğu noktasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu iki kelimenin ilk harfleri (kâf/ك) ve (hâ/ح) Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri için birer rumuz (işaret) olarak düşünülürse *et-Teysîr* ile muvafık olarak bu kıraatler için besmele vecihleri alınmaz. Ancak bu harfler ilgili kıraatler için rumuz olarak değerlendirilmezse, Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri için besmele vecihleri de alınır. Bu durumda, Şâtıbî'nin bu vecihleri *et-Teysîr* üzerine ilave (ziyâdâtü's-Şâtıbî) kabul edilmektedir.⁵⁵⁰ eş-Şâtıbiyye şarihlerinin çoğunun görüşü, bu harflerin rumuz olarak değerlendirilmemesidir.⁵⁵¹

Buna göre, mertebeteyn tarikinde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Sûfî mesleğinin metodolojisinde mertebeteyn tariki uygulanması halinde azîmetle amel edilerek söz konusu harfler, Ebû Amr ve İbn Âmir için rumuz kabul edilmeyerek besmele vecihleri alınmaktadır.

Karşılaştırma

Kahire ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî, yukarıda zikredilen ihtilafa değinerek Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri adına kendi tercihinin besmele vecihlerinin alınması olduğunu belirtmektedir.⁵⁵²

İskenderiyye ekolünden Halicî de aynı şekilde *Hırzû'l-emânî*'deki ifadelerin rumuz olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulayarak Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri için besmele vecihlerinin alınması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 127.

⁵⁴⁹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 9 (100-102. Beyitler).

⁵⁵⁰ Dâbbâ', *Muhtaşaru'l-buluğî'l-ümmiyye*, 6.

⁵⁵¹ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî*, 96; Sefakûsî, *Gayşü'n-nef'*, 35; Kâdî, *el-Vâfî*, 46, 47; Halicî, *Hallü'l-müşkilât*, 58.

⁵⁵² Hüseynî, *İthâfu'l-berîyye*, 4 (9, 10. Beyitler); Dâbbâ', *Muhtaşaru'l-buluğî'l-ümmiyye*, 6.

⁵⁵³ Halicî, *Hallü'l-müşkilât*, 58.

Abdülfettâh el-Kâdî de ister merâtib-i erba‘a tariki olsun ister mertebeteyn tariki olsun sûreler arasındaki vecihlerde Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri için besmele vecihlerini alındığını belirtmektedir.⁵⁵⁴

Sûfî mesleğinin sûreteyn beyni vecihlerinde tercihleri; mertebeteyn tariki uygulanması halinde Kahire, İskenderiyye ve Kâdî'nin görüşleriyle mutabık ancak merâtib-i erba‘a tariki uygulamasındaki tercihiyle ayrılmaktadır.

Değerlendirme

Evvel-i sûre ve sûreteyn beyni vecihlerinde, Sûfî mesleği ile Mısır tariki meslekleri (Mutkin ve Şeyh Atâullah) ve tahrîrât ekolleri (Halîcî, Hüseyinî, Kâdî) mukayese edildiğinde herhangi bir vechin ziyadesi ya da eksilmesi söz konusu değildir. Meslek tercihlerinin, nakledilen vecihlerin tertibinde (takdim ve tehir) cereyan ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵

Sûreteyn beyni vecihleri Sûfî mesleğinin metodolojisinde, merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tarikleri bağlamında ayrı ayrı ele alınmalıdır. Merâtib-i erba‘a bağlamında ele alındığında diğer ekoller ile iki yönde farklılık göstermektedir. Birincisi vecihlerin tertibi, ikincisi ise Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri adına besmele vecihlerinin alınmamasıdır. Mertebeteyn tariki bağlamında ele alındığında ise hem vecihlerin tertibi hem de İbn Âmir ve Ebû Amr kıraatleri adına besmele vecihlerinin alınması noktasında Mısır tariki meslekleri ile Kahire ve İskenderiyye ekolleri ile mutabakat halinde olduğu görülmektedir.

Takrîb Tariki

Sûreteyn beyni vecihleri, Sûfî mesleğinde takrîb tariki kapsamında da aşere tariki ile aynı şekilde uygulanmaktadır. Takrîb tarikinde **merâtib-i erba‘a** tariki uygulaması şu şekildedir:⁵⁵⁶

﴿ٱلۡم﴾	﴿بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ﴾	﴿عَبۡرَ الْمَغۡصُوبِ عَلَیۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّیۡنَ﴾ ⁵⁵⁷
Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb, Halefû'l-âşir	وصل	وصل
	قطع	قطع
	وصل	قطع
Ezrak, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya‘kûb, Halefû'l-âşir	وصل بلا بسملة	
Ezrak, Ebû Amr, İbn Âmir,	سكتة بلا بسملة	

⁵⁵⁴ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 13, 14.

⁵⁵⁵ Molla Emin Efendi, *Umde*, 124.

⁵⁵⁶ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar, SR000363), 72b; *Takrîb Kıra'ât Sûretleri*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 29a; Özcan, *Takrîb Kavâidi (Merâtib-i erba'a)*, 9; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/123.

⁵⁵⁷ el-Fâtiha 1/7; el-Bakara 2/1.

Ya'kûb, Halefû'l-âşir	
-----------------------	--

Takrîb tarikinde **mertebeteyn** tariki uygulaması şu şekildedir:⁵⁵⁸

﴿الْم﴾	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ ⁵⁵⁹
Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza , Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halefû'l-âşir	قطع	قطع
	وصل	وصل
	وصل	قطع
Ezrak, Ebû Amr, İbn Âmir, Ya'kûb, Halefû'l-âşir	سكتة بلا بسملة	
Ezrak, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya'kûb, Halefû'l-âşir	وصل بلا بسملة	

Hamza kıraatinde aşere tariki olan *vasl bi-lâ besmele* mukaddemdir. Halefû'l-âşir kıraatinde merâtib-i erba'ada *vasl bi-lâ besmele*, mertebeteyn tarikinde *sekte bi-lâ besmele* mukaddemdir.⁵⁶⁰

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tarikinde Hamza ve Halefû'l-âşir kıraatlerinde besmele vecihlerinin tercih edilmesi, *ruhsat ilkesine* dayanmaktadır. Her ne kadar *et-Tayyibe*'de bu iki kıraat özelinde besmele vecihlerine dair doğrudan bir ibareye yer vermemiş olsa da *en-Neşr*'de sûre başlarında besmele vecihlerinin teberrüken⁵⁶¹ okunabileceğini ifade eden İbnü'l-Cezerî, bu kıraatlerde besmele vecihlerini okumanın, mushaflarda sûrelerin başlangıçlarına besmelenin yazılmasındaki temel gayeye de uygunluk arz ettiğini özellikle belirtmektedir.⁵⁶²

Enfâl ve Tevbe sûreleri arası

Aşere tariki ve takrîb tariki bağlamında Tevbe sûresinin başında kıraat imamlarının ittifakıyla besmele okunmadığı gibi Enfâl sûresiyle birlikte okunduğunda da besmele alınmamaktadır.⁵⁶³ Enfâl ve Tevbe sûreleri peş peşe okunduğunda *vasl bi-lâ besmele*, *sekte bile besmele* ve *kat' bi-lâ besmele* nakledilmektedir.⁵⁶⁴ Zikredilen üç vechin alınmasında kıraat tarik ve meslekleri arasında herhangi bir ihtilaf görülmezken tertîbi (sıralama) hususunda farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

⁵⁵⁸ *Takrîb Kırâ'ât Sûretleri*, (Ali Üsküdarlı, US0040), 142b; Talip Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, (İstanbul, y.y. 2017), 1; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/951; Özcan, *Takrîb Kavâidi (Mertebeteyn)*, 3;

⁵⁵⁹ el-Fâtiha 1/7; el-Bakara 2/1.

⁵⁶⁰ Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 2.

⁵⁶¹ Bu bağlamda teberrük, besmelenin taşıdığı anlamın okuyucu nezdinde madden veya manen tezahür etmesi amacıyla yapılan bir niyet olarak yorumlanabilir.

⁵⁶² İbnü'l-Cezerî, *et-Tayyibe*, 38 (Bâbü'l-besmele); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/667, 668; Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 2, 3.

⁵⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/659.

⁵⁶⁴ Kâdî, *el-İdâh*, 56; Kâdî, *el-Vâfi*, 50; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 314.

İstanbul tariki Sûfî mesleğinin metodolojisinde mezkûr üç vechin tertîbi şöyledir.⁵⁶⁵

﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ⁵⁶⁶ ﴿بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ﴾ ⁵⁶⁷	
Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebe-teyn tariki
وصل بلا بسملة	قطع بلا بسملة
سكتة بلا بسملة	سكتة بلا بسملة
قطع بلا بسملة	وصل بلا بسملة

Sûfî mesleğinde Enfâl ve Tevbe sûreleri arasında Hamza ve Halefû'l-âşir dahil bütün kurrâ için sektenin alınmasının temel nedeni, ruhsat (aslî kaynağa bağıllık) ilkesine binaen İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de besmele vecihlerini ele aldığı metnin zahirinden anlaşılanın uygulanmasıdır.⁵⁶⁸

Karşılaştırma

Şeyh Atâullah mesleğinde bütün kurrâ için söz konusu vecihler alınmakla birlikte sıralama farklıdır. Mutkin mesleğinde ise bütün kurrâ için vasl, Hamza ve Halefû'l-âşir dışındakiler için sekte alınmaktadır. Halicî (İskenderiyye ekolü), Enfâl ve Berâe sûreleri arasında besmele alınmaksızın üç vechin alındığını belirtmektedir. Vecihlerin tertîbi hakkında net bir ifade kullanmasa da metinde önce vasl, sonra sekte sonra kat' zikretmiştir.⁵⁶⁹

Kahire ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî de aynı şekilde üç vechin alınması gerektiğini belirterek nazımında önce kat' sonra vasl sonra sekteyi zikretmiştir. Ancak Hüseyinî'nin nazımını şerh eden Muhammed Ali el-Dabbâ' bu sıralamayı vasl-sekte-kat' olarak açıklamaktadır.⁵⁷⁰

Abdülfettâh el-Kâdî ise bu üç vechin; kat', sekte ve vasl sıralamasıyla alınacağını belirtmektedir.⁵⁷¹

Erba‘a züher sûreleri arası

Erba‘a züher (أربعة زهر) olarak isimlendirilen Müddessir-Kıyâme, İnfitâr-Mutaffifîn, Fecr-Beled,

Asr-Hümeze sûrelerinin her ikisi birbiri ardınca okunduğunda sûreteyn beyni vecihleri

⁵⁶⁵ Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erib* (İbrahim Efendi, 11), 219a; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Taḳrîb min ṭarîkı Aḥmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 63b; Eğîni, *Mecmû'a alâ kırâati't-Taḳrîb* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 90a; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Taḳrîb min ṭarîkı Aḥmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 3a; Şahin, *el-Münezzel*, 185; Özcan, *Taḳrîb Kavâidi*, 9.

⁵⁶⁶ el-Enfâl 8/75.

⁵⁶⁷ et-Tevbe 9/1.

⁵⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 6/669, 670; Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erib* (İbrahim Efendi, 11), 219b.

⁵⁶⁹ Halicî, *Hallü'l-müşkilât*, 59; Halicî, *Şerḥu Muḳarrib*, 80.

⁵⁷⁰ Hüseyinî, *İthâfu'l-beriyye*, 5 (12. Beyit); Dabbâ', 7.

⁵⁷¹ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 14, 15.

uygulanmaktadır.⁵⁷² Ancak bazı kıraat ve rivayetlerde söz konusu vecihlerin alınıp alınmaması noktasında farklı tercihler söz konusu olmuştur. Bununla birlikte kıraat mesleklerinin uygulamalarında vecihlerin tertibinde bazı farklı uygulamaların benimsendiği görülmektedir.

Sûfî mesleğinde aşere tariki bağlamında erba'a züher sûreleri arasında sûreteyn beyni vecihlerinin uygulaması şu şekildedir:⁵⁷³

﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ ⁵⁷⁴	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾ ⁵⁷⁵		
﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾ ⁵⁷⁶	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿وَالْأَمْرُ يُؤَمِّدُ لِلَّهِ﴾ ⁵⁷⁷		
﴿لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ﴾ ⁵⁷⁸	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ ⁵⁷⁹		
﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾ ⁵⁸⁰	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ⁵⁸¹		
	Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebeteyn tariki		
Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Âmr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb.	وصل	وصل	قطع	قطع
	قطع	قطع	وصل	وصل
	وصل	قطع	وصل	قطع
Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya‘kûb, Halefû‘l-âşir	وصل بلا بسملة		سكتة بلا بسملة	
	سكتة بلا بسملة		وصل بلا بسملة	

Sûfî mesleğinde takrîb tariki kapsamında, erba'a züher sûrelerinde yukarıda değinilen aşere vecihlerinin tatbiki söz konusudur. Ancak Hamza kıraatine besmele vecihlerinin de eklenmesiyle takrîb tarikinde toplamda beş vecih icra edilmektedir.⁵⁸²

Sûfî mesleğinin metodolojisinde erba'a züher sûrelerinde uygulanan sûreteyn beyni vecihleri ile diğer sûrelerde uygulanan (Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç) vecihler arasında herhangi bir vecih ziyadesi ya da eksilmesi görülmemektedir. Diğer sûreler ile aralarındaki farklılık iki noktadadır. Birincisi Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya'kûb kıraatlerinde erba'a züher sûreleri dışındaki sûrelerde besmele vecihleri alınmazken erba'a züher sûrelerinde Verş rivayetinde olduğu gibi besmeleyle birlikte okunan üç vecih de (*kat-u küll – vasl-u küll – kat-u evvel vasl-u sânî*)

⁵⁷² Erba'a züher sûrelerinde besmele vecihlerinin alınmasının hikmetleri için bk. Mâlikî, *Dürru'n-neşir*, 126, 127.

⁵⁷³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 122-125; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye fi'l-kırâ'âtü'l-aşere*, 3/1131, 1156, 1171; Şahin, *el-Münezzel*, 576.

⁵⁷⁴ el-Kıyâme 75/1.

⁵⁷⁵ el-Müddessir 74/56.

⁵⁷⁶ el-Mutaffifîn 83/1.

⁵⁷⁷ el-İnfitar 82/19.

⁵⁷⁸ el-Beled 90/1.

⁵⁷⁹ el-Fecr 89/30.

⁵⁸⁰ el-Hümeze 104/1.

⁵⁸¹ el-Asr 103/3.

⁵⁸² Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1234, 1278; Özcan, *Takrîb Kavâidi (Mertebeeyn)*, 3.

alınmaktadır. İkincisi ise Hamza ve Halefû'l-âşir kıraatlerinde sair sûrelerde sadece *vasl bi-lâ besmele* alınırken erba'a züher sûrelerinde hem *vasl bi-lâ besmele* hem de *sekte bi-lâ besmele* (iki vecih) uygulanmaktadır.⁵⁸³

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de, Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri adına bazı hocalarının besmeleyi naklettiğini belirtmektedir. Ancak Dânî, söz konusu kıraat imamları ve onlardan nakleden râvîler için böyle bir naklin (nâs) mevcut olmadığını, sadece bazı alimlerin kişisel tercih ve mana cihetiyle daha güzel gördükleri için (استحبابا) bu şekilde okumanın daha uygun olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir.⁵⁸⁴

Erba'a züher sûrelerine *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَبَعْضُهُمْ فِي الْأَرْبَعِ الزُّهْرِ بِسْمَلَا ...
لَهُمْ دُونَ نَصٍّ وَهُوَ فِيهِنَّ سَاكِتٌ ... لِحِزَّةٍ فَأَفْهَمَهُ وَلَيْسَ مُحَدَّلًا -

beytinde yer veren Şâtıbî, “فَأَفْهَمَهُ وَلَيْسَ مُحَدَّلًا” Bu vecihleri iyi anla. Zira bunlar terk edilmiş (*metrûk/zayıf*) vecihler değildir. ifadesiyle bu vecihlerin de alınabileceğini vurgulamaktadır.⁵⁸⁵

Bu yaklaşımla Şâtıbî, Ebû Amr ed-Dânî'nin erba'a züher vecihleri hususundaki tercihini benimsemiş ve bu konuda onun görüşlerine tabi olmuştur.⁵⁸⁶

Sefâkusî gibi bazı kıraat alimleri, erba'a züher sûreleri ile diğer sûreler arasında bir fark olmadığını belirterek Mehdevî (öl. 440/1048-49), Ebû Muhammed el-Mekkî, Sıbtu'l-Hayyât (öl. 541/1146) gibi alimlerin kendi görüşlerine göre güzel buldukları bir uygulamanın rivayet cihetiyle alınmasının doğru olmadığını dolayısıyla diğer sûrelerde uygulanan vecihlerin bu sûreler arasında da uygulanması gerektiğini savunmaktadırlar.⁵⁸⁷

Erba'a züher sûreleri arasında, Sûfî mesleğinin metodolojisinde söz konusu ihtilafta hüküm, ruhsat (aslî kaynağa bağlılık) ilkesine dayanarak belirlenmiştir. Bu nedenle, *et-Teysîr* ve eş-Şâtıbiyye gibi kaynaklarda zikredilen ve haklarında yazılı metin (nas) bulunmayan ancak zayıf olduklarına dair net bir bilgi de mevcut olmayan erba'a züher vecihleri *ruhsat ilkesi* gereğince kabul görmüştür.

Karşılaştırma

İskenderiye ekolünün önemli alimlerinden Halîcî, erba'a züher sûreleri arasında besmele ile iki

⁵⁸³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 122.

⁵⁸⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 127,128; Mâlikî, *Dürri'n-neşir*, 1/124-128.

⁵⁸⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 9 (13, 104.beyitler); Kâdî, *el-Vâfî*, 47, 48.

⁵⁸⁶ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 1/207, 208; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 67, 68.

⁵⁸⁷ Sefâkusî, *Gayzü'n-nef'*, 607.

sûreyi ayırma uygulamasının bazı ehl-i edâ tarafından manada bir bozulma oluşabileceği gerekçesiyle benimsendiğini ifade etmiştir. Ancak Halîcî, bu uygulamanın herhangi bir metne (nâs) dayanağı olmadığını vurgulayarak, Şâtıbî'nin ilgili beytine yer vermiştir. Halîcî'ye göre muhakkik alimlerin genel kanaati, erba'a züher sûrelerinin diğer sûrelerden farklı görülmemesi ve bu sûrelerde de diğer sûrelerde olduğu gibi her bir kıraat ve rivayetin kendine özgü okuma usullerinin uygulanması gerektiği yönündedir.⁵⁸⁸

Abdülfeţh el-Kâdî de benzer şekilde erba'a züher sûrelerinde aktarılan nakilleri ele alarak, tercih edilen (*muhtâr*) ve hal-i hazırda uygulanan görüşün muhakkik alimlerin de benimsediği diğer sûreler ile bu sûreler arasında bir fark olmadığını.⁵⁸⁹

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), ehl-i edâdan bazılarının erba'a züher sûrelerinin arasını, *vasl bi-lâ besmele* ile okuyanların besmele ile *sekte bi-lâ besmele* okuyanların vasl ile okuması şeklinde bir uygulamayı tercih ettiğine değinmektedir.⁵⁹⁰ Bu durum, Hüseynî'nin erba'a züher sûreleri ile diğer sûrelerde uygulanan sûreteyn beyni vecihlerinin farklı olmadığı görüşüne sahip olduğunu ihsas ettirmektedir.

Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin tercihinin, Halîcî (İskenderiyye ekolü), Hüseynî (Kahire ekolü) ve Kâdî'nin görüşleriyle ayrıştığı görülmektedir.

Değerlendirme

Yukarıda ayrıntılı olarak incelenen istiâze ve besmele vecihleri, İstanbul tarikinin usulünde, ister sûrenin başında (*evvel-i sûre*) isterse de iki sûre arasında (*sûreteyn beyni*) olsun, merâtib-i erba'a bağlamında değerlendirildiğinde vasl önce (mukaddem) alınmaktadır. Ebû Amr ed-Dânî, bu konuda mesleklerin tercihinin etki eden önemli bir görüşe sahiptir. O, istiâze ve besmeleyi birleştirerek okumanın (vasl) hem kelimelerin lafızları hem de genel anlam/mana açısından daha bütünleyici (وقف اتم) olduğunu belirtmiştir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, Dânî'nin bu görüşü, vaslın daha uygun olduğu yönünde bir kanaat oluşturmuş ve bu nedenle de ruhsat ilkesi gereği Dânî'nin bu tercihi esas alınarak vasl ilk sırada uygulanmıştır.⁵⁹¹ Molla Emin Efendi de Dânî'nin açıklamalarından yola çıkarak vaslın daha uygun olduğu sonucuna varmıştır.⁵⁹²

⁵⁸⁸ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 164, 165; Halîcî, *Şerhu muḳarribü't-tahrîr*, 238.

⁵⁸⁹ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 14.

⁵⁹⁰ Hüseynî, *İthâfû'l-berîyye*, 4 (10-12. Beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûğî'l-ümniyye*, 6, 7.

⁵⁹¹ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Müktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Cemalüddin Muhammed Şeref (Tanta: Dâru's-sahâbe, 2006), 30; Kastallânî, *Leṭâifu'l-işârât*, 614; Ahmed b. Sâbit eş-Şerîf et-Tilimsânî, *er-Risâletü'l-ğarrâ fi tertîbi vücûhi'l-kurrâ* (Kahire: Mektebetü Evlâdü's-Şeyh, 2006), 17.

⁵⁹² Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 216a.

Mertebeteyn tarikinde sektenin vasıldan önce alınmasının temel gerekçesi ise Şâtıbî'nin *Hırzû 'l-emânî*'de yer alan şu beytinden anlaşılanın uygulanmasıdır:

وَسَكْتُهُمُ الْمُخْتَارُ دُونَ تَنْفُسٍ

*Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya 'kûb, Halefû 'l-âşir kıraatlerinde nefes almaksızın sekte yapmak tercih edilendir.*⁵⁹³

Bu beyit, söz konusu kıraatlerde nefes almaksızın sekte yapmanın tercih edildiğini ifade eder. Dolayısıyla, mertebeteyn tarikinde ruhsat (kaynağa bağlılık) ilkesine uyularak sekte, vasıldan önce uygulanmaktadır.⁵⁹⁴

4.3.1.2. Med ve kasr hükümleri

Arapça lügatte temel olarak *uzatmak, çekmek, takviye etmek, artırmak, desteklemek* anlamına gelen⁵⁹⁵ med kelimesi, kıraat ilminde daha spesifik iki anlama kavuşmuştur.

İlk anlamıyla, harf-i med olan vâv, yâ, elif ya da harf-i lîn olan vâv ve yâ ile gerçekleşen ses uzatmasını ifade eder.⁵⁹⁶ İbnü'l-Cezerî'nin *med harfinin aslî medde kendisini ifade edebilmesi için gerekli olan miktarın üzerindeki uzatmaya med denir* ifadelerinde belirttiği gibi ikinci anlamıyla ise aslî med üzerine yapılan ziyade uzatma olarak tanımlanabilir.⁵⁹⁷

Kıraat ilminde, herhangi bir ek sebebe ihtiyaç duymadan sadece med harfinin varlığıyla ortaya çıkan ses uzatmasına *aslî med* denir.⁵⁹⁸ Buna karşılık, sebab-i med olarak isimlendirilen, hemze veya sükûn gibi ek unsurların (lafzî sebepler) ya da cümlelerin anlamı ile ilgili özel durumlardan (manevî sebep)⁵⁹⁹ kaynaklanan ve aslî meddin üzerine ziyadeyi gerektiren ses uzatmasına ise *fer'î med* adı verilir.⁶⁰⁰

Arapça kökenli *kasr* terimi, genel anlamıyla *kısaltmak, hasretmek* veya *sınırlamak, haddi*

⁵⁹³ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 9 (103. Beyit).

⁵⁹⁴ Sehâvî, *Fethû 'l-vaşid*, 1/207; Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-me'ânî*, 66, 67; Kâdî, *el-Vâfî*, 47, 48.

⁵⁹⁵ Halîl b. Ahmet Ferâhidî, *Kitâbu 'l-'Ayn*, ts., 409.

⁵⁹⁶ Molla Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu 'l-fikriyye fi Şerhi 'l-Mukaddimetü 'l-Cezeriyye*, thk. Üsâme Ataya (Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, ts.), 219.

⁵⁹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Minehu 'l-fikriyye*, 219, 4/748; Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 104; Muhammed Pilgir, *Kıraat İlminde Med (Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında)* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022), 61.

⁵⁹⁸ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 141; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 145.

⁵⁹⁹ Aslî med üzerine ziyadeyi gerektiren unsurlara sebab-i med denir. Lafzî ve manevî olarak iki çeşittir. Lafzî sebep hemze ve sükûndur. Sükûn ve hemze ile meydana gelen med çeşitleri; medd-i lâzım, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i ârızdır. Manevî sebep ise lafızda var olan bir şey olmayıp Arap dilinde cümledeki olumsuzluğun mübalağasını vurgulamaktır. Manevî sebep ile meydana gelen med çeşitleri medd-i ta'zîm ve medd-i tebriedir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/846; Molla Aliyyü'l-Kârî, *Minehu 'l-fikriyye*, 219; Mersafî, *Hidâyetü 'l-kârî*, 276.

⁶⁰⁰ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 120; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 2020, 143.

aşmamak, menetmek manasına gelir.⁶⁰¹

Kıraat ıstılahında ise *kasr*, aslî med üzerine ziyade etmemek; aslî med üzerindeki ziyadedden kaçınarak harfin kendi aslî med süresini koruması anlamına gelir.⁶⁰²

Kıraat eğitiminde, tarik, meslek ve ekoller arasında ihtilafa medâr olan med çeşitleri fer'î med çeşitleridir.⁶⁰³ Bu çalışmada, kıraat mesleklerinde ihtilaflarının yoğunlaştığı fer'î medler üzerinde durulacaktır.⁶⁰⁴

Kıraat tedrisinde medlerin ölçülendirilmesi ile kastedilen bütün med çeşitlerinin uzatılma sürelerini uygulamadaki ölçülerin belirlenmesi ve ifade edilmesidir.⁶⁰⁵ Sûfî mesleğinde beş (5) elif ekolü tercih edilmiştir.⁶⁰⁶

İtilâf ve Şeyh Atâullah mesleklerinde beş (5) elif ekolü, Mutkin mesleğinde ise üç (3) elif ekolü tercih edilmektedir.⁶⁰⁷ Benzer şekilde İskenderiyye ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî de üç elif ekolünü tercih ettiğini belirtmektedir.⁶⁰⁸ Abdülfettâh el-Kâdî de üç elif (altı hareke) ekolünü benimsediğini ifade etmektedir.⁶⁰⁹

4.3.1.2.1. Merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tariki

Kıraat ilminde fer'î meddin farklı mertebelerle okunması, temel kıraat kaynaklarında belirtilen ölçülere dayanmaktadır. Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'de, aslî med üzerine dört mertebe aktarıldığı için bu usul, *merâtib-i erba'a/dört mertebe usulü* olarak adlandırılır.⁶¹⁰ Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de ise aslî med üzerine sadece iki mertebe aktarıldığı için bu usul, *mertebeteyn/iki mertebe usulü* olarak bilinir.⁶¹¹

Klasik kıraat tedrisatında yaygın olarak merâtib-i erba'a tariki benimsenmekle birlikte

⁶⁰¹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-luğa*, thk. 'Abdüsselâm Muḥammed Hârûn (Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1979), "k-s-r", 5/96; Pilgir, *Kıraat İlminde Med*, 64-66.

⁶⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/784; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 104.

⁶⁰³ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 121.

⁶⁰⁴ Çalışmamızın kapsamının aşması sebebiyle uygulanmasında meslekler arasında ittifak olan medd-i âriz vecihlerine yer verilmeyecek, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ise sadece meslekler arası ihtilaf olan meseleler ele alınacaktır.

⁶⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (2018/45), 15-50.

⁶⁰⁶ Molla Emin Efendi, *Umde*, 126; *Mahir Tariki Aşere Kürrâse*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 2b.

⁶⁰⁷ Kettânizâde, *Mutkin*, 7a; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 125, 126.

⁶⁰⁸ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 69, 70.

⁶⁰⁹ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 17.

⁶¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/792.

⁶¹¹ Şehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/271; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 107; Pilgir, *Kıraat Edebiyatında Ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği*, 100, 101.

mertebeteyn tariki de tatbik edilmektedir.⁶¹² Benzer şekilde, Anadolu'daki kıraat eğitiminde Teysîr/İstanbul tarikinın tercih ettiği merâtib-i erba'a geniş bir uygulama alanı bulmuşken, Mısır tarikinın tercihi olan mertebeteyn tariki de uygulamıştır.

Merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tarikinın Anadolu'da takarrur etme süreci, kıraat meslekleri bağlamında ele alındığında bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Merâtib-i erba'a tariki Anadolu'da Ahmed el-Mesyerî vasıtasıyla tarihsel olarak daha erken bir dönemde uygulanmaya başlanmıştır. Mertebeteyn tariki ise yaklaşık bir asır sonra Ali el-Mansûrî ile birlikte Şâtıbiyye tarikinın uygulanması ile tanınmıştır. Dolayısıyla, merâtib-i erba'a tarikinın daha yaygın olması bu sürecin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Mesleklerin teşekkül sürecinin erken dönemi olarak kabul edilebilecek Yûsufefendizâde, Ahmed es-Sûfî ve Kettânizâde Na'îmî Efendi'nin yaşadığı zaman diliminde, Mısır tarikinın Mutkin mesleğiyle yeterince yaygınlaşmadığı görülmektedir. Bu tarikin devamlılığı, yaklaşık yarım asır sonra Atâullah Efendi ile başlamıştır. Bu bağlamda, mertebeteyn tarikinın bu süreçten sonra yaygın bir şekilde uygulanmaya başlandığı düşünülebilir. Ancak mertebeteyn tarikini tercih eden Mutkin mesleği söz konusu zaman diliminde yaygınlaşmamış olsa da Sûfî mesleğinin mensuplarının (Hasan el-Vidî'nî gibi) Kettânizâde Efendi'den Mısır/Şâtıbiyye tarikini de tahsil etmeleri sebebiyle, bu meslekte mertebeteyn tarikinın uygulanması teamül halini almış olabilir.

Ek olarak, mesleklerin oluşum sürecinde İstanbul reîsülkurrâlarının çoğunluğunun İstanbul tariki mensubu olması,⁶¹³ ilim meclislerinde merâtib-i erba'a tarikinın daha yaygın uygulanmasının nedenlerinden biri olarak ileri sürülebilir. Bununla birlikte, sosyal bir olgu olan bu konunun derinlemesine ve tarihsel bir perspektiften ele alınması, daha sağlıklı bilgi ve değerlendirmelere ulaşılmasını sağlayacaktır.⁶¹⁴

Sûfî mesleğinde merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tariklerinin her ikisi de uygulama alanı bulduğundan⁶¹⁵ bu çalışmada, usûlü'l-kırâat ve ferşü'l-hurûf tercihleri, merâtib-i erba'a ve mertebeteyn usulleri bağlamında ayrıntılı olarak incelenecektir.

Sûfî mesleğinin kıraat eğitiminde hem aşere hem de takrîb tarikleri bağlamında genellikle

⁶¹² Pilgir, *Kıraat İlminde Med*, 356, 357.

⁶¹³ Akyüz, Osmanlı'dan Günümüze Reîsülkurrâlar, 143-146.

⁶¹⁴ Bu satırlar, 5 Mayıs 2025 tarihinde Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir ile yapılan çevrimiçi mülakatta söz konusu olan değerlendirmeler ışığında kaleme alınmıştır.

⁶¹⁵ Molla Emin Efendi, *Zuhrû'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 214a; Akdemir, *Kıraat İlmi*, 118.

Fâtiha sûresinden Rûm sûresine kadar merâtib-i erba'a usulü, Rûm sûresinden itibaren ise mertebeteyn usulü uygulanması teamül haline gelmiştir.⁶¹⁶

Bu uygulamanın altında yatan çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu uygulamanın kıraat öğretiminde birtakım pratik faydalar sağladığı düşünülmektedir. Bunlardan ilki, Sûfi mesleğinin ruhsat (kolaylık) prensibini benimsemesi ve bu sayede kıraat eğitiminin nispeten daha kısa bir zaman diliminde ikmal edilmesine imkân tanınmasıdır. Zira her iki usulün müstakil hatimlerde ayrı ayrı uygulanması, eğitim sürecinin uzamasına neden olacağından, bu türden bir kombinasyonun tercih edildiği anlaşılmaktadır.⁶¹⁷

İlaveten, İbnü'l-Cezerî, hem merâtib-i erba'a hem de mertebeteyn uygulamasının sıhhatini teyit etmekle birlikte, şahsi tercihinin mertebeteyn yönünde olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁸ Dolayısıyla, Sûfi mesleğinde ruhsat ilkesinin bir gereği olarak hem Dâni'nin hem de İbnü'l-Cezerî'nin tercihleri göz önünde bulundurularak her iki med sisteminin tatbik edildiği söylenebilir.

Karşılaştırma

Şeyh Atâullah mesleğinde, Muhammed Arif Hıfzî'nin de belirttiği gibi Bakara sûresinde merâtib-i erba'a tariki uygulanmaktayken Al-i İmrân sûresinden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar mertebeteyn tariki uygulanmaktadır.⁶¹⁹

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve Abdülfettâh el-Kâdî gibi önemli tahrîrât âlimleri, med mertebeleri konusunda merâtib-i erba'a yöntemini benimsemişlerdir. Ancak bu âlimler, İbnü'l-Cezerî'nin de doğruladığı (sıhhatini teyit ettiği) Şâtıbî'nin mertebeteyn uygulamasının da sahih olduğunu belirtmişlerdir.⁶²⁰

4.3.1.2.2. Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl

Aşere tariki kapsamında medd-i munfasıl ve medd-i muttasıldaki med mertebelerinin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında ihtilaf yoktur. Ancak *takrîb tariki* bağlamında aktarılan bazı med mertebelerinin ahzedilmesinde kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir.

⁶¹⁶ Şeyhulkurrâ Ali Şahin'in (öl. 2022) kıraat tedrisatında da devam ettirilen bu usul, tarafımızca da iktisap edilmiş olup, halen Diyanet Akademisi ve Darulkurra Vakfı bünyesinde icra edilen kıraat eğitimlerinde de sürdürülmektedir.

⁶¹⁷ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 69, 70.

⁶¹⁸ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, 3/792; Pilgir, *Kıraat İlminde Med*, 353, 355.

⁶¹⁹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 105, 106.

⁶²⁰ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 68, 69, 70; Hüseyinî, *İthâfû'l-beriyye*, 5,6 (16-23. Beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûği'l-ümniyye*, 9. 10; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 17, 18.

Takrîb tariki uygulamasında Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki ile Hafs rivayetine isnad edilerek medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl *fuveyka'l-kasr/iki elif* mertebesi aktarılmaktadır.⁶²¹ Ancak İtilâf ve Sûfî mesleklerinde *fuveyka'l-kasr/iki elif* mertebesi alınmaz.⁶²²

İstanbul tariki mesleklerinde *fuveyka'l-kasr* mertebesinin kabul edilmemesinin temel nedeni, İbnü'l-Cezerî'nin nakil aktarımı yaptığı kaynakların detaylı incelenmesi (tahrîrât) sonucunda, Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki ve Hafs rivayetinde bu mertebeye dair yeterli nakil bulunamamasıdır (azîmet ilkesi). Bu durum, İstanbul tariki takipçilerinin bu mertebeyi uygulamamalarının en önemli gerekçesi olarak gösterilebilir.⁶²³

4.3.1.2.3. Medd-i lâzım

Medd-i lâzım, harf-i med ile sükûn-u lâzımın bir kelimedede yan yana olmaları durumunda meydana gelen med çeşididir.⁶²⁴ Cumhur ulemâyâ göre en kuvvetli med sebebine sahip olan medd-i lâzım, tûl mertebesinde uzatılmayı gerektirir.⁶²⁵

Sûfî mesleğinde tûl mertebesinin ölçüsü dört elif (beş hareke) olarak uygulanmaktadır.⁶²⁶

Medd-i lâzımın med miktarının ölçüsü hakkında kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin ortaya konulduğu kıraat farklılıklarından birisi, Ebû Ca'fer kıraatine isnad edilerek *ayn* (ع) harfinin sükûnu ile okunan ﴿اِثْنَا عَشَرَ﴾⁶²⁷ kelimesidir.⁶²⁸

İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre'nin*:

وَقُلْ عَمْرَهُ مَعَهَا سَفَاةَ الْخِلَافِ بْنِ عَزِيزٍ فَتَوْنُ حُزْ وَعَيْنَ عَشَرَ أَلَا
فَسَكِّنْ جَمِيعًا وَأَمْدِدْ اِثْنَا يَضِلُّ حُطْ

beytinde “وَعَيْنَ عَشَرَ أَلَا فَسَكِّنْ” ifadesiyle bu veche yer vermiştir.⁶²⁹

⁶²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/803, 804.

⁶²² Molla Emin Efendi, *Zuhrü'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 236a; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 3; Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertibi* (Ali Rıza Haksess, HS0839), 11b; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 54a-b; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 4; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 3.

⁶²³ Pilgir, *Kıraat İlminde Med*, 277, 278.

⁶²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/794,795; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 128, 129.

⁶²⁵ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 134.

⁶²⁶ Molla Emin Efendi, *Umde*, 126; Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 5.

⁶²⁷ et-Tevbe 9/36.

⁶²⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 390.

⁶²⁹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 29 (122, 123. beyitler).

Yukarıda zikredilen beyitteki “وَأَمْدُ اثْنَا” ifadesiyle de işaret edildiği gibi ﴿عَشْرَ﴾⁶³⁰ kelimesinde

ayn harfinin sükûn ile okunması durumunda ﴿اثْنَا﴾ kelimesiyle birlikte harf-i medden sonra

sükûn-u lâzım bulunması sebebiyle medd-i lâzım söz konusu olmaktadır.⁶³¹ Meydana gelen medd-i lâzımın ölçüsü hususunda kıraat meslekleri arasında farklı tercihler benimsenmiştir.

Îtilâf, Sûfî ve Şeyh Atâullah mesleklerinde merâtib-i erba‘a tarikinde dört elif, mertebeteyn tarikinde ise üç elif miktarı olarak ölçülendirilmektedir.⁶³²

4.3.1.2.3. Medd-i bedel

Hemzeden ibdâl edilmiş med harfiyle meydana gelen med çeşidi olarak tanımlanan medd-i bedel hemzenin med harfinden önce gelmesiyle oluşur.⁶³³ Medd-i bedel, kırâat-i aşere tarikinde Verş rivayetinde *tûl*, *tevassut* ve *kasr* ile okunurken diğer kıraat ve rivayetlerde sadece *kasr* ile okunmaktadır.⁶³⁴

Aşere tariki çerçevesinde ﴿أَمَّا﴾ gibi kelimelerde Verş rivayeti adına uygulanan medd-i bedel vecihlerinin Sûfî mesleğinde merâtib-i erba‘a tariki bağlamında sıralaması; *tûl*, *tevassut* ve *kasr* iken mertebeteyn tariki dikkate alındığında; *kasr*, *tevassut* ve *tûl* şeklindedir.⁶³⁵

Sûfî mesleğinde medd-i bedel, *takrîb tariki* dâhilinde Verş rivayetinin Ezrak tarikine isnad edilmek suretiyle, hem merâtib-i erba‘a hem de mertebeteyn tariklerinde aşere tarikiyle mümâsil bir şekilde tatbik edilmektedir.⁶³⁶

Verş rivayetinde merâtib-i erba‘a tariki uygulandığında medd-i bedelin tertîbi her ne kadar *tûl*, *tevassut* ve *kasr* şeklinde olsa da indirâc usulü ile kıraat tedrisi yapıldığında *kasr* vechi diğer kıraat ya da rivayetlerle birlikte okunursa yani Verş rivayeti için *kasr* takdim ederse *tûl* ve *tevassut* da yer değiştirerek okunur. Bir diğer ifadeyle indirâc usulünde Verş müstakil olarak

⁶³⁰ et-Tevbe 9/36.

⁶³¹ Nüveyrî, *Şerhu'd-Dürretü'l-muğiyye*, 274, 275; Kâdî, *el-İdâh*, 272; Ali Muhammed Dabba, *Behçetü'l-merđiyye*, 74.

⁶³² Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 316; Akbal, *Takrîb Mecmû‘ası*, 1/584; Şahin, *el-Münezzel*, 191; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 1/353; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/456.

⁶³³ Dâni, et-Teyisr, 159; Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 133; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 148.

⁶³⁴ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 140; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 9b; Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 132; Boz, *Kırâat-i Aşere Kaideleri*, 38; Kâdî, *el-Vâfi*, 75.

⁶³⁵ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 84, 133; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 16a; Şahin, *el-Münezzel*, 1.

⁶³⁶ Akbal, *Takrîb Mecmû‘ası*, 1/22, 4/1146; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/1, 3/932; Özcan, *Takrîb Kavâidi (merâtib-i erba‘a)*, 142; Özcan, *Takrîb Kavâidi (mertebeteyn)*, 4;

alındığında merâtib-i erba'a tarikinde vecihlerin tertîbi tûl, tevassut ve kasr iken herhangi bir sebepten dolayı kasrın takdim etmesi halinde kasr, tevassut ve tûl olarak uygulanmaktadır.⁶³⁷

İstanbul tariki Sûfî mesleğinde medd-i bedel vecihlerinin ölçüleri tûl, beş elif; tevassut, üç elif; kasr, bir elif olarak uygulanmaktadır.⁶³⁸

Merâtib-i erba'a tarikinde *tûl*ün takdiminin gerekçesi; Verş rivayetinde medd-i bedel ile medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın med miktarlarının birbirine uyum sağlamasıdır. Dolayısıyla medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl, Verş rivayetinde tûl mertebesiyle okunduğundan medd-i bedelin de öncelikle tûl ile okunması daha uygun bulunmuştur.⁶³⁹

Mertebe-teyn tarikinde ise vecihlerin tertîbi hususundaki tercih sebebinin, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'deki;

وَمَا بَعْدَ هَمْزٍ ثَابِتٍ أَوْ مُعَيَّرٍ ... فَقَصَّرَ وَقَدْ يُرْوَى لَوَرْشٍ مُطَوَّلًا
وَوَسَطَهُ قَوْمٌ كَأَمَّنْ هَؤُلَاءِ ... ءِآلِهَةً آتَى لِلْإِيمَانِ مَثَلًا⁶⁴⁰

beyitlerinde kasrı takdim ettiğinden asıl olanın kasr olduğu dolayısıyla bu vechin önce alınması gerektiğinin düşünülmesidir (ruhsat ilkesi).⁶⁴¹

Karşılaştırma

İskenderiyye (Mansûrî) ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, medd-i bedelde Verş rivayeti adına üç vecih alınacağını belirtmekle birlikte hangisinin önce alınacağına dair net bir ifade kullanmamıştır. Ancak metindeki *kasr*, *tevassut* ve *tûl* sıralamasıyla zikretmesi kayda değerdir.⁶⁴²

Abdülfettah el-Kâdî, medd-i bedel de Verş için üç vecih aktarmakla birlikte kasrın daha kuvvetli (اقوي) olduğunu dolayısıyla *tevassut* ve *tûl*den önce alınması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁴³

Sûfî mesleğinin tercihi; merâtib-i erbaa uygulamasında İskenderiyye ekolü ve Kâdî'nin görüşleriyle farklılık göstermesine karşılık mertebeteyn tariki uygulamasında benzerlik göstermektedir. -

⁶³⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 133; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtıbî*, 256.

⁶³⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 133.

⁶³⁹ Yûsufefendizâde, *Müşkilâti's-Şâtıbî*, 74; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtıbî*, "Risâletü Hallü müşkilâti's-Şâtıbî li-Ebî Muhammed Abdullah b. Yûsufefendizâde", thk. Salim b. Garmullah b. Muhammed ez-Zehrânî, *Mecelletü Camiatü Ümmül-Kurâ*, 51/1 (Haziran 1432/2011), 256.

⁶⁴⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 14 (171, 172. beyit).

⁶⁴¹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 140; Kâdî, *el-Vâfî*, 77.

⁶⁴² Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 75.

⁶⁴³ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 19.

Medd-i bedelin vakf hali: Verş rivayetinde ﴿مُسْتَهْرُؤُنْ﴾⁶⁴⁴ ﴿الْخَاطِئِينَ﴾⁶⁴⁵ ﴿سَيِّئَاتِ﴾⁶⁴⁶ gibi

kelimelerde bulunan hemzeler, vasl halinde kıraat mesleklerinin ittifakıyla medd-i bedel kabul edilerek medd-i bedel vecihleri uygulanmaktadır.⁶⁴⁷ Ancak mezkûr kelimelerin vakf halinde hemzede vaki olan meddin çeşidi hakkında kıraat meslekleri arasında farklı değerlendirmelerin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu hemzeler vakf halinde *aşere* ve *takrîb tarikleri* bağlamında Sûfî mesleğine göre medd-i ârız olarak değerlendirilirken İtilâf mesleğinde medd-i bedel kabul edilmektedir.⁶⁴⁸

Karşılaştırma

İskenderiyye ekolünün önce gelen alimlerinden Halîcî, ﴿مُسْتَهْرُؤُنْ﴾ kelimesinin vasl halinde medd-i bedel; vakf halinde medd-i ârız olarak değerlendirmektedir.⁶⁴⁹ Bu durum, Sûfî mesleğinin tercihiyle örtüşmektedir.

Değerlendirme

Bir kelimedede birden fazla meddin meydana gelebileceği durumlar söz konusu olduğunda medlerin kuvvet sıralaması gözetilerek med tercihinde bulunulur. Kuvvet sıralaması ise med sebeplerine göre belirlemektedir.

Kuvvet sıralamasına etki eden esaslar ise şunlardır: Sükûn, hemzeden kuvvetlidir. Sükûnun en kuvvetlisi lâzımî olanı en zayıfı ise ârızî olanıdır. Hemzenin harf-i medden önce gelmesi hemzeyi zayıflatır.⁶⁵⁰

Bu esaslara göre yukarıda zikredilen ﴿مُسْتَهْرُؤُنْ﴾⁶⁵¹ ﴿الْخَاطِئِينَ﴾⁶⁵² gibi kelimelerin vakf hallerinde Sûfî mesleğinde sükûn-u ârız tercih edilerek medd-i ârız vecihleri uygulanmaktadır.⁶⁵³

﴿سَيِّئَاتِ﴾⁶⁵⁶ ﴿الْخَاطِئِينَ﴾⁶⁵⁵ ﴿مُسْتَهْرُؤُنْ﴾⁶⁵⁴

⁶⁴⁴ el-Bakara 2/14

⁶⁴⁵ Yûsuf 12/29.

⁶⁴⁶ en-Nisâ 4/18.

⁶⁴⁷ Paluvî, *Zübde*, 1/80.

⁶⁴⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 162; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 98; Özcan, *Takrîb Kavâidi (merâtib-i erba'a)*, 143.

⁶⁵⁴ el-Bakara 2/14

⁶⁵⁵ Yûsuf 12/29.

⁶⁵⁶ en-Nisâ 4/18.

Vakf hali		Vasl hali		
Verş rivayeti		Diğer kıraat ve rivayetler	Verş rivayeti	Diğer kıraat ve rivayetler
Îtilâf Medd-i bedel	Sûfî Medd-i ârız	(Mesleklerin tamamı) Medd-i ârız	(Mesleklerin tamamı) Medd-i bedel	(Mesleklerin tamamı) Medd-i tabîî
Tûl (beş elif)	Tûl (dört elif)	Tûl (dört elif)	Tûl (beş elif)	Kasr (bir elif)
Tevassut (Üç elif)	Tevassut (Üç-iki elif)	Tevassut (Üç-iki elif)	Tevassut (Üç elif)	
Kasr (bir elif)	Kasr (bir elif)	Kasr (bir elif)	Kasr (bir elif)	

Verş rivayeti bağlamında ﴿لَيْوُسٌ﴾⁶⁵⁷ kelimesindeki hemzede, vasl halinde mesleklerin ittifakıyla medd-i bedel uygulanır. Vakf halinde ise Sûfî mesleğinde medd-i ârız kabul edildiğinden tûl, tevassut, kasr, tûl ile işmâm, tevassut ile işmâm, kasr ile işmâm, kasr ile revm vecihleri uygulanabilmektedir.⁶⁵⁸

Vakf hali		Vasl hali	
Verş rivayeti (Îtilâf mesleğine göre medd-i bedel)	Verş rivayeti (Sûfî mesleğine göre medd-i ârız)	Verş rivayeti (Mesleklerin tamamına göre)	Verş dışındaki kıraat ve rivayetler (Mesleklerin tamamına göre)
طول	طول	طول	قصر وجها واحدا
توسط	توسط	توسط	
قصر	قصر	قصر	
طول مع الاشتمام	طول مع الاشتمام		
توسط مع الاشتمام	توسط مع الاشتمام		
قصر مع الاشتمام	قصر مع الاشتمام		
طول مع الروم	قصر مع الروم		
توسط مع الروم			
قصر مع الروم			

⁶⁵² Yûsuf 12/29.

⁶⁵³ Medd-i ârız olan kelimelerde sükûn-ü ârız olan harfin aslî harekesi dikkate alınarak medd-i ârız vecihleri uygulanmaktadır.

⁶⁵⁴ el-Bakara 2/14

⁶⁵⁵ Yûsuf 12/29.

⁶⁵⁶ en-Nisâ 4/18.

⁶⁵⁷ Hûd 11/9.

⁶⁵⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 349. Medd-i bedeli istisnası olan kelimeler için bk. Molla Emin Efendi, 'Umde, 134.

Sûfî mesleğinde ﴿الْمَابِ﴾⁶⁵⁹ ve ﴿سَيِّئَاتِ﴾⁶⁶⁰ kelimelerindeki hemze, vasl halinde medd-i bedel kabul edildiğinden Verş rivayetinde tûl, tevassut ve kasr ile diğer kıraat ve rivayetlerde sadece kasr ile okunmaktadır. Vakf halinde ise Sûfî mesleğinde medd-i ârız olarak değerlendirildiğinden tûl, tevassut, kasr ve kasr ile revm uygulanabilir. İtilâf mesleğinde ise medd-i bedel olarak değerlendirildiğinden tûl, tevassut, kasr, tûl ile revm, tevassut ile revm ve kasr ile revm vecihleri uygulanabilir.⁶⁶¹

﴿الْمَابِ﴾ ⁶⁶² ﴿سَيِّئَاتِ﴾ ⁶⁶³			
Vakf hali		Vasl hali	
Verş rivayeti (İtilâf mesleğine göre medd-i bedel)	Verş rivayeti (Sûfî mesleğine göre medd-i ârız)	Verş rivayeti (Mesleklerin tamamına göre)	Diğer kıraat ve rivayetler (Mesleklerin tamamına göre)
طول	طول	طول	قصر وجها واحدا
توسط	توسط	توسط	
قصر	قصر	قصر	
طول مع الروم	قصر مع الروم		
توسط مع الروم			
قصر مع الروم			

Değerlendirme

Hemzenin harf-i medden önce geldiği kelimelerin (medd-i bedel) vakf halinde kıraat meslekleri tarafından medd-i bedel veya medd-i ârız olarak farklı değerlendirilmesi, kıraat tedrisinin pratikteki yansıması açısından birkaç önemli farklılık (ثمرۃ الخلاف) ortaya çıkarmaktadır.

Birincisi, tûl ve tevassut mertebesinin ölçülendirilmesidir. Medd-i ârız kabul edenlere göre tûl mertebesi dört elife (beş hareke) tekabül ederken medd-i bedel kabul edenlere göre beş elif (altı hareke) olarak ölçülendirilmektedir.

İkincisi, kıraat vecihlerinin öğretimi esnasında ﴿مُسْتَهْزُونَ﴾ gibi kelimelerin vakf halindeki okunuşu, Sûfî mesleğine göre medd-i ârız olarak değerlendirilerek hilâf-ı câiz olan tûl, tevassut veya kasr vecihlerinden biriyle tamamlanırken,⁶⁶⁴ İtilâf mesleğine göre medd-i bedel olarak

⁶⁵⁹ Âl-i İmrân 3/14.

⁶⁶⁰ en-Nisâ 4/18.

⁶⁶¹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 162, 163, 266, 377.

⁶⁶² Âl-i İmrân 3/14.

⁶⁶³ en-Nisâ 4/18.

⁶⁶⁴ Akdemir, Tecvid-i Mâhir, 138; Pakdil, Ta'lim Tecvid ve Kıraat, 2020, 152.

değerlendirilerek hilâf-ı vâcib olan tüm vecihlerle okunması gerekmektedir.⁶⁶⁵

Üçüncüsü ise mezkûr kelimeleri vakf halinde medd-i ârız kabul edenler hem merâtib-i erba‘a tariki hem de mertebeteyn tariki uygulamasında *tûl*ü önce (mukaddem) uygulayacaklardır. Dolayısıyla vecihlerin sıralaması (tertîb) *tûl*, tevassut ve kasr olarak uygulanmaktadır. Ancak medd-i bedel kabul edenler merâtib-i erba‘a tarikinde *tûl*ü önce alırken mertebeteyn tariki uygulamasında kasra öncelik vereceklerdir.⁶⁶⁶

Dördüncüsü, ﴿الْمَابِ﴾ ve ﴿لَيْؤُسُ﴾ kelimelerinde olduğu gibi vakf halinde uygulanan vecihlerde revmin hangi med ölçüleriyle uygulanabileceğidir. Sûfî mesleğinde, medd-i ârız kabul edildiğinden revm sadece kasr ile uygulanabilirken, medd-i bedel olarak kabul edilen İtilâf mesleğinde *tûl*, tevassut ve kasr ile uygulanabilmektedir.⁶⁶⁷

Beşincisi, kıraat eğitiminde uygulanan cem‘ metodunda, bir ayet veya ayet bölümünde (secâvend) birden fazla okunuş (vecih) bulunan kelimelerin bir arada bulunması durumunda meydana gelen mîzânda Verş rivayetinde medd-i bedelin vasl ve vakf halinde bütün vecihlerin okunup okunmayacağı veya hangi sırayla okunacağı konusunda kıraat tarik ve meslekleri arasında uygulama farklılık göstermektedir.

Her ikisi de vasl hali ile olursa kıraat mesleklerinin ittifakıyla *tûl* ile *tûl*, tevassut ile tevassut, kasr ile kasr alınmaktadır.⁶⁶⁸ Ancak biri vasl biri vakf halinde bulunduğu durumlarda Sûfî mesleğinde vasl halindeki medd-i bedel, vakf halindeki medd-i ârız olarak değerlendirilecektir. Bu durumda medd-i bedel ile medd-i ârızın ictimâ‘ı (mîzân) söz konusu olmaktadır.⁶⁶⁹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Verş rivayeti adına medd-i bedel ile medd-i ârızın ictimâ‘ının uygulaması (tertîb) şöyledir:⁶⁷⁰

⁶⁶⁵ Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/409. Her ne kadar medd-i ârız vecihlerinden birinin uygulanması yeterli ise de vücûhât defterlerinde medd-i ârız vecihlerinin tamamının alındığı görülmektedir.

⁶⁶⁶ Ahmed b. Hasan Bozkırî, *Risâle fi'l-vukûfi'l-mesâhifi'l-osmâniyye* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 790), 45; Molla Emin Efendi, *Umde*, 134, 349, 427, 443, 467; Ali Rıza Efendi, *Muhtaşarâtü'l-'aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 84; *Takrîb Sûreti* (Kasidecizâde, 11), 112b.

⁶⁶⁷ Molla Emin Efendi, *Umde*, 349.

⁶⁶⁸ Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sureti)*, 1/4.

⁶⁶⁹ Kıraat tedrisatında mîzân ile kastedilen kendisinde birden fazla vecih olan kelimelerin aynı kesitte bulunması durumunda ilgili vecihlerin birbirine kayıtlanarak okunması usulüdür. Klasik kıraat tedrisatında örnekleri mevcuttur. Eğîni, *el-Mecmû'a alâ kırâati't-takrîb*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0052); Fakri Özcan, *Takrîb Kavâidi* (Rize, y.y. 2013).

⁶⁷⁰ Molla Emin Efendi, *Umde*, 162; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sureti)*, 1/4, 2/741.

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُنَ﴾ ⁶⁷¹	
Vakf hali	Vasl hali
طول	طول
طول	توسط
توسط	توسط
طول	قصر
توسط	قصر
قصر	قصر

4.3.1.2.4. Medd-i lîn

Kendinden önce fetha bulunan sâkin vâv ve yâ harflerine harf-i lîn denir.⁶⁷² Harf-i lînden sonra gelen harf ve bu harfın harekeli ya da sâkin oluşu ile kelimenin cümle içindeki konumu (vasl veya vakf hali), harf-i lînli kelimelerde uygulanacak kıraat vecihlerini belirleyen temel unsurlardır.

Harf-i lîn içeren bir kelimede, bu harften sonra sükûn bulunması durumunda medd-i lîn meydana gelir. Sükûn ise aslî (lâzımî) sükûn ve ârizî olmak üzere ikiye ayrılır.⁶⁷³

Medd-i lîn, kelimenin vakf ve vasl halleri dikkate alınarak kırâat-ı aşere imam ve râvîleri tarafından farklı vecihlerle (mertebe) uygulanmıştır.⁶⁷⁴ Bu çalışmada, özellikle Verş rivayetinde yer alan tûl ve tevassut vecihlerinin sıralaması (tertîb) ve ölçülendirilmesi gibi kıraat meslekleri arasındaki farklı tercihler incelenecektir.

Harf-i lînden sonra hemze bulunması durumu

Aşere ve takrîb tarikleri çerçevesinde ﴿شَاءَ﴾, ﴿شَاءُ﴾, ﴿شَيْءٌ﴾, ﴿هَيْئَةً﴾, ﴿سَاءَ﴾ gibi harf-i lînden sonra meftûh, madmûm ya da meksûr hemze-i kat‘ bulunan kelimeler Verş rivayetine isnadla hem vakf hem de vasl halinde medd-i lîn olarak kabul edilmektedir.⁶⁷⁵

Mezkûr kelimelerde Verş rivayetine⁶⁷⁶ dayandırılan medd-i lîn vecihlerinde, Ahmed es-Sûfî mesleğinin metodolojisindeki uygulama şöyledir:

⁶⁷¹ el-Bakara 2/14.

⁶⁷² Dûserî, *Muhtaşaru'l-‘ibârât*, 103.

⁶⁷³ Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 128.

⁶⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/853-857.

⁶⁷⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 2015, 277; Dâni, *Câmi ‘u'l-beyân*, 202, 203; Paluvî, *Zübde*, 1/88; Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 14, 15 (179-181. beyitler).

⁶⁷⁶ Medd-i lîn, takrîb tarikinde Ezrak tariki üzerinden aktarılmaktadır.

- Merâtib-i erba‘a tarikinde: Öncelik *tûla* (mukaddem) verilir, ardından *tevassut* (muahhar) uygulanır. Bu tarikte *tûl*; beş elif, *tevassut*; üç elif olarak ölçülendirilir.
- Mertebeteyn tarikinde: Sıralama tam tersidir; önce *tevassut*, sonra *tûl* alınır. Bu tarikte *tûl*; üç elif, *tevassut*; iki elif olarak ölçülendirilir.⁶⁷⁷

Harf-i linden sonra hemze dışında başka bir harfin bulunması durumu

Harf-i linden sonra gelen harfin (hemze hariç), harekeli ya da sakin oluşu, medd-i lînin uygulanıp uygulanmaması açısından önemli bir belirleyicidir.

Harf-i linden sonraki harf harekeli olduğunda, örneğin ﴿رَبِّ﴾⁶⁷⁸ kelimesinde olduğu gibi, kıraat-i aşere bağlamında vasl halinde tahkik ile (medsiz) okunur. Yani, bu durumda medd-i lîn meydana gelmez.⁶⁷⁹

Vakf halinde ise sükûnun *aslî (lâzımî)* veya *ârizî* olması dikkate alınır. Sükûn, ârizî ise medd-i âriz vecihleri uygulanır. Sükûn, ﴿كَيْعَصَ﴾⁶⁸⁰ ve ﴿عَسَقَ﴾⁶⁸¹ kelimelerindeki ayn (ع) harfinde olduğu gibi lâzımî ise aşere tariki bağlamında *tûl* ve *tevassut* mertebeleriyle okunur.⁶⁸² Takrîb tarikinde bunlara kasr mertebesi de eklenir.⁶⁸³

Aşere ve takrîb tarikleri çerçevesinde sükûn-i lâzım ile meydana gelen medd-i lînde, İstanbul tariki Ahmed es-Sûfî mesleğinin metodolojisindeki uygulama şöyledir:

- Merâtib-i erba‘a tariki dikkate alındığında: *Tûl* önce (mukaddem), *tevassut* sonra (muahhâr) uygulanır. Bu tarikte *tûl*, dört elif (beş hareke), *tevassut* ise üç elif (dört hareke) olarak ölçülendirilmektedir.
- Mertebeteyn tariki dikkate alındığında: *Tevassut* önce, *tûl* sonra uygulanır. Bu tarikte *tûl*, üç elif (dört hareke), *tevassut* ise iki elif (üç hareke) olarak ölçülendirilmektedir.⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 144; Akbal, *Takrîb Mecmû‘ası*, 1/28; Şahin, *el-Münezzel*, 3; Özcan, *Takrîb Kavâidi (merâtib-i erba‘a)*, 5; Özcan, *Takrîb Kavâidi (mertebeteyn)*, 4; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 39, 87.

⁶⁷⁸ el-Bakara 2/2.

⁶⁷⁹ Kâdî, *el-Vâfî*, 82, 83.

⁶⁸⁰ Meryem 19/1.

⁶⁸¹ eş-Şûrâ 42/2.

⁶⁸² Şâtibî, *Hırzû‘l-emânî*, 15 (177. beyit); Kâdî, *el-Vâfî*, 81.

⁶⁸³ Şahin, *Vücûhâtü‘l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/707, 3/1073; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 5.

⁶⁸⁴ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 414; Şahin, *el-Münezzel*, 304, 418; Şahin, *Vücûhâtü‘l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 2/573; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 5.

4.3.1.2.5. Medd-i ta'zîm

Medd-i ta'zîm, Kur'ân-ı Kerîm'deki kelime-i tevhidlerde ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾⁶⁸⁵ bulunan “لَا” harfinin, manevî bir sebep (ta'zîm/mübalağa) ile uzatılmasıdır. Bu med çeşidi, Kālûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb kıraatlerine dayandırılır ve medd-i mübalağa olarak da adlandırılır.⁶⁸⁶

Sûfî mesleğinin yönteminde seb'a ve aşere tarikleri bağlamında merâtib-i erba'a tariki uygulandığında medd-i ta'zîm alınırken, mertebeteyn tariki uygulanması halinde alınmaz.⁶⁸⁷ Takrîb tarikinde⁶⁸⁸ ise hem merâtib-i erba'a hem de mertebeteyn tariklerinde medd-i ta'zîm uygulanmaktadır.⁶⁸⁹

Bu tercihin başlıca sebebi, ﴿لَا إِلَهَ﴾ kelimelerinde hem lafzî (hemze) hem de manevî (mübalağa) sebep bulunmasına rağmen, kıraat otoritelerinin lafzî sebebi, manevî sebebe tercih ederek medd-i munfasıl okunuşunu tercih etmeleridir.⁶⁹⁰

Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de medd-i ta'zîme yer vermemiş olması, Sûfî mesleğinde mertebeteyn tariki bağlamında bu meddin uygulanmamasının bir nedeni olarak gösterilebilir.⁶⁹¹

Merâtib-i erba'a tarikinde medd-i ta'zîmin med ölçüsü, iki elif (dört hareke) olarak kabul edildiğinden, kıraat tedrisatında medd-i munfasılın ashâb-ı kasr için munfasılın meddi ile okunduğu varsayılmaktadır.⁶⁹² Mertebeteyn tarikinde ise medd-i ta'zîmin med ölçüsü üç elif miktarıdır.⁶⁹³

⁶⁸⁵ el-Bakara 2/163.

⁶⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/846; Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 100.

⁶⁸⁷ İtilâf mesleğinde medd-i ta'zîm, hem merâtib-i erba'a tarikinde hem de mertebeteyn tarikinde uygulanmaktadır. Medd-i ta'zîm, takrîb tarikinde kıraat mesleklerinin tamamı tarafından hem merâtib-i erba'a tarikinde hem de mertebeteyn tarikinde uygulanmaktadır. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 228.

⁶⁸⁸ Takrîb tarikinde medd-i tazîm, Kālûn, Isbehânî (Verş'in tariki), İbn Kesîr, Ebû Amr, Hulvânî (Hişâm'ın tariki), Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb kıraat, rivayet ve tariklerine isnad edilmektedir.

⁶⁸⁹ Akbal, *Takrîb, Kavâidi*, 8; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1009; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 6.

⁶⁹⁰ Arap dilinde, manevî bir sebebe dayalı (mübalağa) genellikle med (uzatma) için güçlü bir gerekçe olarak kabul edilse de kıraat âlimleri, bu tür bir sebebi, metnin zahiri yapısına (lafzî sebep) dayalı gerekçelere göre daha zayıf bulmaktadırlar. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/846.

⁶⁹¹ “Bâbü'l-meddi ve'l-kasr” Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 14, 15; Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû'l-emânî Örneği*, 100-103.

⁶⁹² Molla Emin Efendi, *'Umde*, 228 (kenar haşiye); Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 4.

⁶⁹³ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1536; Akbal, *Takrîb, Kavâidi*, 8; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1009; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 6.

694 ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾	
Kālûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb	قصر
Kālûn, Dûrî	مد

4.3.1.2.6. Medd-i tebrîe

﴿لَا رَبَّ﴾⁶⁹⁵ ve ﴿لَا شَيْءَ﴾⁶⁹⁶ gibi kelimelerde nekra isimlere dahil olan lâ-i nâfiye (لَا), Hamza kıraatine isnad edilerek sebab-i manevî ile tevassut (üç elif) mertebesinde med ile okunur.⁶⁹⁷

Aşere tariki kapsamında medd-i tebrienin tatbik edilmemesi konusunda kıraat meslekleri arasında ittifak olduğu gözlemlenmektedir. Ancak takrîb tariki bağlamında kıraat mesleklerinin bu konudaki tercihleri farklılık göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de lâ-i nâfiyenin dahil olduğu nekra isimler bazen fetha üzere mebnî, bazen de merfû olarak bulunmaktadır. ﴿لَا رَبَّ﴾ kelimesi gibi fetha üzere mebnî nekra isimlere dahil olan lâ-i nâfiyede, medd-i tebrîe uygulanmasında kıraat meslekleri aynı görüştedir. Ancak ﴿لَا خَوْفٌ﴾ örneğinde olduğu gibi merfû isimlere dahil olan lâ-i nâfiyede, medd-i tebrienin uygulanıp uygulanmaması hususunda kıraat mesleklerinin tercihleri farklılık göstermektedir.

Sûfî mesleğinin yönteminde takrîb tariki kapsamında ﴿لَا خَوْفٌ﴾⁶⁹⁸ gibi merfû isimlere dahil olan lâ-i nâfiyede medd-i tebrîe uygulanmamaktadır.⁶⁹⁹ Bu tercih, İbnü'l-Cezerî'nin de aralarında bulunduğu çoğu kıraat aliminin (cumhurun) tercihiine bağlı kalınması (ruhsat) ilkesine dayanmaktadır.⁷⁰⁰

Merfû isimlere dahil olan lâ harfinde medd-i tebrîe uygulanmamasının temel nedeni, Arap dilinde lâ (لَا) harfinin mahiyeti konusunda farklı görüşlerin olmasıdır. İbnü'l-Cezerî ve Dimyâtî

⁶⁹⁴ el-Bakara 2/163.

⁶⁹⁵ el-Bakara 2/2.

⁶⁹⁶ el-Bakara 2/71.

⁶⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/847, 848; Dimyâtî, *İthâf*, 1/168, 169; Cermî, *Mu'cem*, 251, 252.

⁶⁹⁸ el-Bakara 2/38.

⁶⁹⁹ Akbal, *Takrîb, Kavâidi*, 8; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/37; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 87; İtilâf mesleğinde ister fetha üzere mebnî olsun ister merfû olsun bütün lâ-i nâfiyelerde medd-i tebrîe uygulanır. Yûsufefendizâde, *el-İtilâf fî vücuhi'l-ihtilâf* (İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2022), 15.

⁷⁰⁰ Molla Emin Efendi, *Zuhrû'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 225b; *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi* (Ali Rıza Haksas, HS0839), 13b; *Risâle fî 'ilmi'l-vücûh* (Darulmesnevi, 00036-001), 14b; Duhânîzâde, *Mecmû'a fî'l-Kirâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 51a.

gibi birçok âlim, bu durum göz önüne alındığında medd-i tebrienin bu tür isimlerde uygulanmaması gerektiği sonucuna varmıştır.⁷⁰¹

Sûfî mesleğinin yönteminde takrîb tariki kapsamında medd-i tebrîe, hulf ile yani *tahkik (kasr)* ve *med (tevassut)* ile (iki vecih) uygulanmaktadır. Aşere tariki olan hulf (kasr) önce (mukaddem), tevassut sonra (muahhar) alınmaktadır. Ayrıca medd-i tebrienin med miktarı, üç elif olarak ölçülendirilmektedir.⁷⁰²

Karşılaştırma

Takrîb tariki kapsamında Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde ﴿لَا خَوْفٌ﴾⁷⁰³ gibi merfû isimlere dahil olan lâ-i nâfiyede medd-i tebrîe uygulanmamaktadır.⁷⁰⁴ İtilâf mesleğinde ister fetha üzere mebnî olsun ister merfû olsun bütün lâ-i nâfiyelerde medd-i tebrîe uygulanır.⁷⁰⁵

4.3.1.3. Sıla

Sıla terimi, sözlük anlamı itibarıyla *ulaşmak, bitiştirmek* eylemlerini ifade etse de kıraat ilminde özel bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda, cemi müzekker zamirlerindeki mîm harfî ve müfred müzekker gâib zahirinin (hâ-i kinâye) medli okunuşu olarak tanımlanabilir.⁷⁰⁶ Müfred müzekker gâib zahirinin okunuşlarında kıraat mesleklerinin ittifakı söz konusu olduğundan, bu çalışmanın kapsamı dışında tutularak, sadece cemi zamirleri üzerinde durulacaktır.

Cemi zamirlerinin sılası

﴿كُم﴾⁷⁰⁷ ve ﴿هَم﴾⁷⁰⁸ gibi cemi zamirlerinde bulunan sakin mîm harflerini vasl halinde dammeli ve harf-i medden mukadder bir vâv ile medli okumaya *sıla* denilmektedir. Cemi zamirlerinde asıl olan ﴿أَنْتُمْ مَكْمُوهَا﴾⁷⁰⁹ kelimesinde olduğu gibi mîm harfinin dammeli ve medli okunmasıdır.

Arap dilinde, sonunda makabli dammeli vâv harfî bulunan kelimelerde vâv harfî

⁷⁰¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/168; İzmîrî, *Bedâi' u'l-burhân*, 8; Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 225b.

⁷⁰² Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 225b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/34, 48; Akbal, *Şu'uru't-Takrîb*, 5; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/23; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 217.

⁷⁰³ el-Bakara 2/38.

⁷⁰⁴ Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 225b.

⁷⁰⁵ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 15.

⁷⁰⁶ Dâni, *et-Teyssîr*, 130, 154, 155.

⁷⁰⁷ el-Bakara 2/21.

⁷⁰⁸ el-Fâtiha 1/7.

⁷⁰⁹ Hûd 11/28.

hazfedilebilmektedir. Cemi zamirlerinde de aynı durum söz konusu olduğundan vâv hazfedilerek mîm harfî mübalağa ifade etmesi için sükûn ile okunabilmektedir.⁷¹⁰ Mîm harfinden dammeyi ve vâvı hazfederek sükûn ile okumaya da *iskân* (*adem-i sıla*) denmektedir.⁷¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan cemi zamirleri, takip eden harflerle olan ilişkileri açısından üç farklı değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu çalışmada, kıraat mesleklerinin farklı tercihlerinin olduğu yalnızca biri detaylı olarak ele alınacaktır.⁷¹²

Cemi zamirinden sonra ﴿رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾⁷¹³ kelimelerinde olduğu gibi hemzenin⁷¹⁴ dışında başka bir harf bulunan kelimelerin vasl halinde⁷¹⁵ Kālûn rivayetine isnad edilerek sıla ve iskân/adem-i sıla (iki vecih) nakledilmektedir.⁷¹⁶

Kālûn rivayetinin usulünde cemi zamirlerinde sıla ve iskânın alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat vardır. Ancak bu vecihlerin sıralaması/tertîbi hususunda farklı uygulamaların olduğu müşahede edilmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere ve takrîb tarikleri kapsamında merâtib-i erba'a tariki uygulanması halinde, sıla önce (mukaddem), iskân sonra (muahhar) alınırken, mertebeteyn tariki uygulanması halinde ise iskân/adem-i sıla önce, sıla sonra uygulanmaktadır.⁷¹⁷

Sûfî mesleğinin tercihlerine yer veren eserlerde bu tercihin gerekçesi sadedinde kayda değer bir bilgi bulunmasa da Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyssîr* ve Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî* üzerinde yapılan incelemeler, sıla ve iskân vecihlerinin takdim ve tehir meselesinde önemli değerlendirmelere imkân sağlamaktadır. Ayrıca, İstanbul tariki İtilâf mesleğinin kurucusu Yûsufendizâde ile Mısır tariki müntesiplerinin eserlerindeki bu konudaki görüşler, takdim ve tehir sebeplerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*'de sıla ve iskânı/adem-i sıla mutlak olarak (tariklere kayıtlamadan) zikretmiştir. Ayrıca, hangi vechi tercih ettiğine ya da hangi vechin asıl olduğunda dair bir

⁷¹⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 1/218.

⁷¹¹ Duhânîzâde, *Mecmû'a fî'l-kırâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 12a; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, 121.

⁷¹² Cemi zamirinin okunuşları hakkında detaylı bilgi için bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 108; Dâni, *et-Teyssîr*, 130; Ali Muhammed Dabbâ, *Behçetü'l-merđiyye*, 14; Kâdî, *el-İdâh*, 63; Mâlikî, *Dürri'n-neşîr*, 135.

⁷¹³ el-Bakara 2/3.

⁷¹⁴ İster hemze-i vasl ister hemze-i kat' olsun.

⁷¹⁵ Cemi mîmi vakf halinde ittifakla iskân ile okunur. Kâdî, *el-Vâfi*, 52.

⁷¹⁶ İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer kıraatlerine nispet edilerek sadece sıla ile (tek vecih) aktarılmaktadır. Dâni, *et-Teyssîr*, 130; Kâdî, *Vâfi*, 51; İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 16 (13. beyit).

⁷¹⁷ Eyyûbî, *Mizân* (Yazma Eserler, 1032/01), 5b; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 125; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/21; Şahin, *el-Münezzel*, 1.

açıklamada da bulunmamıştır.⁷¹⁸

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَصِلَ صَمِّ مِيمِ الْجَمْعِ قَبْلَ مُحَرِّكَ ... دِرَاكًا وَقَالُوا بِتَخْيِيرِهِ جَلًا

beytinde Kālûn rivayetinde cemi zamirlerinin sıla ve iskân/adem-i sıla vecihleri ile okunduğunu ifade etmektedir.⁷¹⁹

*Hırzû'l-emânî*şarihleri, Şâtıbî'nin de Dânî'ye tabi olarak vecihleri mutlak bıraktığını, sıla ya da iskân vecihlerinden hangisinin asıl olduğuna ya da tercih edilmesi gereken veche işaret etmediğini belirtmektedirler.⁷²⁰

Söz konusu eserler bağlamında yürütülen *tahrîr* çalışmalarında, sıla, Kālûn rivayetinin Ebû Neşît tarikine, iskân/adem-i sıla ise Hulvânî tarikine kayıtlanmıştır.⁷²¹

Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Dânî, *et-Teysîr*'de Kālûn rivayetini Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed – Abdülbâkî b. Hasen – İbrahim b. Ömer – Ahmed b. Osman b. Bûyân – İbnü'l-Eş'as - Ebû Neşît tariki üzerinden aktarmaktadır.⁷²² Dânî, bu tarikten *sıla* okumuştur.⁷²³ Öte yandan, Dânî, hocası Ebü'l-Hasen vasıtasıyla Ebû Neşît tarikinden *iskân*ı da rivayet etmektedir. Ancak bu tarik, *et-Teysîr*'de zikredilen tarik değildir.⁷²⁴ Bu veriler ışığında, sıla; *et-Teysîr* tariki kabul edilmektedir.

Dânî'nin, *Câmi'u'l-beyân*'da yer verdiği Hulvânî tarikinden de sıla ve iskân/adem-i sıla aktarılmakla birlikte iskân bu tarike kayıtlanmıştır.⁷²⁵ Dolayısıyla Dânî'nin *et-Teysîr* tariki olmadığı halde bu eserde iskâna da yer vermesinin temel gerekçesi, *iskân*ın da sıhhatinin sabit olduğuna dikkat çekmek arzusu olduğu söylenebilir.⁷²⁶

İstanbul tarikinin bir diğer mesleğinin kurucusu kabul edilen Yusufefendizâde de İtilâf mesleğinde sılanın önce alınmasının gerekçesini, Arap dilindeki cemi mîmlerinde asıl olan kullanımın sıla, yani damme ve med olması esasına dayandırarak açıklamaktadır.⁷²⁷

İstanbul/Teysîr tarikinin İtilâf ve Sûfî mesleklerinde merâtib-i erba'a dikkate alındığında sılanın

⁷¹⁸ Dânî, *et-Teysîr*, 130; Mâlikî, *Dürri'n-neşîr*, 133.

⁷¹⁹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 9 (111. Beyit).

⁷²⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 1/219; Kâdî, *el-Vâfi*, 51, 52.

⁷²¹ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 14, 15; Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû'a alâ kırrâati't-Taķrîb* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 36.

⁷²² Dânî, *et-Teysîr*, 105, 106.

⁷²³ İbnü'l-Cezerî, *et-Taķbîr*, 187; Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 15.

⁷²⁴ Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 158.

⁷²⁵ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 14.

⁷²⁶ Dânî'nin *et-Teysîr* dışındaki eserlerinden aktarılan vecihlere “Dânî'nin ihtiyarı” olarak anlamlandırılan *tarîku'd-Dânî* ifadesi kullanılmaktadır. Muhammed Pilgir, “İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (ts.), 717.

⁷²⁷ Yusufefendizâde, *Hallü müşkilâti's-Şâtıbiyye*, 248.

takdiminin temel gerekçesi, sılanın *et-Teysîr* tariki olan Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed - Ebû Neşît tarikinden aktarılması ve Arap dilinde cemi zamirlerinin asıl okunuş biçiminin dammeli ve sılalı olmasıdır. Dâni'nin bu konuda net bir tercih belirtmemesi (mutlak bırakması) nedeniyle, dilin özüne uygun olan bu okunuşun tercih edilmesi gerektiği düşünülmüş ve Arap dilindeki asıl kullanım, vecihlerin takdim-tehirinde tercih ettirici bir sebep olarak kabul edilmiştir.⁷²⁸

Mertebeeyn tarikinde iskânın önce alınmasının gerekçesi olarak ise şunlar dile getirilmektedir:

i. İskânı nakledenlerin sayısının daha fazla olması.⁷²⁹ Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere, Dâni hem Ebû Neşît hem de Hulvânî tariklerinden sıra ve iskân okumuş olmasına rağmen, iskânın daha çok tarik vasıtasıyla nakledildiği tespit edilmektedir.

ii. Kâlûn rivayetinde iskânın daha meşhur/yaygın olması.⁷³⁰ Nitekim, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'daki "Ahmed b. Kâlûn'un, babasından naklettiği "Nâfi' zamirdeki mîm harfini ref ile okumayı yadırgamazdı. Bu da onun kıraatinin iskân ile olduğunu göstermektedir."⁷³¹ şeklindeki anekdotun da iskânın daha yaygın ve meşhur olduğunu desteklediği söylenebilir.

iii. İskânın, mushaf hattına muvafık olması.⁷³²

Mısır tariki Mutkin ve Şeyh Atâullah meslekleri ile İskenderiyye ekolünün temsilcisi Halîcî, önce iskân/adem sıra, sonra sıra almaktadır.⁷³³

4.3.1.4. İmâle

Sözlükte bir tarafa doğru eğmek, yönlendirmek, meylettirmek gibi manalar ifade eden imâle,⁷³⁴ kıraat literatüründe fethayı kesraya, elif harfini yâ harfine doğru eğmek suretiyle seslendirmek anlamında kullanılır.⁷³⁵ Bu başlık altında, imâle-i suğrâ ve imâle-i kübrâ ile ilgili tahrîrât/meslek alimlerinin görüş ve yorumlarına konu olan kelimeler incelenecektir.

⁷²⁸ Duhânîzâde, *Mecmû'a fi'l-kırâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 12a; Hadî Behçet Hüseyin Sabrî, *Kitâbü Müşkilâti's-Şâtıbiyye li'l-İmâm Yûsufefendîzâde Dirase ve Tahkik* (Filistin/Nablus: Necah Milli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2010), 56.

⁷²⁹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 92.

⁷³⁰ Fâsî, *el-Leâli'l-ferîde*, 2/107; Kettânîzâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi) 6a.

⁷³¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 108; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 5/269.

⁷³² Kettânîzâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi) 6a.

⁷³³ Kettânîzâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi) 6a; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 92; Eymen Bakle, *Teshîlü 'ilmi'l-kırâ'ât*, 1/280.

⁷³⁴ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 7/1822 "m-y-l" maddesi; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "m-y-l" maddesi, 637.

⁷³⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 73; Düserî, *Muhtaşaru'l-'ibârât*, 31.

4.3.1.4.1. Sülâsî mücerred fiillerde imâle-i kübrâ

﴿زَادَ﴾

Kur'ân-ı Kerîm'de aynel fiili illetli harf olan, sülâsî mücerred ve mazî kalıbındaki ﴿زَادَ﴾⁷³⁶

fiilinde İbn Zekvan rivayeti adına imâle ve fetih nakledilmektedir.⁷³⁷

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de, İbn Zekvân rivayeti adına İbnü'l-Ehram-Ahfeş-İbn Zekvân tarikiyle sadece ﴿فَرَادَهُمْ﴾⁷³⁸ kelimesinde imâle okunduğunu belirtmektedir. Bu tarikin dışındaki

tariklerden ise Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün ﴿زَادَ﴾ kelimelerinde imâle ile okunduğunu nakletmektedir.⁷³⁹

Dânî'nin bu ifadelerinden anlaşılan, İbnü'l-Ehram kanalıyla gelen rivayette sadece ﴿فَرَادَهُمْ﴾⁷⁴⁰ kelimesinin imâleyle, diğer ﴿زَادَ﴾ fiillerinin ise fetihle okunmasıdır. İbnü'l-Ehram dışındaki kanallardan ise bütün ﴿زَادَ﴾ fiilleri imâle ile okunur. Dolayısıyla, İbn Zekvân rivayetinde ﴿فَرَادَهُمْ﴾⁷⁴¹ kelimesinde bütün tariklerin ittifakıyla imâle nakledilmesi sebebiyle fetih uygulanmazken geri kalan ﴿زَادَ﴾ fiillerinde İbn Zekvân'ın tarikleri arasında ittifak olmadığından hem imâle hem de fetih okunmaktadır.⁷⁴²

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:⁷⁴³

وَكَيْفَ الثَّلَاثِي غَيْرَ زَاغَتْ بِمَاضِي ... أَمِلَ حَابَ حَافُوا طَابَ ضَاقَتْ فَتُجْمِلَا
وَحَاقَ وَزَاعُوا جَاءَ شَاءَ وَزَادَ فُرَ ... وَجَاءَ ابْنُ دَكْوَانٍ وَفِي شَاءَ مَيَّالَا
فَرَادَهُمُ الْأُولَى وَفِي الْغَيْرِ حُلْفُهُ ...

beyitlerinde yukarıda zikredilen meseleye yer vererek İbn Zekvân rivayeti adına

⁷³⁶ el-Bakara 2/247; Âl-i İmrân 3/174.

⁷³⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 217, 218; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 26 (318-320. beyitler); Paluvî, *Zübde*, 1/1/101.

⁷³⁸ el-Bakara 2/10.

⁷³⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 218, 219.

⁷⁴⁰ el-Bakara 2/10.

⁷⁴¹ el-Bakara 2/10.

⁷⁴² Paluvî, *Zübde*, 1/102; Şahin, *el-Münezzel*, 2; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/3; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/2.

⁷⁴³ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 26 (319, 320. 321. beyitler).

﴿فَرَادَهُمْ﴾⁷⁴⁴ kelimesinin sadece imâleyle diğer ﴿فَرَادَ﴾⁷⁴⁵ kelimelerinin ise imâle ve fetih ile okunduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁶

İbn Zekvân rivayeti adına nakledilen fetih/hulf ve imâlenin alınması hususunda kıraat meslekleri arasında görüş birliği bulunmakla birlikte bu vecihlerin sıralaması (tertîb) hususunda farklı tercihlerin olduğu gözlemlenmektedir.

Aşere tariki kapsamında Sûfî mesleğinde fetih önce (mukaddem) alınırken İtilâf mesleğinde imâle önce (mukaddem) okunmaktadır.⁷⁴⁷ Takrîb tarikinde ise feth Hulvânî tarikine, imâle Dâcûnî tarikine isnad edilmektedir.⁷⁴⁸

İstanbul/Teysîr tariki olarak bilinen kıraat eğitim metodolojisinin temel kaynakları olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de Sûfî mesleğinin tercihiyle ilgili ipuçları bulunmaktadır. Bu eserlerdeki ifadeler üzerinden, fethin (hulf) takdim edilmesinin gerekçelerine dair bir inceleme yapmak mümkündür.

Kıraat alimleri arasında ﴿فَرَادَهُمْ﴾⁷⁴⁹ kelimesindeki imâle konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, İbnü'l-Ehram tariki, bu okunuşu nakleden tek tarik olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, kıraat ilminde *infirâd* olarak adlandırılan bir durumdur. Ebû Amr ed-Dânî de *et-Teysîr*'de, İbnü'l-Ehram tarikinin bu hususta tek başına kaldığını belirterek bu durumu teyit etmektedir.⁷⁵⁰ Sûfî mesleğinde, İbn Zekvân kıraati adına nakledilen iki vecihten fetih, daha fazla sayıda tarik tarafından aktarıldığı için imâleyle göre öncelikli kabul edilmiştir. **Azîmet** ilkesi gereği İbnü'l-Ehram tarikiyle nakledilen imâle, nakil cihetiyle tek kalması (infirâd) sebebiyle sonra alındığı söylenebilir.

⁷⁴⁴ el-Bakara 2/10.

⁷⁴⁵ ﴿فَرَادَ﴾ fiilinde Bakara sûresi onuncu ayetinde İbn Zekvân rivayeti adına sadece imâle vechi nakledilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîmdeki diğer ﴿فَرَادَ﴾ kelimelerinde ise imâle ve fetih olarak iki vecih okunmaktadır. Paluvî, *Zübde*, 1/102.

⁷⁴⁶ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 232.

⁷⁴⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/280; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 204, 248, 302, 320, 323, 353, 449. (kenar haşiyeye); Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 49; Şahin, *el-Münezzel*, 39; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/64, 294, 122; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/382; Özcan, *Aşere Kavâidi*, 86; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 78.

⁷⁴⁸ Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 29; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/23.

⁷⁴⁹ el-Bakara 2/10.

⁷⁵⁰ Dâni, *et-Teysîr*, 218, 219.

﴿رَآه﴾⁷⁵¹ ve ﴿رَآك﴾⁷⁵² gibi kendisine zamir bitişmiş ﴿رَآ﴾ kelimelerindeki râ ve hemzede İbn Zekvân rivayetine isnad edilerek hulf/fetih ile imâle nakledilmektedir. Yani rânın ve hemzenin birlikte imâlesi ve fethi olarak iki vecihle okunmaktadır.⁷⁵³

İbn Zekvân rivayeti üzerinden nakledilen iki farklı okunuşun (fetih ve imâle) kabul edilmesi konusunda kıraat meslekleri arasında genel bir mutabakat bulunmaktadır. Ancak bu iki vechin sıralanması/tertîb konusunda farklı yaklaşımlar görülmektedir. İtilâf mesleğinde imâle öncelikli (mukaddem) kabul edilmektedir. Sûfî mesleğinin tercihlerini yansıtan kaynaklarda hangi vechin önce alınacağına dair açık bir ifade bulunmasa da Molla Emin Efendi'nin 'Umde'de belirttiği üzere mesleğin usulü itibariyle imâlenin takdim edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁵⁴

İmâlenin öncelikli kabul edilmesinin temel gerekçesi, Teysîr tariki olmasıdır.⁷⁵⁵ Şöyle ki; Dâni, *et-Teysîr*'de hocası Abdülazîz b. Cafer el-Fârîsî'ye rânın ve hemzenin imâlesiyle okuduğunu belirtmiş ancak hangi tarik üzerinden aktardığını mutlak bırakarak belirtmemiştir.⁷⁵⁶ *Câmi 'u'l-beyân*'da ise bu tarikleri netleştirerek *et-Teysîr*'in aslî tariki olan Fârîsî – Nekkâş – Ahfeş- İbn Zekvân tarikiyle⁷⁵⁷ rânın ve hemzenin imâlesiyle okuduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁸ Buna göre, ruhsat ilkesi gereği aslî tarikten aktarılan imâlenin önce alınmasının uygun görüldüğü düşünülebilir.

Karşılaştırma

Halîcî, (İskenderiyye ekolü) ﴿رَآه﴾ ve ﴿رَآك﴾ gibi kelimelerde İbn Zekvân rivayeti adına râ ve hemzede imâle ve fethin alındığını belirtmektedir. Ayrıca râ ve hemzenin bir arada bulunması dolayısıyla oluşacak mîzânın ise Şâtıbiyye tariki bağlamında rânın imâlesi ile hemzenin imâlesi, rânın fethi ile hemzenin fethi şeklinde iki vecih olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁵⁹

⁷⁵¹ el-Enbiyâ, 21/36.

⁷⁵² en-Neml 27/40.

⁷⁵³ Dâni, *et-Teysîr*, 2015, 342.

⁷⁵⁴ Eyyûbî, *Mîzân*, 105; *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî*, (Yazma Eserler, 7349) 75a; Molla Emin Efendi, 'Umde, 279, 427, 461, 528; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/614 (Kürrâselerde İbn Zekvân rivayeti müstakil olarak alınmadığından vecihlerin takdim ve tehirinde indirâc usulü dikkate alınmalıdır.).

⁷⁵⁵ Molla Emin Efendi, 'Umde, 279.

⁷⁵⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 342.

⁷⁵⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 114.

⁷⁵⁸ Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, 493, 494.

⁷⁵⁹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 114.

Bu durum, Halîcî'nin birinci vecih olarak imâleyi zikretmesi dolaylı olarak bu veche öncelik tanıdığını göstermektedir. Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin Halîcî'nin tercihiyle örtüştüğü görülmektedir.

4.3.1.4.2. Meksûr ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinde imâle-i kübrâ

Kur'ân-ı Kerîm'de meksûr ﴿النَّاسِ﴾⁷⁶⁰ kelimelerinde Ebû Amr kıraati adına imâle ve fetih (iki vecih) nakledilmiştir.⁷⁶¹ Aşere ve takrîb tarikleri kapsamında bu iki vechin uygulanması konusunda kıraat meslekleri arasında çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Aşere tariki bağlamında kıraat meslekleri arasında ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinde imâlenin uygulanmasında iki temel yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşımda, imâle vechi, Ebû Amr için mutlak kabul edilmekte ve hem Dûrî hem de Sûsî rivayetlerinde imâle ve feth/hulf birlikte yer almaktadır. Bu nakil, Ebû Amr ed-Dânî ve Şâtîbî'ye aittir. Zira Dânî'nin *et-Teysîr*'de:

“Ebû'l-Kâsım el-Fârisî, ﴿النَّاسِ﴾ kelimesini Ebû Amr kıraatinde bana imâle ile okuttu. İmale, Ebû Abdurrahman, Ebû Hamdûn ve İbn Sa'dân'ın Yezîdî'den rivayetidir. Diğer hocalarım ise ﴿النَّاسِ﴾ kelimesini fetih/tahkik vechiyle okuttu. Bu vecih ise Ahmed b. Cübeyr'in Yezîdî'den rivayetidir. İbn Mücâhid de fetih/tahkik vechiyle okumaktadır.”

ifadeleriyle ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinin imâle ve fetih ile okunduğunu belirterek, bu iki vechin mutlak olarak (râvîlere kayıtlanmadan) Ebû Amr kıraatinde yer aldığını ifade etmektedir.⁷⁶² Şâtîbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

“وَحُلْفُهُمْ فِي النَّاسِ الْمَجْرُورِ حُصْلًا”

beytinde Ebû Amr kıraatinde hem imâle hem de fetih vechi olduğunu ifade etmek suretiyle bu vecihleri Dûrî ya da Sûsî için kayıtlamadan doğrudan Ebû Amr'a nispet etmiştir.⁷⁶³

Buna göre, aşere tarikinin iki aslî kaynağı olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtîbiyye*'nin yukarıda zikredilen metinlerinin zahirinden anlaşılan; ﴿النَّاسِ﴾ kelimesi Ebû Amr için mutlak bırakılarak hem Dûrî hem de Sûsî için imâle ve fetih/tahkik/hulf vechi olduğudur.⁷⁶⁴

⁷⁶⁰ el-Bakara 2/8.

⁷⁶¹ Dânî, *et-Teysîr*, 222.

⁷⁶² Dânî, *et-Teysîr*, 222, 223.

⁷⁶³ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 27.

⁷⁶⁴ Kâdî, *el-Vâfi*, 154.

﴿النَّاسِ﴾ kelimesinin okunuşu konusunda ikinci bir yaklaşım olarak *tertîb* yöntemi öne sürülmektedir. Bu yaklaşımda, Dûrî rivayetinde imâle, Sûsî rivayetinde ise feth/hulf tercih edilmektedir. Bu görüşü, Şâtıbî'nin talebesi Sehâvî (öl. 643/1245)⁷⁶⁵ dile getirmiş ve *eş-Şâtıbiyye* şerhinde “Hocamız (Şâtıbî) bize imâleyi Dûrî tarikinden, fethi/hulfü ise Sûsî tarikinden okuttu.” ifadesiyle söz konusu tertîbi (râvîlere kayıtlamak) açıkça ifade etmiştir.⁷⁶⁶ Yukarıda İstanbul ve Mısır tariklerinin aslî kaynaklarından yapılan nakiller ışığında meseleyi kıraat meslekleri bağlamında ele almak gerekirse şunlar söylenebilir:

Aşere tariki kapsamında ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinde Dûrî için imâlenin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında ittifak varken fethin (hulf) alınmasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, Ebû Amr kıraati adına ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinin okunuşunda *tertîb* yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem, Dûrî rivayetinde imâle, Sûsî rivayetinde ise fetih/hulf tercih etmektir.⁷⁶⁷

Dûrî rivayeti adına, İtilâf mesleğinde hem imâle hem feth (iki vecih) alınırken⁷⁶⁸ Sûfî mesleği ve Mısır tariki mesleklerinde sadece imâle (tek vecih) alınmaktadır.⁷⁶⁹

Bu tercihin temel gerekçesi, ruhsat ilkesine bağlı kalınarak yukarıda da ifade edildiği üzere Dûrî rivayetinde *et-Teysîr* tariki olan Abdurrahman b. Abdûs kanalıyla aktarılan imâlenin tercih edilmesidir. Ayrıca, Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'de bu iki vechi, mutlak olarak Ebû Amr kıraati adına aktarsa da talebesine tertîb yöntemini öğretmesi, Sûfî mesleğinin bu tercihi benimsemesinde etkili olmuştur.⁷⁷⁰ *eş-Şâtıbiyye* üzerine yapılan tahrîr çalışmalarında da benzer değerlendirmeler yapılmaktadır.⁷⁷¹

Sûfî mesleğinin tahrîr yönteminde, özellikle ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinin okunuşu konusunda, metin (nâs) yerine ahz (edâ) esas alınmıştır. İstanbul tarihinin aslî kaynağı olan *et-Teysîr* ve *Hırzû'l-*

⁷⁶⁵ Tayyar Altıkulaç, “Sehâvî, Alemüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁷⁶⁶ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/465.

⁷⁶⁷ Molla Emin Efendi, *Umde*, 148; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 1/3.

⁷⁶⁸ Yûsufefendizâde, *Müşkilâtü's-Şâtıbiyye*, 91, 92.

⁷⁶⁹ Molla Emin Efendi, *Umde*, 148, 194-200, 259, 271; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 155; Şahin, *el-Münezzel*, 2.

⁷⁷⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/465.

⁷⁷¹ Cemzûrî, *Fethu'r-Rahmanî*, 158, 159; Halicî, *Hallü'l-müşkilât*, 74, 75; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsîlî, thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî, *Kenzü'l-me'ânî fi Şerhi Hırzî'l-emânî* (Dimaşk: Daru'l-Gavsânî, 2012), 1/585, 586; Yûsufefendizâde, *Müşkilâtü's-Şâtıbiyye*, 90, 91.

emânî'de yer alan ifadeler yerine, bu eser üzerine yapılan tahrîrler (inceleme ve açıklamalar) tercih edilmiştir. Bu durum, Sûfî mesleği müntesiplerinin, kıraatlerin nakli ve aktarılmasında râvîyi ve onun aktardığı bilgileri dikkate aldığını ve aslî kaynakların metninden daha ziyade uygulamadaki yansımaları doğrultusunda şekillenen tahrîrleri daha uygun bulduklarını göstermektedir.

Sûfî mesleğinin bu yaklaşımı, kıraat ilminde nas (metin) ve edâ (ahz) arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımında zikredilmeye değerdir. Bununla birlikte, Ebû Amr kıraatinde Dûrî rivayetinde imâlenin, Sûsî rivayetinde ise fethin daha yaygın (meşhur) olduğu genel bir kabul görmektedir.⁷⁷² Buna göre, Sûfî mesleğinde, Dûrî rivayetinde daha yaygın olan imâle ve Sûsî rivayetinde daha yaygın olan fetih benimsendiği de söylenebilir.⁷⁷³

Karşılaştırma

İskenderiyye ekolünden Halîcî, yukarıdaki ihtilafa değinerek kendi tercihinin, tertîb yani Dûrî rivayeti adına imâle, Sûsî rivayeti adına ise fetih olduğunu belirtmektedir.⁷⁷⁴

Kahire ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî, ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinde, Ebû Amr kıraati adına Şâtıbî'nin mutlak olarak aktardığı imâle-i kübrânın, Sehâvî'nin de naklettiği gibi râvîlere kayıtlanması (tertîb) gerektiğini ifade etmektedir.⁷⁷⁵ Benzer şekilde Ahmed b. Ömer el-Eskâtî de Teysîr tariki olarak Dûrî rivayetinde sadece imâle alınacağını belirtmektedir.⁷⁷⁶

Yakın dönem kıraat âlimlerinden Abdulfettah el-Kâdî'nin *Büdûru'z-zâhira*'da yaptığı değerlendirme konuyu özetler mahiyettedir;

“Ebû Amr kıraatinde imâle sadece Dûrî tarikindendir. Şâtıbî'nin;

وَحُلْفُهُمْ فِي النَّاسِ الْمَجْرُورِ حَصَلًا

kavline gelince ulemâ burada hulf ile kastedilenin râvîler arasında ihtilaf olduğu,

Ebû Amr'dan; Dûrî'nin imâleyi, Sûsî'nin ise fethi rivayet ettiğini

söylemektedir.”⁷⁷⁷

⁷⁷² Cemzûrî, *Fethu'r-Rahmanî*, 158.

⁷⁷³ Günümüzde Türkiye'de yaygın olarak kullanılan kıraat eserlerinden Abdulfettah el-Paluvî'ye ait *Zübdetü'l-irfân*'da, Dûrî rivayetinde hem imâle hem de feth okunuşlarının bulunduğu belirtilmektedir. Paluvî, *Zübde*, 1/100; Aynı eserin Mehmed Emin Efendi'ye ait *Umdetü'l-hullân* adlı şerhinde ise Dûrî rivayeti adına imâle vechinde kıraat meslekleri arasında ittifak olmakla birlikte fetih vechinde ihtilaf olduğu ifade edildikten sonra İtilâf mesleğinde fetih vechi alınırken Sûfî mesleğinde alınmadığı belirtilmektedir. Molla Emin Efendi, *Umde*, 148.

⁷⁷⁴ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 74, 75.

⁷⁷⁵ Hüseynî, *İthâfû'l-berîyye*, 15 (89. beyit); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûgi'l-ümniyye*, 34, 35.

⁷⁷⁶ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 64.

⁷⁷⁷ Kâdî, *Büdûrü'z-zâhira*, 26.

Sûfî mesleğinin tercihi, İskenderiyye (Halîcî), Kahire (Hüseynî) ekolleri ve Eskâtî ile Kâdî'nin tercihleriyle paralellik arz etmekteyken, İtilâf mesleğinin tercihiyle farklılaşmaktadır.

Takrîb tariki bağlamında ise ﴿النَّاسِ﴾ kelimesinde Ebû Amr kıraatini Dûrî rivayetinde hem imâle hem de fetih uygulanmaktadır. Aşere tarikinde uygulanan imâle önce (mukaddem) alınmaktadır.⁷⁷⁸ Takrîb tarikinde, imâle ve fetih (iki vecih) alınmasının gerekçesi ruhsat ilkesine dayanmaktadır. Zira, İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de her iki vechin de sahih olduğunu belirtmektedir.⁷⁷⁹

4.3.1.4.3. Zevât-ı râ

Zevât-ı râ olarak isimlendirilen⁷⁸⁰ ﴿نَرَى﴾⁷⁸¹ gibi kelimelerdeki râ harfî vakf halinde ya da kendisinden sonra harekeli bir harf bulunduğu Verş rivayetine isnad edilerek beyne/taklîl ile Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halefû'l-âşir kıraatlerine isnad edilerek imâle-i kübrâ ile okunmaktadır.⁷⁸²

Vasl halinde ﴿نَرَى اللّٰهَ﴾⁷⁸³ ﴿يَرَى الَّذِينَ﴾⁷⁸⁴ kelimelerinde olduğu gibi kendisinden sonra sakın bir harf bulunduğu durumlarda ise beyne uygulanmaz. İmalenin uygulamasında ise ihtilaf vardır.⁷⁸⁵

Zevât-ı râdan sonra ﴿يَرَى الَّذِينَ﴾⁷⁸⁶ gibi sakın harf olması durumunda, Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayeti adına râ harfinde fetih ve imâle (iki vecih) nakledilmektedir.⁷⁸⁷ Bu iki vechin alınmasında Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kıraat mesleklerinin ittifakı vardır. Aynı şekilde fetih önce (mukaddem), imâle sonra (muahhar) uygulanmasında da mutabakat bulunmaktadır.⁷⁸⁸

Zevât-ı râ kelimelerin vasl halinde, fethin takdiminin gerekçesi, Ebû Amr ed-Dânî'nin bu vechi

⁷⁷⁸ Eyyübî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 78 (kenar notu); Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 22; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/22; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/1; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 63.

⁷⁷⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/282.

⁷⁸⁰ Dûserî, *Muhtaşaru'l-'ibârât*, 65.

⁷⁸¹ el-Bakara 2/55.

⁷⁸² Dâni, *et-Teysîr*, 208, 209; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 25; (311, 314. beyit); Şehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 1/147.

⁷⁸³ el-Bakara 2/55.

⁷⁸⁴ el-Bakara 2/165.

⁷⁸⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 226, 227; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 165.

⁷⁸⁶ el-Bakara 2/165.

⁷⁸⁷ Şehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/468; Kâdî, *el-Vâfî*, 155, 156; Dimyâtî, *İthâf*, 1/307.

⁷⁸⁸ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 178, 473; *Muhtaşarâtü'l-'aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 92b; Şahin, *el-Münezzel*, 24; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 1/45.

okuduğunu sarahaten belirtmesi (ruhsat)⁷⁸⁹ ve Sûsî'den fethin daha meşhur/yaygın olmasıdır.⁷⁹⁰ Bu gerekçelerle birlikte şu da söylenebilir ki; râ harfinde imâle kendisinden sonra bulunan elif sebebiyle uygulanır.⁷⁹¹ Vasl halinde iki sakin bir arada bulunduğundan elif düşürülerek okunur. Bu durumda imâlenin sebebi ortadan kalkarak râ harfinin fethası ile okunur. Râ harfinin fethasının telaffuzunda ise asıl olan fetih ile okunmaktadır. Sûsî rivayetinde asıl olan bu olsa da imâle vechi de naklolduğundan sahih kabul edilen her iki vecih de ahzedilmektedir. Ancak vasl halinde, asıl olan fetih önce, imâle sonra uygulanmaktadır.⁷⁹²

Sûsî rivayetinin usulünde ﴿نَرَى اللَّهَ﴾⁷⁹³ gibi kelimelerde zevât-ı râdan sonra bulunan lafzatullâhın lââmı, tefhîm ve terkîk ile okunmaktadır. Lâm harfinde tefhîmin caiz olmasının sebebi, kendisinden önce halis bir kesra olmamasıdır. Terkîk okunmasının gerekçesi ise kendisinden önce halis bir fetha olmamasıdır. Bununla birlikte Dâni'nin, *et-Teysîr*'de tefhîmi tercih etmesi ile Şâtıbî ve Sehâvî'nin de aralarında bulunduğu cumhurun tercihinin tefhîm olması sebebiyle lââm harfinde tefhîm önce (mukaddem) alınmaktadır.⁷⁹⁴

﴿نَرَى اللَّهَ﴾ kelimelerindeki fetih ve imâle ile terkîk ve tefhîm vecihlerinin bir arada değerlendirilmesi durumunda ortaya çıkan mîzânda kıraat meslekleri farklı yaklaşımlar benimsemektedir.

Sûfî mesleğinde hem *aşere* hem de *takrîb tarikleri* kapsamında Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetinde söz konusu mîzânda üç vecih alınmaktadır. Râ harfinde fetih önce (mukaddem), imâle sonra (muahhar), lââm harfinde tefhîm vechi önce terkîk sonra uygulanmaktadır. Buna göre, Sûfî mesleğinde ilgili mîzân şu şekilde olmaktadır:⁷⁹⁵

﴿نَرَى اللَّهَ﴾ ⁷⁹⁶	
تفخيم	فتح
تفخيم	امالة
ترقيق	امالة

⁷⁸⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 227.

⁷⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1310.

⁷⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1211.

⁷⁹² Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/468; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1311.

⁷⁹³ el-Bakara 2/55.

⁷⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1396.

⁷⁹⁵ Paluvî, *Zübde*, 1/122, 123; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 165; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 5a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/43; Şahin, *el-Münezzel*, 7; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Süreti)*, 1/13; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/18; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 77.

⁷⁹⁶ el-Bakara 2/55.

Dördüncü vecih olabilecek rânın fethi, lâmin terkîki şeklindeki vecih ise alınmamaktadır. Zira râ harfi fetih ile okunduğunda halis bir fetha olacağından lafzatûllahın lâmı da bu durumda sadece tefhîm ile okunabilir.⁷⁹⁷

Karşılaştırma

Îtilâf, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde ﴿نَرَى اللَّهَ﴾ kelimesinde mezkûr üç vecih alınarak imâle - tefhîm alınmamaktadır. Bu yaklaşım, Sûfî mesleğinin tercihiyle mutabıktır. Ancak Îtilâf mesleği, vecihlerin sıralamasında (tertîb) imâle-terkîk vechini önce (mukaddem) alarak Sûfî mesleğine muhalif bir tutum sergiler.

İskenderiyye ekolünden Halîcî de ﴿يَرَى الَّذِينَ﴾ gibi yerlerde Sûsî rivayetinde iki vecih alındığı belirtmekle birlikte metinde önce fetih ve imâleyi zikretmektedir. ﴿نَرَى اللَّهَ﴾ gibi kelimelerde ise yukarıda zikredilen üç vechin alındığını belirtmektedir.⁷⁹⁸

4.3.1.4.4. Hâ-i te'nîs imâle-i kübrâsı

Hâ-i te'nîs⁷⁹⁹ imâlesi, ﴿الصَّلَاةِ﴾ ve ﴿غَشَاوَةً﴾⁸⁰⁰ kelimeleri gibi *tâ-i merbûta/kapalı tâ* ile yazılsın veya ﴿رَحْمَتٍ﴾⁸⁰¹ ve ﴿نِعْمَتٍ﴾⁸⁰² gibi *tâ-i mebsûta/açık tâ* ile yazılsın hâ-i te'nîsin bulunduğu kelimelerin, vakf halindeki okunuşu ile ilgilidir. Bu durumda, hâ-i te'nîsten önceki harf, Kisâî kıraatine isnad edilerek imâle-i kübrâ ile okunur.⁸⁰³

Kapalı tâ (tâ-i merbûta) ile yazılan kelimeler

Kur'ân-ı Kerîm'deki hâ-i te'nîsli kelimeler, vakıf halinde imâle uygulanıp uygulanmaması

⁷⁹⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 164, 165, 322 (kenar haşiye).

⁷⁹⁸ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 86.

⁷⁹⁹ Hâ-i te'nîs, müenneslik alameti olarak isimlere dâhil olan, genelde ﴿الصَّلَاةِ﴾ (el-Bakara 2/7) kelimesinde olduğu gibi *tâ-i merbûta* (ة) şeklinde yazılmakla birlikte kimi zaman ﴿نِعْمَتٍ﴾ (el-Bakara 2/231) kelimesindeki gibi *tâ-i mebsûta* (ت) ile de resmedilen ve vakf halinde hâ olarak okunan tâ harfidir. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 57; Gânim Kaddûrî Hamed, *Şerhu Muqaddimetü'l-Cezeriyye* (Cidde: Ma'hedü İmam eş-Şâtıbî, 2008), 611, 617; İsmail Durmuş, "Müzekker ve Müennes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/243, 244.

⁸⁰⁰ el-Bakara 2/7,16.

⁸⁰¹ el-Bakara 2/231.

⁸⁰² ez-Zuhrûf 43/32.

⁸⁰³ Dâni, *et-Teyssir*, 228, 229.

açısından dört farklı kategoriye ayrılmaktadır.⁸⁰⁴ Aşağıda zikredilecek bu kategorilerden ikisinde (a ve b) kıraat meslekleri arasında ittifak bulunmaktadır. Ancak diğer iki kategoride (c ve d) kıraat mesleklerinin tercihleri farklılaşmaktadır.

a. Kisâî kıraatinde, hâ-i te'nîsten önce (فجئت زينب لذود شمس)⁸⁰⁵ harflerinden biri bulunduğunda, bu harfin harekesinin imâle-i kübrâ ile okunması genel bir kaidedir.⁸⁰⁶ ﴿جَنَّة﴾⁸⁰⁷ ﴿رَبْوَةٌ﴾⁸⁰⁸,

﴿نِعْمَةٌ﴾⁸⁰⁹ ve ﴿هُمَرَةٌ﴾⁸¹⁰ gibi kelimelerde aşere ve takrîb tarikleri kapsamında Sûfî mesleğinin

metodolojisinde sadece imâle (tek vecih) uygulanmaktadır. Diğer meslekler de bu kategorideki kelimelerde imâle uygularlar.⁸¹¹

Kisâî kıraatine nispet edilen bu imâle çeşidinin uygulanmasının temel nedeni, Kisâî'nin tüm râvîlerinin ve tariklerinin bu harflerde imâleyi ittifakla nakletmiş olmalarıdır.⁸¹²

b. Hâ-i te'nîsten önce elif (ا) harfi bulunan kelimelerde imâlenin yapılmaması konusunda kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Bu durum, ﴿صَلَوَةٌ﴾⁸¹³ kelimesi üzerinden örneklendirilebilir.⁸¹⁴

c. Hâ-i te'nîsten önce ﴿الْفِصَّة﴾⁸¹⁵ örneğinde olduğu gibi (ط ص خ ط ع غ ق ض ح) harflerinden biri bulunduğunda imâle uygulaması konusunda kıraat meslekleri arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir.⁸¹⁶

⁸⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1321; Paluvî, *Zübde*, 1/99, 100; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 52b.

⁸⁰⁵ Bu beyit Ebü'l-Hattâb Ali b. Abdurrahman b. Harun'un kırâat-i aşere hakkında yazılmış bir kasidesinde geçmektedir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1321 (Mukakkikin dipnotu).

⁸⁰⁶ Dâni, *et-Teyisîr*, 227, 228.

⁸⁰⁷ el-Bakara 2/265; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 205.

⁸⁰⁸ el-Bakara 2/265; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 205.

⁸⁰⁹ el-Bakara 2/211; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 201.

⁸¹⁰ el-Hümeze 104/1; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 570.

⁸¹¹ Eyyûbî, *Mîzân* (Yazma Eserler, 1032/01), 114a; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 147; Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû'a alâ kırâati 't-Takrîb* (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 30; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 29; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/22; Şahin, *el-Münezzel*, 2; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/1; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 80.

⁸¹² Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/479, 480;

⁸¹³ el-Bakara 2/3.

⁸¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1324; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 147; Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû'a alâ kırâati 't-Takrîb* (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 30; Duhânîzâde, *Mecmû'a fî'l-Kırâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 13b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/39.

⁸¹⁵ Âl-i İmrân 3/14.

⁸¹⁶ İtilâf mesleğinde Sûfî mesleğinde olduğu gibi bu harflerde imâle alınmaz. Atâullah mesleğinde feth (mukaddem) ve imâle (muahhar), iki vecih alınmaktadır. Ancak Molla Emin Efendi'nin *'Umdetü'l-hullân*

Aşere ve takrîb tarikleri kapsamında Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu tür kelimelerde imâle ahzedilmemektedir.⁸¹⁷

Bu tercihin sebebi, Kisâî rivayetinde bu harflerin ittifakla imâlesiz (feth ile) okunduğunun belirtilmesidir. Ayrıca, Ebû Amr ed-Dânî gibi önemli bir kıraat âlimi de aşere tarikinin temel kaynağı kabul edilen *et-Teyssîr*'de bu kelimelerde imâlenin yapılmayacağını açıkça belirtmiştir.⁸¹⁸ İbnü'l-Cezerî de cumhur ulemânın bu konudaki görüşünün imâlesiz okuma yönünde olduğunu ifade etmiştir.⁸¹⁹ Kıraat ilminin otoritesi sayılan Dânî ve İbnü'l-Cezerî'nin beyanları, Sûfî mesleğinin müntesipleri arasında kabul görerek tabi olunmuştur (ruhsat ilkesi).⁸²⁰

d. Hâ-i te'nîsten önce (ر ه ك أ) harflerinden birinin bulunması durumunda imâlenin uygulanıp uygulanmayacağı, kıraat meslekleri arasında farklı görüşlere konu olmuş bir meseledir. Hem aşere hem de takrîb tariklerinde hâ-i te'nîsten önce (ر ه ك أ) harflerinden biri bulunması durumunda imâlenin uygulanabilmesi için, bu harften önceki harfte aşağıdaki üç durumdan biri gerçekleşmelidir:

Kesra bulunması: ﴿الْآخِرَةَ﴾⁸²¹ ve ﴿مَائَةٍ﴾⁸²² kelimelerinde olduğu gibi, (ر ه ك أ) harflerinden önce kesra bulunması durumunda imâle yapılabilir.

Sakin yâ bulunması: ﴿حَاطِيَّة﴾⁸²³ ve ﴿هَيْئَةٍ﴾⁸²⁴ kelimelerinde olduğu gibi, (ر ه ك أ) harflerinden

isimli eserine düştüğü “Zamanımızda Atâullah mesleği temsilcileri de diğer mesleklerin tercihinine tabi olmakta ve imâle almamaktadırlar. Dolayısıyla kıraat meslekleri arası bu ihtilaf da ortadan kalkmış bulunmaktadır.” haşiyesinden anlaşılan Atâullah mesleğinde de imâlenin uygulanmadığıdır. Mutkin mesleğinde ise eserin zahirinden anlaşılan hulf ile imâle okumak iken bu mesleğin takipçileri Sûfî mesleğine tabi olarak imâleyi almamaktadırlar. Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 147; Molla Emin Efendi, 'Umde, 147 (kenar haşiyeye), Molla Emin Efendi, 'Umde, 147, 242, 247, 249, 257, 258, 266, 271, 273

⁸¹⁷ Eyyûbî, *Mizân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 158; Molla Emin Efendi, 'Umde, 147; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/14; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 80, 81;

⁸¹⁸ Dânî, *et-Teyssîr*, 232.

⁸¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1329.

⁸²⁰ Hâ-i te'nîsten önce elif bulunan kelimelerde genel olarak imâle yapılmamasına rağmen, ﴿مُزْجِيَّة﴾ ﴿تُقِيَّة﴾

﴿الْمَشْكُورَةِ﴾ gibi bazı kelimelerde hem vakf ve hem vasl hallerinde, tüm kıraat meslekleri (Sûfî mesleği dahil) tarafından imâle uygulanmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1325; Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/478.

⁸²¹ el-Bakara 2/4.

⁸²² el-Bakara 2/259.

⁸²³ en-Nisâ 4/112.

⁸²⁴ Âl-i İmrân 3/49.

önce sakin yâ bulunması durumunda imâle yapılabilir.

Önceki harfin kesralı olması: ﴿عِبْرَةٌ﴾⁸²⁵ kelimesinde olduğu gibi, (ر ه ك أ) harflerinden önceki harf sakin olup bir önceki harf kesralı olması durumunda imâle yapılabilir.⁸²⁶

Hâ-i te'nîsten önce (ر ه ك أ) harflerinden biri bulunması ve belirtilen şartların sağlanması durumunda imâlenin uygulanması genel bir kural olarak kabul edilse de bu kuralın her zaman geçerli olmadığı (istisnai) durumlar mevcuttur.

﴿عَمْرَةٌ﴾,⁸²⁷ ﴿أَمْرَةٌ﴾⁸²⁸ ﴿سَفَاهَةٌ﴾⁸²⁹ ve ﴿الْهَلَكَةُ﴾⁸³⁰ gibi kelimelerde, yukarıda zikredilen şartlardan herhangi biri bulunmadığından aşere ve takrîb tarikleri bağlamında Sûfî mesleğinde imâle uygulanmamaktadır.⁸³¹

Yukarıda belirtilen şartları taşımayan kelimelerde imâlenin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda Kisâî'nin açık bir beyanı (nâs) bulunmaması, kıraat meslekleri arasında imâle konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁸³²

Açık tâ (tâ-i mebsûta) ile yazılan kelimeler

Açık tâ (ت) ile yazılan kelimelerde de imâlenin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda kıraat meslekleri arasında farklı bulunmaktadır.

Mushaf'ta açık tâ (ت) ile yazılmış ﴿نِعْمَتٌ﴾,⁸³³ ﴿رَحْمَتٌ﴾,⁸³⁴ ﴿سُنَّتٌ﴾,⁸³⁵ ﴿لَعْنَتٌ﴾,⁸³⁶ ﴿كَلِمَتٌ﴾,⁸³⁷

⁸²⁵ Âl-i İmrân 3/13.

⁸²⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 229, 230; Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/475.

⁸²⁷ Müminûn 23/63.

⁸²⁸ Âl-i İmrân 3/35.

⁸²⁹ el-A'râf 7/66, 67.

⁸³⁰ et-Tevbe 9/195.

⁸³¹ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 147; Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû'a alâ kırâati't-Takrîb* (İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 30; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 29, 30; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 81; Boz, *Kirâât-i Aşere Kaideleleri*, 47. Her ne kadar Sûfî mesleğinde imâle alınmaz denilse de imâle uygulamakta bir beis olmadığı da ifade edilmektedir. Eyyûbî, *Mizân* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 001032/01), 114a.

⁸³² Molla Emin Efendi, *'Umde*, 147, 190, 192, 193, 196, 197, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 246, 248, 269, 270; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 147.

⁸³³ el-Bakara 2/231.

⁸³⁴ el-Bakara 2/218.

⁸³⁵ Fâtır 35/43.

⁸³⁶ Âl-i İmrân 3/61.

⁸³⁷ el-En'âm 6/115.

﴿بَقِيَتْ﴾,⁸³⁸ ﴿جَنَّتْ﴾,⁸³⁹ ﴿مَعْصِيَتْ﴾,⁸⁴⁰ ﴿ابْنَتْ﴾,⁸⁴¹ kelimeleri, vakf halinde Sûfî mesleği de dahil

olmak üzere tüm kıraat mesleklerinde imâle ile okunur.⁸⁴² Ancak ﴿أَمْرَاتُ﴾,⁸⁴³ ﴿قُرْتُ﴾⁸⁴⁴ ve

﴿شَجَرَتْ﴾⁸⁴⁵ kelimelerinde durum farklıdır. Bu kelimelerde Sûfî, Îtilâf ve Mutkin meslekleri

sadece imâle okunuşunu tercih ederken, Şeyh Atâullah mesleğinde ise hem imâle hem de fetih (iki vecih) alınmaktadır.⁸⁴⁶

﴿فَطَرْتُ﴾⁸⁴⁷ kelimesi, Kisâî kıraatinde vakf halinde hâ ile okunduğundan, muhakkik âlimlere

göre tüm kıraat meslekleri tarafından ittifakla sadece imâle ile okunur.⁸⁴⁸

Karşılaştırma

Hâ-i te'nîsli kelimelerin vakf halinde imâle uygulanıp uygulanmaması konusunda tahrîrât alimleri arasında farklı tercihler olduğuna dikkat çeken Halîcî (İskenderiyye ekolü), hâ-i te'nîsten önce elif bulunan kelimelerde ve (ط ص خ ط ع غ ح ق ض) harfleri ile fethalı ya da dammeli

harflerden sonra bulunan (ر ه ك أ) harflerinde imâle yapılmayacağını belirtmektedir.⁸⁴⁹

Abdülfettâh el-Kâdî ise Kisâî rivayeti bağlamında söz konusu hâ-i te'nîs imâlesinde iki farklı yaklaşım bulunduğunu belirtmektedir. Birincisi, yukarıda da detaylı şekilde ele alındığı gibi harflerin taksime (dört kısım) tutularak imâlenin uygulanıp uygulanmamasıdır. İkincisi ise elif hariç (bu harfte imâle yapılmamasında ittifak vardır) diğer bütün kelimelerde hâ-i te'nîsten önceki harfte imâle uygulanmasıdır. Kâdî, bu yaklaşımlardan hangisini benimsediğine dair net bir ifade kullanmasa da ﴿مُطَهَّرَةٌ﴾⁸⁵⁰ kelimesi örneğinde olduğu gibi imâlenin hulf ile olduğunu belirtmesi ikinci yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.⁸⁵¹

⁸³⁸ Hûd 11/86.

⁸³⁹ el-Vâkıa 56/89.

⁸⁴⁰ el-Mücâdele 58/8, 9.

⁸⁴¹ et-Tahrîm 66/12.

⁸⁴² Molla Emin Efendi, 'Umde, 229.

⁸⁴³ Âl-i İmrân 3/35.

⁸⁴⁴ el-Kasas 28/9.

⁸⁴⁵ ed-Duhân 44/43.

⁸⁴⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 229.

⁸⁴⁷ er-Rûm 30/30.

⁸⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1330; Molla Emin Efendi, 'Umde, 229 (kenar haşiyeye).

⁸⁴⁹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 74.

⁸⁵⁰ el-Bakara 2/25.

⁸⁵¹ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 25.

Sûfî mesleğinin hâ-i te'nîs imâlesindeki tercihi, Halîcî'nin görüşüyle paralellik arz etmekle birlikte Kâdî'nin görüşüyle farklılaşmaktadır.

4.3.1.4.5. Muhtelif kelimelerdeki imâle-i kübrâ ve imâle-i suğrâ

﴿فَوَارِي﴾ ve ﴿يُوَارِي﴾

Kisâî kıraatinin Dûrî rivayetine isnad edilerek ﴿فَوَارِي﴾⁸⁵² ve ﴿يُوَارِي﴾⁸⁵³ kelimelerinde imâle-i kübrâ ve fetih (iki vecih) nakledilmektedir.⁸⁵⁴ Bu iki kelimeye Dûrî rivayetine isnad edilen fethin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat varken imâle-i kübrâ hakkında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, aşere tariki kapsamında bu iki kelimeye imâle-i kübrâ ahzedilmemektedir.⁸⁵⁵

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*'de, imâle-i kübrâyı sadece Ebû Osman ed-Dârîr'in naklettiğini, kendisinin ise İbn Mücâhid tarikinden fetih ile okuduğunu belirtmektedir.⁸⁵⁶

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَأَذَانِهِمْ طُغْيَانِهِمْ وَيُسَارِعُ ... وَنَ آذَانِنَا عَنْهُ الْجَوَارِي تَمَثَّلَا
يُوَارِي أُوَارِي فِي الْعُقُودِ بِخُلْفِهِ ... ضِعَاقًا وَحَرْقًا النَّمْلِ آتِيكَ قَوْلًا

beyitlerinde ﴿فَوَارِي﴾ ve ﴿يُوَارِي﴾ kelimelerini Kisâî kıraatinin Dûrî rivayetinde hulf ile imâle-i kübrâ okunan kelimeler arasında zikretmiştir.⁸⁵⁷ Yani, imâle-i kübrâ ve fetih/hulf (iki vecih) nakletmiştir.⁸⁵⁸

﴿فَوَارِي﴾ ve ﴿يُوَارِي﴾ kelimelerindeki vecihler, *et-Teyssîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de yukarıda zikredildiği gibi nakledilmektedir. Dolayısıyla iki kaynak arasındaki nakillerde farklılık olduğu gözlemlenmektedir.

⁸⁵² el-Mâide 5/31.

⁸⁵³ el-Mâide 5/31; el-A'râf 7/26.

⁸⁵⁴ Dânî, *et-Teyssîr*, 217.

⁸⁵⁵ Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 159; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 266; Şahin, *el-Münezzel*, 111; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye*, 1/204, 281.

⁸⁵⁶ Dânî, *et-Teyssîr*, 217.

⁸⁵⁷ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 235.

⁸⁵⁸ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 27 (328, 329. beyit).

Zübdetü'l-irfân'd Abdülfettah el-Paluvî (öl. 1192/1778), “بامالة فتحة الواو بخلف” ifadesiyle bu kelimelerde imâle-i kübrânın “hulf” ile olduğunu belirtmiştir. Yani, imâle ve fetih ile (iki vecih) aktarmaktadır. Ancak bu esere yazılan ‘*Umde* isimli şerhin müellifi Molla Mehmed Efendi;

“Musannif (Paluvî) ﴿يُؤَارِي﴾ kelimesinde imâleyi zikrederek kırâat-i seb‘a tarikinde meşayihin ahzine muhalefet etmiştir. Zira Şâtıbî’nin bu kelimelerde imâleyi zikretmesi Şâtıbî’nin ziyadelerinden kabul edilmektedir.”

ifadeleriyle bu meselede ihtilaf olduğuna değinmiştir.⁸⁵⁹

Tahrîrât eserlerindeki değerlendirmeler ve kıraat mesleklerinin tercihlerini yansıtan kürrâselerin incelenmesiyle ﴿فَاُؤَارِي﴾ ve ﴿يُؤَارِي﴾ kelimelerindeki vecihler konusundaki tartışmanın çözüme yaklaştığı ve kıraat tedrisatında hangi vecihlerin uygulandığı konusunda daha net bir tablo ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu bağlamda yapılan değerlendirmelerde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- İmâle-i kübrâ, Ebû Osman ed-Darîr tarikinden nakledilmektedir. Ancak bu tarik kırâat-i seb‘a tariki değildir.⁸⁶⁰ Zira Dâni, *et-Teyssîr*’de bu tarikin senedini zikretmemiştir.⁸⁶¹
- Mezkûr kelimelerde imâle-i kübrâ sadece Ebû Osman ed-Darîr tarikinden nakledilmiştir. Yani, Ebû Osman ed-Darîr’in tek başına kaldığı (infirâd) bir okuyuştur.⁸⁶²
- Dâni, *et-Teyssîr*’de imâle-i kübrâyı nakletmemiş sadece eserindeki âdeti olduğu üzere bazen farklı vecihlerden okuyucuyu haberdar etmek için Ebû Osman ed-Darîr tarikinden imâle-i kübrâyı okuyucuya bilgi verme (hikâyeten anı) cihetinden zikretmiştir.⁸⁶³
- Şâtıbî de Dâni’nin metodunu takip ederek mezkûr kelimelerdeki imâle-i kübrâya bilgi verme amaçlı yer vermiştir.⁸⁶⁴
- İbnü’l-Cezerî, konuyu değerlendirirken, Dâni’nin *et-Teyssîr*’de esas aldığı tarik (Muhammed b. Cafer en-Nasîbî tariki) üzerinden bu kelimelerin feth ile okunuşunda herhangi bir ihtilaf bulunmadığını net bir şekilde belirtmektedir. İbnü’l-Cezerî, Dâni’nin feth/hulf vechine yer

⁸⁵⁹ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 266.

⁸⁶⁰ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 266; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti’s-Şâtübî*, 261; Abdüşşekûr, *Tahrîru’t-Teyssîr*, 23.

⁸⁶¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 121.

⁸⁶² Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me‘ânî*, 236.

⁸⁶³ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, 4/1223-1126; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti’s-Şâtübî*, 87; Eskâtî, *Ecvibetü’l-mesâil*, 97.

⁸⁶⁴ Eskâtî, *Ecvibetü’l-mesâil*, 97; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti’s-Şâtübî*, 261.

vermesinin, rivayet cihetiyle değil, okuyucuyu bilgilendirme (hikâyeten anı) veya ilme dair başka faydalar gözetilerek yapıldığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, Şâtıbî'nin bu meselede imâle vechine yer vermesinin ise tarik ve sıhhat açısından hiçbir gerekçesinin olmadığını açıkça vurgulamakta ve bu durumu eleştirmektedir.⁸⁶⁵

Karşılaştırma

İzmîrî, söz konusu iki kelimedede sadece fetih olarak imâle uygulamamaktadır.⁸⁶⁶

Halîcî (İskenderiyye ekolü), Şâtıbî'nin söz konusu iki kelimedede zikrettiği imâlenin Şâtıbiyye tariki olmadığını belirtmektedir. Bu görüşünü İbnü'l-Cezerî'nin “*Şâtıbî'nin zikrettiği imâle, Şâtıbiyye ve Teysîr tariklerinde alınmamaktadır.*” ifadesiyle destekleyen Halîcî, sadece fetih kabul etmektedir.⁸⁶⁷

Kahire ekolünden bir alim olarak Hüseyinî, Ebû Amr ed-Dânî'nin Kisâî kıraatinin Dûrî rivayeti için aktardığı imâlenin, nakil amacıyla değil, okuyucuya bilgi verme (حكاية عنه) amaçlı olduğunu vurgulamaktadır. Şâtıbî'nin *et-Teysîr*'e mutlak olarak tabi olmasını ise Şâtıbî'nin aslının (*et-Teysîr*) ve kendi tarikinin dışına çıkması olarak değerlendirir. Hüseyinî'ye göre, Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde Kisâî kıraatinin Dûrî rivayeti için ﴿فَاوَارَى﴾ ve ﴿يُوَارَى﴾ kelimelerinde imâle alınmaması gerekmektedir.⁸⁶⁸

Abdulfettâh el-Kâdî, Şâtıbî'nin imâleyi aktarmasının, tahrîrât alanındaki uzmanlar (muharrir) tarafından belirtildiği gibi “kendi rivayet çizgisinin (tarik) dışına çıkma (خروج عن طريقه)” olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu gerekçeyle, Kisâî kıraatinin Dûrî rivayetinde imâlenin kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.⁸⁶⁹

Buna göre, Sûfî mesleğinin ﴿فَاوَارَى﴾ ve ﴿يُوَارَى﴾ kelimelerindeki tercihinin, Hüseyinî (Kahire ekolü), Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve Kâdî'nin görüşüyle paralellik arz ettiği görülmektedir.

Değerlendirme

﴿فَاوَارَى﴾ ve ﴿يُوَارَى﴾ kelimelerindeki imâle-i kübrânın sadece Ebû Osman ed-Dârîr tarikinden gelmesi, bu okuyuşun *infirâd /tek tarikten aktarılma* olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

⁸⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1224.

⁸⁶⁶ Mustafa b. Abdurrahmân el-İzmîrî, *Tahrîru'l-evcûh fî ba'di'l-âyât min tarîki's-Şâtıbiyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 28), 14b.

⁸⁶⁷ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 108.

⁸⁶⁸ Hüseyinî, *İthâfû'l-berîyye*, 15 (85. Beyit); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûgi'l-ümniyye*, 34.

⁸⁶⁹ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 92.

Bu, söz konusu imâlenin, yaygın olarak kabul görmediği yani aktarılmadığı anlamına gelir. Ayrıca, Ebû Osman ed-Dârîr tarikinin, Dâni'nin *et-Teysîr*'inde zikredilmemesi, bu tarikin kırâat-i seb'a tarikleri içerisinde yer almadığını gösterir. Yani, Ebû Osman ed-Dârîr, Teysîr tariki değildir.

Îtilâf, Sûfî, Mutkin ve Şeyh Atâullah gibi önemli kırâat meslekleri ve Kahire, İskenderiyye ekolleri bu kelimelerde fethi tercih etmektedir. Bu durum, imâle-i kübrâ okunuşunun bu mesleklerde (ekollerde) kabul görmediğini (ahzedilmediğini) açıkça göstermektedir. Zira bu kelimelerde asıl ve daha meşhur olan okunuşun fetih olduğu belirtilmektedir.⁸⁷⁰

Netice-i kelâm, Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿فَاوَارِي﴾ ve ﴿يُوَارِي﴾ kelimelerindeki imâle-i kübrâ, kırâat-i seb'a tariki olmayan tek bir tarikten aktarılması sebebiyle azîmet ilkesi gereği dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Teysîr* tarikinde sadece fetih olduğunu vurgulaması da imâlenin terk edilmesinde etken bir rol oynamıştır.

Takrîb Tariki

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de Kisâi kırâatinin Dûrî rivayetinin Câmî 'u'l-beyân'da aktarılan tariki olan Ebû Osmân ed-Dârîr tariki üzerinden naklettiği imâlenin kitâbî/nassan ve şifâhî/edâen sıhhatini açıkça teyit etmesi nedeniyle, *ruhsat prensibi* uyarınca Sûfî mesleğinin metodolojisinde *takrîb tariki* özelinde ﴿فَاوَارِي﴾ ve ﴿يُوَارِي﴾ kelimelerinde imâle-i kübrâ da alınmaktadır.⁸⁷¹

﴿وَا﴾

Zübdetü'l-'irfân yazarı Abdulfettâh el-Paluvî, ﴿وَا﴾⁸⁷² kelimesinde Sûsî rivayetinde hem imâle hem de fetih (iki vecih) aktarıldığını belirtmektedir.⁸⁷³ Ancak bu eserin en bilinen şerhi olan 'Umde'de, Paluvî'nin herhangi bir kayıt düşmeden imâleye yer vermesinin doğru olmadığına dikkat çekilmiştir.⁸⁷⁴

Ebû Amr ed-Dâni, *et-Teysîr*'de ﴿وَا﴾ kelimesindeki kırâat ihtilaflarını, zayıflığına delalet eden

⁸⁷⁰ Kâdî, *el-Vâfi*, 154.

⁸⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1223; Dimyâtî, *İthâf*, 1/256; Eyyübî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 159; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/335; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/272; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 73.

⁸⁷² el-İsrâ 17/83.

⁸⁷³ Paluvî, *Zübde*, 1/306.

⁸⁷⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 398, 399; Üren, *Molla Emin Efendi ve 'Umde*, 210, 211.

temrîd (تمريض) sîgasıyla⁸⁷⁵ belirtmiştir.⁸⁷⁶ Dolayısıyla Dâni'nin bu ifadesi nakil cihetiyle değil bilgi verme (حكاية عنه) olarak değerlendirilmiştir.⁸⁷⁷

Şâtîbî ise *Hırzû 'l-emânî*'nin:

نَأَى شَرْعُ يُمْنٍ بِاخْتِلَافٍ وَشُعْبَةٍ... فِى الْإِسْرَا وَهُمْ وَالْتُونُ صَوَّءٌ سَنَّا تَلَا

beytinde “نَأَى شَرْعُ يُمْنٍ بِاخْتِلَافٍ” ifadesiyle Sûsî rivayetinde hulf ile imâle okunduğunu belirtmektedir. Yani, Şâtîbî, Sûsî rivayetine; imâle ve fetih (iki vecih) isnad etmektedir.⁸⁷⁸

eş-Şâtîbiyye şarihlerinin ilklerinden olan Sehâvî, mezkûr beyti açıklarken *et-Teysîr*'de imâlenin zayıflığına delalet eden nakillere yer vererek kıraat alimlerinin çoğunun eserlerinde Sûsî rivayeti adına yalnızca fethin nakledildiğini belirtmektedir.⁸⁷⁹ Yine *Hırzû 'l-emânî*'nin muteber şerhlerinden kabul edilen *İbrâzü 'l-me 'ânî* sahibi Ebû Şâme el-Makdîsî de Sûsî rivayetinden meşhur olan vechin fetih olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸⁰

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de, Fâris b. Ahmed'in tek başına (infirâden) Sûsî'den imâleyi naklettiğini, Şâtîbî'nin ise bu vechi eserine aldığını ancak Sûsî rivayetinin bütün tariklerinin ﴿ وَتَا ﴾ kelimesinde fetih okunmasında ittifak ederek râvîler arasında ihtilaf olmadığını dolayısıyla imâlenin alınmayan (*gayr-i me'hûz*) bir vecih olduğunu belirtmektedir.⁸⁸¹

Sûsî rivayetindeki meşhur/yaygın okuyuşun fetih olması, imâlenin sadece bir tarikten (infirâden) aktarılması, *eş-Şâtîbiyye*'nin metninde yer verilmesinin ilave (ziyâdâtü's-Şâtîbî) kabul edilmesi ve İbnü'l-Cezerî'nin de bu vechin alınmayacağını belirtmesi bu vechin kabulü konusunda tereddütlere yol açmaktadır. Bu durum, söz konusu veche (imâle), Sûsî rivayeti adına ihtiyatla (azîmet) yaklaşarak kabul görmemesinin temel nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.⁸⁸²

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere ve takrîb tarikleri bağlamında azîmet ilkesi gereğince,

⁸⁷⁵ Temrîd sîgası, bir vechi “وَقَدْ رَوَى” ifadesiyle nakletmektir. Bu ise ilgili vechin zayıf olduğunu göstermektedir.

⁸⁷⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 412; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtîbî*, 260.

⁸⁷⁷ Halîcî, *Hallü 'l-müşkilât*, 139.

⁸⁷⁸ Şâtîbî, *Hırzû 'l-emânî*, 26 (312. Beyit).

⁸⁷⁹ Sehâvî, *Fethu 'l-vaşid*, 2/437.

⁸⁸⁰ Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-me 'ânî*, 220.

⁸⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1234.

⁸⁸² Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 155; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtîbî*, 260, 261; Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, 368, 369; Molla Emin Efendi, *Umde*, 399;

Sûsî rivayetinde sadece fetih alınarak imâle ahzedilmemektedir.⁸⁸³

Karşılaştırma

Halîcî (İskenderiyye ekolü), Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'de ﴿وَنَ﴾ kelimesinde imâleyi aktarmasını, bir nakil olarak kabul etmemiştir. Şâtıbî'nin imâleyi nakletmesini ise aslının (*et-Teysîr*) ve kendi tarikinin dışına çıkma (خروج عن طريقه) olarak değerlendirmiştir. Halîcî'ye göre ﴿وَنَ﴾ kelimesinin hemzesinde Sûsî rivayetine sadece fetih isnad edilmesi gerekmektedir.⁸⁸⁴

Yakın dönem kıraat âlimlerinden Abdulfettâh el-Kâdî de Şâtıbî'nin Sûsî rivayetinden naklettiği imâlenin kabul edilmeyen (*merdûd*), kıraat tedrisatında okunmayan ve amel edilmeyen bir vecih olduğunu açıkça beyan etmektedir.⁸⁸⁵

Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin ﴿وَنَ﴾ kelimesindeki tercihinin (fetih alınıp imâle alınmaması), Halîcî ve Kâdî'nin görüşleriyle örtüştüğü görülmektedir.

﴿كَلَّمَ﴾

﴿كَلَّمَ﴾⁸⁸⁶ kelimesinin *zevât-ı yâ* kabul edilip edilmeyeceği konusunda Arap dilbilgisi uzmanları arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Kûfeli dil bilginleri, ﴿كَلَّمَ﴾ kelimesinin (كَلَّمَ) kelimesinin tesniyesi olduğunu savunarak kelimedeki elif harfinin tesniye elifi olduğunu belirtmektedirler. Öte yandan, Basralı dil bilginleri ise bu kelimenin (فَعْلَى) vezninde olduğunu ileri sürerek elif harfinin elif-i te'nîs olduğunu ifade etmektedirler.⁸⁸⁷

﴿كَلَّمَ﴾ kelimesinin *zevât-ı yâ* kabul edilip edilmemesi, bu kelimenin vakf halinde beyne/taklîl ve imâlenin uygulanıp uygulanmayacağını gündeme getirmiştir. Ehl-i edâ ve kırâat-i aşere imamları, bu kelimde beyne/taklîl ve imâle nakletmemişlerdir.⁸⁸⁸

⁸⁸³ Ankarâvî, *el-Edâ mine'l-mertebe'teyn*, (Yazma Eserler, 007423), 8a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/541; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/668.

⁸⁸⁴ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 137.

⁸⁸⁵ Kâdî, *el-Vâfî*, 147.

⁸⁸⁶ el-Kehf 18/33.

⁸⁸⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 344.

⁸⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1312-1314; Tilimsânî, *Risâletü'l-garrâ*, 92.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisiinde ﴿كَلَّمَ﴾ kelimesinin vakf halinde beyne/taklîl ve imâle uygulanmaz.⁸⁸⁹

Karşılaştırma

Halîcî, ﴿كَلَّمَ﴾ kelimesini zevât-ı yâ veya tesniye kabul edenlerin Arap dilinden getirdikleri delilleri serdederek bu kelimenin tesniye olduğunu ifade etmiş ve cumhurun tercihinin imâle uygulamamak olduğunu belirtmiştir. Halîcî ayrıca, Ali el-Mansûrî'den aktardığı beyitlerle İbnü'l-Cezerî'nin her iki değerlendirmeyi de güzel bulmasıyla birlikte tercihinin fetih olmasına da değinmektedir.⁸⁹⁰ Benzer şekilde Abdülfettah el-Kâdî de mezkûr kelimenin dil bilgisel analizini yaparak İbnü'l-Cezerî'nin fethi tercih ettiğini belirtmektedir.⁸⁹¹

Halîcî ve Kâdî'nin ifadeleri, dolaylı olarak bu kelimeyi tesniye kabul edilerek imâle ve beynenin (taklîl) tercih edilmediğini göstermektedir. Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin Halîcî ve Kâdî'nin görüşleriyle paralellik arz ettiği görülmektedir.

﴿تَنَرَا﴾

﴿تَنَرَا﴾ kelimesinin mastarı olarak kabul edilen ﴿تَنَرَا﴾⁸⁹² kelimesi, Arapça dilbilgisi açısından farklı değerlendirmelere konu olan bir kelimedir. Bazı dil bilimciler, kelimenin mastarının üç harfli (sülâsî) baktan olup tenvinli ﴿تَنَرَا﴾ olduğunu savunmaktadırlar. Ancak farklı bir görüşe sahip olan diğer dil bilimciler ise mezkûr kelimenin tenvinli değil, elif-i te'nîsli ﴿تَنَرَا﴾ olduğunu ileri sürmektedirler.⁸⁹³

﴿تَنَرَا﴾ kelimesi kıraât-i aşere tariki kapsamında İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer kıraatlerine isnad edilerek vasl ve vakf hallerinde tenvinli ﴿تَنَرَا﴾ olarak okunur. Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ya'kûb ve Halefû'l-âşir kıraatlerine nispetle vasl ve vakf hallerinde tenvinsiz ﴿تَنَرَا﴾

⁸⁸⁹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 405; Şahin, Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti), 2/686.

⁸⁹⁰ Halîcî, Hallü'l-müşkilât, 138.

⁸⁹¹ Kâdî, Bûdûru'z-zâhira, 193.

⁸⁹² el-Müminûn 23/44.

⁸⁹³ Ebû Şâme, İbrâzü'l-me'ânî, 609; Sehâvî, Fetḥu'l-vaşîd, 2/471.

okunmaktadır.⁸⁹⁴

﴿تَنَرَا﴾ kelimesinin elif-i te'nîs ile (tenvinsiz) okunduğu kıraatlerde (Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ya'kûb ve Halefû'l-âşir) beyne/taklîl ve imâle söz konusu olmaktadır. Buna göre hem vakf hem vasl halinde Verş rivayetinde beyne ile Hamza, Kisâi ve Halefû'l-âşir kıraatlerinde ise imâle-i kübrâ ile okunmaktadır.⁸⁹⁵

Ebû Amr kıraatinde ﴿تَنَرَا﴾ vasl halinde tenvinli, vakf halinde ise elif-i te'nîs kabul edilerek imâle ve fetih (iki vecih) aktarılmaktadır. Ancak Ebû Amr kıraati adına vakf halinde aktarılan imâlenin alınıp alınmaması hususunda ihtilaf olduğu görülmektedir.⁸⁹⁶

İstanbul ve Mısır tariklerinin tercihlerine yer veren *Zübdetü'l-'irfân*'da Ebû Amr kıraati adına imâle ve feth (hulf) yer verilmiştir. Mezkûr eserin en bilinen şerhlerinden kıraat mesleklerinin ihtilaflarını da haiz olan 'Umde'de ise Ebû Amr kıraatinden nakledilen imâlenin alınmadığı dolayısıyla Paluvî'nin naklinin ehl-i edânın görüşüne muhalif olduğu belirtilmektedir.⁸⁹⁷

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere ve takrîb tariki* kapsamında Ebû Amr rivayeti adına ﴿تَنَرَا﴾ kelimesinin vakf halinde imâlenin alınmadığı müşahede edilmektedir.⁸⁹⁸

Karşılaştırma

Muhammed el-Avfî, ﴿تَنَرَا﴾ kelimesinde tercih edilenin sadece fetih olduğunu belirtmektedir.⁸⁹⁹

Halîcî (İskenderiyye ekolü), ﴿تَنَرَا﴾ kelimesini dilbilgisel bakımdan detaylı bir analize tabi tutmuştur. Vakf halinde Ebû Amr rivayeti adına imâlenin alınıp alınmaması hususunda kurrâ arasında ihtilaf olduğuna değinerek değerlendirmelerini İbnü'l-Cezerî'nin açıklamalarıyla destekleyen Halîcî, söz konusu kelimedeki tercih edilen görüşün fetih olduğunu beyan etmektedir.⁹⁰⁰

⁸⁹⁴ Dâni, *et-Teyssir*, 444.

⁸⁹⁵ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/471.

⁸⁹⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 436.

⁸⁹⁷ Paluvî, *Zübde*, 2/365, 366.

⁸⁹⁸ Şahin, *el-Münezzel*, 344; Şahin, *Vücûhâtü'l-Şur'âniyye* (Aşere Sûreti), 2/652; Şahin, *Vücûhâtü'l-Şur'âniyye* (Takrîb Sûreti), 2/794.

⁸⁹⁹ Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *Cevâhiru'l-mükellele li men râme turuka'l-mükemmele*, thk. Abdurrahman Fethullah İbrahim Nâfi' (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2014), 1/340.

⁹⁰⁰ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 143, 144.

Abdülfettâh el-Kâdî ise Ebû Amr kıraati adına vasl halinde imâle alınmayacağına ittifak olduğunu belirtmektedir. Ancak vakf halinde imâle ve fetih (iki vecih) olduğunu ifade etmektedir. Ancak Kâdî, çoğu kıraat aliminin (cumhur) görüşünün sadece fetih olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte İbnü'l-Cezerî'nin konuyla ilgili "İmamlarımızın çoğunun metinleri (nâs) Ebû Amr kıraatinde fethin alınmasını gerektirmektedir." değerlendirmesine yer vermektedir.⁹⁰¹ Bu durum, Kâdî'nin ﴿تَفْرَا﴾ kelimesinin vakf halinde Ebû Amr kıraatine sadece fetih isnad ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Buna göre, Sûfî mesleğinin metodolojisinde imâle alınmaması noktasındaki tercihinin, Avfî, Halîcî ve Kâdî'nin görüşleriyle ittifak halinde olduğu görülmektedir.

﴿جَبَّارِينَ﴾ ve ﴿الْجَارِ﴾

Verş rivayetine isnad edilerek ﴿جَبَّارِينَ﴾⁹⁰² ve ﴿الْجَارِ﴾⁹⁰³ kelimelerinde fetih ve imâle-i suğrâ/beyne nakledilmiştir.⁹⁰⁴ Kıraat tedrisatında mezkûr kelimelerde fetih ve beynenin alınmasında herhangi bir farklı tercih söz konusu olmadığı ancak bu vecihlerin sıralamasında (tertîb) kıraat mesleklerinin farklı uygulamaları olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem takrîb tarikleri kapsamında önce fetih (mukaddem), sonra beyne (muahhar) uygulamaktadır.⁹⁰⁵

﴿نَحْسَاتٍ﴾

Kîsâi kıraatinin Ebü'l-Hâris rivayetine isnad edilerek ﴿نَحْسَاتٍ﴾⁹⁰⁶ kelimesindeki sîn harfinde imâle-i kübrâ aktarılmaktadır.⁹⁰⁷ Ancak bu vechin uygulanması hususunda bazı farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Fârisî – Ebû Tâhir – Ebü'l-Hâris tarikinden imâleye yer

⁹⁰¹ Kâdî, *Büdûru 'z-zâhira*, 219.

⁹⁰² el-Mâide 5/22.

⁹⁰³ en-Nisâ 4/36.

⁹⁰⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 216; Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 26 (324, 325. beyit).

⁹⁰⁵ Eyyûbî, *el-Mîzân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 31; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 252 (Kenar notu), Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/332; Şahin, *el-Münezzel*, 83, 110; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süreti)*, 1/144, 202; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Süreti)*, 1/209, 270.

⁹⁰⁶ Fussilet 41/16.

⁹⁰⁷ Dânî, *et-Teysîr*, 501, 502.

vermekle birlikte kendisinin bu vechi okumadığını ve bu rivayette bir vehim⁹⁰⁸ olduğunu belirtmektedir.⁹⁰⁹ Dolayısıyla Dâni'nin bu vechi nakil cihetiyle değil okuyucuya bilgi verme (hikâyeten anh) amacıyla eserinde yer verdiği ifade edilmektedir.⁹¹⁰

Şâtıbî de *Hırzû 'l-emânî*'nin:⁹¹¹

وَإِسْكَانُ نَحْسَاتٍ بِهِ كَسْرُهُ ذَكَاءٌ... وَقَوْلُ مُمِيلِ السَّيْنِ لِلَّيْثِ أُخْمَلًا

beytinde söz konusu imâle vechine yer vererek;

“وَقَوْلُ مُمِيلِ السَّيْنِ لِلَّيْثِ أُخْمَلًا”

Leys (Ebû 'l-Hâris) için sîn harfinin imâlesini nakledelenlerin sözü dikkate alınmaz.

ifadesiyle bu vechin sahih olmadığına dikkat çekmiştir.⁹¹²

﴿نَحْسَاتٍ﴾ kelimesinde Ebû'l-Hâris rivayetine isnad edilen imâle, Sûfî mesleği de dahil olmak üzere kıraat mesleklerinin metodolojilerinde, bir cihetten ruhsatla (aslî kaynağa bağlı kalmak), bir cihetten azîmetle (kendisinde zayıflık bulunan vechi almamak) amel edilerek hem aşere hem de takrîb tarikleri kapsamında ahzedilmemektedir.⁹¹³

Bu tercihin temel nedeni, İstanbul tarikinin en önemli kaynaklarından biri olan *et-Teysîr*'de Dâni'nin bu vechin zayıf olduğunu belirtmesi ve Şâtıbî'nin de bu vechin kabul edilemeyeceğini açıkça ifade etmesidir.

﴿يَا أَسْفَى﴾

Zevât-ı yâ kabul edilen ﴿يَا أَسْفَى﴾⁹¹⁴ kelimesinde Verş ve Dûrî rivayetlerine isnad edilerek imâle-i suğrâ (beyne/taklîl) ve fetih (iki vecih) nakledilmektedir.⁹¹⁵ Verş rivayetinde beyne alınmasında kıraat meslek ve ekolleri arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Aynı şekilde Ebû Amr

⁹⁰⁸ Vehim, hadis terimi olarak en genel anlamıyla râvînin kasıtlı olmaksızın hata yapmasını ifade eder. Ancak râvî devamlı sûrette yanılmadıkça bu kusur onun bütün rivayetlerini reddetmeyi gerektirmez. Bünyamin Erul, “Vehim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/616-617.

⁹⁰⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 501, 502.

⁹¹⁰ Paluvî, *Zübde*, 2/144.

⁹¹¹ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 81 (1015. beyit).

⁹¹² Sehâvî, *Fethu 'l-vaşîd*, 4/1225; Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-me'ânî*, 674; Kâdî, *el-Vâfi*, 356.

⁹¹³ Dimyâtî, *İthâf*, 2/442; Molla Emin Efendi, 'Umde, 506; Kâdî, *Büdûrû 'z-zâhira*, 283; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/1300; Şahin, *el-Münezzel*, 477; Şahin, *Vücûhâtü 'l-Şur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/920; Şahin, *Vücûhâtü 'l-Şur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1064.

⁹¹⁴ Yûsuf 12/84.

⁹¹⁵ Paluvî, *Zübde*, 1/343.

kıraatinin Dûrî rivayetinde nakledilen beyne (taklîl) alınması hususunda da kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak Dûrî rivayetinde fethin alınmasında meslek tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinde *aşere tariki* kapsamında sadece beyne alınmakta fetih ahzedilmemektedir.⁹¹⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Ebû Amr kıraati adına ﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesini Iraklıların tarikinden (Dûrî rivayeti) ve Rakkalîların tarikinden (Sûsî rivayeti) fetih ile okuduğunu belirtmektedir.⁹¹⁷ *Câmi' u'l-beyân*'da ise ﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesini hocası Ebü'l-Hasen'e İbn Mücâhid – Ebü'z-Ze'râ Abdurrahman b. Abdûs tarikinden fetih ile okuduğunu belirttiikten sonra;

وحكى ابن مجاهد فى جامعه قرأت على ابى عمرو من تصنيفه عن اليزيدى عن ابيه ﴿يا حسرتى﴾ و﴿يا اسفى﴾ بين الفتح والكسر
ifadesiyle İbn Mücâhid tarikinden beyneyi (taklîl) aktarmaktadır.⁹¹⁸

Şâtîbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَيَا وَيْلَتَى أَنَّى وَيَا حَسْرَتَى طَوُّا ... وَعَنْ غَيْرِهِ قَسْنَهَا وَيَا أَسْفَى الْعَلَا

beytinde Dûrî rivayetinde beyne/taklîle yer vermiştir.⁹¹⁹ Ancak Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de beyneye yer vermesi, *et-Teysîr* üzerine ilave (ziyâdâtü's-Şâtîbî) kabul edilmektedir.⁹²⁰

12./18. yüzyılın önemli alimlerinden Ebü'l-Hasen el-Sefâkusî, *Ġaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'a* adlı eserinde, ele aldığımız meseleye dair kapsamlı bir analiz sunmuş ve farklı kaynakların bu konudaki görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesi, Ebû Amr kıraatinin Dûrî rivayetinde iki vecihten biri olarak beyne ile okunur. İkinci vecih ise fetihtir. Beyne (taklîl) ve fethin her ikisi de sabittir ve sahihtir. Ancak fetih, ehl-i edânın çoğunun tercihi olduğundan daha sahih (أصح) olarak kabul edilmektedir. Dânî de hocası Ebü'l-Hasen'e fetih vechiyle okumuştur. Aynı şekilde, İbn Sivâr, Ebü'l-İzz, Sıbtu'l-Hayyât, İbn Fâris ve Hüzeli gibi pek çok kıraat âlimi de fetih vechiyle nakletmiştir. Ebû Muhammed Mekkî (b. Ebû Tâlib) de rivayet ilmindeki derinliğine rağmen fetihden başka vecih nakletmemiştir. *et-Teysîr*'de nakledilen de fetihdir. Zira Dânî, ﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesini beyne (taklîl)

⁹¹⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 364; Şahin, *el-Münezzel*, 244; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/456.

⁹¹⁷ Dânî, *et-Teysîr*, 210.; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 113.

⁹¹⁸ Dânî, *Câmi' u'l-beyân*, 315.

⁹¹⁹ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 26 (317. beyit).

⁹²⁰ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 167.

ile okunan kelimeler arasında zikretmemiştir. Eserini *et-Teyssîr*'in muhteviyatına göre şekillendiren Şâtıbî'nin yapması gereken ise fethi zikretmesiydi ancak o mezkûr kelimeyi ﴿يا حسرتى﴾ ve ﴿يا ويلتى﴾ kelimelerine kıyasla beyneyi (taklîl) tercih ederek *et-Teyssîr* üzerine ziyade etmiştir.⁹²¹

Hülâsa, ﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesinde, Dûrî rivayeti adına aktarılan beynenin alınmasında kıraat meslekleri arasında ihtilaf yoktur. Fetih ise her ne kadar sahih olduğu ifade edilse de Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki kapsamında ahzedilmemektedir.⁹²²

Karşılaştırma

Îtilâf ve Şeyh Atâullâh mesleklerinde Dûrî rivayetinde fetih ve beyne (iki vecih) alınmasına karşın Mutkin mesleğinde sadece beyne alınmaktadır.⁹²³

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, takrîb tariki kapsamında ise ﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesinde Dûrî rivayetinde hem feth hem de imâle vecihleri kabul görmektedir.⁹²⁴ Bu tercihin temel gerekçesi, kıraat ilminde ruhsat prensibi olarak adlandırılan kaynağa bağlılık ilkesine dayanmaktadır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, ilgili kelimedede her iki vechin de sahih olduğunu açıkça belirtmektedir.⁹²⁵

4.3.1.5. Râ harfi ile ilgili hükümler

Arap alfabesindeki harflerin, çeşitli sıfatları bulunmaktadır. Bu sıfatlar, harfin temel özelliği olan aslî sıfat ve kullanıldığı şartlara bağlı olarak değişebilen ârızî sıfat olarak ikiye ayrılır. Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin harflerinin aslî ve ârızî sıfatları konusunda kıraat âlimleri arasında genel bir mutabakat bulunmakla birlikte, râ harfinin aslî sıfatının tefhîm mi yoksa terkîk mi olduğu hususu tartışmalı bir konudur.

Bu konuda iki temel görüş öne sürülmüştür. Birinci görüşe göre, Şâtıbî gibi birçok alim (cumhur), râ harfinin aslî sıfatının tefhîm olduğunu savunur.⁹²⁶ Bu görüşe göre, terkîk yalnızca belirli şartlar altında ortaya çıkan ârızî bir sıfattır.⁹²⁷ İkinci görüşü ise İbnü'l-Cezerî gibi alimler

⁹²¹ Sefâkusî, *Ğayssü'n-nef'*, 331.

⁹²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1255, 1256; Dimyâtî, *İthâf*, 1/269.

⁹²³ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 148; Kettânîzâde, *Mutkin*, 67b;

⁹²⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/152; Akbal, *Takrîb mecmûası*, 3/934; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/574.

⁹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1255.

⁹²⁶ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 29; Kâdî, *el-Vâfî*, 170.

⁹²⁷ Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 174.

desteklemektedir. Bu görüşe göre, râ harfinin hem tefhîm hem de terkîk sıfatları belirli şartlar altında kullanılabilmekte olup bu harfin sabit bir aslî sıfatından bahsetmek doğru değildir.⁹²⁸

Her iki görüş de râ harfinin farklı okunuşlarının belirli kurallara bağlı olduğunu kabul etmektedir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’deki bazı kelimelerde râ harfinin tefhîm veya terkîk ile okunması konusunda kıraat imamları ve râvîleri arasında farklı ihtiyarlar bulunmaktadır.⁹²⁹

Bu başlıkta Sûfî mesleği özelinde kıraat meslekleri arasındaki râ harfinin terkîk ve tefhîm ile okunmasına bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklar üzerinde durulacaktır.⁹³⁰

﴿ذَكْرًا﴾

Kendisinden önce sahih sakın bir harf bulunan, idgâmsız ve fetha tenvinli ﴿ذَكْرًا﴾⁹³¹

﴿صَهْرًا﴾⁹³² ﴿حَجْرًا﴾⁹³³ ﴿وَزْرًا﴾⁹³⁴ ﴿اَمْرًا﴾⁹³⁵ ﴿سِنْرًا﴾⁹³⁶ kelimelerinde Verş rivayetine, tefhîm ve terkîk (iki vecih) isnad edilmiştir.⁹³⁷

Bu kelimelerde tefhîmin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak terkîkin uygulanması noktasında farklı tercihler bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere tariki* kapsamında ﴿ذَكْرًا﴾ babındaki⁹³⁸ kelimelerde merâtib-i erba‘a tariki uygulandığında sadece tefhîm alınırken terkîk uygulanmaz. Mertebeteyn tariki uygulamasında ise tefhîm ve terkîk (iki vecih) alınmaktadır.⁹³⁹

Tefhîm önce (mukaddem), terkîk sonra (muahhar) uygulanmaktadır.⁹⁴⁰

⁹²⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1380-1384; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, 174.

⁹²⁹ Paluvî, *Zübde*, 1/89-92.

⁹³⁰ Râ harfinin telaffuzu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yaşar Akaslan, “Kırâat İlminde ‘Râ’ Harfinin Telaffuz Keyfiyeti Etrafında Ezrak Tarikinin Terkîkâtı”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2025), 285-315. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2025.11.1.12>.

⁹³¹ el-Bakara 2/200.

⁹³² el-Furkân 25/54.

⁹³³ el-Furkân 25/22.

⁹³⁴ Tâhâ 20/100.

⁹³⁵ el-Kehf 18/71.

⁹³⁶ el-Kehf 18/90.

⁹³⁷ Şâtibî, *Hırzû’l-emânî*, 28; Schâvî, *Fethû’l-vaşîd*, 2/487,488; Paluvî, *Zübde*, 1/91.

⁹³⁸ Bu altı kelime ﴿ذَكْرًا﴾ babı olarak anılmaktadır.

⁹³⁹ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 135, 411, 412; Şahin, *el-Münezzel*, 30; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur’âniyye (Aşere Sûreti)* 1/696.

⁹⁴⁰ Eyyûbî, *Mizân*, (Yazma Eserler Koleksiyonu, 001032/01), 15a; Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 200; Kâdî, *el-Vâfî*, 164; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur’âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/51; Boz, *Kırâat-i Aşere Kaideleri*, 35.

﴿سِتْرًا﴾, ﴿إِمْرًا﴾, ﴿وِزْرًا﴾, ﴿حِجْرًا﴾, ﴿ذِكْرًا﴾	
Merâtib-i erba‘a	Mertebeteyn
Tefhîm	Tefhîm
	Terkîk

﴿ذِكْرًا﴾ babındaki kelimelerde, Sûfî mesleğinin diğer mesleklerden ayrıştığı iki temel tercih bulunmaktadır:

Birincisi, terkîk, merâtib-i erba‘a tarikinde uygulanmazken, mertebeteyn tarikinde uygulanmaktadır. İkincisi ise tefhîmin okunma sırasında öncelikli (mukaddem) olarak alınmasıdır.

Sûfî mesleğinin tercihlerini yansıtan eserlerde tercihlerin gerekçesi ile ilgili sarîh bir ifade bulunmasa da aslî kaynaklar ekseninde bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkün görünmektedir.

Sûfî mesleğindeki bu tercihler, *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’nin zahirine bağlı kalmak olarak anlaşılan ruhsat anlayışıyla bağdaşmaktadır. Ebû Amr ed-Dânî’nin bu kelimeleri *et-Teysîr*’de sadece tefhîm ile nakletmesine karşılık Şâtıbi’nin *Hırzû’l-emânî*’de tefhîm ve terkîk (iki vecih) nakletmesi Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat ilkesiyle amel edilerek (aslî kaynağa bağlı kalınarak) merâtib-i erba‘ada alınmayıp mertebeteyn tarikinde alınmasının gerekçesi olarak düşünülebilir.⁹⁴¹

Aynı şekilde, ﴿ذِكْرًا﴾ babında her ne kadar tefhîm ve terkîk (iki vecih) sahîh olsa da tefhîmin;

Dânî’nin de aralarında bulunduğu cumhur ulemâ tarafından rivayet edilmesi,⁹⁴² Şâtıbi’nin *Hırzû’l-emânî*’de tefhîmi tercih ettiğini belirten ifadeler kullanması,⁹⁴³ tefhîmin Verş rivayetinde daha meşhur (yaygın) olması⁹⁴⁴ ve cumhur ulemâya göre râ harfinde asıl olanın tefhîm olması bu vechin takdiminin gerekçesi olarak kabul edilebilir.

Karşılaştırma

Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerinde tefhîm (mukaddem) ve terkîk (iki vecih) alınmaktadır. İtilâf mesleğinde merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tarikleri uygulanması halinde sadece tefhîm alınmaktadır.

⁹⁴¹ Dâni, *et-Teysîr*, 235, 236; Şâtıbi, *Hırzû’l-emânî*, 28; Eyyûbî, *Mizân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 19, 20.

⁹⁴² Şehâvî, *Fethu’l-vaşid*, 2/487, 488.

⁹⁴³ Kâdî, *el-Vâfi*, 164.

⁹⁴⁴ Dabbâ‘, *Muhtaşaru’l-bülûği’l-ümniyye*, 36.

İskenderiye (Mansûrî) ekolünden Halîcî ile Abdülfettâh el-Kâdî söz konusu kelimelerde Verş rivayetinde tefhîm ve terkîk (iki vecih) okunabileceğini belirtmektedir.⁹⁴⁵

Benzer şekilde Kahire ekolünün önde gelen alimlerinden Hasan Halef el-Hüseynî, tefhîmin *et-Teyssîr*'den aktarıldığını, terkîkin ise Şâtıbî'nin ilavelerinden (ziyâdâtü's-Şâtıbî) olduğuna değinerek her iki vechin de alınabileceğini belirtmektedir. Hüseynî, ayrıca tefhîmin tercih edileceğini de vurgulamaktadır.⁹⁴⁶

Buna göre Sûfî mesleğinin merâtib-i erba'a tercihi İtilâf mesleğiyle ittifak halindeyken mertebeteyn tarikiyle ayrılmaktadır. Şeyh Atâullah, Mutkin, Hüseynî, Halîcî ve Kâdî'nin tercihiyle ise mertebeteyn tercihi uyum göstermekteyken merâtib-i erba'a tariki tercihi farklılaşmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *takrîb tariki* kapsamında Verş rivayetinin Ezrak tarikine isnad edilerek ruhsat ilkesi gereğince İbnü'l-Cezerî'nin sahih olduğunu belirttiği tefhîm ve terkîk (iki vecih) alınmaktadır. Tefhîm, aşere vechi olduğundan önceliklidir (mukaddem).⁹⁴⁷

﴿حَيْرَان﴾

Verş rivayetine isnad edilerek ﴿حَيْرَان﴾⁹⁴⁸ kelimesinde terkîk ve tefhîm aktarılmaktadır.⁹⁴⁹ Söz konusu terkîk ve tefhîm vecihlerinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak iki vecihten hangisinin önce alınacağı (tertîb) hususunda farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri kapsamında terkîk önce (mukaddem), tefhîm sonra (muahhar) alınır.⁹⁵⁰

Terkîkin takdiminin gerekçesi için aslî kaynaklar ekseninde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*'de sadece terkîki nakletmiştir (ruhsat ilkesi).⁹⁵¹

Verş rivayetinde sakın yâ harfinden sonra gelen meftûh ya da madmûm, tenvinli ya da tensinsiz

⁹⁴⁵ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 91, 92; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 47.

⁹⁴⁶ Hüseynî, *İthâfû'l-beriyeye*, 15 (88, 89.beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûgi'l-ümniyye*, 36.

⁹⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1352-1356; Dimyâtî, *İthâf*, 1/300; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/40; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 135.

⁹⁴⁸ el-En'âm 6/71.

⁹⁴⁹ Paluvî, *Zübde*, 1/91.

⁹⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1357; Dimyâtî, *İthâf*, 1/298; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 135; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/97; 68; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/247; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/330; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 134.

⁹⁵¹ Dânî, *et-Teyssîr*, 234, 235.

râ harfleri terkîk ile okunur. ﴿حَيْرَانَ﴾ kelimesinde de bu usule göre asıl olan terkîk vechidir.

Dolayısıyla Verş rivayetinde söz konusu kelimelerde asıl olan vechin terkîk olduğu bu sebeple terkîkin takdim edilmesinin daha uygun olduğu görülmüştür.⁹⁵²

Bu kelimenin müennes sîgası “حَيْرَى”dır ve bu formda terkîk vacibtir.⁹⁵³ Dolayısıyla kelimeye asıl olan elif-i te’nîs ve terkîktir. Kelimenin aslı dikkate alındığında terkîkin mukaddem olması daha uygundur.⁹⁵⁴

Eif-i te’nîs, nûn ile değiştirilince yani ﴿حَيْرَانَ﴾ olunca tefhîm ile okunması gerekir.

Dolayısıyla ﴿حَيْرَانَ﴾ kelimesinin her iki sîgası da dikkate alınarak hem tefhîm hem de terkîk okunması caizdir. Ayrıca, Dâni’nin, *Câmi’u’l-beyân*’da her iki vechi de nakletmesi iki vechin de kabulüne etki eden bir faktör (azîmet) olarak değerlendirilebilir.⁹⁵⁵

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde terkîk önce (mukaddem) tefhîm sonra alınırken Şeyh Atâullah mesleğinde tefhîm önce terkîk sonra alınmaktadır. Buna göre Sûfî mesleğinin tercihi, Îtilâf ve Mutkin meslekleriyle mutabikken; Şeyh Atâullah mesleğiyle ihtilaf halindedir.

4.3.1.6. Hemze ile ilgili hükümler

Arap dilinde, hemze bulunan kelimeler, telaffuz çeşitliliği açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu çeşitlilik dikkate alınarak hemzeli kelimelerdeki tahkîk⁹⁵⁶ ve tahfîf⁹⁵⁷ olarak bilinen söz konusu telaffuz şekilleri sahih kıraatlerde kabul görmüştür.⁹⁵⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan harfler arasında telaffuzu en çok dikkat gerektiren harflerden biri

⁹⁵² Kâdî, *el-Vâfi*, 161, 165.

⁹⁵³ “حَيْرَى” kelimesi, Verş rivayeti terminolojisinde *zevâtü’r-râ* sınıfına dâhil edildiğinden, Verş rivayetinin usulüne göre bu kelimeye yalnızca *beyne* tatbik edilebilir. Metinde bahsedilen *vâciblik* kavramı bu tatbiki ifade etmektedir. Ayrıca, kıraat vecihlerini (farklılıklarını) ihtiva eden klasik eserler içerisinde, günümüzde daha çok kullanılan *beyne* veya *taklîl* terimleri yerine *terkîk* kavramının kullanıldığı da bir vakıadır.

⁹⁵⁴ Sehâvî, *Fethu’l-vaşîd*, 2/490.

⁹⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1357, 1358.

⁹⁵⁶ Hemzenin tahkiki, harfî kendi mahreç ve sıfatlarıyla okumak demektir.

⁹⁵⁷ Hemzenin tahfifi, harfin telaffuzu esnasında sıfatlarından bir kısmını değiştirmek ya da harfî düşürmek veya hemzeyi başka bir harfe değiştirmek suretiyle okumaktır.

⁹⁵⁸ Akaslan, “Kıraat İlmi Sistematğinde Usûl Kavramları”, 221.

hiç şüphesiz hemzedir. Arap dilinde uygulanan hazf, teshîl,⁹⁵⁹ ibdâl, nakil ve sekte gibi usul farklılıkları, hemzenin telaffuzundaki zorlukları aşmak amacıyla geliştirilmiş olup, yedi harf ruhsatı kapsamında değerlendirilmektedir.⁹⁶⁰

Hemzenin kelime içindeki konumu ve harekesi gibi unsurlar, okunuştaki farklılıkları belirleyen önemli faktörlerdir. Bu başlıkta, hemzeli kelimelerin vakf ve vasl halindeki okunuşları, özellikle Sûfi mesleğindeki uygulamalar açısından incelenecektir.

4.3.1.6.1. Hemze-i münekkera ve lâm-ı ta'rîf: Hamza kıraati bağlamında

Sahih sakin harften sonra gelen hemze-i kat'larda⁹⁶¹ Hamza kıraatine nispet edilerek nakil,⁹⁶² sekte⁹⁶³ ve tahkik⁹⁶⁴ uygulanır. Şayet sakin harf, lâm-ı ta'rîf ise uygulanacak vecihlere lâm-ı ta'rîf vecihleri denilirken sahîh sakin bir harf ise hemze-i münekkera olarak isimlendirilir.⁹⁶⁵

Aşere tariki kapsamında lâm-ı ta'rîf ve hemze-i münekkera, Hamza kıraatinin râvîleri Halef ve Hallâd'dan farklı vecihler halinde nakledilmiştir.⁹⁶⁶

Bu kelimelerdeki kıraat vecihleri, vakf ve vasl halleri ile merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tariklerine göre de değişiklik gösterir. Bu çalışmada, lâm-ı ta'rîf ve hemze-i münekkera vecihleri de bu değişiklikler çerçevesinde ele alınacaktır.

Hemze-i münekkera

Harf-i med ve harf-i lînin dışında ﴿لَهُمْ أَمْنٌ﴾⁹⁶⁷ ve ﴿مَنْ أَمَّنْ﴾⁹⁶⁸ kelimelerinde olduğu gibi ister

cemi mîmi olsun ister sahîh başka bir harf olsun sâkin harften sonraki kelimenin başında bulunan harekeli hemze-i kat'lara *hemze-i münekkera* denir. Hamza kıraatine isnad edilerek

⁹⁵⁹ Arap dilinde, fer'î harf kabul edilen hemze-i müsehhele (teshîl ile okunan hemze) için özel bir yazı (imla) işareti bulunmamaktadır. Bu nedenle, hemze-i müsehhele bazen hâ (هـ) harfiyle yazıya aktarılır. Aslında hâ harfinin temel görevi farklı bir sesi temsil etmek olsa da bu durumda hemze-i müsehhelenin sesini yaklaşık olarak göstermek için kullanılır. Bu uygulama, dilbilgisi açısından bazı tartışmalara yol açsa da bu çalışmada hemze-i müsehheleyi daha anlaşılır hale getirmek amacıyla hâ harfiyle gösterme yöntemi benimsenmiştir.

⁹⁶⁰ Mahmut Dilek, *Ref'ul-ḥitâm 'An Vakfî Hamza ve Hişâm (Molla Gürânî'nin Ref'ul-ḥitâm 'An Vakfî Hamza ve Hişâm Adlı Eserinin Edisyon Kritiği)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 66.

⁹⁶¹ Hem yazıda hem de okunuşta bulunan, kelimenin vasl ve vakf halinde değişmeyip sabit kalan hemzedir. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 62.

⁹⁶² Harekeli hemzenin med harfine dönüşüp harekesinin bir önceki sakin harfe verilmesidir. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 110.

⁹⁶³ Sekte, nefes almaksızın sesi kesmektir. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 118.

⁹⁶⁴ Hemzeyi ve öncesindeki sahîh sakin harfi kendi sıfatlarıyla ve harekesiyle okumaktır.

⁹⁶⁵ Paluvî, *Zübde*, 1/92, 93.

⁹⁶⁶ Kâdî, *el-Vâfi*, 105.

⁹⁶⁷ el-Bakara 2/13.

⁹⁶⁸ el-Bakara 2/62.

nakledilen vecihler de zikri geçen hemzeye itibarla hemze-i münekkera vecihleri olarak isimlendirilir.⁹⁶⁹

Hemze-i münekkera vecihleri, Halef ve Hallâd rivayetlerine göre farklılık gösterir:

Halef rivayetinde hemze-i münekkera vecihleri, sekte, tahkik ve nakildir.⁹⁷⁰

Hallâd rivayetinde hemze-i münekkerada nakil ve tahkik vecihleri uygulanır.⁹⁷¹

Sûfî mesleğinin icrasında hemze-i münekkera vecihlerinin uygulaması şu şekildedir:⁹⁷²

Hemze-i münekkera							
Halef				Hallâd			
Merâtib-i erba‘a		Mertebe-teyn		Merâtib-i erba‘a		Mertebe-teyn	
﴿مَنْ أَمَنَ﴾		﴿مَنْ أَمَنَ﴾		﴿مَنْ أَمَنَ﴾		﴿مَنْ أَمَنَ﴾	
Vasl	Vakf	Vasl	Vakf	Vasl	Vakf	Vasl	Vakf
Sekte	Sekte	Tahkîk	Nakil	Tahkîk	Tahkîk	Tahkîk	Nakil
Tahkîk	Tahkîk Nakil	Sekte	Tahkîk Sekte		Nakil		Tahkîk

Sûfî mesleğinde, hemze-i münekkerada Halef rivayeti için merâtib-i erba‘a tariki dikkate alındığında sektenin takdim edilmesinin gerekçesi Dâni’nin, *et-Teysîr*’de Halef rivayeti adına sadece sekteyi nakletmesidir.⁹⁷³

Şâtıbî’nin *Hırzû ‘l-emânî*’deki:⁹⁷⁴

وَعَنْ حَمَّزَةٍ فِي الْوَقْفِ خُلْفٌ وَعِنْدَهُ ... رَوَى خُلْفٌ فِي الْوَصْلِ سَكَنًا مُقَلَّلًا

beytinden anlaşılan hemze-i münekkeranın vakf halinde Halef rivayeti için nakil, tahkik ve sekte, vasl halinde ise tahkik ve sektenin olmasıdır. Hallâd rivayeti için ise nakil ve tahkikdir.⁹⁷⁵

Sûfî mesleğinde, mertebeteyn tarikinde hemze-i münekkeranın vasl halinde önce tahkikin tercih edilmesinin temel gerekçesi, Şâtıbî’nin metinde *hulf* kavramı ile tahkike yer vermesiyle ilişkilendirilebilir.⁹⁷⁶ Vakf halinde ise naklin tercih edilmesinin nedeni, bu vechin sadece Şâtıbî tarafından nakledilmiş olmasıdır.⁹⁷⁷

⁹⁶⁹ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 136.

⁹⁷⁰ Dâni, *et-Teysîr*, 255; Kâdî, *el-Vâfî*, 106.

⁹⁷¹ Şâtıbî, *Hırzû ‘l-emânî*, 19; Sehâvî, *Fethu ‘l-vaşid*, 2/105.

⁹⁷² Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 136; Eyyûbî, *Mizân* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 001032/01), 42a; Sûfî, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî Sûret ve Kavâidi* (Yazma Eserler, 7349), 5b; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 75, 76, 85; *Risâle fi ‘t-tecvîd ve ‘l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 8a.

⁹⁷³ Dâni, *et-Teysîr*, 255, 256.

⁹⁷⁴ Şâtıbî, *Hırzû ‘l-emânî*, 19 (227. beyit).

⁹⁷⁵ Kâdî, *el-Vâfî*, 106.

⁹⁷⁶ Kâdî, *el-Vâfî*, 105, 106.

⁹⁷⁷ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 222, 223.

Lâm-ı ta'rîf

Kıraat literatüründe lââm-ı ta'rîf ile kastedilen ﴿الْآخِرَةِ﴾⁹⁷⁸ ve ﴿الْإِنْسَانِ﴾⁹⁷⁹ kelimelerinde olduğu

gibi kendisinden sonra hemze-i kat' gelen elif-lâm takısıdır. Lââm-ı ta'rîften sonra vaki olan hemze-i kat'ların okunuş vecihlerini ifade eden usul kavramı da *lâm-ı ta'rîftir*.⁹⁸⁰

Söz konusu lââm-ı ta'rîflerden sonra bulunan hemzelere, *hemze-i mütevassıt bi-lâm-ı ta'rîf* denilmektedir.⁹⁸¹

Hamza kıraatinde lââm-ı ta'rîf vecihleri tertîb ile yanî Halef ve Hallâd rivayetlerinden farklı vecihlerle nakledilmiştir:

Halef rivayetinde lââm-ı ta'rîf vecihleri; sekte ve nakildir.⁹⁸²

Hallâd rivayetinde lââm-ı ta'rîf vecihleri; sekte, tahkik ve nakildir.⁹⁸³

Sûfî mesleğinin icrasında lââm-ı ta'rîf vecihlerinin uygulaması şu şekildedir:⁹⁸⁴

Lâm-ı ta‘rîf							
Halef				Hallâd			
Merâtib-i erba‘a		Mertebebeyn		Merâtib-i erba‘a		Mertebebeyn	
﴿الْآخِرَةِ﴾		﴿الْإِنْسَانِ﴾		﴿الْآخِرَةِ﴾		﴿الْإِنْسَانِ﴾	
Vasl	Vakf	Vasl	Vakf	Vasl	Vakf	Vasl	Vakf
Sekte	Sekte	Sekte	Nakil	Sekte	Sekte	Sekte	Nakil
	Nakil		Sekte	Tahkîk	Nakil	Tahkik	Sekte

4.3.1.6.2. Hemzeli kelimelerin vakf vecihleri

Hemze-i mütevassıta kelimeler

Hemze-i mütevassıta, kelimelerin ortasında bulunan hemzelere verilen genel bir isimdir. Kelimenin yapı olarak ortasında bulunan hemzelere *hemze-i mütevassıta bi-nefsih* denir. Kelimenin başında bulunan bir hemzenin, ek veya bağlaç gibi başka bir harfle birleşmesi sonucu ortaya çıkan hemzelere ise *hemze-i mütevassıta bi-gayrih* veya *hemze-i mütevassıta bi-zâid* denir.

⁹⁷⁸ el-Bakara 2/4.

⁹⁷⁹ er-Rahmân 55/3.

⁹⁸⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/333; Molla Emin Efendi, 'Umde, 136, 137.

⁹⁸¹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 222.

⁹⁸² Dâni, *et-Teyssîr*, 256.

⁹⁸³ Dâni, *et-Teyssîr*, 266; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 19; Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/323.

⁹⁸⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 136, 222, 223; Eyyûbî, *Mizân* (Yazma Eserler, 1032/01), 50b; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 8a; Şahin, *el-Münezzel*, 1.

﴿الْمُنْشُونُ﴾

Hemze-i mütevassıta bi-nefsih kabul edilen ﴿الْمُنْشُونُ﴾⁹⁸⁵ kelimesi, Ebû Ca'fer kıraatine isnad edilerek hemzenin hazfı ve şîn harfinin dammesiyle ﴿الْمُنْشُونُ﴾ nakledilmektedir. Bununla birlikte Îsâ b. Verdân rivayetinde hulf/tahkik de aktarılmaktadır. Yani Süleyman b. Cemmâz rivayetinde hemzenin hazfı (tek vecih), Îsâ b. Verdân rivayetinde hemzenin hazfı ve isbâtı (iki vecih) rivayet edilmektedir.⁹⁸⁶

İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-muğiyye*'de yer verdiği⁹⁸⁷ ﴿الْمُنْشُونُ﴾ kelimesindeki Îsâ b. Verdân'a nispet edilen hazif ve isbâtın her ikisi de sahih kabul edildiğinden, iki vechin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında genel bir mutabakat bulunmaktadır.⁹⁸⁸ Ancak bu vecihlerin uygulanma sırası/tertîb konusunda kıraat meslekleri farklı tercihler benimsemiştir. Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem *aşere* hem de *takrîb* tarikleri çerçevesinde hazif önce (mukaddem), isbât sonra (muahhar) alınmaktadır.⁹⁸⁹ Sûfî mesleğinde hazif ve isbâtın tercih sırasının belirlenmesinde İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre*'si önemli bir referans noktasıdır.

ed-Dürre tariki olarak kabul edilen hazfın takdim edilmesi şu şekilde açıklanabilir:

Ebû Ca'fer kıraatinde ﴿مُسْتَهْرُونَ﴾,⁹⁹⁰ ﴿وَيَسْتَنْبِؤُكَ﴾,⁹⁹¹ ﴿مُتَكُونُ﴾⁹⁹² gibi kesradan sonra vaki olan dammeli hemzenin bulunduğu kelimeler vasl ve vakf halinde hemzenin hazfı ile okunur.⁹⁹³ Dolayısıyla Ebû Ca'fer kıraatinde muttarid usul olarak hazif, asıl kabul edilebilir. Îsâ b. Verdân'dan gelen hemzenin isbâtı ise istisna olarak kabul edilmektedir.⁹⁹⁴ Buna göre, Ebû

⁹⁸⁵ el-Vâkıa 56/72.

⁹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 222; İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 19 (33. beyit); Nüveyrî, *Şerḥu Dürretü'l-muğiyye*, 109; Ali b. Muhsin Sa'îdî Rumeylî, *el-Minaḥu'l-ilâhiyye bi-şerḥi'd-Dürreti'l-marđiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 00023), 26a; Paluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 2/208; Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 140a.

⁹⁸⁷ Dabbâ', *Behçetü'l-merđiyye*, 27.

⁹⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/953, 954.

⁹⁸⁹ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 150, 536; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1413; Şahin, *el-Münezzel*, 535; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/1043; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb sûreti)*, 3/1163.

⁹⁹⁰ el-Bakara 2/14.

⁹⁹¹ Yûnus 10/53.

⁹⁹² Yâsîn 36/56.

⁹⁹³ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 219, 220.

⁹⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 222.

Ca'fer kıraatinde asıl kabul edilen veche öncelik verilmiştir.⁹⁹⁵ Ayrıca, Sûfî mesleğinin metodolojisinde genel prensip olan *râvîlerin ittîfakla naklettikleri vecihlere öncelik verilmesi ilkesi* çerçevesinde, Ebû Ca'fer kıraatinde birden fazla râvî tarafından nakledilen hazfın, Îsâ b. Verdân rivayetinde tek olarak (infirâden) nakledilen isbâtten önce uygulanması daha uygun görülmektedir.

ed-Dürre üzerine yapılan tahrîr çalışmalarında, Îsâ b. Verdân rivayetinde isbâtın ikinci vecih (muahhar) olduğu belirtilmektedir.⁹⁹⁶

Karşılaştırma

Îtilâf mesleğinde hazif önce (mukaddem), isbât sonra (muahhar); Şeyh Atâullah mesleğinde isbât önce, hazif sonra alınmaktadır.

﴿الصَّائِنَ﴾

Hemze-i mütevassıta bi-nefsih kabul edilen ﴿الصَّائِنَ﴾,⁹⁹⁷ ﴿خَاسِئِنَ﴾,⁹⁹⁸ ﴿مُتَكِّئِنَ﴾⁹⁹⁹ ve ﴿الْمُسْتَهْزِئِنَ﴾¹⁰⁰⁰ gibi kesradan sonra gelen kesralı hemze-i mütevassıta kelimelerin vakf halinde

Hamza kıraatine isnad edilerek teshîl, hazf-i yâ ve ibdâl-i yâ (üç vecih) nakledilmiştir.¹⁰⁰¹

Hamza kıraatine dayandırılarak aktarılan, teshîl, hazif ve ibdâl-i yânın, kıraat mesleklerindeki uygulamaları incelendiğinde, bu vecihlerin kabul edilip edilmeme (ahz-adem-i ahz) ve sıralama (tertîb) konusunda görüş ayrılıkları olduğu görülmektedir.

Aşere ve *takrîb* tarikleri kapsamında ﴿الصَّائِنَ﴾,¹⁰⁰² ﴿خَاسِئِنَ﴾,¹⁰⁰³ ﴿مُتَكِّئِنَ﴾¹⁰⁰⁴ ve ﴿الْمُسْتَهْزِئِنَ﴾¹⁰⁰⁵ kelimelerinin vakf halinde nakledilen teshîl ve hazif sahih kabul edilirken ibdâl-i yâ sahih addedilmemiştir.¹⁰⁰⁶

Çalışmaları, kıraat ilminin temel metinlerinin incelenmesinde önemli bir referans noktası kabul edilen İbnü'l-Cezerî, ibdâl-i yâyı eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Kapsamlı

⁹⁹⁵ Rumeylî, *Minahu 'l-ilâhiyye* (İbrahim Efendi, 00023), 26a.

⁹⁹⁶ Kâdî, *Büdürü 'z-zâhira*, 313.

⁹⁹⁷ el-Bakara 2/62.

⁹⁹⁸ el-Bakara 2/65.

⁹⁹⁹ el-Kehf 18/31.

¹⁰⁰⁰ el-Hicr 15/95.

¹⁰⁰¹ Paluvî, *Zübde*, 1/126, 127; Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 20 (242. beyit); Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, 257.

¹⁰⁰² el-Bakara 2/62.

¹⁰⁰³ el-Bakara 2/65.

¹⁰⁰⁴ el-Kehf 18/31.

¹⁰⁰⁵ el-Hicr 15/95.

¹⁰⁰⁶ Molla Emin Efendi, *Umde*, 220.

araştırmaları sonucunda ibdâl-i yânın güvenilir kıraat kaynaklarında yer almadığını tespit etmiştir. Bu bulgu, ibdâl-i yânın kıraat usullerinde kabul gören bir okuyuş olmadığını, yani gayr-i me'hûz olduğunu göstermektedir. İbnü'l-Cezerî ayrıca, bu vechin Arap dilinin yapısına uygun olmadığını, zayıf rivayetlere dayandığını ve dolayısıyla sahih kıraatin şartlarını taşımadığını belirterek, bu vechin şâz ve metrûk bir vecih olarak uygulanmasının caiz olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁰⁷

Hırzû'l-emânî'nin Babu vakfî Hamza ve'l-Hişâm ale'l-hemze başlıklı bölümünü *Ref'u'l- hitâm an vakfî Hamza ve Hişâm* ismiyle şerh eden Molla Gürânî, mezkûr kelimelerde sadece teshîl ve hazf alındığını, ibdâl-i yânın uygulanmadığını belirtmektedir.¹⁰⁰⁸

Aşere tariki ve takrîb tarikleri bağlamında ﴿الصَّابِئِينَ﴾¹⁰⁰⁹ ﴿خَاسِئِينَ﴾¹⁰¹⁰ ﴿مُتَكِّئِينَ﴾¹⁰¹¹ ve ﴿الْمُسْتَهْزِئِينَ﴾¹⁰¹² gibi kelimelerin vakf halinde Hamza kıraatinde kıraat mesleklerinin ittifakıyla sadece teshîl ve hazf vecihlerini alınmaktadır. İbdâl-i yâ vechi ise zayıf kabul edilmesi nedeniyle Sûfî mesleği dahil hiçbir kıraat mesleğinde ahzedilmemektedir. Bu tercih, zayıf addedilen vecihlerin alınmaması ilkesi olarak tanımlanabilecek olan azîmet yaklaşımının sonucudur. Ayrıca, Sûfî mesleğinin metodolojisinde teshîl önce (mukaddem), hazif sonra (muahhar) uygulanmaktadır.¹⁰¹³

﴿نَفَرُوهُ﴾

Hemze-i mütevassıta bi-nefsih olan ﴿نَفَرُوهُ﴾¹⁰¹⁴ kelimesinde, vakf halinde Hamza kıraatine isnad edilerek teshîl ve tahkik (iki vecih) nakledilmiştir.¹⁰¹⁵

Bu kelimenin teshîl ile okunması konusunda genel bir mutabakat bulunmakla birlikte, tahkikin kabul edilip edilmeyeceği konusunda kıraat âlimleri arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır.¹⁰¹⁶

¹⁰⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1087, 1093, 1133, 1134; Molla Gürânî, *Ref'ul-hitâm*, 86.

¹⁰⁰⁸ Molla Gürânî, *Ref'ul-hitâm*, 122.

¹⁰⁰⁹ el-Bakara 2/62.

¹⁰¹⁰ el-Bakara 2/65.

¹⁰¹¹ el-Kehf 18/31.

¹⁰¹² el-Hicr 15/95.

¹⁰¹³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 167, 220; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/46; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/16; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/21; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 120.

¹⁰¹⁴ el-İsrâ 17/93.

¹⁰¹⁵ Paluvî, *Zübde*, 1/309.

¹⁰¹⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 219.

Zübdetü'l-irfân'da, ﴿تَفَرُّؤُهُ﴾ kelimesinin vakf halindeki okunuşu için teshîl ve tahkik olmak üzere iki vecih zikredilmiştir.¹⁰¹⁷ Ancak bu kelimenin okunuşu konusunda yapılan diğer araştırmalarda¹⁰¹⁸ ve özellikle de *Zübdetü'l-irfân*'ın en önemli şerhlerinden biri olan Molla Emin Efendi'ye ait '*Umde*'de tahkikin kabul edilmediği (gayr-i me'hûz) ve sadece teshîlin tercih edildiği (me'hûz) belirtilmiştir.¹⁰¹⁹ Benzer şekilde, hem aşere hem de takrîb tariki çerçevesinde Sûfî mesleğine ait kürrâselerde ﴿تَفَرُّؤُهُ﴾ kelimesinde, Hamza kıraati adına sadece teshîle yer verilerek tahkikin alınmadığı müşahede edilmektedir.¹⁰²⁰

﴿وَكَايْنِ﴾ ve ﴿إِسْرَائِيلَ﴾

Kur'ân-ı Kerîm'deki ﴿إِسْرَائِيلَ﴾¹⁰²¹ ve ﴿وَكَايْنِ﴾¹⁰²² kelimeleri tecvid kurallarına göre incelendiğinde, harf-i med olan elif (ل) harfî ile sonraki hemzenin bir araya gelmesiyle fer'î med durumunun oluştuğu görülür. Bu meddin türü, *muttasıl med* olarak tanımlanır.¹⁰²³ Bu kelimelerin hem vasl hem vakf halinde Ebû Ca'fer kıraatine nispet edilerek medd-i tabîiden sonra bulunan hemze, teshîl ile okunur.¹⁰²⁴ Söz konusu kelimelerde teshîl hem med hem de kasr ile uygulanmaktadır. Hemzenin teshîle uğraması, med sebebinin ortadan kalktığı anlamına gelmez; bu nedenle med ile okunması mümkündür. Ancak teshîl sebebiyle med sebebinin zayıfladığı (ortadan kalktığı) düşüncesiyle kasrın da caiz olduğu belirtilmektedir.¹⁰²⁵

Şâtıbî'ye ait *Hırzû'l-emânî*'deki beyit bu durumu açıkça ortaya koyar:

وَإِنْ حَرَفٌ مَدَّ قَبْلَ هَمْزٍ مُعَيَّرٍ ... يَجْزُ قَصْرُهُ وَالْمَدُّ مَا زَالَ أَعْدَلَا

Hemzede meydana gelen teshîl veya ibdâl gibi bir değişiklik durumunda, kasr da caiz olabilir,

¹⁰¹⁷ Paluvî, *Zübde*, 1/309.

¹⁰¹⁸ Kâdî, *Büdürrü'z-zâhira*, 188.

¹⁰¹⁹ Molla Emin Efendi, '*Umde*', 399.

¹⁰²⁰ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/846; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/543; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/670; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 120.

¹⁰²¹ el-Bakara 2/40.

¹⁰²² Âl-i İmrân 3/146. ﴿وَكَايْنِ﴾ kelimesi, İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer kıraatlerine dayandırılarak harf-i med ve hemzeyle ﴿وَكَايْنِ﴾ aktarılmaktadır. Diğer kıraatlere ise hemze ve şeddeli yâ ﴿وَكَايْنِ﴾ nispet edilmektedir. Dâni, *et-Teyssîr*, 316; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 46 (570, 571. beyit); İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 17 (34. beyit); İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 327.

¹⁰²³ Molla Emin Efendi, '*Umde*', 240.

¹⁰²⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 223.

¹⁰²⁵ Dabbâ, *Behçetü'l-merḍiyye*, 28; Kâdî, *el-İdâh*, 117; Kâdî, *Büdürrü'z-zâhira*, 70, 71.

ancak meddin okunması daha doğrudur.¹⁰²⁶

Ebû Ca'fer kıraatinde ﴿إِسْرَآءِیلَ﴾ ve ﴿وَكَاثِنَ﴾ kelimelerinde med ile teshîl ve kasr ile teshîl vecihlerinin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunurken med ölçüsü ve vecihlerin takdim-tehirinde çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu kelimelerde aşere ve takrîb tarikleri kapsamında merâtib-i erba'a tariki dikkate alındığında Ebû Ca'fer kıraatinde tûl miktarı iki elif olduğundan söz konusu kelime meddin miktarı iki elif olarak uygulanır. Mertebeteyn tariki uygulamasında ise Ebû Ca'fer kıraatinde tûl miktarı üç elif olarak uygulanmaktadır.¹⁰²⁷

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere ve takrîb tarikleri kapsamında merâtib-i erba'a usulü uygulandığında kasrın takdimi tercih edilirken, mertebeteyn usulü uygulandığında ise med takdim edilmektedir.¹⁰²⁸

﴿إِسْرَآءِیلَ﴾	
Merâtib-i erba'a tariki	Mertebeteyn tariki
قصر (۱) مع التسهيل	مد (۳) مع التسهيل
مد (۲) مع التسهيل	قصر (۱) مع التسهيل

Bu tercihlerin nedenleri, açıkça belirtilmiş yazılı bir kaynağa dayandırılmamakla birlikte aslî kaynaklar muvacehesinde bazı çıkarımlar yapılabilmektedir.

İkinci hemzenin teshîl edilmesiyle sebep-i med olma özelliğini kaybettiği düşüncesi, Sûfî mesleğinin metodolojisinde merâtib-i erba'a tarikinde kasrın tercih edilmesinin temel nedeni olarak gösterilebilir. Bu yaklaşım, teshîl edilen hemzenin sebep-i med olarak değerlendirilmemesi gerektiği prensibine dayanmaktadır.¹⁰²⁹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde mertebeteyn tarikinde meddin takdim edilmesinin temel gerekçesi ise Şâtıbî'nin belirttiği gibi, hemzenin teshîle uğraması durumunda dahi med sebebi

¹⁰²⁶ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 17 (208. beyit).

¹⁰²⁷ Molla Emin Efendi, *Umde*, 163; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 7a; Şahin, *el-Münezzel*, 6.

¹⁰²⁸ Hemze-i mütevassıta bi-nefsih olan ﴿إِسْرَآءِیلَ﴾ kelimesinin vakf halinde Hamza kıraatine isnad edilerek tûl ile teshîl ve kasr ile teshîl (iki vecih) okunur. Sûfî mesleğinin metodolojisinde Hamza kıraatinde tûl mertebesi, beş elif miktarı olarak uyguladığından mezkûr kelime meddin miktarı da hem merâtib-i erba'a tariki hem de mertebeteyn tariki uygulamasında beş elif olarak uygulanır. Ayrıca tûl hem merâtib-i erba'a hem de mertebeteyn tarikinde mukaddem vecihdir. Paluvî, *Zübde*, 1/120; Molla Emin Efendi, *Umde*, 163, 201, 240; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/38; Şahin, *el-Münezzel*, 6; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/199, 3/980, 3/950; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/171, 3/1119.

¹⁰²⁹ Ayan, "Sûfî Mesleği'nin Teşekkülü", 241, 242.

olarak kabul edilmesidir. Şâtıbî'nin “وَالْمَدُّ مَا زَالَ أَعْدَلًا” ifadesi, bu yaklaşımın en güçlü delili olarak kabul edilerek mertebeyn usulünde meddin öncelikli tutulmasının nedenini açıklamaktadır.

Sûfî mesleğinin bu tercihleri, tahrîrâtaki temel yaklaşımlar olan azîmet ve ruhsat üzerine kurulmuştur. Merâtib-i erba'a tarikinde, daha ihtiyatlı olan yolu seçme prensibi olan azîmet prensibi benimsenerek kasr tercih edilmiştir. Öte yandan, mertebeyn tarikinde, metnin (eş-Şâtıbiyye) zahirine göre hareket etmek manasında olan ruhsat ilkesi benimsenerek med tercih edildiği söylenebilir.

Hemze-i mutetarrıfa kelimeler

Hemze-i mutetarrıfa¹⁰³⁰ olan ﴿السُّهَاءُ﴾,¹⁰³¹ ﴿سَوَاءٌ﴾,¹⁰³² ﴿بَلَاءٌ﴾¹⁰³³ gibi kelimelerin¹⁰³⁴ vakf halinde

Hamza kıraati ile İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayetinde ibdâl ve teshîl uygulanmaktadır.¹⁰³⁵ Zikredilen kelimelerde ibdâl, eliften sonra vaki olan hemzelerin elife çevrilmesidir. Bu durumda iki sakin harf (elif) yan yana gelmektedir. Kelimenin vakf halinde iki sakin eliften birinin hazfedilmesi ya da hazfedilmemesi caizdir. Şayet hazfedilmezse *tûl* ortaya çıkar. Hazfedildiği durumda ise şayet birinci elif hazfedilirse *kasr*, ikinci elif hazfedilirse *tûl* ve *kasr* ortaya çıkar.¹⁰³⁶ Bunlarla birlikte söz konusu kelimelerin vakf halinde *tevassutun* da uygulandığı nakledilmiştir.¹⁰³⁷ Dolayısıyla ibdâl, tûl, tevassut ve kasr ile uygulanmaktadır.¹⁰³⁸

Zikri geçen hemzelerin vakf halinde teshîl de med ve kasr ile uygulanmaktadır. Netice olarak hemze-i mutetarrıfa olan kelimelerde vakf halinde Hamza kıraati ve Hişâm rivayeti adına tûl ile ibdâl, tevassut ile ibdâl, kasr ile ibdâl, tûl ile teshîl, kasr ile teshîl olarak beş vecih uygulanabilmektedir.¹⁰³⁹

¹⁰³⁰ Kelimenin sonunda harekeli olarak vaki olup kendisinden önce elif bulunan hemzelere verilen isimdir.

¹⁰³¹ el-Bakara 2/13.

¹⁰³² en-Nahl 16/71.

¹⁰³³ el-Bakara 2/49.

¹⁰³⁴ Hemze-i mutetarrıfa olan ﴿السُّهَاءُ﴾ gibi kelimeler, merfû ve mecrûr olduğu durumlarda yukarıda bahsedilen kıraat vecihlerine tabi tutulur. Mansûb olduğu durumda ise bu kelimelerin okunuşunda farklılık olduğundan ayrıca ele alınacaktır.

¹⁰³⁵ Dâni, *et-Teyssir*, 178, 179.

¹⁰³⁶ Kâdî, *Büdürrü'z-zâhira*, 21, 22.

¹⁰³⁷ Ebü'l-Kâsım Alî b. Osmân İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kâri'i'l-mübtedî ve tezâkürü'l-mukri'i'l-müntehî* (Mısır: y.y., 1373), 86.

¹⁰³⁸ Paluvî, *Zübde*, 1/103, 104.

¹⁰³⁹ Kâdî, *Büdürrü'z-zâhira*, 22; Molla Gürânî, *Ref'u'l-ḥitâm*, 78, 79.

İtilâf, Sûfî, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde, söz konusu beş vechin alınmasında ittifak bulunmakla birlikte, bu vecihlerin med miktarları konusunda farklı uygulamalar görülmektedir. İstanbul tarikinde Sûfî ve İtilâf meslekleri ile Mısır tarikinde Şeyh Atâullah mesleğinde tûl mertebesi beş elif, tevassut mertebesi üç elif olarak kabul edilirken, Mutkin mesleğinde tûl mertebesi üç elif, tevassut mertebesi iki elif olarak uygulanmaktadır.¹⁰⁴⁰

4.3.1.7. Hemzeteyn ictimâ'ı: İki hemzenin bir arada bulunması

Kur'ân-ı Kerîm'de iki hemzenin bir araya geldiği kelimeler, kıraat ilminde önemli bir ihtilaf konusu olmuştur. Kıraat literatüründe *hemzeteyn ictimâ'* ı olarak adlandırılan iki hemzenin yan yana bulunduğu durumlarda teshîl, ıskat, ibdâl ve tahkik uygulanabilmektedir.

Hemzelerin aynı kelime içerisinde veya farklı kelimelerde bulunması ve harekelerinin farklı olması gibi faktörler, kıraat imamları ve râvîleri arasında farklı ihtiyaçların benimsenmesine yol açmıştır. Bu başlıkta, kıraat meslekleri arasındaki farklı tercihlere konu olan iki hemzenin peşi sıra geldiği durumlarda nakledilen vecihler, Sûfî mesleği özelinde detaylı olarak incelenecektir.

4.3.1.7.1. Fethalı hemzeden sonra dammeli hemze: Ebû Amr kıraati bağlamında

Fethalı hemzeden sonra dammeli hemzenin bulunduğu ﴿أَوْثَنْتُكُمْ﴾,¹⁰⁴¹ ﴿أَنْزَلَ﴾¹⁰⁴² ve ﴿أَلْقَى﴾¹⁰⁴³ kelimelerinde Ebû Amr kıraati adına iki vecih nakledilmiştir. Birincisi, elif-i fasl¹⁰⁴⁴ ziyadesi ve ikinci hemzenin teshîli; ikincisi, elif-i fasl ziyadesi olmaksızın ikinci hemzenin teshîlidir.¹⁰⁴⁵

	﴿أَوْثَنْتُكُمْ﴾, ﴿أَنْزَلَ﴾, ﴿أَلْقَى﴾
Ebû Amr kıraati	﴿أَهْنَزِلْ﴾, ﴿أَهْلَقِ﴾, ﴿أَهْنَزِلْ﴾
	﴿أَهْنَزِلْ﴾, ﴿أَهْلَقِ﴾, ﴿أَهْنَزِلْ﴾

Kıraat ekol ve meslekleri arasında ﴿أَوْثَنْتُكُمْ﴾, ﴿أَنْزَلَ﴾ ve ﴿أَلْقَى﴾ kelimelerinde Ebû Amr kıraatinde iki hemze arasında elif-i fasl getirilerek ikinci hemzenin teshîliyle ﴿أَهْنَزِلْ﴾, ﴿أَهْلَقِ﴾,

¹⁰⁴⁰ Molla Emin Efendi, 'Umde, 149; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/24; Şahin, *el-Münezzel*, 2; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye*, 1/4; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 55.

¹⁰⁴¹ Âl-i İmrân 3/15.

¹⁰⁴² Sâd 38/8.

¹⁰⁴³ el-Kamer 54/25.

¹⁰⁴⁴ Elif-i fasl, iki hemzeyi birbirinden ayırmak için iki hemzenin arasına getirilen elife denir. Kâdî, *el-Vâfî*, 90.

¹⁰⁴⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 163; Şatûbî, *Hırzû'l-emânî*, 16 (199. beyit).

﴿أَهْلَقِي﴾¹⁰⁴⁶ şeklinde okunan vechin alınmasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak

elif-i fasl ziyade etmeden ikinci hemzenin teshîli ile ﴿أَهْلَقِي﴾, ﴿أَهْلَقِي﴾, ﴿أَهْلَقِي﴾ şeklinde okunan vechin alınıp alınmaması noktasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem takrîb tariki çerçevesinde elif-i faslın ziyadesi ve ikinci hemzenin teshîli ﴿أَهْلَقِي﴾ önce (mukaddem), elif-i faslsız ikinci hemzenin teshîli

﴿أَهْلَقِي﴾ sonra (muahhar) olmak suretiyle iki vecih de ahzedilmektedir.¹⁰⁴⁷

Megârîbe ekolünden bazıları ikinci vechi yani elif-i fasl ziyadesiz ve ikinci hemzenin teshîli ﴿أَهْلَقِي﴾ vechini almamaktadırlar.¹⁰⁴⁸

İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*'da Ebû Amr kıraatine nispet ederek elif-i fasl ziyadesi ve hulf/elif-i fasl ziyadesiz olarak iki vecih nakletmektedir.¹⁰⁴⁹ Mekkî b. Ebû Tâlib te *et-Tebşıra*'da aynı şekilde iki vecih nakletmektedir.¹⁰⁵⁰

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*'de Ebû Amr kıraatinden, sadece elif ziyadesiz (tahkik) nakletmektedir.¹⁰⁵¹ Ancak *Câmi'u'l-beyân*'da elif-i fasl ve hulf (elif-i fasl ziyadesiz) olarak iki vecihle okuduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵²

Şâtîbî de *Hırzû'l-emânî*'de:

وَمَذْكُوقَ قَبْلِ الصَّمِّ لَيَّ حَبِيئُهُ ... يُخْلِفُهُمَا بَرًّا وَجَاءَ لِيُقْصِلَا

beytinde Ebû Amr kıraatinde elif-i fasl ziyadesinin hulf ile yani elif-i fasl ziyade etmeden iki vecihle okunduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵³ eş-Şâtîbiyye şarihlerinin pekçoğu bu beyitte bahsedilen meftûh hemzeden sonra vaki olan madmûm hemzeli kelimelerde Ebû Amr

¹⁰⁴⁶ Her ne kadar Arap dilinde teshîli resmeden özel bir imla yoksa da teshilin hâ harfiyle gösterilmesi kıraat tedrisatında teamül haline gelmiştir.

¹⁰⁴⁷ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 232, 494; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/155; Şahin, *el-Münezzel*, 50, 452, 528; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/3; 3/876; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/127, 3/1018, 1153; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 173, 174.

¹⁰⁴⁸ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 233.

¹⁰⁴⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 134, 135.

¹⁰⁵⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü't-Tebşıra fî'l-kırâ'âtî's-seb'a*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî (Hindistan: Dâru's-Selefiyye, 1982), 278, 279.

¹⁰⁵¹ Dânî, *et-Teyssîr*, 163.

¹⁰⁵² Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 215, 216.

¹⁰⁵³ Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 138, 140.

kıraatinde elif-i faslın hulf ile (elif-i fasl ziyadesiz) olduğunu belirtmektedirler.¹⁰⁵⁴

Mezkûr vecihlerin, Sûfî ve diğer kıraat mesleklerinde kabul görürken, bazı Megâribe ekollerinde kabul görmemesi, kıraat mesleklerinin temel metodolojilerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

İbn Mücâhid'in de aralarında bulunduğu cumhurun bu vechi nakletmiş olması, kırâat-i seb'a söz konusu olduğunda kıraat farklılıklarının tedrisinde temel kaynak Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i kabul edilse de kimi zaman bu eserin münderacatında bulunmayan vecihler de alındığından her ne kadar bu vecih *et-Teysîr*'de nakledilmese de Dânî'nin diğer eserlerinde aktarılması (azîmet ilkesi),¹⁰⁵⁵ Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de iki vechi de nakletmesi ve eş-Şâtıbiyye şarihlerinden kimsenin bu nakle itiraz etmemesi (ruhsat ilkesi) kıraat mesleklerinin elif-i fasl ziyade etmeksizin okunan vechi de almalarının temel gerekçesi olarak gösterilebilir.¹⁰⁵⁶

4.3.1.7.2. Fethalı hemzeden sonra dammeli hemze: Hişâm rivayeti bağlamında

Fethalı hemzeden sonra dammeli hemzenin bulunduğu ﴿أُنْزِلَ﴾¹⁰⁵⁷ ve ﴿أُلْفِيَ﴾¹⁰⁵⁸ kelimelerinde, Hişâm rivayeti adına aktarılan *elif-i fasl - teshîl* ﴿أُنْزِلَ﴾ ve *elif-i fasl-tahkîk* ﴿أُنْزِلَ﴾ vecihlerinin alınmasında kıraat meslekleri görüş birliği içindedir. Ancak bu iki vechin sıralaması/tertîb ve her iki hemzenin tahkikinin ﴿أُنْزِلَ﴾ ahzedilmesi hususlarında kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki kapsamında ﴿أُنْزِلَ﴾ mukaddem ve ﴿أُلْفِيَ﴾

¹⁰⁵⁴ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/303; Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 138, 139; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 69; Mevsîlî, *Kenzü'l-me'ânî*, 1/78, 79; Kâdî, *el-Vâfî*, 90.

¹⁰⁵⁵ *et-Teysîr*'de bulunmadığı halde Dânî'nin diğer eserlerinden aktarılan vecihlere “Tarîku'd-Dânî/طريق الداني” denilmektedir.

¹⁰⁵⁶ Yukarıda Ebû Amr kıraatindeki okunuşları verilen ﴿أُنْزِلَ﴾ ve ﴿أُلْفِيَ﴾ kelimelerinde İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayeti adına da üç vecih nakledilmektedir. Birinci vecih ﴿أُنْزِلَ﴾ ve ﴿أُلْفِيَ﴾ şeklinde elif-i fasl ve ikinci hemzenin teshîli, ikinci vecih ﴿أُنْزِلَ﴾, ﴿أُلْفِيَ﴾ şeklinde elif-i fasl ziyadesi ve ikinci hemzenin tahkiki, üçüncü vecih ise ﴿أُنْزِلَ﴾ ve ﴿أُلْفِيَ﴾ şeklinde elif-i fasl ziyadesiz ikinci hemzenin tahkikidir. Dânî, *et-Teysîr*, 163.

¹⁰⁵⁷ Sâd 38/8.

¹⁰⁵⁸ el-Kamer 54/25.

muahhar olmak üzere iki vecih alınırken iki hemzenin tahkiki ﴿ءَأَنْزَلَ﴾ alınmamaktadır.¹⁰⁵⁹

﴿ءَأَنْزَلَ﴾ vechinin alınmamasının temel nedeni, ruhsat (aslî kaynağa bağlı kalma) ilkesine dayanmaktadır.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Ebü'l-Feth el-Fârisî - Hulvânî - Hişâm tarikiyle elif-i fasl ve hemze ﴿ءَهْزَلَ﴾ ile elif-i fasl ve tahkik ﴿ءَأَنْزَلَ﴾ nakletmektedir.¹⁰⁶⁰ İki hemzenin tahkiki ﴿ءَأَنْزَلَ﴾

ise Teysîr tariki olmayan Ebü'l-Hasen b.Galbûn kanalıyla nakledildiğinden¹⁰⁶¹ Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsatla (aslî kaynağın tariklerine bağlılık ilkesi) amel edilerek alınmamıştır.¹⁰⁶²

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde Hişâm rivayeti adına iki hemzenin tahkiki ﴿ءَأَنْزَلَ﴾ alınmamaktadır. Ancak Şeyh Atâullâh mesleğinde, *eş-Şâtıbiyye*'nin zahiriyle (metninden anlaşılanla) amel edilerek (ruhsat ilkesi) alınmaktadır.¹⁰⁶³ Benzer şekilde Eskâtî de *Hırzû'l-emânî* metninden delillendirerek (ruhsat ilkesi) iki hemzenin tahkiki vechinin alınması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁴

İskenderiyye ekolünden Halîcî, elif-i fasl - teshîl ﴿ءَهْزَلَ﴾ ile elif-i fasl - tahkik ﴿ءَأَنْزَلَ﴾ vechilerinin *et-Teysîr*'den, iki hemzenini tahkikin de ﴿ءَأَنْزَلَ﴾ *eş-Şâtıbiyye*'den aktarıldığını belirttikten sonra kendisinin üç vecihle okuduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁰⁶⁵ Abdülfettâh el-Kâdî de Eskâtî ve Halîcî ile aynı görüştedir.¹⁰⁶⁶

Buna göre, Sûfî mesleğinin aşere tariki tercihi, Eskâtî, Kâdî ve İskenderiyye ekolü ile Şeyh Atâullah mesleğinin tercihiyle örtüşmemektedir.

¹⁰⁵⁹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 494, 532; Şahin, *el-Münezzel*, 452, 528; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/876, 1030.

¹⁰⁶⁰ Dâni, *et-Teysîr*, 116, 163.

¹⁰⁶¹ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 16, 17.

¹⁰⁶² Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 119a.

¹⁰⁶³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 494; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/876.

¹⁰⁶⁴ Eskâtî, *Ecvibe*, 143.

¹⁰⁶⁵ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 100, 101.

¹⁰⁶⁶ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 271.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tariki bağlamında iki hemzenin tahkiki ﴿ءَأْتِرَل﴾ Hişâm rivayetinin Dâcûnî tarikine isnad edilerek alınmaktadır.¹⁰⁶⁷

4.3.1.7.3. Fethalı hemzeden sonra kesralı hemze

Bir kelime iki hemzenin fethalı ve kesralı olarak bulunduğu ﴿أُمَّة﴾¹⁰⁶⁸ kelimesinde, Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr kıraatleri ve Ruveys rivayetine isnad edilerek ikinci hemzede teshîl ve ibdâl-i yâ (iki vecih) nakledilmiştir.¹⁰⁶⁹

Teshîlin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak ibdâl-i yânın alınıp alınmaması noktasında farklı tercihler söz konusu olmuştur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki bağlamında Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr kıraatleri ile Ruveys rivayetinde ﴿أُمَّة﴾ kelimesinde ibdâl-i yâ alınmamaktadır.¹⁰⁷⁰

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*’de fethalı ve kesra iki hemze bulunan kelimelerde Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr kıraatlerinde,¹⁰⁷¹ İbnü’l-Cezerî de *et-Taḥbîr*’de Ruveys rivayetinde ikinci hemzenin teshîl ile okunduğunu nakletmektedir.¹⁰⁷²

Şâtıbî ise *Hırzû’l-emânî*’de tek kelime bulunan fethalı ve kesralı hemzeleri ele aldığı:¹⁰⁷³

وَمَدُّكَ قَبْلَ الْفَتْحِ وَالْكَسْرِ حُجَّةٌ ... بِهَا لُذُّ وَقَبْلَ الْكَسْرِ خُلْفٌ لَهُ وَلَا
وَفِي سَبْعَةٍ لَا خُلْفَ عَنْهُ بِمَزْمٍ ... وَفِي خَزْيِ الْأَعْرَافِ وَالشُّعْرَا الْعَلَا
أَتْنِكَ آئِنُكَ مَعًا فَوْقَ صَادِيهَا ... وَفِي فَصْلَتِ حَرْفٍ وَبِالْخُلْفِ سُهْلًا
وَأَتْمَةً بِالْخُلْفِ قَدْ مَدَّ وَحْدَهُ ... وَسَهْلٌ سَمًا وَصَفًا وَفِي النَّحْوِ أُبْدِلَا

beyitlerinde “... وَسَهْلٌ سَمًا” ifadesiyle Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Amr kıraatlerinde sadece ikinci hemzenin teshîl ile okunduğunu nakletmiş, “وَفِي النَّحْوِ أُبْدِلَا” ifadesiyle de bazı nahivcilerin ikinci

¹⁰⁶⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/906-908; Dimyâtî, *İthâf*, 1/189; Akbal, *Takrîb Mecmû‘ası*, 4/1251, 5/1399; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur‘âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/127, 3/1018, 1153; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 173, 174.

¹⁰⁶⁸ *et-Tevbe* 9/12; *el-Enbiyâ* 12/73; *es-Secde* 32/24; *el-Kasas* 28/5, 41.

¹⁰⁶⁹ Paluvî, *Zübde*, 1/292.

¹⁰⁷⁰ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 315; Şahin, *el-Münezzel*, 187; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur‘âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/346.

¹⁰⁷¹ Dâni, *et-Teysîr*, 161, 162, 370.

¹⁰⁷² İbnü’l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 210, 211.

¹⁰⁷³ Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 16 (196-199. beyitler).

hemzeyi kesralı yâ harfine ibdâl ile okunmasına cevaz verdiğiine işaret etmiştir.¹⁰⁷⁴

İbnü'l-Cezerî de *ed-Dürre'nin*:¹⁰⁷⁵

لِأَنَّهُمَا حَقَّقَ يَمِينٌ وَسَهَّلَ مَدَّ أَيْ وَالْقَصْرُ فِي الْبَابِ حَلَا

beytinde Ruveys rivayetinde ikinci hemzenin teshîl ile okunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁷⁶

Sûfî mesleğine atfedilen yaklaşım gereği, *et-Teysîr*, *et-Taḥbîr*, *Ḥurzü'l-emânî* ve *ed-Dürre* gibi temel kaynaklarda *teshîl*in aktarılmış olması ve bu vechin tercih edilmesi; öte yandan anılan eserlerde *ibdâl-i yâ* vechine dair bir naklin (rivayetin) yer almaması, bu tercihte ruhsat yaklaşımının belirleyici olduğunu göstermektedir.¹⁰⁷⁷

Karşılaştırma

Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde ibdâl-i yâ alınmazken İtilâf mesleğinde alınmaktadır.

Halîcî (İskenderiyye ekolü) «أَيُّ» kelimesinde ibdâl-i yânın bazı nahivcilerin ve bazı kurrânın tercihi olduğunu belirterek *eş-Şâtıbiyye* tarikinde bu vechin alınmadığını belirtmektedir.¹⁰⁷⁸

Ahmed el-Mütevellî (Kahire ekolü), «أَيُّ» kelimesinde Ruveys rivayeti adına teshîl ve ibdâl-i yâ (iki vecih) okuduğunu belirtmektedir. Ancak Mütevellî, İbnü'l-Cezerî'nin bu iki vecihden ibdâl-i yâyı *ed-Dürre*'de zikretmediğini, fakat *et-Taḥbîr* adlı eserinde yer verdiğiine dikkat çekmektedir.¹⁰⁷⁹

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü) ise «أَيُّ» kelimesinde söz konusu kıraat ve rivayetlerde teshîl ve ibdâl-i yâ (iki vecih) caiz olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁸⁰

Abdülfettâh el-Kâdî, *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* tariklerinde Nâfî', İbn Kesîr ve Ebû Amr kıraatleri ile Ruveys rivayeti adına teshîl alındığını belirtmektedir. Aynı kıraat ve rivayetler için ibdâl-i yânın ise *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* tariki olmadığını ifade etmektedir.¹⁰⁸¹

Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin *aşere tariki* kapsamındaki yaklaşımının, Mutkin ve Şeyh

¹⁰⁷⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 136-138.

¹⁰⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 17 (23. beyit).

¹⁰⁷⁶ Nüveyrî, *Şerḥü Dürretü'l-muḍiyye*, 89, 90; Dabbâ, *Behçetü'l-merḍiyye*, 22, 23; Kâdî, *el-İḍâḥ*, 93.

¹⁰⁷⁷ Ayan, "Sûfî Mesleği'nin Teşekkülü", 244, 245.

¹⁰⁷⁸ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 121.

¹⁰⁷⁹ Mütevellî, *Vücühü'l-müşfıra*, 16.

¹⁰⁸⁰ Hüseynî, *İthâfû'l-beriyye*, 10 (54. Beyit); Dabbâ, *Muhtaşaru'l-bülûgi'l-ümniyye*, 21.

¹⁰⁸¹ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 133, 134.

Atâullah meslekleri ile Halîcî (İskenderiyye ekolü), Mütevellî (Kahire ekolü) ve Kâdî'nin görüşleriyle (ibdâl-i yânın alınmaması) mutabıktır. Buna mukabil, İtilâf mesleği ve Hasan Halef Hüseyinî'nin (Kahire ekolü) tercihleriyle ihtilaf etmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *takrîb tariki* bağlamında ﴿أَنَّمَا﴾ kelimesinde Nâfî‘, İbn Kesîr, Ebû Amr kıraatleri ve Ruveys rivayetine isnad edilerek ibdâl-i yâ vechi de alınmaktadır.¹⁰⁸²

4.3.1.7.4. İki ayrı kelimedede bulunan kesralı iki hemze

Kesralı iki hemzenin peş peşe ancak ayrı ayrı kelimelerde bulunduğu ﴿هُوَ لَا إِنْ﴾¹⁰⁸³

﴿بِالسُّوءِ إِلَّا﴾¹⁰⁸⁴ ve ﴿مِنَ النَّسَاءِ إِلَّا﴾¹⁰⁸⁵ kelimeleri, Kâlûn ve Bezzî rivayetlerinde

med ile teshîl ve kasr ile teshîl olarak iki vecihle okunur. Ebû Amr kıraatinde ise med ile ıskat ve kasr ile ıskat (iki vecih) okunur.¹⁰⁸⁷ Bu vecihlerin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmakla birlikte vecihlerin sıralamasında farklı tercihler söz konusu olmuştur.

Sûfî mesleğinde hem aşere hem de takrîb tariki çerçevesinde merâtib-i erba‘a tarikinde kasr önce (mukaddem), med sonra (muahhar) alınırken, mertebeteyn tarikinde med öncelikli kabul edilmiştir.¹⁰⁸⁸

﴿بِالسُّوءِ إِلَّا﴾ ﴿مِنَ النَّسَاءِ إِلَّا﴾ ﴿هُوَ لَا إِنْ﴾			
Kâlûn ve Bezzî rivayeti		Ebû Amr kıraati	
Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebeteyn tariki	Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebeteyn tariki
قصر مع التسهيل الأولى	مد مع التسهيل الأولى	قصر مع الاسقاط الأولى	مد مع الاسقاط الأولى
مد مع التسهيل الأولى	قصر مع التسهيل الأولى	مد مع الاسقاط الأولى	قصر مع الاسقاط الأولى

Karşılaştırma

İskenderiyye ekolünden Hâlîcî, ayrı kelimelerde peşpeşe bulunan kesralı hemzelerde hazif

¹⁰⁸² İbnü'l-Cezerî, *Takrîbün-Neşr*, 1/268, 269; Dimyâtî, *İthâf*, 1/191; Akbal, *Takrîb Mecnû‘ası*, 1/572; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur‘âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/448, 2/76; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 173, 174.

¹⁰⁸³ el-Bakara 2/31.

¹⁰⁸⁴ en-Nisâ 4/22, 24.

¹⁰⁸⁵ Yûsuf 12/53.

¹⁰⁸⁶ el-Ahzâb 33/32.

¹⁰⁸⁷ Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 17, (202, 203, 204. beyitler); Paluvî, *Zübde*, 1/114, 115.

¹⁰⁸⁸ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 155-159, 362, 363; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 41b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur‘âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/ 416; Akbal, *Takrîb Mecnû‘ası*, 1/33, 4/1182; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur‘âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/9, 201, 2/567; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 181-191.

(ıskat) ve teshîlin kasr ve med ile uygulanabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, ﴿هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ gibi kelimelerde Kālûn rivayetinde teshîl uygulandığında med sebebi olan hemzenin varlığı devam ettiğinden meddin daha evlâ olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁸⁹ Benzer şekilde Abdülfettâh el-Kâdî de med sebebi olan hemzenin her ne kadar teshîle uğrasa da daha kuvvetli olduğuna değinmektedir.¹⁰⁹⁰ Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin tercihinin, Halîcî ve Kâdî ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

4.3.1.7.5. İki ayrı kelimedede bulunan fethalı veya dammeli iki hemze

Fethalı ya da dammeli iki hemzenin peş peşe bulunduğu ﴿السُّفَّاءُ أَمْوَالُكُمْ﴾,¹⁰⁹¹ ﴿جَاءَ أَمْرُنَا﴾¹⁰⁹² ve ﴿أُولِيَاءُ أُولِيكَ﴾¹⁰⁹³ kelimelerinde, Kālûn ve Bezzî rivayetleri ile Ebû Amr kıraatinde birinci hemzenin ıskatı aktarılmaktadır. Bu kıraat ve rivayetlerin usulünde ıskat uygulandığında fer‘î med olan medd-i munfasıl söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda bu kelimelerde medd-i muttasıl da meydana gelmektedir. Kālûn ve Bezzî rivayetleri ile Ebû Amr kıraatlerinde medd-i munfasılda kasr, medd-i muttasılda ise med nakledilmiştir. Dolayısıyla mezkûr kelimelerde ıskat uygulandığında med ve kasr söz konusu olmaktadır. Bu durumda ıskat, medd-i munfasılın meddi ve kasrı ile (iki vecih) uygulanmaktadır.¹⁰⁹⁴ Bu vecihlerin ahzedilmesinde kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunurken sıralama (tertib) hususunda farklı tercihler benimsenmiştir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem *aşere* hem de *takrîb* tarikleri bağlamında merâtib-i erba‘a tariki dikkate alındığında kasr önce (mukaddem), med sonra (muahhar) alınırken mertebeteyn tariki uygulamasında med önce, kasr sonra alınmaktadır.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁸⁹ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 78, 79.

¹⁰⁹⁰ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 28.

¹⁰⁹¹ en-Nisâ 4/5.

¹⁰⁹² Hûd 11/40.

¹⁰⁹³ el-Ahkâf 46/32.

¹⁰⁹⁴ Verş rivayeti, Kunbül rivayeti, Ruveys rivayeti ve Ebû Ca'fer kıraatinde ikinci hemzenin teshîli ile okunur. Verş ve Kunbül rivayetinde ikinci hemzenin elife ibdâli (ikinci vecih) ile de okunmaktadır. Dâni, *et-Teysîr*, 164, 165; Paluvî, *Zübde*, 1/202.

¹⁰⁹⁵ Molla Emin Efendi, 'Umde, 159, 250, 251, 518; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/239; Şahin, *el-Münezzel*, 76, 230; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/416; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/526; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 184-186.

﴿أُولِيَاءُ أُولَيْكَ﴾ ﴿جَاءَ أَمْرُنَا﴾	
Kālûn ve Bezzî rivayeti, Ebû Amr kıraati	
Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebeteyn tariki
قصر مع الاسقاط الأولى	مد مع الاسقاط الأولى
مد مع الاسقاط الأولى	قصر مع الاسقاط الأولى

Yukarıda zikredilen ﴿السُّفَهَاءُ أَمْوَالُكُمْ﴾ ve ﴿جَاءَ أَمْرُنَا﴾ gibi her ikisi de fethalı veya ﴿أُولِيَاءُ أُولَيْكَ﴾ gibi her ikisi de dammeli iki hemzenin bir arada bulunduğu durumlarda uygulanan vecihlerin tertibinin gerekçeleri bağlamında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Merâtib-i erba‘a tarikinde kasrın tercih edilmesinin temel nedeni, aslî meddin üzerine ziyadeyi gerektiren sebep olan hemzenin düşürülmesi veya teshîl edilmesiyle meddi gerektiren sebebin ortadan kalkması ve böylece meddin munfasıl med olarak değerlendirilmesidir. Kālûn ve Ebû Amr kıraatlerinde de medd-i munfasılda önce kasrın tercih edilmesi, hemzeteyn ictimâ‘ında da aynı yaklaşımın benimsenmesine yol açmıştır.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*’de “harekeleri aynı olan iki hemzeden ikincisinin ıskatında elifi hali üzerine bırakıp med ile okumak mümkündür. Ancak hemze lafızda bulunmadığından dolayı kasr ile okumak da caizdir. Evla olan/tercih edilen meddir.” ifadeleriyle meddi tercih ettiğini açıkça belirtmiştir.¹⁰⁹⁶

Mertebeteyn tarikinde meddin öncelikli (mukaddem) olmasının temel gerekçesi ise *eş-Şâtıbiyye*’deki:

وَإِنْ حَرْفٌ مَدٍّ قَبْلَ هَمْزٍ مُغَيَّرٍ ... يَجْزُ فَصْرُهُ وَالْمَدُّ مَا زَالَ أَعْدَلَا

beytiyle açıklanmaktadır.¹⁰⁹⁷ Bu beyitteki “وَالْمَدُّ مَا زَالَ أَعْدَلَا” ifadesi, hemzenin teshîl veya ıskat

edilmesi gibi durumların med sebebini ortadan kaldırmadığını ve meddin daha uygun/evlâ olduğunu ifade eder. Yani, teshîl ve ıskat gibi durumlar ârızî sayıldığından hemzenin varlığı esas alınarak meddin devam etmesi gerektiği kabul edilir. Bu yaklaşım, mertebeteyn tarikinde meddin öncelikli kabul edilmesinin temel gerekçesini oluşturur.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁶ Dânî, *et-Teysîr*, 165.

¹⁰⁹⁷ Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 17.

¹⁰⁹⁸ Kâdî, *el-Vâfi*, 95; Mevsîlî, *Kenzü'l-me‘ânî*, 1/81.

4.3.1.8. İdgām

Sözlükte *kaplamak, bir şeyi diğer bir şeyin içine katmak, kabın kapağını örtmek, hayvanın ağzına gem geçirmek*¹⁰⁹⁹ gibi manalara gelen idgām kıraat ilminde aralarında temâsül,¹¹⁰⁰ tecânüs¹¹⁰¹ ya da tekârüb¹¹⁰² ilişkisi olan iki harfi şeddeli tek harf olarak yani bir harfi diğer harfe katarak okumayı ifade eden usul kavramıdır.¹¹⁰³

Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinde yer alan mütekârib, mütemâsil veya mütecânis harflerin harekeli veya sakin olmasına bağlı olarak idgām uygulamasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Birinci harfin sakin, ikincinin harekeli olduğu durumlarda uygulanan idgām türüne *idgām-ı sağîr*, her iki harfin de harekeli olduğu durumlarda uygulanan idgām türüne ise *idgām-ı kebîr* denilmektedir.¹¹⁰⁴ Bu başlıkta *aşere* ve *takrîb* tarikleri kapsamında idgām-ı kebîr ve idgām-ı sağîr olarak gerçekleşen ve kıraat meslekleri arasında farklı tercihlere konu olan idgâmlar incelenecektir.

4.3.1.8.1. İdgām-ı kebîr: Sûsî ve Hallâd rivayetleri bağlamında

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki kapsamında idgām-ı kebîrlerde Sûsî rivayeti adına sadece idgām uygulanır. Takrîb tarikinde ise Ebû Amr ve Ya'kûb kıraatlerine isnad edilerek idgām ve izhâr (iki vecih) alınmaktadır. Sûsî rivayetinde aşere tariki vechi olan idgām önce (mukaddem), Ya'kûb kıraati ve Dûrî rivayetinde ise izhâr önce uygulanmaktadır. Bazı kelimelerde Hamza kıraatinde de idgām uygulanmaktadır.¹¹⁰⁵

- İki harf arasındaki tekârüb ve tecânüs ilişkisi, bu harflerin idgâmla okunmasına imkân tanır. Ancak bazı harflerin arasında tekârüb ve tecânüs illeti bulunup bulunmadığına dair farklı görüşler bu harflerin idgâmı konusunda sahih kıraatler arasında farklı görüşlerin/ihtiyarların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bazı kıraatlerde mütekârib ve mütecânis olarak kabul edilen harf kombinasyonları diğer kıraatlerde mütekârib ve mütecânis olarak

¹⁰⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/203.

¹¹⁰⁰ Temâsül, iki harfin zat, sıfat ve resm/imla bakımından aynı olmasıdır. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 217; Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü kavli'l-müfîd fi 'ilmi tecvîdi'l-Şurani'l-mecîd* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003), 105.

¹¹⁰¹ Tecânüs, iki harfin mahreçlerinin aynı sıfatlarının farklı olmasıdır. Nasr, *Nihayetü kavli'l-müfîd*, 105; Molla Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'l-fikriyye*, 170.

¹¹⁰² Harflerin mahreç ya da sıfatlarındaki yakınlığa tekârüb, mahreçleri veya sıfatları yönünden yahut hem mahreç hem de sıfatları cihetinden birbirine yakın olan harflere de mütekârib harfler denilmektedir. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 108; Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 184.

¹¹⁰³ Nasr, *Nihayetü kavli'l-müfîd*, 104; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 68.

¹¹⁰⁴ Nasr, *Nihayetü kavli'l-müfîd*, 107; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 69, 70.

¹¹⁰⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 1/1100; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 10-12.

değerlendirilmeyebilir.¹¹⁰⁶

Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetine isnad edilerek ﴿الزَّكَاةُ ثُمَّ﴾,¹¹⁰⁷ ﴿وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ﴾,¹¹⁰⁸

﴿وَاتِذَا الْقُرْبَى﴾,¹¹⁰⁹ ﴿جِئْتُ شَيْئًا﴾,¹¹¹⁰ ﴿فَاتِذَا الْقُرْبَى﴾,¹¹¹¹ ve ﴿التَّوْرَةَ ثُمَّ﴾¹¹¹² kelimelerindeki tâ (ة)

harfleri kendisinden sonra gelen harflere hulf ile idgām edilir. Yani idgām ve izhâr (iki vecih) uygulanır.¹¹¹³

Kıraat eğitiminde mezkûr kelimelerde Sûsî rivayeti adına nakledilen idgām ve izhâr/hulfün alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmakla birlikte bu vecihlerin hangi sırayla uygulanacağı (tertîb) konusunda farklı değerlendirmelerin olduğu müşahede edilmektedir.

İstanbul tariki Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri kapsamında önce idgām (mukaddem), sonra izhâr/hulf (muahhar) uygulamaktadır.¹¹¹⁴

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de söz konusu kelimelerde idgām ve izhâr okuduğunu belirtmekle beraber hangi vechin tercihe şayan (evlâ) olduğuna dair bir beyanda bulunmamıştır.¹¹¹⁵

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

... وَفِي أَحْرَفٍ وَجْهَانِ عَنْهُ مَكَلَّلَا
- فَمَعِ حُمَلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ الزَّكَاةُ قُلْ ... وَقُلْ آتِذَا الْقُرْبَى طَائِفَةٌ عَلَا
وَفِي جِئْتُ شَيْئًا أَظْهَرُوا لِحَطَابِهِ ... وَنُقْصَانِهِ وَالْكَسْرُ الْإِدْغَامُ سَهْلًا

¹¹⁰⁶ Molla Emin Efendi, *Lâhika*, 5.

¹¹⁰⁷ el-Bakara 2/83

¹¹⁰⁸ en-Nisâ 4/102.

¹¹⁰⁹ el-İsrâ 17/26.

¹¹¹⁰ Meryem 19/27.

¹¹¹¹ er-Rûm 30/38.

¹¹¹² el-Cuma 62/5.

¹¹¹³ Dânî, *et-Teysîr*, 145, 146, 147; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 12 (146, 147. beyit); Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 95; Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/248; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 199; Paluvî, *Zübde*, 1/327; Hüseyinî, *İthâfû'l-beriyeye*, 5 (14, 15. Beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûğî'l-ümniyye*, 7, 8.

¹¹¹⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/111-113; Eyyûbî, *Mizân*, 68; Molla Emin Efendi, *Umde*, 168, 169, 255 (kenar haşiyeye), 397, 415, 470; *Lâhika*, 70, 71; *Muhtaşarâtu'l-aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 5a-b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/285, 5/1448; Şahin, *el-Münezzel*, 94, 283, 306, 407; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/184, 2/577, 3/788. Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/234; 657, 3/939; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 31.

Sûfî mesleğinin yakın dönem temsilcilerinden Ali Şahin'in *el-Münezzel* adlı eserinde ﴿الزَّكَاةُ ثُمَّ﴾ ve

﴿التَّوْرَةَ ثُمَّ﴾ kelimelerinde farklı bir yaklaşım sergilenerek izhârın önce alınacağı ifade edilmektedir. Ne var ki, bu kelimelerin metinde zikredilen diğer örneklerden herhangi bir farklılığı bulunmamaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ve *Umde*'deki belirlemeler de dikkate alındığında, söz konusu meslekte idgâmın önce alınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Şahin, *el-Münezzel*, 11, 552.

¹¹¹⁵ Dânî, *et-Teysîr*, 145-147.

beyitlerinde söz konusu kelimelerde izhâr ve idgâma hangisinin önce alınacağına dair bir karine olmaksızın mutlak bırakarak yer vermektedir.¹¹¹⁶

Yukarıda da görüldüğü üzere İstanbul tarikinın kaynakları *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de idgâm veya izhârın sıralaması (tertîb) hakkında açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Ancak Sûsî rivayetinde ilgili harflerde muttarit olan uygulamanın idgâm olduğu göz önünde bulundurulduğunda, idgâmın öncelikli olarak tatbik edilmesi yönünde bir tercih ortaya çıkmaktadır. Zira Sûsî rivayetinde mütemâsil, mütekârib ve mütecânis harflerin idgâm ile okunması usulî bir kaide teşkil etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu rivayet (Sûsî) adına hem idgâm hem de izhârın nakledildiği durumlarda, genel uygulama olan idgâmın öncelenmesi, Sûfî mesleğinde idgâmın evveliyetle alınmasının gerekçesi olarak değerlendirilebilir.¹¹¹⁷

- Harflerin idgâm edilmesine olanak sağlayan özelliklerden birisi de iki harfin zat, sıfat ve resm/imla bakımından aynı olmasını ifade eden temâsüldür.¹¹¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de dammeli hâ harfinin bulunduğu ﴿هُوَ﴾¹¹¹⁹ kelimesinin idgâm-ı kebîr olarak vaki olduğu ﴿هُوَ وَالَّذِينَ﴾¹¹²⁰ gibi kelimelerde Sûsî rivayeti adına idgâm-ı misleyn ve izhâr nakledilmiştir.¹¹²¹

Sûsî rivayetine isnad edilerek nakledilen idgâmın alınmasında kıraat meslekleri arasında herhangi bir ihtilaf yokken izhârın alınması noktasında farklı değerlendirmelerin olduğu görülmektedir.¹¹²²

Sûfî mesleğinde, vâv (و) harfinin idgâm-ı kebîr-i misleyn durumunda, merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tariklerindeki uygulaması konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı nakillere göre her iki tarik (merâtib-i erba'a ve mertebeteyn) için hem idgâm hem de izhâr (iki vecih) okunabilirken, diğer nakillere göre mertebeteyn tarikinde sadece idgâm tercih edilmektedir. Bu çelişkili durum, Sûfî mesleğinin tercihini sıhhatli bir şekilde tespit etmek için daha detaylı incelemeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada, söz konusu meseleyi, *'Umde* ve *Lâhika* gibi mesleklerin tercihlerine yer veren tahrîrât eserleri, mutemet kürrâse ve kavâid

¹¹¹⁶ Mevsîlî, *Kenzü'l-me'ânî*, 1/12 (146-148. beyitler); Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/248; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 96.

¹¹¹⁷ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 169.

¹¹¹⁸ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 217; Nasr, *Nihayetü kavli'l-müfid*, 105.

¹¹¹⁹ el-Bakara 2/29.

¹¹²⁰ el-Bakara 2/249.

¹¹²¹ Dâni, *et-Teysîr*, 136; Şâtibî, *Hırzü'l-emânî*, 11 (129. beyit).

¹¹²² Molla Emin Efendi, *'Umde*, 186, 346, 389; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 99.

defterlerini esas alarak ilgili ayetlerin tamamını kapsayacak şekilde değerlendireceğiz.¹¹²³

Molla Emin Efendi, Bakara sûresi 249. ayetinde ﴿هُوَ وَالَّذِينَ﴾ Sûfî mesleğinde, merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tariki ayrımı gözetmeksizin idgām ve izhâr (iki vecih) alındığını belirtmektedir.¹¹²⁴ Sûfî mesleğine ait kavâid defterleri ve kürrâselerde bu ayetteki veriler de müellifin belirttiği gibidir.¹¹²⁵

Ancak Molla Emin Efendi, *Lâhika*’da merâtib-i erba‘a tarikinde idgām ve izhâr (iki vecih), mertebeteyn tarikinde sadece idgām alınacağını ifade etmektedir.¹¹²⁶ Aynı şekilde ‘*Umde*’nin kenarlarına düşülen ve “منه” kaydından yola çıkarak müellife ait olduğu düşünülen haşiyelerde de¹¹²⁷ sadece merâtib-i erba‘a tarikinde idgām ve izhâr alınacağı ifade edilmiştir.¹¹²⁸ Ayrıca, Ali Şahin tarafından hazırlanan kürrâselerde on bir yerde ‘*Umde*’nin Bakara sûresi 249. ayetindeki bilgiler genel olarak uygulanmışken sadece bir yerde muhalefet edilerek Sûsî rivayeti adına sadece idgām alınmıştır.¹¹²⁹ Şahin, ayrıca ‘*Umde*’nin A‘râf sûresi 27. ayetinde ifadelerini tashih ederek Bakara sûresi 249. ayeti esas aldığını beyan etmiş ve Sûsî rivayeti adına idgām ve izhâr almıştır.¹¹³⁰

Yukarıdaki değerlendirmeler sonucunda ulaşılan sonuç, vâv harfinin idgām-ı kebîr-i misleyn olarak vaki olduğu yerlerde Sûfî mesleğinde merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tariki ayrımı gözetilmeksizin, idgām ve izhâr vecihlerinin alınmasıdır.¹¹³¹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde idgāmın yanı sıra izhârın da okunmasının temel nedeni hem ruhsat hem de azîmet ilkelerini göz önünde bulundurmalarıdır. Ruhsat (kaynaklara bağlılık) ilkesinden hareket edilerek Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teysîr*’de, İbn Mücâhid ve ona tabi

¹¹²³ Bu tür idgām 13 yerde bulunmaktadır. ﴿هُوَ وَالَّذِينَ﴾, el-Bakara 2/249; Âl-i İmrân 3/18; el-En‘âm 6/17, 59, 106; ﴿هُوَ وَقَبِيلُهُ﴾ el-A‘râf 7/27; Yûnus 10/107; en-Nahl 16/76; Tâhâ 20/98; ﴿هُوَ وَأَوْتَيْنَا﴾ en-Neml 27/42; ﴿هُوَ وَجُنُودُهُ﴾ el-Kasas 28/39; et-Teğâbûn 64/13; el-Müddessir 74/31. İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcü’l-kârî*, 34.

¹¹²⁴ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 186, 233, 248, 285, 287, 346, 425, 544, 522.

¹¹²⁵ *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî*, (6739), 3a; (7349) 5a; (6739), 3a; Şahin, *el-Münezzel*, 40; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur’âniyye*, 1/66, 85, 234, 244, 257, 281; 2/404, 505, 602, 728, 750; 3/1088, 1028;

¹¹²⁶ Jasime, *Molla Emin Efendizâde’nin Lâhika Li’ş-Şârihi’l-Bâisi’l-Fakir Fi İzahî Bâbi’l-İdgâmi’l Kebîr Adli Eserinin Tahkiki*, 61, 62.

¹¹²⁷ Üren, *Molla Emin Efendi ve ‘Umde*, 48.

¹¹²⁸ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 293, 459, 462.

¹¹²⁹ Şahin, *el-Vücûhâtü’l-Kur’âniyye ‘ale’l-eimmeti’l-‘aşera min tarîkı’t-Teysîr*, 2/750.

¹¹³⁰ Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur’âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/281.

¹¹³¹ Şahin, *el-Münezzel*, 40, 51, 128, 133, 140, 152, 220, 274, 317, 379, 389, 556, 575. Şahin, *el-Münezzel* adlı eserinin tenbîhat bölümlerinde yukarıda zikredilen kelimelerin bir kısmında Sûsî rivayetinde hem idgām hem de izhârın alındığını sarı bir şekilde ifade etmektedir. Ancak müellif, bazı durumlarda ise mutlak bir ifade kullanarak idgām ve izhâr tercihlerine değinmemiştir. Şahin’in bu metodolojisi, tenbîhat (hatırlatma) mahiyetinde addedilerek, zikredilmeyen durumlarda da idgām ve izhâra işaret edildiği şeklinde yorumlanması daha uygun görünmektedir.

olanların izhâr ile okuduklarını nakletmesi dikkate alınmıştır.¹¹³² Diğer yandan, izhârı tercih etmeyenlerin gerekçelerinin zayıf bulunması (azîmet), bu kıraat mesleklerinde izhârın ahzedilmesinde etkili olmuştur.¹¹³³

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَوَاوُ هُوَ الْمَضْمُومُ هَاءٌ كَهُوَ وَمَنْ ... فَأَذْغَمَ¹¹³⁴

beytinde idgâmı sarîh bir şekilde ifade ederek,

وَمَنْ يُظْهِرُ فَبِالْمَدِّ عَلَّالًا“

”وَيَأْتِي يَوْمٌ أَذْغَمُوهُ وَنَحْوُهُ ... وَلَا فَرْقَ يُنْجِي مَنْ عَلَى الْمَدِّ عَوَّلَ¹¹³⁵

ifadesiyle izhâr ile okuyup idgâmı menedenlerin delillerinin zayıf olduğunu belirtmektedir. Muhalliflerin idgâmı menetmelerinin temel gerekçesi, idgâm halinde vâv harfinin sakinleşeceği ve dolayısıyla med harfine dönüşeceği, med harflerinin ise genel kabul gören kurala göre idgâm edilemeyeceğidir. Hâlbuki idgâm halinde vâv harfinin sükûnu ile ortaya çıkabilecek takdirî med, üzerinde ittifak ile idgâm uygulanan ﴿أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ﴾¹¹³⁶ kelimelerinde de mevcuttur.

Dolayısıyla aynı ihtimalin bulunduğu yerlerin arasında bir fark bulunmadığından vâv harfî de temâsül sebebiyle idgâm edilebilir.¹¹³⁷

Sûfî mesleğinin metodolojisinde önce idgâm (mukaddem), sonra izhâr (muahhar) alınmaktadır.¹¹³⁸ İdgâmın takdiminin gerekçesi, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'deki:

وبه قرأت وهو القياس

ifadesiyle kendisinin de idgâm ile okuduğunu ve daha sağlam/doğru olanın bu vecih olduğunu sarîh bir şekilde belirtmesidir (ruhsat).¹¹³⁹ Bununla birlikte Şâtıbî'ye ait *Hırzû'l-emânî* metninde de idgâmın zikredilmesi bu vechin takdiminin gerekçesi olarak kabul edilebilir.¹¹⁴⁰

¹¹³² Dâni, *et-Teysîr*, 136.

¹¹³³ Yûsufendizâde, *Risâle fî müşkilâtî's-Şâtıbî*, 254.

¹¹³⁴ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 11 (129. beyit.).

¹¹³⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 11 (130. beyit).

¹¹³⁶ el-Bakara 2/254.

¹¹³⁷ Kâdî, *el-Vâfî*, 57, 58; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 36, 37; Mevsilî, *Kenzü'l-me'ânî*, 1/375, 376.

¹¹³⁸ Eyyûbî, *Mizân*, 68; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süreti)*, 1/66; Özcan, *Aşere Kavâidi*, 24, 25.

¹¹³⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 136.

¹¹⁴⁰ Müfred gâib zamirleri olan ﴿هُوَ﴾ ve ﴿هِيَ﴾ kelimelerine atıf harfî ﴿وَهُوَ﴾, lâm-ı tekid ﴿لَهُوَ﴾, yahut fâ ﴿فَهُوَ﴾ gibi bir edât bitişirse zamirdeki dammeli hâ harfî Kâlûn rivayeti ile Ebû Amr, Kisâi ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde iskân ile okunur. Bu durumda iki sakin harfin peşpeşe gelmesi söz konusu olduğundan ﴿وَهُوَ وَلِيَهُمْ﴾ kelimelerinde Sûsî rivayetinde kıraat mesleklerinin mutabakatıyla idgâm-ı kebîr-i misleyn hulfatsız olarak uygulanır. Zira hulf/izhâr vechi hâ harfinin harekeli (damme) olduğu durumlarda uygulanmaktadır. Dâni, *et-Teysîr*, 136, 277; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 31 (449. Beyit); Molla Emin Efendi, *'Umde*, 288.

Takrîb tariki bağlamında da ﴿هُوَ وَالَّذِينَ﴾¹¹⁴¹ gibi kelimelerde Sûsî rivayeti adına idgām ve izhâr (iki vecih) alınmaktadır. İdgām önce (mukaddem), izhâr sonradır (muahhar).¹¹⁴²

Karşılaştırma

Îtilâf mesleğinde, önce idgām (mukaddem), sonra izhâr (muahhar) (iki vecih); Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerinde ise sadece idgām alınmaktadır.

﴿وَأَنْ يَكُ كَاذِبًا﴾ ve ﴿يَخْلُ لَكُمْ﴾, ﴿يَبْتَغِ غَيْرَ﴾

Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetine dayandırılarak aralarında temâsül bulunan iki harfîn peş peşe bulunduğu ﴿يَبْتَغِ غَيْرَ﴾¹¹⁴³ ﴿يَخْلُ لَكُمْ﴾¹¹⁴⁴ ve ﴿وَأَنْ يَكُ كَاذِبًا﴾,¹¹⁴⁵ kelimelerinde hulflü idgām yani idgām ve izhâr (iki vecih) aktarılmaktadır.¹¹⁴⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de bu kelimelerde ehl-i edâ arasında ihtilaf olduğunu, İbn Mücâhid ve ona tabi olanların izhâr ile Ebû Bekir ed-Dâcûnî'nin ise idgām ile okuduğunu belirterek kendisinin her iki vechi de okuduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴⁷

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:¹¹⁴⁸

وَعِنْدَهُمُ الْوُجْهَانِ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ ... تَسْمَى لِأَجْلِ الْحَذْفِ فِيهِ مُعَلَّلًا
كَيَبْتَغِ مَجْزُومًا وَأَنْ يَكُ كَاذِبًا ... وَيَخْلُ لَكُمْ عَنْ عَالِمٍ طَيِّبٍ الْخَلَا

beyitlerinde bu kelimelerde izhâr ve idgām ile iki vecih okunduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴⁹

﴿يَبْتَغِ غَيْرَ﴾ kelimelerinin aslı ﴿يَبْتَغِي غَيْرَ﴾'dır. Ancak cümlelerin başına cezm edatı olan (مَنْ)

gelmesiyle ﴿يَبْتَغِي﴾ fiilinin sonundaki yâ (ي) hazfolunmuştur. Benzer bir durum, ﴿وَأَنْ يَكُ كَاذِبًا﴾

kelimesinde de görülür. Bu kelimenin aslı ﴿وَأَنْ يَكُونَ كَاذِبًا﴾ iken, cezm sebebiyle (و) ve nûn (ن)

¹¹⁴¹ el-Bakara 2/249.

¹¹⁴² Dimyâtî, *İthâf*, 1/113, 114; İzmîrî, *'Umdetü'l-irfân*, 22; Akbal, *Takrîb Mecmû ası*, 1/126; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/100, 128, 369; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 28, 29; *Mecmûatü 'ilmi'l-kırâ'ât minet takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 31a.

¹¹⁴³ Âl-i İmrân 3/85.

¹¹⁴⁴ Yûsuf 12/9.

¹¹⁴⁵ el-Mü'min 40/28.

¹¹⁴⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 133, 134, 135; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 10, 11 (123, 124. beyitler); Paluvî, *Zübde*, 1/332.

¹¹⁴⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 134, 135; Şehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/227.

¹¹⁴⁸ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 10, 11 (123, 124. beyitler).

¹¹⁴⁹ Şehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/227, 228.

hazfolunmuştur. Aynı şekilde, ﴿يَخْلُ لَكُمْ﴾ kelimesinin de aslı ﴿يَخْلُو لَكُمْ﴾ şeklindedir. Cezm etkisiyle vâv (و) harfi düşürülmüştür. Bu tür durumlarda, kelimelerin aslını dikkate alan kıraat alimleri izhar ile okurken, cezmden etkilenmiş hali dikkate alanlar idgām ile okumuşlardır.¹¹⁵⁰

Söz konusu kelimelerde Sûsî rivayetine dayandırılan idgām ve izhârın kabul edilmesi konusunda kıraat meslekleri arasında genel bir mutabakat bulunmaktadır. Ancak idgām ve izhârın sıralaması (takdim-tehir) konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri kapsamında idgām önce (mukaddem), izhâr sonra (muahhar) uygulanmaktadır.¹¹⁵¹

İdgāmın önce alınmasının temel gerekçelerinden biri, Kur'ân-ı Kerîm'deki imla ve usul kuralları arasındaki ilişkidir. Kur'ân-ı Kerîm'de vakf, idgām, med gibi okuma kuralları resme/imlaya tabi olarak yapılmaktadır. ﴿يَبْتَغِ غَيْرَ﴾, ﴿وَإِنْ يَكْ كَادِبًا﴾ ve ﴿يَخْلُ لَكُمْ﴾ kelimelerinde de imlada mütemâsil iki harf (غ), (ك) ve (ل) peş peşe bulunmaktadır. Sûsî rivayetinde muttarid olan kural, mütemâsil iki harf ayrı kelimelerde peş peşe harekeli olarak bulunursa idgām etmektir. Dolayısıyla söz konusu kelimelerde Sûsî rivayetinde muttarid usul kuralı olan idgām önce alınmaktadır.¹¹⁵²

Karşılaştırma

Îtilâf mesleği ile Mutkin mesleğinde, idgām takdim edilirken, Şeyh Atâullah mesleğinde izhâr mukaddem olarak uygulanmaktadır.

﴿الْكِتَابِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin birbiri ardınca okunması durumunda okunabilecek vecihleri ifade eden sûreteyn beyni (iki sûre arası) vecihleri R'ad ve İbrâhim sûreleri arasında da uygulanabilmektedir.

Bu iki sûre arasında sûreteyn beyni vecihlerinden olan vasl-u küll uygulandığında R'ad

¹¹⁵⁰ Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 82.

¹¹⁵¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/113; Eyyûbî, *Mizân*, 68; Molla Emin Efendi, *Umde*, 239, 359, 501; Molla Emin Efendi, *Lâhika*, 52; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/188; Şahin, *el-Münezzel*, 60; Şahin, *el-Münezzel*, 235, 469; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/438, 3/905; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/100, 128, 369, 2/554, 3/1047; Özcan, *Aşere Kavâidi*, 22; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 28, 29.

¹¹⁵² Molla Emin Efendi, *Umde*, 169.

sûresinin son kelimesi olan ﴿الْكِتَابِ﴾¹¹⁵³ ile besmeledeki ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ bâ harflerinde misliyyet alakası sebebiyle Sûsî rivayetinde idgām-ı kebîr söz konusu olmaktadır. Sûsî rivayeti adına zikredilen kelimelerde idgām-ı kebîrin uygulanması noktasında kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinde, söz konusu idgām-ı kebîr, merâtib-i erba‘a tariki dikkate alındığında uygulanmamaktadır. Sûsî rivayetinde sûreteyn beyninde sadece vasl bi-lâ besmele ve sekte bi-lâ besmele vecihleri nakledilmiştir. Dolayısıyla besmele okunmadığından idgām-ı kebîr de söz konusu olmamaktadır.

Sûfî mesleğinde hem aşere hem de takrîb tarikleri çerçevesinde mertebeteyn tariki dikkate alındığında ise Sûsî rivayetinde vasl bi-lâ besmele ve sekte bi-lâ besmele vecihleriyle birlikte besmele vecihleri de okunabildiğinden ﴿الْكِتَابِ﴾ ile ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ kelimelerinde idgām-ı kebîr uygulanmaktadır.¹¹⁵⁴

Sûfî mesleğinin metodoljisiinde Ra‘d ve İbrâhîm sûrelerinin arasında Sûsî rivayeti adına uygulanabilecek vecihler şu şekildedir:

﴿الر﴾ ¹¹⁵⁵	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾	﴿الْكِتَابِ﴾ ¹¹⁵⁶
﴿الر﴾ ¹¹⁵⁷	﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ¹¹⁵⁸	﴿الْأَنْبَاءِ﴾ ¹¹⁵⁹
Merâtib-i erba‘a tariki		Mertebeteyn tariki
سكتة بلا بسملة		قطع
وصل بلا بسملة		قطع
		وصل
		وصل بالادغام الكبير
		سكتة بلا بسملة
		وصل بلا بسملة

¹¹⁵³ er-Ra‘d 13/43.

¹¹⁵⁴ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 378; Akbal, Takrîb Mecmû ‘ası, 3/761; Şahin, Vücûhâtü’l-‘Kur’âniyye (Aşere Sûreti), 2/476; Şahin, Vücûhâtü’l-‘Kur’âniyye (Takrîb Sûreti), 2/596; Özcan, Takrîb Kavâidi, 28, 29.

¹¹⁵⁵ İbrâhîm 14/1.

¹¹⁵⁶ er-Ra‘d 13/43.

¹¹⁵⁷ el-Hicr 15/1.

¹¹⁵⁸ Aynı şekilde İbrâhîm suresi 52. ayetteki ﴿الْأَنْبَاءِ﴾ kelimesi ile Hicr suresi başındaki ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ besmele arasında sûreteyn beyni vecihleri uygulandığında Sûsî rivayetinde aynı idgām uygulanmaktadır. Molla Emin Efendi, ‘Umde, 383; Şahin, Vücûhâtü’l-‘Kur’âniyye (Aşere Sûreti), 2/476.

¹¹⁵⁹ İbrâhîm 14/52.

﴿اَلْ لُّوْطِ﴾

Sûsî rivayetine isnad edilerek ﴿اَلْ لُّوْطِ﴾¹¹⁶⁰ kelimelerinde idgām-ı kebîr ve izhâr nakledilmiştir.¹¹⁶¹ İdgāmın uygulanması hususunda kıraat meslekleri arasında görüş birliği bulunmaktayken izhârın uygulanıp uygulanmaması hususlarında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki kapsamında sadece idgām-ı kebîr alınarak izhâr uygulanmamaktadır.¹¹⁶² Takrîb tariki bağlamında ise hem idgām hem de izhâr (iki vecih) alınmaktadır.¹¹⁶³

Molla Emin Efendi, 'Umde ve Lâhika'da Hicr sûresi 59, 61. ve Neml sûresi 56. ayetlerinde ﴿اَلْ لُّوْطِ﴾ kelimesinin vecihlerini ele alırken, İtilâf mesleğinde idgām ve izhâr, Sûfî, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde sadece idgām alındığını belirtmektedir.¹¹⁶⁴ Buna karşın, Kamer sûresi 34. ayetinde ise Sûfî mesleğinde merâtib-i erba'a tariki dikkate alındığında, İtilâf mesleğinde olduğu gibi idgām-ı kebîr ve izhâr uygulandığını ifade etmektedir.¹¹⁶⁵ Ancak Sûfî mesleğine ait kürrâse ve kavâid defterleri gibi eserlerin incelenmesi, Hicr, Neml ve Kamer sûrelerinde geçen ﴿اَلْ لُّوْطِ﴾ kelimesinde herhangi bir farklılık bulunmadığını göstermektedir.

Bu eserlerde, Sûsî rivayeti çerçevesinde yalnızca idgām-ı kebîrin tercih edildiği görülmektedir.¹¹⁶⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de ﴿اَلْ لُّوْطِ﴾ kelimelerini, idgām-ı kebîr ile okuduğunu sarâhaten ifade etmekle birlikte İbn Mücâhid'in de aralarında bulunduğu Bağdatlı alimlerin izhâr ile okuduğunu belirtmektedir.¹¹⁶⁷

Dânî'nin, eserinin genel usulü çerçevesinde idgām-ı kebîri nakil cihetiyle ele almasına karşın, izhârı sadece okuyucuya bilgi vermek amaçlı (hikâyeten anı) yer verdiği düşünülebilir.

¹¹⁶⁰ el-Hicr 15/59, 61; en-Neml 27/56; el-Kamer 54/34.

¹¹⁶¹ Paluvî, *Zübde*, 1/365.

¹¹⁶² Molla Emin Efendi, 'Umde, 384, 456, 532; Şahin, *el-Münezzel*, 264; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)* 2/495.

¹¹⁶³ Dimyâtî, *İthâf*, 1/113, 114; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/783; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/617; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 28, 29.

¹¹⁶⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 384; Molla Emin Efendi, *Lâhika*, 54, 55, 57.

¹¹⁶⁵ Molla Emin Efendi, 'Umde, 532.

¹¹⁶⁶ Şahin, *el-Münezzel*, 264, 380, 529; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/495, 731; 3/1032.

¹¹⁶⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 135.

Şâtıbî ise *Hırzû 'l-emânî*'deki:

وَإِظْهَارُ قَوْمِ آلِ لُوطٍ لِكُونِهِ ... قَلِيلَ حُرُوفٍ رَدَّهَ مَنْ تَنَبَّأَ
بِإِدْغَامِ لَكَ كَيْدًا وَلَوْ حَجَّ مُظْهِرٌ ... بِإِعْلَالِ ثَانِيهِ إِذَا صَحَّ لَأَعْتَلَا

beyitlerinde ﴿آلِ لُوطٍ﴾ kelimelerinde izhâr okuyanların gerekçelerinin kıraat ilminde otorite sayılan kimseler tarafından ﴿لَكَ كَيْدًا﴾¹¹⁶⁸ kelimelerine kıyas edilerek reddedildiğini ifade etmektedir.¹¹⁶⁹

Sehâvî de ilgili beyitlerin şerhinde izhârı dile getirenleri tespit etmeye çalışmış ve bu bağlamda Dâni'nin "Yezi'dî'den kimsenin izhârı naklettiğini bilmiyorum" sözlerine yer vererek Şâtıbî'nin görüşlerini desteklemiştir.¹¹⁷⁰

Ebû Şâme el-Makdîsî, söz konusu beytin şerhinde, izhârın gerekçelerinin zayıf olduğunu ve ﴿لَكَ كَيْدًا﴾¹¹⁷¹ kelimelerine kıyas edilmesinin doğru olmadığını savunmuştur. Ayrıca, Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr*'de izhâra her ne kadar bilgi amaçlı (hikâyeten anh) yer verse de yukarıda zikredilen "ولا اعلم الاظهار فيه من طريق اليزيدى" ifadesiyle sadece idgâmı naklettiğine vurgu yapmaktadır.¹¹⁷²

Sûfî mesleğinde, azîmetle amel edilerek, ﴿آلِ لُوطٍ﴾ kelimelerinde Sûsî rivayeti adına nakledilen izhâr ve idgâm-ı kebîrden sadece idgâm uygulanmaktadır.

İzhârın alınmamasının temel nedeni, Dâni'nin *et-Teysîr*'de izhâra bilgi (hikâyeten anh) amaçlı yer vermesi, *et-Teysîr*'in dışındaki eserlerinde Sûsî rivayeti adına izhârın kimseden nakledilmediğini ifade etmesi ve Şâtıbî'nin doğrudan *Hırzû 'l-emânî* metninde izhârın zayıf olduğuna vurgu yapan ifadeler kullanması sebebiyle bu vechin zayıf bulunmasıdır.

Yakın dönem kıraat âlimlerinden Abdülfettâh el-Kadî, *eş-Şâtıbiyye*'deki ilgili beyitleri

¹¹⁶⁸ Yûsuf 12/5. Bu kelimelerde Sûsî rivayetinde sadece idgâmın uygulanmasında ittifak vardır. Paluvî, *Zübde*, 1/331.

¹¹⁶⁹ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 11 (126. beyit).

¹¹⁷⁰ Sehâvî, *Fethu 'l-vaşid*, 2/229, 230.

¹¹⁷¹ Yûsuf 12/5. Bu kelimelerde Sûsî rivayetinde sadece idgâmın uygulanmasında ittifak vardır. Paluvî, *Zübde*, 1/331.

¹¹⁷² Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-me'ânî*, 84.

açıkladıktan sonra,

والخلاصة أن الادغام في هذه الكلمة هو الصحيح المعول عليه المأخوذ به وهو الذي عليه العمل

Meselenin özeti, ﴿الْ لُوطِ﴾ kelimelerinde idgām sahih olan, tercih edilen, kendisiyle

amel edilendir. Uygulama da idgām doğrultusundadır.

ifadeleriyle idgāmın daha güçlü bir dayanağa sahip, daha sahih, tercih edilen ve uygulanan görüş olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷³

Karşılaştırma

Îtilâf mesleğinde, idgām-ı kebîr ve izhâr (iki vecih) alınırken, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde sadece idgām-ı kebîr alınmaktadır.

﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾

Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayeti adına ﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾¹¹⁷⁴ kelimelerinde sîn harfinin şîn harfine idgâmı ve izhârı (iki vecih) aktarılmıştır.¹¹⁷⁵

Söz konusu kelimede idgāmın uygulanmasında kıraat mesleklerinin görüş birliği sağladığı ancak izhârın alınıp alınmaması hususunda farklı değerlendirmelerin olduğu müşahede edilmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki bağlamında ﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ kelimelerinde idgām alınmakla birlikte izhâr uygulanmamaktadır.¹¹⁷⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de ﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ kelimelerini Sûsî rivayetinde idgām ile okuduğunu açıkça ifade etmiştir. Ancak hulfü/izhârı okuyup okumadığını belirtmemekle birlikte varlığından bahsetmiştir.¹¹⁷⁷

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَفِي زُوجَتِ سَيْنُ النَّفُوسِ وَمُدْعَمٌ ... لَهُ الرَّأْسُ شَيْبًا بِاخْتِلَافٍ تَوَصَّلَا

¹¹⁷³ Kâdî, *el-Vâfî*, 57; Kâdî, *Büdûr'z-zâhira*, 177.

¹¹⁷⁴ Meryem 19/4.

¹¹⁷⁵ Paluvî, *Zübde*, 1/411.

¹¹⁷⁶ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 414; Şahin, *el-Münezzel*, 304; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 2/574.

¹¹⁷⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 142.

beytinde ﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ kelimesinde Sûsî rivayeti adına hulf/izhâr ile idgâm nakletmiştir.¹¹⁷⁸

İzhârın alınmamasının gerekçesi sadedinde Ahmed es-Sûfî'den herhangi bir nakil (nâs) olmamakla birlikte 'Umde sahibi Molla Mehmed Efendi, Sûfî mesleğinin genel usulüne göre bu meslekte idgâm tercih edilmekle birlikte izhâr da alınabileceğini ifade etmektedir. Ancak Sûfî mesleğinin tercihlerini yansıtan eserlerde Sûsî rivayeti adına sadece idgâmın alındığı müşahede edilmektedir.¹¹⁷⁹

İzhârın alınmamasının gerekçesi olarak şu hususların öne çıkmaktadır:

- Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de idgâm ile okuduğunu açıkça ifade etmiş ve tercihinin bu yönde olduğunu belirtmiştir (ruhsat ilkesi).¹¹⁸⁰

- ﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ kelimesinde idgâm, Muaddal- İbn Cerîr- Sûsî kanalıyla nakledilmiştir. İzhâr ise Mutavvî'î tarikiyle nakledilmiştir. Buna göre Muaddal tariki Teysîr tariki olduğundan idgâmın alındığı, Mutavvî'î tarihinin ise Teysîr tariki olmadığından bu tarikten aktarılan izhârın alınmadığı (ruhsat ilkesi) düşünülebilir.¹¹⁸¹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tariki bağlamında ﴿الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ kelimelerinde hem idgâm hem de izhâr (iki vecih) alınmaktadır.¹¹⁸²

Karşılaştırma

İtilâf ve Şeyh Atâullâh mesleğinde sadece idgam; Mutkin mesleğinde idgam ve izhâr (iki vecih) uygulanmaktadır.

﴿طَلَفَكُنْ﴾

Mütেকârib harf olarak değerlendirilen kâf (ق) ve kâf (ك) harflerinin bulunduğu ﴿طَلَفَكُنْ﴾¹¹⁸³ kelimesinde Sûsî rivayetine isnad edilerek idgâm ve izhâr aktarılmaktadır.¹¹⁸⁴ Bu kelimedede

¹¹⁷⁸ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 12 (143. Beyit).

¹¹⁷⁹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 414; Molla Emin Efendi, *Lâhiqa*, 81; Şahin, *el-Münezzel*, 304; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/574.

¹¹⁸⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/243.

¹¹⁸¹ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 41.

¹¹⁸² Dimyâtî, *İthâf*, 1/118; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/894; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/710; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 35.

¹¹⁸³ et-Tahrîm 66/5.

¹¹⁸⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 138; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 323.

idgām uygulanması hususunda kıraat meslekleri arasında görüş birliği bulunurken izhârın sıhhati ve uygulanması noktasında kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu müşahede edilmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki kapsamında ﴿طَلَّقَنَّ﴾ kelimesinde Sûsî rivayetinde sadece idgām alınarak izhâr uygulanmamaktadır.¹¹⁸⁵

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de, İbn Mücâhid ve takipçilerinin tercih ettiği izhârın aksine, Arap dilinin yapısına daha uygun olduğunu savunarak idgâmı benimsediğini açıkça belirtmiştir.¹¹⁸⁶

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَادْغَامُ ذِي التَّخْرِيمِ طَلَّقَنَّ قُلْ ... أَحَقُّ وَبِالتَّائِيثِ وَالْجَمْعِ أَثْقَلًا

beytinde ﴿طَلَّقَنَّ﴾ kelimesinde sadece idgâmı nakletmiş ve “أَحَقُّ ...” kelimesiyle idgâmın daha sağlam ve dile daha uygun olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹⁸⁷

Ebû Amr ed-Dânî'nin idgâmı tercih etmesi ile Şâtıbî'nin idgâmın daha sahih olduğunu belirtmesi ve bunu Arap dilinin yapısına daha uygun bulmaları kıraat usullerinde idgâmın tercih edilerek izhârın terkedilmesinin (ruhsat ilkesi) temel gerekçeleri arasında gösterilmektedir.¹¹⁸⁸

Îtilâf, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde de sadece idgām alınmakla birlikte Abdulfettah el-Kâdî gibi izhârın da alınabileceği yönünde görüş beyan eden tahrîrât alimleri de bulunmaktadır.¹¹⁸⁹

Sûfî mesleğinde *takrîb tariki* kapsamında ﴿طَلَّقَنَّ﴾ kelimesinde hem idgām hem de izhâr (iki vecih) alınmaktadır.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁵ Molla Emin Efendi, *Umde*, 545; Şahin, *el-Münezzel*, 559; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/1095.

¹¹⁸⁶ Dânî, *et-Teysîr*, 138.

¹¹⁸⁷ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 11 (135. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/237, 238; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 88, 89.

¹¹⁸⁸ Molla Emin Efendi, *Umde*, 545.

¹¹⁸⁹ Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 323; Kâdî, *el-Vâfî*, 60.

¹¹⁹⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 1/115; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1462; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1208; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 29.

﴿قَالَ مُغِيرَاتٌ صُبْحًا﴾ ve ﴿قَالَ مُغِيرَاتٌ ذِكْرًا﴾

Hallâd rivayetine isnad edilerek ﴿قَالَ مُغِيرَاتٌ ذِكْرًا﴾¹¹⁹¹ kelimelerindeki tâ (ت) ile zâl (ذ) harfleri,

﴿قَالَ مُغِيرَاتٌ صُبْحًا﴾¹¹⁹² kelimelerindeki tâ (ت) ve sâd (ص) harflerinde, idgām ve izhâr (iki vecih)

aktarılmaktadır.¹¹⁹³

Hallâd rivayeti adına aktarılan, idgām ve izhârın kabul edilmesi konusunda kıraat meslekleri arasında genel bir mutabakat bulunmaktadır. Ancak bu iki vechin okunuş sırası (tertîb) konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem *aşere* hem de *takrîb tarikleri* çerçevesinde merâtib-i erba'a tarikinde idgām önce (mukaddem), izhâr sonra (muahhar), mertebeteyn tarikinde ise izhâr önce, idgām sonra alınmaktadır.¹¹⁹⁴

4.3.1.8.2. İdgām-ı kebîr: Ya'kûb kıraati bağlamında

Aşere tariki kapsamında, Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetine isnad edilen idgām-ı kebîr, takrîb tarikinde hem Ebû Amr hem de Ya'kûb kıraatlerine dayanarak uygulanmaktadır.¹¹⁹⁵ Takrîb tariki kapsamında Ebû Amr kıraatinde idgām-ı kebîrin hulf ile uygulanması hususunda kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmakla birlikte Ya'kûb kıraatine dayandırılan idgām-ı kebîrin uygulanması konusunda tahrîrât/meslek âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

Ya'kûb kıraati adına idgām-ı kebîr; İtilâf mesleğinde sadece belirli kelimelerde uygulanırken,¹¹⁹⁶ Sûfî mesleği de dahil diğer mesleklerde tüm idgām-ı kebîrler uygulanmaktadır.¹¹⁹⁷ Ancak aşru'l-kübrâ tarikinde Ya'kûb kıraatindeki idgām-ı kebîr, hulf ile uygulanır; yani hem izhâr (tahkik) hem de idgām (iki vecih) okunabilir. Bu durumda, aşru's-

¹¹⁹¹ el-Mürselât 77 /5.

¹¹⁹² el-Âdiyât 100/3.

¹¹⁹³ Dâni, *et-Teyssir*, 148; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 527; Paluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 2/2/263, 305; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 347.

¹¹⁹⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/120; Eyyûbî, *Mizân*, 68; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 554, 570; *Lâḥika*, 22; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası* 5/1500, 1555; Şahin, *el-Münezzel*, 579, 599; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/1184; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1240, 1272; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 31, 32. Vecihlerin tertîbinde indirâc usulü dikkate alınmalıdır. İstanbul tariki İtilâf mesleğinin tercihi de Sûfî mesleğiyle aynıdır.

¹¹⁹⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 1/120; Ebû 'İyâd el-Garbâvî, *Ziyâdâtü Tayyibetü'n-Neşr ale's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*, (y.y.ts.), 8, 9.

¹¹⁹⁶ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 13.

¹¹⁹⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/110; Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erib (İbrahim Efendi, 11)*, 222a-b, 227a; Duhânîzâde, *Mecmû'a fî'l-kırâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 112a.

suğrâ (aşere) vechi olan tahkik, idgâmdan önce (mukaddem) alınır.¹¹⁹⁸

İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe*'de;

وقيل عن يعقوب ما لابن العلا

Ya'kûb'tan da İbnü'l-'Alâ'nın (Ebû Amr) idgâm ettiği yerlerde idgâm nakledilmiştir.

beytiyle, Ya'kûb kıraatinde Ebû Amr'ın idgâm ettiği yerlerde idgâm yapıldığını belirtmektedir.¹¹⁹⁹

Ya'kûb kıraatinde idgâm-ı kebîrin uygulanması konusunda meslek alimlerinin farklı görüşlere sahip olmasının önemli nedenlerinden biri, İbnü'l-Cezerî'nin “قيل” (denildi ki) ifadesini

kullanmasıdır. Bu ifade, kıraat âlimlerinin farklı yorumlarına açık kapı bırakmış ve sonuç olarak farklı kıraat mesleklerinde idgâm-ı kebîrin uygulanışı konusunda farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır.¹²⁰⁰

Ya'kûb kıraatine isnad edilen idgâm-ı kebîrin uygulanmasının temel gerekçelerinden biri de İbnü'l-Cezerî'nin tarik aktarımı yaptığı kaynaklardan *el-Mişbâh fî'l-kırâ'âti'l-'aşr* sahibi Ebü'l-Kerem el-Mübarek b. Hasan eş-Şehrezûrî (öl. 550/1156), Ebû Hayyân el-Endelûsî ve Ebü'l-Fazl er-Râzî gibi yetkin ve güvenilir kıraat âlimlerinin bu vechi nakletmesidir.¹²⁰¹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, idgâm-ı kebîrin Ebû Amr ve Ya'kûb kıraatlerinin diğer usul kurallarıyla birlikte bulunması halinde belirli mîzânlar uygulanmaktadır. Bu mîzânlar şunlardır:

- İdgâm-ı kebîr, medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr (iki elif) mertebesiyle uygulanmaz.¹²⁰² Medd-i munfasılda ise kasr (bir elif) mertebesiyle alınırken fuveyka'l-kasr (iki elif) ve tevassut (üç elif) mertebeleriyle ahzedilmez.¹²⁰³
- Ya'kûb kıraatinde idgâm-ı kebîr, hâ-i sekt ile alınmaz.¹²⁰⁴

¹¹⁹⁸ Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 220.

¹¹⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 41 (148. beyit); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti'n-Neşr*, 1/355, 356.

¹²⁰⁰ “مناهج القراء في الإدغام الكبير”, www.alukah.net (Erişim 19 Ekim 2024); Yüsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 13.

¹²⁰¹ Dimyâtî, *İthâf*, 120, 121.

¹²⁰² Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/5.

¹²⁰³ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarihi Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 8b; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 27a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/2.

¹²⁰⁴ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 27b; Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi* (Ali Rıza Haksess, HS0839), 12a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/405.

- Bâ harfinin mîme uğradığı ﴿يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ﴾¹²⁰⁵ gibi yerlerde ise ihfâü'l-mîm,¹²⁰⁶ Sûfî ve Mutkin mesleğinde alınmaz.¹²⁰⁷

4.3.1.8.3. İdgām-ı sağîr

Bâ ve mîmin idgāmı

Aralarında tecânüs ilişkisi bulunan bâ (ب) ve mîm (م) harflerinin bulunduğu ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ﴾¹²⁰⁸ kelimelerindeki bâ harfî, İbn Kesîr kıraatine nispet edilerek iskân ile okunur.¹²⁰⁹ Bu durumda sakın bâ harfinin mîm harfine idgāmı söz konusu olmaktadır. İbn Kesîr kıraatinde idgām ve izhâr (iki vecih) aktarılmaktadır.¹²¹⁰ Bu vecihlerden izhârın alınması hususunda kıraat mesleklerinin mutabakatı bulunmaktayken idgāmın ahzedilmesi hususunda farklı hükümler verilmiştir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, aşere tariki kapsamında İbn Kesîr kıraatinde sadece izhâr uygulanarak idgām alınmamaktadır.¹²¹¹ Sadece izhârın uygulanp idgāmın alınmamasının gerekçesi hususunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*'de, İbn Kesîr kıraati adına ﴿وَيُعَذِّبُ﴾ kelimesinin cezmle (iskân) okunduğunu belirtmektedir.¹²¹² Ayrıca, Dânî, bu kelimenin ﴿مَنْ﴾ ile birlikte okunması halinde hem Kunbül hem de Bezzî rivayetinden hulf ile idgām okunduğunu mutlak olarak yani hangi tarikler aracılığıyla aktarıldığını belirtmemektedir.¹²¹³ Ancak Dânî *Câmi 'u'l-beyân*'da Kunbül rivayetinde İbn Mücâhid tarikinden, Bezzî rivayetinde Ebû Rebî'a tarikinden izhâr nakledildiğini sarahaten belirtmektedir.¹²¹⁴ Bu tarikler, *et-Teyssîr*'de İbn Kesîr rivayetinin aktarıldığı aslî tariklerdir.

¹²⁰⁵ el-Bakara 2/113.

¹²⁰⁶ Mîm harfinin bâ harfine idgāmı, ihfâü'l-mîm olarak da ifade edilmektedir.

¹²⁰⁷ Molla Emin Efendi, *Zuhrü'l-erîb (İbrahim Efendi, 11), 222b; Şahin, Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti), 1/43.*

¹²⁰⁸ el-Bakara 2/284.

¹²⁰⁹ Nâfi', Ebû Amr, Hamza ve Kisâî kıraatlerinde de iskân ile Âsım, İbn Âmir, Ya'kûb ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde ise hareke (damme) ile okunur. Dânî, *et-Teyssîr*, 305, 306; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 316.

¹²¹⁰ Kâlûn, Ebû Amr, Hamza ve Kisâî kıraatlerinde idgām, Verş rivayetinde ise izhâr tercih edilmektedir. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 190.

¹²¹¹ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 190; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 1/80; Özcan, *Aşere Kavâidi*, 19.

¹²¹² Dânî, *et-Teyssîr*, 305, 306.

¹²¹³ Dânî, *et-Teyssîr*, 199.

¹²¹⁴ Dânî, *Câmi 'u'l-beyân*, 286.

Dânî, idgâmın ise İbn Fuleyh ve sair tariklerden aktarıldığını belirtmektedir.¹²¹⁵ Bu tarikler ise *et-Teysîr* tariki değildir. Bundan dolayı tahrîrât alimleri Dâni'nin *et-Teysîr*'de kendi tariki olmadığı halde idgâma yer vermesini *hurûc an tarikihi/aslî tariklerinden* sapma olarak tanımlamışlardır.

Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*'nin:¹²¹⁶

... يُعَذِّبُ دَنَا بِالْحُلْفِ جَوْدًا وَمُوبِلًا

beytinde İbn Kesîr rivayetinde hulf (izhâr) olduğunu da ifade etmektedir. Dolayısıyla Şâtibiyye tarikinde idgâm ve izhâr (iki vecih) bulunmaktadır.¹²¹⁷

Eskâtî, bu kelimelerin hulf ile mi yoksa sadece izhâr ile mi okunacağı meselesine kesin bir yanıt vererek, sadece izhâr ile okunması gerektiğini savunmuştur.¹²¹⁸ Bu görüşünü İbnü'l-Cezerî'nin değerlendirmesiyle destekleyen Eskâtî, *en-Neşr*'deki şu ifadelere yer vermektedir:

“Dâni, İbn Kesîr kıraatında idgâm ve izhâr hususunda net bir ayrım yapmayarak konuyu mutlak bırakmıştır. Şâtibî de bu konuda Dâni'yi takip etmiştir. Ancak bu iki kıraat aliminin isnad zincirleri (tarikleri) incelendiğinde, onların aslında sadece izhârı tercih ettikleri görülür. Zira Dâni, *Câmi'u'l-beyân*'da izhârı, İbn Mücâhid tarikiyle Kunbül'den, Nakkaş ve Ebû Rebîa tarikiyle de Bezzî'den nakletmiştir. Bu iki tarik de Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr* ve Şâtibî'nin *eş-Şâtibiyye* adlı eserlerinde nakil aktarımı yapılan tariklerdir.”¹²¹⁹

İbn Kesîr rivayetine isnad edilen idgâm, Teysîr tariki olan kanallardan aktarılmadığından İstanbul/Teysîr tariki Sûfî mesleğinin metodolojisinde kabul görmemektedir.¹²²⁰ Bu nedenle, ruhsat prensibi ile amel edildiğinde (aslî kaynağa bağlılık ilkesi) Sûfî mesleğinde bu veche (idgâm) yer verilmez.¹²²¹

Karşılaştırma

İtilâf ve Mutkin mesleklerinde sadece izhâr (tek vecih) uygulanırken; Şeyh Atâullah mesleğinde izhâr (mukaddem) ve idgâm (muahhar) (iki vecih) uygulanmaktadır.

İzmîrî, sadece izhâr vechini almaktadır.¹²²²

Abdülfettâh el-Kâdî, Şâtibî'nin nazmından (*Hırzû'l-emânî*) İbn Kesîr kıraatine idgâm ve izhâr

¹²¹⁵ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 287.

¹²¹⁶ Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 23 (285. beyit).

¹²¹⁷ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/405; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 101; Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 201; Kâdî, *el-Vâfî*, 137.

¹²¹⁸ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 82.

¹²¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1165, 1166.

¹²²⁰ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 21, 22.

¹²²¹ Molla Emin Efendi, *Umde*, 190.

¹²²² İzmîrî, *Tahrîru'l-evcih*, (İbrahim Efendi, 28), 14a.

isnad edildiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Ancak yaptığı derinlemesine inceleme (tahrîr) sonucunda Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde sadece izhârın tercih edildiğini ve idgâmın uygulanmadığını ortaya koymuştur.¹²²³

İskenderiyye (Mansûrî) ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, Şâtıbî'nin *et-Teysîr*'e tabi olarak izhâr ve idgâma yer verdiğini belirtmektedir. Ancak Halîcî, tahrîrât sonucu, sadece izhâr alınması gerektiğini savunmaktadır.¹²²⁴

Eskâtî, Halîcî ve Kâdî gibi Kahire ve İskenderiyye ekollerinin önde gelen âlimlerinin eserlerinde de İbn Kesîr kıraatinde yalnızca izhârın tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, söz konusu ekollerin, Sûfî mesleğiyle paralellik gösteren bir tahrîrât tercihinine sahip olduğunu düşündürmektedir.¹²²⁵

Takrîb Tariki

Sûfî mesleğinin metodunda takrîb tariki kapsamında İbn Kesîr kıraatinin usulünde izhâr (mukaddem) ve idgâmın (muahhar) her ikisi de kabul görmektedir.¹²²⁶ Bu iki vechin alınmasının temel gerekçesi, ruhsat prensibine dayanmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe*'nin

إِدْغَامُ بَاءِ الْجُزْمِ فِي الْفَا لِيْ قَلَا * * * خُلْفُهُمَا رُ حُرُّ يُعَذِّبُ مَنْ حَلَا
رَوَى وَخُلْفٌ فِي دَوَا يَنْ وَلِا

beytinde bu vecihlere yer vererek, onların sıhhatini teyit etmiştir.¹²²⁷ Dolayısıyla, İbnü'l-Cezerî'nin tercihlerine bağlı kalınarak (ruhsat) sahih kabul edilen izhâr ve idgâm uygulanmaktadır.¹²²⁸

Lâm ve rânın idgâmı

Aşere tariki bağlamında sakın nûn veya tenvinden sonra gelen lâm (ل) ve râ (ر) harflerinin

¹²²³ Kâdî, *el-Vâfî*, 137.

¹²²⁴ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 98.

¹²²⁵ Molla Mehmed Efendi, '*Umdetü'l-hullân*'da, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de söz konusu kelimelerde idgâmın caiz olmadığını belirttiğini iddia etmektedir. Ancak İbnü'l-Cezerî'nin bu konudaki asıl görüşü incelendiğinde, onun idgâmın mutlak olarak caiz olmadığını söylemekten ziyade, İbn Kesîr kıraatinde idgâmın kabul edilemeyeceğini savunduğu görülmektedir. Bu durum, Molla Mehmed Efendi'nin İbnü'l-Cezerî'nin görüşünü tam olarak yansıtmadığını göstermektedir. Kıraat edebiyatının genel bir değerlendirmesi yapıldığında hem idgâm hem de izhârın farklı kıraat imamları tarafından benimsendiği ve dolayısıyla her iki vechin de sahih olduğu sonucuna varılabilir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1165, 1166; Pilgir, "İbnü'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme", 710-712.

¹²²⁶ Hamdullah Efendi, *Füyûdu'l-itkân*, 34; Dimyâtî, *İthâf*, 1/461; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/148; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/121; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 1/22.

¹²²⁷ Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 49, 50 (265-266. beyitler).

¹²²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1164-1166; Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti'n-Neşr*, 1/545, 546; Dimyâtî, *İthâf*, 1/137

gunnesiz idgām ile okunmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Takrîb tarikinde ise aynı şekilde bu iki harfin idgām edilmesi konusunda tahrîrât âlimleri arasında genel bir mutabakat bulunmakla birlikte, bu idgāmın nasıl gerçekleştirileceği konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Yani, idgāmın niteliği (gunneli ya da gunnesiz) hususunda farklı nakiller mevcuttur.

Takrîb tariki kapsamında İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb kıraatlerinin yanı sıra, Kâlûn ve Hafs rivayeti ile Isbehânî tarikinde sakin nûn veya tenviden sonra gelen lâm ve râ harflerinin gunneli idgām ile okunması genel bir kabul görmüştür.¹²²⁹ Söz konusu lâm ve râ harflerinde idgām-ı mea'l-gunne uygulanır.¹²³⁰

Sûfî mesleğinde, ashâb-u gunne¹²³¹ için lâm ve râ harflerinde hem tahkik hem de gunne alınmaktadır.¹²³² Bu durum, hulf olarak ifade edilir. Yani, aynı kelimeler hem gunnesiz hem de gunneli olarak okunabilir. Takrîb tarikinde lâm ve râ gunneleri teberrûken sadece Bakara sûresinde uygulanmaktadır.¹²³³

Aşere tariki olan tahkik (bi-lâ gunne), idgām-ı mea'l-gunne uygulamasından önce (mukaddem) tercih edilir.¹²³⁴

Lâm ve râ harflerindeki gunne uygulaması, ashâb-u gunne olarak adlandırılan kıraat imam, râvî ve tariklerin takrîb tarikindeki diğer usul kurallarıyla bir arada bulunduğu, bazı özel kaideler (mîzân/tahrîrât) söz konusu olmaktadır. Bu mîzânlardan (tahrîrât) bazılarının Sûfî mesleğindeki uygulaması şunlardır:

- Lâm ve râ gunnesi, medd-i munfasıl da bir elif (kasr), iki elif (fuveyka'l-kasr), üç elif (tevassut) ve dört elif (fuveyka't-tevassut) mertebeleriyle, medd- muttasılın ise üç elif (tevassut) ve beş elif (tûl) mertebeleriyle alınmaktadır. Muttasılın iki elifiyle (fuveyka'l-kasr) mertebesiyle alınmaz.¹²³⁵

¹²²⁹ Ali Rıza Efendi, *Takrîb Tariki Kavâid ve Hatim Tertibi*, (Ali Rıza Haksess HS839), 12a.

¹²³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Adil İbrahim Muhammed Rufâî (Medine: Mu'cemü'l-Melikü'l-Fahd li-Tibâati Mushafî's-Şerif, 1433), 343; Dimyâtî, *İthâf*, 144, 145.

¹²³¹ Kıraat literatüründe mezkûr kıraat ve rivayetleri ifade etmek için *ashâbu'l-gunne* ifadesi kullanılmaktadır.

¹²³² Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 31.

¹²³³ İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 38; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/25, 152; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 83.

¹²³⁴ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kirâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 2b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/2; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 83-86.

¹²³⁵ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kirâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 2b; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 5b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/4; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 83.

- İdgām-ı kebîr ile lâm ve râ gunnesi alınmaz.¹²³⁶ İbnü'l-Cezerî, kıyasın gerektirdiğinin, idgām ile bi-lâ gunne uygulanmaması olduğunu belirtmektedir (ruhsat ilkesi).¹²³⁷
- Ahfeş tarikinin usulünde, medd-i munfasılın beş elif (tûl) mertebesiyle ve sakine-i munfasılın sektesiyle lâm ve râ gunnesi alınmaz.¹²³⁸
- Hafs rivayetinin usulünde, medd-i muttasılın dört elif (fuveyka't-tevassut) mertebesiyle lâm ve râ gunnesi alınmaz.¹²³⁹
- İbn Zekvân, Hafs, Hamza ve Halefû'l-âşir'in (ashâb-u sekt) usulünde, sakine-i muttasılın sektesiyle lâm ve râ gunnesi alınmaz. Ancak Sûrî tariki için sekte ile lâm ve râ gunnesi alınır.¹²⁴⁰
- Ebû Amr kıraatinde ﴿بَلَى﴾, ﴿مَتَى﴾ ve ﴿عَسَى﴾ gibi kelimelerde beyne ile lâm ve râ gunnesi alınmaz.¹²⁴¹

Kıraat meslekleri arasında ihtilafa medar olan muhtelif kelimeler

﴿بَلْ طَبَعَ اللَّهُ﴾

Hamza kıraatinin Hallâd rivayetine dayandırılarak ﴿بَلْ طَبَعَ اللَّهُ﴾¹²⁴² kelimelerinde, hulflü idgām yani idgām ve izhâr (iki vecih) nakledilmektedir.¹²⁴³

Hallâd rivayeti adına nakledilen idgām ve izhâr (iki vecih) alınmasında kıraat mesleklerinin mutabakatı vardır. Ancak bu vecihlerin okunuş sırasında (tertîb) farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri çerçevesinde Hallâd rivayeti adına merâtib-i erba'a tariki dikkate alındığında önce idgām alınırken mertebeteyn tariki uygulanması halinde izhâr takdim edilmektedir.¹²⁴⁴

¹²³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1200, 1201; Molla Emin Efendi, *Zuḥru'l-erîb (İbrahim Efendi, 11)*, 231a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/13; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 42, 85.

¹²³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1200, 1201.

¹²³⁸ Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi* (Ali Rıza Haksess, HS0839) 12a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/3; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 83.

¹²³⁹ Ali Rıza Efendi, *Takrîb Tariki Kavâid ve Hatim Tertîbi*, (Ali Rıza Haksess HS839), 12b; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 5b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/4; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 84.

¹²⁴⁰ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 2b; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 84.

¹²⁴¹ Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 85.

¹²⁴² *en-Nisâ* 4/155.

¹²⁴³ Dâni, *et-Teysîr*, 192, 193, 194; Şâtubî, *Hırzû'l-emânî*, 22 (270-272. beyitler).

¹²⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1158; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 172; Şahin, *el-Münezzel*, 102; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/188; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/351; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 64; Özcan, *Aşere Kavâidi*, 18; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 22.

﴿بَلَّ طَبَعَ اللَّهُ﴾	
Merâtib-i erba‘a	Mertebeteyn
ادغام	اظهار
اظهار	ادغام

Merâtib-i erba‘a tariki uygulamasında idgāmın takdimi, İstanbul tarikinin aslî kaynağı kabul edilen *et-Teysîr*’de Ebû Amr ed-Dânî’nin Hallâd rivayetinde idgām ve izhârın her ikisini de okuduğunu belirttikten sonra idgāmı tercih ettiğini sarîh olarak ifade etmesine dayanmaktadır.

Bu nedenle, ruhsatla amel edilerek Dânî’nin tercihi tabi olunmuştur.¹²⁴⁵

Mertebeteyn tarikinde izhârın önce alınmasının gerekçesi, ruhsat ilkesinden hareketle, Şâtıbî’nin *Hırzû ‘l-emânî*’deki:

وَبَلَّ فِي النَّسَا خَلَّادُهُمْ بِخِلَافِهِ

beytinde hulfü (izhâr) zikretmesine binaen metnin zahiriyle amel edilmesidir.¹²⁴⁶ Nitekim bazı eş-Şâtıbiyye şerhlerinde, izhârın önce zikredilmesinin de bunu desteklediği söylenebilir.¹²⁴⁷

Karşılaştırma

Halîci (İskenderiyye ekolü) ve Abdülfettâh el-Kâdî, Hallâd rivayeti adına idgām ve izhâr (iki vecih) alındığını belirtmekle birlikte hangi vechin takdim edileceğine dair net bir ifade kullanmamaktadır.¹²⁴⁸

﴿وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾

İbn Âmir kıraatinin İbn Zekvân rivayeti adına ﴿وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾¹²⁴⁹ kelimelerinde idgām-ı sağır uygulanıp uygulanmaması hususunda kıraat meslekleri farklı görüşler bulunmaktadır.

Hem Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*’de, ﴿وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾ kelimeleri için idgām vechine yer vermeyerek izhâr ile okunduğunu belirtmektedir.¹²⁵⁰ Ancak Dânî, *Câmi ‘u’l-beyân*’da aynı kelimeler için hem idgām hem de izhârın nakledildiğini ifade etmektedir.¹²⁵¹

Şâtıbî, *Hırzû ‘l-emânî*’nin:

وَإِظْهَرَ رَأْيَهُ هِشَامٌ لَهْدَمَتْ ... وَفِي وَجَبَتْ خُلْفُ ابْنِ ذَكْوَانَ يُفْتَلَا

¹²⁴⁵ Dânî, *et-Teysîr*, 194; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1158.

¹²⁴⁶ Sehâvî, *Fethu ‘l-vaşîd*, 2/386.

¹²⁴⁷ Kâdî, *el-Vâfî*, 133, 134; İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcü ‘l-kârî*, 97.

¹²⁴⁸ Halîci, *Hallû ‘l-müşkilât*, 107; Kâdî, *Büdüru ‘z-zâhira*, 88; A‘zeb, *el-Cevâhiru ‘l-halîde*, 60.

¹²⁴⁹ el-Hac 22/36.

¹²⁵⁰ Dânî, *et-Teysîr*, 192, 193.

¹²⁵¹ Dânî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 278.

beytinde mezkûr kelimeler için İbn Zekvân rivayeti adına izhâr ve idgām (iki vecih) nakletmiştir.¹²⁵²

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri çerçevesinde ﴿وَجَبَّتْ جُنُوبَهَا﴾¹²⁵³ kelimelerinde İbn Zekvân rivayeti adına sadece izhâr uygulanmaktadır. İdgām

ahzedilmemektedir.¹²⁵⁴

İdgāmın terk edilmesinin gerekçesi olarak şu bulgulara ulaşılmıştır:

- Dâni, *et-Teysîr*'de sadece izhârı nakletmektedir (ruhsat ilkesi).
- İbn Zekvân rivayeti adına meşhur olan nakil izhârdır.
- İbn Mücâhid ve İbn Galbûn'un da aralarında bulunduğu çoğu kıraat alimi (cumhur), sadece izhâr nakletmiştir.¹²⁵⁵
- Şâtîbî, mezkûr kelimenin vecihlerine yer verdiği;

وَفِي وَجَبَّتْ حُلْفُ ابْنِ ذَكْوَانَ

beytinde hulfü/izhârı zikretmiştir dolayısıyla tercihinin bu yönde olduğu düşünülmektedir.¹²⁵⁶

Ayrıca, “يُفْتَلَا” kelimesiyle idgāmın zayıf olduğuna dikkat çektiği de belirtilmektedir.¹²⁵⁷

- İdgām, Şâtîbî'nin tek başına kaldığı (infirâd) ilave vecihlerden (ziyâdât) kabul edilmektedir.¹²⁵⁸
- İbnü'l-Cezerî de İbn Zekvân rivayeti adına Şâtîbî'nin bu vecihte tek kaldığını vurgulayarak bu hususta izhâra muhalefet eden (idgām ile okuyan) kimsenin bulunmadığını belirtmektedir.¹²⁵⁹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat (kaynağa bağlılık) prensibi çerçevesinde, Ebû Amr ed-

¹²⁵² Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 22 (269. beyit).

¹²⁵³ el-Hac 22/36.

¹²⁵⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/133; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 170, 171; Şahin, *el-Münezzel*, 335; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Süreti)*, 2/637; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 2/778; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 21. İtilâf, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde de İbn Zekvân rivayeti adına idgām alınmamaktadır.

¹²⁵⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 123, 124; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 182.

¹²⁵⁶ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/381.

¹²⁵⁷ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 215.

¹²⁵⁸ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 170, 171, 434; Abdulhalim Başal, “Şâtîbî'nin (öl. 590/1194) Hırzû'l-emânî'de (eş-Şâtîbiyye) Taẓ'îf Ettiği Vecihler ve Bu Vecihlerin Günümüz Kıraat Tedrisatı Pratiğine Yansıması”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 703-706.

¹²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1154-1156. Konuyla ilgili etraflıca değerlendirme için bk. Ömer Türkmen, “Bazı Kıraat Vecihleri Özelinde İbnü'l-Cezerî'nin Şâtîbî'yi Tenkit ve Tashihi: eş-Şâtîbiyye'nin Şârihleri ve Kıraat Farklılıkları Tedrisatı Ekseninde Bir Değerlendirme”. Eskiye 57 (Haziran 2025), 665-671.

Dânî, her ne kadar *et-Teysîr*'in dışındaki eserlerinde İbn Zekvân rivayeti adına ﴿وَجَبَتْ جُؤُبَهَا﴾ kelimelerinde idgām zikrediyorsa da *et-Teysîr*'de naklettiği vechin izhâr olması yani Teysîr tariki olması; İbn Zekvân rivayetinde meşhur olan vechin izhâr olması; İbn Mücâhid, İbn Galbûn ve Mekki b. Ebî Tâlib gibi önde gelen kıraat âlimlerinin çoğunun tercihinin izhâr olması; Şâtıbî'nin idgāmı nakletmesinin *et-Teysîr*'in tarikinin dışına çıkmak kabul edilerek naklinde tek kalması (infirâd) sebebiyle bu vechin ilave (ziyâdatü's-Şâtıbî) kabul edilmesi; Şâtıbî'nin idgāmın zayıf olduğuna işaret etmesi (azîmet prensibiyle amel edilmesi) İbnü'l-Cezerî'nin tercihinine bağlı kalınması (ruhsat) izhârın alınıp, idgāmın terk edilmesinin gerekçeleri arasında sayılmaktadır.¹²⁶⁰

Karşılaştırma

Halîcî (İskenderiyye ekolü), ﴿وَجَبَتْ جُؤُبَهَا﴾ kelimelerinde, Şâtıbiyye tariki bağlamında İbn Zekvân rivayeti adına sadece izhâr alınacağını belirtmektedir.¹²⁶¹

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de hulfü (idgām) tek başına (infirâden) nakletmesini vurgulayarak Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde idgāmın alınmayacağını beyan etmektedir.¹²⁶²

Abdülfettâh el-Kâdî de Şâtıbî'nin yukarıda da zikredilen beyitteki “يُفْتَلَا” kelimesiyle zayıflığına dikkat çektiği idgāmın alınmayacağını ifade etmektedir.¹²⁶³

Bu verilere göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, Halîcî, Hüseynî ve Kâdî'nin görüşleriyle aynı yönde (idgām alınmaması) olduğu görülmektedir.

﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ﴾

Hallâd rivayetine nispet edilerek ﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ﴾¹²⁶⁴ kelimelerinde bulunan sakin bâ harfi ile harekeli fâ harfinde, idgām ve izhâr (iki vecih) aktarılmaktadır.¹²⁶⁵

¹²⁶⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/382, 383; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 190; Kâdî, *el-Vâfi*, 132; Molla Emin Efendi, *Umde*, 170, 171.

¹²⁶¹ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 142.

¹²⁶² Hüseynî, *İthâfû'l-berîyye*, 13 (73. Beyit); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûgi'l-ümniyye*, 28, 29.

¹²⁶³ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 215.

¹²⁶⁴ el-Hucûrât, 46/11.

¹²⁶⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 195; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 23 (277. Beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/274, 275; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 196; Kâdî, *el-Vâfi*, 135; Paluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 2/183.

Hallâd rivayetine isnad edilerek nakledilen idgām ve izhârın alınması hususunda kıraat meslekleri arasında mutabakat olmakla birlikte vecihlerin sıralamasında (terfîb) farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de idgām ve izhârı mutlak bırakarak hangisinin asıl ya da tercih edilen (evlâ) olduğuna dair herhangi ifade kullanmamış, kendi tercihini belirtmemiştir.¹²⁶⁶

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَإِذْعَامُ بَاءِ الْجَزْمِ فِي الْفَاءِ قَدْ رَسَا ... حَمِيدًا وَخَيْرٌ فِي يَتْبُ قَاصِدًا وَلَا

beytinde “وَخَيْرٌ فِي يَتْبُ” ifadesiyle idgām ve izhârı mutlak bırakarak hangi vechin tercih

edileceğine dair açık bir ifade kullanmamıştır.¹²⁶⁷ Bununla birlikte “قَاصِدًا وَلَا” ifadesini, iki

vechin de hem nakil hem de dildeki yeri cihetiyle eşit olduğunu ifade etmek için kullandığı belirtilmektedir.¹²⁶⁸

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿وَمَنْ لَمْ يَتْبُ فَأُولَئِكَ﴾ kelimelerinde Hallâd rivayetinde hem aşere hem de takrîb tarikleri bağlamında idgām önce (mukaddem), izhâr/hulf sonra (muahhar) uygulamaktadır.¹²⁶⁹

İdgāmın takdiminin temel gerekçesi, İbnü'l-Cezerî'nin de ifade ettiği gibi (ruhsat ilkesi) ehl-i edânın çoğunluğunun Hallâd rivayetinde idgām nakletmesidir.¹²⁷⁰ Bir diğer sebep ise Hallâd rivayetinde ﴿يَغْلِبُ فَسَوْفَ﴾¹²⁷¹ gibi benzer örneklerde yalnızca idgāmın bulunmasıdır.¹²⁷² Bu

durum, söz konusu rivayette aslolanın idgām olduğu yönündeki kanaati desteklemektedir.¹²⁷³

Abdülfettâh el-Kâdî, söz konusu kelimeye idgām ve izhâr alınacağını belirtmekle birlikte hangi vechin önce alınacağına dair kesin bir ifade kullanmamaktadır.¹²⁷⁴

¹²⁶⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 195.

¹²⁶⁷ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 23 (277. beyit).

¹²⁶⁸ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/394; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzû'l-me'ânî*, 196.

¹²⁶⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/136; Molla Emin Efendi, *Umde*, 172, 523; Şahin, *el-Münezzel*, 515; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/1006; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/939; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 22. İtilâf ve Mutkin mesleklerinde de önce idgām (mukaddem), sonra izhâr (muahhar) uygulanmaktadır. Şeyh Atâullâh mesleğinde ise önce izhâr sonra idgām alınmaktadır.

¹²⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1163, 1164.

¹²⁷¹ en-Nisâ 4/74.

¹²⁷² Dâni, *et-Teysîr*, 195.

¹²⁷³ Molla Emin Efendi, *Umde*, 172.

¹²⁷⁴ Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 302.

﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾

Mütেকârib harflerden kabul edilen kâf (ق) ve kâf (ك) harflerinin idgām-ı sağır olarak vaki olduğu

﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾¹²⁷⁵ kelimesinde idgāmın ahzedilmesi hususunda sahih kıraatler arasında ittifak

olmakla birlikte kıraat-i aşere tarikinde idgāmın tam/kâmil veya yarım/nâkıs olarak uygulanmasında kıraat tarik ve meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.¹²⁷⁶

İstanbul tariki Sûfî mesleğinde, aşere tariki bağlamında sadece tam idgām uygulanırken takrîb tariki bağlamında hem tam hem de nakıs idgām uygulanmaktadır.¹²⁷⁷

Aşere tarikinde söz konusu idgāmın sadece tam/kâmil olarak uygulanmasının gerekçesi, Ebû Amr ed-Dânî'nin de aralarında bulunduğu kıraat âlimlerinin çoğunun (cumhur) bu idgāmı tam olarak uygulaması (ruhsat ilkesi) ve idgām-ı tâmin daha sahih ve evlâ kabul edilmesidir.

Nitekim, idgām-ı kebîr olarak kabul edilen ﴿خَلَقْكُمْ﴾¹²⁷⁸ gibi kelimelerde idgām tam olarak

uygulanmaktadır. Harekeli olarak vaki olan kâf (ق) ve kâf (ك) harflerinde dahi tam idgām

uygulanırken sakin kâf (ق) harfinde tam idgām uygulanmasının daha uygun olacağına kıyasla

﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesinde de idgām tam olarak uygulanmaktadır.¹²⁷⁹

Karşılaştırma

Halîcî, Şâtıbiyye tarikinın tahrîrâtı bağlamında kaleme aldığı *Hallü 'l-müşkilâti 'ş-Şâtıbiyye* adlı eserinde ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesinde idgām uygulanmasında kurrâ arasında ittifak olduğu ancak

idgāmın keyfiyeti hususunda farklı tercihler olduğuna değinmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin konu hakkındaki değerlendirmelerini aktaran Halîcî, söz konusu kelimedeki idgāmın tam ya da nakıs olarak uygulanması hususunda tercih edilen görüşün, Ebû Amr ed-Dânî'nin tercihi ve rivayet cihetiyle daha sahih, kıyasen daha uygun olan tam idgām olduğunu belirtmektedir.¹²⁸⁰

Abdülfettah el-Kâdî, aşere tariki bağlamında bütün kurrânın ihtiyarlarında idgāmın tam ve

¹²⁷⁵ el-Mürselât, 77/20.

¹²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/ 577, 4/1183; Kâdî, *Büdûrî 'z-zâhira*, 335.

¹²⁷⁷ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 174,555; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 191; Şahin, *el-Münezzel*, 580; Şahin, *Vücûhâtü 'l-Şur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/1140; Şahin, *Vücûhâtü 'l-Şur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1240.

¹²⁷⁸ el-Bakara 2/20.

¹²⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/578; Dimyâtî, *İthâf*, 1/140, 141.

¹²⁸⁰ Halîcî, *Hallü 'l-müşkilât*, 167.

nakıs olarak uygulanabileceğini belirtmekle birlikte kâf (ق) ve kâf (ك) harflerindeki idgām-ı kebîre kıyasla Sûsî rivayetinde sadece tam idgām (ادغام محض) uygulanabileceğini vurgulamaktadır.¹²⁸¹

4.3.1.9. Teşdîdü't-tâ

Bezzî kıraatine nispetle ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا﴾¹²⁸² kelimesi, vasl halinde¹²⁸³ muzâra'at harfî tâ (ت) şeddelenerek ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا﴾ şeklinde okunmaktadır.¹²⁸⁴ Bu rivayette benzer yapıdaki diğer kelimelerde de teşdîdü't-tâ¹²⁸⁵ kuralı uygulanır.¹²⁸⁶

Bezzî rivayetine isnad edilerek ﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَتُّونَ﴾¹²⁸⁷ ile ﴿فَطَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾¹²⁸⁸ kelimelerinde teşdîdü't-tâ hulf ile yani teşdîd ve tahfîf (iki vecih) aktarılmaktadır.¹²⁸⁹ Ancak mezkûr kelimelerde teşdîdü't-tânın alınıp alınmaması hususunda kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri kapsamında Bezzî rivayeti için teşdîdü't-tâ alınmamaktadır.¹²⁹⁰

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de, ﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَتُّونَ﴾ ile ﴿فَطَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾ ayetlerindeki teşdîdü't-tânın, Ebû Rebîa – Ebû Bekir ez-Zeynebî tarikiyle aktarıldığını belirtmektedir. Ancak Dânî, bu vechi

¹²⁸¹ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 335.

¹²⁸² el-Bakara 2/267.

¹²⁸³ Okumaya şayet ﴿تَيَمَّمُوا﴾ gibi kelimelerden başlanırsa tahfîf ile okunmasında ittifak vardır.

¹²⁸⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 300-303.

¹²⁸⁵ Teşdîdü't-tâ, Arapça fiil-i muzarinin başında bulunan tâ harfinin şedde ile okunması anlamına gelen bir dil bilgisi kuralıdır. Bu kuralın doğru uygulaması için, fem-i muhsinden öğrenilmesi gerekmektedir.

¹²⁸⁶ Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 42 (526-535. beyitler). Teşdîdü't-tâ uygulanan kelimeler otuz bir tanedir: Âl-i İmrân 3/103; en-Nisâ 4/ 97; el-Mâide 5/2; el-En'âm 6/153; el-A'râf 7/117; el-Enfâl 8/20, 46; et-Tevbe 9/52; Hûd 11/3, 53, 105; el-Hicr 15/9; Tâhâ 20/69; eş-Şuarâ 26/45, 221, 222; en-Nûr 24/15, 54; el-Ahzâb 33/33, 52, es-Saffât 37/25; el-Hucurât 49/11, 12, 13; el-Mümtehine 60/9; el-Mülk 67/8; el-Kalem 68/38; Abese, 80/10; el-Leyl 92/14; el-Kadr 97/4.

¹²⁸⁷ Âl-i İmrân 3/143.

¹²⁸⁸ el-Vâkıa 56/65.

¹²⁸⁹ Dânî, *et-Teysîr*, 302, 303.

¹²⁹⁰ Molla Emin Efendi, *Umde*, 188, 247, 536; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/210, 5/1412; Şahin, *el-Münezzel*, 67, 535; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süret)*, 1/114, 3/1042; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Süreti)*, 1/170, 3/1163. Şahin tarafından hazırlanan *Takrîb Süreti*'nde Vâkıa sûresi 65. ayette her ne kadar vücûhatta teşdîdü't-tâ vechi yazılmış olsa da metne düşülen haşiyede bu vechin alınmayacağı açıkça belirtilmiştir.

kendisinin okuyup okumadığı konusunda net bir bilgi vermemektedir.¹²⁹¹ Diğer yandan, Dâni'nin Bezzî rivayeti aynı eserde, Ebû Rebîa – Nakkâş tarikiyle aktarılmaktadır.¹²⁹² Bu durum, teşdîdü't-tânın aktarıldığı tarikin, Dâni'nin Bezzî rivayetini aktardığı tarik ile aynı olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla teşdîdü't-tânın aktarıldığı, Ebû Rebîa – Ebû Bekir ez-Zeynebî tariki *et-Teysîr* tariki olarak kabul edilmemektedir.¹²⁹³

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَكُنْتُمْ تَمْنُونَ الَّذِي مَعَ تَفَكَّهُو ... نَ عَنْهُ عَلَى وَجْهَيْنِ فَافْهَمُوا مُحَصِّلًا

beytinde mezkûr iki kelimeyi herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak bırakarak Bezzî rivayetinde teşdîd ve tahfîf (iki vecih) aktarmaktadır.¹²⁹⁴

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de “Dâni, bu vechi okuduğunu açıkça belirtmemiştir. Sadece *et-Teysîr* adlı eserinde bu vechin geçmesi (infirâd) kabul edilmektedir. Şâtıbî de bu esere dayanarak bu vechi yer vermiştir.” değerlendirmesiyle ilgili iki ayette teşdîdü't-tânın alınmayacağını belirtmektedir.¹²⁹⁵

et-Teysîr'e dayalı olarak yürütülen İstanbul tariki kıraat eğitiminde mezkûr kelimelerde azîmet ilkesiyle amel edilerek teşdîdü't-tânın, *et-Teysîr* tariki olmayan bir kanalla (Ebû Bekir ez-Zeynebî) tek bir tarikten (infirâden) aktarılması ve Şâtıbî'nin bu vechi tercih etmesinin, kendi usulünden ayrılma olarak değerlendirilmesi sebebiyle kabul görmediği düşünülmektedir. Ayrıca, ruhsat ilkesinden hareketle İbnü'l-Cezerî'nin tercihi tabi olunarak *en-Neşr* tariki olmayan teşdîdü't-tâ vechi alınmamaktadır.¹²⁹⁶ Ayrıca, Dâni'nin bu vechi *et-Teysîr*'de yer vermesinin aslî tariklerinden rivayet cihetiyle aktardığı vecih olarak değil, kendi tercihi olarak kabul edilmesi gerektiği de dile getirilmektedir.¹²⁹⁷

Karşılaştırma

İtilâf mesleğinde de Bezzî rivayeti için teşdîdü't-tâ vechi alınmamaktadır. İzmîrî, sadece tahfîf vechini alarak, teşdîdü't-tâ almamaktadır.¹²⁹⁸

¹²⁹¹ Dâni, *et-Teysîr*, 303, 304.

¹²⁹² Dâni, *et-Teysîr*, 111.

¹²⁹³ Dâni, *et-Teysîr*, 303, 304; Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 31.

¹²⁹⁴ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 43 (535. beyit); Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 372, 373.

¹²⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1641-1643.

¹²⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 66, 67 (507-513. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibetü'n-Neşr*, 2/219; Dimyâtî, *İthâf*, 2/516, 517.

¹²⁹⁷ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 31.

¹²⁹⁸ İzmîrî, *Tahrîru'l-evcüh*, (İbrahim Efendi, 28), 14b.

Haşim el-Mağribî, yukarıda Dâni ve İbnü'l-Cezerî adına yapılan açıklamalara benzer değerlendirmelerinden sonra kendisinin iki vechi de (tahfif ve teşdîd) okuduğunu belirtmiştir. Ancak Mağribî, hocalarından Mustafa el-İzmîrî'nin sadece tahfîfi aldığını belirtmektedir.¹²⁹⁹

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), yukarıda serdedilen gerekçelere binaen Bezzî rivayetinde söz konusu iki kelimedeki Şâtıbiyye tarikinden sadece tahfifin alınması gerektiğini belirterek Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de teşdîdi zikretmesinin dikkate alınmayacağını vurgulamaktadır.¹³⁰⁰

Eserleri kıraat tahrîrâtı kabul edilen Eskâtî de söz konusu iki kelimedeki Bezzî için teşdîdi zikretmemektedir.¹³⁰¹ Benzer şekilde Ahmed ez-Zeyyât ta teşdîdin alınmaması gerektiğini belirtmektedir.¹³⁰²

İskenderiyye ekolü temsilcisi Halîcî de aynı şekilde mezkûr iki kelimedeki Bezzî rivayeti bağlamında tahfîfi almanın daha uygun, Şâtıbiyye tarikine daha muvafık olduğunu belirtmektedir.¹³⁰³

Yakın dönem tahrîrât alimlerinden Abdulfettah el-Kâdî'nin *Hırzû'l-emânî*'deki ilgili beytin şerhinde “Her ne kadar *et-Teysîr* ve *Hırzû'l-emânî*'de bu iki kelimedeki teşdîd zikrediliyorsa da muhakkik kıraat âlimlerinin görüşüne göre *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* tariklerinde bu vecih alınmamaktadır.” değerlendirmesi de Bezzî rivayetinde mezkûr iki kelimedeki teşdîdin alınmaması gerektiğinin vurgulanması cihetinden zikredilmeye değerdir.¹³⁰⁴

Yukarıda yapılan değerlendirmeler neticesinde, Sûfî mesleğinin bu husustaki tercihinin İzmîrî, Eskâtî ve Zeyyât'ın tercihleri ile Kahire ve İskenderiyye ekollerinin yaklaşımıyla mutabakat halinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹²⁹⁹ Murad Sadıkov, *Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin (öl.1179) Hısnü'l-kârî fî ihtiyârî'l-mekârî Adlı Eserinin Edisyon Kritiği* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 75, 76.

¹³⁰⁰ Hüseyinî, *İthâfû'l-beriyye*, 18 (104, 105, 106. beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru bülûğî'l-ümniyye*, 41.

¹³⁰¹ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*.

¹³⁰² Ahmed ez-Zeyyât, *Şerhu Tenkîhu Fethi'l-kerîm*, thk. Yasir İbrahim el-Mezrû'î (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 2008), 120 (182. beyit); Zu'bî, *Teysîru Fethi'l-kerîm*, 146 (180. beyit).

¹³⁰³ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 96, 97.

¹³⁰⁴ Kâdî, *el-Vâfi*, 225.; *Büdü'rü'z-zâhira*, 312.

4.3.1.10. Dammü'l-hâ

﴿بِئْسَ﴾¹³⁰⁵, ﴿بِئْسَ﴾¹³⁰⁶, ﴿شَيْئُكُمْ﴾¹³⁰⁷, ﴿أَنْتُمْ﴾¹³⁰⁸ ve ﴿وَبِئْسَ﴾¹³⁰⁹ kelimelerinde olduğu gibi meksûr

harften sonra bulunan sakin hemzeler¹³¹⁰ vakf halinde Hamza kıraatine isnad edilerek ibdâl-i yâ¹³¹¹ ile okunur.¹³¹²

Hamza kıraatine nispet edilerek ﴿أَنْتُمْ﴾¹³¹³ ve ﴿وَبِئْسَ﴾¹³¹⁴ kelimelerinin vakf halinde ibdâl-i yâ uygulandığında hâ (هـ) harfinin damme ve kesra ile (iki vecih) okunabileceğine dair bilgi aktarılmaktadır.¹³¹⁵

﴿وَبِئْسَ﴾ ve ﴿أَنْتُمْ﴾ kelimelerinin vakf halinde¹³¹⁶ Hamza kıraatine nispetle hemzenin yâ harfine ibdâli ile okunmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat vardır. Ancak bu kelimelerde ibdâl uygulandığında zamirdeki hâ harfinin ﴿هَمْ﴾ damme ya da kesra okunması hususunda kıraat meslekleri arasında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde söz konusu kelimelerde hem aşere hem de takrîb tarikleri çerçevesinde Hamza kıraatine nispetle sadece dammü'l-hâ alınarak kesru'l-hâ (hâ harfinin kesrası) uygulanmamaktadır.¹³¹⁷

¹³⁰⁵ el-Hac 22/45.

¹³⁰⁶ el-Bakara 2/126.

¹³⁰⁷ el-Bakara 2/54.

¹³⁰⁸ el-Bakara 2/33.

¹³⁰⁹ el-Hicr 15/51.

¹³¹⁰ Mezûr kelimelerde bulunan hemzelere, kelimenin aslî harflerinden olup kelimenin ortasında bulunmaları sebebiyle *hemze-i mütevassıt bi-nefsih* denilmektedir.

¹³¹¹ Kıraat ilminde kullanılan *ibdâl* terimi, dilbilgisinde *değiştirme* anlamına gelir. Kıraat literatüründe ise bir kelimenin telaffuzunda sesli harflerin niteliğini değiştirme işlemi olarak tanımlanır. Bu bağlamda, sâkin hemzenin kendi harekesi cinsinden bir harfe (vâv, yâ veya elif) dönüştürülmesi işlemi de ibdâl olarak adlandırılır. Dûserî, *Muhtaşaru'l- 'ibârât*, 11; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 67.

¹³¹² Dâni, *et-Teyisîr*, 180; Lâmel fiilinde sakin hemze bulunan kelimeler, vasl ve vakf hallerinde farklılık göstermek üzere Sûsî rivayeti, Hamza kıraati ve Ebû Ca'fer kıraatinde ibdâl ile okunurlar. Bu çalışmada, kıraat mesleklerinin tercihlerine yer verildiğinden ibdâl bahsinin ayrıntılarına değinilmeyecektir. İbdâl bahsinin ayrıntıları için bk. Özcan, *Aşere Kavâidi*, 36-41.

¹³¹³ el-Bakara 2/33.

¹³¹⁴ el-Hicr 15/51.

¹³¹⁵ Dâni, *et-Teyisîr*, 181, 182.

¹³¹⁶ ﴿وَبِئْسَ﴾ kelimesinin vasl halinde ibdâl uygulanmamasında ittifak vardır. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbü'rî, *el-Mebsûrât fi'l-kırâ'âti'l- 'aşr*, thk. Subey' Hamza Hâkîmî (Dımaşk: y.y., 1981), 106.

¹³¹⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 2/176; Molla Emin Efendi, 'Umde, 215, 387; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/34, 3/782; Şahin, *el-Münezzel*, 5; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süreti)*, 1/9; 2/494; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Süreti)*, 1/11, 2/616.

İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*'da ﴿أَنْبِئُهُمْ﴾ kelimesinin Hamza kıraatinde ibdâl-i yâ ve hâ'nın kesrası ile ﴿أَنْبِئِهِمْ﴾ okunduğu nakletmektedir.¹³¹⁸

Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdülmün'im b. Galbûn (öl. 399/1009) *et-Tezkira fi'l-kırâ'âti's-semân*'da *hânın* dammesi ve kesrası hususunda ihtilaf olduğunu naklettikten sonra her iki vechin de hasen/sahih olduğunu ifade etmektedir.¹³¹⁹

Benzer şekilde, *et-Teysîr*'de:

“Ehl-i edâ arasında hemzenin “yâ”ya ibdâliyle birlikte “hâ” harfinin harekesinin değişmesi hususunda ihtilaf vaki olmuştur. Bazıları “yâ” sebebiyle “hâ” harfini de kesra ile okurken, bir kısmı ise kesrânın ârizî olmasını dikkate alarak “hâ” harfinin dammeli olmasını savunmuştur. Her iki vecih de (damme ve kesra) sahihtir.”

ifadeleriyle meseleye yer veren Ebû Amr ed-Dânî de hemzenin yâ harfine ibdâli halinde *hâ* harfinin harekesi konusunda kıraat alimleri arasında bir fikir ayrılığı bulunduğunu belirterek kimi alimlerin *yâ* harfini dikkate alarak *hâ* harfini de kesra ile okuduğunu, kimilerinin ise *yâ* harfinin arızî olmasını dikkate alıp *hâ* harfini damme ile okuduğunu vurgulamaktadır. Dânî, her iki görüşün de kıraat usullerine uygun ve sahih olduğunu belirterek, bu konuda kesin bir hüküm vermemiştir.¹³²⁰

Hırzû'l-emânî'nin:

وَرَّءِيَا عَلَى إِظْهَارِهِ وَإِذْغَامِهِ ... وَبَعْضُ بِكْسِرِ الْهَاءِ لِيَاءٍ تَحَوَّلَا
كَقَوْلِكَ أَنْبِئُهُمْ وَتَبِئُهُمْ وَقَدْ ... رَوَوْا أَنَّهُ بِالْخَطِّ كَانَ مُسْهَلًا

beyitlerinde ﴿أَنْبِئُهُمْ﴾ ve ﴿تَبِئُهُمْ﴾ kelimelerini ele alan Şâtîbî de aynı şekilde bazılarının kesra ile okuduğundan bahsetmektedir.¹³²¹ Pek çok *eş-Şâtıbiyye* şerhinde ﴿فَبِئْسَ﴾ ve ﴿الْبِئْسَ﴾¹³²² gibi kelimelerde Hamza kıraatinde *hâ* harfinin damme ile okunmasına kıyasla bu vechin daha doğru/tercih edilen (الشبه) olduğu belirtilmektedir.¹³²³

¹³¹⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 153.

¹³¹⁹ İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 150.

¹³²⁰ Dânî, *et-Teysîr*, 180-182.

¹³²¹ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 20 (243, 244. Beyitler).

¹³²² Hamza kıraatinde ﴿فَبِئْسَ﴾ ve ﴿الْبِئْسَ﴾ gibi kelimelerde *hâ* harfî damme ile okunmaktadır. Paluvî, *Zübde*, 1/66.

¹³²³ Mevsîlî, *Kenzü'l-me'ânî*, 1/93; Kâdî, *el-Vâfi*, 118.

Ebû Şâme el-Makdisî de mezkûr beyitleri açıkladıktan sonra Mekkî b. Ebî Tâlib, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî gibi kıraat âlimlerinin tercihi olan ve ﴿عليهم﴾¹³²⁴ kelimesinde de uygulandığı gibi

hâ harfinin damme ile okunmasının daha doğru olduğunu ifade ederek Hamza kıraatinde asıl olanın damme olduğunu belirtmektedir.¹³²⁵

﴿وَتَبَّيْهُمُ﴾ ve ﴿أَنْبَيْهُمُ﴾ kelimelerini ayrıntılı olarak ele alan İbnü'l-Cezerî, öncelikle yukarıda da zikredildiği gibi hânın dammesinin ve kesrasının kimlerin tercihi olduğunu belirterek ﴿فِهِمُ﴾ ve

﴿إِلَيْهِمُ﴾ kelimelerine kıyasla dammenin daha evlâ ve asıl olduğunu vurgulamaktadır.¹³²⁶

Kıraat meslekleri arasında farklı anlayış ve tercihlerin ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri, kıraat ilminin temel kaynakları kabul edilen eserlerdeki ilgili konulara dair verilen bilgilerin farklı yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, Hamza kıraati özelinde incelendiğinde, ﴿وَتَبَّيْهُمُ﴾ ve ﴿أَنْبَيْهُمُ﴾ kelimelerindeki hâ harfinin okunuşu konusunda farklı görüşlerin oluşmasının altında yatan sebep, kıraat âlimlerinin, temel kaynaklar olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'deki ilgili nakilleri değerlendirirken farklı yöntemler kullanmalarıdır. Bu farklılığa göre, bazı âlimler bu kelimelerdeki hâ harfinin damme ve kesra ile okunması gerektiğini savunurken, diğerleri ise bu eserlerde kesranın da zikredilmesinin, okunabilirlik (rivayet) açısından değil, daha ziyade okuyucuya bilgi verme (حكاية عنه) amacıyla olduğunu ileri sürmektedirler.

Kitâbü's-Seb'a'da ve *et-Tezkira*'da sahih bir vecih olarak nakledilen kesranın, *et-Teysîr*'de taz'îf sîgasıyla (وقد روي) okuyanlarına dair bilgi verilmeden nakledilmesi, Şâtıbî'nin de benzer bir yaklaşımla “وبعض” ifadesiyle Dânî'ye tabi olması tahrîrât (meslek) âlimlerinin farklı tercihler yapmasına neden olan önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.¹³²⁷

Sûfî mesleğinde azîmet ilkesi (ihtiyat) esas alınarak *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'nin kesra vechine nakil yönünden değil, bilgi verme amacıyla yer vermesi, benzer kelimelerde dammenin asıl olması ve Sehâvî, İbnü'l-Cezerî gibi kıraat otoritelerinin de dahil olduğu çoğunluğun dammenin daha sahih olduğunu açıkça belirtmesi nedeniyle dammenin tercih edildiği söylenebilir.

¹³²⁴ el-Fâtiha 1/7.

¹³²⁵ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 171, 172.

¹³²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1030.

¹³²⁷ Sehâvî, *Fetḥu'l-vaşîd*, 2/357, 358; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 171, 172.

Bu tercihteki temel ilke (azîmet), terk edilen vechin metinde zayıflığına delalet eden bir ifadeyle verilmesi ve tercih edilen vechin daha sahih olduğunun belirtilmesi nedeniyle ihtiyatlı davranma prensibine dayanmaktadır. Tahrîrât/meslek âlimleri, metindeki belirsizlikleri gidermek ve daha güvenilir bir okunuş elde etmek amacıyla çoğunluğun (cumhur) tercih ettiği görüşü benimsemişlerdir. Ayrıca, ruhsat ilkesi gereğince İbnü'l-Cezerî'nin tercihinin dikkate alındığı da söylenebilir.

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde ibdâl halinde hâ harfî damme ile okunarak kesra vechi alınmamaktadır. Şeyh Atâullâh mesleğinde ise hâ harfinde damme ve kesra (iki vecih) ahzedilmektedir.

Yakın dönem kıraat âlimlerinden Abdulfettah el-Kâdî, hâ harfinin Hamza kıraatinde damme ve kesra okunuşlarının sahih olduğunu belirterek, her iki vechin de okunabileceğini ifade etmektedir.¹³²⁸

Sûfî mesleğinin tercihi, Îtilâf ve Mutkin meslekleriyle paralel iken Şeyh Atâullah ve Kâdî'nin görüşleriyle ihtilaf halindedir.

4.3.1.11. Hâ-i sekt

Vakf halinde kelimenin sonuna sakin hâ (هـ) harfî ilave edilmesine hâ-i sekt denir.¹³²⁹ Aşere tariki kapsamında cemi müzekker salim ve bunlara mülhak kelimelerde hâ-i sekin uygulanmamasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunurken takrîb tariki bağlamında farklı değerlendirmeler söz konusu olmuştur.

Takrîb tarikinde hâ-i sekin isimlerde mi yoksa fiillerde mi uygulanacağı hususunda aktarılan nakiller arasında farklılık bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî ister isim ister fiil olsun cemi nûnu bulunan kelimelerde bazı kıraat bilginlerinin Ya'kûb kıraatine isnad ederek hâ-i sekt aktardığını belirttikten sonra hâ-i sekin Arap dilinde hoş karşılanmayan bir okuyuş olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte çoğu kıraat bilgininin (cumhur) hâ-i sekteyi uygulamadığına değinerek “وعليه العمل” ifadesiyle uygulamanın da bu yönde olduğunu ifade etmektedir.¹³³⁰

İbnü'l-Cezerî'nin bu ifadeleri kendisinden sonraki tahrîrât âlimleri tarafından farklı

¹³²⁸ Kâdî, *el-Vâfi*, 118; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 29.

¹³²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1402; Dimyâtî, *İthâf*, 1/323; Dûserî, *Muhtaşaru'l-ibârât*, 126.

¹³³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1437.

değerlendirilerek hâ-i sekti ahzedilmesinde farklı tercihler ortaya çıkmıştır.

Ya'kûb kıraatine isnad edilerek aktarılan hâ-i sekt, Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında sadece ﴿الْعَالَمِينَ﴾¹³³¹ ve ﴿الْمُتَّقِينَ﴾¹³³² gibi cemi müzekker salim ve bunlara mülhak isimlerin vakf halinde hulflü olarak yani tahkik ve hâ-i sekt (iki vecih) uygulanmaktadır. Tahkik, aşere tariki olduğundan önce alınır (mukaddem).¹³³³

Sûfî mesleğinde takrîb tarikinde hâ-i sekti uygulanmasının gerekçesinin temelinde ruhsat ile amel edilmesi bulunmaktadır.¹³³⁴ Zira yukarıda da yer verildiği gibi her ne kadar İbnü'l-Cezerî, cumhurun hâ-i sekti uygulamadığını belirtse de sıhhati sabit olan bu vechin alınmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.¹³³⁵

Hâ-i sekt mîzânları

Ya'kûb kıraatinin usulünde hâ-i sekt ile kendisinde birden fazla vecih uygulanan medd-i munfasıl, medd-i muttasıl, idgām-ı kebîr, ıskat-u hemze, idgām-ı bi-lâ gunne ve medd-i ta'zîm bir arada bulunduğu mîzân meydana gelmektedir. Bu mîzânın uygulanmasında kıraat meslekleri arasında farklı tercihler söz konusudur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hâ-i sekt tercihleri şöyledir:

Hâ-i sekt, medd-i munfasılda sadece kasr ile alınıp fûveyka'l-kasr (iki elif) ve tevassut (üç elif) ile uygulanmamaktadır. Medd-i muttasılda ise tevassut ve tûl ile alınırken fûveyka'l-kasr (iki elif) mertebesiyle hâ-i sekt uygulanmaz.¹³³⁶

Medd-i muttasıl		Medd-i munfasıl	
﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (el-Bakara, 2/5)		﴿قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ (el-Bakara, 2/10)	
تحقيق	(2) فوق القصر	تحقيق	(1) قصر
تحقيق	(3) توسط	هاء سكت	(1) قصر

¹³³¹ el-Fâtiha 1/2.

¹³³² el-Bakara 2/2.

¹³³³ İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 6; Molla Emin Efendi, *Zuhrû'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 222a-b; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 31, 32; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye* (*Takrîb Sûreti*), 1/1; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 49.

¹³³⁴ İtilâf mesleğinde azîmet ile amel edilerek İbnü'l-Cezerî'nin değerlendirmesi dikkate alınmış ve hâ-i sekt sadece öğrenciye bilgi verme amaçlı olarak ﴿الْعَالَمِينَ﴾ ve ﴿الْكَافِرِينَ﴾ kelimelerinde uygulanmaktadır.

Yûsufendizâde, *el-İ'tilâf*, 13.

¹³³⁵ "تحريير وجه الإدغام العام ليعقوب من الطيبة", *ملتقى أهل التفسير* (Erişim: 17 Nisan 2024).

¹³³⁶ Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi* (Ali Rıza Haksess, HS0839), 13a; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 5a-b; *Mecmû'atü 'ilmi'l-karâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 6a; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 31, 32; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 49.

هَاء سَكَت	(3)توسط	تحقيق	(2) فويق القصر
تحقيق	طول (5)	تحقيق	(3)توسط
هَاء سَكَت	طول (5)		

Hâ-i sekt, idgām-ı kebîr ile alınmaz.¹³³⁷

Sûreteyn beyninde hâ-i sekt ile vasl-u küll ve vasl bi-lâ besmele vecihleri uygulanmaz.¹³³⁸

İhfâü'l-mîm, işmâm¹³³⁹ ve tekbir vecihleriyle hâ-i sekt uygulanmaz.¹³⁴⁰

Hâ-i sekt, hemzeteyn ictimâ'ı ile bir arada bulunduğu Ruveys rivayetinde ıskâtü'l-ûlâ ile hâ-i sekt alınmaz.¹³⁴¹

Medd-i ta'zîm ve lâm ve râ gunneleri ile hâ-i sekt uygulanır.¹³⁴²

4.3.1.12. Tağlîz/Tefhîm ve terkîk: Ezrak tariki bağlamında

﴿الْصَّلَاةُ﴾,¹³⁴³ ﴿أَظْلَمَ﴾,¹³⁴⁴ ﴿الطَّلَاقُ﴾,¹³⁴⁵ ﴿فِيضْلَبُ﴾¹³⁴⁶ kelimelerinde olduğu gibi meftuh veya sakin

sād, (ص), tā (ط) ve zā (ظ) harflerinden sonra bulunan fethalı lâm harflerinde, Verş rivayetine isnad edilerek tefhîm/tağlîz¹³⁴⁷ ve terkîk nakledilmektedir.¹³⁴⁸

Aşere tariki bağlamında söz konusu lâm harfinde sadece *tefhîm* uygulanmasında kıraat meslekleri arasında tam bir mutabakat bulunmaktadır.

¹³³⁷ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 27b; Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertibi* (Ali Rıza Haksess, HS0839), 12a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/405; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 50.

¹³³⁸ Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 9.

¹³³⁹ ﴿قِيلَ﴾ (el-Bakara 2/11) gibi meçhul mazi sığası olan kelimelerde uygulanan işmâm kesra hareketinin damme harekeye karıştırılarak okunmasıdır. Dûserî, *Muhtaşaru'l-ibârât*, 25.

¹³⁴⁰ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 2b; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 12a; *Mecmûatü vücuhi'l-kırâat* (Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B181), 97a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1542; Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 4; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/2; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 50.

¹³⁴¹ Hemzeteyn ictimâ'ında Ruveys rivayetine isnad edilerek ıskâtü'l-ûlâ (birinci hemzenin telaffuzdan düşürülerek okunması) ve *teshîlû's-sânî* vecihleri aktarılmaktadır. Dimyâtî, *İthâf*, 2/125; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 49; Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertibi* (Ali Rıza Haksess, HS0839), 12a.

¹³⁴² *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 3b; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 9b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/44; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 50.

¹³⁴³ el-Bakara 2/3.

¹³⁴⁴ el-Bakara 2/20.

¹³⁴⁵ el-Bakara 2/227.

¹³⁴⁶ Yûsuf 12/41.

¹³⁴⁷ Tağlîz ve tefhîm eşanlamlı bir terim olarak fethalı lâm harfinin kalın okunmasını ifade eder. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1386.

¹³⁴⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 243.

Takrîb tariki kapsamında ise Verş rivayetinin Ezrak tarikine isnad edilen¹³⁴⁹ sād (ص), tā (ط) ve

zâ (ظ) harflerinden sonra bulunan lââm harfinin *tağlîz/tefhîm* ile okunmasında ve sād (ص)

harfinden sonra bulunan lââm harfinde *terkîk* uygulanmamasında kıraat meslekleri arasında görüş birliği bulunmaktadır. Ancak tā (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra aktarılan hulf yani terkîkin ahzedilmesinde kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir. Yani tā (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra bulunan lââm harfinin tefhîm/tağlîz ve terkîk okunması hususunda tahrîrât alimlerinin farklı tercihleri bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿طَلَّقْتُمْ﴾¹³⁵⁰ ve ﴿ظَلَمْتُمْ﴾¹³⁵¹ gibi kelimelerdeki tā ve zâ

harflerinden sonra bulunan fethalı lââm harflerinde, önce tağlîz (mukaddem) ve sonra terkîk (muahhar) uygulanmaktadır.¹³⁵²

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de Verş rivayeti adına yukarıda zikredilen harfler ve şartlar bulunduğunda tağlîz/tefhîm okunduğunu aktarmaktadır. Bununla birlikte *el-'Unvân*,¹³⁵³ *el-Müctebâ*,¹³⁵⁴ *el-İrşâd*,¹³⁵⁵ *et-Tezkira*,¹³⁵⁶ *et-Tecrîd*¹³⁵⁷ ve *el-Kâfî*¹³⁵⁸ gibi kaynaklarda terkîkin de aktarıldığını belirtmektedir.¹³⁵⁹

et-Tayyibe'de lââm harfinin okunuşlarının ele alındığı bölümde;

وَقِيلَ عِنْدَ الطَّاءِ وَالظَّاءِ وَالْأَصْحَ تَفْخِيمُهَا

ifadesiyle tā (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra bulunan lââm harfinde tefhîmin daha sahih olduğuna

¹³⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1386, 1388; Dimyâtî, *İthâf*, 1/308, 309.

¹³⁵⁰ el-Bakara 2/231.

¹³⁵¹ el-Bakara 2/54.

¹³⁵² Molla Emin Efendi, *Zuhrû'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 231a-b; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 20a, 55a; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 38b, 39a-b, 40a; Ali Rıza Efendi, *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertîbi* (Ali Rıza Haksess, HS0839), 17a, 18a; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 77; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/17, 58, 89, 337; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 140.

¹³⁵³ Ebû Tâhir İsmail b. Halef b. Saîd es-Sarakustî'ye (öl. 455/1063) ait *el-'Unvân fî'l-kırâ'âti's-seb'a* isimli eser.

¹³⁵⁴ Ebû'l-Kâsım Abdülcabbâr b. Ahmed et-Tarsûsî'ye (öl. 420/1029) ait eseridir.

¹³⁵⁵ Ebû't-Tayyib Abdilmun'im b. Ubeydillah b. Galbûn el Halebî'ye (öl. 389/999) ait *el-İrşâd fî ma'rifeti mezâhibi'l-kurrâi's-seb'a ve şerhi 'uşûlihîm* adlı eseridir.

¹³⁵⁶ Ebû'l-Hasen Tâhir b. Abdilmunim b. Ubeydillah b. Galbûn el-Halebî'ye (öl. 399/1009) ait *et-Tezkira fî'l-kırâ'âti's-semân* isimli eseridir.

¹³⁵⁷ İbnü'l-Fehhâm olarak tanınan Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Ebû Bekir 'Atîk b. Halef el-Kûreşî es-Sıkkîlî el-İskenderî'ye ait (öl. 516/1123) *et-Tecrîd li buğyeti'l-mürîd fî'l-kırâ'âti's-seb'a* isimli eseridir.

¹³⁵⁸ Ebû Abdillah Muhammed b. Şurayh er-Ru'aynî el-İşbîlî'ye ait (öl. 476/1084) *el-Kâfî fî'l-kırâ'âti's-seb'a* isimli eseridir.

¹³⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1388.

dikkat çekilmektedir.¹³⁶⁰

Sûfî mesleğinde, tâ ve zâ harflerini takip eden lâm harfinde terkîkin de alınmasının temel dayanağı, tahrîrât ekollerinde benimsenen *ruhsat* ilkesidir. İbnü'l-Cezerî'nin aşru'l-kübrâ bağlamında güvenilir kaynaklarından aktardığına göre, takrîb tarikinin temel kaynağı olan *et-Ṭayyibe*'de terkîke de yer verilmiştir. Buna göre, *et-Ṭayyibe*'nin zahirine bağlı kalınarak (ruhsat) tâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra bulunan fethalı lâm harflerinde tefhîm/tağlîz ve terkîk alınmaktadır. Tağlîzin önce alınmasının bir diğer sebebi de mezkûr kelimelerde tağlîz/tefhîmin tercih edilen (evlâ) olmasıdır.¹³⁶¹

4.3.1.13. Hâü'l-kinâye

Hişâm rivayetine nispet edilerek¹³⁶² ﴿يَاتِهِ﴾¹³⁶³ kelimesinde sıla/med ve ihtilâs/kasr¹³⁶⁴ aktarılmaktadır.¹³⁶⁵ Sıla/meddin ahzedilmesinde kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunurken, ihtilâs/kasrın alınmasında farklı tercihler söz konusu olmuştur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri bağlamında ihtilâs alınmamaktadır.¹³⁶⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Hişâm rivayetini med/sıla ile okuyan kimseler arasında göstermektedir. Yani, Hişâm rivayetine ihtilâs/kasr nispet etmemektedir.¹³⁶⁷

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin;

وَقُلْ بِسُكُونِ الْقَافِ وَالْقَصْرِ حَفْصُهُمْ ... وَيَاتِهِ لَدَى طه بِالْإِسْكَانِ يُجْتَلَى

¹³⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe*, 55 (348. beyit); Nüveyrî, *Şerhu Dürretü'l-muḍîyye*, 2/39, 40.

¹³⁶¹ İhtilâf mesleğinde ise üç harfte de sadece tağlîz uygulanarak terkîk ahzedilmemektedir. Yûsufefendizâde, *el-İhtilâf*, 95. İzmîrî'nin ilgili harflerdeki uygulaması için bk. Pilgîr, *İsnâd Kiriği Bağlamında Kıraat Tahrîrât Ekollerinin Mahiyet ve Metodoloji Analizi*, 181.

¹³⁶² ﴿يَاتِهِ﴾, kelimesinde bulunan hâ-i kinâye, Kâlûn rivayetine dayandırılarak aşere ve takrîb tarikleri kapsamında ihtilâs/kasr (mukaddem) ve sıla/med (muahhar) okunmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat vardır. Bu rivayette ihtilâs (kasr) vechine öncelik verilmesinin temel nedeni bu vechi nakleden râvîlerin daha çok olmasıdır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/779; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 421, 422; Şahin, *el-Münezzel*, 315; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Aşere Sûreti)*, 2/598; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Takrîb Sûreti)*, 2/736. Sûsî rivayetine isnad edilerek sadece iskân ile Ruveys rivayetine nispetle sadece ihtilâs (kasr) ile okunmaktadır. Dâni, *et-Teysîr*, 432; İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 17 (60. beyit); Nüveyrî, *Şerhu Dürretü'l-muḍîyye*, 82; Dimyâtî, *İthâf*, 2/252.

¹³⁶³ Tâhâ 20/75.

¹³⁶⁴ İhtilâs, hâ-i kinâye'yi medsiz sadece hareke ile okumaktır. Nüveyrî, *Şerhu Dürretü'l-muḍîyye*, 80; Kâdî, *el-Vâfi*, 264.

¹³⁶⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 1/151;

¹³⁶⁶ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/923; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Aşere Sûreti)*, 2/598; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Takrîb Sûreti)*, 2/736.

¹³⁶⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 432; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/768.

- وَفَى الْكُلِّ قَضْرُ الْهَاءِ بَانَ لِسَانُهُ ... بِخُلْفٍ وَفَى طَهَ بَوَجْهَيْنِ بُجَلَا

beyitlerinde ﴿يَانَهُ﴾ kelimesinde Hişâm rivayeti adına sıla ve ihtilâs nakletmektedir.¹³⁶⁸

Şâtıbî'nin Hişâm rivayetine nispet ettiği sıla, kıraat alimleri tarafından sahih kabul edilip uygulanmaktadır. Ancak ihtilâs hakkında bazı değerlendirmelerin olduğu görülmektedir. Muhakkik kıraat/tahrîrât alimlerine göre, *Hırzû'l-emânî*'nin zahirinden her ne kadar ihtilâsın uygulanabilir olduğu anlaşılrsa da bu vechin alınmaması gerekir.¹³⁶⁹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde metne bağlı kalmak (ruhsat) prensibi işletilerek Dâni'nin de aralarında bulunduğu cumhurun görüşüne tabi olunmuş ve Hişâm rivayeti adına sadece sıla alınarak ihtilâs ahzedilmemiştir.¹³⁷⁰

Karşılaştırma

İskenderiye (Mansûri) ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, *eş-Şâtıbiyye* metnindeki sıla ve ihtilâsı derinlemesine incelemiş ve mezkûr eserin *İbrâzû'l-me'ânî* ve *Kenzû'l-me'ânî* gibi kabul görmüş şerhlerini temel alarak meseleyi detaylı bir şekilde ele almıştır. Görüşlerini İbnü'l-Cezerî'den yaptığı alıntılarla destekleyen Halîcî, özellikle Hişâm rivayeti bağlamında sadece med/sılanın kabul edileceğini belirtmektedir.¹³⁷¹

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), ﴿يَانَهُ﴾ kelimesinde *eş-Şâtıbiyye*'den her iki vechin de (sıla ve ihtilâs) caiz olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Ancak tahkik ehli âlimlerin Hişâm rivayeti için Şâtıbiyye tariki üzerinden sadece silanın caiz olduğu görüşünde olduklarını ifade etmektedir.¹³⁷² Benzer şekilde, Abdülfettah el-Kâdî de Hişâm rivayeti bağlamında *Hırzû'l-emânî* metninde yer alan ihtilâsın Şâtıbiyye tarikinde okunmaması gerektiği görüşündedir.¹³⁷³

Sûfî mesleğinin ﴿يَانَهُ﴾ kelimesi bağlamındaki tercihinin (kasrın alınmaması), Halîcî (İskenderiyye ekolü), Hüseynî (Kahire ekolü) ve Kâdî'nin görüşleriyle aynı olduğu müşahede edilmektedir.

¹³⁶⁸ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 13 (162, 163. beyitler); Kâdî, *el-Vâfî*, 69.

¹³⁶⁹ Kâdî, *el-Vâfî*, 70; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 205.

¹³⁷⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 2/252; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183.

¹³⁷¹ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 141, 142.

¹³⁷² Hüseynî, *İthâfû'l-berîyye*, 5 (15. Beyit); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûği'l-ümniyye*, 8.

¹³⁷³ Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 205.

4.3.1.14. Yâ harfinin isbâtı ve hazfî

Kur'ân-ı Kerîm'in dil, belagat ve anlam derinliği, eşsiz bir i'câz ve üslup sergilemesiyle dikkat çekmektedir. Bu eşsiz metinde, isimlere ve fiillere dâhil olan izafet yâsının yazımı (isbât ve hazif) ve harekelenmesi (iskân ve fetha) hususunda farklı kıraatlerde çeşitli ihtiyarlar ortaya çıkmıştır.¹³⁷⁴

Bu başlıkta, tahrîrât alimleri arasında izafet yâsının isbâtı veya hazfî konusunda ihtilaf edilen kelimeler ele alınacak ve özellikle Sûfî mesleğinin bu konudaki tercihleri detaylı bir şekilde incelenecektir.¹³⁷⁵

﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾

Kâlûn rivayeti adına ﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾¹³⁷⁶ kelimelerinde yânın hazfî ve isbâtı (iki vecih) nakledilmektedir.¹³⁷⁷ Aşere tariki kapsamında yânın hazfinin ahzedilmesinde kıraat meslekleri arasında görüş birliği bulunurken isbât-i yânın alınıp alınmaması hususu tahrîrât ekollerinin farklı tercihlerine sahne olmuştur.

- **Sûfî Mesleği:** Merâtib-i erba'a tariki uygulandığında sadece yânın hazfî tercih edilmiştir. Mertebeteyn tarikinde ise hazif ve isbât (iki vecih) uygulanmaktadır.¹³⁷⁸
- **İzmîrî:** Sadece hazif tercih etmektedir.¹³⁷⁹
- **Îtilâf Mesleği:** Hem merâtib-i erba'a hem de mertebeteyn tarikleri uygulandığında yânın hazfî tercih edilmiştir.¹³⁸⁰
- **Mutkin ve Atâullah Meslekleri:** Yânın hem hazfî hem de isbâtı (iki vecih) kabul görmüştür.¹³⁸¹
- **İskenderiyye Ekolü (Halîcî):** Şâtıbiyye tarikinde yâ harfinin hazfî ve isbâtı (iki vecih) alınmaktadır.¹³⁸²
- **Abdulfettâh el-Kâdî:** Yânın hazfî ve isbâtı (iki vecih) uygulanmaktadır.¹³⁸³

¹³⁷⁴ Dâni, *et-Teyisîr*, 256-276.

¹³⁷⁵ Kıraat ilminde yâ harfinin isbâtı ve hazfî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nesrişah Saylan, "Vakf/Vasl Halinde 'Yâ' Harfinin İsbâtı veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme", *Marife* 19/1 (2019), 45-66.

¹³⁷⁶ el-Bakara 2/186.

¹³⁷⁷ Verş rivayeti ile Ebû Amr ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde sadece vasl halinde, Ya'kûb kıraatinde ise hem vasl hem de vakf halinde isbât-ı yâ okunmaktadır. Dâni, *et-Teyisîr*, 307; İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 22 (56, 59. beyit).

¹³⁷⁸ Şahin, *el-Münezzel*, 27; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 1/48.

¹³⁷⁹ Mustafa b. Abdîrahmân el-İzmîrî, *Tahrîru'l-evcûh*, (İbrahim Efendi Koleksiyonu, 28), 14a.

¹³⁸⁰ Yûsufendizâde, *Ecvibe ala 'iddeti mesâil*, 353, 354; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 182.

¹³⁸¹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 165.

¹³⁸² Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 90.

¹³⁸³ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 45.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, Kālûn için merâtib-i erba‘a tarikinde isbâtın alınmamasının gerekçesi, ruhsat ilkesine dayanmaktadır. Aslî kaynağa bağlı kalınarak Ebû Amr ed-Dânî’nin bu vechi *et-Teysîr*’de zikretmemiş olması dikkate alınmıştır.¹³⁸⁴

Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*’nin;

وَمَعَ دَعْوَةِ الدَّاعِ دَعَائِي حَلَا جَنَا ... وَلَيْسَا لِقَالُونٍ عَنِ الْعُرِّ سُبَّالَا

beytinde ﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾ kelimelerine yer vermiştir.¹³⁸⁵

Şâtıbî’nin talebesi Sehâvî, ilgili beyitleri şerh ederken bu kelimelerdeki ihtilafın Kālûn rivayetinde yer alan farklı rivayetlerden kaynaklandığını belirtmiştir.¹³⁸⁶ Sehâvî’ye göre, Kālûn rivayetinde bu kelimeler için isbât-ı yâ da bulunmaktadır. Ancak bu vechi nakleden kişiler yeterince meşhur olmadığından bu vecih dikkate alınmamıştır.¹³⁸⁷ Bu nedenle, Sûfî mesleğinde Kālûn rivayeti bağlamında bu kelimelerde hazf-i yâ tercih edilmiştir. Çünkü bu vecih, daha güvenilir kabul edilen kaynaklardan aktarılmaktadır. Meşhur olmayan isbât-ı yâ ise bu nedenle alınmamıştır.

Abdulfettah el-Kâdî, *eş-Şâtıbiyye*’nin ilgili beyitlerini açıklarken, Kālûn rivayetinde söz konusu kelimelerde isbâtın, Kur’ân-ı Kerîm’in kıraatlerini nakletme konusunda meşhur olmayan râvîler aracılığıyla aktarıldığını belirtmektedir. Kâdî’ye göre, bu iki vecihten en sahih olanı yâ harfinin hazfidir.¹³⁸⁸

Sûfî mesleğinin merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tarikleri uygulaması halinde, isbât ve hazif vecihlerinin alınıp alınmamasının sebebine dair net bir bilgi, Molla Mehmed Efendi’nin *‘Umdetü’l-hullân*’ı gibi önemli eserlerde yer almamaktadır. Ancak bu tercihin, mesleğin metodundaki genel yönelimi dikkate alınarak *et-Teysîr* ve *Hırzû’l-emânî*’nin zahirinden yola çıkılarak ortaya konulduğu söylenebilir. Yani, söz konusu meslekte ruhsat prensibi gereğince *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de yer alan vecihler tercih edilmiştir.

Kālûn rivayetinde, ﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾ kelimelerinin ﴿لَعَلَّهُمْ﴾¹³⁸⁹ gibi cemi mîmi bulunan bir kelime ile birlikte bulunması durumunda mîzân (ictimâ‘) gündeme gelmektedir. Ancak İtilâf ve Sûfî mesleklerinde ﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾ kelimeleri için sadece hazif tercih edildiğinden söz konusu

¹³⁸⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 307.

¹³⁸⁵ Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 35 (436. beyit).

¹³⁸⁶ Sehâvî, *Fethû’l-vaşîd*, 2/606.

¹³⁸⁷ Mevsîlî, *Kenzü’l-me‘ânî*, 1/156; Kâdî, *el-Vâfî*, 196.

¹³⁸⁸ Kâdî, *el-Vâfî*, 196.

¹³⁸⁹ el-Bakara 2/186.

ayette mîzân oluşmamaktadır. Mutkin ve Atâullah mesleklerinde isbât ve hazif vecihlerinin ikisinin de alınması mîzânın oluşmasına neden olmaktadır.¹³⁹⁰

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *takrîb tariki* bağlamında ise ﴿الدَّاعِ﴾ ve ﴿دَعَانِ﴾ kelimelerinde Kâlûn rivayeti adına hem hazf-i yâ hem de isbât-i yâ (iki vecih) alınmaktadır.¹³⁹¹ Takrîb tarikinde hazif ve isbât vecihlerinin alınmasının temel gerekçesi ruhsat ilkesinden hareketle İbnü'l-Cezerî'nin "Her iki vecih de sahihtir." ifadesinin dikkate alınmasıdır.¹³⁹²

﴿كَيُّونَ﴾

Hişâm rivayetine isnad edilerek ﴿كَيُّونَ﴾¹³⁹³ kelimesinde, vakf ve vasl halinde isbât-ı yâ ve hazif (iki vecih) nakledilmektedir.¹³⁹⁴

Hişâm rivayetinde isbât-i yânın alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunurken hazfın alınması hususunda farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde *hem aşere hem de takrîb tarikleri* bağlamında Hişâm rivayeti adına isbât-ı yâ alınarak hazif ahzedilmemektedir (*gayr-i me'hûz*).¹³⁹⁵

Kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin ortaya çıkmasının temel nedeni, kıraat eğitiminin aslî kaynakları kabul edilen eserlerde yer alan bilgilere ve bu kaynakların vecih aktardığı tariklerin güvenilirlik düzeyine verilen değerlendirmelere dayanmaktadır.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de ﴿كَيُّونَ﴾ kelimesinin Hişâm rivayeti adına vakf ve vasl halinde isbât-ı yâ ve hazifle okunduğunu belirtmektedir.¹³⁹⁶ Dânî, *Müfredât*'ta ise kendisinin isbâtla okuduğunu açıkça belirtmektedir.¹³⁹⁷

¹³⁹⁰ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 165; Molla Emin Efendi, 'Umde, 182.

¹³⁹¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/348; İzmîrî, 'Umdetü'l-irfân, 20; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 21a; *Mecmûatü 'ilmi'l-kurâ'ât minet'takrîb min tariki Ahmed eş-Şûfî*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 27a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/92; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/69.

¹³⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1543.

¹³⁹³ el-A'râf 7/195.

¹³⁹⁴ Ebû Amr ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde sadece vasl halinde yânın isbâtı ile okunurken, Ya'kûb kıraatinde hem vasl ve hem vakf halinde yânın isbâtı ile okunmaktadır. Paluvî, *Zübde*, 1/281.

¹³⁹⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 2/72; Molla Emin Efendi, 'Umde, 298, 299; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/539; Şahin, *el-Münezzel*, 174; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 1/324; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/422.

¹³⁹⁶ Dânî, *et-Teysîr*, 366.

¹³⁹⁷ Dânî, *Müfredâtü's-seb'a*, 468.

Mezkûr kelimedede isbât, Ebü'l-Feth – Abdullah b. Hüseyin – Hulvânî- Hişâm kanalıyla aktarılmaktadır. Bu tarik, *et-Teysîr* tarikidir.¹³⁹⁸ Hazîf, ise Dâcûnî tarikinden aktarılmaktadır. Bu tarik ise *et-Teysîr* tariki değildir.¹³⁹⁹

Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*'nin;¹⁴⁰⁰

وفى اتَّبَعَنُ فِى آلِ عِمْرَانَ عَنْهُمَا ... وَكِدُونِ فِى الْأَعْرَافِ حَجَّ لِيُحْمَلَا
بِخُلْفٍ وَتُوْتُونِى بِيُوسُفَ حَقُّهُ ... وَفِى هُودَ تَسْأَلَنِى حَوَارِيَهُ جَمَلَا

beytinde mezkûr kelimenin hulf ile isbât-ı yâ (iki vecih) okunduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰¹

Ebû Şâme el-Makdisî, yukarıdaki beyitte zikredilen “حَجَّ لِيُحْمَلَا” ifadesiyle isbât-ı yânın sıhhatinin daha sağlam olduğuna işaret edildiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁰²

Yukarıda zikredilen gerekçelere ek olarak, Hişâm rivayetinde nakledilen hazfın nakil zincirlerinde (tarik) belirsizlikler ve çözülememiş ihtilaflar (ıztırâb) olduğu belirtilmektedir. Yani, bu vechi nakleden kaynaklarda, vechin sıhhati konusunda kesin ve net bir tercih ettirici karine bulunmamakta ve farklı görüşler öne sürülmektedir. Bu durum, hazfın ahzedilmesinde bir engel olarak görülmektedir.¹⁴⁰³

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de Hişâm rivayeti adına ﴿كِدُونِ﴾ kelimesinde vakf halinde isbât ve hazfın hem yazılı kaynaklarda (kitâbî/nâs) hem de sözlü gelenekte (şifâhî/edâ) var olduğunu (sahih) belirtir. Ancak İbnü'l-Cezerî'nin vasl halinde tercihi, isbât-ı yâ'dır.¹⁴⁰⁴

Sûfî mesleğinin yönteminde hazfın tercih edilmemesinin temel nedenleri, bu mesleğin tahrîrât metodolojisinde yer alan bazı yaklaşımlarla açıklanabilir:

• **Dânî'nin tercihi:** Dâni'nin *et-Teysîr*'de, hazfın doğrudan nakil olarak (rivayet cihetiyle) değil daha çok bu vechin varlığına dair bir bilgi olarak yer vermesi ve *Müfredât*'ta isbâtı tercih ettiğini açıkça belirtmesi.

• ***et-Teysîr* tariklerinin dikkate alınması:** İsbât, *et-Teysîr* tariki olan Hulvânî kanalıyla

¹³⁹⁸ Abdüşşekûr, *Tahrîru 't-Teysîr*, 41.

¹³⁹⁹ Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 165, 166.

¹⁴⁰⁰ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 35 (431, 432. beyitler).

¹⁴⁰¹ Sehâvî, *Fethu 'l-vaşid*, 2/601, 602; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü 'l-me 'ânî*, 311.

¹⁴⁰² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü 'l-me 'ânî*, 311.

¹⁴⁰³ Molla Emin Efendi, *Umde*, 298.

¹⁴⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1544-1546.

aktarılmasına karşın hazif Dâcûnî kanalıyla nakledilmektedir. Bu tarik ise *et-Teysîr* tariki değildir.

• **eş-Şâtıbiyye şarihlerinin değerlendirmesi:** eş-Şâtıbiyye şarihleri, *Hırzû'l-emâni*'de hazif zikredilmesine rağmen “حَجَّ لِيَحْمَلَا” ifadesine dayanarak isbâtın daha sağlam olduğunu belirtmişlerdir.

• **İbnü'l-Cezerî'nin tercihi:** İbnü'l-Cezerî, ilgili kelimenin okunuşunda, vasl halinde sadece isbâti tercih ettiğini belirtmiştir. Bu nedenle, aslî kaynağa bağlılık ilkesi (ruhsat) gereği tercih edilen, isbât-i yâdır.

• **Nakil zincirlerindeki ızdırab:** Hazfın nakil zincirlerinde (tarik) çeşitli problemler ve çözülemeyen ihtilaflar bulunması bu vechin güvenilirliğini daha da zayıflatmaktadır. Bu durum, kıraat alimlerinin hazfe temkinli yaklaşımlarına sebep olmuştur (azîmet-ihtiyat).

Bu etkenler bir araya geldiğinde, Sûfî mesleği müntesiplerinin, isbât-i yâyı daha güvenilir bularak hazfî tercih etmedikleri söylenebilir.

Karşılaştırma

İtilâf		Sûfî, Mutkin ve Şeyh Atâullah
Vasl	Vakf	Vasl ve Vakf
İsbât-i yâ (Hazif alınmaz)	İsbât-i yâ Hazif	İsbât-i yâ (Hazif alınmaz)

Mutkinü'r-rivâye sahibi Kettânizâde ve Şeyh Atâullah mesleğinin önde gelen temsilcilerinden Arif Hıfzî, her ne kadar *et-Teysîr*'de isbât-ı yâ ve hazif vecihleri birlikte zikredilse de hazif vechine nakil değil bilgi verme (حكاية عنه) cihetiyle yer verildiği düşünüldüğünden Teysîr tarikinde vasl ve vakf halinde sadece isbât-ı yânın alındığını belirtmektedir.¹⁴⁰⁵

İskenderiyye ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, Hişâm rivayeti adına vasl ve vakf halinde isbât-i yânın sabit olduğunu belirterek, İbnü'l-Cezerî'nin de dikkat çektiği gibi Şâtıbî'nin hazfe yer vermesini kendi tarikinin dışına çıkma olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Halîcî, eş-Şâtıbiyye şarihlerinden Caberî'den nakille Hulvânî'nin mezkûr kelimenin vasl ve vakf halinde isbât-i yâ okuduğuna dair bilgi vermektedir.¹⁴⁰⁶

Yakın dönem kıraat âlimlerinden Abdulfettah el-Kâdî, *Hırzû'l-emâni* adlı eserdeki ilgili beyitlerde Hişâm rivayetinden yâ harfinin isbâtı ve hazfî (iki vecih) aktarıldığını belirtmektedir.

¹⁴⁰⁵ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 165, 166; Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 52b.

¹⁴⁰⁶ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 119, 120.

Ancak Kâdî, kıraat alimlerinin (ehl-i edâ) çoğunluğunun, bu kelimenin hem vakf hem de vasl durumlarında sadece yâ harfinin isbâtının alınması gerektiği şeklinde bir düzeltme yapıldığını ifade etmektedir.¹⁴⁰⁷

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleği ile Kâdî (Kahire ekolü) ve Halîcî (İskenderiyye ekolü) ile aynı çizgide olduğu görülmektedir. Ancak bu tercih İtilâf mesleğinin görüşüyle örtüşmemektedir.

﴿نَرْعَ﴾

Kunbül rivayetine isnad edilerek ﴿نَرْعَ﴾¹⁴⁰⁸ kelimesi fethalı nûn harfi ve ayn harfinin kesrasıyla ﴿نَرْعَ﴾ okunmaktadır. Bununla birlikte bu kelimedede hulflü isbât-ı yâ yani yânın hazfî ve isbâtî (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁴⁰⁹

Kunbül rivayetinde, hazfî alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak isbât-ı yânın alınıp alınmaması hususunda farklı tercihler söz konusu olmuştur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere tariki* bağlamında, isbât-i yâ alınmayıp sadece hazif uygulanmaktadır.¹⁴¹⁰

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Kunbül rivayetinden isbât-ı yâ ve hazif (iki vecih) nakletmiştir.¹⁴¹¹

Şâtıbî ise *Hırzû 'l-emânî*'nin:¹⁴¹²

وَفِي نَرْعِي خُلْفٌ زَكَ وَجَمِيعُهُمْ ... بِالْإِثْبَاتِ تَحْتَ النَّمْلِ يَهْدِيَنِي نَلَا

beytinde “وَفِي نَرْعِي خُلْفٌ زَكَ” ifadesiyle Kunbül rivayetinde yânın hazfî ve isbâtî (iki vecih) olduğunu belirtmektedir.¹⁴¹³

¹⁴⁰⁷ Kâdî, *el-Vâfî*, 195.

¹⁴⁰⁸ Yûsuf 12/12.

¹⁴⁰⁹ Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde ayn harfinin kesrasıyla ﴿نَرْعَ﴾, Bezzî rivayetinde ya harfinin yerine nûn harfi ve ayn harfinin kesrasıyla ﴿نَرْعَ﴾, Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatlerinde yâ harfinin yerine nûn harfi ile meczûm ﴿نَرْعَ﴾, Âsım, Kisâi, Hamza ve Ya'kûb kıraatlerinde ise yâ harfi ve meczûm ﴿نَرْعَ﴾ olarak okunmaktadır. Dânî, *et-Teysîr*, 396; Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 36 (441. beyit); Paluvî, *Zübde*, 1/333.

¹⁴¹⁰ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 360; Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 65a; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye* 1/438.

¹⁴¹¹ Dânî, *et-Teysîr*, 396.

¹⁴¹² Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 36 (441. beyit).

¹⁴¹³ Şehâvî, *Fetḥu'l-vaşid*, 2/612; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 316; Kâdî, *el-Vâfî*, 197.

Dânî, isbât-ı yâ'yı, Ebû Rebîa ve İbnu's-Sabbâh tariklerine kayıtlamıştır. Ancak bu tarikler *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* tariki değildir.¹⁴¹⁴ Hazif ise İbn Mücâhid tarikinden nakledilmiştir.¹⁴¹⁵ Bu tarik ise *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* tarikidir.¹⁴¹⁶

Dânî ve Şâtıbî'nin kendi tarikleri olmamasına rağmen eserlerinde isbât-ı yâ'yı nakletmeleri kendi metodunun dışına çıkma (خروج عنه طريقه) olarak kabul edilmiştir.¹⁴¹⁷ Bu nedenle Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat ilkesiyle (kaynağa bağlılık) amel edilerek *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* tariki olan İbn Mücâhid tarikinden aktarılan hazif alınmıştır. Teysîr tariki olmayan Ebû Rebîa ve İbnu's-Sabbâh tariklerinden aktarılan isbât-i yâ uygulanmamıştır.¹⁴¹⁸

Karşılaştırma

Mutkin mesleğinde isbât-i yâ alınmayıp sadece hazif uygulanmaktadır. İtilâf ve Şeyh Atâullah mesleklerinde isbât-ı yâ ve hazif (iki vecih) alınmaktadır.¹⁴¹⁹ Kahire ekolünün temsilcilerinden Abdülfettah el-Kâdî, Kunbül rivayeti adına sadece hazfe yer vermektedir. Kâdî, Şâtıbî'nin aynı rivayetten yâ harfinin isbâtine yer vermesini, aslının (*et-Teysîr*) ve kendi tariklerinin dışına çıkma (خروج عنه طريقه) olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirterek Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde alınması gereken vechin yâ harfinin hazfî olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴²⁰

İskenderiye ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, *Hırzû'l-emânî*'de hazif ve isbâte yer verildiğini belirterek, isbâtın Şâtıbî'nin ilavelerinden (*ziyâdâtü'l-kasîd*) olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşünü, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eseriyle destekleyen Halîcî, Şâtıbiyye tarikinin İbn Mücâhid olduğunu ve bu tarikten aktarılan vechin ise hazif olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴²¹

Kunbül rivayeti adına hazif ve isbât vecihlerinin sıhhati hakkında değerlendirmede bulunan Ahmed b. Ömer el-Eskâtî de benzer şekilde her ne kadar *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de zikredilse de isbâtın alınmaması gerektiğini savunarak bu kaynakların metodunda alınması gerekenin hazif olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴²²

¹⁴¹⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 396.

¹⁴¹⁵ Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 65a.

¹⁴¹⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 109.

¹⁴¹⁷ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 125; Kâdî, *el-Vâfi*, 197; Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 65a.

¹⁴¹⁸ Molla Emin Efendi, *Umde*, 360; Şahin, *Vücûhâtü'l-Şur'âniyye (Aşere Sûreti)* 2/438.

¹⁴¹⁹ Molla Emin Efendi, *Umde*, 360.

¹⁴²⁰ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 161.

¹⁴²¹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 130, 131.

¹⁴²² Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 125.

Haşim el-Mağribî, söz konusu kelimeye hazif ve isbât (iki vecih) ile okuduğunu sarahaten belirtmektedir.¹⁴²³

Sûfî mesleğinin tercihi, Mutkin mesleği, Abdülfettah el-Kâdî, Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve Eskâtî'nin görüşleriyle aynı çizgide yer almaktadır. Ancak Şeyh Atâullah ve Îtilâf meslekleri ile Mağribî'nin tercihiyle örtüşmemektedir.

Takrîb tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tariki bağlamında, Kunbül rivayeti esas alındığında ﴿نَرْعَ﴾ kelimesinde yâ harfinin hazfî ve isbâtî (iki vecih) alınmaktadır.¹⁴²⁴ İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de bu iki vechi vererek sahih olduğunu belirtmesi, Sûfî mesleğinde takrîb tarikinde bu iki vechin alınmasının gerekçesi (ruhsat ilkesi) olarak kabul edilebilir.¹⁴²⁵

﴿اٰثِيْنِىَّ اللّٰهُ﴾

Kālûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Hafs rivayetine dayandırılarak ﴿اٰثِيْنِىَّ اللّٰهُ﴾¹⁴²⁶ kelimesinin vakf halinde, yânın isbâtî ve hazfî (iki vecih) nakledilmiştir.¹⁴²⁷ Bu iki vechin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat varken sıralama/tertîb hususunda görüş birliği bulunmamaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem *aşere* hem de *takrîb* tarikleri bağlamında isbât ﴿اٰثِيْنِىَّ﴾ önce (mukaddem), hazif ﴿اٰثِيْنِ﴾ sonra (muahhar) uygulanmaktadır.¹⁴²⁸

Ebû Amr ed-Dânî, Kālûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Hafs rivayetinde iki vechin sahih olduğunu belirtmektedir. Ancak isbâtın daha çok kimseden aktarıldığını ve kendi tercihinin de isbât olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁴²⁹

¹⁴²³ Mağribî, *Hısnü'l-kârî*, 100.

¹⁴²⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 2/142; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/709; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/556.

¹⁴²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1551, 5/1752.

¹⁴²⁶ en-Neml 27/36.

¹⁴²⁷ Nâfi' kıraati, Ebû Amr kıraati, Hafs rivayeti, Ebû Ca'fer kıraati ve Ruveys rivayetinde vasl halinde ﴿اٰثِيْنِىَّ اللّٰهُ﴾ yânın isbâtî ve fethası, İbn Kesîr kıraati, İbn Âmir kıraati, Ebû Bekir Şu'be rivayeti, Hamza kıraati, Kisâî kıraati, Ravh rivayeti ve Halefî'l-âşir kıraatinde hem vakf hem vasl halinde yânın hazfî, Ya'kûb kıraatinde ise vakf halinde yânın isbâtî nakledilmektedir. Dâni, *et-Teyisîr*, 275; Paluvî, *Zübde*, 2/43; Sefâkusî, *Gayşü'n-nef'*, 446.

¹⁴²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1553-1555; Dimyâtî, *İthâf*, 2/327, 328; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 456; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/1082; Şahin, *el-Münezzel*, 379; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/766; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/873.

¹⁴²⁹ Dâni, *Müfredât*, 190, 367, 488; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 659.

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَفِي التَّمَلِّ آتَانِي وَيُفْتَحُ عَنْ أُولَى ... حِمَى وَخِلَافُ الْوَقْفِ بَيْنَ حُلَا عَلَا

beytinde söz konusu kıraat ve rivayetlere vakf halinde isbât ve hazif (iki vecih) isnad etmektedir.¹⁴³⁰

Sehâvî, önde gelen kıraat alimlerinin eserlerinde Kâlûn ve Ebû Amr rivayeti adına isbâtın aktarıldığına dikkat çekmektedir.¹⁴³¹

Sûfî, Şeyh Atâullâh ve Mutkin mesleklerinde isbâtın önce alınmasının gerekçeleri incelendiğinde iki ana nokta öne çıkmaktadır. Birincisi, *ruhsat* prensibine dayanarak Ebû Amr ed-Dânî'nin tercihini esas almaktır. İkincisi ise Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş usulleriyle ilgilidir. Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde kelimelerin birleştirilerek okunması (vasl) esas kabul edilmektedir.

﴿اٰمِيْنَ﴾ kelimesi, vasl halinde söz konusu rivayet ve kıraatlerde yâ (ي) harfinin isbâtı (fetha hareke) ile tek bir şekilde okunmaktadır. Vakf halindeki okunuşlar tertîp edilirken de vasl halinin esas alınması, isbâtın öncelikli kabul edilmesini gerektirmiştir.¹⁴³²

Karşılaştırma

Şeyh Atâullâh ve Mutkin mesleklerinde de isbât önce hazif sonra alınmaktadır. İtilâf mesleğinde ise hazif önce isbât sonra alınmaktadır.¹⁴³³

Tilimsânî, söz konusu kelimenin vakf halinde, Kâlûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Hafs rivayeti adına her iki vechin (isbât ve hazif) sahih olduğunu belirterek tercih edilenin isbât olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴³⁴

Abdulfettâh el-Kâdî, Kâlûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Hafs rivayeti adına mutlak bırakarak hazif ve isbâtın alındığını belirtmektedir.¹⁴³⁵

﴿بِالْوَادِ﴾

Kırâat-i aşere tariki bağlamında ﴿بِالْوَادِ﴾¹⁴³⁶ kelimesinde yâ harfinin isbâtı ve hazfi hususunda

¹⁴³⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 35 (429. Beyit); Kâdî, *el-Vâfi*, 195.

¹⁴³¹ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/599.

¹⁴³² Molla Emin Efendi, *Umde*, 456; Ayan, “Sûfî Mesleği'nin Teşekkülü”, 243, 244.

¹⁴³³ Molla Emin Efendi, *Umde*, 456.

¹⁴³⁴ Tilimsânî, *Risâletü'l-ğarrâ*, 99.

¹⁴³⁵ Kâdî, *Büdürü'z-zâhira*, 253.

¹⁴³⁶ el-Fecr 89/8.

farklı ihtiyarlar benimsenmiştir.¹⁴³⁷ Kunbül rivayetinin usulünde, ﴿بِالْوَادِ﴾ kelimesinin vasl halinde yâ harfinin isbâtıyla (tek vecih) okunması hususunda görüş birliği bulunmaktadır.¹⁴³⁸ Ancak vakf halinde hem isbât hem de hazif (iki vecih) aktarılmaktadır.¹⁴³⁹

Kunbül rivayeti adına vakf halinde aktarılan isbât-i ya ve hazfın alınmasında kıraat meslekleri görüş birliği içindedir. Ancak bu vecihlerin okunma sırası/tertîb konusunda farklı tercihler ortaya çıkmıştır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri çerçevesinde isbât-i yâ önce (mukaddem), hazif sonra (muahhar) okunmaktadır.¹⁴⁴⁰

Sûfî mesleğinde isbâtın öncelikli olarak tercih edilmesinin temel gerekçelerinden biri, isbâtın *et-Teysîr* tariki olmasıdır.¹⁴⁴¹ Bu mesleğin metodolojisinde *et-Teysîr* tariki olan vecihlere öncelik verilmektedir.

Bir diğer gerekçe ise Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşunda benimsenen bazı temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkelere birisi; Kur'ân tilâvetinde asıl olan, vasldır. ﴿بِالْوَادِ﴾ kelimesi ele alındığında, bu kelimenin vasl halinde söz konusu kıraatler ve rivayetlerde isbâtın (tek vecih) uygulanmasında ittifak olduğu görülmektedir. Sûfî mesleğinin metodunda vakf halinde de vasl haline kıyasla (vasl esas alınarak) isbâtın öncelendiği söylenebilir.

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde isbât önce (mukaddem), hazif sonra (muahhar) okunmaktadır. Şeyh Atâullah mesleğinde ise bu durumun tam tersi olarak, hazif önce, isbât sonra uygulanmaktadır.¹⁴⁴²

Halîcî (İskenderiyye ekolü), Kunbül rivayeti adına vakf halinde isbât ve hazfın hem yazılı (نصاً)

hem de şifâhî (أدَاءً) sabit olduğunu belirtmektedir. Ancak her ne kadar iki vecih sahih olsa da

¹⁴³⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 553, 554; Paluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 2/280; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 342.

¹⁴³⁸ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 2/778.

¹⁴³⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 553; Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 35 (427. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/596.

¹⁴⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1562, 1563; Dimyâtî, *İthâf*, 1/353; Molla Emin Efendi, *Umde*, 561; Şahin, *el-Münezzel*, 592; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1528; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/1168; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1259.

¹⁴⁴¹ Dimyâtî, *İthâf*, 2/608; Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 169; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1528.

¹⁴⁴² Kettânîzâde, *Mutkin*, 155a; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 164.

isbâtin *et-Teysîr* tariki olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁴³

Abdülfettâh el-Kâdî ise ﴿بِالْوَادِ﴾ kelimesinin vakf halinde Kunbül rivayeti adına hem isbât hem de hazfın sahih olduğunu vurgulayarak iki vechin de Şâtıbiyye tariki bağlamında uygulandığını belirtmektedir.¹⁴⁴⁴

﴿اَكْرَمَن﴾ ve ﴿اَهَانَن﴾

Ebû Amr kıraatine isnad edilerek ﴿اَكْرَمَن﴾¹⁴⁴⁵ ve ﴿اَهَانَن﴾¹⁴⁴⁶ kelimelerinin vakf ve vasl halinde isbât-i yâ ve hazif (iki vech) aktarılmaktadır.¹⁴⁴⁷ Hazfın uygulanması hususunda kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunurken isbâtın ahzedilmesi noktasında farklı tercihler benimsenmiştir:

- **Sûfî Mesleği:** Aşere tariki çerçevesinde hem hazif hem de isbât-i yâ alınmaktadır. Hazif önce (mukaddem), isbât sonra (muahhar) uygulanmaktadır.¹⁴⁴⁸
- **Îtilâf Mesleği:** Bu meslek, sadece hazfı kabul etmektedir.
- **Mutkin ve Şeyh Atâullah Meslekleri:** Hem isbât hem de hazf vecihleri alınmaktadır.¹⁴⁴⁹
- **Halîcî (İskenderiyye/Mansûrî ekolü):** Hem hazif (mukaddem) hem de isbât (muahhar) alınmaktadır.¹⁴⁵⁰
- **Abdülfettâh el-Kâdî:** Hem hazif hem isbât almaktadır. Kâdî, hangi vechin takdim edileceği hususunda net bir ifade kullanmamakla birlikte hazfın daha meşhur (yaygın) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁵¹

Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin tercihinin, Halîcî, Kâdî, Şeyh Atâullah ve Kettânizâde'nin görüşleriyle aynı olduğu, Yûsufefendizâde ile ihtilaf ettiği görülmektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de ﴿اَكْرَمَن﴾ ve ﴿اَهَانَن﴾ kelimelerinde Ebû Amr kıraatine isbât ve

¹⁴⁴³ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 169.

¹⁴⁴⁴ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 342.

¹⁴⁴⁵ el-Fecr 89/15.

¹⁴⁴⁶ el-Fecr 89/16.

¹⁴⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Dânî, *et-Teysîr*, 553; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 35 (428. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/597; Paluvî, *Zübde*, 2/281.

¹⁴⁴⁸ Molla Emin Efendî, *'Umde*, 561; Şahin, *el-Münezzel*, 593; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Tariki)*, 3/1169.

¹⁴⁴⁹ Kettânizâde, *Mutkin*, 155a; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 164, 165.

¹⁴⁵⁰ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 169, 170.

¹⁴⁵¹ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 342.

hazif vecihlerini nispet ettikten sonra,

”وقياس قوله فى رؤس الآى يوجب حذفهما وبذلك قرأت وبه اعلم“

ifadesiyle kendisinin hazif vechiyle okuduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵²

Şâtıbî ise *Hırzû 'l-emânî*'nin:

وَأَكْرَمَنِي مَعَهُ أَهَانٍ إِذْ هَدَى ... وَحَذَفُهُمَا لِلْمَارِنِ عُدَّ أَعْدَلَا

beytinde ﴿أَكْرَمَنِي﴾ ve ﴿أَهَانٍ﴾ kelimelerine yer vermiştir.¹⁴⁵³

Şâtıbî'nin “وَحَذَفُهُمَا لِلْمَارِنِ عُدَّ أَعْدَلَا” “*Mâzinî*¹⁴⁵⁴ için her iki kelimedede hazif vechi daha güzel/daha

sağlamdır.” ifadesinden tercihinin haziften yana olduğunu açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Ebû Amr kıraatinden her ne kadar isbât ve hazfın her ikisi sahih olarak nakledilse de hazfın daha meşhur olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁵⁵

Sûfî mesleğinde, hazfın önce tercih edilmesinin temel nedenleri bağlamında şunlar söylenebilir:

- Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyssîr*'de iki vechi de aktarmasıyla birlikte kendisinin hazif vechiyle okuduğunu açıkça belirtmesi (ruhsat ilkesi),
- Şâtıbî'nin hazfın daha uygun (evlâ) olduğunu belirtmesi,
- Hazfın daha yaygın (meşhur) olarak kabul görmesi,
- Vakf halinde sadece hazfın bulunması, vasl halinde de vasl halinde kıyasla hazfın öncelikli okunmasının daha uygun bulunması,
- Hazfın resm-i Osmânî'nin yazım/ımla şekliyle daha uyumlu olması da önemli bir gerekçedir.¹⁴⁵⁶

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *takrîb tariki* bağlamında Ebû Amr kıraati adına ﴿أَكْرَمَنِي﴾ ve

¹⁴⁵² Dânî, *et-Teyssîr*, 553.

¹⁴⁵³ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 35 (428. beyit).

¹⁴⁵⁴ Mâzinî nisbesi ile kastedilen kırâat-i aşere imamlarından Ebû Amr b. Alâ'dır. Tayyar Altıkulaç, “Ebû Amr b. Alâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/, 94-96.

¹⁴⁵⁵ Sehâvî, *Fethu 'l-vaşid*, 2/597; Ebû Şâme, *İbrâzû 'l-me 'ânî*, 309; Kâdî, *Büdûrû 'z-zâhira*, 342.

¹⁴⁵⁶ Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 164, 165; Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 155b.

﴿أَهَانِ﴾ kelimelerinde aktarılan isbât-i yâ vechi alınmamaktadır.¹⁴⁵⁷ Takrîb tarikinde isbâtın

alınmamasının gerekçesi sadedinde şunlar söylenebilir:

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de isbât ve hazif vecihlerinin ricâl ve eser bağlamında tahrîrâtını yaparak cumhurun iki vecihle (التخيير) naklettiğini ancak Dânî ve Şâtıbî'nin hazfî tercih ettiğini *et-Teysîr* metnini iktibas ederek vurgulamaktadır. Müteakiben, İbn Galbûn'un *et-Tebşîra*'sı başta olmak üzere hazfî nakleden eserleri sayan İbnü'l-Cezerî;

والوجهان مشهوران عن أبي عمرو والتخيير أكثر والحذف أشهر

Ebû Amr'dan her iki vecih de meşhurdur. Ancak tahyîr (iki vecihle okumak) daha fazla olmakla birlikte hazif daha meşhurdur.

ifadesiyle iki kelime hakkındaki hükmünü ifade etmektedir.¹⁴⁵⁸

Kanaatimizce, Sûfî mesleğinin metodolojisinde İbnü'l-Cezerî'nin bu ifadelerinden yola çıkılarak; her ne kadar isbât vechi daha fazla sayıda kimseden (cumhur) nakledilse de daha meşhur olan ve Dânî ile Şâtıbî'nin tercih ettiği hazif uygulanarak isbât terk edilmiştir.

Muhammed el-Avfî de *Cevâhiru'l-mükellele* adlı eserinde Ebû Amr kıraatinde sadece hazfî alınması gerektiğini belirtmektedir.¹⁴⁵⁹ Bu da Sûfî mesleğinin takrîb tariki kapsamındaki tercihinde Avfî'ye tabi olduğunu göstermektedir.

4.3.2. Ferşü'l-hurûf tercihleri

Kıraat ilminde, belirli bir kurala veya genel bir ilkeye bağlı olmaksızın, Kur'ân-ı Kerîm metninde dağınık olarak bulunan farklı okuyuş biçimlerine *ferşü'l-hurûf* denir.¹⁴⁶⁰ Bu tür farklılıklar, kıraat meslekleri ve tahrîrât ekolleri arasında farklı değerlendirmelere konu olmuştur.

Bu başlıkta, ihtilafa konu olan ferşü'l-hurûf farklılıklarında Sûfî mesleğinin tercihleri tespit edilerek ve tercih gerekçeleri irdelenecektir. Ayrıca, diğer tahrîrât metotlarının (meslek ve ekol) tercihleriyle karşılaştırma yapılacaktır.

¹⁴⁵⁷ *Takrîb Kıra'ât Şûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 174b; *Takrîb Mecmû'ası* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar, SR000363), 183b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1528, 1529; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Tariki)*, 3/1259.

¹⁴⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/1560-1561.

¹⁴⁵⁹ Avfî, *Cevâhiru'l-mükellele*, 2/745.

¹⁴⁶⁰ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 2/142.

4.3.2.1. Hişâm rivayetinde: ﴿وَلَا تُحْسَبَنَّ﴾ kelimesi

İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayetine isnad edilerek ﴿وَلَا تُحْسَبَنَّ﴾¹⁴⁶¹ kelimesinde yâ/gâib sığası ve tâ/muhatab sığası (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁴⁶²

Muhatab sığasının alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat varken gâib sığasının alınıp alınmaması hususunda farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodunda ﴿وَلَا تُحْسَبَنَّ﴾ kelimesi, muhatab sığasıyla (tek vecih) alınmaktadır.¹⁴⁶³

Başta ‘*Umdetü’l-hullân* olmak üzere, mesleklerin tercihleri üzerine yapılan çalışmalarda, Sûfî mesleğinin metodolojisinde gâib sığasının alınmamasının nedeni açıkça ifade edilmemiştir. Bununla birlikte, bu tercihin ardındaki gerekçelerin anlaşılabilmesi için İstanbul ve Mısır tariklerinin aslî kaynaklarının bu mesleğin genel yöntem ve ilkeleri çerçevesinde incelenmesi yoluyla birtakım değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.

Ebü Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*’de ﴿وَلَا تُحْسَبَنَّ﴾ kelimesini, hocası Ebü’l-Feth’den öğrendiği şekilde herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak olarak gâib sığasıyla okuduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶⁴ Ancak daha kapsamlı eseri olan *Câmi’u’l-beyân*’da aynı kelimeyi hangi tariklerden aktardığını beyan etmektedir. Söz konusu vecihlerin aktarıldığı tarikler şunlardır:

Gâib sığası: Birinci isnad: Ebü’l-Feth - Ebû Tâhir Muhammed b. Hüseyin – Abdürrezzâk - İbn Abbâd – Hulvânî – Hişâm.

İkinci isnad: Ebü’l-Feth - Abdülbâki b. Hüseyin – Hulvânî – Hişâm.

Muhatab sığası: Ebü’l-Feth - Abdullah b. Hüseyin – Muhammed b. Ahmed b. Abdân - Hulvânî – Hişâm.¹⁴⁶⁵

Şâtıbî ise *Hırzû’l-emânî*’nin:¹⁴⁶⁶

دَرَاكَ وَقَدْ قَالَ فِي الْأَنْعَامِ قَتَلُوا ... وَبِالْخُلْفِ غَيْبًا يُحْسَبَنَّ لَهُ وَلَا

¹⁴⁶¹ Âl-i İmrân 3/169.

¹⁴⁶² Dânî, *Müfredât*, 467; Paluvî, *Zübde*, 1/195.

¹⁴⁶³ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 240, 241; Şahin, *el-Münezzel*, 71; Şahin, *Vücûhâtü’l-Kurâniyye (Aşere Sûreti)*, 1/121.

¹⁴⁶⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 318.

¹⁴⁶⁵ Dânî, *Câmi’u’l-beyân*, 467.

¹⁴⁶⁶ Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 46 (577. beyit).

beytinde Hişâm rivayetinde gâib sîgasının hulf ile yani hem gâib hem muhatab sîgasıyla (iki vecih) okunduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁶⁷

İbnü'l-Cezerî'nin konu hakkındaki değerlendirmesi ise şöyledir:

Iraklıların (Irâkiyyûn) hepsi Hişâm'dan gâib sîgasıyla nakletmişlerdir. Mağripliler ve Mısırlılar'dan Hulvânî tarikinden farklı rivayetler gelmiştir. Hulvânî'den, Ezrak el-Cemmâl, gâib sîgasıyla; İbn Abdân ise muhatab sîgasıyla nakletmiştir.¹⁴⁶⁸

Kıraat literatüründe aslî kaynak addedilen eserlerin, yukarıda zikredilen değerlendirmeleri ışığında muhatab sîgasının alınıp gâib sîgasının alınmamasının gerekçesi sadedinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de söz konusu kelimeyi hocası Ebü'l-Feth'e gâib sîgasıyla okuduğunu belirtmiş ancak hangi tarik üzerinden aktardığını belirtmemiştir. Dânî, diğer eserlerinde farklı tarikler aracılığıyla hem gâib hem de muhatab sîgasıyla okunabileceğine dair rivayetler sunmuştur.

Gâib sîgası, Hulvânî'nin Ezrak el-Cemmâl tariki ve birkaç tarikden aktarılmaktadır. Ancak bu tarikler, seb'a (Teysîr) tarikleri arasında yer almaz. Muhatab sîgası ise Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin – İbn Abdân - Hulvânî – Hişâm kanalıyla aktarılmaktadır. Bu tarik ise seb'a (Teysîr) tarikidir.¹⁴⁶⁹

Şâtıbî, muhatab ve gâib (iki vecih) sîgasını nakletmiştir. Şâtıbî'nin “...وَبِالْخُلْفِ غَيْبًا يَحْسَبَنَّ لَهُ وَلَا”

beytinde ifade edilen gâib sîgası, kendisine özgü bir ilave (ziyâdâtü's-Şâtıbî) olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁷⁰

Hırzû'l-emânî şarihlerinin çoğu, Şâtıbî'nin söz konusu kelimenin hem gâib hem de muhatab sîgasıyla okunabileceğini belirtmesine destek vermektedir. Şâtıbî'nin öğrencisi olan Sehavî, bu konuyu daha da derinlemesine incelemiş ve *et-Teysîr* ve *Câmi'u'l-beyân*'daki farklı okunuşların (gâib ve muhatab sîgalarının) hangi isnad yollarıyla (tariklerle) geldiğini göstererek, her iki okunuşun da dilbilgisi açısından tahlillerini yapmıştır.¹⁴⁷¹

Ebû Şâme el-Makdisî, söz konusu kelimenin iki farklı vechini dilbilgisi açısından

¹⁴⁶⁷ Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 402.

¹⁴⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1659, 1660.

¹⁴⁶⁹ Dânî, *et-Teysîr*, 115, 116.

¹⁴⁷⁰ Molla Emin Efendi, *Umde*, 240, 241.

¹⁴⁷¹ Sehavî, *Fethu'l-vaşid*, 3/804, 805.

değerlendirerek kırâat-i seb‘a üzerine çalışan birçok âlimin bu kelimenin okunuşu konusunda farklı bir görüşe sahip olmadığını ve İbn Mücâhid gibi önemli bir âlimin de kelimenin muhatab sîgasıyla okunmasında bir ihtilaf bulunmadığını belirttiğini ifade etmiştir. Buna rağmen, Ebû Şâme, konuya daha temkinli yaklaşmış ve Ebû Ali el-Ehvâzî’nin gâib vechini yalnızca İbn Muhaysın’a nispet ederek *Kitâbü’l-‘İknâ‘ fî kırâ’âtî’s-şevâz* isimli eserinde zikrettiğini belirtmiştir. Bu durum, Ebû Şâme’nin her ne kadar doğrudan gâib sîgasının sıhhati hakkında bir değerlendirme yapmasa da okunan vechin sıhhatinin araştırılması gerektiğine dikkat çekmek istediği yönünde bir düşünceyi ortaya koymaktadır.¹⁴⁷²

İbnü’l-Kâsî ve Allâme Fâsî (öl. 606/1210) gibi önemli şarihler de *Hırzû’l-emânî*’de geçen “يُؤَيِّدُ” kelimesinin “yardım, destek” anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bu anlam üzerinden hareketle, “يُؤَيِّدُ” ifadesinin, Hişâm’dan nakledilen iki farklı okunuşun da doğru olabileceğine dair önemli bir delil olduğunu vurgulamışlardır.¹⁴⁷³

Değerlendirme-Karşılaştırma

Sûfî mesleğinde, esas kabul edilen ruhsat yaklaşımıyla, daha yaygın kabul gören Teysîr tariki olan İbn Abdân - Hulvânî – Hişâm kanalıyla nakledilen muhatab sîgası tercih edilmiştir. Bu tercih yapılırken, Teysîr tariki olmayan kanallardan nakledilen gâib sîgası alınmamıştır.

Îtilâf mesleğinde, ihtiyatlı olmak (azîmet ilkesi) adına gâib sîgasının alınmaması tercih edilmiştir. Mısır tarikinde ise *Hırzû’l-emânî*’nin metnine göre (ruhsat ilkesi), hem gâib hem de muhatab sîgaları alınmaktadır.¹⁴⁷⁴

Çağdaş kıraat âlimi Abdulfettah el-Kâdî, söz konusu kelimenin hem gâib hem de muhatab sîgasıyla okunabileceğini savunarak, muhatab sîgasının ikinci vecih olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.¹⁴⁷⁵ Kâdî’nin bu tercihi, Sûfî ve Îtilâf mesleklerinin görüşüne muhalif ancak Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerine mutabıktır.

Günümüzde kıraat alanında çalışan araştırmacılardan Sâmî Muhammed Seîd Abdüşşekûr, *et-Teysîr* üzerinde yaptığı tahrîr çalışmasında, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerine paralel bir şekilde, Hişâm rivayetinde Teysîr tarikinde sadece muhatab sîgasının okunması gerektiğini

¹⁴⁷² Ebû Şâme, *İbrâzû’l-me‘ânî*, 402.

¹⁴⁷³ İbnü’l-Kâsî, *Sirâcü’l-kârî*, 185; Fâsî, *el-Leâli’l-ferîde*, 684.

¹⁴⁷⁴ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 240, 241.

¹⁴⁷⁵ Kâdî, *el-Vâfi*, 240.

savunmaktadır.¹⁴⁷⁶

Takrîb Tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tariki bağlamında ﴿وَلَا تُحْسَبَنَّ﴾¹⁴⁷⁷ kelimesinde hem muhatab hem gâib sîgası alınmaktadır.¹⁴⁷⁸ Ruhsat ilkesi gereğince İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vech de yer vermesi gâib ve muhatab sîgalarının alınmasının gerekçesi sayılabilir.¹⁴⁷⁹

4.3.2.2. Ebû Bekir Şu'be rivayetinde: ﴿أَنْهَا﴾ kelimesi

Âsım kıraatinin Ebû Bekir Şu'be rivayetine isnad edilerek ﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾¹⁴⁸⁰ ayetindeki elif-nûn maddesi ﴿أَنْهَا﴾ kesralı ve fethalı (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁴⁸¹

Kıraat mesleklerinin kaynakları incelendiğinde, her iki vechin (kesra ve fetha) alındığı görülmekle birlikte, bu vecihlerin sıralaması konusunda farklılıklar olduğu görülmektedir. İtilâf mesleğinde kesra önce (mukaddem) okunurken, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde fetha öncelikli (mukaddem) olarak tercih edilmektedir.¹⁴⁸²

Kıraat mesleklerinin tercihlerini kapsamlı bir şekilde ele alan Molla Emin Efendi'nin '*Umde* adlı eserinde, elif-nûn maddesinin farklı kıraat mesleklerindeki uygulamaları incelenirken Sûfî mesleğine yer verilmemiştir. Ancak Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem *aşere* hem de *takrîb* tarikleri çerçevesinde kesranın öncelikli (mukaddem) olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁸³ Bu durum, Sûfî mesleğinin tercihinin İtilâf mesleği ile paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kesranın önce alınmasının temel nedenlerinden biri, Ebû Bekir Şu'be rivayetinde iki vecih de sahih olarak aktarılmasına rağmen, bu rivayetin tariklerinin çoğunluğunun kesrayı aktarmasıdır. Ayrıca, İbn Mücâhid ve Mehdevî gibi erken dönem kıraat otoritelerinin de kesrayı nakletmeleri, bu tercihin daha güçlü bir dayanağa sahip olduğunu göstermektedir.¹⁴⁸⁴

¹⁴⁷⁶ Sâmi Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teyisîr*, 32, 33.

¹⁴⁷⁷ Âl-i İmrân 3/169.

¹⁴⁷⁸ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/219; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/178.

¹⁴⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1659; Dimyâtî, *İthâf*, 1/494.

¹⁴⁸⁰ el-En'âm 6/109.

¹⁴⁸¹ Dâni, *et-Teyisîr*, 346.

¹⁴⁸² Molla Emin Efendi, '*Umde*, 281. Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/258.

¹⁴⁸³ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/427; Şahin, *el-Münezzel*, 140; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/258; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/342.

¹⁴⁸⁴ Dâni, *et-Teyisîr*, 346, *Câmi'u'l-beyân*, 501; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1690, 1691.

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'de:

وَحَرَكَ وَسَكَنُ كَافِيًّا وَاكْسِرَ أَتَهَا ... حِمَى صَوْبِهِ بِالْخُلْفِ دَرَّ وَأَوْبَلَا

beytinde kesra ve fetha vechine yer vermiştir.¹⁴⁸⁵ Beyitteki “دَرَّ وَأَوْبَلَا” ifadesi kesranın tercih edilmesinin daha doğru olduğunu gösteren önemli bir delil olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁸⁶

Abdülfettâh el-Kâdî, Ebû Bekir Şu‘be rivayeti adına kesra ve fetha (iki vecih) zikretmekle birlikte fethanın ikinci vecih olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁸⁷ Bu durum, Kâdî’nin tercihinin, İtilâf ve Sûfî mesleğine muvafık, Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleğine muhalif olduğunu göstermektedir.

4.3.2.3. Îsâ b. Verdân rivayetinde: ﴿لَا يُخْرُجُ﴾ kelimesi

Ebû Ca‘fer kıraatinin Îsâ b. Verdân rivayetine isnad edilerek ﴿لَا يُخْرُجُ﴾¹⁴⁸⁸ kelimesinde if‘âl babı ﴿لَا يُخْرُجُ﴾ ve sülâsî baktan ﴿لَا يُخْرُجُ﴾ iki vecih nakledilmektedir.¹⁴⁸⁹ Kıraat meslekleri arasında mezkûr vecihlerin uygulanıp uygulanmaması noktasında farklı tercihler söz konusu olmuştur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere* ve *takrîb* tarikleri kapsamında Îsâ b. Verdân rivayeti adına sadece sülâsî mücerred baktan ﴿لَا يُخْرُجُ﴾ vechi alınır. If‘âl babından ﴿لَا يُخْرُجُ﴾ vechi alınmaz.¹⁴⁹⁰

Kıraat mesleklerinin ﴿لَا يُخْرُجُ﴾ kelimesinin okunuşu konusunda farklı görüşlere sahip olmasının temel nedeni, kıraat âlimlerinin temel kaynak olarak kabul ettikleri İbnü'l-Cezerî’nin *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre* adlı eserlerinde bu kelimenin farklı vecihlerine yer verip vermediği, verdiği takdirde ise bu bilgiyi nakil yoluyla mı yoksa sadece bilgi verme amacıyla mı zikrettiği

¹⁴⁸⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî* , 52 (658. beyit).

¹⁴⁸⁶ Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me‘ânî*, 455, 456; Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 3/901.

¹⁴⁸⁷ Kâdî, *Büdürrü'z-zâhira*, 108.

¹⁴⁸⁸ el-A‘râf 7/58.

¹⁴⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373; Paluvî, *Zübde*, 1/203.

¹⁴⁹⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 2/52; Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 293, 294; Akbal, *Takrîb Mecmû‘ası*, 2/483; Şahin, *el-Münezzel*, 157; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur‘âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/29; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur‘âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/380.

konusundaki farklı yorumlarıdır.

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de İsâ b. Verdân rivayetine isnaden ﴿لَا يُخْرِجُ﴾ (if'âl babı) vechinin Şatvî tarikinden aktarıldığını sarahaten beyan etmiştir.¹⁴⁹¹ *ed-Dürre*'nin:

وَلَا يُخْرِجُ اصْمُمْ وَاكْسِرِ الْخُلْفُ بُجَلًا¹⁴⁹²

beytinde ise İsâ b. Verdân rivayeti için if'âl babından ﴿لَا يُخْرِجُ﴾ vechini, herhangi bir tarike kayıtlamadan zikretmiş, “الْخُلْفُ بُجَلًا” ifadesiyle de sülâsî baktan ﴿لَا يُخْرِجُ﴾ vechine işaret etmiştir.¹⁴⁹³

Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu vechin kabul edilmemesinin temel nedeni, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*'de bu vechi Şatvî kanalıyla tek bir rivayet zinciri üzerinden (infirâden) aktarmasıdır.¹⁴⁹⁴ Buna binaen aşere ve takrîb tarikleri kapsamında, azîmetle amel edilerek infirâden aktarılan if'âl babından ﴿لَا يُخْرِجُ﴾ vechi alınmaz. Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'de bu vechi zikretmesinin nakil (رواية) değil sadece bilgi vermek (حكاية عنه) amacıyla olduğunun düşünülmesi de Sûfî mesleğinin bu vechi kabul etmemesindeki önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁹⁵

Karşılaştırma

İtilâf ve Mutkin mesleklerinde sülâsî bab alınırken if 'âl babı alınmaz. Şeyh Atâullah mesleğinde iki vecih alınmaktadır.¹⁴⁹⁶

Kahire ekolünün temsilcilerinde Ahmed el-Mütevellî ve Abdülfettâh el-Kâdî, İsâ b. Verdân rivayetinde sülâsî ve if'âl babından (iki vecih) alındığını belirtmektedir. Ayrıca, sülâsî baktan olan vechin ikinci vecih olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁹⁷

İskenderiyye ekolünün önde gelen tahrîrât alimlerinden Halîcî, İbn Verdân rivayetine özgü ﴿لَا يُخْرِجُ﴾ vechinin sadece Şatvî tarikinden (infirâden) aktarıldığını belirtmiştir. İbnü'l-

¹⁴⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373.

¹⁴⁹² İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 28 (114. beyit).

¹⁴⁹³ Dabbâ, *Behçetü'l-merdiyye*, 70; Kâdî, *el-İqdâh*, 261.

¹⁴⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1706.

¹⁴⁹⁵ Molla Emin Efendi, 'Umde, 293, 294; Nüveyrî, *Şerhu Dürretü'l-muḍiyye*, 260.

¹⁴⁹⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 293, 294;

¹⁴⁹⁷ Mütevellî, *Vücûhu'l-musfıra*, 39; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 118.

Cezerî'nin genel yaklaşımı doğrultusunda, tek bir tarikten (infirâden) nakledilen bu okunuş, *et-Ta'yîbe* adlı eserinde yer almasa da *ed-Dürre*'de zikredilmiştir.¹⁴⁹⁸ Ruhsat ilkesini benimseyen Ali el-Mansûrî çizgisini takip eden Halîcî'nin bu yaklaşımı, ekolde ruhsatın esas alındığını gösterir. Buna göre, asıl metne bağlı kalınmak şartıyla, iki farklı okunuşun da kabul edildiği söylenebilir.¹⁴⁹⁹

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, İtilâf ve Mutkin mesleğinin tercihleriyle paralellik arz etse de Kahire ekolü, İskenderiyye ekolü ve Şeyh Atâullah mesleğinin tercihiyle farklılaştığı müşahade edilmektedir.

4.3.2.4. İbn Zekvân ve Hallâd rivayetinde: ﴿بِضْطَةً﴾ kelimesi

İbn Zekvân rivayeti ve Hallâd rivayetlerine isnad edilerek ﴿بِضْطَةً﴾¹⁵⁰⁰ kelimesinde, sâd ve sîn (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁵⁰¹

İbn Zekvân rivayeti

İbn Zekvân rivayeti adına aktarılan sâd vechinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat varken sîn vechinin uygulanması hususunda, farklı tercihlerin olduğu görülmektedir. Aşere tariki kapsamında, Sûfî mesleğinin metodolojisinde sadece sâd vechi alınmaktadır.¹⁵⁰²

Sûfî mesleğinde ﴿بِضْطَةً﴾ kelimesinde sadece sâd vechinin tercih edilmesinin temel nedeni, Ebû

Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'de sîn vechine yer vermemiş olmasıdır. Dânî, *et-Teysîr*'de ﴿بِضْطَةً﴾

kelimesini Nakkâş – Ahfeş – İbn Zekvân tarikiyle sadece sâd vechiyle nakletmiştir.¹⁵⁰³ Bu tarik *et-Teysîr* tarikidir.¹⁵⁰⁴

¹⁴⁹⁸ Halîcî, *Hallû'l-Müşkilât*, 118.

¹⁴⁹⁹ Halîcî'nin *Hallû'l-Müşkilât* isimli eserini tahkik eden Ebû'l-Hayr Ömer el-Mirâtî de İsâ b. Verdân rivayeti adına iki vechin de alınmasının daha doğru olacağını belirtmektedir. Halîcî, *Hallû'l-Müşkilât*, 118 (2 no'lu dipnot).

¹⁵⁰⁰ el-A'râf 7/69.

¹⁵⁰¹ Nâfî' kıraati, Bezzî rivayeti, Ebû Bekir Şu'be rivayeti, Kisâî kıraati, Ebû Ca'fer kıraati ve Ravh rivayetine isnad edilerek sâd harfiyle nakledilmektedir. Kunbül rivayeti, Ebû Amr kıraati, Hişâm rivayeti, Hafs rivayeti, Halef rivayeti, Ruveys rivayeti ve Halefû'l-âşir kıraatlerine nispet edilerek ise sîn harfiyle aktarılmaktadır. Dânî, *et-Teysîr*, 245; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 307; Paluvî, *Zübde*, 1/268.

¹⁵⁰² Molla Emin Efendi, *Umde*, 294; Şahin, *el-Münezzel*, 158; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sureti)* 1/294.

¹⁵⁰³ Dânî, *et-Teysîr*, 296.

¹⁵⁰⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 115.

Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de İbn Zekvân rivayeti için sîn vechini de zikretmesi, *et-Teysîr*'in usulü açısından bir farklılık (خروج عن طريقه) olarak değerlendirilmiş ve sîn vechi, *et-Teysîr*'e ilave (ziyâdâtü'ş-Şâtıbî) olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁰⁵ Bu nedenle Sûfî mesleğinde, *et-Teysîr*'in nakillerine bağlı kalmak anlamında ruhsat prensibiyle hareket edilerek bu eserde zikredilen vecih (sâd) tercih edilmiştir.¹⁵⁰⁶

Karşılaştırma

İtilâf mesleğinde ﴿بَضْطَة﴾ kelimesinde sâd ve sîn (iki vecih) alınırken¹⁵⁰⁷ Mutkin ve Şeyh Atâullah sadece sâd vechi alınmaktadır.¹⁵⁰⁸

Kahire tahrîrât ekolü temsilcilerinden olan Hasan Halef el-Hüseynî, yukarıdaki değerlendirmeleri kısaca aktararak ﴿بَضْطَة﴾ kelimesinde İbn Zekvân rivayetine nispet edilerek sadece sâd vechinin alınacağını belirtmektedir.¹⁵⁰⁹ Benzer şekilde Abdülfettâh el-Kâdî de Şâtıbî'nin İbn Zekvân için sîn vechini zikretmesinin kendi tarikinin dışında çıkma olarak değerlendirileceğini belirterek, Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde sadece sâd vechinin alınacağını vurgulamaktadır.¹⁵¹⁰

Ahmed b. Ömer el-Eskâtî de İbn Zekvân rivayeti adına sadece sâd vechinin alınması gerektiğini belirterek Şâtıbî'nin sîn vechini zikretmesinin kendi ve aslî tarikinin dışına çıkma olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵¹¹

İskenderiyye (Mansûrî) ekolünün önde gelen temsilcilerinden Halîcî, ﴿بَضْطَة﴾ kelimesinin okunuşu konusunda Şâtıbî'nin, İbn Zekvân'a sâd ve sîn (iki vecih) atfederek, asıl kaynağı olan *et-Teysîr*'in dışına çıktığını ifade etmektedir. Halîcî, Şâtıbî'nin sîn okunuşunu zayıf gördüğüne dair açık bir delil bulunmaması nedeniyle, her iki vechi de kabul ettiğini belirtmektedir.¹⁵¹²

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, Mutkin ve Şeyh Atâullah meslekleri ile Mütevellî

¹⁵⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1632.

¹⁵⁰⁶ Pilgir, "İbnu'l-Cezerî'nin *eş-Şâtıbiyye*'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme", 713-715; Ayan, "Sûfî Mesleğinin Teşekkülü", 242, 243.

¹⁵⁰⁷ Yûsufefendizâde, *Müşkilâtü'ş-Şâtıbî*, 106.

¹⁵⁰⁸ Hıfzî, *Muğni'l-kûrrâ*, 170; Molla Emin Efendi, 'Umde, 294.

¹⁵⁰⁹ Hüseynî, *İthâfû'l-berîyye*, 18 (104, 105, 106. beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru bülûğü'l-ümniyye*, 41.

¹⁵¹⁰ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 119.

¹⁵¹¹ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 106, 107.

¹⁵¹² Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 94, 95.

(Kahire ekolü), Kâdî ve Eskâtî'nin görüşleriyle benzerlik gösterdiği ancak Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve İtilâf mesleğiyle farklılık arz ettiği söylenebilir.

Takrîb tariki

İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe* adlı eserinde İbn Zekvân rivayetini herhangi bir tarik kaydına tabi tutmaksızın mutlak bir şekilde zikrederek hem sâd hem de sîne yer vermiştir.¹⁵¹³ Ancak *en-Neşr* adlı eserinde, Sûrî tariki üzerinden sâd ve sîn, Ahfeş tariki üzerinden ise yalnızca sâd nakledildiğini belirterek *et-Ṭayyibe*'deki mutlak ifadeleri tahdit etmiştir.¹⁵¹⁴

Takrîb tariki bağlamında Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat prensibi gereği İbnü'l-Cezerî'nin bu tahdidi dikkate alınarak İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş tariki özelinde sadece sâd, Sûrî tariki özelinde ise sâd ve sîn olmak üzere iki vecih alınmaktadır.¹⁵¹⁵

﴿بَضْطَة﴾ ile ﴿زَاد﴾ kelimelerini mîzânı

İbn Zekvân rivayetinde ﴿بَضْطَة﴾ ile ﴿زَاد﴾ kelimelerinin bir arada bulunması halinde mîzân (ictimâ') oluşmaktadır.¹⁵¹⁶ Bu mîzânın, Sûfî mesleğinin metodolojisinde uygulaması aşağıdaki gibidir:¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁸ ﴿وَرَّادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَضْطَة﴾					
Takrîb			Aşere		
İbn Zekvân	صاد	فتح	İbn Zekvân	صاد	فتح
İbn Zekvân	صاد	اماله		صاد	اماله
Sûrî	سين				

Karşılaştırma

¹⁵¹³ İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe*, 66 (501, 502. Beyitler).

¹⁵¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1631.

¹⁵¹⁵ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/487; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/382.

¹⁵¹⁶ Kur'an-ı Kerîm'deki ﴿زَاد﴾ kelimeleri ﴿فَرَادَهُمْ﴾ hariç) İbn Zekvân rivayetinde hulf ile imâle okunur. Sûfî mesleğinde feth vechi takdim edilirken İtilâf mesleğinde imâle mukaddemdir. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 204, 248.

¹⁵¹⁷ İki kelimenin bir kesitte bulunmasından ötürü Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki kapsamında mîzân oluşmaz ancak İtilâf mesleğinde mîzân olduğundan burada Sûfî mesleği için de bu vecihler mîzân şeklinde gösterilmiştir. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 294; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/487; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/294.

¹⁵¹⁸ el-A'râf 7/69.

Aşere tariki kapsamında yukarıdaki tercihler Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde de Sûfî mesleğindeki gibidir. İtilâf mesleğinde ﴿زَادَ﴾ kelimesinde imâle ve fethin her biriyle ﴿بَضْطَةً﴾ kelimesinde sâd ve sîn vecihleri alınarak toplamda dört vecih olarak uygulanmaktadır.¹⁵¹⁹

Hallâd rivayeti

﴿بَضْطَةً﴾ kelimesinde Hallâd rivayetine isnad edilerek sâd ve sîn aktarılmaktadır. Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu bütün kıraat mesleklerinin metodolojisinde, Hallâd rivayeti adına sâd ve sîn vecihleri alınmaktadır. Zira, Ebû Amr ed-Dânî, hocası Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'e Hallâd rivayetinde sâd vechini, Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a ise sîn vechini okuduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁵²⁰ Aynı şekilde Şâtıbî de *Hırzû'l-emânî*'nin;

وَبِالسَّيْنِ بَاقِيَهُمْ وَفِي الْخَلْقِ بَضْطَةً ... وَقُلْ فِيهِمَا الْوَجْهَانِ قَوْلًا مُوَصَّلًا

beytinde, Hallâd rivayetinde iki vecih (sad ve sîn) okunduğunu açıkça zikretmektedir.¹⁵²¹ Ayrıca, kıraat mesleklerinin ittifakıyla, Hallâd rivayetinde sâd önce (mukaddem), sîn sonra (muahhar) uygulanmaktadır.¹⁵²²

4.3.2.5. Ebû Bekir Şu'be rivayetinde: ﴿بَيْسٍ﴾ kelimesi

Ebû Bekir Şu'be rivayetine isnad edilerek ﴿بَيْسٍ﴾¹⁵²³ kelimesinde ﴿بَيْسٍ﴾ ve ﴿بَيْئْسٍ﴾ (iki vecih) aktarılmaktadır.¹⁵²⁴

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin;

وَبَيْسٍ بَيَاءٌ أَمْ وَالْهَمْزُ كَهْفُهُ ... وَمِثْلُ رَيْئِسٍ غَيْرُ هَذَيْنِ عَوَّلَا
وَبَيْئْسٍ أَسْكَنْ بَيْنَ فَتَحَيْنِ صَادِقًا ... يَخْلِفُ وَخَفَفَ يُمَسْكُونَ صَفَا وَلَا

¹⁵¹⁹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 294

¹⁵²⁰ Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, 425.

¹⁵²¹ Dâni, *et-Teyssir*, 296; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 41 (515. beyit).

¹⁵²² Molla Emin Efendi, 'Umde, 294; Hıfzî, *Mugni'l-kurrâ*, 170; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/487; Şahin, *el-Münezzel*, 158; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 1/294.

¹⁵²³ el-A'râf 7/165.

¹⁵²⁴ Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatlerine isnad edilerek ﴿بَيْسٍ﴾, İbn Âmir kıraatine isnad edilerek ﴿بَيْئْسٍ﴾, İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halefû'l-âşir kıraatlerine isnad edilerek ﴿بَيْئْسٍ﴾ okunmaktadır. Dâni, *et-Teyssir*, 363, 364; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 51 (704, 705. beyitler).

beytinde mezkûr vecihlere yer vererek Ebû Bekir Şu'be rivayetinde hulf ile ﴿بَيْسٍ﴾ vechini nakletmektedir.¹⁵²⁵

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Ebû Bekir Şu'be rivayeti adına Yahya b. Âdem tarikinden her iki vechi de okuduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde *Hırzû'l-emânî*'de de iki vechi yer verildiğinden bu vecihlerin alınması hususunda kıraat meslekleri arasında mutabakat olmakla birlikte hangi vechin önce uygulanacağı konusunda farklı tercihler söz konusu olmuştur.

Aşere ve *takrîb* tarikleri kapsamında Sûfî ve Îtilâf mesleklerinde önce ﴿بَيْسٍ﴾ (mukaddem) alınırken, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde önce ﴿بَيْتِيسٍ﴾ alınmaktadır.¹⁵²⁶

Sûfî ve Îtilâf mesleklerinde ﴿بَيْسٍ﴾ vechinin önce alınmasının temel nedeni, azîmet yaklaşımı çerçevesinde iki ana faktöre dayanmaktadır:

Birincisi, tercih edilen okunuş, Âsım kıraatinin diğer râvîsi olan Hafs rivayeti ile tam bir uyum içindedir. Bu uyum, söz konusu okunuşun güvenilirliğini artırmakta ve bu okunuşun diğer okunuşlara göre daha öncelikli kabul edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁵²⁷ Ayrıca, ﴿بَيْتِيسٍ﴾ vechinin sadece Ebû Bekir Şu'be rivayetinden aktarılması (infirâd) bu vechin sonra (muahhar) alınmasında etkili olmuştur.¹⁵²⁸

İkincisi, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de aktardığı üzere, Ebû Bekir Şu'be'nin Âsım'dan ﴿بَيْتِيسٍ﴾ vechini ezberledikten sonra bu vecih hakkında bir şüpheyi düşerek bu vechi terketmesi

ve ardından A'meş'ten¹⁵²⁹ ﴿بَيْسٍ﴾ vechini almasıdır.¹⁵³⁰ Her ne kadar *et-Teysîr* tariki olan

Yahya b. Âdem tarikinden aktarılan bu iki vecih alınabiliyor olsa da azîmet yaklaşımı gereği

¹⁵²⁵ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 51 (704, 705. beyitler); Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 3/940; Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzû'l-me'ânî*, 484.

¹⁵²⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 2/66; Molla Emin Efendi, 'Umde, 298; Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 6739), 67a; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 176; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/527; Şahin, *el-Münezzel*, 171; Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/317; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/414.

Talip Akbal bu meselede *Kırmızı Mecmû'a*'da önce ﴿بَيْتِيسٍ﴾, sonra ﴿بَيْسٍ﴾ alındığını ancak yapılan tahrîr/tetikiklerde bu durumun düzeltildiğinin ifade etmektedir.

¹⁵²⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 298.

¹⁵²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1711.

¹⁵²⁹ A'meş, sîka (güvenilir) bir kıraat alimi kabul edilen Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân'dır (öl. 147/765).

¹⁵³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1711, 1512.

şüphe duyulan ﴿بَيْتِيسَ﴾ vechinin ikinci planda bırakıldığı söylenebilir.

Abdülfettâh el-Kâdî, Ebû Bekir Şu'be rivayeti adına iki vechi de zikretmekle birlikte, ﴿بَيْتِيسَ﴾ vechinin ikinci vecih olduğunu belirtmektedir.¹⁵³¹ Bu durum, Kahire ekolünün tercihinin, İtilâf ve Sûfî mesleğine muhalif, Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleğine muvafık olduğunu göstermektedir.

4.3.2.6. Îsâ b. Verdân rivayetinde: ﴿وَعِمَارَةَ﴾ ve ﴿سِقَايَةَ﴾ kelimeleri

﴿وَعِمَارَةَ﴾ ve ﴿سِقَايَةَ﴾¹⁵³² kelimelerinde Ebû Ca'fer kıraatinin Îsâ b. Verdân rivayetine nispet edilerek ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ ve ﴿سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ﴾ (iki vecih) nakledilmiştir.¹⁵³³

Îsâ b. Verdân rivayetine dayandırılan ﴿سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechinin alınmasında farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere* ve *takrîb tarikleri* bağlamında Îsâ b. Verdân rivayetine isnad edilerek nakledilen ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechi alınmamaktadır.¹⁵³⁴

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de, ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechini, Îsâ b. Verdân rivayetinin Şatvî tarikinden nakletmiştir.¹⁵³⁵ *ed-Dürre'nin*:

وَقُلْ عَمْرَةَ مَعَهَا سُقَاةَ الْخِلَافِ بْنِ

¹⁵³¹ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 125.

¹⁵³² et-Tevbe 9/19;

¹⁵³³ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 388, 389; Paluvî, *Zübde*, 1/293.

¹⁵³⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 2/88; Molla Emin Efendi, 'Umde, 316.; Ömer Lütfî b. Hüseyin, *Aşere-Takrîb Kılavuzu* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16), 2/259; Şahin, *el-Münezzel*, 188; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)* 1/348; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/576; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/450.

¹⁵³⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 388, 389.

beytinde “بِنَ” kelimesindeki bâ harfiyle remzettği¹⁵³⁶ Îsâ b. Verdân rivayetinde “الْخِلَافُ” kelimesiyle ifade edildiği üzere iki vecihle okunduğunu nakletmektedir.¹⁵³⁷ Yani, İbnü'l-Cezerî, ifadelerini mutlak bırakarak iki vechi de Îsâ b. Verdân'a nispet etmek suretiyle herhangi bir tarik için kayıtlamamıştır.¹⁵³⁸

Tahrîrât/meslek alimleri, İbnü'l-Cezerî'nin yukarıda zikredilen eserlerindeki nakillerden yola çıkarak farklı tercihlerde bulunmuşlardır.

Sûfî mesleğinde, ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechi her ne kadar *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'de zikredilse de Şatvî - İbn Harun - İbn Verdân kanalıyla tek tarik (infirâden) aktarıldığından azîmet yaklaşımı gereği ahzedilmemiştir.¹⁵³⁹

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechine, tek tarikten aktarılması (infirâd) sebebiyle yer vermemiştir.¹⁵⁴⁰ Bu durum, Sûfî mesleğinin metodolojisinde İbnü'l-Cezerî'nin tercihlerine riayet edilerek (ruhsat yaklaşımı) ilgili vechin tatbik edilmediği şeklinde de yorumlanabilir.

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleğinin tercihi de Sûfî mesleği ile aynıdır. Şeyh Atâullah mesleğinde ise iki vech de alınmaktadır.

Kahire ekolünün en önemli temsilcisi sayılan Ahmed el-Mütevellî, herhangi bir kayıt düşmeden İbn Verdân rivayeti adına iki vech bulunduğunu belirtmektedir.¹⁵⁴¹ Benzer şekilde Abdülfettah el-Kâdî de İbn Verdân'a iki vech isnad etmektedir.¹⁵⁴²

İskenderiyye ekolünün önde gelen tahrîrât alimlerinden Halîcî, İbn Verdân rivayetine özgü

¹⁵³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Dürretü'l-muḍiyye*'de yer verdiği kıraât-ı selâsi temsilen *eş-Şâṭibiyye*'de kullanılan asıllarının rumuzlarını kullanmıştır. Buna göre *eş-Şâṭibiyye*'de Nâfî' için elif harfi kullanıldığından *ed-Dürre*'de Nâfî'ye tabi olan Ebû Ca'fer kıraati elifle remzedilmiştir. Îsâ b. Verdân rivayeti bâ harfiyle, Süleyman b. Cemmâz rivayeti cîm harfiyle temsil edilmiştir. Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "ed-Dürretü'l-Muḍiyye"*, 52.

¹⁵³⁷ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 29 (122. beyit).

¹⁵³⁸ Nüveyrî, *Şerḥü Dürretü'l-muḍiyye*, 373, 274; Kâdî, *el-Îdâh*, 271; Dabbâ, *Behçetü'l-merḍiyye*, 74.

¹⁵³⁹ Şeyh Atâullah mesleğinde ise her ne kadar mezkûr tek tarik gelse de *ed-Dürre*'de zikredildiğinden metnin zahiriyle amel edilerek alınmıştır. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 316.

¹⁵⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 77, 78 (666-676.beyitler); Dimyâtî, *Îthâf*, 2/88.

¹⁵⁴¹ Ali Lateef Hammoodi, *Ahmet el-Mütevellî'nin el-Vücûhu'l-müşfıra fî'l-kıraati's-selâseti'l-mütevâtira İsimli Eserinin Tahkiki* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 41.

¹⁵⁴² Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 134.

﴿ الْحَاجَّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ ﴾ vechinin sadece Şatvî tarikinden (infirâden) nakledildiğini belirterek

İbnü'l-Cezerî'nin genel yaklaşımı doğrultusunda, tek bir tarikten (infirâden) nakledilen bu vechin, *et-Ṭayyibe* adlı eserinde yer almasa da *ed-Dürre'de* zikredildiğini vurgulamaktadır. İskenderiyye ekolünün ruhsat ilkesini benimseyen Ali el-Mansûrî çizgisini takip eden Halîcî'nin yaklaşımı, bu ekolde ruhsatın esas alındığını gösterir. Buna göre, asıl metne (*ed-Dürre*) bağlı kalınmak şartıyla, iki farklı okunuşun da kabul edildiği söylenebilir.¹⁵⁴³

Bu verilere göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, Îtilâf ve Mutkin meslekleriyle aynı olduğunu, ancak Kahire ve İskenderiyye tahrîrât ekolleri ile Şeyh Atâullah mesleğinden farklılaştığı müşahade edilmektedir.

4.3.2.7. Hişâm rivayetinde: ﴿ هَيْتُ ﴾ kelimesi

﴿ هَيْتُ ﴾¹⁵⁴⁴ kelimesinde Hişâm rivayetine dayandırılarak ﴿ هَيْتُ ﴾ ve ﴿ هَيْتُ ﴾ vecihleri aktarılmaktadır. Hişâm rivayetinin usulünde ﴿ هَيْتُ ﴾ vechinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak ﴿ هَيْتُ ﴾ vechinin alınıp alınmaması hususunda tahrîrât (meslek) alimleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır.¹⁵⁴⁵

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde *aşere tariki* bağlamında ﴿ هَيْتُ ﴾ vechi alınmayıp sadece ﴿ هَيْتُ ﴾ tercih edilmektedir.¹⁵⁴⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Hişâm rivayeti adına ﴿ هَيْتُ ﴾ vechini naklederken aynı rivayette “وقد رُوِيَ عنه ضم التاء” ifadesiyle ﴿ هَيْتُ ﴾ vechinin okunduğunu da belirtmektedir.¹⁵⁴⁷ Benzer şekilde, *Câmi'u'l-beyân* adlı eserinde fethanın ﴿ هَيْتُ ﴾ Hulvânî'nin *et-Teysîr* tariki olan el-

¹⁵⁴³ Hâlîcî'nin *Hallü'l-müşkilât* isimli eserini tahkik eden Ebü'l-Hayr Ömer el-Mirâtî de İsâ v. Verdân rivayeti adına iki vechin de alınmasının daha doğru olacağını belirtmektedir. Halîcî, *Hallü'l-Müşkilât*, 121, 122 (1 no'lu dipnot).

¹⁵⁴⁴ Yûsuf 12/23.

¹⁵⁴⁵ Nâfi' kıraati, İbn Zekvân rivayeti ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde ﴿ هَيْتُ ﴾, İbn Kesîr kıraatinde ﴿ هَيْتُ ﴾ olarak okunur. Dânî, *et-Teysîr*, 391, 392; Paluvî, *Zübde*, 1/335, 336.

¹⁵⁴⁶ Molla Emin Efendi, *Umde*, 361; Şahin, *el-Münezzel*, 237; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 1/441.

¹⁵⁴⁷ Dânî, *et-Teysîr*, 392; Adıgüzel, *Tarik ve Senet Boyutuyla Kıraat İlmi*, 253.

Cemmâl kanalıyla, dammenin ﴿هَيْتُ﴾ Hulvânî tarikinin İbrahim b. Abbâd kanalından nakledildiğini ve her iki vechin de sahih olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁴⁸

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:¹⁵⁴⁹

وَهَيْتَ بِكَسْرِ أَصْلُ كُفٍّ وَهَمْزُهُ ... لِسَانُ وَصَمُّ النَّا لَوَى حُلْفُهُ دَلَا

beytinde, Hişâm rivayetinden nakledilen ﴿هَيْتُ﴾ ve ﴿هَيْتُ﴾ vecihlerini herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak olarak aktarmaktadır.¹⁵⁵⁰ Ancak Şâtıbî'nin fetha ile birlikte dammeyi zikretmesi kendi metodunun dışına çıkma (خروج عنه طريقه) kabul edilmektedir.¹⁵⁵¹ Zira eş-Şâtıbiyye'nin aslı olan *et-Teysîr*'de bu vecih rivayeten nakledilmemiştir.¹⁵⁵²

İstanbul tarikinin aslî kaynaklarının, yukarıda zikredilen verilerinden hareketle Sûfî mesleğinin tercihinin gerekçesi sadetine şu sonuçlara ulaşılmıştır:

et-Teysîr'de Hişâm rivayetinin aktarıldığı tarik, Hulvânî'nin Abbas b. İbn Mihrân el-Cemmâl tarikidir. Bu tarikten ise ﴿هَيْتُ﴾ vechi aktarılmaktadır. ﴿هَيْتُ﴾ vechinin aktarıldığı Hulvânî'nin, İbrahim b. Abbâd tariki ise *et-Teysîr* tariki değildir.¹⁵⁵³

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, ruhsat yaklaşımı ekseninde kaynağa bağlılık ilkesinden hareketle Teysîr tariki olan ﴿هَيْتُ﴾ vechi alınarak Teysîr tariki olmayan bir kanaldan aktarılan

﴿هَيْتُ﴾ vechi alınmamaktadır.¹⁵⁵⁴

Bununla birlikte, Hişâm rivayetinde, ﴿هَيْتُ﴾ vechinin daha meşhur (yaygın) olduğu da belirtilmektedir.¹⁵⁵⁵ Ayrıca, azîmet yaklaşımı çerçevesinde meşhur olmayan vechin terk edilmesi ilkesi benimsenerek meşhur (yaygın) olmayan vecih alınmamıştır.¹⁵⁵⁶

¹⁵⁴⁸ Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, 565; *Müfredât*, 469.

¹⁵⁴⁹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 61 (777. beyit).

¹⁵⁵⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/1014, 1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533, 534.

¹⁵⁵¹ Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 161.

¹⁵⁵² Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 66a.

¹⁵⁵³ Dâni, *et-Teysîr*, 115, 116.

¹⁵⁵⁴ Molla Emin Efendi, *Umde*, 361; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye*, 2/441.

¹⁵⁵⁵ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533.

¹⁵⁵⁶ Pilgir, "İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme", 715-717.

Karşılaştırma

İtilâf ve Mutkin mesleklerinde ﴿هَنْتُ﴾ vechi alınmayıp sadece ﴿هَنْتُ﴾ tercih edilmektedir. Şeyh Atâullah mesleğinde ise ﴿هَنْتُ﴾ ve ﴿هَنْتُ﴾ vecihlerinin her ikisi de alınmaktadır.

Abdülfettah el-Kâdî, Hişâm rivayeti adına ﴿هَنْتُ﴾ vechine yer vermektedir. Kadî, Şâtıbî'nin ﴿هَنْتُ﴾ vechine yer vermesini kendi metodunun dışına çıkma (خروج عنه طريقه) olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirterek Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde bu vechin alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁵⁷

İskenderiye ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, *Hırzû'l-emânî*'de fetha ve damme vecihlerine yer verildiğini belirterek, Hişâm rivayeti adına Hulvânî'den ﴿هَنْتُ﴾, Dâcûnî'den ise ﴿هَنْتُ﴾ aktarıldığını ifade etmektedir. Halîcî, bu farklı okunuşlar arasında doğru olanın fetha ile olduğunu vurgulamakta ve görüşünü İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eseriyle desteklemektedir. Şâtıbî'nin damme okunuşuna yer vermesini ise kendi aslı tarikinin (*et-Teysîr*) dışına çıktığı şeklinde değerlendirmektedir.¹⁵⁵⁸

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, İtilâf ve Mutkin meslekleri, Abdülfettâh el-Kâdî ve Halîcî'nin (İskenderiyye ekolü) tercihiyle aynı olduğu söylenebilir. Ancak Şeyh Atâullah mesleğiyle ihtilaf halindedir.

Takrîb tariki

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde takrîb tariki kapsamında Hişâm rivayetinin usulünde Hulvânî tarikinden ﴿هَنْتُ﴾, Dâcûnî tarikinden ﴿هَنْتُ﴾ vechi olmak üzere iki vecih alınmaktadır.¹⁵⁵⁹

Takrîb tariki esas alındığında Hişâm rivayetinin usulünde ﴿هَنْتُ﴾ ve ﴿هَنْتُ﴾ iki vecih alınmasının gerekçesi, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinde bu iki veche yer vererek sahih

¹⁵⁵⁷ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 161.

¹⁵⁵⁸ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 131.

¹⁵⁵⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 2/143; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/713; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/558.

olduğunu belirtmesidir (ruhsat ilkesi).¹⁵⁶⁰

4.3.2.8. Bezzî rivayetinde: ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ kelimesi

Bezzî rivayetine isnad edilerek ﴿اَسْتَيْسُوا﴾¹⁵⁶¹ ve ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ olarak iki vecih nakledilmiştir.¹⁵⁶²

Bezzî rivayetinin usulünde ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak aynı rivayette ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechinin alınmasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶³ Kıraat mesleklerinin farklı yaklaşımlarının temel nedeni, kaynak eserlerin içeriklerindeki farklılıklardır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere tariki* bağlamında Bezzî rivayetinde ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi alınmamaktadır.¹⁵⁶⁴

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayeti adına İbn Huvâsetî el-Fârîsî - Nakkâş - Ebû Rabîa' - Bezzî kanalıyla ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ olarak (tek vecih) nakletmektedir.¹⁵⁶⁵

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَيُنَاسُ مَعًا وَاسْتَيْسُوا وَتَيْ ... أَسُوا أَقْلِبَ عَنِ الْبَزْزِ بِخُلْفٍ وَأَبْدَلَا
beytinde söz konusu kelimeye yer vererek Bezzî rivayetinde ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechinin hulf ile yani ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ olarak da aktarıldığını belirtmektedir.¹⁵⁶⁶

Şâtıbî'nin öğrencisi olan Sehâvî, Ebû Amr ed-Dânî'nin Bezzî rivayetini Ebû'l-Feth ve İbn Galbûn kanalıyla ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechiyle okuduğunu nakletmektedir.¹⁵⁶⁷ Ancak yapılan

¹⁵⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1753, 1754.

¹⁵⁶¹ Yûsuf 12/80, 110.

¹⁵⁶² Dânî, *et-Teysîr*, 394; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 62 (782. beyit); Paluvî, *Zübde*, 1/342, 343.

¹⁵⁶³ Yûsuf sûresi 110. ayetteki ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ kelimesinde de benzer bir durum söz konusudur. Sûfî mesleğinin metodolojisinde her iki kelime hakkında verilen hüküm aynı olduğundan bu çalışmada Yûsuf sûresi 80. ayetteki ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ kelimesi üzerinden inceleme yapılacaktır. Zira metinde her iki kelimenin de yer alması, okurda karışıklığa yol açabileceği düşünülmektedir.

¹⁵⁶⁴ Molla Emin Efendi, *Umde*, 363, 364; Şahin, *el-Münezzel*, 244; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/455, 462.

¹⁵⁶⁵ Dânî, *et-Teysîr*, 394.

¹⁵⁶⁶ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 62 (782. beyit).

¹⁵⁶⁷ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/1026.

incelemelerde, Dâni'nin ne *et-Teysîr*'inde ne de *Câmi'u'l-beyân*'ında böyle bir nakle rastlanılmamaktadır. Aynı şekilde İbn Galbûn da *et-Tezkira* 'da ilgili sûredeki kıraat farklılıkları arasında ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ kelimesinin okunuşlarına yer vermemektedir.¹⁵⁶⁸

İstanbul tarikinin aslî kaynaklarının, yukarıda zikredilen verilerinden hareketle Sûfî mesleğinin tercihinin gerekçesi sadedinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ebû Amr ed-Dâni, Bezzî rivayeti adına ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ (hulf) vechine yer vermemektedir. Bu vechin

(hulf) ﴿اَسْتَيْسُوا﴾, Şâtibî tarafından nakledildiği görülmektedir.¹⁵⁶⁹

Dâni, *et-Teysîr*'de, Bezzî rivayetini İbn Huvâsetî el-Fârîsî - Nakkâş - Ebû Rabîa' tarikiyle aktarmaktadır. Bezzî rivayeti adına ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi de bu tarikten nakledilmektedir. Buna göre bu vecih Teysîr tariki kabul edilmelidir. ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi ise Bezzî'nin İbnü'l-Habbâb tarikinden nakledilmektedir. Bu tarik ise Teysîr tariki değildir.¹⁵⁷⁰

Sûfî mesleğinde, ruhsat ilkesiyle (kaynağa bağlılık) amel edilerek Bezzî rivayeti adına sadece Teysîr tariki olan Ebû Rabîa' tarikinden aktarılan ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi alınmış, azîmet yaklaşımı ekseninde zayıf bulunan vechin alınmaması ilkesi gereği ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechinin terkedildiği söylenebilir.

Karşılaştırma

İtilâf ve Şeyh Atâullâh mesleklerinde ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi alınmış, ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi terkedilmiştir.

Mutkinü'r-rivâye sahibi Kettânizâde, Bezzî rivayetinde *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye*'de bulunmayan İbnü'l-Habbâb tarikinden aktarılan vechin de kabul edilebileceğini belirtmektedir.¹⁵⁷¹ Ancak 'Umde sahibi Molla Mehmed Efendi, Kettânizâde'nin bu görüşünü eleştirerek, söz konusu vecihte eserin zahirinden anlaşılan bir zayıflık olduğunu ve bu nedenle

¹⁵⁶⁸ İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 378-385.

¹⁵⁶⁹ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 3/1025, 1026; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 260; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 537.

¹⁵⁷⁰ Molla Emin Efendi, 'Umde, 363, 364.

¹⁵⁷¹ Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 34a.

ihtiyatlı (azîmetle) davranmanın daha doğru olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁷²

Mutķinü'r-rivâye'de Kettânizâde'nin Bezzî rivayeti adına ﴿اِسْتَيْسُوا﴾ vechini kabul etmesinin temel nedenlerinden biri, Şâtıbî'nin *Ĥırzû'l-emânî*'de “عَنِ الْبَيْتِيِّ بِحُلْفٍ” ifadesiyle bu veche yer vermesi ve sonraki şârihlerin de bu görüşü desteklemesidir. Şâtıbî gibi önemli bir alimin bu okunuşu benimsemesi, Kettânizâde gibi diğer alimler üzerinde de etkili olmuştur. Aynı şekilde, yakın dönem tahrîrât alimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî de mezkûr kelimedeki Bezzî rivayeti adına her iki vechin de alınabileceğini belirtmektedir.¹⁵⁷³

Takrîb tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Bezzî rivayeti adına takrîb tariki bağlamında ﴿اِسْتَيْسُوا﴾ ve ﴿اِسْتَايسُوا﴾ (iki vecih) alınmaktadır.¹⁵⁷⁴ İbnü'l-Cezerî'nin bu veche *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe*'de yer vermesi Bezzî rivayetinde ﴿اِسْتَيْسُوا﴾ vechinin de alınmasının gerekçesi olarak kabul edilebilir (ruhsat ilkesi).¹⁵⁷⁵

4.3.2.9. Hişâm rivayetinde: ﴿اَفْعِدَّةٌ﴾ kelimesi

Hişâm rivayetine isnad edilerek ﴿اَفْعِدَّةٌ﴾¹⁵⁷⁶ ve ﴿اَفْعِيْدَةٌ﴾ (hemzeden sonra yâ-i sâkine ilavesiyle) iki vecih nakledilmektedir.¹⁵⁷⁷ Bu rivayetin usulünde ﴿اَفْعِيْدَةٌ﴾ vechinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak hulf yani ﴿اَفْعِدَّةٌ﴾ vechinin ahzedilmesi hususunda farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de hocası Ebü'l-Feth'e hemzeden sonra yâ-i sâkine ilavesiyle

¹⁵⁷² Molla Emin Efendi, 'Umde, 364.

¹⁵⁷³ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 166.

¹⁵⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 296; Dimyâtî, *İthâf*, 2/151; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/732; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/573.

¹⁵⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/974; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetün-Neşr*, 46 (225, 226. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti'-Neşr*, 1/464, 465.

¹⁵⁷⁶ İbrâhîm 14/37.

¹⁵⁷⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 401; Şâtıbî, *Ĥırzû'l-emânî*, 63 (800. beyit); Paluvî, *Zübde*, 1/361.

﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechini okuduğunu belirttikten sonra Hişâm rivayetinin Hulvânî tarikinden bu şekilde nakledildiğini ifade etmektedir.¹⁵⁷⁸ Aynı şekilde *Câmi‘u‘l-beyân*’da bu tarik aracılığıyla aktarılan ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechinin dilbilgisel analizini yaparak kendi tercihinin bu vecih olduğunu sarahaten belirtmektedir.¹⁵⁷⁹

Şâtıbî ise *Hırzû‘l-emânî*’de:

وَصُمَّ كَيْفًا حِصْنٌ يَصِلُوا بِصِلٍّ عَنْ ... وَأَفْعِدَّةٌ بِأَلْيَا بِخُلْفٍ لَهُ وَلَا

beytinde ilgili kelimeyi ele alarak Hişâm rivayetinde ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ ve ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ olarak (iki vecih) nakletmiştir.¹⁵⁸⁰

Şâtıbî’nin talebesi Sehâvî, *eş-Şâtıbiyye* şerhinde ilgili beyti açıklarken metinde geçen “بِخُلْفٍ لَهُ” ifadesiyle kastedilen hulfe yani ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechine değinmemekle birlikte Dânî’nin yukarıda da zikredilen ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechine dair ifadelerini naklederek bu vechin tevcihini yapmıştır.¹⁵⁸¹

Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzû‘l-me‘ânî* adlı eserinde, aynı beytin şerhinde ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechinin Kur‘ân’ın fesâhatinden uzak zayıf bir vecih olduğunu savunmuştur. Ebû Şâme, bu görüşünü desteklemek için diğer alimlerin (ehl-i edânın) çoğunluğunun bu okunuşu kabul etmediğini belirtmiş ve özellikle Dânî’nin bu okunuşu *et-Teyisîr*’de zikretmesine şaşırıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁸²

Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kıraat mesleklerinin ittifakıyla ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ kelimesinde Hişâm rivayetine nispet edilerek nakledilen iki vecihten sadece hemzeden sonra yâ-i sâkine ilavesiyle ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechi alınmaktadır.¹⁵⁸³ Sadece bu vechin alınmasının temel nedeni, ruhsat yaklaşımı ekseninde aslî kaynağa bağlılık ilkesiyle amel edilmesidir. Zira, bu vecih *et-Teyisîr*

¹⁵⁷⁸ Dânî, *et-Teyisîr*, 401.

¹⁵⁷⁹ Dânî, *Câmi‘u‘l-beyân*, 579, 580.

¹⁵⁸⁰ Şâtıbî, *Hırzû‘l-emânî*, 63 (800. beyit).

¹⁵⁸¹ Sehâvî, *Fethû‘l-vaşîd*, 3/1041, 1042.

¹⁵⁸² Ebû Şâme, *İbrâzû‘l-me‘ânî*, 552, 553.

¹⁵⁸³ Molla Emin Efendi, *Umde*, 379, 380; Şahin, *el-Münezzel*, 259; Şahin, *Vücûhâtü‘l-Kur‘âniyye*, 2/486.

tariki olan Hulvânî tarikinden nakledilmiştir. Ayrıca, Dânî'nin bu vechi tercih ettiğini açıkça ifade eden bir kayıt koyması da bu tercihin belirlenmesinde önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Yâ-i sâkîne ilave etmeksizin okunan ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechine, Hişâm rivayeti adına her ne kadar *et-Teysîr* dışında başta *Ġâyetü'l-ihtîşâr* ve *eş-Şâtıbiyye* gibi muteber kaynaklarda yer verilse de Eskâtî ve Abdülfettâh el-Kâdî gibi tahrîrât alimleri Hişâm rivayetinden bu vechin de okunabileceğini ifade etseler de *et-Teysîr* tariki olmayan Dâcûnî tarikinden aktarılması sebebiyle alınmamaktadır. Nitekim Sûfî mesleğinin genel uygulaması *et-Teysîr* tariki olan nakilleri uygulayıp bu tariklerin dışına çıkmamaktır (ruhsat metodu).

Karşılaştırma

Hişâm rivayetinde yâ ilave etmeksizin okunan ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechinin okunup okunmayacağı sorusunun cevabını arayan Eskâtî'nin değerlendirmeleri diğer ekollerin bu husustaki tahrîrâtını anlayabilmek için önem arz etmektedir. Öncelikle hemzeden sonra yâ-i sâkîne ilavesiyle ﴿أَفْعِيدَةٌ﴾ vechinin tevcihini yapıp bu vechin sıhhatine ve Arap dilindeki yerine değinen Eskâtî, bu okuyuşun Hulvânî tarikinden nakledildiğini belirterek yâ ilave etmeksizin okunan ﴿أَفْعِدَّةٌ﴾ vechinin Dâcûnî tarikinden nakledildiğini bu tarikin ise *eş-Şâtıbiyye* tariki olmadığını ifade etmiştir. Eskâtî, Ebü'l-Alâ el-Hemedânî'nin (öl. 569/1173) *Ġâyetü'l-ihtîşâr*'da Hişâm rivayetinde her iki vechi herhangi bir tarik için kayıtlamadan (mutlak) naklettiğini,¹⁵⁸⁴ Şâtıbî'nin de Ebü'l-Alâ'nın bu değerlendirmesini dikkate alarak *eş-Şâtıbiyye*'de Hişâm rivayeti adına iki vechi tarıklara kayıtlamadan (mutlak) olarak aldığını ve *eş-Şâtıbiyye* şarihlerinden kimsenin bu vecihlerin mutlak bırakılmasına itiraz etmediğini dolayısıyla Hişâm rivayetinde her iki vechi de okumanın mümkün olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁸⁵

Benzer şekilde yakın dönem kıraat âlimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî de Hişâm rivayeti adına mezkûr kelimedede nakledilen her iki vechi de zikretmiştir.¹⁵⁸⁶

¹⁵⁸⁴ Ebü'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî, *Ġâyetü'l-ihtîşâr fi'l-kırâ'âti'l-aşr li-e'immeti'l-emşâr.*, ed. Eşref Muhammed Fuat Talat (Câmia'tü'r-Riyâd, 1994), 534, 535.

¹⁵⁸⁵ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 125, 126.

¹⁵⁸⁶ Kâdî, *el-Vâfi*, 303; Kâdî, *Büdürü'z-zâhira*, 174.

Halîcî (İskenderiyye ekolü), *Hırzû 'l-emânî* metnin de yer alan “وَأَفِيدَةٌ بِأَلْيَا يُخْلِفُ لَهُ وَلَا” ifadesinden anlaşılanın medli ve medsiz (iki vecih) olduğunu belirtmektedir. Kendi tercihi hakkında kesin bir ifade kullanmayan Halîcî, medli okuyuşun ﴿أَفِيدَةٌ﴾ Arap dilinde kullanılan bir uygulama olduğunu vurgulayarak İbn Mâlik el-Fâsî'nin “*Üç harekede med ile okumak bilinen bir kullanımdır.*” ifadesine yer vermektedir.¹⁵⁸⁷

Haşim el-Mağribî ise Hişâm rivayeti adına sadece yâ ile ﴿أَفِيدَةٌ﴾ vechinin alınacağını ifade ederek yâsız vechin Şâtıbî'nin ziyadesi olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁸⁸

Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin tercihinin Anadolu'daki kıraat meslekleri ve Mağribî'nin tercihiyle aynı olduğu ancak Eskâtî ve Kâdî'nin tercihleriyle doğrudan ihtilaf ettiği görülmektedir.

Takrîb tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tariki kapsamında Hişâm rivayeti adına ﴿أَفِيدَةٌ﴾ vechi Hulvânî tarikinden, ﴿أَفِيدَةٌ﴾ vechi Dâcûnî tarikinden alınmaktadır.¹⁵⁸⁹ İbnü'l-Cezerî'nin *et-Ṭayyibe* ve *en-Neşr*'de söz konusu vecihleri Hişâm rivayetinin tariklerine kayıtlayarak aktarması Sûfî mesleğinin tercihinin gerekçesi olarak kabul edilebilir (ruhsat metodu).¹⁵⁹⁰

4.3.2.10. İsâ b. Verdân rivayetinde: ﴿فَيَغْرِقُكُمْ﴾ kelimesi

Ebû Câfer kıraatinin İsâ b. Verdân rivayetine isnad edilerek ﴿فَيَغْرِقُكُمْ﴾¹⁵⁹¹ kelimesi, if'âl

¹⁵⁸⁷ Halîcî, *Hallü 'l-müşkilât*, 134.

¹⁵⁸⁸ Mağribî, *Hısnü 'l-kârî*, 104.

¹⁵⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü 'n-Neşr*, 565; Dimyâtî, *İthâf*, 2/170; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 2/773; Şahin, *Vücûhâtü 'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/608.

¹⁵⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1763-1765; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetün-Neşr*, 81 (714, 715. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti 'n-Neşr*, 2/405,406.

¹⁵⁹¹ el-İsrâ 17/69.

babından ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ ve tef'îl babından ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ iki vecihle aktarılmaktadır.¹⁵⁹²

Îsâ b. Verdân rivayeti adına aktarılan ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ vechinin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ vechinin (tef'îl babı) alınıp alınmaması hususunda kıraat meslekleri arasında farklı değerlendirmelerin olduğu müşahade edilmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde *aşere ve takrîb tarikleri* kapsamında Îsâ b. Verdân rivayeti adına tef'îl babı ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ alınmamaktadır.¹⁵⁹³

İbnü'l-Cezerî, kıraat-i aşerenin aslî kaynağı kabul edilen *Dürretü'l-muğiyye*'nin:

وَيُغَرِّقُكُمْ بِمِائَةِ أَتْلٍ طَمِيٍّ وَشَدِّ
دِدِ الْخُلْفِ بْنِ

beyitlerinde ilgili kelimeye yer vermiştir.¹⁵⁹⁴ Beyitteki “وَشَدِّ الْخُلْفِ بْنِ” ifadesi, Îsâ b. Verdân rivayetinde hulf yani ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ ve ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ olarak iki vecih aktarıldığını belirtmektedir.¹⁵⁹⁵

Îsâ b. Verdân rivayeti adına nakledilen ikinci vecih ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ Şatvî – İbn Hârûn - Fadl - Îsâ b. Verdân kanalıyla tek tarikten (infirâden) nakledilmiştir.¹⁵⁹⁶ Bu sebeple tef'îl babı Îsâ b. Verdân'ın infirâdı olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁹⁷

Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ vechinin alınmamasının temel nedeni, azîmet metoduna dayanmaktadır. Azîmet yaklaşımına göre infirâd eden (tek tarikten aktarılan) vecihlere ihtiyatla yaklaşılmaktadır. Dolayısıyla sadece Şatvî tarikinden aktarılan ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ vechine de ihtiyatla yaklaşılarak ahzedilmemiştir.

¹⁵⁹² İbn Kesîr ve Ebû Amr kıraatleri if'âl babında fiili muzârî nefsi mütekellim mea'l-gayr sîgasıyla ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾, Ruveys rivayetinde if'âl babında fiili muzârî müfred muhâtab sîgasıyla ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾, diğer kıraat ve rivayetlerde ise if'âl babında fiili muzârî müfred gâib sîgasıyla ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾ nakledilmektedir. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 439; Paluvî, *Zübde*, 1/307.

¹⁵⁹³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 398; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/841; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/539.

¹⁵⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 32 (146. beyit).

¹⁵⁹⁵ Kâdî, *el-İdâh*, 297; Nüveyrî, *Şerḥu Dürretü'l-muğiyye*, 317; Dabbâ, *Behçetü'l-merđiyye*, 85.

¹⁵⁹⁶ Nüveyrî, *Şerḥu Dürretü'l-muđiyye*, 317; Ali Muhammed Dabba, *Behçetü'l-merđiyye*, 85.

¹⁵⁹⁷ Kâdî, *el-İdâh*, 297.

İbnü'l-Cezerî, Îsâ b. Verdân rivayeti adına her ne kadar *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre'de* ﴿فَتَغْرِقُكُمْ﴾ vechini zikretmiş olsa da *Ṭayyibetü'n-Neşr*'de bu veche infirâden aktarılması nedeniyle yer vermemiştir. Bu durum, söz konusu okunuşun kabulü konusunda ihtiyatlı olunması gerektiği yönündeki görüşleri desteklemektedir.¹⁵⁹⁸

Netice olarak aşere tariki bağlamında azîmetle amel edilerek Îsâ b. Verdân rivayeti adına infirâden aktarılan ﴿فَتَغْرِقُكُمْ﴾ vechi alınmamaktadır. Takrîb tariki bağlamında İbnü'l-Cezerî'nin *Ṭayyibetü'n-Neşr*'de bu veche yer vermemesine binaen *ruhsat* ile amel edilerek alınmadığı söylenebilir.¹⁵⁹⁹

Karşılaştırma

İtilâf ve Mutkin mesleklerinde ﴿فَتَغْرِقُكُمْ﴾ vechi, aşere ve takrîb tariklerinde alınmamaktadır.

Şeyh Atâullâh mesleğinde ise aşere tariki uygulandığında alınırken, takrîb tarikinde alınmamaktadır.

Kahire ekolünün temsilcisi Ahmed el-Mütevellî, Îsâ b. Verdân rivayetinde iki vechi herhangi bir kayıt düşmeden aktarmaktadır. Bu durum, Kahire ekolünde iki vechin de alındığını göstermektedir.¹⁶⁰⁰ Benzer şekilde Abdülfettâh el-Kâdî de Îsâ b. Verdân rivayetinde her iki vechin de sahih olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁰¹

Buna göre, Sûfî mesleği ile tercihinin Şeyh Atâullah mesleği, Mütevellî ve Kâdî'nin tercihiyle ihtilaf ettiği, Mutkin ve İtilâf mesleğiyle mutabık olduğu görülmektedir.

¹⁵⁹⁸ Kâdî, *el-İdâh*, 297.

¹⁵⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 579; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1781; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetün-Neşr*, 83 (737, 738. beyitler); Nüveyrî, *Şerḥu Ṭayyibeti'n-Neşr*, 2/405,406; Dimyâtî, *İthâf*, 2/202; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/665.

¹⁶⁰⁰ Mütevellî, *el-Vücûhu'l-müsîra*, 44.

¹⁶⁰¹ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 187.

4.3.2.11. Kālûn rivayetinde: ﴿لَا هَبَ﴾ kelimesinin mîzânı

Kālûn rivayetine dayandırılarak ﴿لَا هَبَ﴾¹⁶⁰² kelimesinde, hemze ﴿لَا هَبَ﴾ ve yâ ﴿لِيَهَبَ﴾ (iki vecih) aktarılmaktadır.¹⁶⁰³

Aşere ve takrîb tarikleri kapsamında Kālûn rivayeti adına aktarılan iki vechin alınmasında kıraat mesleklerinin ittifakı vardır. Aynı şekilde, önce ﴿لَا هَبَ﴾ (mukaddem), sonra ﴿لِيَهَبَ﴾ (muahhar) uygulanmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat vardır.¹⁶⁰⁴

Ebû Amr ed-Dânî, Kālûn rivayetinde hemzenin ﴿لَا هَبَ﴾ Ebû Neşît tarikinden, yânın ise ﴿لِيَهَبَ﴾ Hulvânî tarikinden nakledildiğini belirtmektedir.¹⁶⁰⁵ Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*'da Ebû Neşît tarihinin diğer nakil kanallarından yâ vechinin de aktarıldığını belirtmektedir. Yani, her ne kadar Teysîr tariki olan kanaldan hemze aktarılsa da bu vechin şâhid ve mütâbî'lerinin de bulunduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı her iki vecih de sahih bulunarak kıraat farklılıklarının tedrisatına dahil edilmiştir.¹⁶⁰⁶

Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَهَمْزٌ أَهَبَ بِأَلْيَا جَرَى خُلُوْ بَحْرِهِ ... يَخْلُفُ وَنَسِيًا فَتَحُهُ فَائِزٌ عَلَا

beytinde Dâni'ye tabi olarak mezkûr kelimenin iki vechine de yer vermiştir.¹⁶⁰⁷

Sûfî mesleğinin tercihlerini içeren kaynaklarda bu tercihin gerekçesi açıkça belirtilmemiştir. Ancak bu vecihlerin nakledildiği kaynakların ve tariklerin incelenmesi (metin ve ricâl tetkiki) sonucunda bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Dâni'nin *et-Teysîr*'de Kālûn rivayetini Ebû Neşît tarikinden aktarmaktadır. Yani bu tarik Teysîr tarikidir. Dolayısıyla ruhsat yaklaşımı ekseninde kaynağa bağlılık ilkesine binaen Dâni'nin *et-Teysîr*'de Kālûn rivayetini

¹⁶⁰² Meryem 19/19.

¹⁶⁰³ Verş rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Ya'kûb kıraatlerinde ﴿لِيَهَبَ﴾, diğer kıraat ve rivayetlerde ise ﴿لَا هَبَ﴾ olarak okunur. Dâni, *et-Teysîr*, 426; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 591; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1796-1799; Dimyâtî, *İthâf*, 2/234; Paluvî, *Zübde*, 1/411; Tilimsânî, *Risâletü'l-garrâ*, 92.

¹⁶⁰⁴ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 414; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 3/897; Şahin, *el-Münezzel*, 305; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 2/712.

¹⁶⁰⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 426.

¹⁶⁰⁶ Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, 616.

¹⁶⁰⁷ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 68 (862. beyit).

aktardığı Ebû Neşît tarikine dayandırılan ﴿لَاهَبَ﴾ vechine öncelik verilmiştir.¹⁶⁰⁸ Diğer kaynaklarda yer alan Hulvânî tarikinden aktarılan ve sıhhati tescil edilen ﴿لِيَهَبَ﴾ vechi ise sonra uygulanmıştır.¹⁶⁰⁹

Bu sıralamanın nedenlerinden biri de Kālûn rivayetinde, hemzenin daha yaygın (meşhur) olmasıdır. Nitekim, yaygınlık da bir veche öncelik verilmesinde etkili bir faktördür. Yani, daha yaygın olan hemze, bu nedenle önce alınmıştır.¹⁶¹⁰

Bu sıralamanın nedenlerinden bir diğeri ise bu kelimedede asıl olanın hemze olduğu, yânın hemzeden değiştirildiğidir. Dolayısıyla kelimenin aslından olduğu belirtilen hemzeye öncelik verilmiştir.¹⁶¹¹

Kālûn rivayeti bağlamında incelendiğinde, ﴿لَاهَبَ﴾ kelimesi (hemze ve yâ) ile medd-i munfasılın (med ve kasr) bir arada bulunması, *mîzân/tahrîrât* olarak adlandırılan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, söz konusu kelimelerin okunuşu sırasında hemze ve yâ vecihleri ile kasr ve meddin ne şekilde tertîb edileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Tahrîrât âlimleri, bu mîzânın nasıl uygulanacağı konusunda farklı görüşlere sahip olduklarından, kıraat meslekleri arasında bu konuda uygulamaların farklı olduğu görülmektedir. İlgili mîzânda kıraat mesleklerinin tercihleri aşağıdaki gibidir.¹⁶¹²

﴿قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا﴾ ¹⁶¹³			
Sûfi, Şeyh Atâullâh, Mutkin Meslekleri		İtilâf Mesleği	
Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebe-teyn tariki	Merâtib-i erba‘a tariki	Mertebe-teyn tariki
﴿إِنَّمَا أَنَا - لِأَهَبَ﴾	﴿إِنَّمَا أَنَا - لِأَهَبَ﴾	﴿إِنَّمَا أَنَا - لِأَهَبَ﴾	﴿إِنَّمَا أَنَا - لِأَهَبَ﴾
قصر - الهمزة	قصر - الهمزة	قصر - الهمزة	قصر - الهمزة
قصر - الياء	قصر - الياء	قصر - الياء	قصر - الياء
مد - الهمزة	مد - الهمزة	مد - الهمزة	مد - الهمزة
مد - الياء	مد - الياء	مد - الياء Bu vecih alınmamaktadır.	مد - الياء

¹⁶⁰⁸ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183.

¹⁶⁰⁹ Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 2/576.

¹⁶¹⁰ Tilimsânî, *Risâletü'l-garrâ*, 93.

¹⁶¹¹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183.

¹⁶¹² Eyyûbî, *Mîzân*, (İbrahim Efendi, 9), 13; Molla Emin Efendi, *Umde*, 414, 415.

¹⁶¹³ Meryem 19/19.

4.3.2.12. İbn Zekvân rivayetinde: «تَخْرُجُونَ» kelimesi

İbn Zekvân rivayetine isnad edilerek «تَخْرُجُونَ»¹⁶¹⁴ kelimesinde malûm ve meçhul sîgaları (iki vecih) aktarılmaktadır.¹⁶¹⁵

İbn Zekvân rivayeti adına nakledilen malûm sîgasının uygulanmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak meçhul sîganın (hulf) alınması hususunda farklı değerlendirmelerin olduğu müşahade edilmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde *aşere tariki* bağlamında İbn Zekvân rivayeti adına malûm «تَخْرُجُونَ» sîga ahzedilerek meçhul sîga uygulanmamaktadır.¹⁶¹⁶

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de İbn Zekvân rivayetinde, Nakkaş – Ahfeş – İbn Zekvân tarikinden malûm «تَخْرُجُونَ» sîgasıyla okunduğunu açıkça beyan etmekle birlikte meçhul sîgayla okunan tariklere değinmemektedir.¹⁶¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Teysîr* tariki olarak sadece malûm sîganın alınabileceğini belirtmektedir.¹⁶¹⁸ Mezkûr tarikin dışındaki tariklerden ise İbn Zekvân rivayeti adına meçhul sîgası da nakledilmiştir.¹⁶¹⁹

Meçhul sîganın alınıp alınmamasındaki temel neden, mesleklerin asıl kaynak kabul ettikleri eserlerin içeriğine bağlı kalmalarına dayanmaktadır. İstanbûl tarikinde *et-Teysîr*, Mısır tarikinde ise *Hırzû'l-emânî* esas alınmaktadır. Buna göre, Sûfî mesleğinde *ruhsat* metodunun aslî kaynağa bağlılık ilkesi gereği *et-Teysîr*'de zikredilen malûm sîgası alınmış, Teysîr tariki olmayan tariklerden nakledilen meçhul sîgası alınmamıştır. Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de aktardığı meçhul sîga ise *et-Teysîr* üzerine ilave (ziyâdâtü's-Şâtıbî) kabul edilmektedir.¹⁶²⁰ Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin Rûm sûresi 19. ayetteki değerlendirmesinin de bu tercihin belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı söylenebilir (ruhsat yaklaşımı).

¹⁶¹⁴ er-Rûm30/19.

¹⁶¹⁵ Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb kıraatlerinde meçhul, Hamza, Kisâi ve Halefû'l-âşir kıraatlerinde ma'lûm sîgasıyla okunur. Dânî, *et-Teysîr*, 470; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 504; Paluvî, *Zübde*, 2/69, 70.

¹⁶¹⁶ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 470; Şahin, *el-Münezzel*, 405; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/784.

¹⁶¹⁷ Dânî, *et-Teysîr*, 470.

¹⁶¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1701, 1702.

¹⁶¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1702.

¹⁶²⁰ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 470.

Karşılaştırma

İtilâf ve Mutkin mesleklerinde sadece malûm sîga ahzedilmektedir. Şeyh Atâullah mesleğinde, eş-Şâtıbiyye'nin zahiriyle amel edilerek (ruhsat metodu) malûm ve meçhul (iki vecih) alınmaktadır.¹⁶²¹

İskenderiye (Mansûri) ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, aşere tariki bağlamında meçhul sîgasının alınıp alınmamasına dair net bir tercih belirtmese de *Hırzû'l-emânî*'de bu sîganın nakledilmesi sebebiyle, konunun daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Halîcî, İbnü'l-Cezerî'nin "Şâtıbî tarikinden (Ahfeş) aktarılan meçhul vechidir. Dolayısıyla Teysîr tarikinde alınmaması gerekir." ifadelerine yer vermiştir.¹⁶²² Ancak Halîcî, *takrîb/Tayyibe* tarikine göre kaleme aldığı *Şerhu Muḳarrabu't-Taḳrîb* adlı eserinde her iki vechin de alındığını açıkça ifade etmektedir.¹⁶²³ Benzer şekilde, Abdülfettâh el-Kâdî de eş-Şâtıbiyye'nin metninden anlaşılanın, malûm ve meçhul (iki vecih) olduğunu belirterek, bu meselede İbnü'l-Cezerî'nin Teysîr tarikinde meçhul sîganın alınmayacağı değerlendirmesini de aktarmaktadır.¹⁶²⁴

Kahire ekolünün önde gelen isimlerinden Ahmet ez-Zeyyât, *takrîb/Tayyibe* usulüne göre kaleme aldığı *Şerhu Tenkîhu Fethî'l-kerîm* adlı eserinde Nakkâş tarikinden malûm sîgasının, İbnü'l-Ehrâm tarikinden ise meçhul sîgasının nakledildiğini belirtmektedir. Ancak aşere tariki bağlamında hangi vechin alınacağına dair bir açıklama yapmamaktadır.¹⁶²⁵

Takrîb Tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisi dâhilinde *takrîb tariki* bağlamında İbn Zekvân rivayeti özelinde malûm ve meçhul sîgaları alınıp alınmaması hususunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Talip Akbal ve İbrahim Çavdar'a ait kürrâselerde İbn Zekvân için 'Umde'deki kayıtlar delil gösterilerek sadece malum sîga alınmışken Ali Şahin'e ait kürrâsede malûm ve meçhul (iki vecih) alınmıştır.¹⁶²⁶ Son dönem tahrîrât araştırmacılarından Sâmi Abdüşşekûr'da Rûm suresi 19. ayeti kapsamında yaptığı değerlendirmesinde malûm ve meçhul iki vecih alınması gerektiği

¹⁶²¹ Hıfzî, *Muḡni'l-kurrâ*, 175.

¹⁶²² Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 148.

¹⁶²³ Halîcî, *Şerhu Muḳarrabu't-Taḳrîb*, 214.

¹⁶²⁴ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 248.

¹⁶²⁵ Zeyyât, *Şerhu Tenkîhu Fethî'l-kerîm*, 199; Zu'bî, *Teysîru'l-fettâhî'l-'alîm*, 248.

¹⁶²⁶ Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/ 1149; İbrahim Çavdar, *Takrîb Sûreti*; 3/1126; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/395. Darulkurra Vakfı bünyesinde kıraat eğitimi veren Enes Öztürk ile yapılan müzakerelerde takrîb tarikinde İthâfî *fûdalâi'l-beşer*'in esas alınmasına binaen iki vecih alınacağı sonucuna varılmıştır. Kişisel görüşme: 17.11.2025/10:43.

sonucuna ulaştığını belirtmektedir.¹⁶²⁷ İzmîrî, bu kelimedeki takrîb tariki bağlamında malûm ve meçhul almaktadır.¹⁶²⁸

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı eserlerinde söz konusu vecihlere yer vermesi, bu vecihlerin alınmasında (ruhsat yaklaşımı) mühim bir etken olarak değerlendirilebilir.¹⁶²⁹

4.3.2.13. Ebû Amr kıraati ile Bezzî rivayetinde: ﴿الْأَى﴾ kelimesi

Ebû Amr kıraati ve Bezzî rivayetine nispet edilerek ﴿الْأَى﴾¹⁶³⁰ kelimesinin vasl ve vakf halinde ikinci hemzenin yâya ibdâli (iskân)¹⁶³¹ ﴿الْأَى﴾ ve hemzenin teshîli¹⁶³² (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁶³³ Söz konusu vecihlerin uygulanmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat bulunmaktadır. Ancak bu vecihlerin sıralaması/tertîb hususunda farklı tercihlerin olduğu müşahade edilmektedir.

Sûfî mesleğinin tercihlerine yer veren eserlerde, iskânü'l-yâ ve teshîl vecihlerinden hangisinin önce alınacağına dair net bir bilgi bulunmasa da 'Umde sahibi Molla Emin Efendi, mesleğin usulünün iskânü'l-yânın önce alınmasını gerektirdiğini ifade etmektedir.¹⁶³⁴ Nitekim Sûfî mesleğinin tercihlerin muhtevî eserlerde *aşere* ve *takrîb tarikleri* bağlamında iskânü'l-yânın ﴿الْأَى﴾ önce alındığının belirtilmesi, mesleğin bu yönde bir tercih benimsediğini desteklemektedir.¹⁶³⁵

İskânü'l-yânın önce alınması, ruhsat yaklaşımına dayanmaktadır. Dâni *et-Teyssîr*'de isbât-i yâyı

¹⁶²⁷ Rûm sûresi 19. ayeti hakkında detaylı bir değerlendirme için bk. Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teyssîr*, 37-41.

¹⁶²⁸ İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 169.

¹⁶²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1701, 1702; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 519; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetün-Neşr*, 75 (629, 630. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti'n-Neşr*, 2/327; Dimyâtî, *İthâf*, 2/45, 46, 356.

¹⁶³⁰ el-Ahzâb 33/4.

¹⁶³¹ Hemzenin, sakın yâ harfine dönüştürülmesi neticesinde iki sakının (harf-i med ve sükûn) bir arada bulunması söz konusudur. Bu durum, medd-i lâzım olarak değerlendirilir. Fem-i muhsinden ahzedilmedilir.

¹⁶³² Teshîl, tûl ve kasr ile uygulanmaktadır. Ayrıntılar için "Hemze-i mütevassıta Kelimeler" başlığına bakınız.

¹⁶³³ Kâlûn rivayeti, Kunbül rivayeti ve Ya'kûb kıraatine isnad edilerek vakf ve vasl halinde yânı hazfiyle ﴿الْأَى﴾, Verş rivayeti ve Ebû Ca'fer kıraatinde vasl halinde yânın hazfi ve ikinci hemzenin teshîliyle ﴿الْأَى﴾, vakf halinde hemzeni sakın yâya ibdâli ile ﴿الْأَى﴾ okunmaktadır. Dâni, *et-Teyssîr*, 476; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 253.

¹⁶³⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 477.

¹⁶³⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 2/370; Şahin, *el-Münezzel*, 417; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/1174; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Aşere Sûreti)*, 3/808; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Takrîb Sûreti)*, 3/956.

zikretmiştir.¹⁶³⁶ Bununla birlikte *Câmi‘u‘l-beyân*’da teshîli de aktarmaktadır.¹⁶³⁷ İbnü‘l-Cezerî’nin de vurguladığı gibi sıhhati sabit olan bu iki vecih uygulanmaktadır.¹⁶³⁸ Ancak ruhsat yaklaşımı gereği *et-Teysîr* vecihlerine öncelik verildiğinden ibdâl-i yâ önce alınmaktadır.

Karşılaştırma

Îtilâf mesleğinde iskânü‘l-yâ (ibdâl) önce (mukaddem), teshîl sonra (muahhar) alınmaktadır. Kahire ekolünün önemli alimlerinden Ahmed el-Mütevellî, Bezzî rivayeti ve Ebû Amr kıraati bağlamında her iki vechin (teshîl ve ibdâl) sıhhatini İbnü‘l-Cezerî’nin *en-Neşr* adlı eserinden yaptığı alıntılarla desteklemektedir. Mütevellî, bu iki vecih arasında bir önceliklendirme yapmasa da metninde teshîli önce zikretmesi dikkat çekicidir.¹⁶³⁹ Benzer şekilde her iki vechin sıhhatini vurgulayan Abdulfettâh el-Kâdî de metninde önce teshîl sonra iskânı (ibdâl) zikretmektedir.¹⁶⁴⁰ Dolayısıyla Kahire ekolü alimlerinin genel olarak Sûfî mesleğinde sonra (muahhar) alınan teshîl vechine öncelik verme gibi bir eğilim gösterdiği söylenebilir.

Hasan Halef el-Hüseyinî de (Kahire ekolü), ﴿الْيَاسَ﴾ kelimesinde teshîl ve ibdâl-i yâ vecihlerinin alındığını belirtmekle birlikte hangi vechin takdim edileceğine dair net bir ifade kullanmamaktadır.¹⁶⁴¹

4.3.2.14. İbn Zekvân rivayetinde: ﴿الْيَاسَ﴾ kelimesi

﴿الْيَاسَ﴾¹⁶⁴² kelimesindeki hemze, hem vasl hem de kat‘ hemzesi olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁴³ Bu bağlamda, İbn Zekvân rivayetine isnad edilerek hemze-i kat‘ ﴿وَأَنَّ الْيَاسَ﴾ ve hemze-i vasl ﴿وَأَنَّ الْيَاسَ﴾ (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁶⁴⁴

İbn Zekvân rivayetinden aktarılan iki vechin sıhhati sabit olduğundan alınması hususunda kıraat

¹⁶³⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 476.

¹⁶³⁷ Dâni, *Câmi‘u‘l-beyân*, 673-676.

¹⁶³⁸ İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/972.

¹⁶³⁹ Mütevellî, *Ravdu‘n-nađîr*, 498, 499.

¹⁶⁴⁰ Kâdî, *Büdürü‘z-zâhira*, 253.

¹⁶⁴¹ Hüseyinî, *İthâfü‘l-beriyye*, 20 (121. Beyit); Dabbâ‘, *Muhtaşaru‘l-bülûgi‘l-ümniyye*, 48.

¹⁶⁴² es-Sâffât 37/123.

¹⁶⁴³ ﴿الْيَاسَ﴾ kelimesinden okumaya başlandığında, İbn Zekvân rivayetinde hemze fetha ile ﴿الْيَاسَ﴾, diğer kıraat ve rivayetlerde kesra ile ﴿الْيَاسَ﴾ okunmaktadır. Kâdî, *el-Vâfi*, 351.

¹⁶⁴⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 492; Şâtübî, *Hırzû‘l-emânî*, 80 (998. beyit); Sehâvî, *Fethu‘l-vaşîd*, 4/1211; Paluvî, *Zübde*, 2/115, 116; Ebû Şâme, *İbrâzü‘l-me‘ânî*, 665.

meslekleri arasında mutabakat vardır. Ancak bu vecihlerin tertîbi (takdim-tehir) hususunda farklı tercihler bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin tedrisat yönteminde *aşere* ve *takrîb tarikleri* kapsamında hemze-i vasl ﴿وَإِنَّ الْيَاسَ﴾ önce (mukaddem), hemze-i kat' ﴿وَإِنَّ الْيَاسَ﴾ sonra (muahhar) alınmaktadır.¹⁶⁴⁵

Hemze-i vasl, Dâni'nin *et-Teysîr*'de İbn Zekvân rivayetini aktardığı Abdülazîz b. Ca'fer el-Fârisî - Nakkaş – Ahfeş – İbn Zekvân tarikinden nakledilmektedir. Bu tarik, Teysîr tarikidir.¹⁶⁴⁶

Dâni, Hemze-i kat' ise diğer tariklerden aktarmaktadır.¹⁶⁴⁷ Buna göre, *ruhsat* yaklaşımı ekseninde kaynağa bağlılık ilkesi esas alındığında, Teysîr tarikinden aktarılan hemze-i vasl önce alınmaktadır.¹⁶⁴⁸

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde hemze-i vasl önce (mukaddem), hemze-i kat' sonra (muahhar), Şeyh Atâullah mesleğinde hemze-i kat' önce alınmaktadır.

İskenderiyye (Mansûrî) ekolü temsilcisi Halîcî, ﴿الْيَاسَ﴾ kelimesinin aslının (يَاس) olduğu ve sonradan lâm-ı ta'rîf dahil olduğunu vurgulayarak İbn Zekvân rivayetinde hemze-i kat' vechinin ikinci vecih olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴⁹

Abdülfettah el-Kâdî, İbn Zekvân rivayeti adına aktarılan iki vechin de sahih olduğunu beyan etmekle birlikte hemze-i kat' vechinin ikinci vecih olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵⁰

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, Îtilâf ve Mutkin meslekleri ile Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve Kâdî'nin tercihleriyle paralel olduğunu ancak Şeyh Atâullah mesleğiyle muhalif olduğu görülmektedir.

¹⁶⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1878-1881; Dimyâtî, *İthâf*, 2/414, 415; Molla Emin Efendi, 'Umde, 492; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/1246; Şahin, *el-Münezzel*, 449; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/872; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1014.

¹⁶⁴⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 115.

¹⁶⁴⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 691, 692.

¹⁶⁴⁸ Takdim ve tehir ihtilafının neticesi, ﴿الْيَاسَ﴾ kelimesinden ibtidâ edildiğinde belirginleşmektedir. Bu bağlamda, hemze-i kat'ı esas alındığında hemze, kesra ile telaffuz edilirken, hemze-i vasl tercih eden metodlarda ise hemze, fetha ile okunmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1881.

¹⁶⁴⁹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 151.

¹⁶⁵⁰ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 270.

4.3.2.15. Kunbül rivayetinde: ﴿السُّوقُ﴾ kelimesi

Kunbül rivayetine isnad edilerek ﴿السُّوقُ﴾¹⁶⁵¹ kelimesinde, vâv harfinin sakin sakîn hemzeye ibdâli ﴿السُّوقُ﴾ ve vâvdan önce dammeli bir hemze ilavesi ﴿السُّوُقُ﴾ (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁶⁵²

Kıraat meslekleri arasında ﴿السُّوقُ﴾ vechinin alınmasında görüş birliği bulunmaktadır. Ancak ﴿السُّوُقُ﴾ vechinin alınıp alınmaması hususunda farklı tercihlerin olduğu müşahade edilmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *aşere tariki kapsamında* Kunbül rivayetinde ibdâl ﴿السُّوقُ﴾ alınırken hemze ilavesi ﴿السُّوُقُ﴾ alınmamaktadır.¹⁶⁵³

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Kunbül rivayetinden ﴿السُّوقُ﴾ kelimesinde sadece sakin hemzeye ibdâli ﴿السُّوقُ﴾ nakletmiştir.¹⁶⁵⁴

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

مَعَ السُّوقِ سَاقِيهَا وَسُوقِ أَهْمَرُوا رَكَا... وَوَجْهٌ بِهِمْزٍ بَعْدَهُ الْوَاوُ وَكَذَا

beytinde ﴿السُّوقُ﴾ kelimesinin okunuşlarına yer vermiştir.¹⁶⁵⁵ Bu metnin zahirinden Kunbül rivayetinde ibdâl ﴿السُّوقُ﴾ ve ziyâde ﴿السُّوُقُ﴾ (iki vecih) anlaşılmaktadır.¹⁶⁵⁶

Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinin aslı kaynakları incelendiğinde kıraat mesleklerinin tercihleri ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Sûfî mesleğinde ziyâdenin ﴿السُّوُقُ﴾ alınmamasının temel nedeni, *ruhsat* yaklaşımı ekseninde

¹⁶⁵¹ Sâd, 38/33; el-Fetih, 46/29.

¹⁶⁵² Paluvî, *Zübde*, 2/121.

¹⁶⁵³ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 495, 522; Şahin, *el-Münezzel*, 454; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/880.

¹⁶⁵⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 459.

¹⁶⁵⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 75 (938. beyit).

¹⁶⁵⁶ Şehâvî, *Fetḥu'l-vaşid*, 4/1157, 1158; Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 629, 630; Kâdî, *el-Vâfî*, 335.

aslî kaynağa bağlılık ilkesine dayanmaktadır. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de hemze ziyadesine ﴿السُّوْقُ﴾ yer vermemiştir. Şâtıbî, her iki vechde yer vermiştir. Dânî'nin bu vechde yer vermemesi ve Şâtıbî'nin bu vechi nakletmesinin *et-Teysîr* üzerine ilave (ziyâdâtü's-Şâtıbî) kabul edilmesi nedeniyle Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat metodu gereği alınmamaktadır.

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde hemzenin ziyadesi ﴿السُّوْقُ﴾ alınmazken Şeyh Atâullâh mesleğinde alınmaktadır.¹⁶⁵⁷ Abdülfettah el-Kâdî, Kunbül rivayeti adına aktarılan iki vechin de sahih olduğunu beyan etmektedir. Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin; Îtilâf ve Mutkin mesleklerine muvafık, Şeyh Atâullah mesleği ve Kâdî'nin tercihinine ise muhalif olduğu müşahede edilmektedir.¹⁶⁵⁸

Takrîb tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisinde takrîb tariki kapsamında Kunbül rivayeti adına ibdâl ﴿السُّوْقُ﴾ ve ziyade ﴿السُّوْقُ﴾ (iki vecih) alınmaktadır.¹⁶⁵⁹ Bu tercihin temel gerekçesini *ruhsat* yaklaşımı teşkil etmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı eserlerinde söz konusu vecihlere yer vermesi, iki vechin de alınmasında mühim bir etken olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁶⁰

¹⁶⁵⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 495, 522; Kettânîzâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 119b; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183;

¹⁶⁵⁸ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 272.

¹⁶⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 627; Dimyâti, *İthâf*, 2/329; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/1254, 5/1372; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1021. Akbal, takrib tarikinde her iki vechi de okuduklarını beyan ederek 'Umde'nin ifadelerinin aşere tariki bağlamında dikkate alınacağını belirtmektedir. Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 4/1254.

¹⁶⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1838; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetün-Neşr*, 89 (831, 832. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti'-Neşr*, 2/490, 491.

4.3.2.16. Hişâm rivayetinde: ﴿لَمَّا﴾ kelimesi

Hişâm rivayetine isnad edilerek ﴿لَمَّا﴾¹⁶⁶¹ kelimesinde mîm harfinde teşdîd ve tahfîf (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁶⁶²

Hişâm rivayeti adına nakledilen vecihler sahih kabul edildiğinden iki vechin alınması hususunda kıraat meslekleri görüş birliği içindedir.¹⁶⁶³ Ancak bu vecihlerin tertîbinde (takdim-tehir) kıraat mesleklerinin farklı tercihleri olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin tedrisat yönteminde *aşere* ve *takrîb tarikleri* bağlamında Hişâm rivayeti adına tahfîf ﴿لَمَّا﴾ önce (mukaddem), teşdîd ﴿لَمَّا﴾ sonra (muahhar) alınmaktadır.¹⁶⁶⁴

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Hişâm rivayeti adına teşdîd ve tahfîfi herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak olarak zikretmiştir.¹⁶⁶⁵ *Câmi 'u'l-beyân*'da ise Hulvânî tarikinden tahfîf ile okuduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶⁶

Tahfîfin önce alınmasının temel nedeni, ruhsat yaklaşımıdır. Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'de Hişâm rivayetini aktardığı tarik, Hulvânî tarikidir. Tahfîf de bu tarikten aktarılmaktadır.¹⁶⁶⁷

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *et-Teysîr*'in tariklerine öncelik verilmektedir. Buna göre, *Teysîr* tariki olan Hulvânî tarikinden aktarılan tahfîf önce (mukaddem) alınmaktadır.¹⁶⁶⁸

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleğinde, tahfîf önce, teşdîd sonra alınmaktadır. Şeyh Atâullah mesleğinde ise teşdîd vechi önce alınmaktadır.¹⁶⁶⁹ Abdülfettâh el-Kâdî, Hişâm rivayeti adına her iki vechin de (teşdîd ve tahfîf) alınabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte tahfîfin ikinci vech

¹⁶⁶¹ ez-Zuhrûf 43/35.

¹⁶⁶² Âsım ve Hamza kıraatleri ile Süleyman b. Cemmâz rivayetinde ﴿لَمَّا﴾ teşdîd ile diğer kıraat ve rivayetlerde ﴿لَمَّا﴾ tahfîf ile okunur. Dânî, *et-Teysîr*, 508; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 548; Paluvî, *Zübde*, 2/155.

¹⁶⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1746; Sâmi Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 54.

¹⁶⁶⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 2/456; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 512; Akbal, *Takrîb Mecnû'ası*, 5/1327; Şahin, *el-Münezzel*, 491; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/947; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1089.

¹⁶⁶⁵ Dânî, *et-Teysîr*, 508.

¹⁶⁶⁶ Dânî, *Câmi 'u'l-beyân*, 714.

¹⁶⁶⁷ Sâmi Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 54.

¹⁶⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1746, 1747.

¹⁶⁶⁹ Hıfzî, *Muğni'l-ḳurrâ*, 178.

olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁷⁰

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihi; Îtilâf ve Mutkin mesleğiyle muvafık, Şeyh Atâullah mesleği ve Kâdî'nin tercihinine muhaliftir.

4.3.2.17. Bezzî rivayetinde: ﴿لِيُنْذِرَ﴾ kelimesi

Bezzî rivayetine dayandırılarak ﴿لِيُنْذِرَ﴾¹⁶⁷¹ kelimesinde, muhatab ve gâib sîgası (iki vecih) aktarılmaktadır.¹⁶⁷²

Bezzî rivayeti adına muhatab sîgasının alınmasında kıraat mesleklerinin mutabakatı vardır. Ancak gâib sîgasının ahzedilmesinde farklı tercihlerin olduğu müşahade edilmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde *aşere tariki* kapsamında Bezzî rivayeti adına aktarılan muhatab sîgası alınarak gâib sîgası ahzedilmemektedir.¹⁶⁷³

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de ﴿لِيُنْذِرَ﴾ kelimesini Bezzî rivayeti adına, muhatab ve gâib sîgalarını herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak bırakmaktadır.¹⁶⁷⁴ Ancak İbnü'l-Cezerî tarafından yapılan tahrîrâtta tarikler netleştirilerek Dânî'nin muhatab sîgasını Nakkâş – Ebû Rebî'a - Bezzî kanalıyla, gâib sîgasını ise İbn Bünân – Ebû Rebî'a – Bezzî kanalıyla naklettiği tespit edilmiştir.¹⁶⁷⁵

Nakkâş – Ebû Rebî'a – Bezzî kanalı, *et-Teysîr* tarikidir.¹⁶⁷⁶ Ancak İbn Bünân – Ebû Rebî'a – Bezzî kanalı, *et-Teysîr* tariki değildir.¹⁶⁷⁷

Gâib sîgasının alınmamasının temel nedeni, ruhsat metoduna dayanmaktadır. Dânî'nin *et-Teysîr*'de Bezzî rivayetini aktardığı tarik, Nakkâş-Ebû Rebî'a tarikidir. Bu tarikten de muhâtab sîgası nakledilmektedir.¹⁶⁷⁸ Sûfî mesleğinin metodolojisinde, *et-Teysîr* tariklerden aktarılan

¹⁶⁷⁰ Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 289.

¹⁶⁷¹ el-Ahkâf 44/12.

¹⁶⁷² Kıraat-i aşere tarikinde, Nâfi' ve İbn Âmir kıraatlerine isnad edilerek muhatab ﴿لِيُنْذِرَ﴾ sîgasıyla, diğer kıraat ve rivayetlere nispet edilerek gâib ﴿لِيُنْذِرَ﴾ sîgasıyla nakledilmektedir. Dânî, *et-Teysîr*, 512.

¹⁶⁷³ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 517; Şahin, *el-Münezzel*, 502; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 3/971. Bu meselede, Sûfî mesleğine ait farklı teliflerdeki ifadelerin tetkiki neticesinde, söz konusu mesleğin tercihlerinin belirlenmesi bağlamında Molla Emin Efendi'nin *'Umde*'deki yaklaşımı esas alınmıştır.

¹⁶⁷⁴ Dânî, *et-Teysîr*, 512.

¹⁶⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1909.

¹⁶⁷⁶ Dânî, *et-Teysîr*, 110, 111.

¹⁶⁷⁷ Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 130a.

¹⁶⁷⁸ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 55.

vecihlere yer verildiğinden muhatab sîgası alınmıştır.

Dânî'nin, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayeti adına muhatab ve gâib sîgalarını mutlak bırakmak suretiyle her iki tarikten aktarılan vecihlere (muhatab ve gâib) yer vermesi ise kendi tariklerinin dışına çıkma (خروج عن طريقه) kabul edilmektedir.¹⁶⁷⁹

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde muhatab sîgası alınarak gâib sîgası ahzedilmemektedir.¹⁶⁸⁰ İskenderiyye ekolü temsilcisi Halîcî ve yakın dönem tahrîrât alimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî gâib sîgasının alınmaması gerektiğini belirterek Şâtîbî'nin her iki veche yer vermesinin ise (خروج عن طريقه) olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir.¹⁶⁸¹ Şeyh Atâullâh mesleğinde gâib ve muhatab sîgası (iki vecih) alınmaktadır.¹⁶⁸²

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihi; Îtilâf, Mutkin, Halîcî ve Kâdî'nin görüşleriyle muvafık, Şeyh Atâullah mesleğiyle muhaliftir.

Takrîb Tariki

Sûfî mesleğinin metodolojisi dâhilinde takrîb tariki kapsamında Bezzî rivayeti adına aktarılan gâib sîgası kabul görmemektedir (gayr-i me'hûz).¹⁶⁸³

Bu tercihin altında yatan temel gerekçe, ruhsat prensibidir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de, "Dânî'nin *et-Teysîr*'de söz konusu rivayet adına muhatab ve gâib sîgasını mutlak bırakmasını kendi tarikinın dışına çıkma (خروج عن طريقه) olarak değerlendirmesi" bu vechin alınmaması yönünde bir delil olarak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda, İbnü'l-Cezerî'nin otoritesine istinaden (ruhsat ilkesi), gâib sîgasının alınmadığı ifade edilebilir. Ek olarak, İbnü'l-Cezerî'nin *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı çalışmasında bu veche yer vermeyişi de gâib sîgasının terk edilmesinde (ruhsat ilkesi) önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁸⁴

¹⁶⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1909.

¹⁶⁸⁰ Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 130a; Molla Emin Efendi, 'Umde, 517.

¹⁶⁸¹ Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 294, 295.

¹⁶⁸² Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 185.

¹⁶⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 687; Dimyâti, *İthâf*, 2/470; Molla Emin Efendi, 'Umde, 512; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1349; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1110.

¹⁶⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1909; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 96 (918-926. beyitler).

4.3.2.18. Bezzî rivayetinde: ﴿اِنْفَا﴾ kelimesi

Bezzî rivayetine isnad edilerek ﴿اِنْفَا﴾¹⁶⁸⁵ kelimesinde hemzenin kasrı ﴿اِنْفَا﴾ ve meddi ﴿اِنْفَا﴾ aktarılmıştır.¹⁶⁸⁶ *Aşere tariki* kapsamında Bezzî rivayeti adına kasrın alınmaması (gayr-i me'hûz) hususunda kıraat meslekleri arasında mutabakat vardır.¹⁶⁸⁷

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de kasrı okuduğunu ifade etmekle birlikte Ebü'l-Feth el-Fârisî'ye Nakkâş – Ebû Rebîa- Bezzî tarikinden med ile okuduğunu belirterek bu vechi tercih ettiğini açıkça ifade etmektedir.¹⁶⁸⁸

Dânî'nin, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayetinde naklettiği tarik Nakkâş - Ebû Rebîa - Bezzî tarikidir.¹⁶⁸⁹

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَفِي آفَا خُلْفٌ هَدَى وَبَصَمَهُمْ ... وَكَسْرٍ وَتَحْرِيرٍ وَأُمْلَى حُصَا

beytinde Bezzî rivayeti adına hulf/kasr vechine de yer vermiştir.¹⁶⁹⁰

Şâtıbî'nin kasrın caiz olduğu yönündeki görüşü tahrîrât alimleri tarafından kendi tarikinin dışına çıkma olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁹¹

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de ﴿اِنْفَا﴾ kelimesini ele alarak Dâni'nin Ebü'l-Feth – Sâmirî – Ebû Rebîa tarikinden aktardığı kasr vechinde tek kaldığını (infirâd) belirtmiş, bu tarikin *et-Teysîr* ve eş-Şâtıbiyye tariki olmadığından alınmaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁹²

﴿اِنْفَا﴾ kelimesinde kasrın alınmamasının temel nedeni, azîmet ilkesidir. Azîmet ilkesine göre tek tarikten aktarılan (infirâden) aktarılan vecihlere ihtiyatlı yaklaşılarak alınmamaktadır. Kıraat mesleklerinin metodolojisinde, *et-Teysîr* ve eş-Şâtıbiyye tariki olmayan tek bir tarikten

¹⁶⁸⁵ Muhammed, 45/16.

¹⁶⁸⁶ Paluvî, *Zübde*, 2/176; Molla Emin Efendi, 'Umde, 520; Şahin, *el-Münezzel*, 507.

¹⁶⁸⁷ Avfî, *Cevâhiru'l-mükellele*, 2/676; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1360.

¹⁶⁸⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 515.

¹⁶⁸⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 110, 111.

¹⁶⁹⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 83 (1039. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 4/1039; Kadî, *Vâfî*, 361.

¹⁶⁹¹ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 297.

¹⁶⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1911.

aktarılan kasra ihtiyatla yaklaşılarak alınmamaktadır.¹⁶⁹³ Bununla birlikte bu tercih ruhsat metoduyla da ilişkilendirilebilir. Şöyle ki; ruhsat yaklaşımı aslî kaynağa bağlı kalmayı öngördüğünden Sûfî mesleğinde de bu ilke göz önünde bulundurularak *et-Teysîr* tariki olan Nakkâş – Ebû Rebîa- Bezzî kanalıyla aktarılan med uygulanmaktadır.

Karşılaştırma

İskenderiyye ekolü temsilcisi Halîcî ve Abdülfettah el-Kâdî, aşru's-suğrâ (Teysîr, Şâtıbiyye ve Tahbîr) tariklerinde kasrın alınmayacağını bu metotlarda yalnızca meddin uygulanabileceğini açıkça ifade etmektedir.¹⁶⁹⁴ Bu durum, Halîcî ile Kâdî'nin tercihinin, Sûfî mesleğinin tercihiyle örtüştüğünü göstermektedir.

Takrîb Tariki

Takrîb tariki çerçevesinde Sûfî mesleğinin metodolojisinde Bezzî rivayeti adına kasr ve meddin her ikisi de alınmaktadır.¹⁶⁹⁵ Bu tercihin temel gerekçesini, ruhsat prensibi teşkil etmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de, kasrın alınmayacağına dair sarîh bir ifade kullanmaması ve Sıbtu'l-Hayyât aracılığıyla Bezzî rivayetinin Nakkâş ve diğer tariklerinden kasrın da nakledildiğini belirtmesi bu vechin de alınabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı eserinde kasr ve medde yer vermesi de (ruhsat ilkesi) bu vecihlerin alınmasında mühim bir etken olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁹⁶

4.3.2.19. Hallâd rivayetinde: ﴿مُصَيِّرُونَ﴾ kelimesi

Resm-i mushafta sâd ile yazılmasında ittifak olan¹⁶⁹⁷ ﴿مُصَيِّرُونَ﴾¹⁶⁹⁸ kelimesinde Hallâd rivayetine isnad edilerek işmâm¹⁶⁹⁹ ve tahkik (sâd) nakledilmektedir.¹⁷⁰⁰ Söz konusu işmâm ve

¹⁶⁹³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 520; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 297; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 187; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 3/980.

¹⁶⁹⁴ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 155; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 297.

¹⁶⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 689; Dimyâtî, *İthâf*, 2/476, 477; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1360; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1120.

¹⁶⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1911, 1912; İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetün-Neşr*, 96 (922. beyit); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibeti'n-Neşr*, 2/561, 562.

¹⁶⁹⁷ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî Dâni, *el-Muğni' fî ma'rifeti mersûmi Meşâhifi ehli'l-emşâr* (Riyad: Dâru'l-Tedmuriyye, 1431), 535.

¹⁶⁹⁸ Tûr 52/37.

¹⁶⁹⁹ İşmâm; sâd harfini zâ harfini karıştırarak okumaktır. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 80.

¹⁷⁰⁰ Kunbül ve Hişâm rivayetinde sîn, Hafs rivayetinde sâd (önce/mukaddem), ve sîn (sonra/muahhar) aktarılmaktadır. Bu vecihlerin alınmasında kıraat meslekleri arasında mutabakat vardır. Ebû Amr ed-Dânî,

tahkikin kabulünde kıraat meslekleri arasında görüş birliği bulunmakla birlikte, bu vecihlerin tertibinde (takdim ve tehir) uygulama farklılıkları mevcuttur.

Aşere ve takrîb tarikleri kapsamında kıraat mesleklerinin tercihleri aşağıdaki gibidir.¹⁷⁰¹

Hallâd Rivayeti		
Îtilâf - Sûfî		Mutkin – Şeyh Atâullâh
Merâtib-i erba‘a	Mertebe-teyn	
Tahkik (Sâd)	İşmâm	İşmâm
İşmâm	Tahkik (Sâd)	Tahkik (Sâd)

Sûfî mesleğinin tercihi; Îtilâf mesleğiyle tam muvafakat etmekteyken, Mutkin ve Şeyh Ataullah mesleğinde merâtib-i erba‘a tariki uygulanması halinde ihtilaf ettiği görülmektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*’de Hallâd rivayetini Muhammed b. Şâzân el-Cevherî (öl. 286/899) tarikinden aktarmaktadır.¹⁷⁰² ﴿مُصَيِّرُونَ﴾ kelimesini de hocası Ebü'l-Feth'e Cevherî tarikinden tahkik (sâd) vechiyle okumuştur.¹⁷⁰³

Sûfî mesleğinin tedrisat yönteminde, *ruhsat* yaklaşımı çerçevesinde aslî kaynağın tercihine öncelik vermek ilkesinden hareketle merâtib-i erba‘a tariki bağlamında *et-Teysîr* tariki olan Cevherî’den nakledilen tahkik önce alınmıştır.¹⁷⁰⁴

Abdülfettah el-Kâdî, Hallâd rivayetinde işmâm ve sâd vechinin alındığını belirtmektedir. Ancak Hallâd rivayetinde işmâmın daha sahih (أصح) olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁰⁵

Mertebe-teyn usulünde, Şâtıbiyye tarikinin esas alındığı düşünülürse, Sûfî mesleğinde Kadî’nin de vurguladığı gibi işmâmın öncelikli olarak tercih edilmesi açıklanabilir. Bununla birlikte, İbn

et-Teysîr’de Hafs rivayetini ‘Ubeyd b. Sabbâh (öl. 219/835) tarikinden aktarmaktadır. ﴿مُصَيِّرُونَ﴾ kelimesinde sâd vechi de bu tarikten aktarılmaktadır. Sûfî mesleğinin tedrisat yönteminde aşere ve takrîb tarikleri kapsamında Hafs rivayeti adına sâd önce alınmaktadır. Bu tercihin gerekçesi, ruhsat ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke gereği, sâd vechinin *et-Teysîr* tariki olan ‘Ubeyd b. Sabbâh kanalıyla aktarılması ve kıraat alimlerinin çoğunun (cumhur) sâd vechiyle nakletmesi bu vechi öncelik verilmesinin temel nedeni olarak kabul edilmektedir. Dânî, *et-Teysîr*, 118, 119, 520, 551; Şâtıbî, *Hzü'l-emânî*, 89 (1109. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 4/1258, 1259; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1921; Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 135b; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 188; Molla Emin Efendi, *Umde*, 527; Kâdî, *el-Vâfî*, 363, 364; Kâdî, *Büdûrü'z-zâhira*, 306; Şahin, *el-Münezzel*, 524; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süreti)*, 3/1022; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Süreti)*, 3/1145.

¹⁷⁰¹ Dimyâtî, *İthâf*, 2/497; Molla Emin Efendi, *Umde*, 527; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1389; Şahin, *el-Münezzel*, 524; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süreti)*, 3/1022; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Süreti)*, 3/1145.

¹⁷⁰² Dânî, *et-Teysîr*, 120, 121.

¹⁷⁰³ Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 731; Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 4/1259; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1921.

¹⁷⁰⁴ Molla Emin Efendi, *Umde*, 527.

¹⁷⁰⁵ Kâdî, *Büdûrü'z-zâhira*, 306.

Mücâhid gibi birçok kıraat âliminin (cumhur) işmâmı tercih etmesi, mertebeteyn tariki uygulanması halinde bu veche öncelik verilmesinin gerekçelerinden biri olarak gösterilmektedir.¹⁷⁰⁶

4.3.2.20. Verş rivayetinde: ﴿كِتَابِيَّةٌ﴾ ve ﴿اِنِّي﴾ kelimelerinin vasl durumu

Kırâat-i aşere tariki kapsamında ﴿كِتَابِيَّةٌ﴾¹⁷⁰⁷ kelimesinde, hâ-i sektenin isbâtı ve hazfî aktarılmaktadır.¹⁷⁰⁸ Bu kelimenin vakf halinde, hâ-i sektenin isbâtında ittifak olmakla birlikte vasl halinde Ya‘kûb kıraatinin usulünde hâ-i sektenin hazfî ﴿كِتَابِي﴾, diğer kıraatlerde isbâtı ﴿كِتَابِيَّةٌ﴾ nakledilmektedir.¹⁷⁰⁹

﴿كِتَابِيَّةٌ﴾ kelimesi vasl halinde hâ-i sektenin isbâtı ile okunduğunda kendisinden sonra hemze-i kat ‘﴿اِنِّي﴾¹⁷¹⁰ bulunması sebebiyle Verş rivayetinin usulünde, nakil gündeme gelmektedir. Söz konusu naklin uygulanıp uygulanmaması hususunda kıraat mesleklerinin tercihleri farklılık göstermektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyssîr*’de sadece izhârı aktarmış ve bu vecihle okuduğunu da açıkça belirtmiştir.¹⁷¹¹ Şâtıbî’nin tercihinin de aynı doğrultuda olduğunu¹⁷¹² vurgulayan İbnü’l-Cezerî de tercihinin sükûn (izhâr) olduğunu ifade etmektedir.¹⁷¹³

Yukarıda da zikredildiği gibi Dânî, Şâtıbî ve İbnü’l-Cezerî gibi otorite kabul edilen kıraat âlimlerinin çoğunluğu (cumhur), Arap dilinde hâ-i sektenin varlık sebebini dikkate alarak

¹⁷⁰⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 682; Kettânizâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 155a; Hıfzî, *Muğni’l-kurrâ*, 193.

¹⁷⁰⁷ el-Hâkka 69/19.

¹⁷⁰⁸ Hâ-i sekte, i‘râbı ifade eden harekeyi korumak için kelimenin sonuna dâhil olan sakin hâ harfidir. Hâ-i sekt ve kıraat ilminde hâ-i sekt ile bağlantılı vecihlerle alakalı geniş bilgi için bk. Mustafa Kılıç, “Kıraat İlminde Hâ-i Sekt”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 35 (2021), 21-54

¹⁷⁰⁹ Bu kelimelerdeki kıraat farklılığı usûlî bir nitelik taşısa da, sadece bu kelimelerle sınırlı olması nedeniyle ferşü’l-hurûf başlığı altında incelenmiştir. Dânî, *et-Teyssîr*, 538; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1453; Paluvî, *Zübde*, 2/244.

¹⁷¹⁰ el-Hâkka 69/20.

¹⁷¹¹ Dânî, *et-Teyssîr*, 171.

¹⁷¹² Şâtıbî, *Hırzu’l-emâni*, 19, (234. beyit).

¹⁷¹³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/981.

﴿كِتَابِيَّةُ اِنِّى﴾ kelimelerinde nakil ile okunmaması (izhâr) gerektiğini savunmaktadır.¹⁷¹⁴

eş-Şâtıbiyye şerhlerinin önde gelenlerinden *Kenzü'l-me'ânî* sahibi Mevsîlî de her ne kadar Verş rivayetinde nakil ve iskân (iki vecih) sahih olarak aktarılsa da iskânın daha kuvvetli delillere sahip olduğundan tercihe şayan olduğunu belirtmektedir.¹⁷¹⁵

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿كِتَابِيَّةُ اِنِّى﴾ kelimeleri birlikte okunduğu (vasl) durumlarda *aşere* ve *takrîb tarikleri* kapsamında, ruhsat yaklaşımı eksenin Dâni'nin ve cumhurun tercihinin dikkate alınması ilkesiyle amel edilerek Verş rivayetinin usulünde nakil uygulanmamaktadır.¹⁷¹⁶

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde iskân alınarak nakil uygulanmamaktadır.¹⁷¹⁷

Şeyh Atâullah mesleğinde nakil ve iskân (iki vecih) alınmaktadır.¹⁷¹⁸

Kahire ekolünün temsilcisi Hasan Halef el-Hüseynî, Verş rivayeti bağlamında, ﴿كِتَابِيَّةُ اِنِّى﴾ hem iskânü'l-hâ hem de nakil (iki vecih) alındığını savunmaktadır. Ancak iskânın Arap dili alimleri tarafından daha sahih kabul edildiğini, naklin ise Şâtîbî'nin ilavelerinden (ziyâdâtü's-Şâtîbî) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷¹⁹ Benzer şekilde iki vechin de sahih olduğunu belirten Abdülfettah el-Kâdî, iskânü'l-hânın daha kuvvetli ve tercih edilebilir olduğuna işaret etmektedir.¹⁷²⁰

İskenderiyye ekolünün önde gelen isimlerinden Halîcî ise ﴿كِتَابِيَّةُ اِنِّى﴾ kelimelerinin vasl hali ile ilgili farklı görüşleri İbnü'l-Cezerî'nin değerlendirmeleri üzerinden ele alarak kendi görüşünün

¹⁷¹⁴ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 267, 268; Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/342, 343.

¹⁷¹⁵ Mevsîlî, *Kenz*, 1/489.

¹⁷¹⁶ Molla Emin Efendi, *Umde*, 547; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1475; Şahin *el-Münezzel*, 566; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'ânîyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1219. Sûfî mesleğinin yakın dönem temsilcilerinden Ali Şahin'in *el-Münezzel* adlı eserinde nakil ve tahkik hususunda mutlak bir yaklaşım sergilenirken, aynı müellifin takrîb sûretinde ise yalnızca nakil alınacağı ifade edilmektedir. Talip Akbal da benzer şekilde naklin uygulanmaması gerektiği kaydını düşmüştür. Bu bağlamda, *Umde* adlı eserdeki belirlemeler de dikkate alındığında, söz konusu meslekte naklin alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

¹⁷¹⁷ Yûsufendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtîbî*, 259, 260; Kettânîzâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 147b.

¹⁷¹⁸ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 137.

¹⁷¹⁹ Hüseynî, *İthâfî'l-berîyye*, 12 (69, 70.beyitler); Muhammed Ali Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûğu'l-ümniyye*, 27.

¹⁷²⁰ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 326.

de iskânü'l-hâ (izhâr) yönünde olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁷²¹

Bu durumda, ﴿كِتَابِيَّةُ إِنِّي﴾ kelimelerinde Sûfî mesleğinin tercihinin, Îtilâf ve Mutkin meslekleri ile İskenderiyye ekolünün görüşleriyle örtüştüğü ancak Şeyh Atâullah ve Kahire ekolünün görüşleriyle ihtilaf ettiği görülmektedir.

4.3.2.21. ﴿مَالِيَّةُ﴾ ve ﴿هَلَكُ﴾ kelimelerinde idgām-ı misleyn meselesi

Kırâat-i aşere kapsamında ﴿مَالِيَّةُ﴾¹⁷²² kelimesinde hâ-i sektenin isbâtı ve hazfî aktarılmaktadır.

Bu kelimenin *vakf* halinde, hâ-i sektenin isbâtında ittifak olmakla birlikte *vasl* halinde Hamza ve Ya'kûb kıraatlerinde hâ-i sektenin hazfî ﴿مَالِي﴾, diğer kıraatlerde isbâtı ﴿مَالِيَّةُ﴾ nakledilmektedir.¹⁷²³

Hâ-i sektenin ilave edildiği ﴿مَالِيَّةُ﴾ kelimesi *vasl* halinde kendisinden sonra gelen ﴿هَلَكُ﴾¹⁷²⁴ kelimesiyle birlikte okunduğunda idgām-ı misleyn söz konusu olmaktadır. Söz konusu idgām-ı misleynin uygulanması noktasında ise kıraat meslekleri arasında farklı tercihler bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde *aşere* ve *takrîb tarikleri* kapsamında idgām-ı misleyn uygulanarak izhâr alınmamaktadır.¹⁷²⁵

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde izhâr uygulanmamaktadır. Şeyh Ataullâh mesleğinde idgām ve izhâr (iki vecih) alınmaktadır.¹⁷²⁶

Kahire ekolünün önde gelen alimlerinden Ahmed el-Mütevellî, kişisel görüşlerini net bir

¹⁷²¹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 162.

¹⁷²² el-Hâkka 69/28.

¹⁷²³ Bu kelimelerdeki kıraat farklılığı, usûlî bir nitelik taşısa da sadece bu kelimelerle sınırlı olması nedeniyle ferşü'l-hurûf başlığı altında incelenmiştir. Dâni, *et-Teyisîr*, 538; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1453; Paluvî, *Zübde*, 2/244.

¹⁷²⁴ Hâkka, 69/29.

¹⁷²⁵ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 547, 548; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1474; Şahin *el-Münezzel*, 566. Sûfî mesleğinin yakın dönem temsilcilerinden Ali Şahin'in *el-Münezzel* adlı eserinde idgām ve izhâr (iki vecih) alınacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bu mesleğin tercihinin belirlenmesinde *'Umde* esas alınarak, söz konusu meslekte idgâmın alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁷²⁶ Kettânîzâde, *Mutkin*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 147b; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 547, 548;

şekilde ifade etmek yerine çoğunluğun (cumhur) görüşüne (izhâr) atıfta bulunmayı tercih etmiştir.¹⁷²⁷ Bu durum, Mütevellî'nin tercihinin çoğunluğun görüşüyle uyumlu bulduğuna dair bir çıkarım yapılmasına olanak tanımaktadır.

İskenderiyye ekolünün önemli isimlerinden Halîcî ise söz konusu kelimelerin vasl halinde hâ-i sekte olarak değerlendirilip sekte yapılmasını veya hâ harfî olarak değerlendirilip idgām (misleyn) uygulanabileceği görüşündedir. Halîcî, bu noktada izhârı tercih etmemektedir.¹⁷²⁸

Abdülfettah el-Kâdî, vasl halinde hâ-i sekte okunması durumunda, idgām veya izhârın mümkün olduğunu belirtmektedir. Kâdî'nin, bu vecihleri mutlak bırakarak izhâr ya da idgāmın tercih edilip diğerinin terk edileceğine dair bir açıklama yapmaması her iki vechin de uygulanabilirliğine işaret ettiği düşünülebilir.¹⁷²⁹

Kahire ekolünün yaklaşımı, açıkça olmasa da dolaylı yoldan, İtilâf ve Mutkin meslekleri ile İskenderiyye ekolünün tercihi ise doğrudan Sûfî mesleğinin tercihiyle paralellik göstermektedir. Şeyh Atâullah mesleği ile Kâdî'nin tercihi ise Sûfî mesleğiyle ihtilaf etmektedir.

4.3.2.22. Tekbir, tehlîl ve tahmîd vecihleri

Kur'ân-ı Kerîm sûreleri arasında İbn Kesîr kıraatine isnad edilerek tekbir ﴿الله أكبر﴾, tehlîl

﴿لا إله إلا الله والله أكبر﴾ ve tahmîd ﴿لا إله إلا الله والله أكبر﴾ nakledilmektedir.¹⁷³⁰ Bu vecihlerin

hangi sûreler arasında uygulanacağı ve İbn Kesîr kıraatinin hangi rivayetleri üzerinden aktarılacağı hususunda kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.

Sûfî ve İtilâf mesleklerinde tekbir vecihleri Duhâ sûresinden sonraki sûreler ile hatim tertîbinde alınırken¹⁷³¹ Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerinde bütün sûrelerin arasında tekbir vecihleri alınabilmektedir.¹⁷³²

Kıraat meslekleri arasında Bezzî rivayetinde tekbinin okunması konusunda genel bir mutabakat bulunmakla birlikte, Kunbül rivayetinde tekbinin okunup okunmayacağı konusunda farklı

¹⁷²⁷ Mütevellî, *Raydu 'n-nađîr*, 501.

¹⁷²⁸ Halîcî, *Hallü 'l-müşkilât*, 163.

¹⁷²⁹ Kâdî, *Büdûru 'z-zâhira*, 326.

¹⁷³⁰ Dâni, *et-Teysîr*, 559-562.

¹⁷³¹ Ali Rıza Efendi, *Takrîb Tariki Kavâid ve Hatim Tertîbi*, (Ali Rıza Haksess HS839), 1b, 2a; Akbal, *Şuveru 't-takrîb*, 6-93.

¹⁷³² Molla Emin Efendi, *Zuhru 'l-erîb* (İbrahim Efendi, 11), 220a.

görüşler mevcuttur.¹⁷³³ Benzer şekilde, tehlîl ve tahmîd vecihlerinin alınıp alınmamasında da görüş birliği sağlanamamıştır.¹⁷³⁴

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Bezzî rivayetine göre tekbir, tehlîl ve tahmîd kabul edilirken, Kunbül rivayetinde sadece tekbir ve tehlîl alınmaktadır. Bu durumda, tekbir ve tehlîl; İbn Kesîr kıraatine, tahmîd; sadece Bezzî rivayetine nispet edilmektedir.¹⁷³⁵

Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr* ve *Câmi'u'l-beyân*'da tekbir vecihlerini sadece Duhâ-Nas sûreleri arası ve hatim tertîbinde (Fâtiha ve Bakara 1.- 5. ayetleri) aktarıp diğer sûrelerde nakletmemesi Sûfî mesleğinde mezkûr yerler dışında tekbir vecihlerinin alınmamasının gerekçesi kabul edilebilir (ruhsat ilkesi).¹⁷³⁶

İbnü'l-Cezerî'nin tekbir vecihlerini ele aldığı bahislerdeki açıklamalarından anlaşılan onun kanaatinin de bu yönde olduğudur.¹⁷³⁷

Sûfî mesleğinin kaynakları arasında yer alan *Cevâhiru'l-mükellele* sahibi Muhammed b. Ahmed el-Avfî'nin tekbir bahsindeki değerlendirmeleri meseleyi açıklığı kavuşturacak niteliktedir:

Tekbir lafzının kendisinde bir ihtilaf bulunmadığını aksine tekbirin okunacağı yerler konusunda farklı görüşlerin olduğunu belirterek ve Dânî'nin tekbiri Duhâ sûresinin sonu ile Nâs sûresi arasında okuduğuna temas ederek bahsi açan Avfî, meseleyi üç ana başlık altında ele almıştır. Avfî'nin incelemesinden hareketle, burada kıraat meslekleri arasındaki ihtilafa dair bir mesele detaylı olarak incelenecektir.¹⁷³⁸

Avfî'nin ele aldığı ilk husus, tekbirin aktarıldığı rivayet meselesidir. Dânî'nin *et-Teysîr*'de

¹⁷³³ Tekbirin kıraat ilmi perspektifinden incelenmesi, oldukça geniş bir araştırma alanı sunmaktadır. Tekbirin varid olma sebebi, hükmü, lafızları, okunacağı yerler ve her bir kıraat veya rivayet için uygulanışı gibi pek çok başlık altında detaylı bir inceleme gerektirmektedir. Bu çalışmada, kıraat mesleklerinin tekbir konusundaki uygulamalarına dair ihtilaf noktalarına odaklanacaktır. Detaylı bilgi için bk. Saffet Köse, "Tekbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/343; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 195-197; Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 350-353; Dûserî, *İmâmü'l-Mütevellî ve cuhûduhü fî 'ilmi'l-kırâ'ât*, 217-222; Hafize Dinçoğlu, *Tekbir ve Kıraat İlminde Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 105-133.

¹⁷³⁴ Molla Mehmed Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 563, 569; Ali el-Mansûrî, *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîri fî'l-hatm*, 1b; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 195-197.

¹⁷³⁵ *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 115b-131b; Ali Rıza Efendi, *Takrîb Tariki Kavâid ve Hatim Tertîbi*, (Ali Rıza Hakses HS839), 3a-8b; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1264-1286;

¹⁷³⁶ Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 792-799; Dânî, *et-Teysîr*, 559-563.

¹⁷³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1974; Molla Emin Efendi, *Zuhrü'l-erîb (İbrahim Efendi, 11)*, 220a.

¹⁷³⁸ Tekbirin bir önceki kelimesiyle birlikte (vasl) okunduğunda nasıl harekelenmesi gerektiği ve sûreteyn beyni vecihleriyle birlikte tekbirin nasıl uygulanacağı konularında kıraat meslekleri arasında bir ihtilaf bulunmadığından bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Bezzî rivayetinden hem tekbir hem de tehlîl vecihlerine yer verdiğini belirten Avfî, bu vecihlerin aktarıldığı tarikleri ayrıntılı olarak ele almaktadır: Dâni, Bezzî rivayetini *et-Teysîr*'de hocası Ebü'l-Kâsım Abdülazîz b. Ca'fer kanalıyla aktarmaktadır. Tekbir vecihlerini de bu hocasına okumuştur. Bazı kimselerin tehlîli de aktardığını belirten Dâni, bu vecihi ise hocası Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'e okumuştur. Ancak bu kanal Bezzî rivayetinin *et-Teysîr*'de aktarıldığı senet değildir. Dolayısıyla *et-Teysîr* tarikinden sadece tekbir aktarılmaktadır. Tehlîl ise *et-Teysîr* üzerine ilave olarak kabul edilmektedir.¹⁷³⁹

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, tehlîl ve tahmîd vecihlerinin *et-Teysîr* tariki aracılığıyla aktarılmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Dâni'nin bu vecihleri *et-Teysîr*'de mutlak olarak zikretmesi ve *Câmi'u'l-beyân*'da güvenilir raviler aracılığıyla hem tekbîr hem tehlîl vecihlerinin nakledildiğini vurgulayarak kendisinin de Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'e tehlîl vecihleriyle okuduğunu sarahaten belirtmesi¹⁷⁴⁰ Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat prensibi gereğince tehlîl vecihlerinin de uygulamaya konulmasına etki eden bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hatim tertûbinin Fâtiha sûresinin başlangıcı ve Bakara sûresinin 1.-5. ayetleri arasındaki bölümü Mutkin mesleğinin tercihlerine göre icra edilmektedir. Buna göre, medd-i lâzım ve medd-i ta'zîmlerin ölçüsü iki elif olarak uygulanmaktadır.¹⁷⁴¹

4.3.3. Usûlü'l-kırâ'at tercihleri bağlamında tahrîrâtlar/mîzânlar

Birden fazla vecih uygulanan usul kurallarının (med, cemi mîmi ve zevât-ı yâ gibi) bulunduğu kelimelerin aynı ayette veya bir bölümde (secâvend) bir araya gelmesi durumunda vecihler arasındaki okuma usulüne *mîzân/ictimâ'* denilmektedir.¹⁷⁴² Bu mîzânların bazılarında hangi vecihlerin tercih edileceği ve bu okunuşların hangi sırayla okunacağı (tertîb) konusunda kıraat tarik ve meslekleri farklı görüşlere (tahrîrât) sahiptir.

4.3.3.1. Aşere tariki bağlamında muhtelif kaidelerin tahrîrâtı/mîzânı

Bu başlık altında aşere tariki kapsamında usûlü'l-kırâate dair mîzânların uygulanmasında kıraat meslekleri arasındaki farklı tercihlerin olduğu bölümler, Sûfî mesleğinin tahrîrâtları özelinde

¹⁷³⁹ Avfî, *Cevâhiru'l-mükellele*, 2/772.

¹⁷⁴⁰ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 797, 798.

¹⁷⁴¹ Akbal, *Şuveru't-Takrîb*, 88.

¹⁷⁴² Söz konusu vecihlerin incelenmesi sonucunda verilen hükümlere *tahrîrât* da denilmektedir.

merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tarikleri bağlamında ayrı ayrı ele alınacaktır.¹⁷⁴³

Medd-i munfasıl ile cemi mîminin mîzânı

Kālûn rivayeti bağlamında cemi zamiri ile medd-i munfasıl bir arada bulunduğu uygulanan vecihlerin tertîbi/mîzânı Sûfî mesleğinin metodolojisinde şu şekildedir:¹⁷⁴⁴

Merâtib-i erba‘a tariki		Mertebeteyn tariki	
﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ ¹⁷⁴⁵		﴿وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾ ¹⁷⁴⁶	
قصر	صله	اسكان/عدم صله	قصر
مد	اسكان/عدم صله	صله	قصر
		اسكان/عدم صله	مد
		صله	مد

Medd-i munfasıl ile cemi mîminin aktarıldığı tariklerin, merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tarikinin dikkate alınması halinde oluşan mîzânın uygulamasına etkisi olduğu söylenebilir. Buna göre ilgili mîzânın uygulamasının gerekçesi sadedinde şu bulguları dile getirmek mümkündür:

- Ebû Amr ed-Dânî, medd-i munfasılda Kālûn rivayetini; Ebû Neşît tariki adına, hocası Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'e kasrı okumuştur. Ebü'l-Hasen'e ise med vechiyle okumuştur.
- Dânî, cemi zamirlerini Kālûn rivayetini Ebû Neşît tariki adına hocası Ebü'l-Feth'e sıla ile okumuştur. Ebü'l-Hasen'e ise iskân (adem-i sıla) ile okumuştur.¹⁷⁴⁷

¹⁷⁴³ Kıraat eğitiminde, kıraat ihtilafları, genellikle ayetler ve secâvendler ayrı ayrı ele alınarak incelenir. Bu yaklaşım, konunun daha net anlaşılmasını sağlar. Ancak bazı durumlarda bu yöntem yeterli olmayabilir. Özellikle birden fazla vecih bulunan kelimelerin bir arada bulunduğu ayetler söz konusu olduğunda ayetlerin bütünüyle ya da birkaç ayetin birlikte ele alınması daha kapsamlı bir tahrîrât alanı sunar. Bu çalışmada da mîzânların uygulanmasında bazen ayetler bir bütün halinde bazen secâvendler göz önünde bulundurularak bazen de birkaç ayet birlikte ele alınacaktır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün ayetlerin ya da secâvendlerin bir arada bulunduğu durumlarda ortaya çıkabilecek mîzânların ele alınması tezin kapsamını aşacağından bu çalışmada Molla Emin Efendi'nin 'Umdetü'l-hullân isimli eseri esas alınarak sadece bu eserde yer verilen ve kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin ortaya çıktığı ayet ya da secâvendler incelenecektir

¹⁷⁴⁴ Sûfî mesleğinde cemi zamiri ile medd-i munfasılın ayetteki öncelik ve sonralığı dikkate alınmaz. Yani ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ (el-Bakara 2/11) gibi ister cemi zamiri önce olsun ister ﴿وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾ (el-Bakara 2/7) gibi medd-i munfasıl önce olsun uygulanan vecihler yukarıda zikredildiği gibidir. Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî* (Yazma Eserler, 7349), 20b; Ankarâvî, *El-edâi mine'l-mertebeteyn 'alâ tarîkı'l-İslâmbulî*, 10b; Molla Emin Efendi, 'Umde, 127-129; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye* 1/781; Şahin, *el-Münezzel*, 2; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 19, 82.

¹⁷⁴⁵ el-Bakara 2/11.

¹⁷⁴⁶ el-Bakara 2/7.

¹⁷⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 187; Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 15.

Kālûn rivayetinde sılayı nakledenlerin hepsi medd-i munfasılda kasrı nakletmiştir. Aynı şekilde cemi mîminde adem-i sılayı (iskân) aktaranlar, medd-i munfasılda meddi nakletmişlerdir.¹⁷⁴⁸ Yani, Hulvânî tarikinden kasr ve sıla, Ebû Neşît tarikinden med ve iskân aktarılmıştır.¹⁷⁴⁹

Değerlendirme

Sûfî mesleğinin metodolojisinde merâtib-i erba‘a tariki uygulanması halinde ruhsat ilkesinden hareketle *et-Teysîr*’in muhteviyatına bağlı kalınmış ve Dâni’nin hocası Ebü’l-Feth kanalıyla Hulvânî tarikiyle aktardığı vecihler dikkate alınarak kasr ile sıla vechi; Ebü’l-Hasen kanalıyla Ebû Neşît tarikiyle vecihler dikkate alınarak med ile iskân/adem-i sıla vechi alınmıştır. Böylece, tariklerin birbirine karışmaması (telfîk) ve her bir tarikin kendine özgü okuyuşlarının korunması amaçlanmıştır. Mertebeteyn tariki uygulanması halinde ise vecihler herhangi bir tarike kayıtlıktan mutlak bırakılarak birbiriyle alınabilmektedir.

Karşılaştırma

İskenderiyye ekolünün önde gelen alimlerinden Halîcî, cemi mîmi ve medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda dört vecih alındığını belirtmektedir.¹⁷⁵⁰ Bu durum, Sûfî mesleğinin merâtib-i erba‘a tariki uygulamasındaki tercihinin Halîcî ile farklılaşmasına karşın mertebeteyn tariki uygulamasında mutabakat halinde olduğunu göstermektedir.

Takrîb tarikinde Kālûn rivayetinin usulünde cemi mîmi vecihleri (sıla ve iskân), medd-i munfasıl vecihleriyle (kasr, fuveyka’l-kasr ve tevassut) uygulanmaktadır.¹⁷⁵¹

Medd-i munfasıl, cemi mîmi ve ﴿الْقُورِيَّةُ﴾ kelimesinin mîzânı

Kālûn rivayetinde ﴿الْقُورِيَّةُ﴾¹⁷⁵² kelimesi, hem feth/hulf hem de beyne ile okunabilmektedir.¹⁷⁵³

Bu iki vecih, tüm kıraat meslekleri tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu kelimenin medd-i munfasıl ve cemi zamiriyle birlikte bulunması durumunda meydana gelen mîzânın uygulanması konusunda, kıraat meslekleri arasında farklı hükümler benimsemiştir.¹⁷⁵⁴

Söz konusu üç usul kaidesinin bir arada bulunduğu ayet-i kerîmelerde meydana gelen mîzânda,

¹⁷⁴⁸ Avfî, *Cevâhiru’l-mükellele*, 1/412.

¹⁷⁴⁹ Mehmed Hulûsî Efendi, *Mecmû‘a alâ kırâati’t-Taqrîb* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0052), 36.

¹⁷⁵⁰ Halîcî, *Hallü’l-müşkilât*, 68.

¹⁷⁵¹ Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 10.

¹⁷⁵² Âl-i İmrân 3/4.

¹⁷⁵³ Dâni, *et-Teysîr*, 308; Şâtîbî, *Hırzû’l-emânî*, 44 (546. beyit); Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, 445.

¹⁷⁵⁴ Medd-i munfasıl ve cemi mîmi vecihleri ile bu vecihlerin takdim ve tehirleriyle ilgili bu çalışmanın “Med, Cemî mîmi ve İmâle” başlıklarına bakınız.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde merâtib-i erba‘a tariki uygulanması halinde aşağıdaki vecihler alınmaktadır:¹⁷⁵⁵

﴿قُلْ قَاتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ ¹⁷⁵⁶			
Hulvânî tariki	صله	قصر	فتح
Ebû Neşît tariki	عدم صله / اسكان	مد	بينه

Mertebeteyn tariki uygulanması halinde ilgili mîzân şu şekilde uygulanmaktadır:

﴿وَإِذْ قَالَ...يُيَسِّرْ لِي...إِلَيْكُمْ...مِنَ التَّوْرَةِ...﴾ ¹⁷⁵⁷			﴿ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ﴾ ¹⁷⁵⁸	
فتح	اسكان	قصر	فتح	اسكان
بينه	اسكان	قصر	بينه	اسكان
فتح	صله	قصر	فتح	صله
بينه	صله	قصر	بينه	صله
فتح	اسكان	مد		
بينه	اسكان	مد		
فتح	صله	مد		
بينه	صله	مد		

İlgili kelimeler arasında mîzanın uygulanmasındaki farklılıkların temel nedeni, tariklerin birbirine karışmasını (telfiki) önlemektir. Kālûn rivayeti bağlamında ele alındığında, cemi mîmi, medd-i munfasıl ve ﴿التَّوْرَةِ﴾ kelimelerinde Ebû Amr ed-Dânî'nin farklı hocalarından aktardığı okunuşlar şu şekildedir:

- **Cemi zamiri;** Ebü'l-Feth el-Fâris'e, Hulvânî tarikinden sıla; Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a Ebû Neşît tarikinden ise iskân/adem-i sıla,¹⁷⁵⁹
- **Medd-i munfasıl;** Hulvânî tarikinden Ebü'l-Feth el-Fâris'e kasr, Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a ise med,¹⁷⁶⁰

¹⁷⁵⁵ Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, 360; Molla Emin Efendi, 'Umde, 231; Şahin, *el-Münezzel*, 57, 61, 551; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sureti)*, 1/103, 3/1003, 1077; Ali Rıza Efendi, *Muhtaşarâtü'l-'aşera* (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 19.

¹⁷⁵⁶ Âl-i İmrân 3/93.

¹⁷⁵⁷ es-Saf 61/6.

¹⁷⁵⁸ el-Fetih 48/29.

¹⁷⁵⁹ Dâni, *Müfredât*, 120; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 158.

¹⁷⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/802.

- «التَّوْرِيَّةُ» kelimesi; Ebü'l-Feth el-Fâris'e Hulvânî tarikinden feth,¹⁷⁶¹ Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a ise Ebû Neşît tarikinden beyne/taklil.¹⁷⁶²

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'nin;

وَإِضْجَاعُكَ التَّوْرَةَ مَا رُدَّ حُسْنُهُ ... وَقُلِّلَ فِي جُودٍ وَبِالْخُلْفِ بَلَّا

beytinde «التَّوْرِيَّةُ» kelimesinin farklı okunuşlarını genel bir kaide olarak aktararak Kâlûn rivayetinin herhangi bir tarikine has kılmamıştır (mutlak).¹⁷⁶³

Yukarıda aslî kaynaklardaki veriler dikkate alındığında, Ebû Neşît ve Hulvânî tariklerinden aktarılan vecihlerin birlikte mi yoksa karışık mı alınacağı problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problemin çözümünde meslek sahipleri farklı tercihler benimsemiştir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat ilkesinden hareketle merâtib-i erba'a tariki uygulanması halinde Dâni'nin rivayetleri dikkate alınarak tarikler birbirine eşitlenmiştir (mîzân). Mertebeteyn tariki uygulanması halinde ise Şâtıbî'nin vecihleri mutlak bırakmasına binaen hem Hulvânî hem de Ebû Neşît tariklerinden gelen vecihler birbiriyle uygulanabilmektedir.¹⁷⁶⁴

Yukarıdaki veriler incelendiğinde şu değerlendirme yapılabilir:

- Ebû Neşît tarikinden gelen vecihler; cemi zamirinin iskânı/adem-i sılası, medd-i munfasılın meddi ve «التَّوْرِيَّةُ» kelimesinin taklilidir. Hulvânî kanalıyla gelen vecihler, cemi zamirinin sılası, medd-i munfasılın kasrı ve «التَّوْرِيَّةُ» kelimesinin fethidir.
- Merâtib-i erba'a tarikinde Ebû Neşît tarikiyle aktarılan vecihler bir arada, Hulvânî tarikiyle gelen vecihlerinde bir arada alındığı görülmektedir. Bu durum, ruhsat ilkesi olarak Dâni'nin okuyuşlarını dikkate almak olarak yorumlanabilir.
- Mertebeteyn tarikinde mezkûr usul kaidelerinin aktarıldığı tarikler dikkate alınmayarak ilgili vecihler Kâlûn rivayeti adına mutlak bırakılmıştır. Dolayısıyla her bir kelimedede bulunan her bir vecih diğer kelimelerin bütün vecihleri ile birlikte alınmaktadır. Bu durum, eş-Şâtıbiyye'nin zahirinden anlaşılanın uygulanması (ruhsat) ilkesine dayanmaktadır.

¹⁷⁶¹ Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, 445.

¹⁷⁶² Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, 361.

¹⁷⁶³ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 44 (546. beyti).

¹⁷⁶⁴ Şehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 3/764, 765, 766; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 231, 232.

Karşılaştırma

Mutkin mesleği, Sûfî mesleğinde alınan vecihler ve tertîbe muhaliftir. Kettânizâde, *Mutkinü'r-rivâye*'de mezkûr vecihlerden beş tanesinin Kālûn rivayeti Ebû Neşît tarikiyle geldiğini, bu tarikin de Şâtıbiyye tariki olduğunu ifade ettikten sonra *Hırzû'l-emânî*'nin zahiriyle amel edilip sadece beş vechin alınacağını belirtmektedir. Bunun yanında İbnü'l-Cezerî'nin de Teysîr tarikinde zikredilmeyen vecihleri almanın “خروج عن طريقه” Dâni'nin tarikinden/usulünden çıkmak olarak kabul edileceği görüşünde olduğunu vurgulayarak *en-Neşr*'in nakillerine itimat etmek suretiyle sadece beş vechi uyguladıklarını ifade etmektedir.¹⁷⁶⁵

Hüseyn Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), cemi zamiri, medd-i munfasıl ve ﴿التَّوْرِيَّةُ﴾ kelimesinin bir arada bulunması halinde uygulanacak vecihlerin beş tane olduğunu, Sûfî mesleğine göre alınan (kasr, iskân, fetih), (kasr, sıla, beyne) ve (med, sıla, fetih) vecihlerinin alınmadığını belirtmektedir.¹⁷⁶⁶

﴿هَآئُتُمْ﴾, ﴿هَؤُلَاءِ﴾ ve ﴿أُولَآءِ﴾ kelimelerinin mîzânı

﴿هَآئُتُمْ﴾¹⁷⁶⁷ kelimesinde, Kālûn, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde hemzenin teshîli tercih edilirken, Verş rivayetinde elifsiz teshîl ﴿هَآئُتُمْ﴾ ve hemzenin elife ibdâli ﴿هَنْتُمْ﴾ (iki vecih) aktarılmıştır. Kunbül kıraatinde ise elifsiz tahkik ﴿هَآئُتُمْ﴾ nakledilmiştir.¹⁷⁶⁸

Kendilerinde birden fazla vecih bulunan ﴿هَآئُتُمْ﴾ ile ﴿هَؤُلَاءِ﴾¹⁷⁶⁹ ve ﴿أُولَآءِ﴾¹⁷⁷⁰ kelimelerinin birlikte bulunduğu kesitlerde kıraat literatüründe *mîzân/tahrîrât* olarak adlandırılan bir durum ortaya çıkar.

Kıraat meslekleri ve diğer tahrîrât ekolleri arasında söz konusu mîzânların uygulanmasında

¹⁷⁶⁵ Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 29a; ‘*Umdetü'l-hullân*’a düşülen bir notta Mutkin mesleğinin müteahhir temsilcilerinin mertebeteyn tarikinde yukarıda zikredilen sekiz vechi de uyguladıkları belirtilmektedir. Nitekim Kettânizâde'nin de kendi tercihiyle göre uyguladığı vecihleri saydıktan sonra okuyucunun “hangi tarikten hangi vechi okuduğunu belirtmesi” şartıyla diğer vecihleri uygulamasında bir beis olmadığını söylediği nakledilmektedir. Mehmed Emin Efendi, ‘*Umde*, 232.

¹⁷⁶⁶ Hüseynî, *İthâfû'l-berîyye*, 18 (104, 105, 106. beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru bülûğî'l-ümniyye*, 41.

¹⁷⁶⁷ Âl-i İmrân 3/66; en-Nisâ 4/109; Muhammed 47/38.

¹⁷⁶⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 312; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 45 (559-562. beyitler).

¹⁷⁶⁹ Âl-i İmrân 3/66; en-Nisâ 4/109; Muhammed 47/38.

¹⁷⁷⁰ Âl-i İmrân 3/119.

farklı tercihlerin olduğu görülmektedir.¹⁷⁷¹

﴿هَآَنُتُمْ هُؤْلَآءُ﴾ ile ﴿هَآَنُتُمْ﴾ kelimelerinin mîzânı

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿هَآَنُتُمْ﴾ ile ﴿هَؤْلَآءُ﴾ kelimelerinin merâtib-i erba‘a tariki göre

mîzânı şu şekilde uygulanmaktadır:¹⁷⁷²

	﴿هَآَنُتُمْ هُؤْلَآءُ﴾ ¹⁷⁷³				
	Muttasıl	Munfasıl	Cemi mîmi	Hemze	Munfasıl
Kālûn - Ebû Ca‘fer	مد	قصر	صله	تسهیل	قصر
Kālûn - Dûrî	مد	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	قصر
Kālûn - Dûrî	مد	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	مد
Ebû Amr	مد	قصر	اسكان/عدم صله	تسهیل	قصر

Mertebeteyn tarikine göre ilgili mîzân şu şekilde uygulanmaktadır:¹⁷⁷⁴

	﴿هَآَنُتُمْ هُؤْلَآءُ﴾ ¹⁷⁷⁵				
	Muttasıl	Munfasıl	Cemi mîmi	Hemze	Munfasıl
Kālûn - Ebû Amr	مد	قصر	اسكان/عدم صله	تسهیل	قصر
Kālûn - Dûrî	مد	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	قصر
Kālûn - Dûrî	مد	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	مد
Kālûn - Ebû Ca‘fer	مد	قصر	صله	تسهیل	قصر
Kālûn	مد	مد	صله	تسهیل	قصر
Kālûn	مد	مد	صله	تسهیل	مد

Karşılaştırma

Bu mîzân İtilâf mesleğinde de aynı şekilde uygulanmaktadır. İskenderiyye ekolünden Halîcî, ﴿هَآَنُتُمْ هُؤْلَآءُ﴾ kelimelerinde mertebeteyn tarikinde uygulanan altı vechin alındığını belirtmektedir.¹⁷⁷⁶ Abdülfettah el-Kâdî'nin tercihi ise Sûfî mesleğinin merâtib-i erba‘a

¹⁷⁷¹ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 235.

¹⁷⁷² Molla Emin Efendi, ‘Umde, 237; Ankarâvî, el-Edâ mine’l-Mertebeteyn, 30b; Şahin, el-Münezzel, 57; Şahin, Vücûhâtü’l-Kurâniyye, 1/95; Ali Rıza Efendi, Muhtaşarâtü’l-‘aşera (Hafız Ali Üsküdarlı, 860), 21.

¹⁷⁷³ Âl-i İmrân 3/66.

¹⁷⁷⁴ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 237; Şahin, Vücûhâtü’l-Kurâniyye, 3/984.

¹⁷⁷⁵ Muhammed 47/39.

¹⁷⁷⁶ Halîcî, Hallü’l-müşkilât, 104.

tercihiyle aynıdır.¹⁷⁷⁷

Buna göre, Sûfî mesleğinin merâtib-i erba‘a tariki tercihinin Kâdî ile mertebeteyn tariki tercihinin Halîcî ile mutabakat halinde olduğu görülmektedir.

﴿هَآ اَنْتُمْ اَوْلَآءِ﴾ kelimelerinin mîzânı

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde ﴿هَآ اَنْتُمْ﴾ kelimesi ile ﴿اَوْلَآءِ﴾ kelimesi bir arada bulunduğu oluştan mîzân *merâtib-i erba‘a* tarikine göre şu şekilde uygulanmaktadır.¹⁷⁷⁸

	﴿هَآ اَنْتُمْ اَوْلَآءِ﴾ ¹⁷⁷⁹			
	Muttasıl	Cemi mîmi	Hemze	Munfasıl
Kālûn - Ebû Ca‘fer	مد	صله	تسهیل	قصر
Kālûn - Ebû Amr	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	قصر
Kālûn - Dûrî	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	مد

Söz konusu mîzân *mertebeteyn* tarikine göre ise şu şekilde uygulanmaktadır.¹⁷⁸⁰

	﴿هَآ اَنْتُمْ اَوْلَآءِ﴾			
	Muttasıl	Cemi mîmi	Hemze	Munfasıl
Kālûn - Ebû Amr	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	قصر
Kālûn – Ebû Amr Dûrî’si	مد	اسكان/عدم صله	تسهیل	مد
Kālûn – Ebû Ca‘fer	مد	صله (1 elif)	تسهیل	قصر
Kālûn	مد	صله (3 elif)	تسهیل	قصر

Karşılaştırma

Bu mîzân İtilâf mesleğinde de aynı şekilde uygulanmaktadır. İskenderiyye (Mansûrî) ekolünden Halîcî ve Abdülfettâh el-Kâdî, ﴿هَآ اَنْتُمْ اَوْلَآءِ﴾ kelimelerinde Kālûn rivayeti adına beş vecih (kasr-iskân-kasr; kasr-sıla-kasr; kasr-sıla-med; medd-iskân-med; med-sıla-med) alınacağını belirtmektedir. Bu alimlerin tahrîrâtına göre *med-sıla-kasr* vechi caiz değildir.¹⁷⁸¹

¹⁷⁷⁷ Kâdî, *Büdûru’z-zâhirâ*, 65.

¹⁷⁷⁸ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 239; Şahin, *Vücuhatü’l-Şurâniyye*, 1/109.

¹⁷⁷⁹ Âl-i İmrân 3/119.

¹⁷⁸⁰ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 240.

¹⁷⁸¹ Halîcî, *Hallü’l-müşkilât*, 104; Kâdî, *Büdûru’z-zâhira*, 69.

Değerlendirme

Yukarıda merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tariklerine göre uygulamaları gösterilen vecihler incelendiğinde İstanbul/Teysîr tariki mesleklerinin tercihleri ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Bu farklı okuyuşların temel nedeni, ﴿هَآئُتُمْ﴾ kelimesindeki (هـ) hâ harfinin dilbilgisel değerlendirilmesindeki farklılıklardır. Bazı kıraat alimleri bu harfi harf-i tenbih¹⁷⁸² olarak değerlendirirken diğerleri ise hemze-i istifhamdan dönüşmüş bir harf (hemze-i mübeddele) olarak görmektedir.¹⁷⁸³

Harf-i tenbih olarak kabul edildiğinde, (هـ) harfi ve önündeki hemze ayrı kelimeler olarak değerlendirildiği için med, munfasıl olarak kabul edilir. Ancak hemze-i istifhamdan dönüşmüş olarak kabul edildiğinde hemze ve med harfi aynı kelimede bulunduğu için medd-i muttasıl olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁸⁴

Kālûn rivayeti ile Ebû Amr kıraatinin Dûrî rivayetinde ﴿هَآئُتُمْ﴾ kelimesindeki hâ harfinin dilbilgisel değerlendirilmesindeki farklı yaklaşımların her ikisinin de benimsenmesi kelimenin okunuşunda kasr ve meddin (iki vecih) ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷⁸⁵

Merâtib-i erba‘a tariki uygulandığında, Kālûn rivayetinde medd-i munfasılın kasrı ile cemi mîminin sılası, medd-i munfasıl meddi ile cemi miminin iskânı (adem-i sıla) alındığından dört vecih ortaya çıkmaktadır. Mertebeteyn tariki uygulandığında ise sıla ve adem-i sıla/iskân, hem hemze-i müsehhele ile oluşan medd-i munfasılın kasrı ve meddiyle hem de tahkik ile okunan medd-i munfasılın kasrı ve meddi ile birlikte altı vecih olarak alınmaktadır.

Kālûn rivayeti, hem merâtib-i erba‘a hem de mertebeteyn usullerine göre incelendiğinde, söz konusu mîzânda ﴿هَآئُتُمْ﴾ kelimesinin meddi ile ﴿هَؤُلَاءِ﴾ kelimesinin kasrı alınmamaktadır.¹⁷⁸⁶

¹⁷⁸² Harf-i tenbih, dinleyicinin dikkatini çekmek ve onları söylenecek şeye hazırlamak için cümle başına yerleştirilen harflerdir. Yarıntı bilgi için bk. Cengiz Parlak, “Arap Dilinde Tenbîh Harfleri ve Kur’ân-ı Kerîm’deki İzdüşümleri” *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* Ö1 - İslami İlimler Özel Sayısı (Ekim 2023), 107-147.

¹⁷⁸³ Tilimsânî, *Risâletü’l-ğarrâ*, 69, 70.

¹⁷⁸⁴ Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzü’l-me‘ânî*, 392; Kâdî, *el-Vâfi*, 236.

¹⁷⁸⁵ Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzü’l-me‘ânî*, 493.

¹⁷⁸⁶ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 236, 237; Cemzûrî, *Fethu’r-Rahmanî*, 204-208; Halicî, *Hallü’l-müşkilât*, 104.

Medd-i bedel ile zevât-ı yâ mîzânî

Sûfî mesleğinin usulünde Verş rivayeti bağlamında medd-i bedel ile zevât-ı yânın¹⁷⁸⁷ bir arada bulunduğu durumlarda vecihlerin tertîbi/mîzân şu şekildedir:¹⁷⁸⁸

Merâtib-i erba‘a tariki ¹⁷⁸⁹				Mertebeteyn tariki ¹⁷⁹⁰			
﴿وَاتَّيَكُمُ﴾ ¹⁷⁹¹		﴿فَتَلَقَىٰ آدَمُ﴾ ¹⁷⁹²		﴿فَمَا أُوتِيتُمُ الدُّنْيَا﴾ ¹⁷⁹³		﴿إِنَّمَا النَّجْوَىٰ أَمَنُوا﴾ ¹⁷⁹⁴	
فتح	طول	طول	فتح	فتح	قصر	قصر	فتح
بینه	طول	قصر	فتح	بینه	توسط	طول	فتح
بینه	توسط	طول	بینه	فتح	طول	توسط	بینه
فتح	قصر	توسط	بینه	بینه	طول	طول	بینه

Bu mîzânda Dâni’nin aktardığı vecihler tevassut ile beynedir. Yani, yukarıdaki dört vecihten bir tanesi ruhsat ilkesine göre alınmaktadır.¹⁷⁹⁵ Ancak sıhhati sabit olan diğer vecihler de her ne kadar *et-Teyşîr* tariki olmasalar da azîmet ilkesi gereği Sûfî mesleğinde alınmaktadır.¹⁷⁹⁶

Medd-i bedel ile zevât-ı yâ mîzânında fetih ile tevassut vecih alınmaz. Bu vecih, her ne kadar *eş-Şâtıbiyye*’nin zahirinden anlaşılmalı olsa da sadece İbn Bellîme’nin *et-Telhîş*’ından aktarılması (infirâd) sebebiyle alınmamaktadır. Zira müelliflerin çoğu İbn

¹⁷⁸⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de, son harfi elif-i maksûrâ olup bir önceki harfte fetha bulunan kelimeler, *zevât-ı yâ* olarak isimlendirilir. Bu tür kelimeler, hem isim ﴿الْهُدَى﴾ hem de fiil ﴿أَبَى﴾, olabilir. Verş rivayeti bağlamında, zevât-ı yâ kelimeler, imâle-i suğrâ veya beyne/taklîl ile (iki vecih) okunur. Feth/tahkîk önce (mukaddem), beyne/taklîl sonra (muahhar) uygulanmaktadır. Dâni, *et-Teyşîr*, 209; Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 26 (314. Beyit); Paluvî, *Zübde*, 1/109; Dûserî, *Muhtaşaru’l-‘ibârât*, 65; Eyyûbî, *Mîzân*, (Yazma Eserler Koleksiyonu, 1032/01), 10b; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 40.

¹⁷⁸⁸ Söz konusu mîzânın uygulanmasında merâtib-i erba‘a tariki uygulaması ile mertebeteyn tariki uygulaması farklılık göstermektedir. Ayrıca medd-i bedelin ya da zevât-ı yânın önce veya sonra bulunması da vecihlerin tertibini etkileyen önemli bir faktördür.

¹⁷⁸⁹ Eyyûbî, *Mîzân* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 001032/01), 12a; Paluvî, *Zübde*, 1/117; Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 161, 162; Boz, *Kırâât-i Aşere Kaideleri*, 72; 11b *Risâle fi’l-tecvîd ve’l-kırâât* (Yazma Eserler, 6484). *Mahir Tariki Aşere Kürrâse*, (Hafız Ali Üsküdarlı), 860, 2b; *Takrîb Süreti* (Kasidecizâde, 11), 112b; Şahin, *el-Münezzel*, 5, 259.

¹⁷⁹⁰ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî* (7349), 5b, 6a; *Risâle fi’l-tecvîd ve’l-kırâât* (Yazma Eserler, 6484), 16a, 22a; Şahin, *el-Münezzel*, 486, 542.

¹⁷⁹¹ İbrâhîm 14/34.

¹⁷⁹² el-Bakara 2/37.

¹⁷⁹³ eş-Şûrâ 42/36.

¹⁷⁹⁴ el-Mücâdele 58/10.

¹⁷⁹⁵ Eyyûbî, *Mîzân*, 24.

¹⁷⁹⁶ Verş rivayeti bağlamında değerlendirildiğinde ﴿وَنَ﴾ (el-İsrâ 17/83) kelimesi de zevât-ı yâ olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, hemzede bulunan med, medd-i bedel olarak değerlendirildiğinden medd-i bedel ile zevât-ı yânın bir arada bulunması sebebiyle yukarıda bahsedilen mîzân meydana gelir. Bu mîzân, Sûfî mesleğinde merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tariklerine göre yukarıdaki şekilde uygulanmaktadır. Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 398. Şahin, *Vücûhâtü’l-Kur’âniyye*, 2/541.

Bellîme'nin ibaresinden sadece tûl ve kasr anlaşılacağını belirtmektedirler. Medd-i bedel ile zevât-i yâ mîzânında beyne ile kasr vechi alınmaz. Bu vecihler, her ne kadar eş-Şâtibiyye'nin zahirinden anlaşılmaya muhtemel olsa da İbnü'l-Cezerî'nin de tercih ettiği şekilde azîmetle amel edilerek alınmamaktadır.¹⁷⁹⁷ Bu manada azîmet, infirâd eden ya da ihtimal dahilindeki vecihlerin alınmaması olarak yorumlanabilir.

Karşılaştırma

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), zevât-ı ya ve medd-i bedelin bir arada bulunduğu durumlarda yukarıda mertebeteyn tariki için zikredilen tertîbi aktarmaktadır. Benzer şekilde Halîcî de (İskenderiyye ekolü) söz konusu mîzânda yukarıdaki dört vechin alınacağını belirtmektedir. Halîcî, bu vecihlerin sıralaması hakkında net bir ifade kullanmamakla birlikte, eserinde önce kasrı zikretmesi, genel usulü doğrultusunda önceliği bu veche verdiğini göstermektedir.¹⁷⁹⁸

Bu bağlamda, Sûfî mesleği, Kahire ve İskenderiye ekolleriyle merâtib-i erba'a tariki uygulamasında ihtilaf etmekle birlikte mertebeteyn tarikinde mutabakat sağlamaktadırlar.

Medd-i bedel ile ﴿شَىْء﴾ kelimesinin mîzânı

Vasl halinde Verş rivayeti bağlamında medd-i lîn olarak kabul edilen ﴿شَىْء﴾ gibi kelimelerle birlikte medd-i bedelin bir arada bulunması durumunda oluşan mîzânın Sûfî mesleğine göre sıralaması şu şekildedir:¹⁷⁹⁹

﴿أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ ¹⁸⁰⁰		﴿أَفَلَمْ يَأْتِئِسْ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا﴾ ¹⁸⁰¹	
طول	طول	طول	طول
توسط	طول	طول	توسط
توسط	توسط	توسط	توسط
توسط	قصر	قصر	توسط

¹⁷⁹⁷ Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, 350, 351; Eyyûbî, *Mîzân*, 24.

¹⁷⁹⁸ Hüseynî, *İthâfî'l-beriyye*, 14 (77, 78, 79. beyitler); Ali Muhammed Dabbâ', *Muhtaşaru bülûğî'l-ümniyye*, 32, 33; Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 81, 82.

¹⁷⁹⁹ Eyyûbî, *Mîzân*, 25; Molla Emin Efendi, *Umde*, 162, 163; *Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâat* (Yazma Eserler, 6484), 16a; Şahin, *el-Münezzel*, 24, 252.

¹⁸⁰⁰ el-Bakara 2/170.

¹⁸⁰¹ er-Ra'd 13/31

Medd-i bedel ile ﴿ذِكْرًا﴾ babının mîzânı

Verş rivayeti adına medd-i bedel ile ﴿ذِكْرًا﴾¹⁸⁰² kelimesinin bir arada bulunduğu durumlarda meydana gelen mîzân, kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerle uygulanmaktadır.

Sûfî mesleğinde merâtib-i erba‘a tariki dikkate alındığında ﴿ذِكْرًا﴾ babındaki kelimelerde terkîk alınmayıp sadece tefhîm alındığından herhangi bir mîzân söz konusu olmamaktadır.¹⁸⁰³ Ancak *mertebeteyn* tariki dikkate alındığında terkîk ve tefhîm alındığından söz konusu olan mîzân aşağıdaki gibi uygulanmaktadır:¹⁸⁰⁴

﴿كَذِّكْرُكُمْ أَبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾ ¹⁸⁰⁵	
تفخيم	طول
ترقيق	طول
تفخيم	توسط
تفخيم	قصر
ترقيق	قصر

Bu mîzânda tevassut ile terkîk vechi alınmamaktadır. İzmîrî de aynı şekilde bu vechi almamaktadır.¹⁸⁰⁶ Ancak Îtilâf mesleğinde bu vecih alınmaktadır.¹⁸⁰⁷

Alî el-Mansûrî ve takipçisi İskenderiyye ekolünden Halîcî, Abdurrahman el-İzmîrî ve takipçisi Kahire ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî ve Abdulfettâh el-Kâdî de medd-i bedel ile ﴿ذِكْرًا﴾ kelimesi bir arada bulunduğu tevassut ile terkîkin alınmayacağını belirtmektedir. Bu durumda, ilgili mîzân yukarıda zikredilen beş vecih olarak oluşmaktadır.¹⁸⁰⁸ Buna göre, Sûfî mesleğinin mertebeteyn tariki bağlamındaki tercihi, İskenderiyye ve Kahire ekolleri ile Kâdî'nin tercihiyle uyum göstermektedir.

¹⁸⁰² el-Bakara 2/200.

¹⁸⁰³ Molla Emin Efendi, 'Umde, 135; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 51. Her ne kadar merâtib-i erba‘ada uygulanmasa da bazı eserlerde alındığı görülmektedir. Eyyûbî, *Mîzân* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 1032/01), 2b.

¹⁸⁰⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 135;

¹⁸⁰⁵ el-Bakara 2/200.

¹⁸⁰⁶ İzmîrî, *Tahrîru'l-evcüh*, (İbrahim Efendi, 28), 14a.

¹⁸⁰⁷ Eyyûbî, *Mîzân*, 29.

¹⁸⁰⁸ Hüseyinî, *İthâfî'l-berîyye*, 15 (89.beyit); Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 91, 92; Kâdî, *Büdûru'z-zahira*, 47; Dâbbâ', *Muhtaşaru'l-buluği'l-ümniyye*, 36.

Medd-i lîn ﴿سَوَاتِيهَمَا﴾ ve medd-i bedel mîzânî

Verş rivayetinde, medd-i lîn ile medd-i bedelin bir arada bulunduğu ﴿سَوَاتِيهَمَا﴾¹⁸⁰⁹ gibi kelimelerde meydana gelen mîzânda kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir.

Söz konusu mîzânın uygulanması hususunda *Zübdetü'l-irfân* ile şerhi '*Umde*'de farklı nakillerin olduğu müşahade edilmektedir.¹⁸¹⁰ Ancak bu çalışma kapsamında yaptığımız incelemelerde Sûfî mesleğinin tercihlerine yer veren çalışmalarda '*Umde*'nin esas alındığını görülmüştür.¹⁸¹¹

﴿سَوَاتِيهَمَا﴾											
Zübdetü'l-irfân				'Umdetü'l-hullân							
Merâtib-i erba'a		Mertebe-teyn		Merâtib-i erba'a ¹⁸¹²		Mertebe-teyn ¹⁸¹³					
Medd-i lîn	Medd-i Bedel	Medd-i lîn	Medd-i Bedel	Medd-i Bedel	Medd-i lîn	Medd-i Bedel	Medd-i lîn				
طول	قصر	طول	قصر	طول	قصر	قصر	قصر				
طول	طول	طول	طول	توسط	قصر	توسط	قصر				
توسط	طول	توسط	طول	توسط	توسط	طول	قصر				
توسط	توسط	توسط	توسط	قصر	قصر	توسط	توسط				
قصر	طول	قصر	توسط								
قصر	توسط										
قصر	قصر										

Karşılaştırma

Halîcî (İskenderiyye/Mansûrî ekolü), söz konusu mîzânda dört vechin (vâvın kasrı ile medd-i bedelin tûl, tevassut ve kasrı; vâvın tevassutu ile medd-i bedelin tevassutu) uygulanacağını

¹⁸⁰⁹ el-A'râf 7/20, 22, 27; Tâhâ 20/121.

¹⁸¹⁰ *Zübdetü'l-irfân*'ın tahkikini gerçekleştiren Mustafa Atilla Akdemir, söz konusu metin varyantlarındaki farklılıklara dikkat çekerek, bu durumun eser üzerindeki incelemelerde göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır. Akdemir, *Zübdetü'l-irfân*'ın yazma nüshaları arasında tespit ettiği farklılıklar nedeniyle, eserin tahkikinde temel aldığı Tire nüshasını müellif nüshası olarak kabul etmiş ve bu nüshada yer alan, daha önce bahsedilen tashih edilmiş dört vechi çalışmasına dahil etmiştir. Bununla birlikte, Akdemir, Diyarbakır, Medine ve Kahire nüshalarında bulunan ve '*Umdetü'l-hullân*'da tashih edilen yedi vechi de çalışmasında belirtmiştir. Paluvî, *Zübde*, 1/31, 260.

¹⁸¹¹ Şahin, *el-Münezzel*, 151; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye*, 1/279, 280; 2/605.

¹⁸¹² Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî*, (7349), 5b; Molla Emin Efendi, '*Umde*, 291.

¹⁸¹³ Sûfî Efendi, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî*, (7349), 6a; ; Molla Emin Efendi, '*Umde*, 291.

belirtmektedir.¹⁸¹⁴

Hasan Halef el-Hüseynî (Kahire ekolü), ﴿سَوَاتِهِمَا﴾ kelimesini detaylı bir incelemeye tabi tutarak toplamda dokuz vecih meydana geldiğini belirtmektedir. Ancak sonuçta bu vecihlerden dört tanesinin alındığını ifade etmektedir.¹⁸¹⁵

Abdülfettah el-Kâdî, Verş rivayeti bağlamında ﴿سَوَاتِهِمَا﴾ kelimesinde, medd-i lîn mertebelerinde ihtilaf edildiğini belirtmiştir. Bir görüşe göre, lîn harfinden (vâv) sonra hemze bulunmadığından sadece kasr ile okunurken, diğer bir görüşe göre medd-i lîn olarak kabul edilerek tevassut ve tûl mertebeleri uygulanır. Buna göre, toplamda (üç medd-i bedel, üç medd-i lîn) dokuz vecih olması gerekir. İbnü'l-Cezerî'nin bu vecihleri tashih ettiğine dikkat çeken Kâdî, neticede yukarıda Sûfî mesleğinin mertebeteyn tarikinde uygulanan vecihlerin alındığını ifade etmektedir.¹⁸¹⁶

﴿سَوَاتِهِمَا﴾ kelimesinin mîzânında Sûfî mesleğinin tercihi ile Hüseynî, Halîcî ve Kâdî'nin görüşlerinin aynı olduğu görülmektedir.

Medd-i lîn ﴿سَوَاتِهِمَا﴾, medd-i bedel ve zevât-ı yâ mîzânı

Verş rivayeti bağlamında medd-i lîn ve medd-i bedelin bulunduğu ﴿سَوَاتِهِمَا﴾ kelimesi ile zevât-ı yâ olan ﴿نَهَيْكُمَا﴾¹⁸¹⁷ kelimesi bir arada bulunduğu meydana gelen mîzân, kıraat meslekleri tarafından farklı tercihlerle uygulanmaktadır.¹⁸¹⁸

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolijisinde ilgili mîzânın uygulaması şu şekildedir.¹⁸¹⁹

¹⁸¹⁴ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 117.

¹⁸¹⁵ Hüseynî, *İthâfû'l-beriyye*, 9 (46-49.beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûğî'l-ümniyye*, 18, 19.

¹⁸¹⁶ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 115.

¹⁸¹⁷ el-A'râf 7/20.

¹⁸¹⁸ Medd-i bedel, zevât-ı yâ ve medd-i lîn mîzânı için her ne kadar bu ayet örnek olarak incelenmiş olsa da aynı usul kurallarını bir arada bulunduğu bütün ayetlerde aynı mîzân uygulanmaktadır. Bk. en-Nahl 16/60; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 393 (kenar haşiye); Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/679.

¹⁸¹⁹ İstanbul tariki İtilâf mesleğinde de bu mîzân aynı şekilde uygulanmaktadır. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 291, 292 (Kenar haşiye); *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Şûfî*, 5b; Şahin, *el-Münezzel*, 151; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/279, 280; Abdullah Eyyûbî, *Mîzân*, 28.

1820 ﴿فَوَسَّسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾					
Merâtib-i erba'a tariki			Mertebebeyn tariki		
Zevât-i yâ	Medd-i bedel	Medd-i lîn	Zevât-i yâ	Medd-i bedel	Medd-i lîn
فتح	طول	قصر	فتح	قصر	قصر
بينه	طول	قصر	بينه	توسط	قصر
بينه	توسط	قصر	فتح	طول	قصر
فتح	قصر	قصر	بينه	طول	قصر
بينه	توسط	توسط	بينه	توسط	توسط

Medd-i lîn ﴿شَيْءٍ﴾, zevât-ı yâ ve medd-i bedel mîzânı

Verş rivayetinde, medd-i lîn, zevât-i yâ ve medd-i bedelin bir arada bulunduğu durumlarda kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu mîzân oluşmaktadır.¹⁸²¹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde söz konusu mîzânın uygulaması şöyledir:¹⁸²²

1823 ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ﴾					
Merâtib-i erba'a			Mertebebeyn		
Medd-i bedel	Zevât-ı yâ	Medd-i lîn	Medd-i bedel	Zevât-ı yâ	Medd-i lîn
طول	فتح	طول	قصر	فتح	توسط
طول	بينه	طول	طول	فتح	توسط
طول	فتح	توسط	توسط	بينه	توسط
قصر	فتح	توسط	طول	بينه	توسط
طول	بينه	توسط	طول	فتح	طول
توسط	بينه	توسط	طول	بينه	طول

¹⁸²⁰ el-A'râf 7/20.

¹⁸²¹ Bu mîzân, çalışmamızda ﴿شَيْءٍ﴾, ﴿الْقُرْبَىٰ﴾ ve ﴿أَمْنْتُمْ﴾ kelimeleri üzerinden örneklendirilse de Kur'an-ı Kerim'in tamamında medd-i lîn, zevât-ı yâ ve medd-i bedelin bir araya geldiği yerlerde uygulanmaktadır. Örnek için bk. en-Nahl 16/60.

¹⁸²² Molla Emin Efendi, 'Umde, 312.; Şahin, Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sureti), 1/334, Ankarâvî, el-Edâ mine'l-mertebebeyn, 9b.

¹⁸²³ el-Enfâl 8/41.

Zevât-ı yâ, medd-i lîn ﴿شَيْئًا﴾ ve ﴿الْجَارِ﴾ kelimelerinin mîzânı

Verş rivayetine isnad edilerek birden fazla vecih ile okunan zevât-ı yâ, medd-i lîn ﴿شَيْئًا﴾ ve ﴿الْجَارِ﴾ kelimeleri bir arada bulunduğu meydana gelen mîzânın, Sûfî mesleğinde *merâtib-i erba'a* tarikine göre uygulaması şu şekildedir:¹⁸²⁴

﴿وَاعْبُدُوا... شَيْئًا... وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ ¹⁸²⁵					
<i>el-Hidâye</i>	Fetih	Fetih	Fetih	Fetih	Tûl
<i>el-Kâfî</i>	Beyne	Beyne	Fetih	Fetih	Tûl
<i>el-Unvân</i>	Fetih	Fetih	Beyne	Beyne	Tûl
	Fetih	Fetih	Fetih	Fetih	Tevassut
<i>el-Kâfî</i>	Beyne	Beyne	Fetih	Fetih	Tevassut
<i>et-Teyssîr</i>	Beyne	Beyne	Beyne	Beyne	Tevassut

Söz konusu kelimelerdeki mîzân *mertebe*teyn tarikine göre şu şekilde uygulanmaktadır.¹⁸²⁶

﴿وَاعْبُدُوا... شَيْئًا... وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ ¹⁸²⁷						
	Fetih	Fetih	Fetih	Fetih	Fetih	Tevassut
<i>el-Kâfî</i>	Beyne	Fetih	Beyne	Fetih	Fetih	Tevassut
<i>et-Teyssîr</i>	Beyne	Beyne	Beyne	Beyne	Beyne	Tevassut
<i>el-Hidâye</i>	Fetih	Fetih	Fetih	Fetih	Fetih	Tûl
<i>el-Kâfî</i>	Beyne	Fetih	Beyne	Fetih	Fetih	Tûl
<i>el-Unvân</i>	Fetih	Beyne	Fetih	Beyne	Beyne	Tûl

Sûfî mesleğinin metodolojisinde şu vecihler alınmamaktadır:¹⁸²⁸

Beyne	Beyne	Beyne	Beyne	Beyne	Tûl
Fetih	Beyne	Fetih	Beyne	Beyne	Tevassut

Değerlendirme

Bu mîzânda, İstanbul tariki meslekleri (Îtilâf ve Sûfî) arasında belirgin tercih farklılıkları gözlemlenmektedir. Bu farklılıkların nedenini anlamak isteyen araştırmacılar, genellikle kıraat âlimlerinin tahrîrâtlarına başvururlar. Bu bağlamda, Molla Emin Efendi gibi birçok alim, bu farklılıkların temel nedenlerinden birini Eskâtî'nin *Ecvibetü'l-müşkilât fi 'ilmi'l-ķırâ'ât* adlı

¹⁸²⁴ Eyyûbî, *Mîzân*, 19; Molla Emin Efendi, 'Umde, 253; Şahin, *el-Münezzel*, 83.

¹⁸²⁵ en-Nisâ 4/36.

¹⁸²⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 253, 254.

¹⁸²⁷ en-Nisâ 4/36.

¹⁸²⁸ Eskâtî, *Ecvibe*, 91, 92.

eserinde bulmaktadır.¹⁸²⁹ Eskâtî'nin zikri geçen eserdeki ifadeleri şu şekildedir:

“Zevât-ı yâ ﴿مُوسَى﴾ ile ﴿الْجَارِ﴾ kelimesi bir arada bulunduğu Verş için dört vecih okunur.

Bunlar; ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinin fetih ve beynesıyla zevât-ı yâ'nın fetih ve beynesidir. Çünkü *et-*

Teysîr sahibi zevât-ı yâ'nın beynesini ile ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinin beynesini, İbn Galbûn ile *el-Hâdî*¹⁸³⁰

ve *el-Hidâye*¹⁸³¹ sahibi de zevât-ı yâ'nın fethi ile ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinin fethini, *el-'Unvân*¹⁸³²

sahibi ise zevât-ı yâ'nın imâle-i suğrâsı ve ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinin fethi ile nakletmiştir. Biz de

hocamız Ebüssuûd'a bu dört vecih ile okuduk.”¹⁸³³

Eskâtî yukarıdaki açıklamalarına ilaveten, İbnü'l-Cezerî'nin *Ecvibetü mesâilü't-Tebrîziyye*'de zevât-ı yânın fethi ile ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinin fethini ve zevât-ı yânın beynesini ile ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinin beynesinin alınması gerektiğini belirttiğini aktarmaktadır.¹⁸³⁴

Eskâtî'nin bu açıklamaları, İtilâf ve Sûfî meslekleri arasındaki tercih farklılıklarının nedenlerini anlamak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Sûfî mesleğinde, kıraat vecihlerinin tespitinde sadece Dâni'nin *et-Teysîr* adlı eserindeki nakillerle yetinilmemiş, aynı zamanda *el-Hâdî*, *el-Hidâye* ve *el-'Unvân* gibi diğer güvenilir kaynaklardan da vecihler alınmıştır. Bu durum, Sûfî mesleğinin tahrîrât konusunda daha geniş bir perspektife (azîmet) sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Sûfî mesleğinin tercih ettiği vecihlerin, Ali el-Mansûrî'nin aktardığı altı vecihle ve Mustafa el-İzmîrî'nin *'Umdetü'l-'İrfân* adlı eserinde tercih ettiği vecihlerle örtüştüğü görülmektedir. Bu da kıraat ilminin önde gelen isimleri tarafından da kabul gören vecihlerin, Sûfî mesleğinde tercih edildiğini göstermektedir.¹⁸³⁵

Karşılaştırma

Tahrîrât disiplindeki ruhsat (Mansûrî/İskenderiyye) ekolünün yetkin temsilcilerinden Halîcî,

¹⁸²⁹ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 266.

¹⁸³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Süfyân el-Kayravânî'nin (öl. 415/1024) kaleme aldığı *el-Hâdî fî'l-kırâ'âti's-seb'a* yedi kıraatle ilgili eserdir.

¹⁸³¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ammar b. Ebî'l-Abbâs el-Mehdevî'nin (öl. 440/1048-49) yazmış olduğu *el-Hidâye ilâ mezâhibi'l-kurrâi's-seb'a* yedi kıraatle ilgili eserdir.

¹⁸³² *el-'Unvân fî'l-kırâ'âti's-seb'a*, Ebû Tâhir İsmail b. Halef b. Saîd es-Sarakustî'nin (öl. 455/1063) kaleme aldığı yedi kıraate dair eseridir.

¹⁸³³ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 89.

¹⁸³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Mesâilü't-Tebrîziyye*, 95; Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 90.

¹⁸³⁵ Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa El-İzmîrî ve 'Umdetü'l-'İrfân*, 35.

söz konusu mîzân hususunda, İbnü'l-Cezerî'nin *Mesâilü't-Tebrîziyye*'deki nakilleri üzerine kurulan (dört vecih), tahrîrâtçıların çoğunun tercih ettiği (sekiz vecih) ve Alî el-Mansûrî'den aktarılanlar (altı vecih) olarak üç farklı uygulamanın olduğunu belirtmektedir. Ancak Halîcî bu üç farklı uygulama hakkında kendi görüşüyle ilgili net bir ifade kullanmamaktadır.¹⁸³⁶

Abdülfettah el-Kâdî de benzer şekilde söz konusu mîzânda üç farklı uygulamanın olduğunu belirtmekle birlikte kendi tercihiyle ilgili kesin bir ifade kullanmamaktadır.¹⁸³⁷

Zevât-ı yâ (vasl), ﴿شئ﴾ ve zevât-ı yâ (vakf) mîzânı

Usûlü'l-kıraat olarak bilinen genel kıraat kurallarının tüm kelimeler için geçerli olduğu söylene de bu kurallara istisna teşkil eden durumlar da mevcuttur. Bu istisnalardan biri de Verş rivayetine isnad edilen fetih veya beyne/taklîl vecihleriyle okunan zevât-ı yâdır. Özellikle Tâhâ sûresi incelendiğinde, ayet sonlarındaki bulunan zevât-ı yâların sadece beyne ile okunduğu, ayet ortasındaki zevât-ı yâların ise hem feth (tahkik) hem de beyne (taklîl) vecihleriyle okunabildiği görülmektedir.¹⁸³⁸

Aynı ayet veya kesit (secâvend) içerisinde hem zevât-ı yâ (ayet ortasında veya ayet sonunda) hem de medd-i lîn bulunması durumunda, bu kelimelerde uygulanan vecihler arasında bir mîzân durumu ortaya çıkar. Bu mîzânın uygulanması konusunda kıraat mesleklerinin farklı tasarrufları olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde söz konusu vecihlerin tertîbi şöyledir.¹⁸³⁹

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ ¹⁸⁴⁰					
Merâtib-i erba'a tariki			Mertebeteyn tariki		
هَدَى	شَيْءٍ	أَعْطَى	هَدَى	شَيْءٍ	أَعْطَى
بینه	طول	فتح	بینه	توسط	فتح
بینه	توسط	فتح	بینه	طول	فتح
بینه	طول	بینه	بینه	توسط	بینه
بینه	توسط	بینه	بینه	طول	بینه

¹⁸³⁶ Hâlicî, *Hallü'l-Müşkilât*, 105, 106; Kâdî, *Büdûru'z-zahira*, 79.

¹⁸³⁷ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 79.

¹⁸³⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 209; Paluvî, *Zübde*, 1/109, 332; Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 139, 140; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 203, 204.

¹⁸³⁹ İstanbul tariki İtilâf mesleğinde de bu mîzân aynı şekilde uygulanmaktadır. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 421; Şahin, *el-Münezzel*, 313; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sureti)*, 2/593.

¹⁸⁴⁰ Tâhâ 20/50.

Zevât-ı yâ, medd-i bedel ve tefhîm-terkîk mîzânı

Zevât-ı yâ, medd-i bedel ve tefhîmü'l-lâmın bir arada bulunması durumunda, Verş rivayeti bağlamında kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu mîzân meydana gelmektedir. Bu duruma örnek olarak, ﴿تَصَلَّى﴾¹⁸⁴¹ (tefhîmü'l-lâm), ﴿تُسْقَى﴾¹⁸⁴² (zevât-ı yâ) ve ﴿أَنِیَّة﴾¹⁸⁴³ (medd-i bedel) kelimeleri gösterilebilir.¹⁸⁴⁴

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde söz konusu vecihlerin tertîbi şöyledir.¹⁸⁴⁵

Mertebeteyn tariki				Merâtib-i erba'a tariki			
﴿أَنِیَّة﴾	﴿تُسْقَى﴾	﴿تَصَلَّى﴾	﴿تَصَلَّى﴾	﴿أَنِیَّة﴾	﴿تُسْقَى﴾	﴿تَصَلَّى﴾	﴿تَصَلَّى﴾
قصر	فتح	تفخیم	فتح	طول	فتح	تفخیم	فتح
طول	فتح	تفخیم	فتح	قصر	فتح	تفخیم	فتح
توسط	بین	ترقیق	بین	طول	بین	ترقیق	بین
طول	بین	ترقیق	بین	توسط	بین	ترقیق	بین

Hemzeteyn ictimâ'ı mîzânları

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde Kālûn rivayeti bağlamında hemzeteyn ictimâ'ı ile cemi mîmî vecihlerinin tertîbi şöyledir.¹⁸⁴⁶

﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ¹⁸⁴⁷					
Merâtib-i erba'a			Mertebeteyn		
صله	اسقاط	قصر	صله	اسقاط	مد
صله	اسقاط	مد	عدم صله إسكان	اسقاط	مد
عدم صله إسكان	اسقاط	مد	صله	اسقاط	قصر
			عدم صله إسكان	اسقاط	قصر

Sûfî mesleğinin yukarıda mezkûr tercihleri incelendiğinde, medd-i munfasılın kasrı ile adem-i sıla/iskânın vechinin merâtib-i erba'a tarikinde alınmazken mertebeteyn tarikinde alındığı

¹⁸⁴¹ el-Gâşiye 88/4.

¹⁸⁴² el-Gâşiye 88/5.

¹⁸⁴³ el-Gâşiye 88/5.

¹⁸⁴⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 159, 160, 209, 243, 244; Paluvî, *Zübde*, 2/279.

¹⁸⁴⁵ İstanbul tariki İtilâf mesleğinde de bu mîzân aynı şekilde uygulanmaktadır. Şeyh Atâullâh mesleğinde bu vecihlere ilaveten bir vecih daha alınmaktadır. Molla Emin Efendi, *'Umde*, 560; Şahin, *el-Münezzel*, 591.

¹⁸⁴⁶ İstanbul tariki İtilâf mesleğinde de bu mîzân aynı şekilde uygulanmaktadır Molla Emin Efendi, *'Umde*, 250, 251 (Kenar haşiye); Şahin, *el-Münezzel*, 76; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Süreti)*, 1/132.

¹⁸⁴⁷ en-Nisâ 4/5.

gözlemlenmektedir.

﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ ve ﴿ءَأَنْتُمْ﴾ kelimelerinin mîzânı

Verş rivayetine isnad edilerek ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾¹⁸⁴⁸ kelimesinde, ikinci hemzenin teshîli ﴿أَفَرَهَيْتُمْ﴾ ve ikinci hemzenin elife ibdâli ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁸⁴⁹ Benzer şekilde fethalı iki hemzenin bir kelimedede bulunduğu ﴿ءَأَنْتُمْ﴾¹⁸⁵⁰ kelimesinde de Verş rivayeti adına ikinci hemzenin teshîli ﴿ءَهَنْتُمْ﴾ ve ikinci hemzenin elife ibdâli ﴿ءَأَنْتُمْ﴾ (iki vecih) nakledilmektedir.¹⁸⁵¹

İki vecihle okunabilen ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ ve ﴿ءَأَنْتُمْ﴾ kelimelerinin bir arada bulunması durumunda uygulanması muhtemel olan vecihlerin alınıp alınmaması noktasında kıraat mesleklerinin farklı tercihlerinin olduğu mîzân gündeme gelmektedir.

İstanbul/Teysîr ve Mısır/Şâtıbiyye tariki olarak bilinen kıraat eğitim metotlarında Verş rivayeti adına söz konusu mîzânda uygulanan vecihler şunlardır:¹⁸⁵²

﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾	﴿ءَأَنْتُمْ﴾
تسهيل الهمزة الثانية	تسهيل الهمزة الثانية
تسهيل الهمزة الثانية	ابدال الهمزة الثانية ياء
ابدال الهمزة الثانية ياء	ابدال الهمزة الثانية ياء

Karşılaştırma

Ahmed b. Ömer el-Hanefî el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil* adlı tahrîrât eserinde her ne kadar Verş rivayeti adına yukarıda zikredilen mîzânda “﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ ibdâl-i elif, ﴿ءَأَنْتُمْ﴾ teshîl” vechinin de alınacağını söylese de Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kıraat mesleklerinin ittifakıyla bu vecih alınmamaktadır.¹⁸⁵³

¹⁸⁴⁸ el-Vâkıa 56/58, 63.

¹⁸⁴⁹ Dâî, *et-Teysîr*, 340; Paluvî, *Zübde*, 1/240.

¹⁸⁵⁰ el-Vâkıa 56/59, 64.

¹⁸⁵¹ Dâî, *et-Teysîr*, 161; Paluvî, *Zübde*, 1/97.

¹⁸⁵² Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, 381, 382; Molla Emin Efendi, 'Umde, 536.

¹⁸⁵³ Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 145; Molla Emin Efendi, 'Umde, 536.

Halîcî (İskenderiyye ekolü), ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ ve ﴿ءَأَنْتُمْ﴾ kelimelerinin bir arada bulunması durumunda teshîl ve ibdâl-i yâ vecihlerinin her birinin diğeriyle alınması sonucu dört vecih alınacağını savunmaktadır. Ayrıca Halîcî, her ne kadar genel olarak Ali el-Mansûrî'nin çizgisini takip etse de bu meselede Mansûrî'nin alınmaması gerektiğini belirttiği ﴿ءَأَنْتُمْ﴾ kelimesinde teshîl, ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ kelimesinde ibdâl-i yânın uygulanacağını ifade etmektedir.¹⁸⁵⁴

Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin tercihinin, Eskâtî ve Halîcî'nin tercihleriyle (İskenderiyye ekolü) ihtilaf halinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Îtilâf, Mutkin ve Şeyh Atâullah meslekleriyle aynı tercihte bulunmaktadır.

Hemzeteyn ictimâ'ı, zevât-ı yâ ve medd-i lîn mîzânı

Hemzeteyn ictimâ'ı, zevât-ı yâ ve medd-i lîn bir arada bulunduğu durumlarda ilgili vecihlerin alınıp alınmaması ve tertîbi konusunda kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir. Sûfî mesleğinde, Verş rivayeti adına uygulanan vecihlerin tertîbi şöyledir:¹⁸⁵⁵

Merâtib-i erba'a				Mertebeteyn			
﴿لَقْنَى﴾	﴿ءَالِدُ﴾	﴿يَا وَيْلَتَى﴾	﴿وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقُ﴾	﴿لَقْنَى﴾	﴿ءَالِدُ﴾	﴿يَا وَيْلَتَى﴾	﴿وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقُ﴾
طول	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية	توسط	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية
توسط	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية	طول	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية
طول	ابدال الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية	توسط	ابدال الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية
توسط	ابدال الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية	طول	ابدال الهمزة الثانية	فتح	تسهيل الهمزة الثانية
طول	تسهيل الهمزة الثانية	بينه	تسهيل الهمزة الثانية	طول	تسهيل الهمزة الثانية	بينه	تسهيل الهمزة الثانية
توسط	ابدال الهمزة الثانية	بينه	تسهيل الهمزة الثانية	توسط	ابدال الهمزة الثانية	بينه	تسهيل الهمزة الثانية
طول	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	محض مد	توسط	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	محض مد
توسط	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	محض مد	طول	تسهيل الهمزة الثانية	فتح	محض مد
طول	ابدال الهمزة الثانية	فتح	محض مد	توسط	ابدال الهمزة الثانية	فتح	محض مد
توسط	لثانية ابدال الهمزة	فتح	محض مد	طول	ابدال الهمزة الثانية	فتح	محض مد ¹⁸⁵⁸

¹⁸⁵⁴ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 127, 157.

¹⁸⁵⁵ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 355.

¹⁸⁵⁶ Hûd 11/71.

¹⁸⁵⁷ Hûd 11/72.

¹⁸⁵⁸ Mahd-ı med, harf-i medden sonra sükûn-u lâzım bulunduğu meydana gelen med çeşididir. Medd-i lâzım olarak da isimlendirilmektedir. Telaffuzu fem-i muhsin üstattan ahzedilmelidir.

Hemze-i mütevassıta mîzânları

Bu başlıkta, hemze-i mütevassıta bi-gayrih, hemzeteyn ictimâ'ı ve hemze-i münekkerâ gibi birden fazla vecihle okunan usul kaidelerinin aynı ayette ya da ayet kesitinde/secâvend bir araya geldiği durumlarda, özellikle Sûfî mesleğinin tercih ettiği vecihlerle uygulanan mîzânlar incelenecektir.

Hamza kıraati bağlamında ﴿قُلْ ءَأَنْتُمْ﴾¹⁸⁵⁹ gibi kelimelerde hemze-i münekkerâ, hemze-i mütevassıta bi-gayrih ve hemzeteyn ictimâ'ı gibi farklı usul kaidelerinin bir arada bulunduğu durumlarda, birden fazla vecih bulunması sebebiyle kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu mîzân oluşmaktadır.¹⁸⁶⁰

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ilgili mîzân şu şekilde uygulanmaktadır:¹⁸⁶¹

﴿قُلْ ءَأَنْتُمْ﴾ ¹⁸⁶²				
	Mertebeteyn tariki		Merâtib-i erba'a tariki	
	Hemze-i mütevassıta	Hemze-i münekkera	Hemze-i mütevassıta	Hemze-i münekkera
Ebü'l-Feth tarikinden Halef rivayeti	تسهیل	نقل	تسهیل	سکته
İbn Galbûn tarikinden Halef ve Hallâd rivayeti	تحقیق	تحقیق	تحقیق	تحقیق
Şâtıbî tarikinde Halef ve Hallâd rivayeti	تسهیل	سکته	تسهیل	نقل
Ebü'l-Feth tarikinden Halef rivayeti	تسهیل	تحقیق	تسهیل	تحقیق

Hemze-i münekkera, hemze-i mütevassıta bi-nefsih ve hemze-i mütevassıta bi-gayrihin bir arada bulunduğu ﴿قُلْ أَتَنْبِؤْنَ﴾¹⁸⁶³ gibi kelimelerin *vakf* halinde Hamza kıraatine, hemze-i münekkerada sekte, nakil ve tahkik, hemze-i mütevassıta bi-nefsih de ibdâl ve hazif, hemze-i mütevassıta bi-gayrih de ise teshîl ve tahkik vecihleri isnad edilmektedir. Ancak söz konusu kelimelerin vakf halinde uygulanabilecek vecihlerin alınıp alınmaması ve sıralaması hususunda kıraat mesleklerinin farklı tercihleri bulunmaktadır.

¹⁸⁵⁹ el-Bakara 2/140.

¹⁸⁶⁰ Bu mîzân, İtilâf ve Mutkin mesleklerinde de dört vecih olarak uygulanırken, Şeyh Atâullah mesleğinde hemze-i münekkerada sekte, hemze-i mütevassıta teshîl vechiyle birlikte beş vecih uygulanmaktadır.

¹⁸⁶¹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 224.

¹⁸⁶² el-Bakara 2/140.

¹⁸⁶³ Yûnus 11/18

Sûfî mesleğinin metodolojisinde mezkûr kaidelerin mîzânı şu şekildedir:¹⁸⁶⁴

﴿قُلْ أَتَّبِعُونَ﴾				
Mertebe-teyn tariki		Merâtib-i erba‘a tariki		
Hemze-i mütevassıta bi-nefsih	Hemze-i münekkera	Hemze-i mütevassıta bi-nefsih	Hemze-i münekkera	
تسهیل	نقل	Ebü'l-Feth tarikinden Halef rivayeti	تسهیل	سکنة
ابدال	نقل		ابدال	سکنة
حذف	نقل		حذف	سکنة
تسهیل	تحقیق		تسهیل	تحقیق
ابدال	تحقیق		ابدال	تحقیق
حذف	تحقیق		حذف	تحقیق
تسهیل	سکنة	Şâtıbî tariki	تسهیل	نقل
ابدال	سکنة		ابدال	نقل
حذف	سکنة		حذف	نقل

Hemze-i münekkera, hemze-i mütevassıta bi-gayrih ve hemze-i mütevassıta bi-nefsihin bir arada bulunduğu ﴿قُلْ أَؤْتَبِّئُكُمْ﴾¹⁸⁶⁵ gibi kelimelerin vakf halinde Hamza kıraati adına nakledilen vecihlerin alınıp alınmaması ve tertîbi/sıralaması hususunda kıraat mesleklerinin tercihleri farklılaşmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ilgili mîzân şu şekilde uygulanmaktadır:¹⁸⁶⁶

Mertebe-teyn Tariki			Merâtib-i erba‘a Tariki			
Hemze-i mütevassıta bi-nefsih	Hemze-i mütevassıta bi-gayrih	Hemze-i münekkera	Hemze-i mütevassıta bi-nefsih	Hemze-i mütevassıta bi-gayrih	Hemze-i münekkera	
تسهیل	تسهیل	نقل	Ebü'l-Feth tarikinden Halef rivayeti	تسهیل	تسهیل	سکنة
ابدال	تسهیل	نقل		ابدال	تسهیل	سکنة

¹⁸⁶⁴ ‘Umdetü'l-hullân’da metinde hemze-i münekkera ve hemze-i mütevassıt bi-gayrihin vecihlerinin toplamı metinde “beş” ve “altı” olarak farklı ifade edilmiş. Ayrıca kenar haşiyede “altı” vecih olarak vücûhât çıkarılmıştır. Molla Emin Efendi, ‘Umde, 224, 225. İtilâf mesleği, Sûfî mesleğiyle ittifak haliydeyken Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleğinin tercihi farklılık göstermektedir.

¹⁸⁶⁵ el-Bakara 3/15.

¹⁸⁶⁶ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 225, 226. Bu vecihlerin seslendirilmesi (edâ) fem-i muhsinden ahzedilmelidir.

¹⁸⁶⁷ el-Bakara 3/15.

تحقيق	تحقيق	تحقيق	İbn Galbûn tarikinden	تسهيل	تحقيق	تحقيق
تحقيق	تحقيق	تحقيق	Halef ve Hallâd	ابدال	تحقيق	تحقيق
نقل	تسهيل	سكته	Şâtîbî tarikinden	تسهيل	تسهيل	نقل
نقل	تسهيل	سكته	Halef ve Hallâd	ابدال	تسهيل	نقل
تحقيق	تسهيل	تحقيق	Ebü'l-Feth	تسهيل	تسهيل	تحقيق
تحقيق	تسهيل	تحقيق	tarikinden	ابدال	تسهيل	تحقيق
			Hallâd rivayeti			

İbnü'l-Cezerî, ﴿قُلْ أُوْتِيْتُكُمْ﴾¹⁸⁶⁸ kelimelerinin vakf halinde on vecih zikretmiş ancak bunlardan sekiz vechi Dâni'nin *et-Teysîr*'ine nispet etmiştir. Dolayısıyla Teysîr/İstanbul tarikinın Sûfî mesleğinde ruhsat ile amel edilerek *en-Neşr*'in nakillerinin dışına çıkılmadan söz konusu sekiz vechin okunduğu söylenebilir. Bununla birlikte, İbnü'l-Cezerî'nin de *en-Neşr*'de yer verip sahih olmadığını belirttiği Caberî'den nakledilen on yedi vecih; Sûfî mesleğinde uygulanmamaktadır (ruhsat ilkesi).¹⁸⁶⁹

Hemze-i münekkera, hemze-i mütevassıta bi-gayrih ve hemze-i mütevassıta bi-nefsihin bir arada bulunduğu ﴿هَلْ أُتِيْتُكُمْ﴾¹⁸⁷⁰ kelimelerinin vakf halinde Hamza kıraati adına teshîl, ibdâl-i yâ, tahkik, sekte, nakil vecihleri nakledilmektedir. Mezkûr kelimelerde nakledilen vecihlerin alınıp alınmaması ve alınan vecihlerin tertibinde kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerin olduğu gözlemlenmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde söz konusu mîzân şu şekilde uygulanmaktadır:¹⁸⁷¹

﴿هَلْ أُتِيْتُكُمْ﴾ ¹⁸⁷²					
Mertebe'teyn Tariki			Merâtib-i erba'a Tariki		
	Hemze-i mütevassıta bi-nefsih	Hemze-i münekkera		Hemze-i mütevassıta bi-nefsih	Hemze-i münekkera
Şâtîbî tarikinden Halef ve Hallâd rivayeti	تسهيل	نقل	Ebü'l-Feth tarikinden Halef rivayeti	تسهيل	سكته
	ابدال	نقل		ابدال	سكته
İbn Galbûn tarikinden Halef ve Hallâd rivayetinde	تسهيل	تحقيق	İbn Galbûn tarikinden Halef ve Hallâd rivayetinde	تسهيل	تحقيق
	ابدال	تحقيق		ابدال	تحقيق
Ebü'l-Feth	تسهيل	سكته	Şâtîbî tarikinden	تسهيل	نقل

¹⁸⁶⁸ el-Bakara 3/15.

¹⁸⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1136-1140; Molla Emin Efendi, 'Umde, 226.

¹⁸⁷⁰ eş-Şuarâ 26/221.

¹⁸⁷¹ İtilâf mesleğinde beş vecih alınmaktadır. Molla Emin Efendi, 'Umde, 226, 227.

¹⁸⁷² eş-Şuarâ 26/221.

tarikinden Halef rivayeti	ابدال	سكته	Halef ve Hallâd rivayeti	ابدال	نقل
------------------------------	-------	------	-----------------------------	-------	-----

﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesi ile zevât-ı yâ mîzânı

Verş rivayetine isnad edilerek ﴿جَبَّارِينَ﴾¹⁸⁷³ kelimesinde fetih ve beyne nakledilmektedir.¹⁸⁷⁴

Kıraat meslekleri arasında ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesinde fetih ve beynenin/taklîlin uygulanmasında herhangi bir farklı tercih söz konusu olmadığı görülmektedir. Ancak ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesi ve zevât-ı yâ bir arada bulunduğu meydana gelen mîzânda, kıraat meslekleri arasında farklı tercihlerinin olduğu görülmektedir.

Sûfî mesleğinde ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesinin zevât-ı yâ ile bir arada bulunduğu mezkûr ayette oluşan mîzân, Mustafa el-İzmîrî'nin de belirttiği üzere şu şekilde uygulanmaktadır:¹⁸⁷⁵

﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ ¹⁸⁷⁶	
فتح	فتح
بينه	فتح
فتح	بينه
بينه	بينه

Karşılaştırma

Hasan Halef el-Hüseyînî (Kahire ekolü), bu mîzânda, ehl-i edâ arasında iki farklı yaklaşım bulunduğunu belirtmektedir. Birincisi, fetih ile fetih ve beyne ile beyne, ikincisi ise Sûfî mesleğinin tercihi gibidir. Hüseyînî, bu iki farklı yaklaşımı aktarmakla birlikte kendi tercihiyle ilgili net bir ifade kullanmamaktadır.¹⁸⁷⁷

Halîcî (İskenderiyye ekolü) ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesinin de yukarıda aktarılan ﴿الْجَارِ﴾ kelimesi gibi

¹⁸⁷³ el-Mâide 5/26.

¹⁸⁷⁴ Dâni, *et-Teyssir*, 216.

¹⁸⁷⁵ İzmîrî, *'Umdetü'l-irfân*, 38; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 266; Şahin, *el-Münezzel*, 110; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sureti)*, 1/202. Bu mîzânın uygulanması hususunda Molla Emin Efendi'nin *'Umde*'deki nakli ile Yusufefendizâde'nin *el-İ'tilâf* adlı eserindeki bilgiler farklılık göstermektedir. Meselenin çözümünü İtilâf mesleğinin tercihlerini muhtevi eserler ve akademik çalışmalara bırakılmıştır.

¹⁸⁷⁶ el-Mâide 5/22.

¹⁸⁷⁷ Hüseyînî, *İthâfü'l-berîyye*, 14, 15 (81-84.beyitler); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûği'l-ümniyye*, 34.

olduğunu belirtmektedir. Halîcî'nin bu ifadesi, ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesinin mîzânında, ﴿الْجَارِ﴾ kelimesinde olduğu gibi, zevât-ı yâ ile bir arada bulunduğu durumlarda dört farklı vechin caiz olduğunu göstermektedir.¹⁸⁷⁸

Abdülfettâh el-Kâdî, bu mîzânda ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesinin fethi ile zevât-ı yânın fethi ve ﴿جَبَّارِينَ﴾ kelimesinin beynesi ile zevât-ı yânın beynesi olarak iki vecih alınan bir metodun varlığından bahsetmekle birlikte “هذه طريقة” (Tercih edilen metot budur) ifadesiyle yukarıda zikredilen dört vechi tercih ettiğini ifade etmektedir.¹⁸⁷⁹

Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihinin, Hüseyînî (Kahire ekolü), Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve Kâdî'nin görüşleriyle paralellik arzettiği görülmektedir.

﴿بَارِئُكُمْ﴾ ve benzeri kelimeler

Ebû Amr kıraatinin Dûrî rivayetinin usulünde ﴿بَارِئُكُمْ﴾¹⁸⁸⁰ kelimesindeki meksûr hemze ile ﴿يَأْمُرُكُمْ﴾¹⁸⁸¹ ve ﴿يَأْمُرُهُمْ﴾¹⁸⁸², ﴿يَنْصُرُكُمْ﴾¹⁸⁸³ gibi kelimelerdeki kendisinden sonra cemi zamiri gelen dammeli râ harfi; iskân¹⁸⁸⁴ ve ihtilâsla¹⁸⁸⁵ okunmaktadır.¹⁸⁸⁶ Dûrî rivayeti adına bu vecihlerin alınmasında kıraat meslekleri arasında muhalefet yoktur ancak ﴿بَارِئُكُمْ﴾¹⁸⁸⁷ ve ﴿يَأْمُرُكُمْ﴾¹⁸⁸⁸ gibi kelimeler ile medd-i munfasılın bir arada bulunduğu

durumlarda kıraat mesleklerinin farklı tercihlerinin olduğu mîzân ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁸⁹

Dûrî rivayetinin usulünde iskânın medd-i munfasılın kasrı ve meddi ile alınmasında kıraat meslekleri arasında görüş birliği söz konusuysa ihtilâsın alınmasında farklı tercihlerin olduğu

¹⁸⁷⁸ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 106.

¹⁸⁷⁹ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 91.

¹⁸⁸⁰ el-Bakara 2/54.

¹⁸⁸¹ el-Bakara 2/67.

¹⁸⁸² el-A'râf 8/157.

¹⁸⁸³ el-Mülk 67/20.

¹⁸⁸⁴ İskân, harfî harekeden uzaklaştırarak, harekesiz (cezm ile) okumaktır. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 76.

¹⁸⁸⁵ İhtilas, harekeyi üçte iki ses ile seri bir şekilde okumaktır. Kâdî, *el-Vâfi*, 203; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 72.

¹⁸⁸⁶ Dâni, *et-Teyssir*, 278, 279; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 37; (454, 455. beyitler); Molla Emin Efendi, *'Umde*, 546.

¹⁸⁸⁷ el-Bakara 2/54.

¹⁸⁸⁸ el-Bakara 2/67.

¹⁸⁸⁹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 395.

görülmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde aşere tariki kapsamında kasr ile iskân, kasr ile ihtilâs, med ile iskân ve kasr ile ihtilâs olarak dört vecih alınmaktadır.¹⁸⁹⁰ Ayrıca, medd-i munfasılın kasrı önce (mukaddem), meddi sonra (muahhar), ﴿بَارِئُكُمْ﴾¹⁸⁹¹ ve ﴿يَأْمُرُكُمْ﴾¹⁸⁹² gibi kelimelerde ise iskân önce (mukaddem), ihtilâs sonra (muahhar) uygulanır.¹⁸⁹³

Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi 'u'l-beyân*'da iskânın naklinin daha sahih, edâsının/uygulamasının da daha meşhur olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹⁴ Dolayısıyla iskânın sıhhatinin daha sağlam olması ve bu vechin daha meşhur olması sebebiyle önce alınmaktadır.¹⁸⁹⁵

Karşılaştırma

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde yukarıda zikredilen dört vecih alınırken Şeyh Atâullah mesleğinde kasr ile ihtilâs vechi alınmamaktadır.

Takrîb tariki bağlamında da mîzân aynı şekilde uygulanmaktadır. Ancak medd-i munfasıl da tevassut mertebesi ve Dûrî rivayeti için itmâm (tam hareke) vechi de eklenmektedir.¹⁸⁹⁶

﴿قُتُبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ﴾ ¹⁸⁹⁷	
اسكان	قصر (١)
اختلاس	قصر (١)
اسكان	مد (٢)
اختلاس	مد (٢)

Sâd-ı müşemme ve lâm-ı ta'rîf mîzânı

Hallâd rivayetine isnad edilerek işmâm ve tahkik (iki vecih) aktarılan¹⁸⁹⁸ ﴿بُصَيْطِر﴾¹⁸⁹⁹ kelimesi ile kıraat literatüründe lâm-ı ta'rîf olarak bilinen ve vakf halinde üç vecih (nakil, sekte, tahkik) uygulanan ﴿الْأَكْبَر﴾¹⁹⁰⁰ kelimesi bir arada bulunduğu kıraat mesleklerinin uygulamalarının

¹⁸⁹⁰ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 164, 193-195.

¹⁸⁹¹ el-Bakara 2/54.

¹⁸⁹² el-Bakara 2/67.

¹⁸⁹³ Şahin, *el-Münezzel*, 7; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/12.

¹⁸⁹⁴ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 395.

¹⁸⁹⁵ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 167.

¹⁸⁹⁶ Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/17; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 214.

¹⁸⁹⁷ el-Bakara 2/54.

¹⁸⁹⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, 551; Paluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 2/279.

¹⁸⁹⁹ el-Gâşiye 88/22.

¹⁹⁰⁰ el-Gâşiye 88/24.

farklı olduğu mîzân oluşmaktadır.¹⁹⁰¹ Sûfî mesleğinin metodolijisinde söz konusu vecihlerin *vakf* ve *vasl* halindeki tertîbi şu şekildedir:¹⁹⁰²

وصلا		وقفا	
﴿الْأَكْبَرُ﴾	﴿بِمُصَيِّطٍ﴾	﴿الْأَكْبَرُ﴾	﴿بِمُصَيِّطٍ﴾
سكتة	اشمام	سكتة	اشمام
تحقيق	صاد	نقل	صاد

Karşılaştırma

Halîcî (İskenderiyye ekolü) ve Hasan Halef el-Hüseyînî (Kahire ekolü) ﴿بِمُصَيِّطٍ﴾ kelimesi ile ﴿الْأَكْبَرُ﴾ kelimesinin bir arada bulunması halinde Hallâd rivayetinde üç vecih (işmâm ile nakil ve sekte, sâd ile nakil) alınabileceğini belirtmektedir.¹⁹⁰³

Benzer şekilde, Abdülfettâh el-Kâdî de Hallâd rivayeti adına vasl halinde (işmâm ile sekte ve tahkik, sâd ile tahkik), vakf halinde üç vecih (işmâm ile nakil ve sekte, sâd ile nakil) alınacağını ifade etmektedir. Buna göre, Sûfî mesleğinin tercihi, Halîcî, Hüseyînî ve Kâdî'nin tercihlerinden ayrılmaktadır.

4.3.3.2. Takrîb tariki bağlamında muhtelif kaidelerin tahrîrâtı/mîzânı

Tahrîrât alimleri, kıraat ya da rivayetlerin usulleri çerçevesinde aslî kaynaklardan aktarılan tariklere nispet edilen vecihlerin bir arada bulunması durumunda uygulanması muhtemel vecihlerin alınıp (*aḥz*) alınmaması (*men*) hususunda farklı kanaatler benimsemişlerdir. Bu başlık altında takrîb tariki ekseninde okutulan tariklerden aktarılan vecihlerin tahrîrâtı, Bakara sûresi özelinde¹⁹⁰⁴ Sûfî mesleğinin yaklaşımı diğer ekollerin tercihleri ile karşılaştırmalı olarak

¹⁹⁰¹ Dâni, *et-Teysîr*, 256; Molla Emin Efendi, 'Umde, 136, 222, 223; Eyyûbî, *Mîzân* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 1032/01), 50b. Lâm-ı ta'rîf vecihlerinin ayrıntıları için bk. "Hemze-i münekkara ve Lâm-ı Ta'rîf", sâd-ı müşemme vecihlerini ayrıntıları için "Tûr sûresi 37. Ayet." başlığına bk.

¹⁹⁰² Bu mîzân, İtilâf mesleğinde aynı şekilde uygulanmaktadır. Yûsufendîzâde, *Ecvibe*, 383-358; Mezkûr vecihlerin merâtib-i erba'a ve mertebeteyn tariklerindeki tertîbi için bk. Molla Emin Efendi, 'Umde, 560; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 193, 194; Şahin, *el-Münezzel*, 592.

¹⁹⁰³ Halîcî, *Hallû'l-müşkilât*, 169; Hüseyînî, *İthâfû'l-berîyye*, 21 (123. Beyit); Dabbâ', *Muhtaşaru'l-bülûgi'l-ümniyye*, 49.

¹⁹⁰⁴ Bu çalışmada, *Takrîb tariki* çerçevesinde incelenen usul kaidelerine ait tahrîrâtın, koşulların örtüşmesi durumunda diğer sûrelere teşmil edilebilme potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızda incelenen tahrîrâtın sadece Bakara sûresi örneği üzerinden ele alınması, usûlî'l-kırâ'at disiplini açısından hem Sûfî mesleğinin hem de diğer tahrîrât ekollerini tercih yönelimlerini ortaya koymada yeterli addedilmiştir.

ele alınacaktır.¹⁹⁰⁵

Nâfi‘ kıraatinin tahrîrâtı

Nâfi‘ kıraatinin Verş rivayetinin Ezrâk tarikinin usulünde Bakara sûresi bağlamında beş meselede Sûfî mesleği ile tahrîrât ekolleri arasında farklı hükümler benimsenmiştir.

Birincisi; zevât-ı yâ ile medd-i bedelin bir arada bulunduğu durumlarda Ezrak tarikine isnad edilerek feth ile tevassut vechi alınmaktadır.¹⁹⁰⁶ Bu vechi, ruhsat ekolü olarak bilinen Ali el-Mansûrî ve takipçilerinden Hâlîcî de (İskenderiyye ekolü) almaktadır.¹⁹⁰⁷ Yûsufefendizâde ve İzmîrî ise bu vechin *et-Tayyibe* tariki olmadığından alınmaması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹⁰⁸

İkincisi: Ezrak tarikinin usulünde, ﴿إِسْرَءِيلَ﴾ kelimesinde tevassut ile medd-i bedelde tevassut alınmaktadır.¹⁹⁰⁹ İzmîrî, bu vechin Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un *Kitâbü'l-İrşâd*'ından da aktarıldığını belirterek bu vechi almaktadır. Aynı şekilde Ali el-Mansûrî de bu vechi almaktadır.¹⁹¹⁰ Ancak Yûsufefendizâde bu vechin, sadece İbn Bellîme'nin *et-Telhîş*'ından (infirâden) aktarıldığını öne sürerek azîmet ilkesi gereği almamaktadır.¹⁹¹¹

Üçüncüsü: Ezrak tarikinin usulünde, medd-i bedelin tevassutu ile ﴿ذِكْرًا﴾ babının terkîki zayıf bulunduğundan alınmaz.¹⁹¹² Bu vecih, İzmîrî ve Mansûrî tarafından da alınmamaktadır.¹⁹¹³ Ancak İtilâf mesleğinde alınmaktadır.¹⁹¹⁴

Dördüncüsü: Ezrak tarikinin usulünde zevât-ı yâ, medd-i bedel ve râ harfinin vecihlerinin bir

¹⁹⁰⁵ Bu kısımda, evvelce değinilen ve müstakil bir bölüm olan “usûlü'l-kıraat”ta etraflıca izah edilen usul terimlerinin tanımlarına tekrar yer verilmeyecektir.

¹⁹⁰⁶ Bu mîzânın örneği Bakara sûresi 37. ayettir. Eyyûbî, *Mîzân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 24; *Takrîb Kıraat Süretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 14b; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 56b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/37; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/12; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 144.

¹⁹⁰⁷ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 75; Halîcî, *Şerhu Mukarribu't-tahrîr*, 181, 182.

¹⁹⁰⁸ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 24; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 25.

¹⁹⁰⁹ *Takrîb Kıraat Süretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 12b; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 38b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/38; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/13, 28; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 153

¹⁹¹⁰ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 88, 89; Eyyûbî, *el-Mîzân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 26.

¹⁹¹¹ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 26, 32.

¹⁹¹² Bu mîzânın örneği Bakara sûresi 200. Ayettir. Eyyûbî, *el-Mîzân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 39; *Takrîb Kıraat Süretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 22a; *Mecmûatü 'ilmi'l-kırâ'ât minet takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 27a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/97; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/74.

¹⁹¹³ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 114; İzmîrî, *'Umdetü'l-irfân*, 20; Eymen Bakle, *Teshîlû 'ilmi'l-kırâ'ât*, 2/637.

¹⁹¹⁴ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 45.

arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecihler alınır.¹⁹¹⁵ İtilâf mesleğinde bu vecihler alınmaz.¹⁹¹⁶

﴿وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ ¹⁹¹⁷		
Tevassut	Fetih	Terkîk
Kasr	Beyne	Terkîk
Kasr	Beyne	Tefhîm

Beşincisi: Ezrak tarikinin usulünde, medd-i bedel ile râ harfinin terkîk ve tefhîminin bulunduğu kelimelerin bir arada bulunduğu durumlarda oluşan mîzân aşağıdaki gibidir.¹⁹¹⁸

﴿فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ ¹⁹¹⁹			
Ekoller	Vakf	Vasl	Medd-i bedel
S İ Z M ¹⁹²⁰	Terkîk	Terkîk	Tûl
S İ Z M	Terkîk	Tefhîm	Tûl
S İ Z M	Tefhîm	Tefhîm	Tûl
S İ Z M	Terkîk	Terkîk	Tevassut
S İ M	Terkîk	Tefhîm	Tevassut
Z	Tefhîm	Tefhîm	Tevassut
S Z M	Terkîk	Terkîk	Kasr
S İ Z M	Tefhîm	Tefhîm	Kasr
Z	Terkîk	Tefhîm	Kasr

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere dört vecih üzerinde verilen hükümlerde ekoller arası farklılık bulunmaktadır: *Terkîk-terkîk-kasr* vechi İtilâf mesleği tarafından alınmamaktadır. İzmîrî ise *terkîk-tefhîm-tevassut* vechini almamaktadır. Ayrıca İzmîrî, kendi tahrîrâtına göre alınan vecihler içerisinde saymadığı fakat Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un *Kitâbü'l-irşâd*'ından aktarılması sebebiyle caiz olduğunu belirttiği *tefhîm-tefhîm-tevassut* vechi hakkında, mezkûr eserin yanında olmamasına binaen alınıp alınmaması hususunda kesin bir hüküm veremeyeceğinden dolayı ihtiyatla amel ederek bu vechi almamaktadır. Bununla birlikte İzmîrî, *el-Hidâye* ve *el-Kâfi*'den aktarıldığını belirttiği *terkîk-tefhîm-kasr* vechini diğer ekollere

¹⁹¹⁵ Bu mîzânın örneği Bakara sûresi 217. ayettir. Eyyûbî, *el-Mîzân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 38; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 66b; Eğini, *Mecmû'atü't-takrîb* (Ali Üsküdarlı, 52), 74; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/106; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ķurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/82.

¹⁹¹⁶ Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 49.

¹⁹¹⁷ el-Bakara 2/217.

¹⁹¹⁸ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 22a; Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 55; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 53; *Mecmû'atü 'ilmi'l-Ķarâ'ât minet'takrîb min tarîķi Ahmed eş-Şûfî*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 32a; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 14a; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 38b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/139; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ķurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/113.

¹⁹¹⁹ el-Bakara 2/269.

¹⁹²⁰ Tablodaki "S" harfi Sûfî mesleğini, "Z" harfi İzmîrî'yi, "İ" harfi İtilâf mesleğini, "M" harfi Mansûrî'yi işaret eder.

muhalif olarak almaktadır.¹⁹²¹

Bu verilere göre Sûfî mesleğinin tercihinin; Mansûrî'nin tercihiyle tam mutabakat sağladığı, İtilâf mesleğiyle bir vecihte, İzmîrî ile üç vecihte ihtilaf ettiği müşahede edilmektedir.

Ebû Amr kıraatinin tahrîrâtı

Ebû Amr kıraati bağlamında Bakara sûresi özelinde yedi meselede Sûfî mesleği ile diğer ekoller arasında farklı tercihler bulunmaktadır.

Birincisi: Ebû Amr kıraatinin usulünde sakın hemzenin ibdâli ile medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda medd-i munfasılda kasr ve med ile hemzenin hem sükûnu hem de ibdâli alınmaktadır. Söz konusu mîzânda uygulanan vecihler şunlardır:¹⁹²²

﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ﴾ ¹⁹²³		
S M Z İ	همزة (1) قصر	همزة
S M Z İ	همزة (2) مد	همزة
S M Z İ	همزة (3) مد	همزة
S M Z İ	ابدال (1) قصر	ابدال
S M Z	ابدال (2) مد	ابدال
S M Z	ابدال (3) مد	ابدال

İtilâf mesleğinde hemze hem kasr hem med ile alınırken ibdâl sadece kasr ile alınmaktadır.¹⁹²⁴

Ali el-Mansûrî, bahsi geçen ayet bağlamında Ebû Amr kıraati özelinde kaynakları tahkik ederek *hemze* ile *kasr* ve *med*; *ibdâl* ile *kasr* ve *med* alınabileceğini belirtmektedir.¹⁹²⁵ Benzer bir yaklaşımla bu ayeti tahrîr eden İzmîrî de ibdâl ile med vechini terk eden Nüveyrî ile ona tabi olan Yûsufefendizâde'nin bu hükümlerinin gerekçelerinin sağlam olmadığını belirtmiş ve bu vechin okunmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir.¹⁹²⁶

Bu durumda, Sûfî mesleğinin tercihi, Ali el-Mansûrî ve İzmîrî'nin görüşleriyle mutabıkken, Yûsufefendizâde'nin yaklaşımıyla ihtilaf etmektedir.

İkincisi: Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetinin usulünde zevât-ı yâ, sakın hemzenin ibdâli ve

¹⁹²¹ İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 53; Eyyûbî, *el-Mîzân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 39.

¹⁹²² Eyyûbî, *Mîzân* (Yazma Eserler Koleksiyonu, 001032/01), 70; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 5/1595; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 3/1292; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 41.

¹⁹²³ el-Bakara 2/3.

¹⁹²⁴ Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 16, 17.

¹⁹²⁵ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 54, 55.

¹⁹²⁶ İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 12; Eyyûbî, *Mîzân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 70.

zevât-ı rânın bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecihler alınmaktadır.¹⁹²⁷

﴿وَاذْكُرْ لَكُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَرَىٰ اللَّهَ﴾ ¹⁹²⁸		
İmâle	İşkân (hemze)	Fetih
İmâle	İşkân (hemze)	Beyne

Bu vecihleri, İzmîrî ve Mansûrî de alırken Yûsufefendizâde almamaktadır.¹⁹²⁹

Üçüncüsü: Ebû Amr kıraatinin usulünde ﴿بلى﴾ kelimesi ile medd-i muttasılın bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecih alınmaz.¹⁹³⁰

﴿بلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَخَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ ¹⁹³¹	
Fuveyka'l-kasr (2 elif)	Beyne

Bu vechi, İzmîrî de almamaktadır. Ali el-Mansûrî ve Yûsufefendizâde ise almaktadır. Ayrıca Yûsufefendizâde'nin İtilâf mesleğinde tevassut (üç elif) ile beyne alınmaz.¹⁹³²

Dördüncüsü: Ebû Amr kıraatinin usulünde ﴿بلى﴾ kelimesi ile medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecih alınmaktadır.¹⁹³³

﴿بلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ ¹⁹³⁴	
Tevassut (3 elif)	Beyne

Bu vechi, Mansûrî ve İzmîrî de almaktadır.¹⁹³⁵ Ancak Yûsufefendizâde almamaktadır.¹⁹³⁶

Beşincisi: Ebû Amr kıraatinin usulünde zevât-ı yâ ile medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda oluşan mîzân şöyledir:¹⁹³⁷

¹⁹²⁷ *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 14a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/43; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/18; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 68.

¹⁹²⁸ el-Bakara 2/55.

¹⁹²⁹ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 76, 77; Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 27; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 27, 28; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31),

¹⁹³⁰ Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 31; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 80 (kenar notu); *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 17b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/51; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/25.

¹⁹³¹ el-Bakara 2/81.

¹⁹³² Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 80.

¹⁹³³ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnân Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 45b; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 19a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/67; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/42.

¹⁹³⁴ el-Bakara 2/112.

¹⁹³⁵ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 92; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 34.

¹⁹³⁶ Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 36;

¹⁹³⁷ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 77, 78; Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 26; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 73; *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnân Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 46a; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 14a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/41; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/16; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 67.

﴿وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ ¹⁹³⁸		
S M Z	Tevassut (3 elif)	Fetih
S M İ	Fuveyka'l-kasr (2 elif)	Beyne

Bu mîzânda, Sûfî mesleğinin tercihi; Mansûrî ile mutabakat halindeyken *fetih-tevassut* vechinin alınmasıyla Yusufefendizâde ile *beyne-fuveyka'l-kasr* vechinin alınmasıyla İzmirî ile farklılaşmaktadır.

Altıncısı: Ebû Amr kıraatinin usulünde medd-i muttasıl ve ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimesinin bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecihler Sûfî mesleğinde alınırken İtilâf mesleğinde alınmaz.¹⁹³⁹

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا﴾ ¹⁹⁴⁰		
Dûrî ¹⁹⁴¹	İmâle	Med (2)
Ebû Amr	Fetih	Med (3)
Dûrî	İmâle	Med (3)

Yedincisi; Ebû Amr kıraatinin usulünde zevat-ı yâ ile ﴿يَا مُرْكُم﴾ kelimesi bir arada bulunduğu durumlarda oluşan mîzânda ekollerin tahrîrâtı aşağıdaki gibidir.¹⁹⁴²

Ekoller	﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾ ¹⁹⁴³				
Z İ M S ¹⁹⁴⁴	Ebû Amr	İskân	Hemze	Kasr	Fetih
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	Hemze	Kasr	Fetih
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	Hemze	Kasr	Fetih
Z İ M S	Ebû Amr	İskân	İbdâl	Kasr	Fetih
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	İbdâl	Kasr	Fetih
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	İbdâl	Kasr	Fetih

¹⁹³⁸ el-Bakara 2/51.

¹⁹³⁹ Bu mîzânın örneği Bakara sûresi 86. ayettir. Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 33; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/55; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/30.

¹⁹⁴⁰ el-Bakara 2/86.

¹⁹⁴¹ Talip Akbal, *Kırmızı Mecmû'a*'dan nakille Dûrî rivayetinin usulünde medd-i muttasılın iki elifiyle ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimesinde bazılarının imâle aldığını bazı kimselerin ise almadığını belirterek bir tercih serbestisinin olduğunu ifade etmektedir. Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/55.

¹⁹⁴² Sûfî mesleğinde 35 vecih alınırken İtilâf mesleğinde yirmi bir (21) vecih alınmaktadır. Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 85, 86, 87; Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 30; İzmirî, *Bedâi'u'l-burhân*, 28, 29, 30; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 16a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/47; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/22;

¹⁹⁴³ el-Bakara 2/67.

¹⁹⁴⁴ Tablodaki “S” harfi; Sûfî mesleğini, “Z” harfi; İzmirî’yi, “İ” harfi; İtilâf mesleğini, “M” harfi; Mansûrî’yi işaret eder.

Z İ M S	Ebû Amr	İşkân	Hemze	Med (2 elif)	Fetih
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	Hemze	Med (2 elif)	Fetih
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	Hemze	Med (2 elif)	Fetih
S	Ebû Amr	İşkân	İbdâl	Med (2 elif)	Fetih
S	Ebû Amr	İhtilâs	İbdâl	Med (2 elif)	Fetih
S	Dûrî	İtmâm	İbdâl	Med (2 elif)	Fetih
S	Ebû Amr	İşkân	Hemze	Med (3 elif)	Fetih
S	Ebû Amr	İhtilâs	Hemze	Med (3 elif)	Fetih
S	Dûrî	İtmâm	Hemze	Med (3 elif)	Fetih
S	Ebû Amr	İşkân	İbdâl	Med (3 elif)	Fetih
S	Ebû Amr	İhtilâs	İbdâl	Med (3 elif)	Fetih
S	Dûrî	İtmâm	İbdâl	Med (3 elif)	Fetih
Z İ M S	Ebû Amr	İşkân	Hemze	Kasr	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	Hemze	Kasr	Beyne
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	Hemze	Kasr	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İşkân	İbdâl	Kasr	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	İbdâl	Kasr	Beyne
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	İbdâl	Kasr	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İşkân	Hemze	Med (2 elif)	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	Hemze	Med (2 elif)	Beyne
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	Hemze	Med (2 elif)	Beyne
Z M S	Ebû Amr	İşkân	İbdâl	Med (2 elif)	Beyne
Z M S	Ebû Amr	İhtilâs	İbdâl	Med (2 elif)	Beyne
Z M S	Dûrî	İtmâm	İbdâl	Med (2 elif)	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İşkân	Hemze	Med (3 elif)	Beyne
Z İ M S	Ebû Amr	İhtilâs	Hemze	Med (3 elif)	Beyne
Z İ M S	Dûrî	İtmâm	Hemze	Med (3 elif)	Beyne
S	Ebû Amr	İşkân	İbdâl	Med (3 elif)	Beyne
S	Ebû Amr	İhtilâs	İbdâl	Med (3 elif)	Beyne
S	Dûrî	İtmâm	İbdâl	Med (3 elif)	Beyne

Dûrî Rivayeti

Ebû Amr kıraatinin Dûrî rivayetinin usulünde Bakara sûresi özelinde dört meselede Sûfî mesleği ve diğer ekoller arasında farklı tercihler söz konusudur. Üç mesele birlikte değerlendirilirken bir tanesi müstakil olarak ele alınacaktır.

Birincisi: Dûrî rivayetinin usulünde zevât-ı yâ ﴿عَسَى﴾ ile medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecih alınmamaktadır.¹⁹⁴⁵ Bu vechi, Mansûrî ve İzmîrî de almaz. Ancak Yûsufefendizâde almaktadır.¹⁹⁴⁶

﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا﴾ ¹⁹⁴⁷	
Beyne	Kasr

İkincisi: Dûrî rivayetinin usulünde zevât-ı yâ ﴿عَسَى﴾ ile medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecih alınmaktadır.¹⁹⁴⁸ Bu vechi, Mansûrî ve İzmîrî de almaktadır.¹⁹⁴⁹ Ancak Yûsufefendizâde almamaktadır.¹⁹⁵⁰

﴿وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا﴾ ¹⁹⁵¹	
Beyne	Tevassut

Üçüncüsü: Dûrî rivayetinin usulünde zevât-ı yâ ﴿مَنْ﴾ ile medd-i muttasıl ve sakin hemzenin bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecihler alınmaktadır.¹⁹⁵² Bu vecihler, İtilâf mesleği ile İzmîrî ekolünde alınmaz.¹⁹⁵³

﴿مَسْتَهُمُ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ﴾ ¹⁹⁵⁴		
Beyne	Tevassut (3 elif)	Hemzenin tahkiki/iskân
Beyne	Tevassut (3 elif)	İbdâl

Dûrî rivayetinin usulünde ﴿النَّاسِ﴾ ve ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimeleri ile medd-i munfasılın bir arada

¹⁹⁴⁵ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 46a; *Mecmûatü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 28b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/105; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/81.

¹⁹⁴⁶ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 49; Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 117; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 44; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 87.

¹⁹⁴⁷ el-Bakara 2/216.

¹⁹⁴⁸ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 46a; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî*, (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 28b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/105; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/81.

¹⁹⁴⁹ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 117; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 44.

¹⁹⁵⁰ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 49; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 87.

¹⁹⁵¹ el-Bakara 2/216.

¹⁹⁵² *Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 21b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/104; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/80.

¹⁹⁵³ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 48; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 43.

¹⁹⁵⁴ el-Bakara 2/214.

bulunduğu durumlarda ekollerin tahrîrâtı tablodaki gibidir.¹⁹⁵⁵

İzmîrî	Mansûrî	Îtilâf	Sûfî	﴿فَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا﴾ ¹⁹⁵⁶				
A	A	A	A ¹⁹⁵⁷	Fetih	Kasr	İzhâr	Fetih	1
A	A	A	A	Beyne	Kasr	İzhâr	Fetih	2
A	A	A	A	Îmâle	Kasr	İzhâr	Fetih	3
A	X	A	A	Fetih	İki elif ¹⁹⁵⁸	İzhâr	Fetih	4
A	X	A	A	Beyne	İki elif	İzhâr	Fetih	5
A	X	X	X	Îmâle	İki elif	İzhâr	Fetih	6
X	A	X	A	Fetih	Üç elif	İzhâr	Fetih	7
X	A	A	A	Beyne	Üç elif	İzhâr	Fetih	8
X	A	X	A	Îmâle	Üç elif	İzhâr	Fetih	9
A	A	A	A	Fetih	Kasr	İdgâm	Fetih	10
A	A	A	A	Beyne	Kasr	İdgâm	Fetih	11
A	A	A	A	Îmâle	Kasr	İdgâm	Fetih	12
X	A	A	A	Fetih	Kasr	İzhâr	Îmâle	13
A	A	A	A	Beyne	Kasr	İzhâr	Îmâle	14
X	A ¹⁹⁵⁹	A	A	Îmâle	Kasr	İzhâr	Îmâle	15
A	X	A	A	Fetih	İki elif	İzhâr	Îmâle	16
A	X	A	A	Beyne	İki elif	İzhâr	Îmâle	17
X	X	X	X	Îmâle	İki elif	İzhâr	Îmâle	18
X	A	X	A	Fetih	Üç elif	İzhâr	Îmâle	19
X	A	A	A	Beyne	Üç elif	İzhâr	Îmâle	20
X	A	X	A	Îmâle	Üç elif	İzhâr	Îmâle	21
A	A	A	A	Fetih	Kasr	İdgâm	Îmâle	22
A	A	A	A	Beyne	Kasr	İdgâm	Îmâle	23
X	A	A	A	Îmâle	Kasr	İdgâm	Îmâle	24

Sûsî rivayeti

Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetinin usulünde iki meselede Sûfî mesleği ve diğer ekoller ile farklı tercihler söz konusudur.

Birincisi: Sûsî rivayetinin usulünde ﴿الْأَرْ﴾ kelimesinin vakf halinde imâle, fetih ve beyne (üç vecih) alınmaktadır.¹⁹⁶⁰ Bu vecihleri, Ali el-Mansûrî ve İzmîrî de almaktadır.¹⁹⁶¹ Îtilâf

¹⁹⁵⁵ Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 82; Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 45-47; Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 114-116; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 42; *Takrîb Kıraat Süretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 21b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/98; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/74.

¹⁹⁵⁶ el-Bakara 2/200.

¹⁹⁵⁷ Tablodaki "A" harfi ilgili vechin alındığını, "X" harfi alınmadığını göstermektedir.

¹⁹⁵⁸ Mansûrî, mertebeteyn tariki uyguladığından fûveyka'l-kasr (iki elif) mertebesini almamaktadır.

¹⁹⁵⁹ Bu vechi, Mansûrî'nin takipçilerinden Halîcî almamaktadır. A'zeb, *Cevâhirü'l-hâlîde*, 27.

¹⁹⁶⁰ Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 72 (Kenar notu); *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 45b; *Takrîb Kıraat Süretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 17b; Akbal, *Takrîb Kavâidi*, 22; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Süreti)*, 1/13; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 58.

¹⁹⁶¹ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 76; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 25.

mesleğinde sadece imâle-i kübrâ alınır.¹⁹⁶²

İkincisi: Sûsî rivayetinin usulünde zevât-ı râ ve medd-i munfasılın bir arada bulunduğu durumlarda aşağıdaki vecihler alınmaktadır.¹⁹⁶³ Bu vecihler, İtilâf mesleğinde alınmaz.¹⁹⁶⁴

﴿وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ﴾ ¹⁹⁶⁵	
Fuveyka'l-kasr (2 elif)	İmâle
Tevassut (3 elif)	İmâle

İbn Âmir kıraatinin tahrîrâtı

İbn Âmir kıraatinin usulünde ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾ kelimesi, hemze-i münekkera ve zevât-ı râ bir arada bulunduğu durumlarda Sûfî mesleği ve diğer ekollerin tahrîrâtı aşağıdaki gibidir:¹⁹⁶⁶

﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى﴾ ¹⁹⁶⁷			
Z – İ – M - S	Feth	Tahkik	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
Z – İ – M	İmâle	Tahkik	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
Z – İ – M - S	Feth	Sekte	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
İ – M	İmâle	Sekte	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
Z – İ – M - S	Feth	Tahkik	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
Z – İ – M - S	İmâle	Tahkik	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
Z – İ – M - S	Feth	Sekte	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾
Z – İ – M - S	İmâle	Sekte	﴿إِبْرَاهِيمَ﴾

Yukarıdaki tabloya göre İbn Âmir kıraati bağlamında iki vecihte Sûfî mesleği ile diğer ekoller arasında farklı tercihler bulunmaktadır. **Birincisi;** ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾-*tahkîk-imâle* vechi, Sûfî mesleğinde alınmazken İtilâf mesleği, İzmîrî ve Mansûrî ekollerinde alınmaktadır. **İkincisi;** ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾-*sekte-*

¹⁹⁶² Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 25.

¹⁹⁶³ *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040); 20b; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/82; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/60.

¹⁹⁶⁴ Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 40.

¹⁹⁶⁵ el-Bakara 2/165.

¹⁹⁶⁶ Toplamda Sûfî mesleği altı, İzmîrî yedi, Yûsufefendizâde ve Mansûrî sekiz vecih almaktadır. Tablodaki “S” Harfi sûfî mesleğini, “M” harfi Mansûrî’yi, “İ” harfi İtilâf mesleğini, “Z” harfi İzmîrî’yi temsil etmektedir.

¹⁹⁶⁷ el-Bakara 2/140.

imâle vechi, Sûfî mesleğinde ve İzmîrî ekolünde alınmazken Yûsufefendizâde ve Mansûrî almaktadır.¹⁹⁶⁸

İbn Zekvân rivayetinin usulünde lâ-m-ı ta‘rîf ile medd-i munfasıl bir arada bulunduğu Sûfî mesleği ve diğer ekollerin tahrîrâtı aşağıdaki gibidir.¹⁹⁶⁹

	﴿فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا﴾ ¹⁹⁷⁰	
Z – İ – M- S	Tevassut (3 elif)	Tahkik
Z – İ – M- S	Tûl (5 elif)	Tahkik
Z – İ – M- S	Tevassut (3 elif)	Sekte
Z – M- S	Med (5 elif)	Sekte

Tabloya göre söz konusu olan vecihlerin Sûfî mesleği ile diğer ekoller arasında üç vechin alınmasında ittifak varken bir vecih de İtilâf mesleğiyle ihtilaf bulunmaktadır.

Hamza kıraatinin tahrîrâtı

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Hamza kıraatinin usulünde Bakara sûresi özelinde iki meselede diğer ekollerden farklı tercih benimsenmiştir.

Birincisi: Hemze-i münekkera, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesi, medd-i muttasıl ve hemze-i mütevassıta bi-gayrih bir arada bulunduğu durumlarda Sûfî mesleği ve diğer ekollerin tahrîrâtı şöyledir.¹⁹⁷¹

	﴿فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾ ¹⁹⁷²				
Z – İ – M – S	Tahkik	Med	Sekte	Sekte	1
Z – İ – M - S	Teshîl	Med	Sekte	Sekte	2
Z – - M- S	Teshîl	Med sektesi	Sekte	Sekte	3
Z – İ – M -S	Tahkik	Med	Tevassut	Sekte	4
Z – İ – M- S	Teshîl	Med	Tevassut	Sekte	5
Z – İ – M- S	Tahkik	Med	Sekte	Tahkik	6
Z – İ – M- S	Teshîl	Med	Sekte	Tahkik	7
Z – İ – M- S	Tahkik	Med	Tahkik	Tahkik	8
Z – İ – M- S	Teshîl	Med	Tahkik	Tahkik	9
Z - - M -S	Tahkik	Med	Tevassut	Tahkik	10
Z - - M- S	Teshîl	Med	Tevassut	Tahkik	11

¹⁹⁶⁸ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 97, 98; İzmîrî, *'Umdetü'l-irfân*, 18; Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 38, 39; Eyyûbî, *Mizân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 108; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/75; 22; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/52;

¹⁹⁶⁹ *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 47a; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 8a; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/23; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/2; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 103.

¹⁹⁷⁰ el-Bakara 2/11.

¹⁹⁷¹ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 101-103; Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 42; İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân*, 39, 40; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/89; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/66.

¹⁹⁷² el-Bakara 2/178.

Tabloya göre Sûfî mesleği, Mansûrî ve İzmîrî ekolüyle bütün vecihlerin alınmasında mutabıkken üç vecihte Yûsufefendizâde ile farklı tercihleri benimsemiştir.

İkincisi: Hamza kıraatinin usulünde; medd-i muttasıl, lâm-ı ta'rîf ve hâ-i te'nîs bir arada bulunduğu Sûfî mesleği ve diğer ekollerin tahrîrâtı aşağıdaki gibidir.¹⁹⁷³

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ﴾ ¹⁹⁷⁴				
Z – İ – M - S	Tahkîk	Sekte	İmâle	Med
İ – M - S	İmâle	Sekte	İmâle	Med
Z – İ – M - S	Tahkîk	Nakil	İmâle	Med
Z – İ – M - S	İmâle	Nakil	İmâle	Med
Z M - S	Tahkîk	Nakil	İmâle	Med sektesi
Z M - S	İmâle	Nakil	İmâle	Med sektesi

Tabloya göre Sûfî mesleği, Mansûrî ekolüyle tam bir mutabakat halideyken İzmîrî ile bir vecihte, Yûsufefendizâde ile iki vecihte farklı tercihler benimsemiştir.

Âsım kıraatinin tahrîrâtı

Ebû Bekir Şu'be rivayeti adına ﴿بلى﴾¹⁹⁷⁵ kelimesinin imâlesi ile medd-i muttasılın fuveyka't-tevassut (dört elif) mertebesi zayıf bulunmuştur. Sûfî mesleğinde alınmamakla birlikte ihtiyaten okunmaktadır. Talip Akbal, *Kırmızı Mecmû'a*'dan nakille Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu vechin ahzedilmesi hususunda ihtilaf olduğunu ve bazı kurrânın dört elif ile imâle almadığını belirtmekle birlikte kendilerinin okuyup okumadığına dair bilgi vermemektedir. Ali Şahin ise kendilerinin ihtiyaten okuduğunu belirtmektedir.¹⁹⁷⁶ Bu vecih, İtilâf mesleğinde alınmaktadır.¹⁹⁷⁷

4.4. Sûfî Mesleğinin Tercih Metodolojisi

Kur'ân-ı Kerîm'in vahyinin başladığı ilk dönemlerden itibaren kıraat farklılıkları arasında değerlendirmeler yapılarak bazı gerekçelerle birtakım vecihlerin tercih edilip bir kısmının ise

¹⁹⁷³ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 33,34; Eyyûbî, *Mîzân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 139; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/55; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/30;

¹⁹⁷⁴ el-Bakara 2/86.

¹⁹⁷⁵ el-Bakara 2/81.

¹⁹⁷⁶ Eyyûbî, *Mîzân*, (Ali Üsküdarlı, 31), 119 (Kenar notu); *Takrîb Mecmû'ası* (Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363), 59a; *Mecmû'atü 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-Takrîb min tarîki Ahmed eş-Şûfî* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0038), 20; Akbal, *Takrîb Mecmû'ası*, 1/51; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/26; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 12.

¹⁹⁷⁷ Yûsufefendizâde, *el-İtilâf*, 31.

tenkide maruz kaldığı bilinmektedir.¹⁹⁷⁸

İçerdikleri sahih kıraatlerin aktarımında muteber kabul edilen Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*, *ed-Dürre*, *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe* adlı eserlerinin muhtevaları ile metotları sonraki dönemlerde tetkik ve tahrîr edilerek farklı tahrîrât metodolojileri ortaya konulmuştur.

Kıraat meslekleri, sahih kıraat birikimi içerisinde aktarılan vecihleri muhtevi eserleri esas alma ve bu eserleri inceleme yöntemleri bağlamında birbirinden ayrıışmaktadır. Bu başlık altında Sûfî mesleğinin tahrîrât yöntemi ve bu mesleğin tercih gerekçeleri incelenecektir.

4.4.1. Ebû Amr ed-Dânî ve *et-Teysîr*'in değerlendirilmesi

5./11. yüzyılın önde gelen Endülüslü kıraat âlimi Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr* adlı eseri, kıraat öğretiminin temel metinlerinden biri olarak kabul edilmekte ve mezkûr eserin muhteviyatı (tarik ve nakilleri) kıraat farklılıklarının tedrisatı pratiğine yansıtılmaktadır. Kıraat öğretiminde, *et-Teysîr*'in tarik ve nakillerinin dışına çıkılıp çıkılmaması, bu eserin dışındaki tariklerden aktarılan vecihlere tedrisatta yer verilmesi, Dânî'nin farklı hocalarına okuduğu tariklerden aktardığı vecihlerin bir arada bulunması,¹⁹⁷⁹ muhtasar olarak kaleme alınan bu eserde müşkil ve mutlak ifadelerin bulunması eser üzerine çokça konuşulmasını ve çalışma yapılmasını gerektirmiştir.¹⁹⁸⁰ Özellikle tahrîrâtın, ilmi bir disiplin haline gelmeye başladığı İbnü'l-Cezerî sonrası dönemde *et-Teysîr* üzerine yapılan tahrîrât çalışmalarının arttığı gözlemlenmektedir.¹⁹⁸¹

Bu eser, sahih kıraatleri güvenilir tarikler üzerinden aktarmasına rağmen, içerdği bazı muğlak ifadeler ile esas aldığı tariklerden aktarılmayan vecihleri bulundurması nedeniyle çeşitli yorumlara ve tartışmalara konu olmuştur. Özellikle *et-Teysîr*'e dayalı olarak yürütülen Teysîr/İstanbul tarikinde bu eserdeki farklı tariklerin ve nakillerin nasıl değerlendirileceği sorusu ve bu eserin tariki olmayan kanallardan aktarılan vecihlerin durumu üzerinde yoğunlaşmıştır.

¹⁹⁷⁸ Mütevatir kıraatlere tenkid hakkında bk. Qusai Talal Abdullah Ba Wazır, *Mütevatir Kıraatlerde Tenkit Olgusu (Hicrî İlk Dört Asır)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 49-159.

¹⁹⁷⁹ Bu durumun örneği medd-i munfasıl ile cemi mîmi mîzânıdır.

¹⁹⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülhâdî Abdullah Hamîtû, *Mu'cemü müellefâtî'l-Hâfız Ebî Amr ed-Dânî* (Riyad: Mektebetü Melik Fehd el-Vataniyye, 2010), 42, 43, 44; Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 1-6.

¹⁹⁸¹ Sâmi Abdüşşekûr, *Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye*, 16-21.

et-Teysîr'in tarikleri

İstanbul tarikinın tahrîrât yönteminde *et-Teysîr* tariklerinden aktarılan vecihler ile bunların dışındaki tariklerden aktarılan okuyuşlara kıraat tedrisatında yer verilip verilmemesi hususu önem arz etmektedir. Dâni, *et-Teysîr*'de kırâat-i seb'a olarak bilinen yedi imam ve iki râvîye isnad edilen vecihlere yer vermiştir. Bununla birlikte her râvîyi de bir tarik üzerinden aktarmıştır.¹⁹⁸²

Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr*'i, içeriğindeki rivayetler cihetiyle üç ana başlık altında incelenebilir: 1) Aslî tarik; eserin temel aldığı tariklerden aktarılan rivayetler, 2) Tarîku'd-Dâni; eserde yer verilmeyen diğer tariklerden aktarılan rivayetler 3) Müstedrek; eserin temel aldığı tariklerden olmasına rağmen Dâni tarafından *et-Teysîr*'de zikredilmeyen rivayetler.¹⁹⁸³

Yukarıda zikredilen aslî tariklerden aktarılan vecihlere, İstanbul tariki kıraat tedrisatında mutlak sûrette yer verilmektedir. Ancak bu tariklerin dışındaki tariklerden aktarılan vecihlere yaklaşım hususunda iki temel mesele üzerinde durulmaktadır: Birinci mesele, mezkûr tariklerin dışındaki tariklerden aktarılan vecihlerin ahzedilmesindeki yöntem farklılığıdır. Buna göre ya *azîmet* yaklaşımına göre *et-Teysîr*'in dışındaki tariklerden aktarılan vecihlerin sıhhati titizlikle tetkik edilerek sahih kabul edilenlerin tedrisata alınması öngörülür ya da *ruhsat* metoduna dayanarak kıraat tedrisatında sadece *et-Teysîr* tarikleriyle yetinmek tercih edilir. İkinci mesele ise *et-Teysîr* dışındaki tariklerden aktarılan vecihlerin sıhhati tespit edildikten sonra bu vecihlerin tertîbindeki takdim ve tehir konusunda detaylı bir inceleme yapılması ve aynı tarikten aktarılan farklı vecihlerin bir arada okunmasının (mîzân/tahrîrât) mümkün olup olmadığının

¹⁹⁸² Dâni'nin *et-Teysîr*'de aktardığı ve asıl kabul edilen tarikler şunlardır: Nâfi kıraatinin Kâlûn rivayeti: Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed (öl. 401/1010) kanalıyla, Ebû Neşî b. Abdurrahman (öl. 169/785) tariki; Verş rivayetini Ebû'l-Kasım Halef b. İbrahim (öl. 402/1011) kanalıyla, Ezrak Yusuf b. Ömer (öl. 240/854) tariki. İbn Kesîr kıraatinin Kunbûl rivayeti: Fâris b. Ahmed kanalıyla, İbn Mücâhid Ahmed b. Musa (öl. 324/936) tariki; Bezzî rivayetini Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Cafer el-Fârisî (öl. 412/1021), Ebû Rebîa Muhammed b. İshak (öl. 294/907) tariki. Ebû Amr kıraatinin Dûrî rivayeti: Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Cafer el-Fârisî, Ebû'z-Ze'râ Abdurrahman b. Abdûs (öl. 280/894) tariki; Sûsî rivayeti Fâris b. Ahmed kanalıyla, Ebû 'İmrân Musa b. Cerîr (öl. 316/929) tariki. İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayeti, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla Ahmed b. Yezid el-Hulvânî (öl. 252/867) tariki; İbn Zekvân rivayeti, Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Cafer el-Fârisî kanalıyla, Harun b. Musa (Ahfeş) (öl. 292/905) tariki. Âsım kıraatinin Ebû Bekir Şu'be rivayeti, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla, Yahya b. Âdem (öl. 320/932) tariki ; Hafs rivayetini, Ebû'l-Hasen Tahir Abdülmün'im b. Galbûn (öl. 399/1008) kanalıyla 'Ubeyd b. Sabbâh (öl. 219/835) tariki. Hamza kıraatinin Halef rivayeti, Ebû'l-Hasen Tahir Abdülmün'im b. Galbûn kanalıyla, Ebû'l-Hasen İdris b. Abdulkerim (öl. 292/905) tariki; Hallâd rivayeti, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla, Muhammed b. Şâzân el-Cevherî (öl. 286/900) tariki. Kisâi kıraatinin Ebû'l-Hâris rivayeti, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla Muhammed b. Yahya el-Bağdâdî (öl. 288/901) tariki; Dûrî rivayeti, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla Ca'fer b. Muhammed en-Nasîbî (öl. 307/920) tariki. Kırâat-i seb'a olarak bilinen kıraatlerin nispet edildiği imam ve râvîlerin ayrıntılı bilgisi için bk. Dâni, *et-Teysîr*, 105-122; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 9, 10; Birışık, "Kıraat", 25/425-432.

¹⁹⁸³ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 12.

değerlendirilmesidir.

4.4.1.1. Teysîr tariki olmayan vecihlerin alınmama ilkesi

Yukarıdaki birinci durumun örneği İbn Âmir kıraatinin Hişâm rivayetine isnad edilerek gâib ve muhatab sîgasıyla (iki vecih) aktarılan ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾¹⁹⁸⁴ kelimesidir.¹⁹⁸⁵ Bu kelimenin gâib sîgası Hulvânî'nin Ezrak tarikine dayandırılmaktadır. Bu tarik, *et-Teysîr* tariki değildir. Öte yandan, Dâni, muhatab sîgasını, Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin – İbn Abdân - Hulvânî – Hişâm kanalıyla okumuştur. Yani muhatab sîgası İbn Abdân tarikinden aktarılmaktadır. Bu tarik ise *et-Teysîr* tarikidir.¹⁹⁸⁶

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde *et-Teysîr* tarikiyle nakledilen muhatab sîgası alınarak bu eserin dışındaki eserlerden aktarılan bir tarik olan Hulvânî tarikinin Ezrak kanalıyla aktarılan gâib sîgası alınmamıştır.¹⁹⁸⁷

Sûfî mesleğinin yönteminde, *et-Teysîr* tariki dışında kalan diğer tariklerden gelen farklı okumalar (vecihler) genellikle öğretim programında yer almaz. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi ruhsat ilkesiyle hareket edilen İstanbul tariki Sûfî mesleğinin metodolojisinde, *et-Teysîr* tariki olmayan vecihlerin alınmasını gerektirecek kuvvetli deliller bulunmadıkça ahzedilmemektedir.

4.4.1.2. Teysîr tariki olan vecihlere öncelik verilmesi ilkesi

Sûfî mesleğinin metodolojisinde *et-Teysîr* tariki olan vecihlere yaklaşımların ikincisi bu tarikleri öncelik verilmesidir.

et-Teysîr tariklerinin dışındaki tariklerden aktarılan vecihlerin, inceleme/tahrîr sonucunda okunabilirliğine onay verilmesi halinde birden fazla vecihten hangisinin önce okunacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu ise kıraat ilminde takdim ve tehir (tertîb) olarak adlandırılarak mesleklerin metodolojilerinin kimi zaman aynı sonuca vardığı kimi zaman farklı görüşlerin ortaya çıktığı bir durumdur.

Mesleklerin aynı sonuca ulaştığı durumun örneği Kâlûn rivayetine isnad edilerek hemze ve yâ

¹⁹⁸⁴ Âl-i İmrân 3/169.

¹⁹⁸⁵ Paluvî, *Zübde*, 1/195; *et-Teysîr*'in dışındaki tariklerden vecih aktarılan kelimeler: el-A'râf 7/69; et-Tevbe 9/12; Yûsuf 12/12, 23, 80; İbrâhîm 14/37; el-Hicr 15/59; el-İsrâ 17/83; Meryem 19/4; Tâhâ 20/4; er-Rûm 30/19, 48; Sâd 38/8, 33; el-ââf 46/12; Muhammed 47/16; el-Vâkıa 56/65.

¹⁹⁸⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 115, 116.

¹⁹⁸⁷ Molla Emin Efendi, *Umde*, 240, 241.

ile okunabilen ﴿لَا هَب﴾¹⁹⁸⁸ kelimesidir.¹⁹⁸⁹ Kıraat tedrisatında mesleklerin ittifakıyla hemze

﴿لَا هَب﴾ önce/mukaddem, yâ ﴿لِيَهَب﴾ sonra/muahhar alınmaktadır.¹⁹⁹⁰

Hemze, Kālûn rivayetinin Ebû Neşît tarikinden, yâ ise Hulvânî tarikinden aktarılmaktadır. Dâni'nin *et-Teysîr*'de Kālûn rivayetini aktardığı tarik, Ebû Neşît tarikidir. Dolayısıyla Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kıraat mesleklerinin metodolojisinde bu tarikten aktarılan hemzeye öncelik verilmiştir.¹⁹⁹¹

Kıraat mesleklerinin takdim ve tehir hususunda farklı kanaatlere ulaştığı durumun örneği ise Hişâm rivayetine dayandırılarak teşdîd ve tahfîf (iki vecih) aktarılan ﴿لَمَّا﴾¹⁹⁹² kelimesidir.¹⁹⁹³

Tahrîrât sonucunda her iki vechin de okunulabilirliğine onay verilerek kıraat tedrisatı pratiğine dahil edilmektedir.¹⁹⁹⁴ Ancak İstanbul tariki Sûfî ve Îtilâf meslekleri ile Mısır tariki Mutkin mesleğinde tahfîf önce/mukaddem, teşdîd sonra/muahhar alınmaktadır. Şeyh Atâullah mesleğinde ise teşdîd önce alınmaktadır.¹⁹⁹⁵

Ebû Amr ed-Dâni, Hişâm rivayeti adına teşdîd ve tahfîfi, *et-Teysîr*'de herhangi bir tarike kayıtlamadan (mutlak olarak) zikretmesine rağmen,¹⁹⁹⁶ *Câmi'u'l-beyân*'da tahfîfi Hulvânî tarikinden okuduğunu belirtmiştir.¹⁹⁹⁷ *et-Teysîr*'de Hişâm rivayetinin aktarıldığı tarik Hulvânî'dir. Bundan dolayı tahfîf vechi önce alınmıştır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde ruhsat ilkesinden hareketle merâtib-i erba'a tariki uygulanması halinde *et-Teysîr* tariklerinden aktarılan vecihlere öncelik verilmektedir.

4.4.1.3. Dâni'nin tercihleri ve kıraat meslekleri üzerindeki etkisi

Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr*'deki nakillerinin, Müslümanlar ve İslam alimleri tarafından güvenilir kabul edilerek asıl kaynak addedilmesi, müellifin kıraat vecihleri hakkındaki

¹⁹⁸⁸ Meryem 19/19.

¹⁹⁸⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 426; Paluvî, *Zübde*, 1/411.

¹⁹⁹⁰ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 414.

¹⁹⁹¹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183; *et-Teysîr* tariklerine öncelik verilen yerler için bk. Meryem 19/19; Tâhâ 20/4; el-Enbiyâ 21/36; el-Hac 22/36; er-Rûm 30/48; Kâf 50/41; et-Tûr 52/37; el-Mücâdele 58/11; el-Mülk 67/5; el-Kıyâme 75/1; el-Kâfirûn 109/6.

¹⁹⁹² ez-Zuhrûf 43/35.

¹⁹⁹³ Dâni, *et-Teysîr*, 508; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 548; Paluvî, *Zübde*, 2/155.

¹⁹⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1746.

¹⁹⁹⁵ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 178; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 512; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye*, 3/947.

¹⁹⁹⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 508.

¹⁹⁹⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 714.

görüşlerinin kıraat eğitiminde önemli bir referans haline gelmesine yol açmıştır. Özellikle bazı vecihlerin kabul edilip edilmeyeceği veya sıralamasının belirlenmesinde Dâni'nin değerlendirmeleri, tahrîrât alimleri tarafından sıklıkla göz önünde bulundurulmuştur. Bu durum, meslek sahiplerinin tercihlerinin bazı durumlarda Dâni'nin tercihlerine dayandığını göstermektedir.

Sûsî rivayetine isnad edilerek idgām ve izhâr (iki vecih) aktarılan «الرَّأْسُ شَيْبًا» kelimeleri bu durumun örneği olarak zikredilebilir.¹⁹⁹⁸

Dâni, *et-Teysîr*'de izhârın varlığından bahsetmekle birlikte idgām ile okuduğunu belirterek kendi tercihinin bu yönde (idgām) olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹⁹⁹⁹

Dâni'nin idgāmı tercih etmesi, İtilâf, Sûfî ve Şeyh Atâullah mesleklerinin kıraat metodu üzerinde etkili olmuş; bu mesleklerde idgām uygulanarak izhâr ahzedilmemiştir.²⁰⁰⁰ Benzer bir örnek olarak Ebû Amr kıraatine isnad edilerek yâ harfinin isbâtı ve hazfî aktarılan «أَكْرَمَن»²⁰⁰¹ ve «أَهَانَن»²⁰⁰² kelimeleri zikredilebilir. Bu kelimelerde Dâni hazfî tercih ettiğini sarahaten ifade etmektedir.²⁰⁰³

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tarikleri kapsamında ruhsat ilkesinden hareketle Dâni'nin tercihi dikkate alınarak sadece hazif uygulanmış isbât ahzedilmemiştir.

4.4.1.4. *et-Teysîr*'de yer verilmeyen vecihlerin durumu

Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr* adlı eserinde yer almadığı belirtilen vecihler (müstedrek), kıraat eğitiminde farklı yaklaşımların benimsenmesine neden olmuştur. Zira sahih kıraat birikimi sadece *et-Teysîr* ile sınırlı olmadığından, bu eserin dışındaki kaynaklardan aktarılan vecihlerin de alınıp alınmayacağı konusunda tahrîrât alimleri/meslek sahipleri arasında çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

İstanbul tariki kıraat eğitimi usulünde, Ebû Amr ed-Dâni'nin *et-Teysîr*'indeki vecihlerin

¹⁹⁹⁸ Paluvî, *Zübde*, 1/411.

¹⁹⁹⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 142; Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/243.

²⁰⁰⁰ Dâni'nin tercihlerinin kıraat meslekleri tarafından dikkate alındığı yerler için bk. el-Bakara 2/284; el-Hicr 15/51; Meryem 19/4; el-Hac 22/36; el-Ahkâf 46/20; el-Mücadele 58/11; et-Tahrîm 66/5; el-Kâfirûn 109/6.

²⁰⁰¹ el-Fecr 89/15.

²⁰⁰² el-Fecr 89/16.

²⁰⁰³ Dâni, *et-Teysîr*, 553.

yanında aynı müellif tarafından *Câmi‘u‘l-beyân*’da ya da *Müfredâtü’s-seb‘a*’da aktarılan vecihler de dikkate alınmıştır.²⁰⁰⁴ Kıraat literatüründe, *Câmi‘u‘l-beyân*’da yer alan ancak *et-Teysîr*’de bulunmayan vecihlere “طريق الداني” (Dânî’nin ihtiyârı/tariki) denilmektedir.²⁰⁰⁵ Bu vecihlerden, usulüne uygun ve güvenilir bulananların okunmasına onay verilmiş/ahzedilmiş aksi takdirde kendisinde zayıflık ya da ızdırab (alınmasına engel bir durum) bulunduğu tespit edilen vecihler onaylanmamıştır/ahzedilmemiştir (men‘).

et-Teysîr’in tarikleri dışındaki tariklerden nakledilerek kırâat-i aşere tarikinde yer verilen vecihlere örnek olarak cemi zamirlerinde Kālûn rivayetine dayandırılarak aktarılan iskân (adem-i sıla) zikredilebilir. Dâni, *et-Teysîr*’de Kālûn rivayetinin Ebû Neşît tarikini hocası Ebü‘l-Feth Fâris b. Ahmed’e sılayle okumuştur. Bu kanal *et-Teysîr* tarikidir. İskânı ise hocası Ebü‘l-Hasen b. Galbûn’a okumuştur. Bu kanal ise *et-Teysîr* tariki değildir. Ayrıca iskân, Dâni’nin *Câmi‘u‘l-beyân*’da yer verdiği Hulvânî tarikine kayıtlanmıştır.²⁰⁰⁶

Her ne kadar *et-Teysîr*’de Kālûn rivayetinin aktarıldığı Dâni – Ebü‘l-Feth Fâris b. Ahmed – Ebû Neşît – Kālûn kanalıyla sıra nakledilmiş olsa da Hulvânî tarikine kayıtlanarak *Câmi‘u‘l-beyân* başta olmak üzere diğer kaynaklardan aktarılan iskân da Sûfî mesleğinin metodolojisinde uygulamaya alınmıştır.

4.4.1.5. *et-Teysîr*’deki zayıflığı iddia edilen vecihlerin durumu

Ebû Amr ed-Dâni, *et-Teysîr*’de genellikle sıhhati sabit kıraat vecihlerini nakletmekle birlikte bazı durumlarda farklı değerlendirmelere açık olan vecihleri de zikretmiştir. Bu durum, tahrîrât âlimleri arasında söz konusu vecihlerin alınıp alınmayacağı konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda söz konusu vecihlere iki farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Birincisi Dâni’nin, *et-Teysîr* metninde, sıhhati hakkında farklı değerlendirmelerin olduğu vecihlere yer vermesinin, söz konusu vecihleri, nakletme cihetiyle değil de okuyucuya bilgi verme/hikâyeten anı olarak değerlendirilmesidir. İkinci yaklaşım ise *et-Teysîr* metninde bu veche yer verilmiş olmasının bu vecihin sıhhatine delalet ettiğinin düşünülmesidir (ruhsat).

²⁰⁰⁴ Abdüşşekûr, *Tahrîru‘t-Teysîr*, 14, 29.

²⁰⁰⁵ Pilgir, “İbnu‘l-Cezerî’nin eş-Şâtıbiyye’nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme”, 712.

²⁰⁰⁶ Abdüşşekûr, *Tahrîru‘t-Teysîr*, 14.

Hişâm rivayetine isnad edilerek isbât-ı yâ ve hazif vecihleri aktarılan ﴿كَيْدُونٌ﴾²⁰⁰⁷ kelimesi bu durumun örneği olarak zikredilebilir.²⁰⁰⁸ Dâni, *et-Teysîr*'de Hişâm rivayeti adına ﴿كَيْدُونٌ﴾ kelimesinin vakf ve vasl halinde isbât-ı yâ ve hazif okunduğunu belirtmektedir.²⁰⁰⁹ Ancak Dâni'nin isbât-i yâyı zikretmesi, nakil cihetiyle değil okuyucuya bilgi verme (حكاية عنه) olarak değerlendirilmektedir.²⁰¹⁰

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Dâni'nin bu vechi metinde zikretmesi rivayet kabul edilmemiştir. Her ne kadar Dâni *et-Teysîr* metninde bu vechi yer verse de dikkate alınmayarak isbât-i yâ uygulanmamaktadır.²⁰¹¹

4.4.1.6. Dâni'nin tek başına aktardığı münferid vecihlerin durumu

Kıraat vecihlerinin uygulamaya alınması hususunda bir vechin aktarıldığı tariklerin sayıca fazla olması o vechin tercih edilmesine, tek bir tarikten aktarılması da o vechin terk edilmesine gerekçe olarak kabul edilmiştir. Yani tariklerin çokluğu tercih sebebidir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde tek bir tarikten (infirâden) aktarılan vecihler, tercih edilmeyerek kıraat tedrisatında yer verilmemektedir.

Ebû Amr ed-Dâni, *et-Teysîr*'de kimi zaman tek başına (infirâden) bazı vecihler aktarmıştır. Söz konusu vecihler, tahrîrât alimleri tarafından incelenmiş, infirâden nakledilmeleri sebebiyle kıraat tedrisatında uygulamaya konulmamıştır.

Kâlûn rivayeti adına vasl halinde hem isbât-i yâ hem de hazif vechi aktarılan ﴿التَّلَاقِ﴾²⁰¹² kelimesi bu durumun örneği olarak zikredilebilir.²⁰¹³

Sûfî mesleğinde isbât-i yâ alınmamaktadır.²⁰¹⁴ İsbât-i yânın ahzedilmemesinin gerekçesi, Ebû Amr ed-Dâni'den başka kimsenin bu vechi nakletmemesidir. Yani bu vechi, Dâni'nin infirâdı olarak kabul edilmektedir. Nitekim Kâlûn rivayetinde ne Ebû Neşîr tarikinden ne de Hulvânî

²⁰⁰⁷ el-A'râf 7/195.

²⁰⁰⁸ Paluvî, *Zübde*, 1/281.

²⁰⁰⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 366.

²⁰¹⁰ Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 52b.

²⁰¹¹ Dâni'nin nakillerinin hikâyeten anı/bilgi verme olarak değerlendirildiği yerler için bk. el-A'râf 7/188, 195; Yûsuf 12/23; el-Hicr 15/5; Fussilet 41/16.

²⁰¹² el-Mü'min 40/15.

²⁰¹³ Dâni, *et-Teysîr*, 501; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 540, 541.

²⁰¹⁴ Molla Emin Efendi, *Umde*, 502; *Takrîb Kıraat Sûretleri* (Hafız Ali Üsküdarlı, US0040), 147b.

tarikinden isbât-i yânın varit olmadığı belirtilmektedir.²⁰¹⁵

4.4.1.7. *et-Teysîr*'de yer alan tartışmalı vecihler

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr* adlı eserinin içeriğini büyük ölçüde kendi aslî tariklerinden aktarılan vecihler üzerine inşa etmiştir. Bununla birlikte, Dânî'nin eserinde, kendi tarikleri arasında yer almamasına rağmen bazı vecihlere de yer verdiği görülmektedir. Bu uygulamaya tahrîrât âlimlerinin farklı yaklaşımları nedeniyle, söz konusu vecihlerin alınıp alınmaması hususunda kıraat meslekleri arasında çeşitli tercihler ortaya çıkmıştır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Dânî'nin bu uygulaması rivayet değil okuyucuya bilgi verme (حكاية عنه) olarak değerlendirilerek bu vecihler kıraat eğitimi pratiğine yansıtılmamaktadır. Bu yaklaşım, *et-Teysîr*'in tariklerine bağlı kalmak manasında ruhsat ilkesi olarak tanımlanabilir.

Dûrî rivayetine isnad edilerek imâle-i kübrâ ve fetih/tahkik aktarılan ﴿فَاوَارَى﴾²⁰¹⁶ ve ﴿يُؤَارَى﴾²⁰¹⁷ kelimeleri bu durumun örneklerinden biridir.²⁰¹⁸ Bu kelimelerde imâle-i kübrâ, *et-Teysîr* tarik olmayan Ebû Osman ed-Darîr'den nakledilmektedir.²⁰¹⁹ Zira, Dânî *et-Teysîr*'de bu tarikin senedini zikretmemiştir.²⁰²⁰

et-Teysîr tarikleri içerisinde yer almamasına rağmen, Dânî'nin bu veche eserinde neden yer verdiği sorusuna cevap olarak, okuyucuyu diğer bazı vecihlerden haberdar etme (حكاية عنه) gibi bazı faydalar gözettiği belirtilmektedir.²⁰²¹

4.4.2. Şâtıbî ve *Hırzû'l-emânî*'nin değerlendirilmesi

Yazıldığı dönemden itibaren büyük bir teveccühe mazhar olup kıraat-i seb'a tarihinde aslî kaynaklardan kabul edilen Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* ve *vechü't-tehânî* adlı eseri kıraat öğretiminde ders kitabı olarak ezberlenerek üzerine çokça şerh ve haşiye yapılmıştır.²⁰²²

Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i esas alınarak bin yüz yetmiş üç beyitlik bir manzume olan

²⁰¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1558, 1559; Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 144; Kettânizâde, *Mutkîn* (Bağdatlı Vehbi, 21), 123a; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 278, 279; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 165, 166.

²⁰¹⁶ el-Mâide 5/31.

²⁰¹⁷ el-Mâide 5/31; el-A'râf 7/26.

²⁰¹⁸ Dânî, *et-Teysîr*, 217.

²⁰¹⁹ Molla Emin Efendi, *Umde*, 266; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtıbî*, 261.

²⁰²⁰ Dânî, *et-Teysîr*, 121; Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtıbî*, 262.

²⁰²¹ Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti's-Şâtıbî*, 87; Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 97.

²⁰²² Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/376, 377.

Hırzû'l-emânî'nin kendine has bir üslubu ve metodu vardır.²⁰²³ Şâtıbî, *et-Teyşîr*'i nazmederken Dâni'nin rivayet ve tariklerine tam manasıyla bağlı kalmamış, muhtevayı eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek, kimi zaman bu rivayetlere ilaveler yapmış, kimi zaman bazı rivayetlere yer vermemiş,²⁰²⁴ kimi zaman zayıf olarak değerlendirmiş²⁰²⁵ kimi zaman da tashih etmiştir.²⁰²⁶

eş-Şâtıbiyye üzerine yapılan tahrîrât çalışmalarının ekserisinde yukarıdaki mezkûr hususlara yer verilmektedir. Bu çalışmada ise özellikle Sûfî mesleği merkeze alınarak, *eş-Şâtıbiyye*'nin metodolojisinin bu mesleğin tercih yöntemine olan etkisi incelenecektir. Bu sayede, *eş-Şâtıbiyye*'nin Sûfî mesleğinin tercih yöntemine olan özgün katkısı ortaya konacaktır.²⁰²⁷

4.4.2.1. Şâtıbî'nin tercihleri ve kıraat eğitimi üzerindeki etkileri

Kıraat âlimleri arasında güvenilir bir kaynak olarak kabul edilen Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı eserinde aktarılan tercihleri ve bazı vecihleri zayıf bulmasına dair görüşleri, kıraat tedrisatında ilgili vecihlerin uygulamasında kıraat mesleklerinin tercihlerine etki etmiştir.²⁰²⁸

Bu durumun örneği Sûsî rivayeti adına idgām ve izhâr aktarılan ﴿آل لُوطٍ﴾²⁰²⁹ kelimeleridir.²⁰³⁰

Şâtıbî *Hırzû'l-emânî*'de:

وَإِظْهَارُ قَوْمِ آلِ لُوطٍ لِكَوْنِهِ ... قَلِيلَ حُرُوفٍ رَدَّهَ مَنْ تَنَبَّأَ
بِإِذْعَامِ لَكَ كَيْدًا وَلَوْ حَجَّ مُظْهِرٌ ... بِإِغْلَالِ ثَانِيهِ إِذَا صَحَّ لَاغْتَلَا

beyitlerinde mezkûr kelime Sûsî rivayeti adına aktarılan izhârı tevcih edenlerin delillerinin

²⁰²³ Muhammed Halid Mansûr vd., *el-Müzhir fî şerhi's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre* (Ürdün/Amman: Dâru'l-Ammâr, 2001), 17; Durmuş Sert, “Şâtıbi'nin Hayatı Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1985), 92-95.

²⁰²⁴ Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 51.

²⁰²⁵ Şâtıbî'nin zayıf gördüğü vecihlerin durumu hakkında bk. Başal, “Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Hırzû'l-emânî*'de (*eş-Şâtıbiyye*) Taz'îf Ettiği Vecihler”, 703-713.

²⁰²⁶ Sâmi b. Muhammed Saîd Abdüşşekûr, “Mâ zâdehu el-İmâm eş-Şâtıbi fî Hırzî'l-emânî ale't-Teyşîr li'l-İmâm ed-Dâni beyne'l-kıraati ve'l-men”, *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtıbi* 8 (1430), 20.

²⁰²⁷ *eş-Şâtıbiyye* ve kıraat metodolojisine dair geniş bilgi için bk. Pilgir, *Kıraat Edebiyatında Ve Tedrisatında Manzum Eser Gelenegi: Hırzû'l-emânî Örneği*; Sert, “Şâtıbi'nin Hayatı Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”; Fatih Çollak, *Kıraat Alimlerinden Şâtıbi ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri* (İstanbul: Üsküdar Kitabevi, ts.); Abdurrahim b. Abdullah eş-Şenkîti, “Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teyşîr”, *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtıbi* 9 (ts.), 13-38.

²⁰²⁸ Sâmi Abdüşşekûr, *Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye*, 10.

²⁰²⁹ el-Hicr 15/59, 61; en-Neml 27/56; el-Kamer 54/34.

²⁰³⁰ Şâtıbi'nin tercihlerinin dikkate alındığı vecihlerin diğer örnekleri için bk. el-A'râf 7/195; el-Hicr 15/51, 59; el-Ahkâf 46/20; et-Tahrîm 66/5; el-Fecr 89/15, 16.

zayıflığını belirterek bu vechin alınmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁰³¹ Nitekim başta Sehâvî olmak üzere klasik ve yakın dönem eş-Şâtıbiyye şarihlerinin çoğunluğu meseleyi özetledikten sonra kıraat tedrisatında Sûsî rivayetinde uygulanması gereken vechin idgām olduğunu belirterek izhârın alınmaması (gayr-i me'hûz) gerektiğini belirtmektedirler.²⁰³²

Sûfî, Mutkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinde, Şâtıbî'nin görüşleri benimsenerek, kıraat tedrisatında idgām onaylanmış/ahzedilmiş ve izhâr tercih edilmemiştir.²⁰³³

Şâtıbî, vecihlerin öncelik ve sonralığına dikkat çekmek için metinde ilgili kelimeyi önce ya da sonra zikretmek şeklinde bir uygulamaya gitmiştir. Bu durumun örneği ﴿يَا أَسْفَى﴾²⁰³⁴ kelimesinde Ebû Amr kıraati adına aktardığı beyne ve fetih vecihlerini zikrettiği;

وَيَا وَيَلْتَى أَنَّى وَيَا حَسْرَتَى طَوْوَا ... وَعَنْ غَيْرِهِ قِسْهَا وَيَا أَسْفَى الْعُلَا

beytidir.²⁰³⁵ Bu beyitte ﴿يَا أَسْفَى﴾ kelimesini sonraya bırakarak beynenin takdim ettiğine işaret etmiştir. Aynı zamanda “الْعُلَا” (yükseklik, değerli olmak) kelimesiyle de beynenin daha evlâ olduğunu vurguladığı da belirtilmektedir.²⁰³⁶

Şâtıbî, kıraat vecihlerini değerlendirirken genellikle açık ve net bir tutum sergileyerek zafiyet ve ahzedilmesine engel bir durum olan vecihler ile önce alınması gereken vecihlere işaret etse de eserinde yer alan bazı ifadelerin mücmel ve kapalı olması nedeniyle farklı yorumlara açık kapı bıraktığı görülmektedir.²⁰³⁷ Bu durum, eş-Şâtıbiyye'nin tahrîrâtında kıraat mesleği alimlerinin farklı tercihlerde bulunmasına neden olmuştur.

Şâtıbî'nin, kendi değerlendirmesinde zayıf olarak nitelendirdiği rivayetler kabul edilmemekte ancak zayıflığı hakkında net bir değerlendirme yapmadığı rivayetler üzerinde detaylı inceleme/tahrîr yapılmaktadır. Şâtıbî'nin kendi tariklerinin dışında aktardığı rivayetlerin kabul edilip edilmeyeceği ise İbnü'l-Cezerî'nin *et-Ṭayyibe* adlı eserinde bu rivayetlere yer verilip verilmediğine bağlı olarak belirlenmektedir. Yani, İbnü'l-Cezerî bu rivayetleri kabul ettiği

²⁰³¹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 11 (126. beyit).

²⁰³² Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/229, 230; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 84; Kâdî, *el-Vâfî*, 57; Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 177.

²⁰³³ Molla Emin Efendi, *Umde*, 384, 456, 532; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/495, 731; 3/1032.

²⁰³⁴ Yûsuf 12/84.

²⁰³⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 26 (317. beyit).

²⁰³⁶ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 113.

²⁰³⁷ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 63, 64.

takdirde Şâtıbî'nin bu rivayetlerinin kendi tariki olmadığı belirtilerek okunmasında bir sakınca görülmemektedir. Aksi durumda ise bu rivayetler kabul edilmemektedir.²⁰³⁸

4.4.2.2. Şâtıbî'nin ziyadelerinin değerlendirilmesi

eş-Şâtıbiyye'nin hangi kıraat tariklerine dayandığının tespiti, kıraat mesleklerinin metodolojik altyapısını oluşturmak açısından büyük önem taşımaktadır. Şâtıbî'nin manzumesinde bu konuda net bir ifade bulunmamasına rağmen, üzerine yapılan çalışmalar (şerhler) sayesinde *eş-Şâtıbiyye*'nin temel aldığı tariklerin belirlenmesi mümkün olmuştur. *eş-Şâtıbiyye*'nin tariklerinin bilinmesi öncelikle tariklerin birbirine karışmasının önüne geçmek için gereklidir.²⁰³⁹ Ayrıca, *eş-Şâtıbiyye* tarikleri ile bu tariklerin dışındaki tariklerden aktarılan vecihlere kıraat mesleklerinin yaklaşımlarının farklı olmasının, mesleklerin tercihlerine etki ettiği görülmektedir.²⁰⁴⁰

Şâtıbî'nin kırâat-ı seb'a tarikinden aktardığı on dört râvînin tarikleri, Dâni'nin *et-Teysîr*'inde zikredilen tariklerle birebir örtüşmektedir.²⁰⁴¹ Bu durum, *eş-Şâtıbiyye*'nin temel aldığı kıraat tariklerinin *et-Teysîr*'deki tariklerle aynı olduğunu göstermekte olup, Şâtıbî'nin bu tariklerde herhangi bir ekleme veya çıkarma yapmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, *et-Teysîr* tariki kabul edilen tarikler aynı zamanda *eş-Şâtıbiyye* tariki olarak değerlendirilmektedir.

Şâtıbî, kıraat nakillerinde çoğunlukla *et-Teysîr*'in içerdiği tarikleri benimsemiş olsa da bazı durumlarda bu eserin dışına çıkarak farklı kaynaklardan vecihler aktarmıştır.²⁰⁴² Kıraat ilminde bu durum, (خروج عن طريقه) "*et-Teysîr*'in tariklerinin dışına çıkma" olarak adlandırılmaktadır. Şâtıbî, bu tür ziyadeleri genellikle Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* ve *Müfredâtü's-seb'a* gibi eserlerinden yapmış olmakla birlikte, nadir de olsa diğer kaynaklara da başvurmuştur.²⁰⁴³

Kıraat tedrisatında Şâtıbî'nin *et-Teysîr* tariklerinin dışına çıktığı durumun örneği²⁰⁴⁴ Bezzi

²⁰³⁸ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 69, 26, 27 (muhakkikin dirasesi); Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 95.

²⁰³⁹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 35.

²⁰⁴⁰ *eş-Şâtıbiyye* tarikleri için bk. Sefâkusî, *Ğayşü'n-nef'*, 24; Mansûr vd., *Müzhir*, 16; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 9, 10.

²⁰⁴¹ *eş-Şâtıbiyye*'nin temel aldığı tarikler, bu çalışmanın "*et-Teysîr* Tarikleri" başlığı altında incelenen tariklerle aynı olduğu göz önünde bulundurularak, tekrar zikredilmemiştir.

²⁰⁴² Sâmi Abdüşşekûr, *Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye*, 10.

²⁰⁴³ <https://arrabiaa.net/مجلة الربيعية والتذكرة>, عثمان بن علي الج بندور (blog) (Erişim 05 Temmuz 2024).

²⁰⁴⁴ Şâtıbî'nin nakillerinin *et-Teysîr*'in dışına çıkma/hurûcun an tariki olarak değerlendirildiği yerler için bk. el-A'râf 7/69; Yûsuf 12/12, 80; el-İsrâ 17/83; Meryem 19/1; Tâhâ 20/36; el-Hac 22/36; er-Rûm,30/19; Sâd 38/33; el-Vâkıa 56/65.

rivayeti adına ﴿اَسْتَيْسُوا﴾²⁰⁴⁵ ve ﴿اَسْتَايسُوا﴾ olarak iki vecihle aktarılmasıdır. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de İbn Huvâsetî el-Fârîsî - Nakkâş - Ebû Rabîa' - Bezzî kanalıyla ﴿اَسْتَايسُوا﴾ olarak tek vecih nakletmektedir. Zikri geçen Ebû Rabîa' tariki *et-Teysîr* tarikidir.²⁰⁴⁶

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

وَيَيْئَسُ مَعَا وَاسْتَيْسَأَسَ اسْتَيْسَأَسَا وَتَيْ ... اَسُوا اَقْلَبَ عَنِ الْبَرْزَى بِخُلْفٍ وَأَبْدَلَا
beytinde meseleye yer vererek Bezzî rivayetinde ﴿اَسْتَايسُوا﴾ vechinin hulf ile yani ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ olarak da okunduğunu belirtmektedir.²⁰⁴⁷

Şâtıbî'nin aktardığı ﴿اَسْتَيْسُوا﴾ vechi Bezzî'nin İbnü'l-Habbâb tarikinden nakledilmektedir. Bu tarik ise *et-Teysîr* tariki olmadığından seb'a ve aşere tarikinde alınmamaktadır.²⁰⁴⁸ Dolayısıyla *et-Teysîr* tariki olmayan bir veche herhangi bir kayıt düşmeden aktaran Şâtıbî'nin bu veche yer vermesi *et-Teysîr* tariklerinin dışına çıkma/hurûc an târîkih olarak değerlendirilmektedir.

İstanbul tarikinde *et-Teysîr* temel alındığından bu eserin dışındaki tariklerden aktarılan vecih hakkındaki bu değerlendirmeye binaen ruhsat ile amel edilerek İtilâf, Sûfî ve Şeyh Atâullah mesleklerinde Bezzî rivayetinde sadece *et-Teysîr* tarikinden aktarılan ﴿اَسْتَايسُوا﴾ vechi alınmaktadır.²⁰⁴⁹

Sûfî mesleğinin metodolojisinde aşere tariki bağlamında Şâtıbî'nin ziyadelerine dair yaklaşımlardan biri de sadece mertebeteyn tariki uygulanması halinde ziyade vecihlerin alınmasıdır. Bu durumun örneği, Verş rivayetinin usulünde ﴿ذِكْرًا﴾²⁰⁵⁰ kelimesindeki terkîkdir.

Dânî *et-Teysîr*'de sadece tefhîm nakletmiştir. Şâtıbî ise hem tefhîm hem terkîk (iki vecih) aktarmıştır. Bu durumda merâtib-i erba'a tariki uygulandığında sadece tefhîm; mertebeteyn tariki uygulandığında tefhîm ve terkîk uygulanmaktadır.²⁰⁵¹ Takrîb tariki kapsamında ise

²⁰⁴⁵ Yûsuf 12/80.

²⁰⁴⁶ Dâni, *et-Teysîr*, 394.

²⁰⁴⁷ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 62 (782. beyit).

²⁰⁴⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 363, 364.

²⁰⁴⁹ Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/455.

²⁰⁵⁰ el-Bakara 2/200.

²⁰⁵¹ Dâni, *et-Teysîr*, 235, 236; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 28; Eyyûbî, *Mizân*, (Hafız Ali Üsküdarlı, 31), 19, 20; Molla Emin Efendi, 'Umde, 135, 411, 412; Şahin, *el-Münezzel*, 30; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 1/696.

İbnü'l-Cezerî, *et-Tayyibe*'de her iki veche de yer verdiğinden iki vecih alınmaktadır.²⁰⁵²

4.4.2.3. eş-Şâtıbiyye vecihlerine öncelik verilmesi ilkesi

Sûfî mesleğinin metodolojisinde genel eğilim ruhsat yaklaşımına doğrudur. Bu sebeple bazen *et-Teysîr*'e bağlı kalınırken bazen de *eş-Şâtıbiyye* dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda kimi zaman bazı gerekçelerle *eş-Şâtıbiyye* tariki olan vecihlere sıralamada öncelik verilmektedir.

Bu durumun örneği med mertebelerinin uygulanması hususundaki tercihlerdir. Sûfî mesleğinin metodolojisindeki uygulamaları incelendiğinde, Şâtıbî'nin med mertebeleri hususunda benimsediği mertebeteyn tarihinin uygulanmasının birden fazla veche sahip kelimelerdeki vecihlerin tertîbini doğrudan etkileyen önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Medd-i bedel vecihlerinin tertîbi hususunda Sûfî mesleğinin uygulaması bu durumun örneği olabilecek niteliktedir. Şâtıbî'nin Verş rivayetine isnad edilen medd-i bedelde kasrı, *Hırzû'l-emânî* metninde tevassut ve tûlden önce zikretmesi tercihinin bu yönde olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Bu yaklaşım, Sûfî mesleğinin metodolojisinde mertebeteyn tariki uygulanması halinde ruhsat (aslî metne bağlı kalmak) ilkesinden hareketle kasrın önce alınması şeklinde pratiğe yansımıştır. Benzer bir yaklaşımla, aynı kıraat veya rivayetin usulünde, tek bir kelimedede birden fazla vechin bulunması durumunda mertebeteyn tariki uygulandığında, *eş-Şâtıbiyye* tariki ile gelen vecihlere öncelik tanınması da bu eserin dikkate alındığını göstermektedir.

4.4.2.4. et-Teysîr ve eş-Şâtıbiyye: Karşılaştırmalı analiz

Kıraat literatürünün temel eserleri arasında kabul edilen *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*, muhteva ve metodolojik açıdan büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte aralarında belirgin farklılıklar da bulunmaktadır. Bu iki eser karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, muvafakat, muhalefet, ziyâde ve noksan olmak üzere dört farklı durumun ortaya çıktığı görülmektedir.²⁰⁵³

eş-Şâtıbiyye'nin et-Teysîr'e muvafakat etmesi: Şâtıbî, eserinde, *et-Teysîr*'deki usûlü'l-kıraat ve ferşü'l-hurûf meselelerinin büyük bir kısmını olduğu gibi alarak nazım haline dönüştürmüştür. Şâtıbî, bu durumu, eserin girişinde yer alan;

وَفِي يُسْرِهَا التَّيْسِيرُ رُمْتُ اخْتَصَارَهُ... فَأَجْنْتُ بِعَوْنِ اللَّهِ مِنْهُ مُؤَمَّلًا

beytinde *et-Teysîr*'i asıl kaynak kabul ederek, sadece nazm amacıyla bu eseri kaleme aldığını

²⁰⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1352-1356; Dimyâtî, *İthâf*, 1/300; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Takrîb Sûreti)*, 1/40; Özcan, *Takrîb Kavâidi*, 135.

²⁰⁵³ Mansûr vd., *Müzhir*, 15.

açıkça ifade etmektedir.²⁰⁵⁴

eş-Şâtıbiyye'nin büyük bölümünde *et-Teysîr*'deki kıraat farklılıklarının taksimi, tertîbi ve eserin bölümlerinin oluşturulması gibi konularda Dâni'nin metodolojisi takip edilmiştir. Ayrıca, *eş-Şâtıbiyye*'de aktarılan kıraat vecihlerinin ekserisi, *et-Teysîr*'deki tariklerle örtüşmektedir.²⁰⁵⁵

Sûfî mesleğinin metodolojisinde bu kısma dahil olan vecihler mutlak olarak alınmaktadır.

***eş-Şâtıbiyye*'nin *et-Teysîr*'e muhalefeti:** Şâtıbî, *et-Teysîr*'e büyük ölçüde bağlı kalsa da bazı usul meselelerinde ve eserin genel yapısında farklı bir metodoloji benimsemiştir.

Şâtıbî, çok az sayıda da olsa bazı usul meselelerinde Ebû Amr ed-Dâni'nin nakillerine muhalefet etmiştir. Bu durumun örneği istiaze lafzında görülmektedir.²⁰⁵⁶

Dâni, *et-Teysîr*'de Kur'ân-ı Kerîm'den²⁰⁵⁷ ve Sünnet'ten deliller serdederek istiaze lafzının sadece ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ olduğunu nakletmektedir.²⁰⁵⁸

Şâtıbî ise *Hırzû'l-emânî*'nin:

إِذَا مَا أَرَدْتَ الدَّهْرَ تَقْرَأُ فَاسْتَعِذْ ... جِهَارًا مِنَ الشَّيْطَانِ بِاللَّهِ مُسْجَلًا
عَلَى مَا أَتَى فِي النَّحْلِ يُسْرًا ... وَإِنْ تَرَدَّدَ لِرَبِّكَ تَنْزِيهَا فَلَسْتَ مُجْهَلًا
وَقَدْ ذَكَرُوا لَفْظَ الرَّسُولِ فَلَمْ يَزِدْ ... وَلَوْ صَحَّ هَذَا النَّقْلُ لَمْ يُبَيِّنْ مُجْمَلًا

beyitlerinde istiaze bahsini ele almıştır.²⁰⁵⁹ Bu beyitlerden anlaşılan, sahih bir nakille Hz. Peygamber'den aktarılan farklı lafızlar ile istiâze okunmasında herhangi bir sakınca olmadığıdır.²⁰⁶⁰

Az sayıda da olsa bu kısma dahil olan vecihler, Sûfî mesleğinin metodolojisinde tahrîrâta tabi tutularak sahih bulunanlar alınmış, bir sebebe binaen şüpheli ya da zayıf bulunanlar ahzedilmemiştir.

Şâtıbî'nin eserin yapısal kurgusu açısından aslî kaynağına (*et-Teysîr*) muhalefet etmesine örnek olarak şunlar gösterilebilir:

Dâni'nin, hâ-i kinâyeler ve zâid yâlar gibi konuları sureler içerisinde dağınık bir biçimde

²⁰⁵⁴ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 6 (68. beyit); Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 50.

²⁰⁵⁵ Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teysîr", 24, 25, 26; Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû'l-emânî Örneği*, 68.

²⁰⁵⁶ Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teysîr", 33; Sâmî Abdüşşekûr, *Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye*, 12.

²⁰⁵⁷ ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ en-Nahl 16/98.

²⁰⁵⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 123-126.

²⁰⁵⁹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 8 (95-97. beyitler).

²⁰⁶⁰ Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî*, 61,62; Kâdî, *el-Vâfi*, 41, 42.

sunmasına karşın,²⁰⁶¹ Şâtıbî'nin bu başlıkları müstakil bir bölümde (bâb) toplaması.²⁰⁶² Bu durum, Şâtıbî'nin kıraat ilmine metodolojik farklılık getirdiğini göstermektedir.²⁰⁶³

Şâtıbî'nin *et-Teysîr* üzerine ziyadeleri: Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*'nin;

وَأَلْفَافُهَا زَادَتْ بِنَشْرِ قَوَائِدٍ ... فَلَقْتُ حَيَاءً وَجْهَهَا أَنْ تُفَضَّلَا

beytiyle ifade ettiği üzere, *et-Teysîr*'e yeni nakiller ekleyerek eserin kapsamını genişletmiştir.²⁰⁶⁴

Şâtıbî, *et-Teysîr*'e yaptığı ilavelerle, kıraat ilmine özgün bir boyut kazandırmıştır. Özellikle kıraat vecihleri konusunda yaptığı ilaveler, *ziyâdâtü's-Şâtıbî* olarak adlandırılmış ve kıraat eğitiminde farklı yorumlara ve uygulamalara yol açmıştır.²⁰⁶⁵

Şâtıbî, *et-Teysîr*'e kıraat usulleri konusunda önemli ilaveler yapmıştır. Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatleri için sûreler arasındaki vasl ve besmele uygulamaları²⁰⁶⁶ ve medd-i bedelde tevassut vechi²⁰⁶⁷ gibi konularda *et-Teysîr*'de bulunmayan²⁰⁶⁸ nakilleri *Hırzû 'l-emânî*'de zikretmiştir.²⁰⁶⁹ Ayrıca, mehâricu'l-hurûf babını ekleyerek, kıraat imamlarını temsil eden rumuzlar kullanarak ve kıraat ıstılahlarının zıtlarını bir arada kullanarak kıraat ilmine yeni bir metodoloji kazandırmıştır. Bunlar da metot açısından ilaveleri olarak kabul edilmektedir.²⁰⁷⁰

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Şâtıbî'nin ilaveleri tahrîrâta tabi tutularak sahih bulunanlar onaylanmış, bir gerekçeye binaen zayıf ya da şüpheli bulunan vecihler ahzedilmemiştir. Ayrıca, tahrîr sonucunda onaylanan ziyade vecihlere, mertebeteyn tariki uygulanması halinde sıralamada öncelik verilmiştir.

Şâtıbî'nin *et-Teysîr*'den eksilttikleri: Şâtıbî, *et-Teysîr*'de yer alan bazı kıraat vecihlerini eserinde zikretmemiştir. Bu durum, Şâtıbî'nin ashab-ı tercihten olduğu ve kendi ictihadıyla bu vecihleri terkettiği şeklinde yorumlanabilir.²⁰⁷¹

²⁰⁶¹ Dâni, *et-Teysîr*, 359.

²⁰⁶² Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 13, 34 (158-167. ve 420-444. beyitler).

²⁰⁶³ Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teysîr", 33, 34.

²⁰⁶⁴ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 6 (69. beyit); Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-me'ânî*, 51; Kadî, *el-Vâfi*, 31, 32; Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 71.

²⁰⁶⁵ Şâtıbî'nin *et-Teysîr* üzerine ziyadeleri hakkında geniş bilgi için bk. Abdüşşekûr, "Mâ zâdehu el-İmâm eş-Şâtıbî"; Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 24 (Muhakkikin dirase bölümü).

²⁰⁶⁶ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 9 (102. beyit); Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-me'ânî*, 66.

²⁰⁶⁷ Şâtıbî, *Hırzû 'l-emânî*, 14 (170. beyit).

²⁰⁶⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 127-129.

²⁰⁶⁹ Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teysîr", 27; Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû 'l-emânî Örneği*, 87, 88, 102, 103.

²⁰⁷⁰ Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teysîr", 29, 30 31; Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû 'l-emânî Örneği*, 69, 76.

²⁰⁷¹ Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti mea't-Teysîr", 31.

Ebû Amr ed-Dânî, ﴿نَعِمًا﴾²⁰⁷² kelimesinde *et-Teysîr*'de Kâlûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Ebû Bekir Şu'be rivayetine dayandırarak ayn harfinde ihfâ ve iskân (iki vecih) nakletmesine²⁰⁷³ karşın, Şâtıbî *Hırzû'l-emânî*'nin:

نَعِمًا مَعًا فِي النَّوْنِ فَتَنْحُ كَمَا شَفَا ... وَإِخْفَاءُ كَسْرِ الْعَيْنِ صَبِيغٌ بِهِ حُلَا

beytinde ifade ettiği üzere sadece ayn harfinin ihfâsını²⁰⁷⁴ zikredip, iskâna yer vermemiştir.²⁰⁷⁵ Sûfî mesleğinin metodolojisinde, aşere tariki kapsamında söz konusu kıraat ve rivayetlerde Şâtıbî'nin de yer vermediği iskân alınmamaktadır.²⁰⁷⁶

Bu çalışmada kıraat meslekleri bağlamında aslî kaynak kabul edilen *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*, kıraat farklılıklarının tedrisatı açısından muhteva ve metodolojik açıdan karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Özellikle Şâtıbî'nin *et-Teysîr*'e yaptığı ilaveler, tahrîrât (meslek) âlimleri arasında farklı yorumlara ve uygulamalara yol açmıştır. Mezkûr iki eser üzerinde tahrîrât yöntemleriyle yönelen meslek sahipleri de kimi zaman Şâtıbî'nin ziyadelerine tedrisatta yer verirken kimi zaman bir sebebe binaen ilgili vecihleri ahzetmemişlerdir.²⁰⁷⁷

4.4.3. *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'nin değerlendirilmesi

Sahih kıraat birikiminin tedvini, muhafazası ve doğru bir şekilde aktarılması saikiyle vücut bulan İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'daki ihtiyarı sonrasında kıraat literatüründe kırâat-i seb'a tariki olarak anılmaya başlayan yedili tasnif, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ve Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'yi kaleme almasıyla kıraat tedrisatında yegâne tarik olarak kabul edilmeye başlanmıştır. İbn Mihrân en-Nisâbü'rî ile ilk örneklerini görmeye başladığımız kırâat-i aşere tarikinin ise İbnü'l-Cezerî'nin *Taḥbîru't-Teysîr*'i ve *Dürretü'l-muḍiyye*'sinin tedrisatta yer bulmasından sonra takarrur etmeye başladığı kabul edilmektedir.²⁰⁷⁸ Bir diğer tabirle kırâat-i selâs (Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Hâlefü'l-âşir kıraatleri), İbnü'l-Cezerî'nin *Taḥbîru't-Teysîr*'i ve bu eserin nazma dökülmüş hali olan *Dürretü'l-muḍiyye*'yi kaleme almasıyla birlikte kırâat-i

²⁰⁷² el-Bakara 2/271; en-Nisâ 4/58.

²⁰⁷³ Dânî, *et-Teysîr*, 303.

²⁰⁷⁴ Bu kelime ihfâ ile kastedilen ihtilâstır. Nitekim Şâtıbî'nin ilgili beytinde görüldüğü üzere ihtilâs yerine bazen ihfâ da kullanılmaktadır. Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû'l-emânî Örneği*, 78.

²⁰⁷⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 43 (536. beyit); Fâsî, *el-Leâlî'l-ferîde*, 2/622, 623.

²⁰⁷⁶ Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Aşere Sureti)*, 1/74, 160. Takrib tariki kapsamında Kâlûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Ebû Bekir Şu'be rivayetine dayandırarak ayn harfinde ihfâ ve iskân (iki vecih) alınmaktadır. Şahin, *Vücûhâtü'l-Kurâniyye (Takrîb Sureti)*, 1/114.

²⁰⁷⁷ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 24, 25.

²⁰⁷⁸ Maşalı, *Kıraat İlmi*, 56-88; Mustafa Doğan, *el-Gâye fi'l-Kırâ'âtü'l-aşr İsimli Eser Çerçevesinde İbn Mihrân En-Nisâbü'rî'nin Kıraat İlmindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 37-76.

seb'a tarikinın kırâat-i aşere tarikine evrilmesiyle kırâat tedrisatında sistematik olarak okutulmaya ve nakledilmeye başlanmıştır.²⁰⁷⁹

Kırâat ilminde, mesleklerin kendilerine nispet edildiği kimselerin, kırâat-i aşere tarikinın (özelde kırâat-i selâs'ın) aslî kaynaklarının muhtevasına farklı yaklaşımları sonucunda kırâat tedrisatında bu kaynakların içerdiği vecihler *alınan/me'hûz* ya da *alınmayan/gayr-i me'hûz* vecih olarak nitelenmiştir. Bu bağlamda, Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kırâat mesleklerinin kırâat-i selâs kaynaklarına yaklaşımının temelde iki farklı şekilde olduğu görülmektedir. Bunlar *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'deki vecihlerin alınıp uygulanması (ruhsat ciheti) ya da bir sebebe binaen mezkûr vecihlerin tahrîr edilerek değerlendirilmesi sonucunda uygulamaya alınmamasıdır (azîmet ciheti).

İbnü'l-Cezerî'nin mezkûr kaynaklarda yer verdiği tariklerden kırâat-i selâs namına aktardığı vecihlerin büyük çoğunluğu sahih kabul edilerek kırâat mesleklerinin ittifakıyla bu eserlerin münderacatı olarak kırâat tedrisatında okutulmuş ve halen okutulmaktadır. Ancak bazı vecihlerin değerlendirilmesi konusunda kırâat meslekleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmış ve bu durum, kırâat tedrisatında farklı uygulamalara yol açmıştır. Bu başlık altında, kırâat meslekleri arasında tartışmalı hale gelen ve farklı değerlendirmelere tabi tutulan vecihler üzerinde duracağız.

Kırâat-ı selâs kaynaklarındaki bazı vecihlerin kırâat tedrisatında kabul görmemesinin (gayrî me'hûz kabul edilmesinin) başlıca nedenlerinden biri, bu vecihlerin *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre* tariki dışında olmasıdır. Bir diğeri neden ise ilgili veche bu eserlerde tek başına (infirâden) yer verilmesinin *okuyucuya bilgi verme/hikâyeten anı* amacıyla olduğunun düşünülmesidir.

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de *et-Teysîr*'in kırâat-i seb'a tariklerini aynen aktarmış buna ilaveten kırâat-i selâs'ın tariklerine de aynı usulle yer vermiştir. Dolayısıyla *et-Taḥbîr*'in münderecatı da sonraki dönemlerde tahrîrât alimleri tarafından tahlil ve tetkik edilmiştir.²⁰⁸⁰

ed-Dürre, metot bakımında *eş-Şâtıbiyye*'nin devamı niteliğindedir. Ancak İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîru't-Teysîr*'de Dâni'nin *et-Teysîr*'in muhteviyatını -hatta lafızlarını dahi- aynen koruyup kırâat-ı selâs'ı ilave ederken *ed-Dürre*'de usul değişikliğine giderek *eş-Şâtıbiyye*'nin

²⁰⁷⁹ *ed-Dürre* ve *et-Taḥbîr* hakkında geniş bilgi için bk. Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "ed-Dürretü'l-Muḍiyye"*, 23-99.

²⁰⁸⁰ Kırâat-i selâsın tahrîrâtı bağlamında yapılan çalışmalara, Ahmed el-Mütevellî'nin *el-Vücûhü'l-musfıra fi'l-kırâati'l-selâsi'l-mütevâtira* isimli eseri ve İbrahim b. Ali Şehâse es-Semennûdî'nin *Devâ'i'l-meserrati fi'l-evcûhi'l-aşriyyeti el-muharrarati min tarikay eş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre* isimli eseri zikredilebilir.

münderacatını almayıp sadece kırâat-i selâs'e yer vermiştir.²⁰⁸¹

Bu başlık altında *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre'nin* nakil aktarımı yaptığı tariklerin zikredilmesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Kırâat-i selâs'ın aktarıldığı tarik sayısı bakımında İbnü'l-Cezerî, Dâni'nin *et-Teyisîr*'deki uygulamasına tabi olarak her kıraatten iki rivayet ve her rivayetten bir tarike yer vermiştir. *et-Taḥbîr*'in kırâat-i selâs'ı aktardığı tarikler şunlardır:²⁰⁸²

- Ebû Ca'fer kıraatinin İsâ b. Verdân rivayeti: Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî (öl. 250/865) tarikiyle; Süleyman b. Cemmâz rivayeti: İsmail b. Ca'fer tariki (öl. 180/727) tariki.²⁰⁸³
- Ya'kûb kıraatinin Ruveys rivayeti: Ebû Bekir Muhammed b. Harun et-Temmâr (öl. 310/923) tariki; Ravh rivayeti: Ebû Bekr Muhammed b. Vehb el-Kazzâz (öl. 270/884) tariki.²⁰⁸⁴
- Halefû'l-âşîr kıraatinin İshak el-Verrâk rivayeti: Ebü'l-Hasen İbn Ebî Ömer et-Tûsî (öl. 352/964) tariki; İdris rivayeti: Ebü'l-Abbas Hasen b. Saîd el-Mutavvî tariki (öl. 371/982) ve Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katî (öl. 368/979) tariki.²⁰⁸⁵

Kıraat tedrisatında yukarıda zikredilen *ed-Dürre* ve *et-Taḥbîr* tariklerinden aktarılan bazı vecihler kıraat meslekleri/tahrîrât ekolleri arasında farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Bu durumun örneği Ebû Ca'fer kıraatinin İsâ b. Verdân rivayetine isnad edilerek if'âl babından

﴿ لَا يُخْرَجُ ﴾ ve sülâsî mücerred baktan ﴿ لَا يَخْرُجُ ﴾ olarak iki vecih aktarılan ﴿ لَا يَخْرُجُ ﴾²⁰⁸⁶

kelimesidir.²⁰⁸⁷

Îtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde, azîmet yaklaşımıyla amel edilerek İsâ b. Verdân rivayeti adına sadece if'âl babı ﴿ لَا يَخْرُجُ ﴾ alınır. Sülâsî mücerred baktan olan ﴿ لَا يَخْرُجُ ﴾ vechi ise aşere ve

²⁰⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, (Muhakkikin dirasesi) 75-77.

²⁰⁸² İbnü'l-Cezerî, manzum olarak kaleme aldığı *ed-Dürre*'de isnad zincirlerine yer vermemiştir. Ancak bu eserin münderacatının mensur olarak aktarıldığı *Taḥbîr*'i-*Teyisîr*'deki isnadlar dikkate alındığında *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre* tariklerinin aynı olduğu müşahade edilmektedir.

²⁰⁸³ Hulvânî'nin tariki ise Fadl b. Şâzân'dır. İsmail b. Ca'fer'in tariki ise Süleyman b. Dâvud el-Hâşimî'dir (öl. 219). İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 168, 169; Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "ed-Dürretü'l-muḍiyye"*, 29.

²⁰⁸⁴ Temmâr'ın tariki Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Hasen b. Süleyman en-Nehhâs; Muhammed b. Vehb'in tariki ise Ebü'l-Abbas et-Teymî'dir. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 175, 176, 177; Türkmen, *İbnü'l-Cezerî "ed-Dürretü'l-Muḍiyye"*, 29, 30.

²⁰⁸⁵ Tûsî'nin tariki Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullah es-Sûsencerdî (öl. 402)'dir. Mutavvî'nin tariki ise Ebü'l-Hasen Muhammed b. Hasen el-Kârzînî'dir. Ebû Bekir el-Katî'nin tariki ise Ebü'l-Âlâi Muhammed b. Ali el-Vâstî'dir. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 178, 179, 180, 181; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 10; Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve ed-Dürretü'l-Muḍiyye*, 29, 30. Aşru's-suğrâ tarikinde her ne kadar her bir râvî için bir tarik uygulaması temaül haline gelmiş olsa da İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre'de* Halefû'l-âşîr'in ikincis râvîsi İdris için iki tarike yer vermiştir. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 91.

²⁰⁸⁶ el-A'râf 7/58.

²⁰⁸⁷ Paluvî, *Zübde*, 1/203.

takrîb tariklerinde alınmaz.²⁰⁸⁸ Şeyh Atâullah mesleğinde ise aşere tarikinde iki vecih alınmaktadır. Takrîb tarikinde ise sadece if'âl babından ﴿لَا يُخْرَجُ﴾ vechi alınırken sülâsî mücerred baktan ﴿لَا يُخْرَجُ﴾ vechi alınmaz.²⁰⁸⁹

İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'de sülâsî mücerred baktan ﴿لَا يُخْرَجُ﴾ vechinin Şatvî tarikinden infirâden aktarıldığını sarahaten belirtmesi kıraat meslekleri arasındaki farklılıkların sebebi olarak değerlendirilebilir. Yani, bu uygulama, tahrîrât/meslek alimleri tarafından yorumlanarak farklı hükümler verilmiştir. Kimileri, İbnü'l-Cezerî'nin bu vechi *ed-Dürre* ve *et-Taḥbîr*'de zikretmesini dikkate alarak bu vechi uygulamaya koymuşlar (ruhsat yaklaşımı) bazıları ise bu vecih her ne kadar metinde zikredilse de infirâden aktarıldığının özellikle belirtilmesinin bir anlamı olduğu düşünülerek bu vechi uygulamaya almamışlardır (azîmet). Bir diğer ifadeyle İbnü'l-Cezerî'nin bu vechi mezkûr eserlerinde nakil cihetiyle değil okuyucuya bilgi verme/hikâyeten anı cihetiyle yer verildiği düşünüldüğünden kıraat tedrisatı pratiğinde uygulamaya alınmamıştır.²⁰⁹⁰

Bu durumun bir diğer örneği ise yine Ebû Ca'fer kıraatinin Îsâ b. Verdân rivayetine dayandırılarak hulf ile ﴿سُقَاةٌ﴾ ve ﴿وَعَمْرَةٌ﴾ olarak iki vecih aktarılan ﴿وَعِمَارَةٌ﴾ ve ﴿سِقَايَةٌ﴾²⁰⁹¹ kelimeleridir.²⁰⁹²

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de Îsâ b. Verdân rivayeti adına ﴿سُقَاةُ الْحَاجِّ وَعَمْرَةُ الْمَسْجِدِ﴾ vechini Şatvî tarikinden nakletmiştir.²⁰⁹³ *ed-Dürre*'de ise iki vechi de herhangi bir tarike kayıtlamadan aktarmaktadır.²⁰⁹⁴

Kıraat meslekleri, kırâat-i selâs'ın aslî kaynağı kabul edilen mezkûr eserlerin nakillerini dikkate alarak bu kelimelerin uygulanıp uygulanmaması hususunda farklı tercihler benimsemişlerdir. Aşere tariki kapsamında İtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde azîmet yaklaşımıyla amel edilerek, Îsâ b. Verdân rivayeti adına Şatvî tarikinden infirâden aktarılan ﴿سُقَاةُ الْحَاجِّ﴾ ve

²⁰⁸⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 293.

²⁰⁸⁹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 292, 293.

²⁰⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373; Nüveyrî, *Şerhu Dürretü'l-muḍiyye*, 260; Molla Emin Efendi, 'Umde, 293, 294 et-Tevbe 9/19;

²⁰⁹¹ Paluvî, *Zübde*, 1/293.

²⁰⁹² İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 388, 389.

²⁰⁹³ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 29 (122. beyit).

﴿وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾ vechi alınmamaktadır. Şeyh Atâullah mesleğinde ise iki vecih alınmaktadır.²⁰⁹⁵

İtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde mezkûr vechin alınmamasının gerekçesi, bu vechin Şatvî - İbn Harun - İbn Verdân tarikiyle infirâden aktarılmasıdır. Zira tek tarik üzerinden aktarım azîmet metodunda zayıflık gerekçesi olarak görülmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'de bu vecihlere niçin yer verdiği ise okuyucuya bilgi verme olarak değerlendirilmektedir.

Sûfî mesleğinin tahrîrât yönteminde genel eğilim ruhsat olsa da yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bu mesleğinin metodolojisinde azîmet ilkeleri de göz önünde bulundurularak, bazı vecihlere *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'nin metninde yer verilmiş olsa da tek tarikle (infirâden) aktarıldığından kıraat tedrisatında yer verilmemektedir. Bununla birlikte *et-Taḥbîr* ve *ed-Dürre*'de bu vecihlere nakil cihetiyle değil hikâyeten anı/okuyucuya bilgi verme cihetiyle yer verildiğinin düşünülmesi de özelde Sûfî mesleğinin tercih sebeplerinden kabul edilebilir.

4.4.4. Cumhurun tercihinin etkisi

Kıraatlerin tedvinine yönelik günümüze ulaşabilen ya da ulaşamayan ve sahih kıraat birikimine yer veren çalışmalar kendilerinden sonraki dönemlerde kıraat tedrisatının seyrine büyük ölçüde etki etmiştir. Kıraat literatüründe tarik olarak bilinen kaynakların²⁰⁹⁶ muhtevasında yer alan vecihler ve bu kaynakların müelliflerinin (ehl-i edâ) tercihlerinin, kıraat tedrisatında ihtilâflı vecihlerin uygulamaya alınıp alınmaması (ahz veya adem-i ahz) ya da öncelik verilmesi (takdim) noktasında belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

Kıraat mesleği sahipleri, tedrisatta aslî kaynak olarak kabul edilen Dâni'nin *et-Teyisîr*'i, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'si ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-Taḥbîr*'i ve *ed-Dürre*'sinin ihtiva ettiği vecihlerde ihtilaf olması halinde, kıraat bilginlerinin çoğunluğunun tercihinin dikkate alarak bazı vecihlerin alınıp alınmaması ya da aynı kelimedeki birden fazla vechin öncelik (takdim-tehir) sırasının belirlenmesi noktasında tasarruflarda bulunmuşlardır.

Bu durumun örnekleri olarak aşağıdaki meseleler zikredilebilir:

²⁰⁹⁵ Molla Emin Efendi, *Umde*, 316.

²⁰⁹⁶ Kıraat tedrisatında mütedavil olan eserlerin vecih aktardığı eserlere de tarik denmektedir. Örneğin, İbn Mihrân en-Nîsâbüri'nin *el-Gaye fi'l-kırâ'âti'l-aşr* isimli eseri bir tarik olarak değerlendirilip *Gaye tariki* olarak tesmiye edilmektedir. bk. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 94.

﴿فَرَقِ﴾²⁰⁹⁷ kelimesindeki sakin râ harfî kırâat-i aşere tarikinde terkîk ve tefhîm ile okunabilmektedir.²⁰⁹⁸ Kırâat tedrisatında mesleklerin ittifakıyla önce terkîk (mukaddem), sonra tefhîm (muahhar) uygulanmaktadır.²⁰⁹⁹

Terkîkin önce alınmasının başlıca nedeni, güvenilir kaynakların müellifleri olan İbn Galbûn, Kayravânî (öl. 415/1024) ve Mehdevî gibi yetkin kırâat âlimlerinin bu vechi benimsemiş olmalarıdır.²¹⁰⁰

﴿أَنْتَهُمْ﴾²¹⁰¹ ve ﴿وَنْتَهُمْ﴾²¹⁰² kelimeleri Hamza kırâatinde vakf halinde ibdâl ile okunmaktadır.

Bununla birlikte zamirin ﴿هُمْ﴾ harekesi de yine Hamza kırâati adına kesra ve damme olarak iki vecihle aktarılmıştır.²¹⁰³

İbdâlin uygulanması hususunda kırâat meslekleri arasında görüş birliği söz konusuysa zamirin harekesi noktasında mesleklerin tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir. Sûfî, Îtilâf ve Mutkin mesleklerinde hâ harfî dammeli ﴿هُمْ﴾ okunurken Şeyh Atâullâh mesleğinde damme ve kesrayla (iki vecih) okunmaktadır.²¹⁰⁴

Mekkî b. Ebî Tâlib, İbn Mihrân en-Nisâbûrî, Sehâvî ve İbnü'l-Cezerî gibi kırâat bilginlerinin ekserisinin dammenin daha evlâ/sahih olduğunu belirtmeleri sebebiyle Sûfî mesleğinin metodolojisinde ﴿وَنْتَهُمْ﴾ ve ﴿أَنْتَهُمْ﴾ kelimelerinin vakf halinde Hamza kırâatinde ibdâliyle birlikte hâ harfinin dammesi tercih edilmiştir.²¹⁰⁵

﴿رَآه﴾²¹⁰⁶ kelimesinde Kunbül rivayetine isnad edilerek hemzeden sonra bulunan elifin isbâti/meddi ﴿رَآه﴾ ve hazfi/kasrı ﴿رَاه﴾ aktarılmaktadır.²¹⁰⁷ Kırâat tedrisatında mesleklerin

²⁰⁹⁷ eş-Şu'arâ 26/63.

²⁰⁹⁸ Paluvî, *Zübde*, 2/33.

²⁰⁹⁹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 450; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 2/707.

²¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1371.

²¹⁰¹ el-Hicr 15/51.

²¹⁰² el-Bakara 2/33.

²¹⁰³ Dâni, *et-Teyisîr*, 180.

²¹⁰⁴ Molla Emin Efendi, 'Umde, 215, 387.

²¹⁰⁵ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 171, 172; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1030.

²¹⁰⁶ el-Alak 96/7.

²¹⁰⁷ Dâni, *et-Teyisîr*, 554; Şâtübî, *Hırzû'l-emânî*, 89 (1115. beyit).

ittifakıyla isbât-ı elif/med önce (mukaddem) hazif/kasr sonra (muahhar) uygulanmaktadır.²¹⁰⁸ İsbât-ı elifin/meddin önce alınmasının gerekçelerinden biri de İbn Galbûn ve İbnü'l-Cezerî başta olmak üzere cumhur ulemânın tercihinin bu yönde olmasıdır.²¹⁰⁹

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, Sûfî mesleğinin metodolojisinde tercihleri şekillendiren önemli bir faktör, muhakkik kıraat âlimlerinin (cumhur) görüşleridir. Bu durum, Sûfî mesleğinde, ihtilafî vecihlerin hükme bağlanmasında çoğunluğun görüşünü dikkate alındığını göstermektedir.²¹¹⁰

4.4.5. İbnü'l-Cezerî'nin tercihlerine bağlılık ve *et-Ṭayyibe*'nin değerlendirilmesi

Kıraat tedrisatında aşere tarikine ilave olarak, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* adlı eserlerinde detaylı olarak ele aldığı bir yöntem daha bulunmaktadır. Bu yöntem takrîb tariki veya aşru'l-kübâ adıyla anılır. Kıraat eğitimi, İbnü'l-Cezerî'nin mezkûr eserleri, *Ṭayyibetü'n-Neşr* ismiyle nazma dökmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Zira tedrisatta *et-Ṭayyibe* takip edilmeye başlanmış ve bu nazım üzerinde tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

Sûfî mesleğinin tahrîrât metodolojisinde, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de aktardığı kıraat tariklerinin referans alınması suretiyle, bu tariklerden rivayet edilen vecihler kıraat tedrisatında uygulanma imkânı bulmuştur (ruhsat). Aynı şekilde İbnü'l-Cezerî'nin, *ed-Dürre* ve *et-Taḥbîr* adlı eserlerinde kaydettiği kıraat vecihleri, bu eserlerin muhteviyatının okutulduğu aşere tariki bağlamında tatbik edilirken, aynı vecihlerin tek tarikten aktarilmaları sebebiyle (infirâden) *et-Ṭayyibe*'de yer verilmemesinden ötürü takrîb/tayyibe tarikinde söz konusu vecihlere yer verilmemektedir. Bu yaklaşım, ruhsat ilkesi olarak kavramsal çerçeveye oturtulabilir. Bu duruma mümasil örnekler kabilinden *et-Ṭayyibe*'de zikredilmeyen ﴿سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ﴾²¹¹¹

﴿لَا يُخْرِجُ﴾²¹¹² ve ﴿فَتُغَرِّقُكُمْ﴾²¹¹³ vecihleri zikredilebilir.²¹¹⁴

²¹⁰⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 569; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye*, 3/1179.

²¹⁰⁹ İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 2/633; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1969.

²¹¹⁰ Cumhurun tercihinin mesleklerin tercihlerine etki ettiği diğer örnekler için bk. el-Hicr 15/51; el-Hac 22/36; eş-Şuarâ 26/63; Fussilet 41/50; el-Ahkâf 46/20; Kâf 50/41; el-Hâkka 69/28; el-Mürselât 77/20; el-Gâşiye 88/20; el-Alak 96/7.

²¹¹¹ et-Tevbe 9/19.

²¹¹² el-A'râf 7/58.

²¹¹³ el-İsrâ 17/69.

²¹¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe*, 77, 78 (666-676.beyitler); Halicî, *Hallü'l-Müşkilât*, 118; Kâdî, *el-İdâh*, 297. Söz konusu kelimelerin tahrîrâtı, bu çalışmanın ferşü'l-hurûf başlığı altında incelenmiştir.

4.4.6. Muhtelif tercih sebepleri

4.4.6.1. Merâtib-i erba‘a ve mertebeteyn tariklerinin dikkate alınması

Bir kaynağın -tarik ya da eser- aktardığı vecihlerin bir arada okunması kıraat tedrisatında teamül haline gelmiştir. Aynı ayet veya secâvendde/kesitte birden fazla vechin aktarıldığı kelimelerin okunmasında aslî kaynağın tercihleri dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, kıraat tedrisatında takip edilen *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’nin tariklerinin bir arada uygulanmasına dikkat edildiği müşahede edilmektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*’de med mertebesi olarak aslî med üzerine ziyadeleri ifade eden ve merâtib-i erba‘a olarak bilinen dörtlü tasnifi tercih etmiştir. Şâtıbî ise aslî med üzerine iki mertebeyi öngören mertebeteyn tarikini tercih etmiştir.²¹¹⁵

Kıraat öğretiminde eğer medler hususunda merâtib-i erba‘a tariki uygulanıyorsa diğer vecihlerde de *et-Teysîr*’in tercihleri dikkate alınmaktadır. Aynı şekilde şayet tedrisatta mertebeteyn tariki tercih edilmişse diğer vecihlerde de *eş-Şâtıbiyye*’nin tercihleri dikkate alınmaktadır.

Hallâd rivayetine dayandırılarak sâd ve sîn aktarılan ﴿مُضَيِّطُونَ﴾²¹¹⁶ kelimesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²¹¹⁷ İtilâf ve Sûfî mesleklerinde merâtib-i erba‘a tariki uygulanması halinde tahkik (sâd) önce (mukaddem), işmâm sonra (muahhar) alınırken, mertebeteyn tariki uygulanması halinde işmâm önce, tahkik (sâd) sonra alınmaktadır.²¹¹⁸

4.4.6.2. İnfirâd eden vecihlerin değerlendirilmesi

Çalışmamızın ikinci bölümünde, kıraat tedrisatı cihetiyle ele alınan infirâd terimi, bir okuyuşu/kıraat farklılığını aktaran kişilerin nakillerinde tek başına kalmasını, yani diğerlerinin muhalefet ettiği bir okuyuşu ifade etmek için kullanılmaktadır.²¹¹⁹ Bir kârî (imam, râvî veya tarik) tarafından diğerlerinin aksine tercih edilen ve tek başına aktarılan kendi tercihi, kıraat literatüründe *ziyâde*, *münferit vecih* veya *kârînin infirâdı* olarak adlandırılmaktadır.²¹²⁰

Kıraat tedrisatında infirâden nakledilen vecihlere yaklaşımların farklı olması bu vecihlerin

²¹¹⁵ Akdemir, *Kıraat İlmi*, 107; Pilgir, *Kıraat İlminde Med*, 353, 354.

²¹¹⁶ *et-Tûr* 52/37.

²¹¹⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 520; Kâdî, *Büdûrû’z-zâhira*, 306.

²¹¹⁸ Molla Emin Efendi, ‘*Umde*, 527; Şahin, *Vücûhâtü’l-Şur’âniyye (Aşere Süreti)*, 3/1022.

²¹¹⁹ Kâdî, *el-İdâh*, 271; Cermî, *Mu’cem*, 59.

²¹²⁰ Türkmen, *İbnü’l-Cezerî ve ed-Dürretü’l-Muđiyye*, 60.

pratiğe alınıp alınmamasında etkili olmuştur. Azîmet olarak tanımlanan yaklaşıma göre bir vechin tek başına nakledilmesi o vechin terkedilmesi/alınmaması için geçerli bir sebep sayılmıştır. Dolayısıyla azîmet yaklaşımını benimsemiş İtilâf ve Mutkin meslekleri, infirâden aktarılan vecihleri almamışlardır.

Sûfî mesleğinde ise her ne kadar genel olarak ruhsat ciheti tercih edilmiş olsa da bazen azîmetle amel edilip infirâden aktarılan vecihler alınmamıştır. İsâ b. Verdân rivayetine isnad edilerek aktarılan ﴿فَتَغَرَّقُكُمْ﴾²¹²¹ vechi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²¹²² Bu vecih, infirâden aktarıldığından İtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde ahzedilmemektedir. Ancak ruhsat prensibiyle amel edilen Şeyh Atâullah mesleğinde alınmaktadır.

Kıraat mesleklerinin genel uygulaması her ne kadar yukarıda zikredildiği gibi olsa da bazı örneklerde infirâd eden vecihler mesleklerin ittifakıyla alınmamaktadır. Bu durumun örneği olarak Sûsî rivayetine isnad edilerek imâle ve fetih aktarılan ﴿وَنَّا﴾²¹²³ kelimesi zikredilebilir.²¹²⁴

İstanbul ve Mısır tariklerinin temel kaynaklarındaki (*et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*) nakiller ışığında yapılan incelemelerde, Sûsî rivayeti adına aktarılan imâlenin sadece bir tarikten (infirâden) aktarılması sebebiyle tercih edilmemesi gerektiği yani gayr-i me'hûz/onaylanmamış kabul edilmesi sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kıraat mesleklerinin metodolojisinde sadece fetih alınarak imâle uygulanmamaktadır.²¹²⁵

4.4.6.3. Meşhuriyetin/Yaygınlığın değerlendirilmesi

Sahih kıraat birikimi içerisinde aktarılan vecihlerin, yaygınlık/meşhur olma yönünden aynı seviyede olmadığı bilinmektedir. Bu farklılık, kıraat tedrisatında bazı vecihlere öncelik verilmesi veya meşhur olmayan vecihlerin terk edilmesine yol açmıştır.

Hişâm rivayetine nispetle ﴿هَيْتَ﴾ ve ﴿هَيْتَ﴾ olarak iki vecih aktarılan ﴿هَيْتَ﴾,²¹²⁶ kelimesi bu

²¹²¹ el-İsrâ 17/69.

²¹²² Medd-i bedel ile zevât-ı yânın bir arada bulunması durumunda muhtemel vecihlerden fetih ve tevassut ile beyne ve kasr vecihleri de aynı gerekçelerden dolayı azîmetle amel edilerek alınmamaktadır. Yûsufendizâde, *Ecvibe*, 350, 351.

²¹²³ el-İsrâ 17/83.

²¹²⁴ Paluvî, *Zübde*, 1/308.

²¹²⁵ Şehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/437; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 220; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 4/1234; Kâdî, *el-Vâfi*, 147; Molla Emin Efendi, *Umde*, 399.

²¹²⁶ Yûsuf 12/23.

durumun örneği olarak zikredilebilir.²¹²⁷ Aşere tariki kapsamında İtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde sadece ﴿هَيْئَتٌ﴾ vechi alınırken Şeyh Atâullah mesleğinde ﴿هَيْئَتٌ﴾ ve ﴿هَيْئَتٌ﴾ vecihlerinin her ikisi de alınmaktadır.²¹²⁸

İtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde Hişâm rivayeti adına sadece ﴿هَيْئَتٌ﴾ vechinin alınmasının sebeplerinden birisi bu vechin mezkûr rivayette daha meşhur ve yaygın olmasıdır.

Bir diğer örnek ise Bezzî rivayeti adına feth-i yâ ve iskân-i yâ aktarılan ﴿وَلَّى﴾²¹²⁹ kelimesidir.²¹³⁰ Her iki vechin alınmasında kıraat mesleklerinin görüş birliği içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, iskânın önce, feth-i yânın sonra uygulanmasında da mesleklerin ittifakı söz konusudur.²¹³¹

İskânın önce alınmasının gerekçelerinden biri, bu vechin Bezzî rivayetinde daha meşhur olmasıdır.²¹³²

Yukarıda mezkûr örneklerden anlaşıldığı üzere bir vechin meşhuriyeti/yaygınlığı o vechin tedrisatta yer bulup bulmamasına ya da önce alınmasına sebep teşkil etmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, bir vechin daha meşhur olması o vechin tercih veya takdim edilmesinde etken bir amil olarak değerlendirilmiştir. Ancak şu da var ki bir vechin meşhur olmaması o vechin terk edilmesinin yegâne sebebi olarak görülmemektedir. Meşhuriyetin/yaygınlığın, bir vechin terkedilmesi ya da tehir edilmesinde diğer sebeplerle birlikte dikkate alındığında değer kazandığı görülmektedir. Yukarıdaki örneklerde terk ya da tehir sebebi olarak sadece meşhuriyetin/yaygınlığın zikredilmesinin sebebi, ilgili vecihlerin müstakil başlık altında terk ya da tehir gerekçelerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olmasıdır. Bu başlık altında terk ya da tehir gerekçelerinden yalnızca meşhuriyet/yaygınlık faktörüne odaklanılmıştır.

²¹²⁷ Dâni, *et-Teyşîr*, 391, 392; Paluvî, *Zübde*, 1/335, 336.

²¹²⁸ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 361; Şahin, *Vücûhâtü’l-‘Kur’âniyye*, 2/441.

²¹²⁹ el-Kâfirûn, 109/6.

²¹³⁰ Dâni, *et-Teyşîr*, 557; Ebû Şâme, *İbrâzü’l-me‘ânî*, 729; Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 90 (1120. beyit); İbnü’l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 619

²¹³¹ Molla Emin Efendi, *‘Umde*, 571; Şahin, *Vücûhâtü’l-‘Kur’âniyye*, 3/1191. Vecihlerin tertibinde indirâc usulü dikkate alınmalıdır.

²¹³² Dâni, *et-Teyşîr*, 557.

4.4.6.4. Arap dilinde asıl kabul edilen vechin tercih edilmesi

Sûfî mesleğinin metodolojisinde, bir kelimedede birden fazla vechin aktarıldığı durumlarda, bu vecihler arasındaki tertîb hususunda, Arap dilindeki asıl kullanım önemli bir ölçüttür. Şöyle ki; birden fazla vechin sıralanmasında Arap dilinde asıl kabul edilen veche öncelik verilmektedir.

Bu duruma örnek olarak cemî zamirlerinde Kālûn rivayetine isnad edilen sıla ve iskân zikredilebilir. Sûfî mesleğinin metodolojisinde Arap dilinde asıl kullanım olan sıla öncelenmektedir.²¹³³

4.4.6.5. Bir kıraat ya da rivayetin genel usulünün dikkate alınması

Kıraat literatüründe *usûlû'l-kırâ'ât* olarak bilinen ve her bir kıraat ya da rivayetin ihtilaflı yerlerde kendilerine has olarak belli bir metot çerçevesinde seçtikleri ve Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında geçerli olan kurallar, kıraat mesleklerinin tercihlerinde etkin rol oynamaktadır. Şöyle ki; birden veche sahip kelimelerde hangi vechin önce okunacağı hususunda bir kıraat ya da rivayetin genel usulü dikkate alınarak ilgili vecihler arasında bir tercihte bulunmaktadır.²¹³⁴

Ebû Amr kıraatinin Sûsî rivayetine isnad edilerek idgām ve izhâr aktarılan ﴿يَغْلُ لَكُمْ﴾²¹³⁵ kelimesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²¹³⁶

İdgām ve izhârın her biri sahih olarak kabul edilmekle birlikte bu vecihlerin okunuş sırası/tertîb konusunda kıraat meslekleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Îtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde idgām önce alınırken Şeyh Atâullah mesleğinde izhâr öncelikli kabul edilmiştir.²¹³⁷

Îtilâf, Sûfî ve Mutkin mesleklerinde idgâma öncelik verilmesinin temel nedeni, Sûsî rivayetinde benzer nitelikteki (misliyet alâkası bulunan) harflerde genel kural/muttarid usul, idgām uygulanmasıdır. Dolayısıyla, söz konusu kelimedede de bu genel kurala uygun olarak idgām

²¹³³ Eyyûbî, *Mizân* (Yazma Eserler, 1032/01), 5b; Molla Emin Efendi, '*Umde*, 125; Duhânîzâde, *Mecmû'a fi'l-Kırâ'ât* (İbrahim Efendi, 864), 12a; Yûsufefendîzâde, *Müşkilâtî's-Şâtıbiyye*, 56.

²¹³⁴ Bûrkâb, "Dâvâtibü'l-muqaddem", 24.

²¹³⁵ Yûsuf 12/9.

²¹³⁶ Genel/muttarid usul kurallarının dikkate alınarak farklı tercihlerin ortaya konulduğu diğer örnekler için bk. Yûsuf 12/9; en-Nahl 16/72; el-İsrâ 17/26; Meryem 19/27; Tâhâ 20/86; el-Mümin 40/28; en-Necm 53/43, 44, 48, 49.

²¹³⁷ Molla Emin Efendi, '*Umde*, 359.

öncelikli kabul edilmiştir.²¹³⁸

4.4.6.6. Kelimenin vakf ve vasl hallerinin dikkate alınması

Sahih kıraat birikimi içerisinde aktarılan vecihlerin, tercih edilmesinde belirleyici unsurlardan biri de kelimelerin cümle içindeki yerlerine göre okunuşlarındaki farklılıklardır. Bir kelimenin vakf ile mi yoksa vasl ile mi okunduğuna bağlı olarak okunuşu değişebilir. Bu nedenle, kıraat meslekleri, kelimelerin bu durumlarına göre farklı okuyuş şekillerini tercih etmişlerdir.

Kālûn rivayeti, Ebû Amr kıraati ve Hafs rivayetine isnad edilerek yâ harfinin isbâtı ﴿اٰثِيْنِ﴾ ve hazfî ﴿اٰثِيْنِ﴾ ile okunan ﴿اٰثِيْنِ﴾,²¹³⁹ kelimesinin vakf hali bu durumun örneği olarak zikredilebilir.²¹⁴⁰ Hazif ve isbât-i yânın tertîbinde kıraat mesleklerinin tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir. Îtilâf mesleğinde hazif önce (mukaddem), isbât sonra (muahhar) alınmaktadır. Sûfî, Şeyh Atâullâh ve Mutkin mesleklerinde ise isbât önce, hazif sonra alınmaktadır.²¹⁴¹

Sûfî, Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerinde isbâtın önce alınması şöyle gerekçelendirilmektedir: Kur’ân tilâvetinde asıl olan vasl ile okumaktır. ﴿اٰثِيْنِ﴾ kelimesinin vasl halinde de söz konusu kıraatler ve rivayetlerin usulünde sadece isbât-i yâ uygulanır. Dolayısıyla vakf halinde de vasl hali dikkate alınarak isbât öncelenmiştir.²¹⁴²

Bu durumun bir diğer örneği ise Ebû Amr kıraati adına vasl halinde isbât-i yâ ve hazif nakledilen ﴿اٰكْرَمٰنِ﴾²¹⁴³ ve ﴿اٰهَاتِنِ﴾,²¹⁴⁴ kelimeleridir.²¹⁴⁵ Bu kelimelerde kıraat meslekleri arasında hazif ve isbâtın alınıp alınmaması hususunda farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Sûfî mesleğinde Ebû Amr kıraati adına hazif ve isbât (iki vecih) uygulanmaktadır. Kıraat tedrisatında ise hazif önce (mukaddem) isbât sonra (muahhar) uygulanmaktadır.²¹⁴⁶

²¹³⁸ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 169.

²¹³⁹ en-Neml 27/36.

²¹⁴⁰ Paluvî, Zübde, 2/43.

²¹⁴¹ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 456; Şahin, Vücûhâtü’l-Ḳur’âniyye (Aşere Sureti), 2/766.

²¹⁴² Molla Emin Efendi, ‘Umde, 456.

²¹⁴³ el-Fecr 89/15.

²¹⁴⁴ el-Fecr 89/16.

²¹⁴⁵ Kâdî, Büdûrû’z-zâhira, 342.

²¹⁴⁶ Molla Emin Efendi, ‘Umde, 561; Şahin, Vücûhâtü’l-Ḳur’âniyye, 3/1169.

Hazfin uygulamada takdim edilmesinin sebeplerinden biri de şudur ki; bu iki kelimenin vakf halinde Ebû Amr kıraatinin de aralarında bulunduğu kırâat-i aşere tarikinde ittifakla sadece hazif uygulanmaktadır.²¹⁴⁷ Dolayısıyla Ebû Amr kıraatinde mezkûr iki kelimenin üzerinde ittifak olan vakf hali dikkate alınarak vasl halinde hazif takdim edilmektedir.²¹⁴⁸

Yukarıda mezkûr örneklerde görüldüğü gibi Sûfî mesleğinin metodolojisinde bir kelimeye aktarılan vecihlerin takdim ve tehirinde kelimelerin vakf veya vasl halindeki okunuşları dikkate alınmaktadır.

4.4.6.7. Resm-i Osmânî'ye muvafakat ilkesi

Bir okuyuşun sıhhatine delalet eden göstergelerden biri de resm-i Osmânî'ye -ihtimâlen de olsa- muvafık olmasıdır.²¹⁴⁹ Mushaf'taki imlası hususunda üzerinde icmâ olan kelimelerdeki kıraat farklılıklarının uygulanması hususunda kelimenin resmi/imlası kıraat mesleklerinin tercihlerinde etkili olmaktadır. Bu durumun örneği, Ebû Amr kıraati adına, vasl halinde isbât-i yâ ve hazif aktarılan ﴿اَكْرَمٰنِ﴾²¹⁵⁰ ve ﴿اَهَانِنِ﴾²¹⁵¹ kelimeleridir.²¹⁵²

Sûfî mesleğinde, Ebû Amr kıraati adına nakledilen hazif önce (mukaddem), isbât sonra (muahhar) uygulanmaktadır.²¹⁵³

Hazfin öncelikli olarak tercih edilmesinin temel gerekçelerinden birisi bu kelimelerin mushaf'ta yâsız olarak yazılması konusunda kıraat âlimleri arasında tam bir ittifak (icmâ) bulunmasıdır. Mushaf metninin kıraat uygulamalarında temel referans kabul edildiği ilkesinden hareketle, hazfin öncelikli tutulmasının daha uygun (evlâ) olacağı belirtilmektedir.²¹⁵⁴

Bu durumun bir diğer örneği ise vakf halinde Bezzî rivayetine dayandırılarak hulf ile ilhâk-u hâ nakledilen ﴿عَمَّ﴾²¹⁵⁵ kelimesidir. Bu kelimenin hâsız ﴿عَمَّ﴾ yazılmasında icmâ olmakla birlikte Bezzî rivayeti adına hem tahkik/hazif hem de ilhâk-u hâ nakledilmiştir.²¹⁵⁶

²¹⁴⁷ Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 342.

²¹⁴⁸ Kettânizâde, *Mutkîn* (Bağdatlı Vehbi, 21), 155b.

²¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Müncid*, 15.

²¹⁵⁰ el-Fecr 89/15.

²¹⁵¹ el-Fecr 89/16.

²¹⁵² Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 342.

²¹⁵³ Molla Emin Efendi, *Umde*, 561; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye*, 3/1169.

²¹⁵⁴ Kettânizâde, *Mutkîn*, (Bağdatlı Vehbi, 21), 155b; Saylan, "Vakf/Vasl Halinde 'Yâ' Harfinin İsbâtı Hazfi Üzerine Bir İnceleme", 50.

²¹⁵⁵ en-Nebe 78/1.

²¹⁵⁶ Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 32 (386. beyit); Kâdî, *Büdûrû'z-zâhira*, 335.

Bezzî rivayeti adına aktarılan, hulf/tahkik ve ilhâk-u hânın uygulanmasında kıraat mesleklerinin mutabakat halinde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, Sûfî mesleğinin de aralarında bulunduğu kıraat mesleklerinin metodolojisinde söz konusu kelime *hazif/hulf* ﴿عَمَّ﴾ önce (mukaddem), ilhâk-u hâ ﴿عَمَّة﴾ sonra (muahhar) alınmasında görüş birliği vardır.²¹⁵⁷

Hazfî takdim edilmesinin temel gerekçelerinden birisi üzerinde icmâ bulunan mushaf yazısına muvafakattır. Zira ﴿عَمَّ﴾ kelimesi, mushafta hâ olmaksızın yazılmaktadır.²¹⁵⁸ Dolayısıyla vakf halinde de resm/imla dikkate alınarak uygulamada hazfe öncelik verilmektedir.²¹⁵⁹

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, resm-i Osmânî'ye tabi olmanın gerekliliği göz önünde bulundurularak mushaf imlasına uyum sağlamak amacıyla kelimelerin yazılış şekline uygun kıraat vecihleri tercih edilmektedir. Bu yaklaşım, yazılı metin (mushaf imlası) ile sözlü okumanın (edâ) uyumunun önemine işaret etmekte olup *kıraat ilminde mushaf yazısı ile seslendirmenin örtüşmesi* prensibinin bir yansımasıdır.

4.4.6.8. Diğer kıraat veya rivayetlere muvafakat ya da muhalefet ilkesi

Bir vechin kıraat imam veya râvîlerinin tercihi muvafakat etmesi veya muhalefet ederek münferit (tek) kalması, kıraat mesleklerinin tercihlerini belirlemede önemli bir kıstas olarak değerlendirilmektedir. Bir kelime birden fazla vecih bulunuyorsa hangi vechin tercih edileceği (ahz/adem-i ahz - takdim/tehir) konusunda o vechin çoğunluk tarafından okunması belirleyici olmaktadır.

Bu durumun örneklerinden birisi, Ebû Ca'fer kıraatinin Süleyman b. Cemmâz rivayetine dayandırılarak hemzenin hazfî (tek vecih), Îsâ b. Verdân rivayetine isnad edilerek hazif ve isbât (iki vecih) aktarılan ﴿الْمُنْشُونُ﴾²¹⁶⁰ kelimesidir.²¹⁶¹

Îsâ b. Verdân rivayetine nispetle nakledilen hazif ve isbât, kıraat ilmi açısından sahih kabul edilmekle birlikte meslek sahipleri arasında bu vecihlerin tertîbi konusunda farklı tercihler söz konusu olmuştur.

²¹⁵⁷ Molla Emin Efendi, 'Umde, 168, 555.

²¹⁵⁸ Mustafa Kılıç, "Kıraat İlminde Hâ-i Sekt", *Usul İslam Araştırmaları* 35 (2021), 39, 40.

²¹⁵⁹ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 161.

²¹⁶⁰ el-Vâkıa 56/72.

²¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 222; Paluvî, *Zübde*, 2/208; Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 140a.

İstanbul/Teysîr tarikinin Sûfî ve İtilâf mesleklerinde hazif ﴿الْمُنْشَوْنَ﴾ önce (mukaddem), isbât ﴿الْمُنْشَوْنَ﴾ sonra alınmaktadır. Hazfîn önce alınmasının sebebi her iki râvînin de bu vechi nakletmesidir. İsbât ise sadece İsâ b. Verdân rivayetinden aktarıldığından sonra alınmaktadır.²¹⁶²

Bir vechin, kıraat imamlarının ittifakıyla aktarılması o vechin kıraat tedrisatında öncelikli (mukaddem) olarak kabul edilmesi için güçlü bir gerekçedir. Zira, kıraat imamları ve râvîlerinin büyük bir kısmının üzerinde ittifak ettiği bir okuyuş daha güvenilir kabul edilir. Bu bağlamda, bazı durumlarda tek bir râvînin (infirâd) naklettiği vecihler tercih (ahz) edilmezken, sıhhati kabul edilen ancak tek bir râvînin naklettiği vecihlerin diğerlerine göre daha sonra zikredilmesi (tehir) gibi bir uygulama görülmektedir.

Yukarıda zikredilen örnekler ışığında, Sûfî mesleğinde de bu yaklaşım benimsenerek, râvîlerin ittifakla naklettiği ettiği vecihler öncelikli olarak uygulanırken tek bir râvînin naklettiği yani râvîler arasında ihtilaf olan vecihler daha sonra alınmıştır.

4.4.6.9. Nas/metin ve edâ/pratik/müşâfhehenin değerlendirilmesi

Kıraat farklılıklarının naklinde/rivayetinde müşâfehe/edâ olmaksızın sadece metin/nas dikkate alınmamaktadır.²¹⁶³ Bu iki unsurun da sahih olarak bulunduğu bazı durumlarda ise edânın mı nassın mı önceleneceği tartışma konusu olmuştur.

Kıraat farklılıkları arasında tercih yapılırken, kimi zaman metnin sunduğu bilgiler/nas esas alınırken, kimi zaman da kıraat alimlerinin uygulamaları ve aktarım şekilleri/edâ/pratik dikkate alınmaktadır. Bu durum, Ebû Amr kıraati bağlamında ﴿النَّاسِ﴾²¹⁶⁴ kelimesinde imâle ve fetih uygulanması konusunda kıraat mesleklerinin farklı tercihlerde bulunmasında açıkça görülmektedir.²¹⁶⁵

İstanbul ve Mısır tariklerinin temel kaynağı olan Ebû Amr ed-Dânî ve Şâtıbî, mezkûr kelimenin okunuşu konusunu mutlak (râvîlere kayıtlamadan) bırakarak, Ebû Amr'ın bu kelimeyi hem imâle hem de feth ile okuduğunu belirtmişlerdir. Ancak Şâtıbî'nin talebesi olan Sehâvî,

²¹⁶² Molla Emin Efendi, 'Umde, 536; Şahin, Vücûhâtü'l-Şur'âniyye, 3/1043.

²¹⁶³ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, 5/1879.

²¹⁶⁴ el-Bakara 2/8.

²¹⁶⁵ Dâni, et-Teysîr, 222; Şâtıbî, Hırzû'l-emânî, 27; Kâdî, el-Vâfî, 154.

hocasının kendisine bu kelimenin okunuşunu daha detaylı bir şekilde öğrettiğini ve Dûrî rivayetinde imâle, Sûsî rivayetinde ise fetih okunuşunu tercih ettiğini belirtmiştir.²¹⁶⁶

Sûfî mesleğinin uygulamasında metindeki genel hükümlerle birlikte, İmam Sehâvî'nin aktardığı pratik bilgi (edâ) esas alınarak Dûrî rivayeti adına imâle, Sûsî rivayeti adına feth/tahkîk uygulanmaktadır. Bu durum, Sûfî mesleğinin kıraat tercihlerinde metnin merkeze alınmasıyla birlikte uygulama (edâ) odaklı bir yaklaşım benimsediğini de göstermektedir.²¹⁶⁷

4.5. Sûfî Mesleğinin Tercih Yöntemi Hakkında Değerlendirme

Bir kelimedede sıhhati tespit edilen birden fazla vechin takdim ve tehiri hususunda Sûfî mesleğinin tercih yöntemi hakkında elde edilen bulgular şunlardır:

Aşere tarikinde uygulanan vecihler asıl kabul edilmektedir. Buna göre, aşru's-suğrâ tarikinde önce alınan (mukaddem) bir vecih takrîb tarikinde de önce alınmaktadır. Bu durum takdim ve tehir hususunda aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübâ tarikinin aynı olduğunu göstermektedir.

Bazı vecihlerde merâtib-i erbaa tarikinde önce alınan bir vecih, mertebeteyn tariki uygulanması halinde sonra alınabilmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde bir vechin takdim edilmesine etki eden faktörler şunlardır:

Alî isnada sahip olması, merâtib-i erbaa uygulanması halinde *et-Teysîr* tariki, mertebeteyn tariki uygulanması halinde *eş-Şâṭibiyye* tariki olması (ruhsat), Arap dilinde asıl kabul edilmesi, diğer imam ya da ravilerle ittifak halinde olması, Dânî, Şâtıbî, Mehdevî ve İbnü'l-Cezerî gibi kıraat otoritesi sayılan alimlerin (cumhurun) tercihini sarahaten beyan etmesi (ruhsat), kurrâ arasında daha meşhur olması, mushaf imlasına (resmü'l-mushaf) mutabık olması, bir kıraat ya da rivayetin genel usulüne muvafık olması, telaffuzun daha kolay olup dile hafif gelmesi, vakıf ve vasıl hallerinin dikkate alınması, aslî kaynak addedilen eserin metninde yer verilmesi.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde kabul/ahz ve red/men' hususunda ulaşılan bulgular şunlardır: Hem aşere hem de takrîb tarikinde aslî kaynakların ihtiva ettiği vecihlerin çoğunluğu uygulanmaktadır. Ancak hem aşere hem takrîb tarikinde alınmayan vecihler de bulunmaktadır. Aşere tarikinde alınmayıp, takrîb tarikinde alınan vecihler de mevcuttur. Ancak aşere tarikinde alınıp takrîb tarikinde alınmayan sadece ﴿أَكْرَمَ﴾ ve ﴿أَهَانِي﴾ kelimelerindeki isbât-i yâ vardır.

²¹⁶⁶ Sehâvî, *Fethu'l-vaşîd*, 2/465.

²¹⁶⁷ Meslek tercihlerinin ayrıntıları için bu çalışmanın "Meksûr ﴿النَّاسِ﴾ Kelimesinin İmâlesi" başlığına bk.

Aşere tarikinde raviye nispet edilen bazı vecihler takrîb tarikinde tariklere nispet edilebilmektedir. Bir diğer ifadeyle, aşere tarikinde rivayet seviyesinde alınmayıp, takrîb tarikinde tarik seviyesinde (raviden nakleden kimseye nispet edilerek) alınan vecihler bulunmaktadır.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde bir vechin kabul/ahz ve reddine/men‘ine etki eden faktörler şunlardır:

et-Teysîr tariki olan yani Dânî’nin aslî tariklerden rivayeten aktardığı vecihler alınır (ruhsat).

et-Teysîr tariki olmayan vecihler (ziyade vecihler) incelenir. Dânî’nin *Câmi‘u‘l-beyân* veya *Müfredâtü’sseb‘a* isimli eserlerinde zikrettiği vecihler sıhhatli ve kuvvetli yani şevâhid ve mütâbi‘leri bulunması durumunda alınırken (ruhsat) infirâd eden ya da zayıf bulunan vecihler alınmaz (azîmet).

Dânî’nin *et-Teysîr*’de rivayet kasdıyla değil bilgi amaçlı (hikâyeten anı) zikrettiği vecihler alınmaz (azîmet).

Dânî’nin *et-Teysîr*’de yer vermemesine rağmen başta *Câmi‘u‘l-beyân* olmak üzere diğer eserlerinde yer verdiği vecihler/müstedrekler, uygulanmasına engel olan zayıflık, vehim ve teferrüd gibi bir durum bulunmazsa alınmaktadır (azîmet).

Dânî’nin *et-Teysîr*’de tek başına (infirâden) aktardığı vecihler (tarîku‘d-Dânî) alınmaz (azîmet). *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*’de zikredilse dahi zayıf bulunan vecihler alınmaz (azîmet),

İhtilâflı bir vechin alınıp alınmaması hususunda Dânî ve Şâtıbî’nin beyanı dikkate alınmaktadır (ruhsat).

Aslî kaynaklardaki mücmel lafızların yorumlanmasında müellifin ya da şarihlerin beyanları dikkate alınmaktadır. Buna göre bazen nas/metin yerine edâ müşâfehe/ahz tercih edilmektedir. Şâtıbî’nin *et-Teysîr*’e ziyadeleri olarak bilinen vecihlere şayet *Câmi‘u‘l-beyân* başta olmak üzere Dânî’nin diğer eserlerinde yer verilmişse alınmaktadır. Yer verilmemişse merâtib-i erba‘a tariki uygulanması halinde alınmazken mertebeteyn tariki uygulanması halinde alınmaktadır. Aynı şekilde Şâtıbî’nin ziyadelerine İbnü‘l-Cezerî tarafından *et-Tayyibe*’de yer verilmişse alınmaktadır (ruhsat).

et-Taḥbîr ve *ed-Dürre* tariki olmayan tariklerden aktarılan vecihler alınmaz (ruhsat).

et-Taḥbîr ve *ed-Dürre* tariki olan vecihler şayet şevâhid ve mütâbi‘i bulunmayıp teferrüd ederse alınmaz (azîmet). Aynı şekilde teferrüd eden vecihlere İbnü‘l-Cezerî *et-Tayyibe*’de yer vermişse alınır; yer vermemişse alınmaz (ruhsat).

Hem aşere hem de takrîb tariki kapsamında İbnü‘l-Cezerî’nin *et-Tayyibe*’sinde yer verdiği vecihler mutlak surette alınırken yer vermediği vecihler alınmamaktadır (ruhsat).

Mekkî b. Ebî Tâlib, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, İbn Galbûn, Kayravânî, Mehdevî, Sehâvî ve İbnü'l-Cezerî gibi kıraat ilminde güvenilir ve yetkin alimlerin bir vecih hakkındaki değerlendirmesi dikkate alınmaktadır. Yani cumhurun tercihinine tabi olunmaktadır.

Birden fazla vecih barındıran kelimelerin bir ayet ya da kesitte bulunması halinde; bir aslî kaynaktan aktarılan vecihler bir arada alınmaktadır (mîzân). Merâtib-i erba'a tariki uygulanması halinde *et-Teysîr* tariki olan vecihlerin alınması gibi.

Bir vechin meşhur/yaygın olmaması, vehim bulunması ve teferrüd etme zayıflık sebebi olarak kabul edilmektedir (azîmet).

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu doktora çalışması, vahyin başlangıcından itibaren titizlikle sürdürülen kıraat farklılıkları eğitiminin önemli kanıtlarından biri olan ve Anadolu'daki kıraat mesleklerinin temsilcilerinden Sûfî mesleğinin çok yönlü incelenmesini amaçlamıştır.

Ulaşılan en temel bulgular; mesleğin tarihî süreçte geniş bir coğrafyada kabul görerek sözlü ve yazılı nakillerle kesintisiz atıflarla günümüze kadar kesintisiz isnatla ulaştığı, diğer ekollerden ayrışan tercihlerinin tahrîrât kapsamında değerlendirilebileceği, azîmet ile ruhsat yaklaşımlarını sentezci bir metodoloji çerçevesinde birleştirerek icra ettiğidir.

Sûfî mesleği eksenindeki incelemelerde ulaşılan en önemli sonuçlardan ilki, her bir kıraat vechinin aktarıldığı kimselerin ve eserlerin incelenmesinin kıraat meslekleri aracılığıyla güvenli ve sıhhatli bir şekilde devam ettirilmesidir. Kıraat mesleklerinin temel prensibi olan üstattan öğrenilmesi (*ağz*) ilkesi, vahyin başlangıcından itibaren kıraat vecihlerinin sahih ve doğru bir şekilde aktarılmasını güvence altına alan isnad sisteminin korunması amacıyla uygulanan metodun en bariz tezahürüdür. Kıraat eğitim öğretiminde mesleklerin varlığı, Osmanlı kıraat tedrisatının sadece bir nakil/aktarım değil, aynı zamanda bir tefekkür ve tercihler bütünü olduğunu da göstermektedir.

Meslekler belli bir kimseye nispet edilse de bunların temelinde önceki âlimlerin tercih ve yaklaşımları yatmaktadır. Bu durum, mesleklerin atfedildiği kişi tarafından temelden veya hiçbir geçmiş birikime dayanmadan oluşturulmadığını; aksine aslî kaynakların incelenmesi ve yorumlanması (tahrîrât) sonucunda ortaya çıkan tercihlerin somutlaştığı bir yapı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bir tahrîrât yöntemi, ilgili kimseye nispet edilerek isimlendirilmiştir.

Sûfî mesleği özelinde değerlendirildiğinde bu mesleğin temelini, İstanbul tarikinın ikinci halkası olan Reisülkurrâ Şaban Efendi'nin metodu olan *Şaban Efendi tariki* oluşturduğu söylenebilir. Mehmed b. Mustafa (Çelebi İmam) tarafından *Çelebi İmam Tariki* adıyla devam ettirilen bu yöntem, Teysîr tariki müntesipleri arasında Yusuf Efendi ile belirmeye başlayarak Abdullah Hilmi (Yûsufefendizâde) tarafından kurumsallaştırılan azîmet temelli yaklaşıma bir karşıtlık olarak belirginleşmiştir. Aynı dönemde reisülkurrâlık makamına layık görülen Sûfî Ahmed Efendi'ye atfedilen ruhsat anlayışı da Sûfî mesleği olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, Sûfî mesleği, kıraat tedrisatında aslî kaynaklara bağlılığı ifade eden kadim ruhsat usulünü temsil ederek daha eleştirel bir yaklaşım sergileyen azîmet metodunun karşısında konumlandırılmıştır.

Tahrîrât, yalnızca *en-Neşr* ve *et-Ṭayyibe* üzerine yapılan incelemelerle sınırlı tutulursa, meslekleri tahrîrât ekollerinden daha kapsamlı bir metot olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak tahrîrâtın kapsamı genişletilerek aslî kaynaklar üzerine yapılan her türlü inceleme ve uygulamayı kapsayacak şekilde ele alındığında, meslekler birer tahrîrât ekolü olarak kabul edilebilir. Zira bu çalışmanın ortaya koyduğu üzere, meslekler ile tahrîrât ekollerinin yöntemleri birebir örtüşmemektedir. Ortak noktalarının yanı sıra farklı yönleri de barındırmaları nedeniyle, her birinin ayrı birer yapı olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

Mesleklerin usûlü'l-kırâ'at veya ferşü'l-hurûf bağlamında takdim ve tehir tercihleri ıstılâhî anlamda tahrîrât kapsamında değerlendirilmemelidir. Bir vechin kabul edilip edilmemesi veya birden fazla veché sahip kelimelerin bir arada bulunması durumunda ortaya çıkan mîzânda uygulanması muhtemel vecihlerin bir ya da birkaçının uygulamaya yansıtılıp yansıtılmaması (*ahz/adem-i ahz*) tercihlerinin ise ıstılâhî anlamda tahrîrât kapsamına dahil edilmeleri mümkündür. Mansûrî, Yûsufefendizâde ve İzmîrî gibi muharrirlerin, aşru's-suğrâ kapsamında kaleme aldıkları eserlerinde hem takdim ve tehir hem de ahz-adem-i ahz tercihlerine yer verdikleri ancak aşru'l-kübrâ tarikiyle ilgili teliflerinde ise ıstılâhî anlamda tahrîrât olarak anlaşılan konulara yoğunlaştıkları müşahede edilmiştir.

Meslek sahiplerinin *ashâb-ı tercih* olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımla, kıraat ilminin kapsamlı birikimi dâhilindeki ihtilaflı vecihlerde farklı usullere dayalı araştırma ve incelemeler sonucunda belirledikleri tercihler, bizzat kendilerinin yaptıkları birer *ihtiyar* olarak değerlendirilebilir. Kıraat mesleklerinin tahrîrâtları (ıstılâhî anlamı itibariyle) pek çok husustaki muhtemel tariklerin karışması problemini ortadan kaldırmaktadır.

Bu çalışmayla, Ahmed es-Sûfî'nin İstanbul reîsülkurrâlığı görevini 1168-1172/1755-1758 yılları arasında üstlendiği ilk kez tespit edilmiştir. Bu bulgu, kütüphanelerde keşfedilmeyi bekleyen, 12./18. yüzyıl Osmanlı kıraat tarihine ışık tutmak suretiyle mevcut boşlukları doldurarak kıraat ilminin tarihî seyrini ve bu alandaki âlimlerin katkılarını daha net anlamamızı sağlayacak kıraat mesleklerine dair pek çok verinin varlığını göstermektedir. Mezkûr tespit, Ahmed es-Sûfî'nin ölüm tarihinin (1172/1758) teyit edilmesine ve bu verinin katiyet kazanmasına da imkân sağlamıştır.

Sûfî mesleğinin Ahmed es-Sûfî'ye nispeti, doğrudan yazılı bir belgeyle teyit edilemese de kıraat âlimlerinin icâzetnâmeleri ve literatürdeki kesintisiz atıflarla desteklenmektedir. Ayrıca, çalışma kapsamında yapılan araştırmalarda bu nispetin doğruluğuna dair herhangi bir itiraza rastlanmamıştır. Ahmed es-Sûfî'ye atfedilen Sûfî mesleğinin silsilesinin İbnü'l-Cezerî'den başlayarak günümüze kadar kesintisiz (*muttasıl*) olarak devam ettiği görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında incelenen kürrâse, icâzetnâme ve kıraat eğitim materyalleri ışığında, Sûfî mesleğinin coğrafi yayılımına dair önemli bulgular elde edilmiştir. Araştırma, Sûfî mesleğinin yalnızca nispet edildiği Ahmed es-Sûfî'nin ikamet ettiği düşünülen İstanbul ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Edirne, Şam ve Irak gibi geniş bir coğrafyada aktif olarak takip edildiğini ortaya koymuştur. Sûfî mesleğinin bu denli geniş bir alana yayılması, onun kıraat farklılıklarının nakli/rivayeti ve tahrîrâtı sürecinde uyguladığı yöntemin ve tercihlerin, dönemin ilim çevrelerinde güvenilir ve muteber bir metodoloji olarak kabul edildiğini göstermesi açısından kritik öneme sahiptir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi arşivinde yer alan *Esâmi-i Kırrâ Defteri* gibi eserlerde bulunan kayıtlar, Sûfî mesleğinin Osmanlı Devleti döneminde ortaya çıkışından itibaren geniş bir müntesip ağına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Günümüzde de Diyanet Akademisi bünyesinde açılan aşere-takrib kursları ve özel eğitim kurumları aracılığıyla Sûfî mesleğinin tercihlerine göre kıraat eğitiminin sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Bununla birlikte muasır dönemde Anadolu coğrafyası dışında bu mesleğin pek fazla tanınmadığı; son dönemde yapılan akademik çalışmalarla bilinirliğinin yeniden ivme kazanmaya başladığı görülmektedir.

Tezimiz kapsamında yürütülen detaylı araştırmalar neticesinde, Sûfî mesleğinin temel referans kaynağı kabul edilebilecek müstakil bir esere rastlanmamıştır. Bu mesleğin mensupları, tercihlerini şifâhî naklin yanında yazılı olarak kürrâseler ve kavâid defterlerine düşülen notlar aracılığıyla belirtmişlerdir. Molla Emin Efendi'nin *'Umdetü'l-hullân* adlı eserinin meslek mensuplarının aşere tarikinde esas aldığı kaynak haline geldiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, *takrîb tariki* bağlamında Dimyâtî'nin *İthafü fudâlâi'l-beşer*'inin ihtiva ettiği tahrîrâtı esas alındığı müşahede edilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan biri de Türkiye'deki kıraat öğretiminde kullanılan Paluvî'nin *Zübdetü'l-irfân* adlı eserindeki bazı bilgilerin Sûfî mesleğinin tercihlerine aykırı olduğudur. Bu nedenle, söz konusu eser aracılığıyla Sûfî mesleğiyle ilgili yapılan çalışmaların, şerhler ve diğer yardımcı kaynaklarla desteklenerek yürütülmesi, bu mesleğin tercihlerinin korunması ve uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle *Zübde* ile *'Umde* arasındaki ihtilaflı meselelerde *'Umde*'nin esas alınarak nakillerine riayet edildiği gözlemlenmektedir.

Çalışmamız kapsamında yaptığımız incelemelerde -tespit edilebildiği kadarıyla- Sûfî mesleğinin kendine özgü tercihlerinin erken dönem yazılı kayıtlarına 12./18. yüzyıldan itibaren telif edilen eserlerde rastlanmıştır. Sûfî mesleği özelinde incelenen kürrâseler ve kavâid

defterleri, bu mesleğin temel tercihlerinin büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir. İhtilâflı meselelerde yapılan karşılaştırmalarla erken dönemde hazırlanan kürrâse ve kavâid defterleri ile yakın dönemde kaleme alınanlar arasında tam bir mutabakat olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, Sûfî mesleğinde aktarımın ve kayıt altına alma süreçlerinin zaman içinde büyük bir tutarlılıkla sürdürüldüğünü göstermektedir. İncelenen eserlerde nadiren de olsa yanılğı olarak değerlendirilebilecek şahsi hatalara rastlansa da genel olarak bu kürrâse ve kavâid defterlerinin güvenilir/mutemet kaynaklar olarak kabul edilebileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, uygulanan vecihlerin sayıca fazla olması vecihlerin karışması ihtimalini ortaya çıkardığından aşru’l-kübrâ tariki kapsamında hazırlanan kürrâse ve kavâid defterlerinin, aşru’s-suğrâ tarikine kıyasla nicelik bakımından daha fazla olduğu müşahade edilmiştir.

Bu araştırma, Sûfî mesleğinin kıraat eğitimindeki devamlılığını ve yaygınlığının çok yönlü sebeplere dayandığını göstermektedir. İlk olarak, mesleğin metodolojisi incelendiğinde, zorlu ve kapsamlı bir çalışma gerektiren azîmet yaklaşımı ile kolaylaştırıcı, esnek ruhsat yaklaşımını harmanlayan bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. İkinci olarak, İslâm dünyasında önemli bir kıraat otoritesi kabul edilen İbnü’l-Cezerî’nin eserlerine ve tercihlerine bağlılık, bu mesleğin Anadolu’daki kıraat geleneğiyle uyum sağlamasına ve geniş kabul görmesine zemin hazırlamıştır. Üçüncü olarak, tekkelerde icra edilen kıraat eğitiminde ruhsat yaklaşımının tercih edilmesi, mesleğin tercihlerinin yaygınlaşmasına ve genel kabul görmesine olanak sağlamıştır. Son olarak ise Cumhuriyet dönemi sonrasında Diyanet Eğitim Merkezleri, Kur’ân kursları ve hususi kıraat tedrisat halkaları gibi resmi ve özel eğitim kurumlarında Sûfî mesleğine mensup hocaların görevlendirilmesi, bu mesleğin Türkiye’de dinamik bir yapı kazanmasına ve muasır dönemde de varlığını sürdürmesine imkân tanımıştır. Bu çok yönlü etkenler, Sûfî mesleğinin diğer bazı mesleklerin aksine zamanla uygulayıcılarının azalıp takipçisinin kalmamasının önüne geçerek günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada kıraat tedrisatında tahrîrâtın ve dolayısıyla meslek tercihlerinin bağlayıcılığı hususunda elde edilen bulgular, meslek tercihlerinin *tahrîrât-ı zannîyye/ihimâliyye* kapsamında değerlendirildiğini ve bu tür çıkarımların mutlak bir bağlayıcılığa sahip olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Yûsufefendizâde, İzmîrî, Kettânizâde Muhammed en-Na’îmî, Muhammed Ârif Hıfzî, Molla Emin Efendi ve Ali Zühdi el-Ankarâvî gibi meslekler döneminin önde gelen kıraat âlimlerinin beyanları ve uygulamaları, her ne kadar kendi mesleklerinin tercihlerini sunsalar da diğer mesleklerin tercih ettiği vecihlerin geçerliliğini kabul ettiklerini ve ahz (hocadan öğrenme) şartıyla uygulanabileceğini göstermiştir. Bu durum, kıraat meslekleri arasında bir tercih serbestisinin varlığına işaret etmekle birlikte bu serbestliğin keyfî olmayıp,

vecihlerin yetkin hoca/üstatlardan öğrenilmiş olması, hangi tarikten alındığının beyan edilmesi gibi belirli şartlara tabi olduğunu ortaya koymuştur. Ancak müteahhir dönemde meslekler arası etkileşim ve geçişkenlikler gözlemlenmiştir. Bu etkileşim ve geçişkenliğin boyutları ve sebepleri, meslekler dönemini takiben kaleme alınan eserler ile kürrâselerin detaylı incelenmesi ve karşılaştırılması sonucunda tespit edilebilir.

Ruhsat, en genel anlamıyla aslî kaynakların ve onların tariklerinin esas alınmasını, açıkça zayıf olduğu belirtilmeyen vecihlerin kabul edilmesini ve kıraat alimlerinin otoritesine bağlı kalmayı ifade ederken; azîmet, daha ayrıntılı, kapsamlı ve eleştirel bir yaklaşımı temsil etmektedir. Ruhsat ekollerinin, aslî eserlerin zahirine ve metinlerden anlaşılan olası vecihlere daha geniş bir kapı araladığı; azîmet ekollerinin ise sağlam ve güçlü delillere dayanmayı, cumhurun tercihini esas almayı ve ihtimal ya da şüphe barındıran okuyuşları almamayı prensip edindiği gözlemlenmiştir.

Sûfî mesleği özelinde, aşru's-suğrâ bağlamındaki tercihlerde genel eğilim ruhsat yaklaşımının benimsenmesi yönünde olmakla birlikte, kayda değer ölçüde azîmet ilkelerinin de uygulandığı gözlemlenmiştir. Buna karşın, aşru'l-kübrâ kapsamındaki tercihlerde ruhsat yaklaşımının, yani İbnü'l-Cezerî'nin otoritesine bağlılığın, belirgin bir biçimde öne çıktığı ve azîmet yaklaşımının tercih edilmediği belirtilebilir. Dolayısıyla, Sûfî mesleğinin bir *ruhsat ekolü* olarak nitelendirilmesi, esas itibarıyla takrîb tariki kapsamındaki tahrîrâtlar dikkate alınarak yapılmış bir tespit olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmanın önemli bulgularından biri de bir mesleğin yönteminin azîmet veya ruhsat ekolü olarak tescil edilmesiyle birlikte ilgili mesleğin bazı durumlarda bu yaklaşımın dışına çıktığıdır. Buna göre, bir mesleğin yönteminin “Bu mesleğin genel yaklaşımı azîmet ya da ruhsattır.” minvalinde ifade edilmesi kanaatimizce daha isabetli olacaktır.

Çalışma kapsamındaki incelemeler, ihtiyat kavramının sadece tek bir anlama gelmediğini hem azîmet hem de ruhsat bağlamında kullanılabildiğini göstermektedir. Azîmet bağlamında ihtiyat, daha güçlü delille amel etmek veya nakil konusunda tutucu davranmak şeklinde anlaşılmaktadır. Ruhsat bağlamında ise olası bütün okuyuşları ve vecihleri almak anlamına geldiği görülmektedir. Sûfî mesleğinin yönteminde ihtiyat prensibi daha çok ruhsat çerçevesinde vecihlerin alınması hususunda işletilmektedir.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde hem aşere hem de takrîb tariki kapsamında farklı tercihler uygulanmıştır. Bununla birlikte mesleğin tercihleri doğrultusunda hazırlanan kürrâselerin bir kısmında şâz kıraatlere de yer verildiği görülmüştür. Sûfî Ahmed Efendi'nin Çelebi İmam'dan

şâz kıraatleri de tahsil ederek talebelerinde Osman Efendi'ye öğretmesi ve süreç içerisinde şâz kıraatlerin de aktarılması Sûfî mesleğine mensup kurrânın hazırladığı kürrâselerdeki şâz kıraatlerin mevcudiyetine ışık tutmaktadır. Ancak günümüzde Sûfî mesleği çerçevesinde icra edilen kıraat eğitimlerinde şâz kıraatler okutulmamaktadır. Sûfî mesleği kapsamında hazırlanan erken dönem kürrâselerin bir kısmının Mâhir tarikiyle şemalandırılmış olduğu müşahede edilmiştir.

Mesleğin yönteminde alî isnada sahip olan, aslî kaynağın tariklerinden aktarılan, Arap dilinde asıl kabul edilen, diğer kıraat ya da rivayetlere muvafık olan, cumhurun tercih ettiği, daha meşhur olan, mushaf imlasına (resmü'l-mushaf) mutabık olan, bir kıraat ya da rivayetin genel usulüne muvafık olan, telaffuzu daha kolay olup dile hafif gelen, vakıf ve vasl hallerinin dikkate alınması, aslî kaynak addedilen eserin metninde yer verilen vecihler önce alınmaktadır.

Kıraat meslekleri arasında *usûlü'l-kırâ'at* kapsamında toplam elli dokuz (59) meselede, *ferşü'l-hurûf* kapsamında ise on dokuz (19) meselede farklı tercihler bulunduğu tespit edilmiştir. Ferşü'l-hurûf meselelerinin altı (6) tanesi takdim ve tehir, on üç (13) tanesi kabul/ahz ve red/men' hususundadır.

Aşere tariki bağlamında ferşü'l-hurûfun takdim ve tehir farklılıklarında İtilâf mesleği ile Sûfî mesleği arasında sadece bir meselede, merâtib-i erba'a tarikinin uygulanması durumunda bir ihtilaf edildiği; Şeyh Atâullah mesleği ile sadece bir meselede, mertebeteyn tarikini uygulanması halinde ittifak edildiği; Mutkin mesleğiyle ise iki meselede mutabık, üç meselede muhalif, bir meselede ise merâtib-i erba'a tarikinde muhalif, mertebeteyn tarikinde ise mutabık olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, aşere tarikinde takdim ve tehir hususunda Sûfî mesleğinin tercihlerinin genel itibarıyla İtilâf mesleği ile paralellik gösterdiği, Şeyh Atâullah mesleği ile ise farklılaştığı gözlemlenmektedir. Mutkin mesleği ile olan ilişkisinde ise tercihlerinin yarısında benzerlik, diğer yarısında ise farklılık arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Ferşü'l-hurûf kapsamında kabul/ahz ve red/men' farklılıklarında ise İtilâf mesleğiyle on bir (11) meselede mutabık, bir (1) meselede muhalif, bir (1) meselede ise merâtib-i erba'a uygulanması halinde mutabık, mertebeteyn tariki uygulanması halinde muhalif; Şeyh Atâullah mesleğiyle iki (2) meselede mutabık, on (10) meselede muhalif, bir (1) meselede ise merâtib-i erba'a tariki uygulanması halinde mutabık, mertebeteyn tariki uygulanması halinde muhalif; Mutkin mesleğiyle on bir (11) meselede mutabık, iki (2) meselede muhalif olduğu görülmüştür.

Sunulan veriler ışığında, Sûfî mesleğinin ferşü'l-hurûf bağlamında kabul/ahz ve red/men' farklılıklarındaki tercihleri, İtilâf ve Mutkin meslekleriyle büyük ölçüde uyum gösterirken, Şeyh Atâullah mesleğiyle önemli ölçüde farklılıklar arz etmekte ve bu durum, ekolün kendine

özgü metodolojik bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Sûfî mesleğinde hem merâtib-i erba‘a hem de mertebeteyn tariklerinin uygulanması ve tercihlerde her iki tarikin de dikkate alınması, diğer ekol ve mesleklerle önemli ölçüde görüş birliği oluşturmaya imkân vermiştir.

Tezde yapılan karşılaştırmalı analizler, Sûfî mesleğinin aşere tariki kapsamındaki tercihlerinde infirâdâtının olmadığını göstermektedir. Bu meslek, tercihlerini belirlerken ya İtilâf mesleğiyle ya da Mısır tariki mesleklerinden biriyle mutabık kalmıştır. Mutkin mesleği ile daha fazla ortak tercih paylaştığı ancak Şeyh Atâullah mesleğiyle çoğunlukla ihtilaf içerisinde olduğu ortaya konulmuştur.

Sûfî mesleğinin metodolojisinde Bakara sûresi özelinde yapılan takrîb tariki karşılaştırmalı analizlerde ise Ebû Amr kıraatinin usulünde bir yerde ve İbn Âmir kıraatinin usulünde de bir yerde Mansûrî (Mısır tariki), Yûsufefendizâde (İtilâf mesleği) ve İzmîrî'nin tercihinden farklı tercih benimsendiği (infirâd) belirlenmiştir.

Sûfî mesleği ile Mansûrî, Halîcî ve Mütevellî gibi İskenderiye ve Kahire ekollerinin önde gelen diğer tahrîrât alimlerinin yöntemleri arasındaki ilişki, müstakil karşılaştırmalı araştırmaların konusu olabilecek niteliktedir. Bu tezde elde edilen bulgular, Sûfî mesleğinin tahrîrâta konu olan meseleleri incelemede bu ekollerden farklı yaklaşımlar sergilese de genel olarak İskenderiye ekolüne daha yakın bir metodoloji benimsediğini ve Kahire ekolünden önemli ölçüde ayrıştığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdüşşekûr, Sâmî b. Muhammed Saîd. “Mâ zâdehu el-Îmâm eş-Şâtîbî fî Hırzî'l-emânî 'ale't-Teysîr li'l-Îmâm ed-Dânî beyne'l-kırâeti ve'l-men”. *Mecelletü Ma'hedi'l-Îmâmi's-Şâtîbî* 8 (1430), 13-128.
- Abdüşşekûr, Sâmî Muhammed Saîd. *et-Tahrîrât 'ale's-Şâtîbiyye beyne'l-kırâati ve'l-men'* ts.
- Abdüşşekûr, Sâmî Muhammed Saîd. *Tahrîru't-Teysîr*, y.y. 2014.
- Adıgüzel, Mehmet. “Kıraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu ile İlgili Te'lif Edilen Eserler”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (30 Aralık 2001) 233-257.
- Ağırbaş, Abdülhekim. *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Akakuş, Recep. “Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reîsülkurrâ Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi”. *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, 501-543.
- Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (28 Aralık 2017), 217-251.
- Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlminde ‘Râ’ Harfinin Telaffuz Keyfiyeti Etrafında Ezrak Tarîkinin Terkîkâtı”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2025), 285-315. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2025.11.1.12>.
- Akaslan, Yaşar. “Türkiye’de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1081-1107.
- Akbal, Talip. *Şuveru't-takrîb*. İstanbul, y.y. 2017.
- Akbal, Talip. *Takrîb Kıraatinde Kırmızı Mecmû'a'da Taşhih Edilen Yerlerden Ba'dıları*. İstanbul: y.y. 2017.
- Akbal, Talip. *Takrîb Mecmû'ası*. İstanbul: y.y., 2020.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: MİFAV Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (30 Aralık 2018), 83-112.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2018/45) 15-50.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Târîhu ilmi'l-kırâ'âti ve muessesâtuhû fî Turkiyâ”. *Uluslararası el-Kırâ'âtu'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evdâ' ve Makâsîd Sempozyumu-I*, 07-09

Mayıs 2013 Merrakeş, Merkezü'l-İmam Ebû 'Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassise, 2013, I-II.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Baskı, 2019.

Akkuş, Murat. İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü, Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu 01-04 Kasım 2018, Bursa, 1. Baskı, Ankara 2021.551-580

Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınları, 1. Baskı, 2021.

Akyüz, Abdullah. *Şâz Kırâatler Bağlamında Muhammed b. Mahmud'un (XI/XVII. Asır) Nihâyetü Kırâati Tezkiyeti Hâfizi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kırâat Alimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 2016.

Akyüz, Abdullah. "Osmanlı'dan Günümüze Reîsülkurrâlar". *Usul İslam Araştırmaları* 36/36 (20 Kasım 2021), 133-162.

Akyüz, Salih. *Talip Akbal'ın Hayatı, İlmi Kişiliği ve Kırâat Çalışmaları*. Ankara:Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025.

Alemdar, Yusuf. "Abdullah Eyyûbî (1252/1856)'nin 'Risale fî Kırâati's-Seb'a ve'l-Aşera ve't-Takrîb' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği/Literasyonu ve Değerlendirilmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/6 (30 Haziran 2017), 23-80.

Alemdar, Yusuf. *Osmanlı'da Daru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kırâat Öğretimi*. Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003.

Ali Rıza Efendi. *Takrîb Kavâidi ve Hatim Tertibi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Rıza Haksess, HS839.

Ali Rıza Efendi. *Muhtaşarâtu'l-'aşera*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US860.

Ali Rıza Efendi, Şûfî Ahmed Efendi *Tarîki*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, 49.

Aliyyü'l-İmâm, Ahmed. *Kur'ân'ın 10 Kırâati*, trc. Süleyman Yıldız. İstanbul: İnkılâb Yayınları, b.y.y. 2010.

Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. Alâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Altıkulaç, Tayyar. "Sehâvî, Alemüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/311-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ankaravî, Ali Zühdi. *el-Edâ mine'l-mertebeteyn 'alâ tarîki'l-İslâmbul*. Ankara: Diyanet İşleri

- Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 7423.
- Anzî, Kâmil b. Suûd. “Cühûdü’l-medresetü’t-Türkiye fi ‘ilmi’l-kırâat”. *Mecelletü dirâsâtî’l-İslâmiyye* 28/2 (2016).
- Apaydın, H. Yunus. “İhtiyât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/577-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *Cevâhiru’l-mükellele li men râme tûruka’l-mükemmele*. thk. Abdurrahman Fethullah İbrahim Nâfi’. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2014.
- Ayan, Hidayet. “Muhammed b. Ahmed el-Avfî ve Kırâat İlmine Dair Eserleri”. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2023), 153-157.
- Ayan, Hidayet. “Sûfî Mesleği’nin Teşekkülü ve Sûfî ile İ’tilâf Mesleklerinin İhtilaf Ettikleri Tercih Örneklerine Dair Bir İnceleme”. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/2 (30 Ekim 2024), 232-251.
- Aydın, Fatih. *Mısır Tariki Şeyh Atâullah Mesleği Üzere Aşere Kaideleri*. Konya: y.y. 2004.
- Aydınlı, Abdullah. “Adâlet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1/344. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- ‘Azami, Mustafa. Kur’ân Tarihi, trc. Ömer Türker – Fatih Serenli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2011.
- ‘A‘zeb, Enver Subhî Âbidîn. *Cevâhiru’l-halîde fi cemi’l-kırâ’âti’aşri’l-kübrâ*, y.y., t.y.
- ‘A‘zeb, Enver Subhî Âbidîn. *Tahrîrâtü’n-Neşr beyne medresetü’l-İmâm el-İzmîrî ve medresetü’l-İmâm el-Mansûrî*, 2018.
- Ba Wazır, Qusai Talal Abdullah. *Mütevâtir Kıraatlerde Tenkit Olgusu (Hicrî İlk Dört Asır)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Başal, Abdulhalim. *Endülüs Kıraat Ekolü: Tarihi, Kaynakları ve Yöntemleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Baskı, 2022.
- Başal, Abdulhalim. “Şâtıbî’nin (öl. 590/1194) Hırzû’l-emânî’de (eş-Şâtıbiyye) Taẓ’îf Ettiği Vecihler ve Bu Vecihlerin Günümüz Kıraat Tedrisatı Pratiğine Yansıması”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 699-716.
- Başal, Abdulhalim *Bir Kıraat Otoritesinin Sahih Kıraat Tenkitleri: İbn Mücâhid’i Anlamak* Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Baskı, 2025.
- Birişik, Abdulhamit. “Kıraat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Baskı, 2004.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü’t-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2022.
- Bostan, Osman. “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 207-234.

- Boz, Abdullah. *Kırâât-i Aşere Kaideleri (İstanbul Tariki)*. İstanbul: Şifa Yayınları, 1. Baskı, 2020.
- Bozkırî, Ahmed b. Hasan. *Risâle fi'l-vukûfi'l-meşâhifi'l-Osmâniyye*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 790.
- Bozkurt, Nebi. “Dârülkurrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bûrkâb, Muhammed. “Davâtübü'l-muqaddem edâen fi medresetü'l-ğarbi'l-İslâmî”. Emir Abdülkadir Üniversitesi - Din ve Vakf İşleri Bakanlığı, 2023.
- Bülbül, Kübra. *XIX. Yüzyıl Osmanlı Reîsülkurrâlarından Abdullah Eyyûbî Ve Kıraat İlmi Ders Notları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Camii Cedid İmamı. *Meslekü'l-kurrâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 2.
- Cemzûrî, Süleyman b. Hüseyin. *Fethu'r-Rahmanî şerhu Kenzü'l-me'ânî*. thk. Abdurrâzik b. Ali Musa. Mısır: Daru İbn Affân, 1. Basım, 2005.
- Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'ulumi'l-Şur'ân*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sıhaşi'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafur Attar. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 4. Basım, 1990.
- Çağrıçı, Mustafa. “Kur'ân Kursu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/423-426. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Cantürk, Müberra. *Şaban b. Mustafa'nın Kitab-ı Güzide fi-İlmi't-Tecvîd Adlı Eserinin Tenkitli Neşri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çavdar, İbrahim. *Takrîb Sûreti*. İstanbul: y.y. 2004.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. “Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Çetin, Nuran. *Eyüp Tekkeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Çollak, Fatih. *Kırâat Alimlerinden Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri*. İstanbul: Üsküdar Kitabevi, 2003.
- Çollak, Fatih. *Reîsülkurrâlık Müessesesi ve Esâmi-i Kurrâ Defteri (Kıraat ilmi ve Problemleri)*

Tartışmalı ilmi Toplantı IV. ed. Bedrettin Çetiner. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.

Çörekci, Halil İbrahim. *İbnü'l-Cezerî'nin En-Neşr Fî'l-Kırâ'âtî'l-'Aşr Adlı Eserinin Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Dabbâ, Ali Muhammed, *Behçetü'l-merdiyye şerhu Dürretü'l-muđiyye*. Tanta: Daru's-Sahâbe, 2002.

Dabbâ', Ali Muhammed. *Muhtaşaru bülûğı'l-ümniyye şerhu tahrîri mesâili's-Şâtıbiyye*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.

Dağ, Mehmet. "Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantiğı Ve Biçimi Üzerine." *EKEV Akademi Dergisi* 56, (2013), 311-324.

Dağistânî, Ömer Ziyaeddin. *et-Teshîlâtü'l-'aṭire fî'l-kırâ'âtî'l-'aşera*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 10150.

Dânî, Ebû Amr. *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'âtî's-seb'i'l-meşhûra*. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Mukni' fî ma'rifeti mersûmi Meşâhifi ehli'l-emşâr*. Riyad: Dâru'l-Tedmuriyye, 1431.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *el-Müfredâtü's-seb'a*. thk. Abdurrahman et-Tarhûnî. Lübnan: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2011.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *el-Müktefâ fî'l-vakf ve'l-ibtidâ*. thk. Cemalüddin Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2006.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *Kitâbu't-Teysîr fî'l-kırâ'âtî's-seb'a*. thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüs, 1. Basım, 2015.

Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: MİFAV Yayınları, 8. Baskı, 2015.

Demirci, Naci. *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013.

Demirci, Naci. "Gürses, Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/493-494. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Di'bis, Beşîr Ahmed. *İhtilâfu vücûhu ṭuruḡu'n-Neşr mea beyâni'l-mukaddemi edâen*. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2009.

Dilek, Mahmut, *Ref'ul-Hitam 'An Vakfî Hamza Ve Hişâm (Molla Gürânî'nin Ref'ul-Hitam 'An Vakfî Hamza Ve Hişâm Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâfu fuḡalâi'l-beşer fî'l-kırâ'âtî'l-erbe'ate 'aşer*. thk. Enes Mihre. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

- Doğan, Mustafa. *el-Gâye fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr İsimli Eser Çerçevesinde İbn Mihrân En-Nîsâbü'rî'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Doğan, Mustafa. “Bir Tahrîrât Ekolü Olarak Sûfî Mesleği: Aslî Kaynakları Ekseninde Bir İnceleme”. *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1, (Haziran, 2025), 43-72.
- Duhânîzâde, Mehmed b. Mustafa. *Mecmû'a fi'l-kırâ'ât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 864.
- Durmuş, İsmail. “Müzekker ve Müennes”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/243-245. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dûserî, İbrahim b. Saîd. *el-İmâmü'l-Mütevellî ve cuhûduhü fi 'ilmi'l-kırâ'ât*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Dûserî, İbrâhîm b. Saîd. *Muhtaşaru'l-ibârât li-mu'cemi muştalaḥâtî'l-kırâ'ât*. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 2008.
- Ecvibe fi 'işrîne mes'ele fi'l-kırâat*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 2186.
- Eğînî, Mehmed Hulûsî. *el-Mecmû'a alâ kırâati't-Taḳrîb*. İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0052.
- Eğînî, Muhammed Hulûsî. *Esâmî-i Kırrâ Defteri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler , 6545.
- Erbîlî, Muhammed Emin b. Molla Rasûl. *Kitâbü'n fi'l-Kırâ'âti's-seb'a ve'l-'aşera ve't-taḳrîb ve tarîḳay Mıṣır ve İslâmbul*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7940.
- Erul, Bünyamin. “Telfik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Erul, Bünyamin. “Vehim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/616-617. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Erul, Bünyamin. “Zabt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 44/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Esbînâtî, Asım Edîb. *Tahrîrâtü Ṭayyibeti'n-Neşr beyne'l-imâm el-İzmîrî ve'l-imâm el-Mütevellî*, Malezya: Uluslararası Medine Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, 2016.
- Eskâtî, Ahmed b. Ömer el-Hanefî, thk. Şenkîti, Emin Ahmed Muhammed. *Ecvibetü'l-mesâilî'l-müşkilât fi ilmi'l-kırâ'ât*. Riyad: Daru Kunûzi'l-İşbiliyyâ, 2008.
- Eyyûbî, Abdullah b. Salih. *Mîzânü'l-kurrâi'l-'aşera*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 9.

- Eyyûbî, Abdullah b. Salih. *Mîzânü'l-kurrâi'l-'aşera*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Hafız Ali Üsküdarlı, 31.
- Eyyûbî, Abdullah b. Muhammed b. Salih. *Mîzânü'l-kurrâi'l-'aşera*. İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Koleksiyonu, 001032/01.
- Eyyûbî, Abdullah b. Salih. *Mîzânü'l-kurrâ'i'l-'aşera*. Kütahya: Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, 45 Ze 15/2.
- Fâsî, Abdullah Muhammed b. Hasen. thk. Hilmi Abdür-rauf Muhemmed Nemnekânî. *el-Leâli'l-ferîde fî şerhi'l-Kaşîde li-Ebî 'Abdullah Muhammed b. Hasen*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1420.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmet. *Kitâbu'l-'Ayn*, ts.
- Fırat, Yavuz. “Kırâat İlmi ve Tarikler”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2011), 37-55.
- Fikrî, İhâb Ahmed. “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrîrât Çalışmalarının Yeri”. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Fikrî, İhâb Ahmed. “Müşkiletül'l-hilâf fî tahrîrâtî'l-kırâ'ât ve'l-hulûlü'l-mukterâha”. Merrakeş: Merkezu'l-İmâm Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâtî ve'l-Buhûsî'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassisa, 2017.
- Garbâvî, Ebû 'İyâd. *Ziyâdâtü Tayyibeti'n-Neşr ale's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*, y.y., ts.
- Gökçek, Zehra Serter. “İstanbul'da Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Osmanlı Tekkesi: Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi”. *Mavi Atlas* 11/Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı (30 Eylül 2023), 1-11. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1283003>
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Baskı, 2019.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (26 Haziran 2019), 91-123.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi”. *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (Haziran 2019), 67-81. <https://doi.org/10.33420/marife.553572>.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri”. *Usul İslam Araştırmaları* 32/32 (20 Ekim 2019), 165-182.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı'nın Tarikat Şeyhi Kurrâları” Hasan Yerkazan (ed.), *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları 1*. Ankara: Son Çağ Akademi, 2021.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kur'ân Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri”.

Edebali İslâmîyat Dergisi 1/2 (Kasım 2017), 43-60.

Görmez, Mehmet. “Tahrîc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Gültekin, Selçuk. *Kıraat Eğitim Öğretiminde Kürrâse Geleneği*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.

Hafız Ali Efendi, *Vücûhu Hafız Ali*, (Edirne: Selimiye, Yazma Eserler, 946).

Hafız İsmail Efendi. *Takrîb Mecmû'ası*. İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0039.

Halîcî, Muhammed b. Abdurrahman. *Şerhu Mukarribu't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Taḥbîr*. thk. İhâb Ahmed Fikrî - Halid Ebü'l-Cûd. Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009.

Halîcî, Muhammed b. Abdurrahman. *Hallü'l-müşkilât ve tevḍîhu't-tahrîrât fi'l-kırâ'ât*. thk. Ömer Malem Ebü'l-Merâtî. Riyad: Daru Advâi's-selef, 2007.

Hamdân, Ömer Yusuf Abdülğani. “Ecvibetü Yûsufefendizâde ala 'iddeti mesâil fimâ yete'alleku bi vücûhi'l-Kurân”. *Mahedü'l-İmâm eş-Şâtıbî* 6 (1429 2008), 303-403.

Hamed, Ğânim Kaddûrî. *Şerhu Mukaddimetü'l-Cezeriyye*. Cidde: Ma'hedü İmam eş-Şâtıbî, 1. Basım, 2008.

Hamîtu, Abdülhâdî Abdullah. *Mu'cemü müellefâtî'l-Hâfız Ebî Amr ed-Dânî*. Riyad: Mektebetü Melik Fehd el-Vataniyye, 2010.

Hammoodi, Ali Lateef. *Ahmet el-Mütevellî'nin el-Vücûhu'l-müsfire fi'l-kıraâtî's-selâseti'l-mütevâtira İsimli Eserinin Tahkiki*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Hamurlı, Mustafa. “Kıraatlerin Sunumunda İfrâd ve Cem‘ Meselesi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (2022), 605-619.

Haskan, Mehmet Nermi. *Eyüp Sultan Tarihi*. İstanbul: Prestij Yayınları, 3. Baskı, 1996.

Havvâ, Muhammed. *el-Medḥal ilâ 'ilmi'l-kırâ'ât*, ts.

Hemedânî, Ebü'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr. *Ġāyetü'l-iḥtişâr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr li-eimmeti'l-emşâr*. thk. Eşref Muhammed Fuat Talat. Câmia'tü'r-Riyâd, 1994.

Hıfzî, Muhammed Arif. *el-Mecmâ' fi'l-kırâ'âtî'l-erba'a*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, 57.

Hıfzî, Muhammed Arif. *Muğni'l-kurrâ fi şerhi Muhtârul-ikrâ*. thk. Ömer Türkmen. Kerkük: Daru İbn Hazm, 2022.

Hocazâde, Ahmed Hilmi. “Ravḍatü'l-kurrâ”. *Sirât-ı Müstakîm Mecmuası* 6/148 .

Hocazâde, Ahmed Hilmi. “Ravḍatü'l-kurrâ”. *Ceride-i Süfyân Mecmuası* 3/66.

- Hüseynî, Hasan Halef. *İthâfû'l-berîyye bi-tahrîrâtî's-Şatıbiyye*. thk. Cemalüddin Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-sahâbe li't-türâs, 2003.
- İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*. thk. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Galbûn, Ebû Tâhir. *et-Tezkira fî'l-kırââtî's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Cemaâtî'l-Hayriyyeti li Tahfizi'l-Kur'ân el-Kerîm, 1412.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihrân en-Nîsâbü'rî. *el-Mebsût fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Subey' Hamza Hâkîmî. Dımaşk: y.y., 1981.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-İsbahânî. *el-Gâye fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Muhammed Gayyâs el-Canbâz. Riyad: Dâru's-Şevâf, 1990.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-Seb'a fî'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbn Yâlûşa, Muhammed b. Yusuf. *Beyânü mâ hüve mukaddemün edâen min evcûhi'l-hilâf li ruvâtî'l-büdûru's-seb'a*, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf. *Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'âtî'l-'aşr*. Amman: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. Medine: Mucemu'l-Melikü'l-Fahd li-Tıbbâti Mushafî's-Şerif, 1435.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf. *Takrîbü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Adil İbrahim Muhammed Rufâî. Medine: Mucemu'l-Melikü'l-Fahd li-Tıbbâti Mushafî's-Şerif, 1433.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf. *ed-Dürretü'l-muğıyye fî'l-kırâ'âtî's-selâsi'l-mütemmîme li'l-'aşr*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Medine: Daru'l-Ğavsânî, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf. *Ṭayyibetü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Medine: Mektebetü Dâru'l-Hedy, 2001.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Yusuf. *Müncidu'l-mukriîn ve mürşidu't-tâlibîn*. thk. Muhammed Habib eş-Şenkîti, Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1400.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebü'l-Kâsım Alî b. Osmân b. Muhammed b. Ahmed b. Hasan. *Sirâcü'l-kâri'i'l-mübtedî ve tezâkürü'l-mukri'i'l-müntehî*. Mısır: y.y., 1373.
- İbrahim b. Abdullah. *Beyânü cem'i tarîki'l-merâtib*. İstanbul: Süleymaniye, Denizli, 414.
- İnanç, Yonis. "Reîsülkurrâ Abdullah Eyyûbî Hayatı ve Eserleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi 16/29 (15 Haziran 2014), 107-128.

İstanbulî, Muhammed b. Ahmed. *Risâle fi'l-kırâ'ât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevi, 34.

İyişenyürek, Osman (*İstanbul Ve Mısır Tariklerinde Kıraat Usul Konularının Karşılaştırılması*). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahmân. *Tahrîru'l-evcûh fi ba'di'l-âyât min tarîki's-Şâtıbiyye* İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 28, 13b-18a.

İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahmân. *'Umdetü'l-irfân*. thk. Muhammed Muhammed Câbir ve Abdülazîz ez-Zeyyât. Mektebetü'l-Cündî, t.y.

İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahman. *Bedâi'u'l-burhân*, y.y. ts.

Jasime, Orhan. *Molla Muhammed Emin Efendizâde'nin Lâhika Li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakir Fi İzahı Bâbi'l-İdğâmi'l Kebîr Adlı Eserinin Tahkiki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Kablan, Süleyman. “Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi”, *İHYA* 8/1 (Ocak 2022), 511-530.

Kadî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye*. Medine: Mektebetü's-Sevadî, 1996/1420.

Kâdî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-Büdûrüz-zâhira fi kırâ'âtî'l-aşri'l-mütevâtira min tarîkayi's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-Arabî, ts.

Kâdî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-Îdâh li metni Dürre*. Mekke: Mektebetü'l-Esediyye, 2. Basım, 2013.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*. İstanbul: MİFAV Yayınları, 5. Baskı, 2016.

Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*. thk. Üsâme Ataya. Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, ts.

Kassâs, Mustafa - Avâdî, Yusuf. “Cuhûdu eş-Şeyh ez-Zeyyât fi 'ilmi'l-kırâat”. *Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi İlahiyat Ve İnsan Bilimleri Fakültesi Risale Dergisi* 3/2 (2019).

Kassâs Mustafa Hanefî – Husârî, Semîr Saîd “Menâhicü 'ulemâi't-tahrîrât”, *Mecelletü'l-kalem*, 22 (Mart, 2021), 435, 459.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *Le'tâifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*. Suudi Arabistan: Kur'ân Araştırmaları Merkezi, ts.

Katibi, Fatıma Zehra. *Meslekü'l-kurrâ fi şerhi ebyâtı'bni'l-Cezerî fi ilmi'l-kırâ'e adlı eser: Tahkik ve tahlil* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

- Kettânizâde, Ahmed Naîmî Efendi. *Mutķinu 'r-rivâye fî 'ulûmi 'l-kırâ 'âti ve 'd-dirâye*. İstanbul: Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 21.
- Kılıç, Mustafa. “Kıraat İlminde Hâ-i Sekt”. *Usul İslam Araştırmaları* 35 (2021), 21-54.
- Kızılaslan, İshak. “Osmanlı Ulemâsının Tecvîd İlmî Birikimine Bir Örnek: Kitâb-ü Mesleki'l-kurrâ' fî şerhi ebyâti İbni'l-Cezerî fî 'lmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlili”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (30 Haziran 2022), 55-70.
- Koca, Ferhat. “Mücmel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/453-454. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa El-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Koyuncu, Recep. “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”. *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu*, 665-690.
- Koyuncu, Recep - Kılıç, Süleyman. “İbnü'l-Cezerî Öncesi Kıraat Ekollerine Genel Bakış”. *Kilitbahir* 23 (18 Eylül 2023), 191-218.
- Köse, Saffet. “Tekbir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/341-343. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kubeysî, Muhammed b. Abdülazîz. “Medresetü'l-kirâati'l-Mısriyye”, *Mecelletü Câmi 'atü'l-İslâmiyye*, 55 (Aralık, 2022).
- Kudât, Muhammed Ahmed vd. *Muķaddimât fî 'ilmi'l-kırâ 'ât*. Umman: Daru Ammâr, 2001.
- Küçük, Raşit “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23/154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Makdîsî, Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail. *İbrâzü'l-me 'ânî min Hırzi'l-emânî* . thk. İbrahim Atvâ Avaz, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- Mâlikî, Ebû Muhammed Abdülvahid b. Muhammed. *ed-Dürü'n-neşîr ve 'l- 'azbü'l-münîr*. thk. Ahmed Abdullah Ahmed el-Mukrî. Cidde: Dâru'l-fünûn, 1990.
- Mansûr vd., Muhammed Halid. *el-Müzhir fî şerhi's-Şâtıbiyye ve 'd-Dürre*. Ürdün: Dâru'l-Ammâr, 2. Basım, 2001.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Tahrîru't-turuk ve 'r-rivâyât min tarîķi Tayyibeti'n-Neşr*. İstanbul: Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 2093.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Tahrîru't-turuk ve 'r-rivâyât*. Thk. Halid Hasan Ebü'l-Cûd. Mektebetü evlâdi'-Şeyh li't-türâs, 2011.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman., *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîr fî'l-hatm*, İstanbul: Süleymaniye, Fatih, 68.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Tertîbü'l-kırâ 'ât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 36.

- Manzûme fî ba'di'l-kelîmâtî'l-müte'allika bi 'ilmi'l-kırâ'ât fî'l-Kur'ân-ı Kerîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 07939-008.
- Mâriginî, Seyyîd İbrâhim. *en-Nücûmu't-tavâli'u 'ale'd-düreru'l-levâmi' fî aşli mekrai'l-imâmi'n-Nâfi'*. Dâru'l-Fikr, ts.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: OTTO Yayınları, 1. Baskı, 2016.
- Mecmû'a alâ kırâati't-Taqrîb*. Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ali Üsküdarlı, US0052.
- Mecmû'atü'l-aşera*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, US00860.
- Mecmû'atü'l- 'ilmi'l-kırâ'ât mine't-taqrîb min tarîki Ahmed es-Şûfî*. İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0038.
- Mecmû'atü vüçûhi'l-kırâat*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B181.
- Mecmû'atü'l-kırâ'ât mine'l-aşera ve't-taqrîb*. İstanbul: Süleymaniye, Kasidecizâde, 690.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Keşf an vüçûhi'l-kırâ'âtî's-seb'a ve 'ilelihâ ve hiccehâ*. thk. Muhyiddîn Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *Kitâbü't-Tebşîra fî'l-kırâ'âtî's-seb'a*. thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1982.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-İbâne an me'ânî'l-kırâ'ât*. thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Mersafî, Abdülfettah Seyyid Acemi. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî*. Medine, 2001.
- Mevsîlî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hırzî'l-emânî*. thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî. Dımaşk: Daru'l-Ğavsânî, 1. Basım, 2012.
- Mezrû'î, Yasin İbrahim. *Evdaḥu'd-delâlât fî esânîdi'l-kırâ'ât*. Kuveyt, Vizâratü'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 2009.
- Misvâkîzâde, Mehmed Emin b. Mehmed b. İbrâhim. *Mecmû'a kırâ'ât 'ale't-taqrîb ve'l-aşera*. İstanbul: Süleymaniye, Darulmesnevi, 35.
- Molla Emin Efendi. *el-Âşâru'l-mecîdiyye fî menâkıbi'l-Hâlidîyye*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1314.
- Molla Emin Efendi b. Abdullah, *'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdetü'l-'irfân*, İstanbul: Esad Karahisârîzâde Matbaası, 1287/1853.
- Molla Emin Efendi b. Abdullah, *Zuḥru'l-erîb fî idâhil-cem'i bi't-Taqrîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11.

- Molla Emin Efendi b. Abdullah. *Lâhika li 'ş-şârihi 'l-bâisi 'l-fakîr fî idâhi bâbi 'l-idgâmi 'l-kebîr*. İstanbul: Asitane, ts.
- Muhaysin, Muhammed Salim. *el-Mühezzeb fi 'l-kırâ'âti 'l-aşr ve tevcîhiha min tarîki Tayyibeti 'n-Neşr*. Mektebetü'l-Ezheriyye, 1997.
- Muhtaşarâtü 't-takrîb*. İstanbul: MÜİFK, Ali Rıza Haksess, HS0013.
- Mûsâ, 'Abdurrâzık b. 'Ali b. İbrahîm. *Teemmülât fî tahrîrâti 'l-'ulemâi li 'l-kırâ'âti 'l-mütevâtira*, Medine-i Münevvere: Metâbi'u'r-raşîd 1413/1992.
- Mütevellî, Muhammed b. Ahmed. *Ravdu 'n-nađîr fî tahrîri evcûhi 'l-Kitâbi 'l-münîr*. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, y.y., 2004.
- Mütevellî, Muhammed b. Ahmed. "el-Burhânu'l-aşdağ ve 'ş-sıraţu'l-muḥakkağ fî men'ı'l-gunneti li 'l-Ezrağ". thk. Abdulkayyûm b. Abdulgafûr b. Kameriddîn es-Sindî. *Mecelletü Ma'hedi 'l-İmam eş-Şâtibî* 7/13 (2021 1433), 357-432.
- Nasr, Muhammed Mekkî. *Nihayetü kavli 'l-müfîd fî 'ilmi tecvîdi 'l-Kurani 'l-mecîd*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed. *Şerhu 'd-Dürretü 'l-muğiyye*. thk. Abdurrahim et-Tarhûnî. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2011.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed. *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fî kırâati 'l-aşr*. thk. Mecdî Muhammed Sûrûr Bâsallûm. Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye. 2009.
- Ömer Lütfî b. Hasan. *Aşere-Takrîb Kılavuzu*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16.
- Öge, Ali. "Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu I* (2017), 187-194.
- Öngören, Reşat. "Molla Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Özcan, Fakri. *Aşere Kavâidi*. Rize: y.y. 2013.
- Özcan, Fakri. *Takrîb Kavâidi*. Rize: y.y. 2013.
- Özdemir, Beytullah. *Ürdün'de Yürütülen Kıraat Ve Mushaf Basımı Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Özkan, Halit. "Yûsufefendizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/41-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: MİFAV Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Paluvî, Hâmid b. Abdulfettâh. *Zübdetü 'l-'irfân fî vücûhi 'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Atilla Akdemir.

- Dubai: Caizetu Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2020.
- Parlak, Cengiz. “Arap Dilinde Tenbîh Harfleri ve Kur'ân-ı Kerîm'deki İzdüşümleri”. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* Ö1 - İslami İlimler Özel Sayısı (Ekim2023), 107-147.
- Pilgir, Eren. “Hîrzü'l-emânî Bağlamında Ortaya Çıkan Tahrîrât Edebiyatı'nın Tespit ve Tahlili”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (31 Aralık 2021), 277-297.
- Pilgir, Eren. *Kıraat Edebiyatında Ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hîrzü'l-emânî Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Pilgir, Eren. *İsnâd Kitiği Bağlamında Kıraat Tahrîrât Ekollerinin Mahiyet ve Metodoloji Analizi -İzmîrî'nin Bedâi'u'l-Burhân'ı Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025.
- Pilgir, Muhammed. “İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık, 2023), 703-722.
- Pilgir, Muhammed. *Kıraat İlminde İsnad Meselesi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 1.Baskı, 2022.
- Pilgir, Muhammed. *Kıraat İlminde Med (Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında)*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Baskı, 2022.
- Redâdî, Ulvî Abdurrahim Muslih. “Devrü Kitâbi'n-Neşr fî zuhûri ve neş'eti 'ilmi't-tahrîrâtî'l-Kurâniyye” *Dâru'l-manzûme*, 32/2 (2020), 1045, 1082.
- Risâle fî 'ilmi'l-vücûh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevi, 36.
- Risâle fî't-tecvîd ve'l-kırâat*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 6484.
- Risâle tetealleku bi cemi'i'l-vücûh fî ba'di'l-âyât min tariği's-Şâtıbiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan, 153/4.
- Rumeylî, Ali b. Muhsin Sa'îdî. *el-Minahü'l-ilâhiyye bi-şerhi'd-Dürreti'l-Marđiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 23.
- Sabrî, Hâdî Behçet Hüseyin. *Kitâbü Müşkilâtî's-Şâtıbiyye li'l-İmâm Yûsufefendizâde Dirase ve Tahkîk*. Filistin: Nablus Milli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Sadıkov, Murad. *Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin (öl.1179) Hısnü'l-kârî fî ihtiyârî'l-mekârîi Adlı Eserinin Edisyon Kitiği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Sarı, Mehmet Ali. “Üsküdarlı Ali Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/376. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Savaş, Abdullah. - Yavuz, Serdar. “Kıraat İlminde İndirâc ve Telfik”, *Bitlis İslâmîyat Dergisi* 6/2 (Aralık/December 2024) 77-93.
- Saylan, Nesrişah. “Vakf/Vasl Halinde ‘Yâ’ Harfinin İsbâtı Veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme”. *Marife* 19/1 (2019), 45-66.
- Sefâkusî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed en-Nuri. *Ğaysü'n-nef' fî kırâ'âtî's-seb'a*. thk. Ahmed Mahmûd 'Abdüssemî' Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1425/2004.
- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Ali. *Fethu'l-vaşid fî şerhi'l-Kaşid*. thk. Muhammed İdrîsî ez-Zâhirî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2005.
- Sekyû, Ferîde. “et-Taḥrîrât ve'l-iḥtiyârât fî'l-kırâ'âtî'l-Ḳur'âniyye ve 'alâkatühâ bi ikrâî'n-Nebiyyi sallahîhü 'aleyhi ve selleme ve ikrârihî”. *Mecelletü Câmî'ati'l-Emîr 'Abdi'l-Kâdir li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 30/2 (2016).
- Sert, Durmuş. “Şâtibi'nin Hayatı Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1985), 85-98.
- Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as. *Kitâbü'l-Meşâḥif*. thk. Muhyiddin Abdüssübḥân Vâiz . Beyrut: Darü Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995.
- Sindî, Ebû Tahir. *Safahât fî 'ulûmi'l-kırâ'ât*, y.y. 1993.
- Sûfî Efendi, Şeyh Ahmed Efendi el-Kastamonî. *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 7349.
- Sûfî Efendi, Şeyh Ahmed el-Kastamonî. *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 6739.
- Sûfî Efendi, Şeyh Ahmed el-Kastamonî. *Meslek-i Şeyh Ahmed eş-Şûfî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 7142.
- Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir. *el-İtkân fî 'ulumi'l-Ḳur'ân*. Medine: Merkezü'd-Dirâsâtü'l-Kurâniyye, 1426.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Sütşurup, İhsan. “İbnü'l-Kabâkîbî ve Kırâat İlmine Katkıları”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (01 Haziran 2019), 125-142.
- Süveyd, Eymen Rüşdî. *es-Selâsilü'z-zehebiyye bi'l-esânîdi'n-Neşriyye min şuyûḥî ilâ ḥaḍrati'n-Nebeviyye*. Cidde: Dâru Nuru'l-Mektebât, 2007.
- Şahin, Ali. *el-Vücûḥâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min ve ruvâtihim ve turuḳihim min tarîḳi't-Teysîr*. İstanbul: Dârulkurrâ, 2013.
- Şahin, Ali. *el-Vücûḥâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min tarîḳi't-Teysîr indirâcen*. İstanbul: Dârulkurrâ , 2014.

- Şahin, Ali. *el-Münezzel fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr min tariqayı't-Teysîr ve't-Taḥbîr*. Isparta: Hayrat Neşriyat, 1. Baskı, 2016.
- Şan, Lokman. *Tartışmalı Güncel Tecvid ve Kıraat Meseleleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Baskı, 2022.
- Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh. *Hırzû'l-emânî ve Vechü't-tehânî*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Medine: Daru'l-Ğavsânî, 4. Basım, 2010.
- Şemrî, Abdurrahman b. Mukbil. “Menâhicü'l-medârisi'l-ikrâiyye fi tahrîrâtî'l-Kurâniyye”. *Mecelletü dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-buhûsi'l-akademiyye* 10/64 (2015).
- Şenkîti, Abdurrahim b. Abdullah. “Hâlâtü's-Şâtıbiyyeti me'a't-Teysîr”. *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi'i-Şâtıbî* 9 (ts.), 13-38.
- Şenkîti, Emin b. Muhammed Ahmed. “Mu'cemü 'alâmi'l-kırâat fi Türkiyâ”. *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtıbî* 22 (1437).
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Târihü'r-rusûli ve'l-mülük*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Kahire: Daru'l-Mearif, 1967.
- Takrîb Kırâ'ât Sûretleri*. MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0040.
- Takrîb Mecmû'ası*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Suna ve İnan Kırac Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR000363.
- Takrîb kavâidi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, 11.
- Tağrîd bnt. Ebû Bekir. *Zuḥru'l-erîb fi idâhil-cem'i bi't-takrîb (Dirâse ve Tahkîk)*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tekin, Murat. *Şeyhü'l-Kurrâ Şa'bân b. Mustafa b. Abdullah Efendi ve Rîsâletün fi 'İlmî't-Tecvîd Adlı Risâlenin Değerlendirilmesi*. Ahmet Gökdemir (ed.) Osmanlı Tecvîd Risâleleri (Ankara: Son Çağ Akademi, 2020).
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: MİFAV Yayınları, 3. Baskı, 2013.
- Temel, Nihat. *Kur'ân Kıraatinde Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: MİFAV Yayınları, 4. Baskı, 2016.
- Tetik, İbrahim, Mahmood Ahmed Hasan vd. “Menheciyyetu Merakizi Ta'limi'l-Kur'âni'l-Kerîm fi Turkiyâ.” *EKEV Akademi Dergisi* 87 (2021).
- Tetik, Necati. “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler”. *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları (Sempozyum)*, 147-167.
- Tetik, Necati. *Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tilimsânî, Ahmed b. Sâbit eş-Şerîf. *Risâletü'l-ğarrâ fi tertîbi vücûhi'l-kurrâ*. Kahire: Mektebetü Evlâdü's-Şeyh, 2006.

- Turgut, Ali. “Abdullah Eyyûbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Türkmen, Kübra. *İbnü’l-Cezerî “ed-Dürretü’l-Muđiyye” Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Türkmen, Ömer. “Bazı Kıraat Vecihleri Özelinde İbnü’l-Cezerî’nin Şâtıbî’yi Tenkit ve Tashihi: eş-Şâtıbiyye’nin Şârihleri ve Kıraat Farklılıkları Tedrisatı Ekseninde Bir Değerlendirme”. *Eskiye* 57 (Haziran 2025), 651-675.
- Türkmen, Ömer. “Molla Mehmed Emîn Efendi ve Kıraat İlmine Katkıları”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 141-158.
- Tütüncüzâde, Hüseyin Hüsnü. *Takrîb kavâidi*. İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0049.
- Üren, Halil İbrahim. *Molla Muhammed Emin Efendi ve ‘Umde fi İzâhi Zübdetü’l-irfân Adlı Eserin Kıraat İlmindeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Üsküdârî, Hasan Fehmi. *İcâzet*. İstanbul: MÜİFK, Yazma Eserler Koleksiyonu, 53.
- Üsküdarlı, Hafız Ali. *İcâzet*. İstanbul: MÜİFK, Hafız Ali Üsküdarlı, US0041.
- Vücûhu’t-Takrîb*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 3251.
- Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi. *el-İ’tilâf fi vücûhi’l-ihtilâf*. İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2022.
- Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi. *Risâletü müşkilâti’ş-Şâtıbî*, thk. Salim b. Garmullah b. Muhammed ez-Zehrânî, “Risâletü Hallü müşkilâti’ş-Şâtıbiyye li-Ebî Muhammed Abdullah b.Yûsufefendizâde”, *Mecelletü Camiatü Ümmül-kurâ*, 51/1 (Haziran 1432/2011).
- Yüksek, Muhammed İsa. *İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki Arapça ve Osmanlıca Kıraat Yazmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Yüksel, Ali Osman. “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’i ve Özellikleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-10 (1989-1992) 275-323.
- Zehebî, Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân. *Ma’rifetü’l-kurrâi’l-kibâr ‘alâ’t-tabakâti ve’l-aşâr*. b.y.: y.y., 1417.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilü’l-irfân fi ‘ulûmi’l-Kur’an*, thk. Fevvâz Ahmed. Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1995.

Zeyyât, Ahmed. *Şerhu Tenkîhu Fethi'l-kerîm*. thk. Yasir İbrahim el-Mezrû'î. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008.

Zü'bî, Muhammed Temîm. *Teysîru'l-fettâhi'l-'alîm şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fî tahrîri evcûhi'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm*. Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 1439/2018.

DİB, Diyanet Akademisi “Aşere Eğitim Programı”. 18 Ağustos 2024.
<https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr>

DİB, “Talip Akbal”. Erişim 01 Ekim 2024. <https://istanbulihtisas.diyanet.gov.tr>

Darülkurra Vakfı. Erişim 18 Kasım 2024. <https://darulkurvakfi.org.tr>

Kur'ân Yolu. Erişim 14 Ağustos 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Almaany. 07-14-26 Temmuz 2024. <https://www.almaany.com.tr>

عثمان بن علي الج بندوق. “طريق الشاطبية أم طريق التيسير والتذكرة؟”. مجلة الرَبِيبَة. Erişim 05 Temmuz 2024.
<https://arrabiaa.net/طريق-الشاطبية-أم-طريق-التيسير-والتذكرة/>

“ملتقى أهل التفسير”. Erişim 06 Kasım 2024. <https://mtafsir.net/threads>

“تحرير وجه الإدغام العام ليعقوب من الطيبة”. Erişim 19 Ekim 2024. <https://mtafsir.net/threads>

“مناهج القراء في الإدغام الكبير”. 19 Ekim 2024. <http://www.alukah.net/sharia/0/101676>

ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. Orta okul ve lise döneminde Kur’ân-ı Kerîm’in hıfzını tamamlayarak İslâmî İlimler ve Arapça eğitimi aldı. 2009-2011 yılları arasında İstanbul Hırka-i Şerif Camii emekli imam-hatibi Ali Şahin’in (öl. 2022) rahle-i tedrisinde kıraat eğitiminin tamamlayarak Aşere-Takrîb icazeti aldı. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden lisans, 2019 yılında ise Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden yüksek lisans derecesi aldı.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nda 2011 yılında başladığı din hizmetleri, eğitim hizmetleri ve idari hizmetler sınıflarındaki görevlerini 2022 yılına kadar sürdürdü. 2022 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne öğretim görevlisi olarak atandı ve halen bu görevine devam etmektedir.

TEZDEN ÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Doğan, Mustafa. “Bir Tahrîrât Ekolü Olarak Sûfî Mesleği: Asli Kaynakları Ekseninde Bir İnceleme”. *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1 (Haziran 2025), 43-72.
<https://doi.org/10.51447/uluid.1647343>.